

ACTA

LITTERARUM AC SCIENTIARUM REG. UNIVERSITATIS HUNG. FRANCISCO-JOSEPHINAE
Sectio : JURIDICO-POLITICA Tom. VII. 1. Redigunt : ST. EREKY et A. KISS

POLNER ÖDÖN – EMLÉKKÖNYV

DOLGOZATOK

POLNER ÖDÖN

EGYETEMI NY. R. TANÁR

SZÜLETÉSÉNEK 70. ÉVFORDULÓJÁRA

ÍRTÁK :

KARTÁRSAI.

I. KÖTET

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM ÉS A ROTHERMERE-ALAP
TÁMOGATÁSÁVAL KÍADJA:

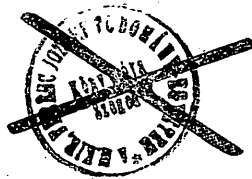
A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
BARÁTAINAK EGYESÜLETE

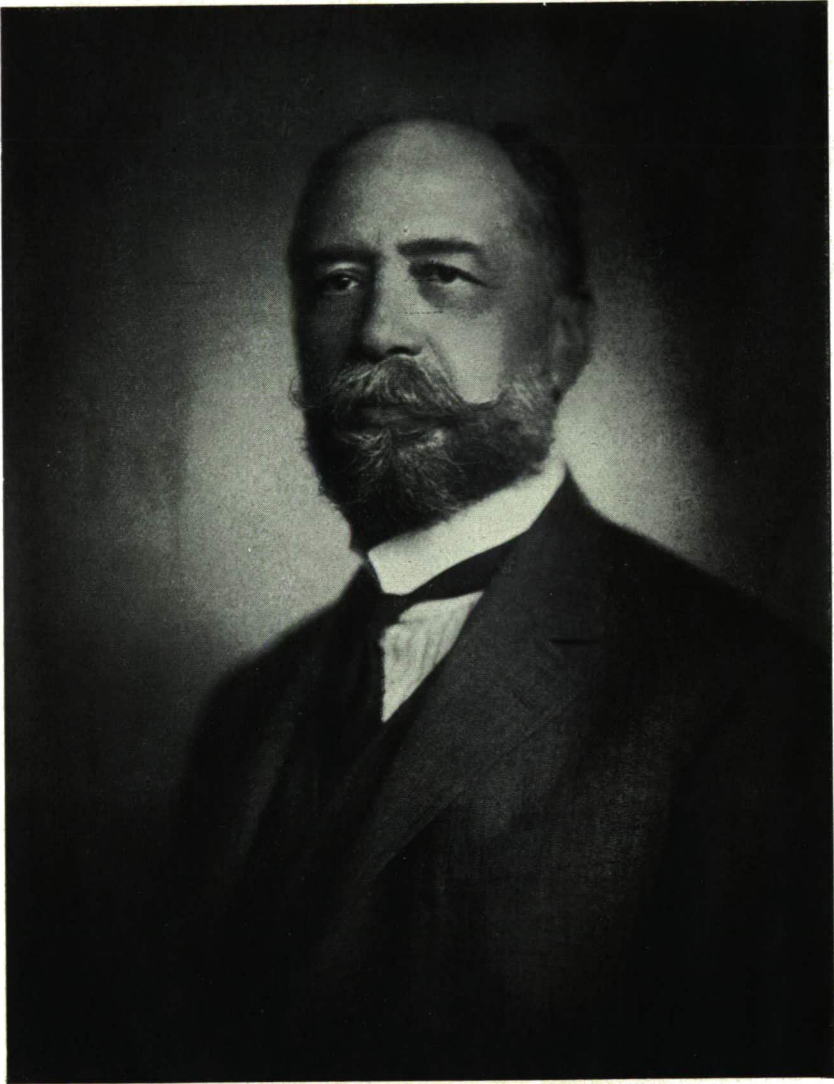
S Z E G E D

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RT.

1935

50281

TARTALOMMUTATÓ

I. kötet.

	Oldal
<i>Dr. Buzsák László:</i> Polner Ödön, a tudós — — — — —	1
<i>Dr. Almási Antal:</i> Általános és különös vagyon bírói gyakorlatunkban	59
<i>Dr. Balás Károly:</i> Parlamentarizmus és pénzügyi ethika — — —	77
<i>Dr. Bozóky Géza:</i> Az elfogadási nyilatkozat a genfi nemzetközi egységes váltójog szerint — — — — —	87
<i>Dr. Csekey István:</i> A kötelező szavazás — — — — —	107
<i>Dr. Ereky István:</i> A közigazgatási aktusok által okozott sérelmek ha- tósági orvoslása — — — — —	163
<i>Dr. Finkey Ferenc:</i> Bírói függetlenség — betű-zsarnokság — — —	201
<i>Dr. Hacker Ervin:</i> Nemzetközi bűnügyi statisztika — — — — —	223
<i>Dr. Heller Erik:</i> Büntetőjogi kodifikáció Franciaországban — — —	269
<i>Dr. Horváth Barna:</i> Háborús potenciális és szervezett béke — — —	303
<i>Dr. Iványi Béla:</i> Adalékok régi országgyűléseink Rákos nevéhez —	319
<i>Dr. Kérészy Zoltán:</i> A jogszokás derogatorius erejének kérdése a ma- gyar jogi irodalomban — — — — —	335
<i>Dr. Kolosváry Bálint:</i> A tulajdon általános szabályai a magyar ma- gánjogi törvénykönyv javaslatában — — — — —	371

BUZA LÁSZLÓ

POLNER ÖDÖN, A TUDÓS

— A 70 ÉVES POLNER ÖDÖN IRODALMI MUNKÁSSÁGA —

I. Polner Ödön volt és jelenlegi kartársai ennek az emlékkönyvnek kiadásával nemcsak azt az őszinte tiszteletet és szeretetet akarják kifejezésre juttatni, melyet iránta éreznek. A tisztelet és szeretet kifejezésének sok egyéb formája is lett volna. Az emlékkönyv első sorban a Polner Ödön tudományos egyéniségének szól, a magyar közjog kimagasló értékű munkásának, kinek működése nagy mértékben hozzájárult közjogunk sok súlyos kérdésének helyes megoldásához.

Egy professzor tudományos jelentőségét sohasem lehet kizárólag publikált munkái alapján megállapítani. Ez különösen is áll Polner Ödönre. Polner Ödön nem tartozik azok közé a tudósok közé, akik „kiírják“ magukat. Tudományos munkáit olvasva, mindég ott érezzük a hatalmas tudás imponáló háttérét; az ő munkái ennek a hatalmas tudásnak csak éles megvilágításába helyezett részletei s mindég sajnáljuk, hogy a többi részek nem jutnak szemünk elé.

Polner Ödön tudományos munkásságának egy része ott pihen az Igazságügyminisztérium, s a pozsonyi és a szegedi egyetemek irattárában, mint sokszor feledésbe is tűnő előkészítője nehéz kérdések helyes és szabatos megoldásának.

Sok tudományos megállapítása csak tanítványai lelkébe beírva — s legfeljebb azok által papírra vetve — él tovább. A professzor tudományos működésének leghatalmasabb eredménye, ha az ő megállapításai generációk meggyőződésévé válnak s a komoly tudós előtt olyan mindegy, — Polner Ödön előtt bizonyosan az — hogy ezeknek a közkinccsé vált tudományos megállapításoknak a szerzőségét nyilvántartják-e, vagy sem.

Az a kép tehát, amelyet Polner Ödön tudományos egyéniségéről és jelentőségéről irodalmi munkái alapján nyerünk, nem teljes. De irodalmi működése hűen tükrözi vissza tudó-

mányos egyéniségének minden jellemző tulajdonságát s az az ok, mely miatt a fentiek szerint nem ad teljes képet az ő jelentőségéről, maga is Polner tudományos egyéniségének egyik jellemző vonása.

II. A mult század utolsó évtizedét, melyre Polner Ödön irodalmi működésének kezdete esik, a magyar közjog-tudomány történetében a dogmatikai irány uralomra jutása jellemzi. Míg megelőzően a közjogi kérdések tudományos tárgyalásánál a történeti módszer volt uralkodó s hiányzott közjogunk anyagának jogászai feldolgozása, Nagy Ernő 1887-ben megjelent kézikönyve¹ az anyagnak már dogmatikai alapon kifejtett rendszerét adja.² Nagy Ernő úttörő munkájának előszavában maga hangsúlyozta, hogy a magyar közjog nem mellőzheti egészen a történetet sem. „Államjogunk sajátlagos természete folytán, hogy t. i. ezer éves alakulás teremtette, számos tétele csak akkor méltányolható kellően, ha a történeti háttért is vizsgáljuk“. „Ennélfogva a történelemből átvett amnyit, de csakis amnyit, amennyi az élő jog megértéséhez szükséges“.

Nagy Ernő munkája, mely különben kedvező fogadtatásra talált,³ Concha Győző részéről igen szigorú bírálatban részesült.⁴ Az ő megállapítása szerint Nagy Ernő kézikönyvében annak a célnak, hogy közjogunkat mentül modernebbé s jogászibbá tegye, áldozatul esett a magyar közjog specifikus magyar jellege. Túlságosan átveszi a külföldi közjogi tudomány megállapításait s nincs kellő tekintettel a magyar közjogi intézmények történelmileg kialakult külön sajátosságaira.

Ez a bírálat, ha túlzott volt is, arra nagyon helyesen mutatott rá, hogy a magyar közjog tudományos művelésénél — épen alkotmányunk történeti jellege folytán — a jogdogmatikai

¹ Nagy Ernő: Magyarország közjoga (államjog). Budapest, 1887.

² V. ö. Csekey István: Nagy Ernő és a magyar közjogírás új iránya. Magy. Jogászegyleti Értekezések. Új folyam. XVII. kötet 89. füzet. Budapest, 1926.

³ L. különösen Schwarz Gyula bírálatát a Magyar Igazságügy XX. kötetében, 1887. (Tanulmány a magyar államjogi irodalom újabb termékeiről. 149—264, 340—254. lap.)

⁴ L. e bírálatot s a hozzá fűződő nagyon értékes vitát a magyar Igazságügy XXXV. és XXXVI. kötetében, 1891. Concha bírálatá és Nagy Ernőnek adott viszontválasza újból megjelent a „Hatvan év tudományos mozgalmi között“ (Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálatái): Budapest, 1928. A M. Tud. Akadémia kiadása c. kötetben. 553—618. lap.

és a történeti módszernek bizonyos összekapcsolására van szükség s a kérdések jogászilag helyes megoldásához is csak az juthat, aki az intézmények történeti kialakulását alaposan ismeri.

A feladat, melyre Nagy Ernő vállalkozott, minden esetre nehéz volt. A magyar közjog egész anyagának jogdogmatikai rendszerbe foglalásához — Lechner Ágost néhány kisebb tanulmányától eltekintve — hiányzottak azok a részlettanulmányok, melyek a feladat minden részében való sikeres megoldását biztosíthatták volna. Concha erős bírálata alkalmas volt arra, hogy a jogdogmatikai módszerrel szemben bizalmatlanságot ébresszen s legalább is hátráltassa ennek a kétségkívül egyedül helyes módszernek közjogi irodalmunkban való uralomra jutását.

Polner Ödön fellépésének az ad különös jelentőséget, hogy 1891-ben megjelent első munkája,⁵ mely Magyarország és Ausztria közjogi viszonyának kifejtését adja, igen szerencsésen egyesíti a történeti és a dogmatikai módszert. Olyan mintaszerűen adja épen annak a kérdésnek történeti kutatásokkal alátámasztott jogászai feldolgozását, mely közjogunk legkényesebb pontja volt, hogy a dogmatikai módszerrel szemben eloszlatta a bizalmatlanságot s ezzel nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy annak alkalmazása a magyar közjogi irodalomban is kizárólagossá váljék.

A magyar-osztrák közjogi viszony problémái nemcsak a tudományos kutatásoknak, hanem a politikai harcoknak, sőt a nagyközönség érdeklődésének is állandóan előterében állottak egészen 1918-ig, ennek a viszonyoknak a felbomlásáig. A közjogi tudomány helyzete ezekkel a problémákkal szemben különösen kényes volt. A tudomány feladata minden téren ugyanaz; minden mellékszemponttól eltekintve, tárgyilagosan állapítani meg az igazságot. Ez a feladata a magyar közjog tudományának is. De a közjogásznak sohasem szabad szem elől téveszteni azt a hatást, melyet egyik vagy másik megállapítása a nemzet életére gyakorolhat. Ebben áll ez a követelmény, hogy a

⁵ Dr. Polner Ödön budapesti kir. törvényszéki joggyakornok: Magyarország és Ausztria közjogi viszonya történeti kifejlődésében és jelen alakjában. A budapesti kir. magy. tud. egyetemen 200 frt. pályadíjjal jutalmazott munka. Budapest. Singer és Wolfner könyvkereskedése. 1891. XII. 219. lap.

közjog tudományos művelése nemzeti legyen. A közjogásznak nem lehet az a feladata, hogy politikai pártprogramokat igyekezék teljes jogszabályokként feltüntetni, vagy hogy tudományos színezetű megállapításaival a nemzeti hiúságot légyezgesse. Akik ebben keresik a közjog-tudomány nemzeti jellegét, egészen téves úton járnak s bizonyára magának a nemzetnek sem tesznek jó szolgálatot. A közjog tudományának sem szabad elhagyni a legszigorúbban vett tárgyilagosság síkját soha, de figyelmes gonddal kell kikeresnie a tételes jogban mindazt, ami a nemzetnek hasznára van és óvakodni olyan tételek könnyelmű elfogadásától, melyek a nemzet életére és fejlődésére veszedelmesek.

Ezeket a nemzeti szempontokat különös gonddal kellett érvényesíteni épen a magyar-osztrák viszony tárgyalásánál, s a közjogászainknak nem volt könnyű feladat egyrészt a magyar közvélemény sovinszta jelszavaival, másrészt az alapos tudományos felkészültséggel harcoló nagy osztrák közjogi iskola tanításaival szemben megállapítani a tárgyilagosságot. A magyar tudományosság büszkén mutathat arra, hogy az összeomlás előtti évtizedek magyar közjogi irodalma milyen alaposággal igyekezett a magyar-osztrák összeköttetés problémáit s a velük összefüggő kérdéseket tisztázni. Alig van ebben az időben közjogásznak, aki figyelmét első sorban ne ezekre a kérdésekre fordította volna s ne tette volna legalább annak egyik vagy másik részletét beható tanulmány tárgyává.

A fiatal Polner Ödön is ennek a kérdésnek szenteli legelső munkáját. Alig volt 26 éves, mikor ez a munka megjelent, de a történeti, politikai és jogi ismereteknek olyan hatalmas tömegéről, olyan éles jogászai gondolkodásról s a jogdogmatikai módszernek olyan bravuros alkalmazásáról tesz benne bizonyosságot, hogy egyszerre legelső közjogászaink sorába emelkedett.

Concha Győző abban a Magyar Igazságügyben, melynek hasábjain közvetlenül megelőzően Nagy Ernő Közjogát olyan kedvezőtlen bírálatban részesítette, a legnagyobb elismerés hangján ír a fiatal szerző munkájáról.⁶

⁶ Magyar Igazságügy. XXXVI. kötet. 1891. 198—206. és 265—275. lap. Újra közölve a „Hatvan év tudományos mozgalmi között” c. kötetben 619—645. l.

„A munka címe kezdőre vall, tartalmát azonban bármely kész író magáénak vallhatná“ — írja.⁷ Majd megállapítja, hogy „szerző az európai tudomány színvonalán állva, a maga eszével, közjogi tradícióink szellemében, nemzetiesen gondolkodik s meg tudja találni az arányt, amelyben az általános európai jogfejlés a különös hazait módosítja. Bizonyára oly tulajdonságok ezek, amelyeknek közönségessé válásától függ tudományunk értéke úgy magunkra, mint a többi népekre nézve“.⁸

Polner az előszóban következőképpen határozza meg munkája célját: „(Az osztrák-magyar) viszonyok fejtegetésében célom nem az, hogy a magyar közjognak azon *tételeit és elveit* újonnan kifejtsem, melyek e viszonyok alapját képezik s azt meghatározzák, mert e tételek és elvek a mi közjogunkban nem homályosak, senki által kétségbe nem vontak s elmélet és gyakorlat által kellőképpen kifejtve, szabatosan meghatározvák. Célom e tételekből és elvekből a *jogi consequentiákat* levonni s a két ország viszonyára szigorúan alkalmazva a két ország viszonyának jogi constructionját adni, vagyis meghatározni azt, hogy ezen viszonyok minő befolyása van a *magyar államnak állami állására, államhatalmának gyakorlására, szuverénitására*; s ennek nyomán feleletet adni azon nem egyszer felvetett kérdésre, hogy vajjon a Magyarország és Ausztria között fennálló viszony az államkapcsolatok mely fajába tartozik“.

A munka ezt a célt teljes mértékben elérte. A magyar-osztrák viszony jogi természetét s az ezzel összefüggő kérdéseket olyan szabatosan oldotta meg, hogy megállapításainak legnagyobb része a magyar közjogi tudomány általánosan elfogadott tételévé vált.

Polner három részre osztva tárgyalja az anyagot. Az első rész az államkapcsolatokról általában szól, a második Magyarország és Ausztria viszonyának történeti fejlődéséről, a harmadik pedig a két állam akkori viszonyáról.

Az első rész előbb az államra vonatkozó alapfogalmakat fejti ki Polner professzorának; *Pulszky Ágostnak* a szellemében; majd ismerteti az új korban előforduló egyes államkap-

⁷ I. m. 198. lap.

⁸ I. m. 275. lap.

csolatokat, végül a harmadik fejezetben az államkapcsolatok elméletét adja.

Az államkapcsolatok osztályozásánál abból indul ki, hogy azokban egy vagy több állami szervezet van-e, vagyis, hogy *egy* államról van-e szó az államhatalomnak egyes kérdésekre vonatkozó eltérő organizációjával, vagy két, esetleg több államról, melyek bizonyos cél elérése végett szövetkeztek egymással. Az előbbieket az összetett (szövetséges) államok, amelyek közé nemcsak a szorosabb értelemben vett szövetséges államokat sorolja, aminő Svájc vagy az A. Egyesült Államok, hanem azt a viszonyt is, mely akkor Oroszország és Finnország közt állt fenn s amelynél az uralkodó, mint a közös államhatalom birtokosa ezt a hatalmat különböző szabályok szerint gyakorolta az egyik, mint a másik országban.

Ha két vagy több állam bizonyos cél érdekében szövetkezik egymással s mindegyik megőrzi a maga szuverén államiségét, két eset lehetséges. Az ilyen szövetségben az érdekelt államok szükségképpen nemzetközi jogi kötelezettséget vállalnak államhatalmuknak a közössé tett cél érdekében való mikénti gyakorlására. Lehet, hogy ez a korlátozás, törvénnyel vagy kormányzati intézkedéssel, mindegyik államnak saját jogszabályává van téve úgy, hogy az az egyes államok alkotmányának is része, de lehet az is, hogy pusztán nemzetközi jogi kötelezettség marad s az állam belső szervezetére jogilag befolyással nincs. Az előbbi az államszövetség, az utóbbi a frigy vagy alliance.

Az államkapcsolatoknak ettől a hármastól: összetett állam, államszövetség és frigy független bizonyos államkapcsolatoknak, mint unióknak a megkülönböztetése. Unió általában az az eset, amikor több államnak közös uralkodója van. Az uralkodó közössége azonban a legkülönbözőbb viszonyban lévő országok közt lehetséges. Fennállhat olyan szuverén államok közt, melyek egymással szemben semmi jogi kötelezettséget nem vállaltak, (pl. Hollandia és Luxemburg), fennállhat olyan szuverén államok közt, melyek az államszövetség viszonyában vannak (Svédország és Norvégia) s végül fennállhat olyan országok közt is, melyek egy államot, u. n. összetett államot alkotnak (Oroszország és Finnország). Az uniók tehát az államkapcsolatok fenti felosztásába nem illeszthetők be, azt szükségképpen keresztezik.

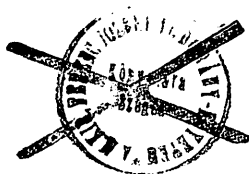
Az unió két fajtát: a perszonál- és a reáluniót azon az alapon különbözteti meg Polner, hogy az érdekelt államok államhatalma minő viszonyban van egymással: megmarad-e az egyes államok külön, önálló, független államhatalmának vagy közös államhatalommá egyesül. Az előbbi a perszonál-, az utóbbi a reálunió esete.

A munka második részében Magyarország és Ausztria viszonyának történeti fejlődését vizsgálva megállapítja, hogy az az unió, mely 1526-ban közöttük létrejött, a *pragmatica sanctio*ig nem volt államszövetség, hanem csak nemzetközi frigy s ez sem volt állandóan megállapítva, csak minduntalan megújult. Létrejött, valahányszor az adókat katonatartás céljából megajánlották s az ausztriai főherceg, majd az ausztriai államfő ennek elfogadása által a védelmi kötelezettséget vállalta, de mindég csak arra az egy esetre.⁹

A *pragmatica sanctio* által a viszony megváltozott. A *pragmatica sanctio* a perszonáluniót a két állam közt állandóvá tette s ez által a két államfő hatalmát egymás irányában bizonyos mértékig korlátolta. Ennyiben a két állam viszonya államszövetség lett, de ezentúl a *pragmatica sanctio* által létesített államszövetség nem terjedt. A közös és kölcsönös védelem kötelezettsége Polner szerint jogilag nem folyik a *pragmatica sanctio*ban megállapított együttes birtoklásból. Abból, hogy a két ország együttesen birtokolandó, csak az a jogi kötelezettség ered, hogy a két állam a trónörökösödést egyformán szabályozza. Igaz ugyan, hogy az 1867:XII. t. c. a közös és kölcsönös védelem kötelezettségét a *pragmatica sanctio*ból származónak mondja s így ezt, mint közjogi szabályt, Polner szerint is el kell fogadni, de ez nem zárja ki azt, hogy történelmileg vizsgálva a *pragmatica sanctio* által létesített jogviszonyt, a kölcsönös védelem kötelezettsége ne állapíttassék meg annak tartalmaként.

A közös és kölcsönös védelem kötelezettsége különben a nemzetközi frigyhez hasonló viszonyt hoz létre az érdekelt államok közt. Ennek folytán, ha elfogadjuk is azt az álláspontot, hogy a *pragmatica sanctio* ilyen kötelezettséget statuált, azt úgy kell tekintenünk, mint amely a már említett államszövet-

⁹ I. m. 96. lap.

ségi viszony mellett a nemzetközi frigy természetével bíró kapcsolatot tartotta fenn, illetőleg állandósította a két állam közt.

A *pragmatica sanctio*tól az 1867-iki kiegyezésig terjedő korszakban a két állam viszonya lényegesen nem változott. Kialakultak ugyan egyes ténylegesen közös szervek, melyek útján az uralkodó együttesen fejtett ki bizonyos államhatalmi tevékenységet, ezek közül azonban csak egy: a Staatskanzlei tekinthető a két állam olyan közös organumaként, mely által azok az államhatalmat jogilag, vagyis egymás irányában való korlátozással gyakorolták közösen.

Igy 1723-tól 1867-ig szintén kétféle államkapcsolat volt Magyarország és Ausztria közt: egyrészt államszövetség a trónörökösödés megállapítását illetőleg, másrészt nemzetközi frigy a Staatskanzlei-nak, mint közös külügyi organumnak beállítása által, mely nemzetközi frigy — ha a közös védelem jogi kötelezettségét fennállónak tekintjük, — erre a kötelezettségre is kiterjedt.

A munka harmadik része Magyarország és Ausztria viszonyát az akkor még hatályban volt tételes közjog alapján vizsgálja. Nem a tételes jogszabályokat ismerteti, hanem azok alapján a két állam közti viszony jogi alapját, s jogi természetét állapítja meg, kiterjeszkedve a kérdés-komplexum minden egyes részletére.

Idevonatkozó fejtegetései vetették meg alapját annak a felfogásnak, melyet a magyar-osztrák viszonyról közjogi irodalmunk elfogadott s amely a mellett, hogy történelmileg kifogástalanul van megalapozva s elméletileg is hibátlan, a nemzeti érdekek legteljesebb érvényesülésének lehetőségét biztosította a magyar állam teljes államiságának és szuverénitásának erőteljes kidomborításával.

Első sorban Polner Ödön nevéhez fűződik annak világos és szabatos megállapítása, hogy a Magyarország és Ausztria közti viszony *nemzetközi jogviszony* volt; hogy ez az összeköttetés a két állam közti nemzetközi szerződésen alapult s nem belső államszerződésen, mely a nemzet és a király, illetőleg az uralkodócsalád közt jött volna létre.

A belső államszerződések történelmileg nem indokolt s elméletileg tarthatatlan fogalmának elvetése egyszerre tisz-

tázta a helyzetet: a *pragmatica sanctio* és az 1867:XII. t. c. kifelé Ausztriával kötött nemzetközi szerződés, befelé pedig közönséges törvény, melyek kétségtől az országgyűlés és a király akarat — megegyezésével jöttek ugyan létre, de még sem szerződések, mert az országgyűlés és a király nem mint különböző és egymástól független felek állnak szemben, hanem mint ugyanannak az államnak a szervei, melyek egymástól függve s egymáshoz kapcsolódva tesznek bizonyos rendelkezéseket.¹⁰

Polner Ödön ezt az álláspontját külön és részletesebben is kifejtette abban a tanulmányában, mely „Az államalkotó szerződések (belső államszerződések) jogi természete a magyar közjogban“ címmel az *Athenaeum* 1902. évi XI. évfolyamában jelent meg.¹¹ Megállapítja ebben a tanulmányban, hogy az ú. n. államalkotó vagy belső államjogi szerződések elmélete, mely *Lechner Ágost* nevéhez fűződik, csak bővebb kifejtése egy olyan tannak, mely alkotmányjogi irodalmunkban már a XVIII. században, sőt talán még régebben kifejezést nyert. Részletesen ismertette közjogászainknak e kérdéssel szemben elfoglalt álláspontját — idevonatkozó fejtegetései közjogunk irodalomtörténete szempontjából is rendkívül becsesek —, *Ferdinandy Géza*nak azt a nagyobb tanulmányát veszi beható bírálattal alá, mely közvetlenül megelőzően ugyancsak az *Athenaeum*-ban jelent meg s mely éppen Polner fejtegetéseivel szemben igyekezett az államalkotó szerződések tanát megvédelmezni.¹²

Kifejti, hogy a nemzet és a király, illetőleg a nemzet és az uralkodócsalád közti szerződések elmélete közjogunk szellemétől idegen, alkotmányunk közjogias felfogásával: a szent

¹⁰ Polnerrel körülbelül egyidőben *Közjogának* 1891-ben megjelent második kiadásában — feladva az 1. kiadásban idevonatkozólag elfoglalt álláspontját — Nagy Ernő is elveti a nemzet és az uralkodócsalád közti államszerződés fogalmát s megállapítja, hogy ezek a törvény jogi természetével bírnak s így szigorúan véve annak fogalma alá esnek. Így a szerzőségben Polner Nagy Ernővel osztozik, de a részletes kifejtés érdeme mindenesetre a Polneré.

¹¹ *Athenaeum*. XI. évfolyam. 1902. 213—226, 344—360 és 477—491. lap. (Különlenyomatban is.)

¹² *Ferdinandy Géza*: Az államalkotó szerződések (belső államszerződések) a magyar közjogban. *Athenaeum*. X. évfolyam. 1901. 90—108, 231—253, 367—385, 493—513 és XI. évfolyam 1902. 1—13. lap.

korona elmélettel nem fér össze. A nyugateurópai hűbéri és méginkább a német rendi felfogás hatásaként vert nálunk gyökeret s ha kétségtelen is, hogy közjogunkban elfogadásra talált, nincs semmi okunk, hogy ehhez az idegenből átplántált felfogáshoz ragaszkodjunk: „Ha talán régebben szükséges volt is ennek az elméletnek a fenntartása azért, hogy az ország alkotmánya megóvassék, ma már erre nincs szükség, mert ma az más elmélet alapján határozottabban védelmezhető és fenntartható“. Meggyőzően fejti ki, hogy az államalkotó szerződések fogalmának elvetése nem jelenti történelmi alapon fejlődött közjogunknak eredetiségéből való kiforgatását, mert a közjog tudományos megvilágításában a régi elméletnek új elmélettel való helyettesítése nem változtatja meg a közjogot. Nagyon helyesen felveti a kérdést, hogy „a nemzeti állam fogalmának nem felel-e meg inkább, ha a királyt a nemzettel egy testet alkotó fejnek tekintjük, amely a test többi részével együttesen rendezi a maga életfeltételeit (mint az a régi szent korona-féle elmélet szerint történik), mint az, ha a királyt és a nemzetet egymással egyezkedő, alkudozó, szerződéseket kötő, ellenérdekű, szembenálló feleknek tekintjük“.¹³

Sorra veszi a belső államszerződéseknek azt a három csoportját, melyet Ferdinandy megkülönböztet: A) azokat, melyek a nemzet, az u. n. szent korona egész teste és az újonnan választott király, illetőleg dinasztia közt kötöttek; B) az állam és valamely fegyveresen ellene szegülő párt között kötött békeszerződéseket s C) az állam és a tőle elszakadó bizonyos területrészt, illetőleg az államtól bizonyos területileg kivált rész között kötött szerződéseket.

Az első csoportba azok „a belső államszerződések“ tartoznak, melyeket már 1891-ben nemzetközi szerződéseknek minősített. Most még részletesebben kifejti és megindokolja ezt az álláspontját, megcáfolva Ferdinandynak azt az ellenvetését is, hogy a *pragmatica sanctio* már csak azért sem lehet nemzetközi szerződés, mert keletkezése idején Ausztria nem volt nemzetközi jogalany. Megállapítja, hogy Ausztria ez alatt a név alatt a *pragmatica sanctio* idején tényleg nem létezett ugyan, de voltak tartományok, amelyek, illetőleg amelyeknek

¹³ Athenaeum XI. évf. 1902. 347. lap.

fejedelmei már a westfáliai béke határozatai alapján nemzetközi jogi alanyok voltak.

A második és a harmadik csoportba tartozó államszerződések jogi természetének kérdése már nem tartozik közvetlenül a magyar-osztrák viszony problémái közé, de megoldásuk szükséges volt a belső államszerződések egész elméletének tisztázásához, s ennek viszont épen a magyar-osztrák összeköttetés szempontjából volt különös jelentősége.

A második csoportba tartozó szerződésekre nézve, melyek az állam és valamely fegyveresen ellene szegülő párt közt kötöttek, megállapítja Polner, hogy azok jogi természetüket tekintve törvények. Az a körülmény, hogy létrejövetelüket a király és az ország egy része közti alkudozások és formális szerződéskötések előzték meg, jogi természetüket nem módosítja. Ha módosítaná, akkor minden törvényt, mely pártközi megállapodás alapján jött létre, pl. a kúriai bíraskodásról szóló 1899:XV. t. c.-et is belső államszerződésnek kellene minősíteni. A bécsi, a linzi és a nikolsburgi békék tényleg szerződések is, mert a magyar király és az erdélyi fejedelem közt is kötöttek, de nem belső államszerződések, hanem nemzetközi szerződések.

A harmadik csoportba tartozó esetekként Ferdinandy Erdély és Magyarország uniójával s a Horvátszlavonország államjogi állását szabályozó 1868:XXX. t. c.-kel foglalkozik. Az előbbire nézve kifejti Polner, hogy a szerződés a felek közt olyan jogviszonyt létesít, melyben azok egymástól külön, bizonyos mértékig egymással szemben állnak. Olyan megegyezést tehát, aminőn az Erdély és Magyarország közötti unió nyugszik s amely a két független fél viszonyát épen megszünteti, szerződésnek minősíteni nem lehet.

Az 1868:XXX. t. c. sem belső államszerződés, hanem magyar törvény, melynek csak a megváltoztatása történik a saját maga által kimondott szabálynál fogva más módon, mint egyéb törvényeké.

Az, hogy Polner végleg száműzte közjogi irodalmunkból a belső államszerződések elavult és sok zavart keltő tanát, tudományos munkásságának egyik legnagyobb eredménye. Ezt az elméletet megdönteni nem volt könnyű feladat, nemcsak az irodalomban uralkodott Lechner tekintélyére támaszkodva

szinte korlátlanul (Nagy Ernő is Közjogának 1891-ben megjelent II. kiadásában csak a nemzet és a király, illetőleg a dinasztia közti szerződéseket minősíti törvényeknek, az 1868:XXX. t. c.-et továbbra is szerződésnek mondja),¹⁴ hanem hatalmas alátámasztást nyert az 1867:XII. t. c.-nek azzal a rendelkezésével is, mely a *pragmatica sanctio*t „ünnepélyes alapszerződésnek“ nevezi. (2. §.) A Polner történeti és jogi tudására s az ő tudományos módszerére volt szükség ahhoz, hogy közjogunk ettől az elmélettől megszabadulva, a modern tudomány szellemében tárgyalja az idevonatkozó kérdéseket.

Magyarország és Ausztria kapcsolatának jogi alapjával foglalkozik Polner abban a tanulmányában is, melyet a M. Tud. Akadémiában mint levelező tag 1912. április 5-én székfoglaló értekezésként mutatott be s mely a Concha Győző egyetemi tanárságának negyven éves emlékére kiadott Ünnepi Dolgozatokban jelent meg.¹⁵ Ebben kifejti, hogy az 1867:XII. t. c.-nek az a megállapítása, hogy a *pragmatica sanctio* a felsőges uralkodó ház és Magyarország közt létre jött alapszerződés, nemcsak nincs ellentétben azzal a felfogással, mely a *pragmatica sanctio*t nemzetközi szerződésnek tekinti, hanem egyenesen azt fejezi ki. Az államalkotó szerződésekről szóló tanulmányában azt az akkor még uralkodó álláspontot látszik elfoglalni, hogy az 1867:XII. t. c. szerint a *pragmatica sanctio* a nemzet és az uralkodó, illetőleg a dinasztia közötti szerződés s megállapítja, hogy az 1867:XII. t. c.-nek ez az álláspontja nem lehet döntő abban a tekintetben, hogy tudományosan, elméletileg a *pragmatica sanctio*t minek tekintsük. A törvény rendelkezései változatlanok, míg fennállanak, de a rendelkezések jogi természetének minősítése a változó felfogáshoz képest szintén változik.¹⁶

Újabb tanulmányában meggyőzően fejti ki, hogy az 1867:XII. t. c. a *pragmatica sanctio*t nem a nemzet és a magyar király közti szerződésnek nevezi, — amint közjogászaink megelőzően kivétel nélkül hirdették — hanem olyan szerződésnek, mely egyrésztől Magyarország, tehát nem a nemzet, hanem a

¹⁴ I. m. 12—13. lap.

¹⁵ Ünnepi Dolgozatok Concha Győző egyetemi tanárságának negyven éves emlékére. Budapest, 1912. 299—315. lap.

¹⁶ Athenaeum XI. évf. 1902. 482. lap.

magyar állam, másrésről a „felséges uralkodóház“, a Domus Austriaca, az örökös tartományokkal bíró s azok felett teljes állami hatalmat gyakorló osztrák fejedelmi ház között kötöttetett s így az 1867:XII. t.-c. szerint is nemzetközi szerződés, mely két állam, két nemzetközi jogalany közt jött létre. Ez a megálapítás elhárította az utolsó momentumot is, melyre a nemzetközi szerződés elméletének helyessége ellen hivatkozni lehetett.

Polner az osztrák-magyar összeköttetésnek nemcsak a jogi alapját fejtette ki közjogi felfogásunkat egészen átalakító módon, hanem igen beható vizsgálat tárgyává tette ennek az összeköttetésnek tartalmát is. Magyarország és Ausztria közjogi viszonyáról szóló alapvető tanulmányában kimerítően tárgyalta a két állam u. n. közös ügyeit, külön fejezetekben szólva a közös ügyekben való törvényhozás és kormányzás kérdéséről. Behatóan megvilágította e viszony befolyását az állampolgárok és az államterület jogállására, a két állam kifelé való jelentkezésére s végül az államhatalom gyakorlására a nem közös ügyekben. A közös ügyekről szóló közleményeket ő írta meg a Magyar Jogi Lexikon számára is,¹⁷ s ezek a cikkek az ő tollából eredő, főleg az angol alkotmányjog s a parlamenti jog kérdéseire vonatkozó többi cikkekkel együtt a jeles lexikon legértékesebb közleményei közé tartoznak.

Az osztrák-magyar összeköttetés tartalmára vonatkozó fejtegetéseiben mindenütt élesen domborítja ki Magyarország csorbítatlan szuverén államiságát. Hangsúlyozza, hogy úgy a külügyek, mint a hadügyek csak részben közösek, illetőleg, amint nagyon szabatosan megállapítja, nem is közösek, hanem csak „együttesen intézendők“. Erősen aláhúzza Magyarország külön nemzetközi jogalanyiságát, sőt ezen a ponton addig megy, hogy Ausztria-Magyarország külön nemzetközi jogalanyiságát egyenesen tagadja. Szerinte Ausztria-Magyarország együttesen is, mindég mint két külön nemzetközi jogalany jelentkezik. Épen ezért nem helyes, ha idegen államnak velük kötött szerződéseiben a két szerződő államról van szó. Ez utóbbi megjegyzése tényleg helyes is, mert ezekben a szerződésekben nem két, hanem három állam szere-

¹⁷Ezek a közlemények különlenyomatban is megjelentek: Polner Ödön: A közös ügyek. Különlenyomat a Jogi Lexikon IV. kötetéből. Budapest, 1901. 170. lap.

pelt. Ausztria-Magyarország külön nemzetközi jogalanyiségának elismerése azonban Magyarország külön államiságának legkisebb sérelme nélkül megtörténhetik, mert ebben az esetben nem egy állam, hanem egy államkapcsolat szerepelt a nemzetközi jog alanyaként.

Nagyon értékesek a delegatio jogállására vonatkozó fejtegetései. A delegatio, amint ezt élesen hangsúlyozza különösen abban a cikkben, mely „Közös ügyek“ címszó alatt a Magyar Jogi Lexikonban jelent meg,¹⁸ nem közös szerv, hanem a magyar delegatio a magyar országgyűlés bizottsága s mint ilyen, a közös ügyekre vonatkozó törvényhozás szerve. A király által megerősített határozatai épp oly kötelező erővel bírnak a közös ügyek terén, mint a nem közös ügyek terén a törvények. Az a helyzet, hogy ezekben az ügyekben, ahol annak gyakorlása nincs absolute a törvény formájához kötve, a törvényhozó organum jogosítványai úgy gyakoroltatnak, hogy annak egyik tényezője, az országgyűlés helyett annak egy küldött bizottsága jár el.

A magyar-osztrák összeköttetés *jogi minősítésére* nézve Polner is azt az álláspontot fogadja el, hogy a két állam közti kapcsolat perszonálunió. A perszonál- és reálunió megkülönböztetésnek alapjául, mint már láttuk, azt tekinti, hogy az érdekelt államok hatalma megmarad-e külön és független államhatalomnak, vagy egy közös államhatalommá egyesül. Ezen az alapon a Magyarország és Ausztria közti unió kétségtől perszonálunió volt. Reáluniónak nevezni ezt az összeköttetést agályosnak látszott azért, mert reálunió alatt a magyar felfogás az inkorporatív uniókat értette, melyektől a magyar-osztrák összeköttetés jogi természetét tekintve a legélesebben különbözött. Ma, amikor ez az összeköttetés már a múlté, nincs semmi veszedelem benne, ha a fejedelmi uniókra vonatkozó felfogásunkat revízió alá vesszük s a perszonálunió fogalmát azokra az esetekre alkalmazzuk, melyekben az államfő személyének közössége kizárólag csak tényleges állapot s amelyeknél ily módon az érdekelt állam közt jogi összeköttetés nincs is.

A magyar-osztrák kapcsolattal összefüggő kérdésekre vonatkozik Polnernek az a tanulmánya is, melyet „A *pragmatica sanctio* és a házi törvények“ címmel a Magyar Jogász-

¹⁸ Közös ügyek címen közzétett különnyomat 12. és k. l.

egylet 1902. nov. 22.-iki ülésén olvasott fel s mely a Magyar Jogászegyleti Értekezések sorában jelent meg.¹⁹ Ez a tanulmány annak az álláspontnak a bírálata, melyet *Jászi Viktor* ugyancsak a Magyar Jogászegyletben a kérdésre vonatkozólag kifejtett.²⁰

A kérdésnek Ferenc Ferdinánd főherceg házassági nyilatkozata, illetőleg annak az 1900:XXIV. t. c. által történt be-cikkelyezése adott aktualitást. A főherceg morganatikus házassága s annak a trónöröklés szempontjából való jogkövetkezményei élénken foglalkoztatták az egész magyar közvéleményt. A vita a körül forgott, hogy az egyenrangú házasságból történt születés előfeltétele-e a magyar trónörökösödésnek? A főherceg 1900. június 28-án kelt nyilatkozatában „különösen elismeri és még világosan is kijelenti, hogy (fentemlített) házasságukból származó gyermekeiket és azok utódait, miután ők nem tagjai a legmagasabb uralkodó háznak, nem illeti meg a trónöröklési jog a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokban, tehát az 1723:I. és II. t. c. értelmében a magyar korona országaiban sem és azok a trónöröklési jogból ki vannak zárva“. Az 1900:XXIV. t. c. ezt a nyilatkozatot „az 1723:I. és II. t. c.-ek rendelkezéseivel teljesen egyezőnek találván, annak kiemelésével, hogy a trónörökösödésnek az 1723:I. és II. t. c.-ekben foglalt szabályozása, úgy keletkezés, mint feltételeire és tartalmára teljesen önálló és hogy minden a trónöröklés körébe tartozó kérdések annak rendeletei szerint ítélandók meg“ törvénybe iktatta, s ezzel az 1723. évi törvényeknek azt a hiteles magyarázatot adta, hogy azokban az egyenrangú házasságból való születés a trónöröklés feltételeként van megállapítva.

Jászi szóbanforgó előadása tulajdonképen az 1900:XXIV. t. c.-nek az ellen a megállapítása ellen irányult, hogy „a trónöröklésnek az 1723:I. és II. t. c.-ekben foglalt szabályozása... feltételeire és tartalmára nézve teljesen önálló“. Szerinte az idézett törvénycikkek a róm. kath. valláson kívül nem a törvényes születést s az ausztriai főhercegi minőséget állapították

¹⁹ Polner Ödön: A pragmática sanctio és a házi törvények. Magyar Jogászegyleti Értekezések XXV. 3. füzet. Budapest, 1902.

²⁰ Jászi tanulmánya mint a Magyar Jogászegyleti Értekezések XXV. kötetének 1. füzete jelent meg.

meg a trónöröklés feltételeként, amint azt a magyar közjogi felfogás általában vallotta. A „legitimi successoris Austriae Archiduces“ kitétel az ő nézete szerint nem törvényes születésű ausztriai főhercegeket, hanem az ausztriai főhercegségnek törvényszerinti utódait jelenti, vagyis a magyar trónöröklés feltétele az, hogy az illető az osztrák örökös tartományoknak uralkodója legyen.

E szerint a felfogás szerint Magyarország egy idegen ország szabályait fogadta volna el saját trónöröklésére nézve irányadóknak, oly módon, hogy ha a trónutódlás szabályait Ausztriában újonnan szabályozták volna, ezek az újabb szabályok Magyarországon is minden újabb törvényes intézkedés nélkül kötelező erővel bírtak volna, mert Magyarország királynak ez értelmezés szerint annak kell lenni, aki Ausztriában uralkodik.

Polner a munkáit jellemző alaposággal szállt síkra ez ellen a tarthatatlan és veszedelmes álláspont ellen. Elismerte, hogy a successor szó általában jogutódot jelent, de gondosan kikeresett adatokkal igazolta, hogy a magyarországi latin nyelvben sokszor szerepel „leszármazó“ értelemben is. Meggyőzően mutatta ki azt is, hogy Archiduces Austriae nem az uralkodó főhercegeket jelenti, t. i. nem azokat, akik Ausztriában uralkodók, hanem azokat, akiket ez a cím megillet, vagyis, miután ez a cím az akkor úgynevezett osztrák ház, a Domus Austriaca minden tagját megillette, az osztrák ház mindkét nembeli összes tagjait.

Nyomatékosan hangsúlyozta Jászival szemben azt is, hogy a többi országok és tartományok birtoklása nem feltétele a magyar királyi szék elfoglalásának és ha az 1723:II. t. c.-ben meghatározott ágak valamelyik leszármazója elveszítené az osztrák örökös tartományokat, ezzel sem ő, sem az ő leszármazói nem veszítenék el a magyar trónra való igényt. A trónöröklésnek az 1723-iki törvényekben foglalt szabályozása feltételeire és tartalmára nézve igen is teljesen önálló, ennek következtében ha egyszer egy nyílt kérdést kellene eldönteni, annak nem lehet az útja, hogy az a házi törvényekben szabályoztassék. Az ilyen kérdések Magyarországot illetően mindig a magyar törvényhozás útján tisztázandók.

A magyar trónöröklés feltételeinek kérdésével 1916-ban

újából foglalkozott Polner a Jogtudományi Közlönynek abban az ünnepi számában, amely IV. Károly király koronázása alkalmából jelent meg.²¹ E sorok írójának egy értekezésére²² is reflektálva, ismét vizsgálat tárgyává teszi egyrészt a „legitimus successor“, másrészt az „Austriae Archiduces“ kifejezés értelmét.

Az előbbire nézve megállapítja, hogy annak az uralkodó felfogástól eltérő az az értelmezése, mely szerint a családhoz tartozásban való jogszerű utódot jelent, nagyon közel áll a legitimus successor kifejezés rendszerinti értelméhez és igen alkalmas a trónvárományosoknál megkívántatott kellékek tekintetében sok kérdés megoldására, de maga részéről mégis bizonyosnak tartja, hogy a törvény keletkezését tekintve a legitimus szóban rejlő értelem a törvényes házasságból származás kellékére mutat rá.

Az Austriae Archiduces kifejezés értelmét illetően pedig újabb érvekkel támasztja alá azt az álláspontját, hogy az nem az uralkodó főherceget, de nem is csak azokat jelenti, akik a főhercegi cím birtokában vannak, hiszen akkor azoknak a leányági leszármazóknak, akik idegen családok tagjaivá lettek, nem lenne örökösödési joguk, hanem a Domus Austriaca összes tagjait.

A magyar-osztrák közjogi viszony körébe tartoznak végül azok a fejtegetései is, melyekben IV. Károly király trónralépése alkalmából az új király nevével és a királyi címmel foglalkozott,²³ olyan megoldásokat hozva javaslatba, melyek Magyarország külön államiságát és azt, hogy az uralkodó két szuverén állam uralkodója, a legnagyobb közjogi precizitással juttatták kifejezésre.

III. *A végrehajtó hatalom a magyar alkotmányban* című tanulmánya 1893-ban, mint a Jogi Szemle különlenyomata jelent meg.²⁴ E tanulmányban először elméletileg fejti ki a vég-

²¹ Polner: A magyar trónöröklés feltételei. Jogtud. Közlöny. LI. évfolyam 1916. 482—487. lap.

²² Buza: A magyar trónörökösben megkívántatott kellékek. Jogtud. Közlöny LI. évf. 1916. 301—303. és 310—312. lap.

²³ Polner Ödön: Aktuális közjogi kérdések. Jogtudományi Közlöny. LI. évfolyam. 1916. 423—424 és 438—439. lap.

²⁴ Dr. Polner Ödön igazságügyi min. fogalmazó. A végrehajtó hatalom a magyar alkotmányban. Budapest, 1893. 94. lap.

rehajtó hatalom fogalmát s e hatalom körébe tartozó állami tevékenység különböző fajait, majd a történeti fejlődésre is figyelemmel a végrehajtó hatalomnak a magyar tételes jog szerinti szervezetét tárgyalja.

Polner elveti az államhatalmi funkcióknak törvényhozó, végrehajtó és bírói funkciókra való hármass felosztását. Csak két államhatalmi tevékenységet ismer: a törvényhozást és a végrehajtást, a bírászkodást a végrehajtás részeként tekinti. Ennek az elvi álláspontjának megfelelően tanulmánya a bírászkodás kérdéseire is kiterjed.

Az állami tevékenységnek szerinte négy faja van: a szabályalkotás, a jogalapító ténykedés, a hatóságoskodás és a hatóság nélküli közigazgatás. A *szabályalkotás*, ha a törvény formájában történik, törvényhozási funkció, a másik három együttesen a végrehajtás. *Hatóságoskodás* alatt érti mindazokat a nem szabályalkotásra irányuló állami funkciókat, melyekben az állami hatalom közvetlen gyakorlása foglaltatik azokkal szemben, akik ennek a hatalomnak alá vannak vetve. A hatóságoskodásnak a szerinti a viszony szerint, mely vele össze van kötve, két fajtát különbözteti meg. Az egyik az, amely a magánosoknak jogositottsági állapotával jár és amely a magánosok jogait elégíti ki, ez a jogszolgáltatás. A másik az, mely a magánosoknak csak alávetettségi viszonyával jár, a nélkül, hogy erre más magánosok jogának kielégítése végett szükség volna, ez a közigazgatás.

A *jogalapító ténykedés*, aminő pl. a telekkönyvi bejegyzés, valamely vagyon zár alá helyezése, gondnok-kirendelés, törvényesítés, cím-, rend adományozása, vámszedési jog engedélyezése, honosítás stb. különbözik a hatóságoskodástól. E cselekmények nem parancsok, nem is engedélyek, sem a parancsok hatását kikényszerítő vagy azok helyett végzett cselekedetek, hanem olyan cselekmények, melyek az egyeseknek egymáshoz vagy az állami szervekhez való viszonyát bizonyos irányban befolyásolják, az egyes jogainak vagy jogai korlátoztságának alapjává válnak. Ilyen jogalapító ténykedések a bíróságok perenkívüli funkciói is, míg a jogszolgáltatás a hatóságoskodás fogalma alá esik.

A *hatóságnélküli közigazgatás*, vagyis az állami szerveknek az a tevékenysége, mely hatalom kifejtéssel nem jár, ha-

rem vagy csak technikai tevékenységre irányul, vagy olyan cselekvésekre, amelyeket a magánosok is végezhetnek, nagy mértékben különbözik a hatóságoskodás mindkét fajtától, nemcsak a jogszolgáltatástól, hanem a közigazgatástól is. Tulajdonképpen nem is volna közigazgatásnak nevezhető, de ha annak neveztetik is, a hatóságoskodással járó közigazgatástól élesen elkülönítendő.

A következőkben azzal foglalkozik, hogy minő szervei vannak nálunk a végrehajtó hatalom fogalma alá vont három tevékenységnek, hogyan van ez a három tevékenység közöttük felosztva s hogy ezeknek a szerveknek egymással s különösen a királlyal, mint a végrehajtó hatalom birtokosával szemben minő a helyzete.

Kimerítően tárgyalja először a királyi, azután a törvényhatósági és községi szerveket, majd részletesen foglalkozik a király és a miniszterek hatáskörével, beható vizsgálat tárgyává téve különösen a minisztereknek a királlyal szemben való jogi helyzetét. Fejtegetései, melyek az államhatalom szervezetére vonatkozó jogszabályok igen széles körét ölelik fel, tele vannak éles megfigyelésekkel és szabatos megállapításokkal s nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy közjogunkban az államhatalmi szervek jogi helyzetére és egymáshoz való viszonyára vonatkozó kérdések tisztázódjanak.

IV. A magyar-osztrák összeköttetés mellett a parlamenti jog s a vele összefüggő kérdések a közjognak az a második területe, mely Polner állandó és különös érdeklődésének tárgya s melyre vonatkozó tanulmányai erős hatással voltak a magyar közjogi tudományra s nem egy esetben a törvényhozáásra is.

a) Idevonatkozó tanulmányainak mintegy alapjait rakta le abban a hosszabb publikációban, mely „A választói jog mivolta” címmel a Jogtudományi Közlöny 1901. évi XXXVI. évfolyamában jelent meg.²⁵

Ez a tanulmány — mint maga is megjegyzi — „nemcsak a választójoggal foglalkozik, sőt túlnyomó részben nem is azal, hanem az ember alanyi jogosítványaival általában és kü-

²⁵ Polner Ödön minisztéri titkár, egyetemi m.-tanár: A választói jog mivolta. Jogtud. Közlöny: XXXVI. évf. 1901. 257, 267, 278, 288, 303, 312, 320, 328. és k. lap.

lönösen közjogi jogosítványaival és azoknak az ember jogai rendszerében való helyével“. Olyan problémának: az alanyi közjogok kérdésének rendszeres kifejtését adja, melyet közjogi tudományunk megelőzően alig részesített figyelemben. Mindjárt a tanulmány kezdetén felállítja a tételt, hogy a vá-nem szubjektív joga, hanem közhatalma, úgy hogy szabatosan lasztói jog, miként a többi politikai jog is, az egyeseknek nem is választói jogról, hanem választói hatóságról kellene beszélni. Az alanyi jog első lényeges vonása, hogy az az illető magánérdekeit elégíti ki, a második az állam részéről való biztosítás vagyis a segítség és orvoslás ígérete arra az esetre, ha az alanyi jogot akár magánosok, akár állami szervek részéről sérelem érné. Azzal, ami alanyi joga, az ember szabadon rendelkezik, ennek következtében ki van zárva, hogy az, ami alanyi joga, az illetőnek egyszersmind kötelessége is legyen.

Az alanyi jogok fogalma ugyanaz a közjogban, mint a magánjogban. A közjogban is vannak alanyi jogok, de alanyi közjogokról csak akkor lehet szó, ha az alanyi jog lényeges vonásai az illető jogi rendezésnél fennforognak.

Az u. n. szabadságjogokra vonatkozólag, melyekre nézve akkor már a magyar közjogi irodalomban is uralkodóvá kezdett válni az a felfogás, hogy azok nem az egyes alanyi jogai, hanem csak az államhatalom gyakorlásának korlátai, azon a véleményen van, hogy a kérdés egységesen nem dönthető el, mert a szabadságjogok között vannak olyanok, amelyek az embernek csakugyan alanyi jogai s vannak olyanok, amelyek nem azok. A személyes szabadság pl. az embernek saját érdekében államilag biztosított állapota úgy a többi emberekkel, mint az állami szervekkel szemben. Ennek következtében a személyes szabadságra való jog lényegében nem különbözik az ember helyzetjogaitól, pl. a tulajdonjogtól. A személyes szabadságon kívül vannak az embernek más állapotai is, melyeket az állam épen úgy biztosít és épen úgy oltalmaz, mint a személyes szabadságot s amelyeknek biztosítása ép úgy az ember érdekét mozdítja elő elsősorban, mint az. Ennélfogva ezek épen úgy jogai az embernek, mint a személyes szabadság joga. Ilyen pl. az életre, a testi épségre, a becsületre való jog.

Más szabadságjogoknál pl. a sajtószabadságnál, vallás-szabadságnál, gyülekezési és egyesülési szabadságnál nem ál-

lapotról van szó, hanem arról, hogy az emberek bizonyos cselekményei szabadok legyenek. Ez a körülmény ugyan nem zárja ki azt, hogy e cselekmények megtételének lehetősége alanyi joggá tétessék, tekintettel azonban arra, hogy e cselekmények szabadsága rendszerint inkább közérdek, mint a magánosok érdeke, azok nem igen válnak az ember jogaivá még akkor sem, ha az állam biztosítja őket. Ezek a „szabadságjogok“ tehát nem alanyi jogok, hanem az államhatalom gyakorlásának szabályai.

Vannak a közjogban olyan alanyi jogok, melyek az egyeseket az állammal szemben annak bizonyos hatalomkifejtéssel járó cselekményeire illetik meg. Ha az állam ilyen tevékenységre az egyes érdekében kötelezi magát, alanyi jogot ad nekik, még ha annak érvényesítésére nincs is olyan út előszabva, mint a magánosok cselekvéseire vonatkozó jogokra nézve.

Az u. n. politikai jogok az egyeseknek az állami tevékenységben való részvételét biztosítják. Aki állami tevékenységet végez, államhatalmat gyakorol és pedig nem közvetlenül, saját érdekében, hanem az állam érdekében. Ilyen állami tevékenység egyéneknek állami szervként való kijelölése. Ez a kijelölés történhetik kinevezés és választás útján. A választás lényegileg épen olyan természetű cselekmény, mint a kinevezés. Amint a kinevezés nem joga a kinevezőnek, hanem hatósága, épen úgy a választásra való hatóság sem joga a választóknak.

A választói hatóságot gyakran úgy tekintik ugyan, mint ha az a választók érdekében volna. Ezen alapszik pl. a választói jog általánossá tételének követelése. Ez az álláspont azonban egészen téves.

A választói jog nem alanyi jog olyan értelemben sem, hogy az illetőnek választóként, tehát állami szervként való elismerését jelentené. Az az igény, hogy a választó a választói névjegyzékbe felvétessék, szintén nem alanyi jog következménye. Nem más, mint annak lehetővé tételére szolgáló eszköz, hogy az, aki a választói hatósággal felruházott, ezt a hatóságot gyakorolhassa is. Az, hogy a választót a névjegyzékbe felveszik, nem a választó érdekében történik. Ezért van, hogy a névjegyzékbe való felvételt nemcsak az érdekelt választó kérheti, hanem más is, aki az illető választóval semmiféle jogviszonyban sincs.

Vannak állások, melyeket nem kinevezéssel és nem választással nyernek el az illetők, hanem a törvény határozza meg, hogy valaki bizonyos állást elfoglaljon. Így az akkori jog szerint a főrendiház tagjai s a megyei virilisták a törvény erejénél fogva voltak állásban. Az ilyenek is hatóságot gyakorolnak s mivel e hatósággal nem saját érdekükben ruháztatnak fel, alanyi jogokról itt sem lehet szó.

Általában az u. n. politikai jogok nem alanyi jogok, hanem — ha gyakorlásukat sokszor nem látják is el szankciókkal — köteleességek.

Az a felfogás, mely politikai „jogokról” beszél, tulajdonképpen annak a középkori jogi és társadalmi felfogásnak a maradványa, mely szerint az uralkodók az alattvalókkal és viszont, mint magánjogilag jogosítottak állottak szemben. Akkor még nem volt és nem is lehetett szó arról, hogy valaki közhatalommal bírjon, hanem csak arról, hogy valakinek az uralkodóval s ennek az alattvalókkal szemben legyenek jogai. Az államhatalomban való részvételnek alanyi jogként való felfogása azonban az állam mai fogalmával összeegyeztethetetlen.

A választói jog jogi természetére vonatkozó fejtegetéseit mintegy kiegészíti az a nagyobb terjedelmű munkája, mely „Tanulmányok a magyar parlamenti jog köréből” címmel a Balogh Jenő által szerkesztett Jogi Értekezések 1. füzeteként 1902-ben jelent meg.²⁶

Ez a munka a magyar parlamenti jog három kérdésével foglalkozik: 1. az országgyűléssel, mint állami szervvel, 2. az országgyűlési tagság feltételeivel s 3. az országgyűlési tagsággal járó hatósággal és annak megszűnésével.

Szigorúan közjogi tanulmány, mely a kitűzött kérdéseket kizárólag jogi szempontból teszi vizsgálat tárgyává, az állami jogrend idevonatkozó részének — mint maga mondja — quasi anatómiai kifejtését adva.

Az első kérdésnél előbb az országgyűlés jogi állásával foglalkozik, nagyon élesen és világosan határozva meg annak jogi helyzetét. Meggyőzően fejt ki, hogy a magyar országgyűlés nem két szerv együttes elnevezése, hanem egy szerv, melynek két egymástól független része van. Ez az egysége a

²⁶ Polner Ödön budapesti egyetemi magántanár: Tanulmányok a magyar parlamenti jog köréből. Budapest. 1902. 123. lap.

leghatározottabban kifejezésre jut abban, hogy az országgyűlést a királynak egységesen kell összehívni, megnyitni és be-rekeszteni. Amennyiben az egységes hatáskör mellett az egyik háznak olyan hatásköre is van, mely nem az egész országgyűlés, hanem csak az illető ház hatásköréeként van megállapítva, annyiban az a ház, mint az országgyűlésen kívülálló szerv áll fenn és működik. Ennek a tételnek, hogy az országgyűlés két részből álló egy szerv, fontos politikai jelentősége is van. Politikai értelemben az országgyűlés a nemzet érdekeinek képviselője. Ez áll az országgyűlés mindkét házára vonatkozólag s e hivatás betöltésére alkalmasabb, ha a két rész egy szervnek tekinti magát. E mellett a felfogás mellett a két ház között felmerülhet ellentétek is könnyebben kiegyenlíthetők.

Az országgyűlés keletkezésének első időszakában, sőt még később is a vegyes házbeli királyok idején az országgyűlésen maga a király is részt vett és azt maga vezette. Ekkor az országgyűlés fogalmához a király is hozzátartozott. Ez a felfogás csak később, úgy látszik, főleg a Habsburg-házbeli királyok idején szűnt meg, amikor az idegen uralkodók révén a német tartományok rendi alkotmányának mintájára az államéletnek Középeurópában divatos kettőssége nálunk is erőre kapott. Olyan jogintézmények azonban, melyek alapján a királyt az országgyűlés alkotó részének lehetne vagy kellene tartani, — habár gyér számban — még mindég vannak. Ilyen a királyt megillető törvénykezdeményezési jog, melyet miniszterei útján gyakorol, ilyen, hogy az országgyűlést a király nyitja meg és rekeszti be és pedig vagy személyesen vagy külön megbízott útján. Az általános felfogás azonban a királyt az országgyűléstől különálló szervként tekinti, mert a rendi állam kettéválasztó iránya a modern államok államjogában is megmaradt. Megmaradt különösen ott, ahol a királyságnak az államéletben való nagyobb hatalma tényleg még mindég érvényesül, mert a két szerv szembeállítása a királyság felsőbbségének inkább kedvez.

Az országgyűlés az államnak független, de nem önálló szerve. A függetlenség azt jelenti, hogy tevékenysége tekintetében nincs más szervnek alárendelve, de nem jelenti azt, hogy létrejövetelére más szervnek ne volna befolyása, hiszen részben választásból, tehát az állampolgárok cselekvéseiből, részint

a király ténykedéséből: kinevezésből és adományozásból áll elő s csak akkor jön létre, ha a király összehívja. Az országgyűlés nem önálló szerv, mert önmagában kiható tevékenységet, t. i. olyat, mely az állami szervezeten kívülállókra bír közvetlen hatással, nem végezhet, de nem önálló azért sem, mert működésének megindulása, folytatása és megszűnése más szerv tevékenységétől függ.

Az országgyűlés a királlyal együtt az állami legfőbb hatalmat gyakorolja s nemcsak osztozik a királlyal ennek a legfőbb hatalomnak gyakorlásában, hanem a koronázás és az esetleges királyválasztás által a király létrejövetelét lehetővé teszi. Ennyiben az országgyűléssel szemben a király is önálló szerv.

Az országgyűlés csak a királlyal együttesen szuverén. A király egyedül is az, de az országgyűlés nem. Az országgyűlés az állami szervezetben nem áll azon a fokon, amin a király. A királynak több a hatalma, mert a törvényhozáson kívül a végrehajtó hatalom is őt illeti meg. E mellett a király az országgyűléssel szemben nagyobb mértékben önálló, mint az vele szemben. A királyválasztó vagy koronázó országgyűlés a királytól a hatalmat el nem veheti, az országgyűlésnek tehát a királyi szerv megszűnésére nincs olyan befolyása, mint a királynak az országgyűlés megszűnésére.

Ami az országgyűlésnek az állampolgárokhoz, illetőleg ezek összeségéhez, a nemzethez való viszonyát illeti, az országgyűlés a nemzetnek jogilag nem képviselője. Annak idején, mikor a nemesek személyes megjelenése volt a szabály, azok a követek, akiket a szegényebb nemesek maguk helyett küldtek fel, ezeknek meghatalmazottai voltak. Amikor a nemesség fejenként való megjelenésének szabálya megszűnt, a követ nem volt többé meghatalmazott, mert hiszen a küldők nem egy őket megillető s általuk is gyakorolható jogot ruháztak át rá. A viszony kiküldetési, közvetítői viszonyra alakult át, melynél fogva a küldő a követnek utasítást adhatott, őt felelősségre vonhatta és visszahívhatta. Ma a választás egyszerűen kijelölése annak, aki a törvénynél fogva az országgyűlés tagja lesz, s ebben a kijelölésben nincs semmiféle felhatalmazás.

A főrendiház ama tagjai, akik ott királyi ténykedés alap-

ján foglalnak helyet, szintén nem képviselői a királynak. Ők nem a király jogait gyakorolják az országgyűlésen, a király őket nem utasíthatja, vissza nem hívhatja és felelősségre nem vonhatja.

A következőkben nagyon finoman elemzi Polner a király befolyását az országgyűlés létesülésére, fennállására és működésére. Idevonatkozó fejtegetései igen élesen határolják el az egymáshoz közelálló jelenségeket és tisztázzák a királyi hatáskörbe tartozó egyes funkciók lényegét és jogi természetét.

Az országgyűlés létesülése két mozzanatból áll. Az egyik alkotó elemeinek a keletkezése, a másik az országgyűlés megalakulása alkotó elemeiből. Az országgyűlés hirdetése és összehívása közt különbség van. Az országgyűlés hirdetése annak az időpontnak megállapítása, melyben az országgyűlésnek alkotó elemeiből meg kell alakulnia, az összehívás pedig felhívás a főrendekhez a megjelenésre, a képviselőválasztókhoz pedig arra nézve, hogy a választást ejtsék meg. Mivel az 1885: VII. t. c. alapján a főrendek csak egyszer kaptak királyi meghívó levelet, ők az új országgyűlésen az országgyűlés hirdetése alapján jelentek meg, de a képviselőház keletkezését illetőleg az országgyűlés összehívása továbbra is lényeges feltétel maradt.

Az országgyűlés megnyitása, mely szintén a király hatáskörébe tartozik, nem nélkülözhetetlen előfeltétele, csak szokásos előzménye az országgyűlés megalakulásának.

Az országgyűlés megalakulása abban áll, hogy az országgyűlés elemei az előre meghatározott helyen és időben összejönnek és testületi szervezetet vesznek fel; elnököt nyernek, illetőleg választanak, aki helyét elfoglalván az országgyűlés testületi működésre képessé lesz. Az alelnökök és a jegyzők megválasztása tulajdonképpen már nem tartozik a megalakuláshoz.

Az országgyűlés nem folytonos szerv, időszakonként megszűnik. Az országgyűlés megszüntetése a király hatáskörébe tartozik, úgy azonban, hogy ez a megszüntetés öt éven túl nem terjeszthető. Ha ez az idő letelt, az országgyűlés királyi intézkedés nélkül is megszűnik. A király az országgyűlést ilyenkor is berekesztheti, de ez csak formális intézkedés, mely nem jár jogi hatállyal. A királynak joga van az országgyűlést

az öt év letelte előtt is berekeszteni és felosztatni. Az utolsó, ötödik ülésszak előtt az országgyűlésnek csak felosztatásáról lehet szó. Az utolsó ülésszaknál a berekesztés és a felosztatás közt azon az alapon lehet különbséget tenni, hogy az országgyűlés teendőit, t. i. a következő évi költségvetés és a megelőző évi zárszámadás letárgyalását elvégezte-e?

Az országgyűlés megszüntetése után a királynak alkotmányos kötelessége a törvényben meghatározott időn belül új országgyűlést hirdetni, illetőleg hívni össze. E kötelesség teljesítésnek jelenleg a miniszteri felelősségnél egyéb szankciója nincs.

Az országgyűlési tagság feltételeit tárgyaló részben először a főrendiházi tagság feltételeit állapítja meg. Az általános feltételek ismertetése után, az idevonatkozó törvényes rendelkezések szabatos jogászai elemzésével a főrendeknek két faját különbözteti meg: azokat, akik pusztán a törvény erejénél fogva tagok s azokat, akik külön létesítő cselekmények alapján váltak a főrendiház tagjává. Ez a külön létesítő cselekmény lehetett, 1. olyan állásra való kinevezés vagy választás, mellyel a főrendiházi tagság össze volt kötve, 2. a királyi adományozás, melynél fogva a megadományozottak leszármazói is a születésnél fogva főrendek közé tartoztak s 3. az életfogytig való kinevezés.

Nagyon finom jogászai elemzés eredményeként állapítja meg, hogy a főrendiházi tagság jogával bíró főnemesi családok tagjainál az u. n. vagyoni képesítés nem a főrendiházi tagságnak, hanem csak e tagsággal együtt járó hatóság gyakorolhatóságának volt a feltétele. Vagyis aki vagyoni képesítéssel nem bírt, az tagja volt ugyan a főrendiháznak, de tagsági jogát nem gyakorolhatta. Épen ellenkező a jogi természete annak a nyilatkozatnak, melyet a törvény szerint azoknak az indigenáknak kellett tenni, akik egy más állam törvényhozásában is bírhattak üléssel és szavazattal. Az 1885:VII. t. c. 2. §-a szerint ezek „a magyar főrendiházban jogukat csak azon esetben gyakorolhatják, ha az iránt, hogy ezen jogot személyükre nézve egyszersmindenkorra a magyar főrendiházban akarják gyakorolni“, a miniszterelnökhöz záros határidőn belül nyilatkozatot tettek. Jóllehet itt a törvény a jog gyakorlásáról beszél, a nyilatkozat nem a tagsággal járó hatóság gyakorolhatóságának, ha-

nem magának a tagságnak az előfeltétele, mert aki ezt a nyilatkozatot nem tette meg, többé a főrendiház tagja nem lehetett.

A képviselőházi tagság feltételeit vizsgálva különbséget tesz a képviselővé választhatóság s a képviselőházi tagságra való képesség között. Előfordulhat, hogy valaki nem lehet a képviselőház tagja, mégis megválasztható, másrésről lehet a képviselőháznak olyan tagja is, aki nem választható. Így ha az illető a megválasztása alkalmával fel volt véve a választók névjegyzékébe s ezen az alapon a képviselőház tagja lett, nem veszti el a tagságot, ha később a névjegyzékből kimaradt, s így képviselővé nem volna megválasztható. Viszont aki gondnokság alatt áll vagy az a honosított magyar állampolgár, kinek honosítása óta 10 év még nem telt el, képviselővé választható ugyan, de a képviselőház tagja nem lehet.

Nagyon helyesen állapítja meg, hogy az összeférhetlen állások és helyzetek tilalmat jelentenek, de nem zárják ki azt, hogy az illető a képviselőház tagja legyen, mert az összeférhetlen állást, illetőleg helyzetet elhagyhatja. E tekintetben csak a tényleges szolgálatot teljesítő katona helyzete más, mert ő helyzetét nem hagyhatja el s így a képviselőházi tagságra képességgel nem bír.

Az országgyűlési tagsággal járó hatóságot és annak megszűnését vizsgálva, leszögezi, hogy ez a hatóság a tagoknak nem alanyi joga, hanem őket, mint egy állami szerv tagjait megillető képesség az államhatalom gyakorlásában való közreműködésre. Az országgyűlési tag hatósága csak akkor kezdődik, amikor az országgyűlés, illetőleg annak a két háza megalakul. Az előtt az országgyűlésnek csak alkotóelemei vannak, kik a tagsággal járó hatóságot bírni fogják. Viszont megszűnik a hatóság — és pedig a főrendekre nézve is — az országgyűlés megszűnésével.

Míg az országgyűlés megszűnésével az országgyűlési tagsággal együttjáró hatóság az összes tagokra vonatkozólag végződik, egyes tagokra nézve beállhat a megszűnés akkor is, amikor az országgyűlés fennáll.

Az ilyen megszűnés egyik esete a halál, de vannak más esetek is. Így megszűnhet a tagság lemondás vagy elvesztés folytán. Az előbbinél az illető maga kívánja a megszűnést, az

utóbbinál az akarata nélkül, sőt esetleg akarata ellenére következnek be.

Az országgyűlési tagság teljes elvesztésétől különbözik a tagság szünetelése, mely csak ideiglenes jellegű s mely csak a főrendiház tagjaira vonatkozólag következhetett be.

A munkához függelék is van csatolva, mely „Főrendiház és főrendek“ cím alatt a főrend kifejezés jelentését tisztázza. Az 1885:VII. t. c. megalkotása után a tudományos irodalomban is elterjedt az a felfogás, hogy az újonnan szervezett főrendiháznak nem főrend tagjai is vannak s hogy az új szervezés következtében kimaradt mágnások továbbra is főrendek. Polner a főrendiház kialakulásának történetét adva, meggyőzően mutatja ki, hogy a főrend elnevezés az 1885:VII. t. c. megalkotása előtt sem valami nagyobb jogi vagy társadalmi osztályhoz való tartozást jelentett, hanem jelentette a főrendiház tagjait. Az 1885:VII. t. c. a régi nyomokon haladva állapította meg a főrendiház új szervezetét s nem változtatta meg a főrend kifejezés értelmét sem. A főrendiház valamennyi tagja főrend s a vagyoni képesítés hiánya miatt kimaradt mágnások csak annyiban főrendek, amennyiben ők tulajdonképen tagjai a főrendiháznak, tagságuk csak szünetel addig, míg vagyoni képességüket nem nyerik vissza. Ez a helyes álláspont Polner fejtegetései nyomán általános elfogadásra is talált.

Finom analisisssel készült — mint ezt a hozzáfűződő vitában Concha Győző is megállapította — Polnernek az az előadása is, melyet „A képviselőválasztások érvényessége feletti bíraskodás egynémely kérdéséről“ címmel a Magyar Jogászegylet 1900 október 18.-i ülésén, tehát még a választói jog mi-voltáról szóló tanulmányának közzététele előtt tartott.²⁷

Ebben az előadásában a választói névjegyzék jogi természetét vizsgálja s abból a helyes elvi álláspontból indulva ki, hogy a választói jog a választónak nem alanyi joga, hanem egy őt megillető hatóság, arra az eredményre jut, hogy a névjegyzékbe való felvétel előfeltétele ugyan annak, hogy az illető a szavazásban részt vehessen, de nem előfeltétele az ő válasz-

²⁷ Polner Ödön: A képviselőválasztások érvényessége feletti bíraskodás egynémely kérdéséről Concha Győző, Schwarz Gusztáv, Vécsey Tamás és Vavrik Béla felszólalásaival. Magyar Jogászegyleti Értekezések. XXXI. kötet. 1. füzet. Budapest, 1901. 3—20. lap.

tói hatóságának. Ennek következtében, ha a választás érvényességének kérdése a Kúria elé kerül s a Kúriának azt kell megállapítania, hogy a jelöltek közül ki kapta meg az érvényes szavazatok többségét, a névjegyzékbe felvett, de választói hatósággal nem bíró egyének szavazata leszámítandó s viszont a névjegyzékbe fel nem vett egyén szavazatának, ha neki a választói hatósága megvolt s szavazata akár tévedésből, akár szándékosan elfogadtatott, hatályt kell tulajdonítani. A választói névjegyzék csak a szavazásnál használandó eszköz, választói hatósága viszont annak van, aki a törvényben idevonatkozólag megállapított anyagi előfeltételeknek megfelel.

b) A választói jog elméletére vonatkozó tanulmányai szinte kötelezték Polnert arra, hogy a különböző választói törvényeket, illetőleg törvényjavaslatokat a közjogi tudomány szempontjából bíráló tárgyává tegye s igyekezzék biztosítani, hogy idevonatkozó törvényeink a törvényszerkesztést tekintve minél tökéletesebbek legyenek s rendelkezéseik összhangban álljanak a választói jog általa olyan nyomatékosan aláhúzott hatóság jellegével.

Az 1918.-i választójogi törvényjavaslatot, mely többirányú lényeges módosítással mint az 1918:XVII. t. c. került be a törvénytárba, a Jogtudományi Közlöny hasábjain tette igen beható bíráló tárgyává²⁸ s megállapíthatjuk, hogy megjegyzései között nem egy van olyan, melynek értelmében a törvényjavaslat később tényleg módosított is.

Mindenek előtt kifogásolja, hogy az előbbi választójogi törvényektől eltérően a javaslat nem az állampolgárságot, hanem a férfi, illetőleg a női²⁹ minőséget, tehát mindkét esetben az emberi minőséget tette a választói jog alapjává és kiindulási pontjává, mely mellett az állampolgárság csak egyik és pedig nem is első sorban említett kellék, mely mint ilyen, esetleg el is volna hagyható. Megállapította, hogy ebben — ha talán nem is tudatosan — az az egészen téves felfogás tükröződik vissza,

²⁸ Polner Ödön pozsonyi egyetemi tanár: Az új választójogi törvényjavaslat. Jogtudományi Közlöny. LIII. évfolyam. 1918. 65—68, 74—76 és 81—85. lap.

²⁹ A javaslat — mint ismeretes — bizonyos feltételek mellett a nőkre is ki akarta terjeszteni a választói jogot; de a nőknek választójoggal való felruházását a választójogi külön bizottság többsége törölte.

hogy a választói jog az embernek vele született u. n. emberi joga, holott a választói jognak, mint közhatóságnak alapja csak az állampolgárság, mint az államhoz való tartozás jogi állapota lehet.

Kifogásolta elvi szempontból azt is, hogy a javaslat a négy elemi osztály elvégzését állapította meg értelmi kvalifikáció gyanánt. Rámutatott arra, hogy a tankötelezettség hat évben van megállapítva, ami azt jelenti, hogy a hat elemi osztályt vagy ezzel tanértékre egyenlő iskolát minden állampolgárnak el kell végeznie. Feltette a kérdést, hogy lehet-e választói jogot adni s ezzel közfunkciót bízni arra, aki nem bír az iskolai képzettségnek azzal a minimumával, melyet az állam azoktól is megkíván, akik semmiféle közfunkciót nem végeznek.

A törvénybe a választójogi külön bizottság jelentése alapján tényleg az elemi népiskola hatodik osztályának sikeres elvégzése került is be egyik különös kellék gyanánt.

A javaslat különbséget tett a választói jog bírását kirekesztő s a választói jog gyakorlását kizáró körülmények közt. Polner részletesen kifejtette, hogy milyen alapon lehet valamely jog nem bírása s gyakorolhatásának akadálya közt különbséget tenni. Arra az eredményre jutott, hogy azok a következmények, melyeket a javaslat a választói jog gyakorlásának kizárásához fűzött, teljesen azonosak azzal, melyet annak nem bírásához kötött, úgy, hogy a megkülönböztetésnek semmi értelme sem volt. A választói jogosultság kellékeitől mindkettő csak abban különbözik, hogy azok pozitív, ezek pedig negatív irányban hatnak.

Joggal kifogásolta Polner, hogy a javaslat az 1913:XIV. t. c.-től eltérően nem zárta ki a választói jogból azokat, akik nyereségvágyból elkövetett bűncselekmények miatt ítéltettek el s hogy csak a nemzetiség elleni gyűlöletre izgatáshoz fűzött kizáró hatást s nem egyszersmind az izgatás többi eseteihez is: az osztály, a hitfelekezet s a tulajdon vagy a házasság jogintézménye elleni izgatáshoz. A törvény végleges szövege ezeket a javaslat által kihagyott körülményeket fel is vette a kizáró okok közé.

Behatóan foglalkozott Polner a javaslatnak azzal a rendelkezésével, mely egyrészt bizonyos határozatok hozatalánál a központi választmányban, másrészt a titkosan szavazó

kerületeknél a választási küldöttségben és minden szavazatszedő küldöttségben is bírói tag közreműködését írta elő. Idevonatkozó fejtegetései nagyon szabatosan világították meg a bírák közreműködésének lehetőségét és feltételeit. Kifejtette, hogy a javaslat által tervbe vett újítás szerint a bírói tag állásból kifolyólag olyan szervezet tagja lenne, mely lényegileg közigazgatási jellegű teendőket végez. Ez bizonyos mértékig az igazságszolgáltatás s a közigazgatás elválasztásának elvével ellenkezik. E mellett az eljárás, melynek a bírói tag részesevé lenne, igen gyakran nem mentes a politikai és pártmózgalmaktól, ami a benne résztvevő bírói tagot akkor is kiteszi a politikai élet mozgalmainak, ha ő csak a törvényszerűség hívatott öre.

Különösen nagy nyomatékkal hangsúlyozta, hogy a bíró, ha a választási, illetőleg a választással kapcsolatos eljárásba bevonatik, csak az eljárás törvényszerűségének *bírója* lehet és semmi esetre sem lehet más szervek mellett működő egyszerű jogtanácsos, aki véleményt nyilvánít vagy legfeljebb mint előadó és szavazó tag szerepel.

A bírák közreműködésére vonatkozó rendelkezést a választójogi külön bizottság törülte s midőn ez a közreműködés később a Friedrich- és a Bethlen-féle rendeletben s az 1925: XXVI. t. c.-ben megvalósulást nyert, az nagyrészen a Polner által kívánatosnak jelzett szellemben történt.

Örömmel állapította meg Polner, hogy a választói névjegyzék összeállítására és kiigazítására vonatkozó eljárásban a javaslat nagyon nyomatékosan domborította ki a hivatalból való eljárás elvét, mely elv a választói jog közhatósági jellegéből szükségképen folyik. A névjegyzékbe való felvétel végett tulajdonképen a kötelező jelentkezés elvét valósította meg, aminek — mint Polner hangsúlyozta — egyenes következménye volna, hogy a névjegyzékbe felvett minden választó részt is vegyen a választásban vagyis, hogy a szavazás kötelezővé tétessék. A választójogi külön bizottság épen erre a Polner által felhozott szempontra tekintettel javasolta is a kötelező szavazás intézményének behozatalát azokra a választó kerületekre nézve, amelyekben a választás titkos, s ezt a törvényhozás magáévá is tette.

Örömmel üdvözölte Polner a javaslatnak azt a rendelkez-

zését is, hogy eltörülte a választóknak a jelölt költségén való szállítási és ellátási rendszerét. Leszögezte, hogy a választásban való részvétellel a választók nem az illető jelölt számára tesznek magánszolgálatot, melynek fejében ellenszolgáltatást várhatnának. A választói jog közjogias felfogásából kiindulva nemcsak a választók megvesztegetését, hanem költségeiknek a jelölt részéről való viselését is el kell ítélni. Kérdés csak az lehet, hogy ezeket a költségeket a választók maguk viseljék-e vagy azok, mint közérdeklben teljesített cselekmény költségei, közterhet képezzenek. Elvileg az a helyesebb, ha a választók maguk viselik a költségeket, tekintettel azonban arra, hogy a demokratizáló irány az ingyenes és költségmegtérítés nélküli közfunkcióknak nem kedvez, érthető, hogy a javaslat a szállítási költségeket az államkincstárra hárította, az ingyenes közszolgálat elvét azzal honorálva, hogy az ellátás költségeit a választóknak maguknak kell viselniük.

Mint ismeretes, a törvény a választójogi külön bizottság módosítása alapján bizonyos esetekre vonatkozólag hatályban tartotta a jelölt által fizethető fuvar költségek rendszerét.

A javaslat a szavazást egyes kerületekre nézve titkossá tette s a titkos szavazás módjára úgy intézkedett, hogy nemcsak a hivatalos szavazó lapot, hanem a választó által magával hozott más fehérszínű szavazó lapot is lehet használni. Polner rámutatott arra, hogy ez a rendelkezés illuzóriussá teszi a szavazás titkosságát. A törvény a javaslat módosításával a hivatalos szavazólapok kizárólagos használatát rendelte el.

Nagyon szabatosan állapította meg Polner, hogy a pótválasztás nem más, mint az alapválasztás folytatása, csak új szavazás az összes szavazókörökben. Ennélfogva nem helyes az a rendelkezés, hogy a pótválasztásra új választási küldöttséget és új szavazatszedő küldöttséget kell választani.

Nagyon figyelemreméltó megjegyzése az is, hogy szavazategyenlőség esetén nem helyes sem a sorstól, sem — mint a javaslat teszi — a jelöltek korától tenni függővé, hogy melyik jelölt legyen képviselő. A választási eljárásban kellene olyan mozzanatot keresni, amely ez irányban alapul szolgálhatna: pl. melyik jelöltet ajánlották többen, vagy kinek a jelölésére vonatkozó ajánlatot adták be előbb. Ezekből némi következtetés vonható a választókerület hangulatára.

Egész választójogi törvényhozásunkat tette törvényalkotás szempontjából bírálat tárgyává abban a nagyértékű előadásban, melyet M. kir. Ferencz József-tudományegyetem Barátai Egyesületének Jog- és Allamtudományi Szakosztályában 1933 március 22-én tartott.³⁰ Előadása biztos ítélettel mutat rá választójogi törvényeinknek s különösen az 1925:XXVI. t. c.-nek számos olyan rendelkezésére, mely téves értelemben használ választójogi fogalmakat, félreismeri bizonyos rendelkezések jogi természetét vagy felületességből egymásnak ellentmondó, néha egyenesen végrehajthatatlan intézkedéseket tartalmaz.

Megállapította, hogy törvényszerkesztési szempontból legjobb választójogi törvényünk az 1913:XIV. t. c. A későbbi választójogi szabályok: az 1918:XVII. t. c., az u. n. néptörvények, a Friedrich-féle, s a Bethlen-féle választójogi rendeletek, végül az 1925:XXVI. t. c. vele szemben fokozatos hanyatlást mutatnak. Az 1913:XIV. t. c. jogi szerkezete és fogalommeghatározása ugyan e szabályozások nagyrészének, így az 1925:XXVI. t. c.-nek is mintegy alapváza maradt. Amit mint rendszert, terminológiát, fogalmi meghatározást abból vettek át, abban meg is maradtak e törvény magaslatán, ellenben, szinte mindabban, amiben törvényszerkesztési szempontból változtattak, nem javítottak, hanem inkább rontottak. A lefelé való haladás szinte következetes egészen az 1925:XXVI. t. c.-ig, mely a legalacsonyabb fokot mutatja.

Az 1913:XIV. t. c. alapján tényleg nem volt választás, épen úgy nem, mint az u. n. néptörvények alapján sem. Az 1918:XVII. t. c. pedig hatályba sem lépett. Ez a törvény ugyanis saját hatályba lépését olyan feltételhez kötötte, mely feltétel nem teljesült, ennek következtében holt törvény maradt. Az 1918:XVII. t. c. 174. §-a a törvény életbelépésének napjául azt a napot jelölte meg, melyen a választókerületek megállapítása tárgyában még csak ezután megalkotandó új törvény életbe fog lépni. Ez a törvény pedig mind a mai napig nem jött létre. A törvényhozás ezt a körülményt az 1925:XXVI. t. c.

---

³⁰ Polner Ödön: Választójogi törvényhozásunk. A F. J. E. B. E. Jog- és Allamtudományi Szakosztályában tartott előadások. 8. Szeged, 1933. 34. lap.

megalkotásánál érthetetlen módon figyelmen kívül hagyta s azokat, akik izgatás miatt jogerősen szabadságvesztés büntetésre ítéltettek, csak akkor zárta ki a választójogból, ha e cselekményt az 1918:XVII. t. c. hatálybalépése után követték el. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az izgatás miatt szabadságvesztés büntetésre ítéltettek tényleg sohasem zárhatók ki a választójogból, ami pedig a törvény intencióival nyilvánvalóan ellenkezik.

Az 1925:XXVI. t. c. kizárja a választójogból azt, akinek kiskorúsága meg van hosszabbítva. Ezt a rendelkezést az 1913: XIV. t. c.-ből vette át, ahol az egészen következetes és helyénvaló volt, mert ez a törvény a kiskorúaknak nem adott választói jogot. Tekintettel azonban arra, hogy az 1925:XXVI. t. c. szerint az egyetemet és főiskolát végzettek korra való tekintet nélkül választók s így a kiskorúak nincsenek feltétlenül kizárva a választójogból, következetlen és hibás a kiskorúság meghosszabbítását kizáró okként állapítani meg.

A választhatóságot illetően az 1925:XXVI. t. c. is azon az elvi állásponton van, hogy csak az választható, aki választó. Annál feltűnőbb az a rendelkezése, mely a képviselői minőségnek a választhatóság hiányával kapcsolatos megszűnését szabályozza. E szerint, ha a ház tudomására a képviselő igazolása után jut olyan kizáró ok, mely miatt az illető nem lett volna képviselővé megválasztható, a ház megfelelő eljárás után a képviselői megbízást megszüntnek jelenti ki. Ilyen kizáró okok gyanánt azonban kifejezetten csak azokat az okokat jelöli meg, melyek csak a választhatóságból — s nem egyszermind a választójogból is — zárják ki az illetőt. Ez a különbségtétel elméletileg helytelen, mert a választhatóságból kizáró s a képviselőiséget megszüntető körülményeknek fedniök kell egymást, de gyakorlatilag, illetőleg tartalmilag is helytelen, mert mivel sincs indokolva, hogy pl. az erkölcsrendészeti ellenőrzés alá jutás, vagy a közveszélyes munkakerülés, mely a választójogból kizáró ok s mint ilyen, a választhatóságot is kizárja, ne legyen egyszermind a képviselői minőséget megszüntető ok is.

Nagyon érdekes Polnernek egy megjegyzése az 1925:XXVI. t. c. által adott arra a felhatalmazásra vonatkozólag, mely szerint a kormány a betöltendő képviselői helyek számát 10%-kal csökkentheti s ennyi helyet országos lajstrom alap-

ján az arányos választói rendszer szerint tölthet be. E rendelkezés értelmében lefolytatandó eljárásnál a képviselőház elnöke úgyszólván választási elnökként szerepel, holott ez eljárásnak olyan időpontban kell lefolynia, mikor képviselőház és képviselőházi elnök nincs, mert a képviselőház csak az eljárás után s annak alapján alakulhat meg és választhat magának elnököt. Igaz, hogy ezt a nehézséget később, 1928-ban át-hidalhatóvá tette az a körülmény, hogy az akkor megalkotott házszabályok értelmében az elnök működése a ház feloszlása után is tart. De az 1925:XXVI. t. c. szóbanforgó rendelkezése így is „*filius ante patrem*“ jellegével bír.

Az 1925:XXVI. t. c. javára kell írni azt a körülményt, hogy a választások érvényességének kérdését és az érvényesség kérdésében való bíraskodást is szabályozza, mert ez az anyag a választási törvénybe való. Idevonatkozó rendelkezései némi tekintetben felette is állanak az 1899:XV. t. c.-nek, de még mindég több tekintetben kifogásolhatók, sőt hibásak is. Így hibás, hogy az érvénytelenségi okokat függővé teszi a büntethe-tőség feltételétől, pedig nem a büntethe-tőség az oka annak, hogy valamely cselekmény miatt érvénytelen a választás, hanem az a körülmény, hogy az illető cselekménynek a választásra, mint jogügyletre meg nem engedett hatása volt.

Súlyos kifogás alá esik a törvénynek az a rendelkezése is, mely az érvénytelenítési eljárás költségeinek viselésére vonatkozik. Az 1899:XV. t. c. úgy rendelkezett, hogy a költségekben, melyek a dolog természete szerint igen tetemesek lehettek, nemcsak akkor, ha a bíróság a megtámadásnak helyt nem ad, hanem az eljárás megszűnésének esetében is a választást megtámadókat kell elmarasztalni. Mivel az eljárás megszüntetendő volt akkor is, ha annak, kinek választását megtámadták, képviselőisége megszűnt, ami viszont a képviselőiségről való lemondással is bekövetkezhetik, meg volt a lehetőség, hogy a képviselő, ha a bizonyítási eljárás során nyilvánvalóvá lett, hogy a választást érvényteleníteni kell, egyszerűen lemondjon s ezzel a költségeket, melyeket különben ő lett volna köteles viselni, a kérvényezőkre hárítsa át. Ez a rendelkezés olyan nyilvánvalóan helytelen volt, hogy az 1915:XVII. t. c., mely a választás érvényességére vonatkozó jogszabályokat, az 1913. évi új választói törvénnyel összhangba hozta, a bírósági eljárási szabályok közül

ezt az egyetlen egyet hatályon kívül helyezte, kimondván, hogy az eljárás megszüntetésének esetében — ha csak az nem a kérvény visszavonása okából következett be — a bíróság az eset körülményeihez képest a költségeket egészben vagy részben kölcsönösen megszüntetheti vagy az egyik felet az összes költségek viselésére kötelezheti. Az 1925:XXVI. t. c. ezzel szemben kifejezetten kimondja, hogy az eljárási költségekben a panaszlót kell egyetemlegesen elmarasztalni akkor is, ha a panasszal megtámadott képviselő megbízásáról az eljárás befejezése előtt lemondott. Ezzel azt a hibás rendelkezést, mely az 1899:XV. t. c.-be csak burkoltan, mintegy elnézésből került be, s melyet az 1915:XVII. t. c. szerencsésen kiküszöbölt, hangsúlyozottan visszaállította.

Nagyon meggyőzően fejt ki Polner, hogy a választói jog mivoltának teljes felismerésén alapszik az 1925:XXVI. t. c.-nek az a rendelkezése, mely a választói névjegyzék elleni felszólalások jogát korlátozza. Az 1874:XXXIII. t. c. óta összes választójogi törvényeink azt a helyes szabályt tartalmzták, hogy a névjegyzék évenkénti elkészítésénél minden választónak van felszólalási joga, akár valakinek felvétele, akár valakinek kihagyása miatt. Ez a választói jog ama jellegének folyamánya, mely szerint az nem magánérdekből nyert egyéni jog, hanem közérdekből nyert közhatóság s ennél fogva közérdek, hogy abba mindenki felvétessék, akinek választói joga van és viszont abba senki jogosulatlanul be ne jusson. Az 1925:XXVI. t. c. miniszteri indokolása a választói jog mivoltának félreismerésével szembetünően visszásnak mondja azt a rendelkezést, hogy amikor a kihagyott fél, a kihagyás tényét magára nézve nem találta sérelmesnek, azt helyette mások kifogásolhassák, s minden ellenmondás nélkül emelkedett törvényerőre az a rendelkezés, hogy a névjegyzékből való kihagyás miatt csak maga az érdekelt fél szólalhat fel.

Az összeférhetlenség kérdését már ebben a tanulmányában is érinti Polner, de részletesen „Az összeférhetlenségi törvényjavaslat”-ról külön írt értekezésében³¹ fejt ki. Élesen elhatárolja az összeférhetlenséget egyrészt a választhatat-

³¹ Polner Ödön: Az összeférhetlenségi törvényjavaslat. Miskolci Jogászélet Könyvtára 92. szám. Miskolc, 1933. 17. lap.

lanságtól, másrésről a képviselőséget megszüntető okoktól. Megállapítja, hogy az összeférhetetlenség nem speciálisan az országgyűlési tagsággal összefüggő intézmény, mert hiszen minden köztisztviselőre és közfunkcionáriusra fennállhat. Azt jelenti, hogy a közhatalmi funkcionárius egyidejűleg nem tölthet be bizonyos más állást, nem űzhet bizonyos foglalkozást, nem tanúsíthat bizonyos magatartást, s nem végezhet bizonyos cselekményeket. Az összeférhetetlenség szabálya csak arra alkalmazható, aki valamely állást érvényesen elnyert, a képviselői összeférhetetlenség tehát csak arra, aki képviselővé már érvényesen megválasztott. Az összeférhetetlenség ennél fogva nem a választás kérdése s nyilvánvalóan egészen más, mint a választhatatlanság.

Különböznek az összeférhetetlenségitől a képviselői minőséget megszüntető okok is. Az összeférhetetlenségi esetekben a képviselőnek mindég választási szabadsága van a között, hogy a képviselőségről mond-e le vagy az összeférhetetlen helyzetet szünteti-e meg. Az összeférhetetlenség nem a képviselői minőség megszűnését eredményezi. Tiltó szabály, melyhez az illető képviselői minőségének megtartásával alkalmazkodhatik. Egészen más természetűek a képviselői minőséget megszüntető okok. Ezeket az érdekelt nem szüntetheti meg. Ha azok a választás alkalmával forogtak fenn, az illető nem volt érvényes képviselővé megválasztható, ha pedig később állottak be, szükségképen a képviselőség megszűnését eredményezik.

Kifejti Polner, hogy milyen jogásziatlan felfogás érvényesül e fogalmakat illetően úgy legújabb választói törvényünkben, az 1925:XXVI. t. c.-ben, mint abban a törvényjavaslatban, melyet a kormány 1932 tavaszán nyújtott be az országgyűlési tagok összeférhetlensége tárgyában, melyet a képviselőház és a felsőház is tárgyalt s amely a felsőház által eszközölt tetemes módosítások után a képviselőházhoz visszakerülve, ott még nem került újabb tárgyalás alá.

Úgy az 1925:XXVI. t. c., mint az összeférhetlenségi törvényjavaslat teljesen összezavarja a választhatatlanságot és az összeférhetetlenséget. Az előbbi az összeférhetetlenséget is választhatatlanságnak minősíti, az utóbbi pedig a választhatatlanságot is az összeférhetetlenség fogalma alá vonja.

Összezavarja a javaslat az összeférhetetlenséget a képviselőséget megszüntető okokkal is. Az összeférhetetlenségről szóló 1901:XXIV. t. c. ugyan szintén megállapítja az összeférhetetlenségi eseteken kívül a képviselőséget megszüntető körülményeket is, de ez utóbbiakat az összeférhetetlenségi esektől megkülönböztetve, egyszerűen megszüntési okoknak mondja. Az elmélet és a gyakorlat azután ezeket az eseteket „büntetőjogi összeférhetlenségnek“ nevezte el, holott azok egyrésztől nem mind büntetőjogiak, másrésztől nem is összeférhetlenségi esetek. Az új törvényjavaslat az 1901:XXIV. t.-c.-kel szemben visszaesést jelent, mert az 1901-i törvény, bár a megszüntési eseteket is szabályozta, azokat összeférhetlenségi eseteknek nem minősítette, a javaslat pedig azokat is az összeférhetetlenség túlon túl kiterjesztett fogalma alá vonja.

Polner Ödönnek választójogi törvényhozásunkkal kapcsolatos fejtegetései nagy mértékben járultak hozzá a fogalmak tisztázásához s biztosíthatnák, hogy választójogi törvényeink közjogi szempontból szabatosak s a választói jog természetéből folyó alapelvekhez következetesen legyenek. Csak sajnálni lehet, hogy az 1925:XXVI. t.-c. megalkotásánál s az összeférhetlenségi törvényjavaslat elkészítésénél Polner Ödön nagyértékű megállapításaira olyan kevésbé voltak tekintettel. Reméljük, hogy választójogunk ismét küszöbön álló reformjánál azok nem fognak figyelmen kívül hagyatni.

c) Polner a választójog kérdésével főleg törvényszerkesztési szempontból foglalkozott, de idevonatkozó fejtegetései során helyenként állást foglalt a választójog politikai problémáival szemben is, sőt annak az enquete-nek a keretében, melyet a Társadalomtudomány c. folyóirat 1922-ben rendezett, egyenesen ilyen szempontból szólott hozzá a kérdéshez.³²

Állásfoglalását is magas elméleti szempontok irányítják. Azt nézi, hogy az egyes kérdések minő szabályozása felel meg a választójog közhatóság jellegének.

Ebből a szempontból foglal állást az általános választójog divatos jelszava ellen. Kijelenti, hogy a jogkiterjesztés minden szabadságszerető ember előtt szimpatikus. De a politikai jogkiterjesztés nem lehet öncél. Közfunkciót csak-arra lehet bízni,

³² Társadalomtudomány. II. évfolyam. 1922. 122—126. lap.

tehát választójoggal is csak azt lehet felruházni, akinél megvannak a szükséges erkölcsi és anyagi biztosítékai annak, hogy ezzel a hatalommal az összeség érdekében helyesen fog élni. A leghatározottabban a szavazás *titkossága* mellett foglalt állást, mint amelyre a választók függetlenségének megóvása miatt feltétlenül szükség van. A titkosság egyáltalában nincs ellentétben a választójog közfunkció jellegével. Másutt is előfordul, hogy a közhatóságot gyakorlók elhatározása elvönatik a nyilvánosság elől és csak az eredmény közöltetik, épen azért, hogy annak lelkiismeretes volta biztosíttassék. Ez a helyzet pl. a bírói határozatoknál is.

A *többses szavazati jogot* helyesnek tartja. Az nagyon alkalmas a választhatóságnak közérdekből való gyakorlását biztosítani ott, hol az általános választójog behozatott. Ugyanazon a gondolatmeneten alapszik, mint az a követelmény, hogy a választójoggal való felruházásnál bizonyos értelmi és erkölcsi biztosítékokat kell keresni. Azoknak, akiknél több értelmi biztosíték van, kettős vagy hármas szavazati jogot ad.

Az *arányos választási rendszert* nem tartja szerencsés intézménynek. E rendszer mellett a közérdekből való választási küzdelem egészen háttérbe szorul, hogy helyet adjon a kizárólagos pártérdekből való küzdelemnek. A képviselőket tulajdonképpen nem a választók választják, hanem a pártvezetőségek nevezik ki.

A *nők választójogát* illetően azon az állásponton van, hogy csak az önálló keresettel bíró nőknek kell megadni a választójogot. Szerencsétlen társadalmi és gazdasági fejlődés eredménye az, hogy a nők is kénytelenek kereseti pályákra lépni, a helyett, hogy kizárólag női hivatásuknak éljenek. Eme szomorú helyzetüknek mintegy ellensúlyozásul indokolt, hogy megfelelő jogokban is részesüljenek. De csak ennyiben.

Az arányos választási rendszer ellen foglal igen nyomatékosan állást a „Választójog és parlamenti kormányzás” című cikkében is.³³

Kifejti, hogy az arányos választási rendszer rendkívül megnehezíti a parlamenti kormányzás lehetőségét s ezért, ha

³³ Polner Ödön: Választójog és parlamenti kormányzás. Jogtud. Közlöny. XIX. évfolyam 1934. 129—131. lap.

a parlamenti kormányzásra súlyt helyezünk, feltétlenül mellőzni kell. A parlamenti kormányzás lényege az, hogy a kormányzás az állampolgárok összeségének hivatott része és illetékes képvisellete által történik. Minden helyes kormányzat célja az állampolgárok összeségének érdekeit szolgálni. A parlamenti kormányzatnál ezeknek az érdekeknek megállapítása s a megvalósításukra szolgáló eszközöknek és módoknak a megválasztása az állampolgárok közreműködésével, a politikai pártok egymás közötti küzdelme, esetleg meggyőzése által történik. A parlamenti kormányrendszer a valóságban a pártok felfogása szerinti kormányzást jelenti.

A parlamenti kormányrendszernek két veszélytől kell óvakodnia: az egyik a pártmonopolium, a másik a párttöredékesség, a sokpártúság. A parlamenti kormányzat egészséges csak az u. n. kétpártrendszer mellett lehet. Ez a kétpártrendszer a dolog természetében is rejlik. Az államéletben minden kérdés két szempontból bírálható el: az egyik az egyén felett hatalmat gyakorló összeség, a másik az összeségének alárendelt egyén szempontja. E két sarkpont körül mozog egyik vagy másik irányban az államélet minden kérdésére vonatkozó intézkedés.

Az egyoldalú pártmonopolium inkább a szűkebb, a párttöredékesség pedig inkább a tágkörű választójog mellett áll fenn. A párttöredékességet nagy mértékben előmozdítja az arányos választási rendszer, amely valóságos melegágya az aprócseprő pártocskák és töredékek keletkezésének. Ez az oka, hogy ott, ahol arányos választási rendszer van, mesterséges eszközöket kerestek a pártok elaprózódásával szemben egy párt túlsúlyának biztosítására. Ilyen eszköz, hogy az a párt, melyre arányos választási rendszer mellett a szavazatok viszonylagos többsége esett, a mandátumoknak az abszolút többségénél is nagyobb részét kapja, míg a többi pártok csak a megmaradt üres helyeken osztoznak. Ez a rendszer volt egyideig Olaszországban hatályban s ez a lényege az 1926-i román választási rendszernek is.

Minden mesterséges rendszernél megnyugtatóbb azonban a választók józan érzéke és politikai belátása, mely meg tudja akadályozni a parlamenti kormányzás elfajulását s azt, hogy az elfajult parlamenti kormányzat helyére a diktatura lépjen.

Az egészséges pártviszonyokat jelöli meg a parlamenti kormányzat nélkülözhetetlen előfeltételeként abban a nyilatkozatában is, melyet az Interparlamentáris Unió magyar csoportjának a parlamentárizmus válságáról rendezett enquête-jén tett.³⁴

V. Behatóan foglalkozott Polner a *háború esetére szóló kivételes hatalom* kérdésével. A háború első hónapjában rendszerbe foglalta és kimerítően ismertette a háború okából tett kivételes intézkedéseket,³⁵ később pedig a háború esetére szóló kivételes hatalom alkotmányjogi jelentőségét fejtette ki.³⁶

Ez utóbbi tanulmányában mindenek előtt ismerteti az idevonatkozó francia, porosz és osztrák jogfejlődést, majd azzal foglalkozik, hogy a magyar alkotmányjogban miért nyert ez a kérdés olyan későn, csak az 1912:LXIII. t. c.-ben általános szabályozást. 1848 előtt a korona nem látta szükségesnek a kérdés szabályozását, mert felfogása szerint a király az őt megillető jus armorum és jus eminens alapján törvények nélkül is megteremthette a kivételes állapotot. Az országgyűlés viszont, tekintettel arra, hogy a katonai kormányzatban nem a magyar állam iurisdictioja, hanem idegen hatalmi tényezők hatósága érvényesült, nem akart olyan törvényt hozni, mely ezeknek a hatóságoknak, ha csak ideiglenesen is, polgári személyek felett iurisdictiot adott volna.

Az 1848/49.-i szabadságharc alatt Magyarországon kétféle hadi- és ostromállapot is állott fenn, az egyik az uralkodó által elrendelt, melyben a magyar korona iurisdictioja félre volt tolva s melyben az osztrák császári hatalom érvényesült, a másik, melyet a debreceni országgyűlés, tehát a nép képvisellete szabályozott, de amelyhez viszont a magyar király nem járult hozzá.

A hadseregben a magyar korona iurisdictioja a kiegyezés után is többé-kevésbé ép úgy háttérbe szorult, mint annak

³⁴ Válságban van-e a parlamentárizmus? Aktuális problémák. Kiadja a Magy. Külügyi Társaság. II. Budapest. 1930. 73—75. lap.

³⁵ Polner Ödön: A háború okából tett kivételes intézkedések. Jogállam XIII. évfolyam, 1914. 489—513. lap.

³⁶ Polner Ödön: A háború esetére szóló kivételes hatalom alkotmányjogi jelentősége. Jogállam XVI. évfolyam, 1917. 25—42 és 129—150. lap.

előtte. Ez a körülmény volt oka annak, összekapcsolva a '48-at követő idők reminiscentiaival is, hogy a magyar törvényhozás nem sietett a kivételes hatalomról törvényt alkotni.

Ez az oka annak is, hogy az 1912:LXIII. t. c., mely szinte a világháborút megelőző tizenkettedik órában tette a kérdést szabályozás tárgyává, a nyugati államok törvényeitől több tekintetben eltérő rendelkezéseket tartalmaz. Így ami a katonai hatóságok hatáskörének kibővülését illeti, ez csak egy irányban, t. i. a büntető bíráskodás tekintetében történt meg s ez is jóval kisebb mértékben, mint egyebütt. A törvény a polgári egyéneket csak meghatározott bűncselekményekért helyezte a katonai bíróság és pedig a honvéd-bíróságok alá (a hadseregi büntető bíróságok eljárásának csak akkor volt helye, ha a honvéd-biráskodást a hadi események következtében nem lehetett gyakorolni), más bűncselekmények, melyek miatt pl. Ausztriában is a katonai bíróságok előtt indult meg az eljárás, az 1912:LXIII. t. c. értelmében, megmaradtak a polgári büntető bíróságoknál, csak ott a gyorsított bünvádi eljárás szabályai alá esnek.

A közigazgatási hatalmat a törvény nem a katonai parancsnokokra ruházta, vagyis nem katonai diktatúrát létesít, hanem kormánybiztosok kinevezésével oldja meg a kérdést, mely intézmény a magyar alkotmányfejlődésben nem ismeretlen. A kormánybiztosok az illető katonai parancsnokok szándékaival összhangban kötelesek eljárni, de a katonai parancsnokoknak nincsenek alárendelve. A reájuk bízott hatalomnak saját elhatározásuk alapján eljáró, önálló kezelői, akik csak a kormánytól függenek és csak annak felelősek.

Mivel a szabadságjogok alkotmányjogunkban nincsenek kodifikálva, a törvény nem követhette azt a rendszert, hogy e jogoknak, vagy azok egy részének felfüggesztésére adjon felhatalmazást, a felhatalmazás olyan intézkedések megtételére szól, melyek az egyéni szabadság tetemes megszorításával járnak. Ennek az a nagy alkotmányjogi előnye van, hogy mivel a felhatalmazás csak háború esetére vonatkozik, kifejezésre jut, hogy a kormánynak rendes hatalmában nem áll *ezeknek az egyéni szabadságot korlátozó intézkedéseknek a megtétele.

Ezek a felhatalmazások a gazdasági és társadalmi élet jóformán minden terére kiterjednek s az állami beavatkozást

olyan kérdésekre vonatkozólag is szabályozzák, melyeket pl. a német törvény szabályozatlanul hagyott s ahol ezt a hiányt a háború kitörése után kellett sebtiben pótolni.

A kivételes hatalom igénybevételéért a törvény a kormány felelősségét kifejezetten fenntartja és módot ad rá, hogy az országgyűlés a felelősségrevonást teljes mértékben gyakorolhassa. Úgy, hogy az 1912:LXII. t. c., míg egyrésztől megnyugvást keltő és biztonságot ad, másrésztől alkotmányos szabadságunkat sem veszélyezteti.

VI. Az 1918.-i eseményeknek a magyar alkotmányjogra gyakorolt hatása s az 1920:I. t. c.-en nyugvó közjogi rend természetesen szintén foglalkoztatták Polnert.

a) Abban a cikkben, melyet 1919 december havában, tehát még az első nemzetgyűlési választásokat megelőzően írt, de amely a Magyar Jogi Szemlének csak 1920. február 1.-i számában jelent meg,³⁷ annak a véleményének adott kifejezést, hogy nem nemzetgyűlés, hanem országgyűlés és pedig lehetőleg a régi országgyűlés volna összehívandó. Az országgyűlésnek alkotmányjogunkban századok óta meg van határozva a jogköre, olyan értelemben, hogy a királyi hatalom akadályoztatása vagy hiánya esetén a legfőbb állami hatalom. Ezzel szemben a nemzetgyűlésnek sem összetételét, sem szervezetét, sem jogkörét soha semmiféle erre jogosult alkotmányos tényező nem állapította meg. A nemzetgyűlés elnevezés szerencsétlen azért is, mert az országgyűléssel szemben, mely a nemzet történelmi egységét juttatja kifejezésre, olyan értelmezést is megenged, hogy az csak a magyar „nemzetnek“ vagyis a magyar nemzetiségnek a képviselője, amit könnyen kihasználhatnak ellenünk. Azt kívánta, hogy ha a jogfolytonosság megszakítása már nem volt elkerülhető és a régi országgyűlés felhatalmazása nélkül kellett kiírni az új választásokat, az oktrojált új képviselői testület igyekezzék régi alkotmányunk kereteibe beleilleszkedni s a régi alkotmányfejlődés fonalát felvéve, hidalni át az előállott nagy hézagot.

Egy másik tanulmányában, mely szintén 1920-ban jelent

---

³⁷ Polner Ödön: Az új idők közjogi követelményei és régi alkotmányunk. Magyar Jogi Szemle I. évfolyam, 1920. 65—71. lap.

meg³⁸ *Kmety Károlynak* azzal a tételével foglalkozott, mely szerint az 1723:I. és II. t. c.-ben szabályozott trónöröklési rend, miután az azzal a feltétellel állapított meg, hogy Magyarország a többi örökös tartományokkal együtt birtokoltassék, az Ausztriával való együttes birtoklás megszűnte következtében önmagától hatályát veszítette s ennek folytán nemcsak az öröklési jog, hanem az azon alapuló, már megkezdett uralkodás is megszűnt, a királyi szék megüresedett s a királyválasztás joga feléledt.

Kifejtette, hogy az együttes birtoklás nincs a törvény hatályosságának feltételeként előírva, sőt ellenkezően a királyválasztás feléledésének egyedüli feltételül az öröklési jogot nyert ágak teljes kihalása van egész világosan kikötve. Az 1900:XXIV. t. c. kifejezetten is kimondotta, hogy az 1723:I. és II. t. c. feltételeire nézve önálló. A *Kmety-féle* álláspontból az következnek, hogy ha Ausztriában később egy monarchikus restauráció következnek be, a Magyarországon hatályát veszített trónöröklési rend újból visszaállana.

Kérdés azonban, hogy nem lehet-e a királyi széket megüresedettnek s *IV. Károly király* uralkodását megszüntnek jelenteni ki más alapon? E kérdésre válaszolva megállapította, hogy *IV. Károly* a királyi méltóságról nem mondott le, amennyiben az 1918. nov. 13-iki nyilatkozatban foglalt lemondás nem magára a királyságra, hanem az állam ügyeinek vitelében való részvételre vonatkozott s e mellett az országgyűlés ezt a lemondást nem tárgyalta és nem is fogadta el. Nincs azonban kizárva annak a lehetősége, hogy az országgyűlés ezt a nyilatkozatot utólagosan tárgyalás alá vegye s annak magáról a királyságról való végleges lemondással egyenlő jogi hatályt tulajdonítson, tekintettel arra, hogy a királyi hatalom tényleges gyakorlásának a királyi hatalom pusztá jogától való ilyen egyoldalú önkényes elválasztása megengedhetetlen. A királyi szék megürültté nyilvánításánál a nov. 13-i nyilatkozaton kívül figyelembe kell venni *IV. Károly királynak* azt megelőző egyéb tényeit is, így különösen azt, hogy ő 1918. okt. 26-án Magyarországot a legválságosabb időben elhagyta, úgy, hogy távozása

³⁸ Polner Ödön: A trón megüresedésének és betöltésének kérdéséhez. Magyar Jogi Szemle. I. évfolyam, 1920. 193—205. lap.

nemcsak a fizikai, hanem az ethikai elhagyás jellegével is bír. Precedens esetek is mutatják, hogy a királyi szék megüresedettnek nyilvánítására meg van a lehetőség akkor is, ha az 1723:I. és II. t. c.-et nem tekintjük is hatályukat veszítettetteknek.

Ha IV. Károly trónja az országgyűlés idevonatkozó nyilatkozatával megüresednék, a fennálló trónöröklési rend értelmében Ottó főherceg következne a királyi székben. Amennyiben ez külpolitikai okokra vagy a nemzet óhajására tekintettel elkerülendő, még a trón megüresedésére vonatkozó nyilatkozat előtt meg kell változtatni az 1723:I. és II. t. c.-et. Magyarországon az újabb időben sem az elmélet, sem a gyakorlat emberei közt nem volt komoly eltérés arra nézve, hogy az 1723: I. és II. t. c. a magyar törvényhozás által megváltoztatható. Az Ausztriával való kapcsolat fennállása mellett ez a megváltoztatás kissé körülményes és nehézkes lett volna, de jogilag nem volt lehetetlen, a kapcsolat megszűnésével pedig az abban rejlő nehézségek is megszűntek.

Jelenlegi alkotmányos jogrendünk jelentőségének és jogi természetének kérdését világította meg, Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanár álláspontját bírálva, abban az értekezésében, mely „Jelenlegi alkotmányos jogrendünk ideiglenességének kérdéséhez” címmel a Jogállam XXX. évfolyamában jelent meg.³⁰

Molnár Kálmán álláspontja a következő: Az alkotmányfejlődés folytonossága 1918. novemberében megszakadt s a rémuralom megszűnte után sem volt helyreállítható, mert a koronás királyt külpolitikai vis major akadályozta abban, hogy hatalmának gyakorlását ismét átvegye, s az erőszakkal félretolt országgyűlés sem folytathatta működését. Ezért új szükségbeli szervek vették át az államhatalmat. E szervek azonban csak ideiglenes, átmeneti jellegűek. Mellettük a régi intézmények, illetőleg a régi jogrend még mindig érvényben van. Az ideiglenes kiegészítő jogrend szokásjogi, mert az a nemzet közmeggyőződésével találkozott s ennyiben jogszerű. De az új jogrend csak két korlátozással ismertetett el jogrend gyanánt: 1. csak addig, míg az ősi alkotmányos jogrend helyre nem állítható; 2. a nemzetgyűlés csak olyan irányú tevékeny-

³⁰ Polner Ödön: Jelenlegi alkotmányos jogrendünk ideiglenességének kérdéséhez. Jogállam XXX. évfolyam. 1931. 79—89. lap.

ségre kapott felhatalmazást, mely a régi jogrend visszaállítására s nem annak lerombolására irányul.

Ebből kifolyólag a jogfolytonosság első és legfőbb követelménye *Molnár Kálmán* szerint, hogy 1. a törvényes király vegye át az uralkodást, 2. *a)* vagy az 1918-ban törvénytelenül megszakított országgyűlés hívassék egybe, *b)* vagy a jogfolytonosság útján létre jött utolsó választói törvényünk (1918: XVII. t. c.) alapján hívassék össze a képviselőház a régi főrendiházzal együtt, *c)* vagy az 1925:XXVI. és az 1926:XXII. t. c. alapján összeült országgyűlés koronázza meg a királyt s a koronás király ezzel az országgyűléssel együtt alkotson törvényt, mely megállapítja, hogy a provizórium jogrendjéből mi tartassék fenn. Ez az utóbbi megoldás ugyan a jogfolytonosság belső lényegének nem felelne meg, de jogformalisztikus szempontból mégis lezárná a kérdést.

Polner tökéletesen egyetért *Molnár Kálmán*nak azzal a tételével, hogy jelenlegi alkotmányos jogrendünk alapja szokásjogi, idevonatkozó fejtegetéseit igen találóknak tartja. De nem ért egyet azzal a másik tételével, hogy az 1920:I. t. c. s az annak alapján létrejött összes többi törvények csak átmeneti jellegűek s rendeltetésük csak az, hogy a régi alkotmányos tényezők visszaállítását előkészítsék s őket addig, míg működésüket ismét megkezdhetik, helyettesítsék. Ilyen korlátozás belemagyarázása az 1919. aug. 7-e utáni szokásjogi szabályozásba erőszakolt és önkényes.

A nemzetgyűlés a közmeggyőződés által minden korlátozás nélkül elfogadva, mint a nemzeti szuverénitás képviselője választott meg és gyűlt össze minden ellenmondás nélkül. A nemzetgyűlés jog- és hatalomköre ezen a már megelőzően kialakult népi jogi meggyőződésen alapszik s nem az 1920:I. t. c.-en. Nem áll az sem, hogy az 1920:I. t. c.-ben a nemzetgyűlés csak olyan irányú tevékenységre kapott volna felhatalmazást, mely a régi jogrend visszaállítására irányul. A nemzetgyűlés az 1920:I. t. c. szerint az állami szuverénitás törvényes képviselője, tehát korlátlan (2. §.), a törvényhozó hatalmat, tehát az állami hatalom legfőbb nyilvánulását gyakorolja (4. §.) s ezen az úton mindent szabályozhat, amit törvényben szabályozni lehet. Az államfői hatalmat véglegesen rendezheti s 13. §-ból kitünőleg még az államforma megállapítására is jogosult.

Molnár Kálmán szerint a korlátozás az egész törvény címéből s az I. Fejezet címéből tűnik ki. Az előbbi: „Az alkotmányosság helyreállítása és az állami főhatalom ideiglenes rendezése“, az utóbbi pedig „Az alkotmányosság helyreállítására irányuló rendelkezések“.

Mindenekelőtt leszögezi Polner, hogy a cím csak általában jelzi a törvény tartalmát s kétségtelen, hogy ha a törvény címe és rendelkezései közt ellenmondás van, ez utóbbiak irányadók és nem a cím. Az 1920:I. t. c.-nél is tehát a belső tartalmat kell nézni s ez volna irányadó, még akkor is, ha az a címmel ellentétben állna. Tényleg azonban ilyen ellentét nincs is.

E felírások csak azt jelentik, hogy *ezzel a törvénnyel* egyelőre csak ideiglenesen fog rendeztetni az államfői hatalom gyakorlása, fenntartva a végleges rendezést későbbi időre. Aból, hogy az 1920:I. t. c. egyelőre ideiglenes intézkedéseket tett, egyáltalában nem következik, hogy a nemzetgyűlés hatalma korlátozott.

Az 1920:I. t. c. indoklásából sem következik, mint Molnár Kálmán állítja, az általa felállított tétel. Az indoklás az „alkotmányosság helyreállítása“ alatt nem a régi alkotmány változatlan visszaállítását érti, hanem általában az alkotmányosság helyreállítását vagyis azt, hogy az ország ügyeit ismét népi képviseleti szerv intézze s ne különféle néven nevezett és önmagukat megalkotott kormányok. Igaz, hogy az indoklás szerint a nemzetgyűlésnek nem feladata, hogy a törvényhozásnak állandó szerve maradjon, de ebből nem következik, hogy csak a régi alkotmány intézményeinek visszaállításáig szükséges átmeneti jogrendet alkothatja meg. Az indoklás kifejezetten és szabatosan megállapítja, hogy a nemzetgyűlés hivatott a régi alkotmány alapintézményeinek: a királyi méltóságnak és hatalomnak s az országgyűlésnek az újjáalakítására, tehát a régi alkotmányos jogrend végleges jellegű módosítására is. Ami ha megtörténik, betölti feladatát s „a törvényhozás további teendőit az újjáalakított alkotmányos szerveknek engedi át“.

A törvény keletkezésének körülményeiből is világosan kitűnik, hogy a nemzetgyűlés hatalmát nem tekintették korlátozottnak. A nemzetgyűlés közjogi bizottsága a javaslat szövegén olyan módosítást eszközölt, mely épen a korlátlanságot volt

hivatva kifejezésre juttatni s ezt a korlátlanúságot hangoztat-
ták a vita során egyetlen ellenmondás nélkül, helyeslésekkel
kísérve úgy *Huszár Károly* miniszterelnök, mint a vita többi
szónokai, közöttük nagyon határozottan gr. *Andrássy Gyula* is.

A közjogi provizóriummal függ össze Polnernek az a fel-
szólalása is, amely a Kormányzó úr elnöklete alatt 1922. febr.
21.-én tartott u. n. alkotmányjogi értekezleten hangzott el arra
a kérdésre vonatkozólag, hogy megengedhető-e a választójog
rendeleti úton való szabályozása.⁴⁰ Ezt a hozzászólását is,
melyben a rendelettel való szabályozás ellen nyilatkozott, a
jogszerűséghez való szigorú ragaszkodás, a minden mellék-
szemponton felülemelkedő tárgyilagosság s az állásfoglalás
határozottsága jellemzi.

b) Igen értékesek és tanulságosak azok a tudományos po-
litikai fejtegetései, melyekkel „Állami létünk és a nemzeti király-
ság“ cím alatt a szegedi Dugonics-Társaságban mint rendes tag
székét elfoglalta.⁴¹ Abból indul ki, hogy a nemzetet a nemzet
tagjaiban lévő erkölcsi, szellemi és anyagi tehetségek és képes-
ségek összessége. Az erkölcsi képességek, melyekhez a katonai
tehetség, a mások felett való uralkodni tudás és a magasabb
eszmékért való lelkesedés is tartozik, a legjelentékenyebbek,
viszont az anyagiak legkevésbé azok. Ez utóbbiak az előbbiek-
kel megszerezhetők és megsokszorozhatók, de fordítva nem.
A nemzeti erő komponenseinek legtöbbszörét a magyar nemzetben
nagy mértékben megtalálhatjuk.

Az állam kétféle módon jöhet létre vagy úgy, hogy a nem-
zeti közösség, a nép saját erejéből alkotja meg és tartja fenn
vagy úgy, hogy az egyén vagy egy család hoz létre egy nép
felett hatalmi szervezetet. Az előbbi a nemzeti alapon, az utóbbi
a dinasztikus alapon álló állam.

A magyar állam a nemzet erejével jött létre s az Árpád-
házi királyok idejében nemzeti királyság volt. Az Árpádok ki-
halása után a nemzeti erők legmagasabb kifejtése s azok teljes
elernyedése és szétmorzsolása váltakozva követték egymást.

⁴⁰ Az 1922. évi február hó 21. napján a Kormányzó úr Ófőméltósága
jelenlétében a budai kir. várpalotában tartott alkotmányjogi értekezlet
jegyzőkönyve. Budapest, 1922. 48—54. lap.

⁴¹ Megjelent a Széphalom III. évfolyamában. 1929. 3—11 és 73—79.
lap és különlenyomatában is: Széphalom Könyvtár 13. szám.

Az idegen uralkodók alatt a magyar állam ügyeinek intézésére nemcsak idegen szempontoknak és céloknak, hanem idegen tényezőknek is befolyást engedtek, ami a magyar nemzeti szempontok és tényezők háttérbeszorítására s ez által a nemzeti erő hanyatlására vezetett.

A mohácsi vész után az ország két részre oszlott. A nemzeti királyság mellett kitarató országrész az erdélyi fejedelemségben s a hozzácsatlakozott keletmagyarországi részekben folytatta önálló állami létét, de török pártfogásra szorult és attól függésbe került. Ez a függés a belső állami fejlődésnek nagy szabadságot s a nemzeti erők kifejlesztésének nagy lehetőségét engedett. Ezzel szemben az ország másik részében, mely elfogadta az idegen dinasztia uralmát, a magyar államiság fokenként lejjebb szállt s a nemzeti erő kimerült abban, hogy hol lanyhábban, hol erősebben küzdött az idegen befolyás ellen. Az idegen uralkodóknak nemcsak nem sikerült a török terjeszkedést megakadályozni, hanem ellenkezőleg Magyarországnak az ő uralmuk alatt álló területe épen mint az osztrák ház birtoka, mint a német császárt támogató országrész lett a török hódítás és hadjárat tárgya. Midőn a törököket idegen fegyverek segítségével sikerült az országból kiszorítani, Erdély nem tudta önálló államiságát megtartani s az egész nemzet erőtlenül feküdt az új hódító előtt. A *pragmatica sanctio* elfogadásával a nemzeti erők elernyedése elérte a legmélyebb pontját.

Az ezután következő másfél százados korszak a nemzeti erők állandó gyengeségének és szinte állami létünk megsemmisülésének korszaka. Magyarország az idegen dinasztiaát nemzetivé tenni nem tudta s ezzel lemondott arról, hogy állami életének vezetője nemzeti alapon álló külön állami szervezet fenntartására törekedjék. A fejedelmi unió, aminőben Magyarország állott, a nemzeti alapon álló állam lényegével szükségképpen ellentétben áll. Természetellenes, abnormis állapot, mely vagy arra vezet, hogy a közös uralkodó alatt egységes állam jön létre vagy arra, hogy az illető államok szétváljanak és az uralkodó közössége megszűnik. Hogy a kettő közül melyik következik be, az mindég attól függ, hogy melyik államalkotó tényező erősebb. Hosszú időn át a dinasztikus erő volt a nagyobb. Széchenyi fellépésével kezdődött a nemzeti erők kifej-

tése. Amit ő a nemzet anyagi és szellemi erejének kifejlesztése tekintetében elkezdett, azt Kossuth a politikai irányú nemzeti erők kifejlesztése tekintetben folytatta. Az ily módon feléledt nemzeti erő összeütközésbe jutott a dinasztikus erővel s bár csodálatraméltó magasságokra emelkedett, mégis elbukott.

Az 1867. évi kiegyezés, ha a teljes államiság hiánya miatt a magyar nemzetben sok elégedetlenséget váltott is ki, mégis a nemzeti erő érvényesülését jelentette s lehetővé tette a nemzeti erőnek sok, ha nem is minden irányú kifejlesztését. A nemzeti erőnek ez az érvényesülése megindította azt a folyamatot, mely végeredményében a dinasztikus alapon megalakult fejedelmi unió felbomlásához vezetett. Ennek a felbomlásnak be kellett következnie, mert a dinasztikus államalakulatok kora Európaszerte lejárt s mert a magyar államiságnak 1867-ben történt visszaállítása megindította a nemzeti erők segítségével való államalakulás folyamatát és a cseheknél s lengyeleknél is hasonló törekvéseket eredményezett.

A monarchia összeomlása magával ragadta az abba beépült s abból kellő időben ki nem választott magyar állam épületét és abból nagy darabokat szakított ki, mert az összmonarchia szövedéke még mindig erősebb, a magyar állam pedig gyöngébb volt, semhogy e köteléket a nélkül lehetett volna megszakítani, hogy megszakítása a magyar állam egyes részeit is magával ne ragadja.

Amikor a dinasztikus hatalom összeomlott, a magyar állam kebelében élő nemzetiségekben, melyek megelőzően a dinasztikus irányzatú összállamra törekvő államalakítás támogatói voltak, feltámadt az önálló állammá alakulásnak vagy az azonos nemzetiségű szomszéd államhoz való csatlakozásnak a törekvése s ez a törekvés a magyar állam ezeréves szövedékének szétszakításához vezetett. Pedig az u. n. „nemzetiségi elv“, melyre hivatkozással ez a szétszakítás történt, nem alkalmas arra, hogy annak alapján a nemzetek reális érdekeit kielégítő tartós állami alakulatok jöjjenek létre. Ezek a most keletkezett vagy megnövekedett államok a jelenlegi terjedelemben nem is maradhatnak fenn állandóan.

Tanulásgként megállapítja Polner, hogy a magyar állam mindig akkor volt erős, mikor saját erejére támaszkodott. Mikor idegen királyok uralma alá adta magát, az mindig gyen-

geségének, erkölcsi erői elernyedésének volt a jele s állami léte lehangyatlásának vált forrásává.

VII. 1931-ben, mikor a népjóléti minisztérium volt politikai államtitkárának ügyével kapcsolatosan olyan nézet is felmerült, hogy a politikai államtitkár nem vonható fegyelmi felelősségre, mert csak a parlamenttel szemben felelős, a politikai államtitkár felelőségének kérdését fejtette ki Polner.⁴² Megállapította, hogy az államtitkárok is hozzátartoznak a miniszteriális hivatalos személyzethez s ugyanolyan hivatali felelőség terheli őket, mint a többi miniszteri tisztviselőt. Az u. n. politikai államtitkár helyzete az adminisztratív államtitkártól s általában a többi miniszteri tisztviselőjétől csak abban különbözik, hogy állása a képviselőséggel nem összeférhetetlen s hogy nyugdíjazás tekintetében a miniszterekkel egyforma elbánás alá esik. Mivel a miniszternek politikai segédje és a parlamentben támogatója, a miniszter által politikailag bármikor felelősségre vonható, másrésztől osztozik a miniszter politikai felelőségében, annyiban, hogy a miniszter politikai bukása rá is kiterjed. De ez a politikai felelőség megkülönböztetendő a jogi felelőségtől, mely minden közhivatalnokot terhel. A miniszterek jogi felelőségének speciális szabályai vannak, ezek a szabályok azonban csak a miniszterekre terjednek ki. Az összes többi közhivatalnokok jogi felelősége részint fegyelmi, részint büntető úton érvényesíthető, így az u. n. politikai államtitkároké is.

Polnernek ezt az álláspontját az ügy képviselőházi előadója is teljes egészében magáévá tette⁴³ s így az döntően befolyásolta a képviselőház állásfoglalását is.

Azoknak a beható tanulmányoknak, melyeket Kossuth Lajos és Deák Ferenc életének s munkáinak, illetőleg nyilatkozatainak szentelt, becses eredménye egy-egy róluk szóló értekezés. Kossuth Lajosról írt megemlékezése⁴⁴ igen érdekesen világítja meg Kossuth egész pályáját. Életének és működésének

⁴² Polner Ödön: A politikai államtitkár felelősége. Jogtudományi Közlöny. LXVI. évfolyam, 1931. 253—254. lap.

⁴³ Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló IV. 32—33. lap.

⁴⁴ Polner Ödön: Kossuth Lajos. Protestáns Szemle. XXXVII. évfolyam. 1928. 239—248. lap.

három nagy korszakát különbözteti meg: 1. a reformátorét, 2. az apostolét és 3. a prófétaét. Az első korszak Kossuth fellépésétől a szabadságharc bukásáig terjed, a második az emigráció korát öleli fel az 1867.-i kiegyezésig, mikor Kossuth a magyar államiságért való harcot az egész világ fóruma elé vitte és csodálatraméltó szónoki erővel és agitáló tevékenységgel megnyerte a magyar állam függetlensége ügyének az angol-szász nemzet rokonszenvét. A harmadik korszak: a próféta a kiegyezéssel kezdődik. Látszólag a nyugalom és lemondás korszaka, de a valóságban ez is a küzdelemé. Elvei mellett Kossuth nemcsak kitart, hanem tovább agitál. Lelki és szellemi nagysága talán ebben a korszakban domborodik ki legjobban. Az Irataiból vett idézetekkel bizonyítja Polner, hogy Kossuth milyen csodálatos módon látta előre a bekövetkező eseményeket s hogy Magyarország sorsa mennyire úgy alakult, amint ő azt megjövendölte.

Deák Ferenc közjogi nyilatkozataira és állásfoglalásaira gyakran hivatkozik tanulmányaiban. Egyházpolitikáját, különösen a vegyes házasságra vonatkozó álláspontját egy önálló tanulmányban fejtette ki,⁴⁵ mely nagyon plasztikusan mutatta be a haza bölcsének felfogását ebben a nemzeti szempontból is nagyfontosságú kérdésben.

Midőn a világháború során a központi hatalmak Orosz-lengyelország területét megszállták s Lengyelország államiságát helyre állították, igen értékes cikkben világította meg a lengyel kérdés közjogi vonatkozásait.⁴⁶ Kívánatosnak mondta, hogy Lengyelország s az Osztrák-Magyar Monarchia közt szorosabb kapcsolat létesüljön. De hangsúlyozta, hogy ez ne legyen fejedelmi unió, mert fejedelmi unió létesítése ma anachronismus. Dinasztikus uniót ajánlott a három állam közötti közös ügyekkel, hogy ily módon Lengyelországot reális kapcsolattal is magunkhoz erősítsük.

VIII. Az az alapos ismertetés, melyet *Concha Győző* Közigazgatástanáról írt⁴⁷ s ez a nagyszabású emlékbeszéd, melyet

⁴⁵ Polner Ödön: Deák Ferenc egyházpolitikája és a vegyes házasságok. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadása, év nélkül. 23. lap.

⁴⁶ Polner Ödön: A lengyel kérdés közjogi vonatkozásai. Budapesti Szemle 174. kötet. 1918. 177—196. lap.

⁴⁷ Jogállam. V. évfolyam. 1906. 366—376. lap.

a Magyar Jogászegyletben a politika tudományának nagy magyar mestere felett tartott,⁴⁸ *Concha Győző*höz méltó módon fejtik ki az ő munkájának jelentőségét.

Az a cikk, amelyet *Magyary Zoltán* „A magyar állam költségvetési joga“ című munkájáról írt,⁴⁹ tulajdonképen két tételt szögez le. Az egyik az, hogy a költségvetés a legjellegzetesebb *kormányzati* tevékenységek egyike és nem közigazgatás, a másik pedig az, hogy bár a költségvetés az állam fennállásához és működéséhez szükséges oly tevékenység, melynek elvégzése kötelesség, a törvényhozás az annak *foganatosítására* vonatkozó felhatalmazást megtagadhatja vagy feltételhez kötheti. Joga van arra, hogy a felhatalmazást csak a bizalmával rendelkező kormánynak vagy csak az állam kormányzata tekintetében kívánt bizonyos intézkedések megtételére szavazza meg. Ez a lehetőség a végső és legfőbb jogi biztosítéka annak, amit parlamenti kormányrendszernek nevezünk.

Az *Eöttevényi Nagy Olivér* „Osztrák közjog“-áról írott bírálatban⁵⁰ főleg arra mutat rá, hogy milyen ellentét van a magyar és az osztrák közjog kiinduló pontjai és alapfeltételei tekintetében épen a két állam viszonyát érintő kérdésekre vonatkozólag.

Polner Ödön kritikai működésének két legjelentősebb terméke a *Marczali Henrik* német nyelven megjelent magyar alkotmányjogáról (Ungarisches Verfassungsrecht, Tübingen, 1911.) írt bírálat s az a bírálat, melyben *Petrichevich György* ezredesnek „A katonai Mária Terézia-rend helyes közjogi és történelmi megvilágításban“ (Budapest, 1933) című munkáját részesítette.

Mindkét esetben nem jogászok vállalkoztak közjogi feladatok megoldására s Polner részletesen kimutatva e vállalkozások sikertelenségét, határozottan utasította vissza Marczali egész munkáját, s Petrichevich könyvének téves megállapításait.

⁴⁸ Magyar Jogászegyleti Értekezések és egyéb tanulmányok. I. évfolyam, 1934. 261—310. lap.

⁴⁹ Társadalomtudomány. IV. évfolyam, 1924. 4—5. szám 51—57. lap.

⁵⁰ Polner Ödön: Osztrák közjog. Magyar Figyelő III. évfolyam, II. kötet. 1913. 139—143. lap.

Marczali a Laband—Jellinek-féle „Das öffentliche Recht der Gegenwart“ című nagyjelentőségű vállalat részére írta meg Magyarország alkotmányjogát. Mindenképen súlyos érdekeink fűződtek hozzá, hogy ebben a vállalatban olyan munka publikáltassék, amely nemcsak szabatosan ismerteti a magyar közjog anyagát, hanem módszer és érték tekintetében is méltóan reprezentálja a magyar közjogi tudományt. Sajnos *Marczali* a magára vállalt feladatot siralmasan oldotta meg. *Polner* megállapította⁵¹ és alaposan kimutatta, hogy „könyve nem más, mint Magyarország dióhéjba szorított politikai történetének előrebocsátása mellett egy csomó szellemesen és könnyed modorban megírt történeti elbeszélés, elmefuttatás, aperçu, melyeknek tárgyük többé-kevésbé egyik vagy másik alkotmányos intézményünk; ezekhez hozzá van csatolva mintegy függelékül, vagy az elbeszélés fonalának megszakításával közbe van szúrva, a közjog nyers jog anyagának egy-egy része, minden jogászai feldolgozás nélkül. A nyers, de nem egyszer hibásan, kihagyásokkal és tökéletlenül közölt joganyaghoz fűzött megjegyzésekben, megállapításokban gyakran igen nagy hibák, a szerző szemmel látható tájékozatlanságából eredő botlások vannak, melyek épen az ellenkezőjét tartalmazzák annak, ami a magyar közjogban ma „communis opinio“. Szükség volt rá, hogy *Polner* úgy a magyar, mint a német olvasóközönség előtt határozottan óvást emeljen az ellen, hogy Magyarország közjogát és a magyar közjogi tudományt bárki is ebből a könyvből ítélje meg.

Petrichevich szóban forgó műve azt a felfogást fejtette ki, hogy Mária Terézia a róla elnevezett katonai rendet 1757-ben magyar királyi minőségben alapította. Ennek következtében ez a rend nem volt közös intézmény, hanem magyar királyi intézmény s miután az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott s annak összes véderejéből csak a magyar királyi honvédség maradt meg változatlanul, a rend egyedül a magyar királyság jogos és törvényes tulajdona; jogai és kötelei átvitt hatáskörben a kormányzót illetik meg.

⁵¹ Magyar közjog német nyelven. Jogállam XI. évfolyam. 1912. 337—362 és 417—443. lap. Ugyanez „Ein ungarisches Staatsrecht“ címen megjelent az Ungarische Rundschau 1912-iki évfolyamában és mindkettő különlenyomatban is.

Polner Ödön előbb a Magyar Jogi Szemle hasábjain foglalkozott Petrichevichnek ezzel a felfogásával,⁵² megállapítván, hogy az nagy közjogi tévedés s hogy az abból levont következtetés közjogilag lehetetlen, majd beható tanulmány tárgyává tette a Mária Terézia-rend közjogi jellegének kérdését s arról a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1933 december 4.-i ülésén felolvasást tartott.⁵³

Ebben a felolvasásban azzal a nagy alapossággal mely minden munkáját jellemzi, kifejtette a rend alapításának mozzanatait és egyéb körülményeit, majd behatóan tárgyalta a rendre vonatkozó későbbi intézkedéseket s mindezek alapján megállapította, hogy a rend alapításakor kifejezetten osztrák főhercegi jelleget nyert s csak annyiban tekinthető már alapításától kezdve közösnek, amennyiben Mária Terézia maga, s a többi közreműködő közegek is magukat egy egységes hatalmi szervezet részének tartották, akik jogosultak az osztrák ház összes birtokaira vonatkozólag intézkedni és kétségtelen, hogy a Mária Terézia-rendet is az össz állam egyik intézményének tekintették. Az 1867:XII. t. c. értelmében a ténylegesen egységes állami hatalom alapján kifejlődött intézmények egyrésze Magyarország és Ausztria közös intézményeként ismertetett el, ennek alapján a Mária Terézia-rend alapítását is utólag az osztrák uralkodó főherceg és a magyar király közös tényének lehet és kell minősíteni.

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával maga a rend, mint a közös intézmények egyike is megszűnt. A rend alapszabályai értelmében annak nagymestere az osztrák főhercegi ház összes országainak uralkodója. A nagymesterségnek a feltétele tehát a kettős uralkodói minőség: a magyar királyi és osztrák császári. E feltétel megszűnésével megszűnt a nagymesterség lehetősége s mivel a tagadományozás a nagymester jogköréhez tartozott, annak lehetősége is, hogy a rendi tagságot valaki más adományozhassa. Csak annak a lehetősége van meg, hogy a magyar állam arra ma illetékes tényezője olyan önálló magyar katonai rendet alapítson, melynek feltételezései és jelentősége azonosak a megszűnt Mária Terézia-rendéivel.

⁵² Magyar Jogi Szemle, XIV. kötet, 1933. 317—321. lap.

⁵³ Polner Ödön r. tag: A Mária Terézia-rend közjogi jellege. Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. IV. kötet 7. szám. Budapest. Kiadja a M. Tud. Akadémia. 1934.

IX. *Polner Ödön* legértékesebb alkotásai közé tartoznak azok az idegen nyelvű publikációk, melyek a magyar alkotmányjogot röviden s jogászai szabatossággal összefoglalva mutatják be a külföld számára.⁵⁴ Ezek a rövid összefoglalások bizonyára vázlatai annak a nagy publikációnak, mely közjogunk egész anyagát rendszerbe foglalja s melyet a magyar jogász-közönség nehezen vár, hogy Polner Ödön megajándékozza vele.

X. Nincs senki közjogászaink közt, aki a magyar közjog szellemét Polnernél tökéletesebben juttatná kifejezésre. Nála a multhoz való ragaszkodás nem a régi jogintézmények változatlan feltartását jelenti, hanem a magyar jogfejlődés kipróbált értékeihez s mindenekfelett a történeti alkotmány szelleméhez való ragaszkodást. Egész munkásságán egyre visszatérő vezető motivumként vonul végig alkotmányunk szelleme: 1. a szigorú jogszerűség követelménye, mely nemzeti létünk és államiságunk fennmaradásának egyik hatalmas tényezője s 2. a szent korona tanából folyó közjogias felfogás, mely szerint minden közhatalom a nemzeté s azt mindenki, ki e hatalom részese, csak a nemzet nevében és a nemzet érdekében gyakorolhatja. Ezt nemcsak a választójoggal kapcsolatban hangsúlyozza, a választójog fogalmával ellentétesnek jelentve ki azt, hogy valaki e jogot osztály, párt vagy épen egyéni érdekek előmozdítására használja fel, hanem határozottan aláhúzza az uralkodóval és a dinasztíával kapcsolatosan is. És pedig aláhúzta már akkor, amikor a dinasztikus hatalom még érintetlen volt.⁵⁵

Polner Ödön tudományos irodalmi működésének nemcsak a közjogi tudomány szűkebb területe szempontjából van nagy jelentősége: munkái nemcsak nehéz közjogi kérdéseket tisztáztak és nemcsak a magyar közjog tudományos módszerére szolgálnak mintául, hanem jelentős tényezői a nemzetnevelésnek is.

⁵⁴ Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn und seiner Mitgländer. A Franklin kiadásában „Ungarn“ címmel megjelent munkában. Budapest. 1918. — La constitution de la Hongrie. Milano. 1933. Különlenyomat a „La Costituzione degli Stati nell' Età Moderna“éből; — La costituzione attuale dell'Ungheria. Roma. Az „Istituto per l'Europa Orientale“ kiadása.

⁵⁵ V. ö. Államalkotó szerződések a magyar közjogban c. tanulmányát. Athenaeum. XIV. évfolyam. 1902. 483. lap.

Dr. ALMÁSI ANTAL
ÁLTALÁNOS ÉS KÜLÖNÖS VAGYON
BIRÓI GYAKORLATUNKBAN

1. Felfogás dolga, meg tudunk-e barátkozni Szászgy Schwarz Gusztáv egyébként igen mélyreható észleletével,¹ hogy a természetes és a jogi személy elismerése tulajdonképpen mérőben ezek *vagyoni céljainak az elismerésével egyenlő*. Annyi azonban bizonyos és ezt Schwarz gondolatainak nagy mértékű továbbépítésével Meszlény Artúr véste jogi irodalmunk tudatába, hogy az általános és a különös vagyonok viszonyát csupán a *célazonosság és a célkülönbség* gondolataival tudjuk megérzékíteni.²

Az általános és a különös vagyon szembehelyezésénél azonban nem szabad kiindulnunk abból, hogy egyszerű elszámolás merő lehetőségét is már egymástól különböző vagyon-tömegeknek tekintsünk.

Hiszen annak az oka, hogy gyakorlatunk a közszerzeményi „vagyon” és a házastársak különvagyonait többszörös ingadozás dacára sem tudja elég élesen *megkülönböztetni, valójában az*, hogy bírói döntéseink ezt figyelmen kívül hagyták és nem maradtak meg annál a felfogásnál, *amely szerint a közszerzeményi igény a házasság megkötésével keletkezett, de csupán a házasság megszűnésével esedékessé váló egységes követelés.*³

¹ „A jogi személy magyarázata” c. munkájában. Ez eredetileg a Jogállam 1907. évfolyamában, utóbb németül is megjelent „Rechtssubjekt und Rechtszweck” c. alatt az Archiv für bürgerliches Recht 32. kötetében.

² A svájci polgári törvénykönyvről 1909-ben Budapesten és részletesen „Das Vermögen im bürgerlichen Gesetzbuch für das deutsche Reich und im schweizerischen Zivilgesetzbuch” c. 1908-ban Bernben megjelent rendkívül érdekes és tamulságos műveiben. L. főleg utóbbinak 37. és köv. oldalait. V. ö. Szladits Károly: „Szászgy Schwarz Gusztáv emlékezete” c. m. 15—16. oldalait is.

³ Így K. 5561/1930. Magánjogi Döntvénytár XXIV. kötet 130 oldal. 160. szám „Jogszabályaink szerint a közszerzemény az a tiszta vagyon-

Ha ugyanis a közszerzemény *egységes*, bár a házasság tartama alatt szerzett vagyontárgyak szerint értékében változó követelés, *akkor nem szólhatunk közszerzeményi vagyontömegről*. És pedig annak dacára sem, hogy ennek a követelésnek a mértéke a sokféle, a házasság tartama alatt szerzett vagyontárgyak értékéhez igazodik is. *Vagyonhoz több kell, mint egy követelés. Vagyon és külön vagyon mindig a jogalany egysége által egybefoglalt jogosultságok többségével kapcsolatos.*

Ezért vagyon a közszerzemény akkor, ha azt a házasság tartama alatt szerzett egyes jogosultságokban látjuk, amelyek felét minden házastárs követelheti.⁴ *És ezért nem vagyon a közszerzemény*, mielőtt ettől eltérőleg abból indulunk ki, hogy a közszerzemény *oly törvényen alapuló egységes követelés, amely mindegyik házastársnak értéktöbbletet biztosít. És pedig azt az értéktöbbletet, amely a házasság tartama alatt a másik vagyonában beállt.*⁵

Gyakorlatunk már most ezekkel a felfogásokkal váltakozva próbálkozik. Akadunk oly döntésekre, amelyek gyakorlati következményeket vonnak le⁶ a *közszerzemény követelési jellegéből*. És ismét olyanokra is, amelyek élesen hangsúlyozzák, hogy a közszerző házastárs a házasság ideje alatt szerzett dolgokra *tulajdont, az ily jogokra pedig egyéb állagjogosultságot nyer annak dacára, hogy azt csupán a házasság megszűntével érvényesítheti is.*⁷ De oly közvetítő álláspontra is

érték, amely mindenik házastársnak a szerzeményi közösség megszűntekor meglévő vagyonában különvagyónának és az adósságok levonása után fennmarad“.

A 41. sz. TŰH azzal indokolja meg a perfeljegyzés megtagadását, hogy a házasság megszűnte előtt nem lehet meghatározni, van-e közszerzemény? Ez még nem gátolná a feltételes telekkönyvi tulajdon kitüntetését. Ily akadály csak akkor forog fenn, ha abból indulunk ki, hogy a közszerzemény nem ad tulajdonjogot.

⁴ Igy K. 5793/1930. M. DT. XXVI. 51/59. sz.: „a közszerzemény tárgya az a vagyonszaporulat, ami a házastársaknak a szerzeményi közösség megszűntekor meglévő összes vagyonából különvagyonuk levonása után fennmarad“.

⁵ Most megjelenő döntések sem foglalnak el egységes álláspontot.

⁶ Igy K. azt, hogy a vagyon állagának a változása a közszerzeményi igényre befolyással nincs. K. 5561/1930. M. DT. XXIV. k. 130/160. II. alatt.

⁷ „A közszerző házastársakat a szerzett dolgokra nézve tulajdonjog illeti, amely már a szerzőkor létesül, de a házassági kötelék megszűntekor válik érvényesíthetővé“. K. 2876/1933. M. DT. XXVII. k. 66/83. sz.

bukkanunk, amely a tulajdoni igényt ugyan kirekeszti, de a közszerzőnek mégis oly közelebbről meg nem határozott jogot ad, amely igényperrel harmadik személlyel szemben is érvényesíthető.⁸

Mindezek a viták részben tudatosan, részben félig öntudatlanul is a körül forognak, vajjon a közszerző házastársat a közszerzemény révén mi illeti: a házasság megkötésével törvénytől fogva létesült követelés a másik házastárs vagyonszaporulatának a felére, avagy pedig ugyanígy keletkezett és a házasság megszűnésének felfüggesztő feltételéhez fűzött tulajdonjog, vagy egyéb állagjog a másik házastárs külön vagyonához tartozó ama jogokból, amelyeket ez a házasság tartama alatt forgalmi alapon szerzett. Mindkét felfogás elképzelhető. A magam részéről az alábbiaknál fogva a közszerzeményi követelés felvételét tartom indokoltnak.

Oly házastárs, aki a törvény alapján a 41. számú teljesülési határozat szerint a házasság tartama alatt szerzett ház felére vonatkozó „tulajdonjogát“ sem bekebelezéssel, sem előjegyzéssel, sem perfeljegyzéssel nem biztosíthatja, aki a házasság tartama alatt az elidegenítésekkel szemben azok eredeti érvénytelensége dacára nem indíthat törlési pert a házastársával rosszhiszeműen összejátszó ellen, sőt, aki a házasság megszűnéséig kénytelen tűrni, hogy az ingatlant harmadik vagy negyedik kézre juttassák és így végeredményben azt előle elvonják, az minden inkább, mint dologi jogosult, vagy pláne tulajdonos.⁹

A közszerzeményi követelésnek összejátszás ellenében harmadik személlyel szemben való megvédése a forgalmi jóhiszem alapján még érthető. A közszerző tulajdonosnak dologi védelem nélkül hagyása ellenben merőben érthetetlen és indokolatlan. Mindaddig, amíg a 41. számú teljesülési határozat fennálló jog, pedig azt még legújabb döntéseink is annak veszik, a közszerzeményi vagyontömeg, helyesebben a

⁸ K. 25/1934. M. DT. XXVII. k. 140/153. sz.

⁹ A felhívott bírói döntésekből kivehető ugyan, hogy a rosszhiszemű összejátszás ellenében védelemnek van helye. De ez a 41. sz. TÚH mellett legfeljebb csak akkor járhat természetbeni visszajuttatással, ha az illető ingatlan még az összejátszó, vagy annak ingyenes jogutódja kezén van. És ekkor is csak az időközben jóhiszeműleg szerzett telekkönyvi terhek sérelme nélkül.

közszerzeményi vagyontömegek, mert hiszen mindegyik házastárs közszerzeményi vagyonáról kellene szólnunk, úgy vélem merő konstrukcionális kifejezések, amelyeket kellő tartalommal nem tudunk megtölteni. Ezen az sem változtat, hogy a közszerzeményi követelés nem mindig pénzben nyer kielégítést. Hiszen a közszerzeményi vagyon fogalmának elvetése mellett sincs akadálya annak, hogy a közszerző követelésének a tárgyát ne pusztán a vagyonszaporulat felének pénzbeli egyenértékében, de abban lássuk, hogy ezt az értéktöbbletet a jogosult akár az egyes vagyontárgyakra vonatkozó állagjogosultságok fele részében, akár pedig azok készpénzbeli egyenértékében kapja meg aszerint, amint az egyik vagy a másik kielégítési mód mutatkozik megfelelőbbnek, vagy méltányosabbnak.

De ha a jogosult természetbeni kielégítést kap is, ezt csupán mint a kielégítő házastársnak a házasság megszűnése utáni különös jogutódja kapja. Nem pedig mint annak a házasság megszűnésének pillanatában a törvény erejénél fogva társtulajdonosa, vagy társjogosultja.

Hogy ennek gyakorlati kihatásai mily fontosak és szerteágazók, arra itt csak utalhatok.

2. Ugyanazok a kérdések, mint a közszerzeménynél, felmerülnek más „számlási alvagyonoknál” is.¹⁰ Az ági és a szerzeményi „vagyonok” elkülönítését felette megnehezíti, hogy bírói döntéseink a priori abból indulnak ki, hogy itt mindig két egymással szembenálló vagyontömegről van szó, holott gyakran csak az forog kérdésben, vajjon az örökhagyó egységes vagyonának mily része jut az egyik, milyen egy másik örökösnek?

Az eldöntésnél kettőre kell ügyelnünk.

Első sorban az illető vagyontárgy eredetére. Ezt a gyakorlat figyelembe is veszi. Azután — és pedig a vagyontárgy eredetének α -fontosságával vetekedően — lényeges az is, *miként jut a szóban forgó vagyontárgy az örökös vagyoni körébe?*

Azon módon, amint az az örökhagyó vagyonában volt? Avagy pedig az örökhagyó általános szerzeményi örökösének

¹⁰ A dologi alvagyontól ezt megkülönbözteti Szladits; Vázlat I. k. 90. oldal „számlási alvagyon”.

a vagyonkörén át akként, hogy ezt az örököszt akár a vagyontárgy átruházásának a kötelessége, akár pedig az a kötelesség terheli, hogy a vagyontárgy hárulásakor, avagy az örökhagyó vagyonába való kerülésének az ideje szerint számítandó pénzértékét az ági örökösnek juttassa?

Előbbi esetben az ági örökös már a hárulás pillanatában is dologi jogosult, utóbbiban csak jogcíme van arra, hogy a szerzeményi örökös a dolgot vagy egyéb vagyontárgyat, esetleg pedig nem is ezt, de csupán ennek megfelelő pénzbeli egyenértékét reá ruházza, neki juttassa.

Idevonatkozó elvi határozataink ingadoznak. Célszerűségi szempontok által vezéreltetve majd azt hangoztatják, hogy az ági vagyon az ági örökösnek természetben ítélendő meg. Ez alatt azt értik, hogy a vagyontárgy a hárulás idejétől fogva ipso jure az ági örökös dologi vagyonkörébe ment át.¹¹ Majd ismét és *pedig oly körülmények alapján, amelyek tulajdonképpen csak a későbbi perben tisztázhatók és csupán az ezt befeljező konstitutív bírói ítélet útján dönthetők el, arról szólnak, hogy az ági örökös csak pénzbeli követelést érvényesíthet még abban az esetben is, ha az ági vagyontárgy az örökhagyó hagyatékában megvan.*

Ez sokszor méltányos lehet. De tagadhatatlan, hogy egyúttal nagy jogi bizonytalansággal is kapcsolatos, mert hiszen csak az öröklési perben kiderült tényektől teszi függővé azt, hogy az ági örökösnek kezdettől fogva mily jog jutott: tulajdon-e, egyéb abszolút erejű állagjog-e, avagy dolog adására irányuló, vagy pénzkövetelés?

Bírói gyakorlatunk mindezekben — úgy tetszik — határozatlan. MMT¹² pedig úgy a közszerzeménynél, mint az ági öröklésnél is ezeknek a kétségeknek csupán *egy részét* oszlatja el. Világossá teszi ugyan, hogy a jogosult vagyontárgyak ki-

¹¹ V. ö. a 229. és 230. sz. elvi határozatokat PH. T. II. kötet 48—51. oldal.

¹² V. ö. MMT 154—158. §§-ait, amelyek a közszerzeményi vagyonérték megosztásáról szólnak, ezen belül pedig vagyontárgyak kiadásáról rendelkeznek, továbbá az ági öröklésről rendelkező 1795—1811. §§-ait, amelyek ági vagyon kiadását hangsúlyozzák, de azt is, hogy az ági vagyontárgyak az ági vagyonérték keretén belül *természetben* követelhetők. Nyitva maradt ennek a követelésnek a tartalma: dologi igény-e az, avagy követelés adásra?

adását követelheti és hogy ezt vagy természetben, vagy pénzértékben teheti. *De itt is homályban hagyja, hogy a jogosult joga megnyílásának a pillanatában mit kap: tulajdont, más abszolút erejű állagjogot, avagy pedig csupán ezek adásának, illetve a vagyontárgy értékének a követelését?*

MiMT homályosságának az oka szintén az, hogy az sem tudott szabadulni az ági „vagyon“ és a közszerzeményi „vagyoneérték“ terminus technikusaiban rejlő bizonytalanság következményei alól.

Pedig az elszámolási „vagyonok“ tekintetében még a látogatást is el kellene kerülni annak, hogy az elszámolás kétféleképp is történhetik: dologi alapon is, kötelmi alapon is. Vagy a készpénz, vagy az állagkiegyenlítés alapjára kell helyelkedni. A jogosult szempontjából gyakran ez utóbbi látszik indokoltnak. Akkor azonban — a szükséges kivételek statuálásával — módját kell ejteni annak, hogy a jogosult mindazokat és főleg mindazokat a telekkönyvi biztosítási intézkedéseket is elérhesse, amelyek a felfüggesztő feltételhez fűzött abszolút vagyoni jogosultsággal kapcsolatosak.

Hogy biztos szabályozás ily kérdésekben is lehetséges, annak példája a csendes társaságról szóló törvényes intézkedés, amely a csendes társ elszámolás jellegű „külön vagyónára“ azt rendeli, hogy az *kizárólag pénzben szolgáltatandó vissza*.¹³

3. Miként a kétféle jogosult közötti elszámolásnak a pusztja lehetősége, úgy az sem elegendő az általános és a különös vagyon szembehelyezéséhez, hogy az általános vagyon jogosultja vagyonának egy részét tetszésétől függően bár külsőleg felismerhetően is a többitől elválasztja és azt akár külön szervezettel is, ellátja.

*A köztisztület, amely világítási,¹⁴ közúti, vasúti vagy egyéb vállalatot létesít, anélkül, hogy ezt a kereskedelmi jogban elismert társasági formák egyikébe öltöztetné, nem teremtett különvagyon.*¹⁵ Gyakorlatunk ennek megfelelően az illető köztisztületet nem is sújtja azzal a költségtöbblettel, amely azáltal

¹³ V. ö. 1930:V. tc. 120. §. és Kert: 105—106. §§.

¹⁴ Pl. Budapest főváros Elektromos művei v. ö. K. 5916/1933. JH. VIII. évf. 301. oldal, 845. szám. Hasonló a főváros és az ezáltal létesített cipőüzem viszonya K. 5431/1934. szám.

¹⁵ Persze a kereskedelmi társasági forma létesítésével sem. Ezzel t. i. szintén nem külön vagyon, hanem egészen új vagyon létesül.

keletkezett, hogy a hitelező az általános vagyon urán felül az illető vállalatot vagy üzemet külön is perbe vonta.¹⁶

Viszont ezt rendelő jogszabály hiányában nem veszi gyakorlatunk külön vagyonnak azt sem, amely felismerhetőleg előbb egy más vagyon volt, amely mint ilyen is került a jogosulthoz, amely csak is ő hozzá került, de amely mégsem szűnt meg önálló vagyonnak lenni. Ezért nem külön vagyon, de kifelé: *harmadik személyekkel szemben igenis önálló* annak a részvénytársaságnak a vagyona, amelyet egy másik részvénytársaság alapított és amelynek összes részvényei az alapító részvénytársaság birtokában és tulajdonában vannak.¹⁷ *Az általános vagyon jogosultja szempontjából e részvénytársaság csupán az általános vagyon önállóan alkotó része.*

Általános és különös vagyon jogi értelemben veendő szembehelyezéséhez mindezeknél több szükséges. Egyfelől az általános és a különös vagyon urának; a jogosultnak az azonossága. Másfelől e vagyon ura bizonyos céljai önállóságának tárgyi jogszabály által való elismerése. És pedig akként, hogy parancsoló erejű tárgyi jogszabály a kétféle vagyontömeget egymástól eltérő elbánásban részesítse.¹⁸

A célazonosság, az általános vagyon jogosultjának a céljai és az érdeke a különös vagyonból ki nem rekeszthető.

Ahol valamely vállalat kizárólag a maga, ellenben az általános vagyon jogosultja nevében és érdekében törvénynél fogva nem-szerezhet jogokat és nem is vállalhat kötelezettségeket,¹⁹ ahol az általános vagyon urának a hitelezői ipso jure és feltétlenül ki vannak zárva attól, hogy esetleg a különös va-

¹⁶ V. ö. az 5916/1933. számú határozat indokolását: „... a III. rendű alperesi cég jogai és kötelezettségei valójában az I. rendű alperes jogaival és kötelezettségeivel azonosak és ezek érvényesítésére és teljesítésére az I. rendű alperes (t. i. a főváros) van jogosítva és kötelezve.”

¹⁷ V. ö. K 2343/1933. Hiteljogi Dt. XXVII. kötet 135. oldal 127. szám.

¹⁸ A külön vagyon e feltétlenül megkívánt kriteriumára először Meszlény Artúr figyelmeztetett, aki ezt a parancsoló jellegű szabályt a vagyoni jogképeség szervezetjogi tartalmára vezeti vissza. V. ö. A svájci polgári törvénykönyvről c. műve számos helyeit és főleg annak 334. és következő oldalait.

¹⁹ T. i. ipso jure, ügyletileg persze úgy a perlésnél is, mint az anyagi jog szempontjából is az általános jogosult helyett esetleg eljárhat ugyan a különös vagyon szerve is. De ez sem lesz más személy, mint az általános vagyon jogosultja, csak annak másik szerve.

gyonból ők is kielégítéshez jussanak, ott már két egymástól idegen vagyronról, nem pedig egy általános és egy különös vagyronról kell szólnunk.

Viszont célkülönbözőségnek is kell mutatkoznia ahhoz, hogy a különös vagyron szabályai gyakorlatiakká váljanak.

E körül nincs ugyan kizárva az általános vagyron' érdekeinek a figyelembevétele sem. Amidőn a 67. számú jogegységi határozat annak a feltevése mellett, hogy a legelőtársulat nem önálló jogi személy, de a törvény rendelkezésénél fogva sajátos módon szabályozott különvagyron, megállapítja, hogy a volt úrbéri birtokosok közösen használt erdejének állagára nem lehet végrehajtást vezetni, vagy egyébként jelzálogjogot szerezni olyan követelés fejében, amely a volt úrbéres erdőbirtokosok közgyűlésének határozata alapján felvett kölcsön vagy egyéb ügylet következtében állt elő, ezzel azt az alapgondolatot juttatja kifejezésre a bírói gyakorlatban, hogy *a külön vagyronnál az övétől különböző forgalmi célok érvényesítése alkalmával sem hagyható figyelmen kívül az általános vagyron jogosultjának az érdeke sem.*²⁰

Persze valójában a különös vagyronok létesítését ezeknek az idegen célóknak az előtérbe nyomulása teszi szükségessé.

Hiszen épen a célkülönbözőség az, amely a csődbeli és a kényszeregyességbeli különvagyronok, a csődön belül pedig ismét az ingatlan csődbeli külön vagyron törvényi engedélyezésének, sőt azok parancsolóan előírt létesítésének az alapoka. És ugyancsak a hitelezőknak vagyis harmadik személyeknek az általános vagyron uráétól különböző, azokkal ellentétes érdekei magyarázzák meg a beolvasztó és a beolvadó részvénytársaságok vagyronainak a viszonyát is. *A beolvasztó részvénytársaság vagyrona az általános, a beolvadó a különös vagyron.*²¹

Íratlan jogrendszerünkben, amely a különös vagyronokról nem kódex jellegű, hanem csupán alkalmi rendelkezéseket tartalmaz, ez utóbbiakból vont analógiákkal kell dolgoznunk. *Ezek közös elvi alapját abban találhatjuk, hogy a különös vagyronnál az általánossal azonos jogosultat, a külön vagyron létesítésére és fenntartására vonatkozó törvényes engedélyt, az általános és a*

²⁰ V. ö. Ig. Közlöny 43. évfolyam 180—181. oldalait IV. alatt.

²¹ Ez a kt. 208. §-ának 1. és 2. pontjából nyilvánvaló.

különös vagyonok közötti célazonosságot is, de az azok közötti célkülönbözőséget is megkívánjuk.

4. Gyakorlati az általános és a különös vagyon viszonya azoknál a jogvitáknál, amelyek a külön vagyon képviselőjére, rendelkezésére, kezelésére, az abba belépő és az abból kilépő vagyontárgyak hovátartozására, az általános és a különös vagyon egymás közötti forgalmára, végül az általános és a különös vagyonra nehezedő felelősségre vonatkoznak.

Amennyiben mindezek kimerítő szabályozást nyertek, nincs róluk mit töprengeni. *De irányelvekre van szükség ott, ahol a források e kérdések egyikéről másikáról hallgatnak, vagy csak homályosan szólnak róluk. Ellenben abból, amit tartalmaznak, mégis kétségtelen annyi, hogy különös vagyonról akarnak intézkedni.*

5. *A különös vagyon képviselője eltérő forráshely hiányában az általános vagyon jogosultját illeti.*

És pedig akként, hogy a különvagyonnra vonatkozó képviselői minőség feltüntetése nem is szükséges. *Ez folyik abból, hogy a különös vagyon jogosultja azonos az általános vagyonéval.* Innen fakad az a fentebb már érintett joghatás, hogy a különvagyonnak mint ilyennek a perbevonása sem más személy útján, sem más meghatározással nem szükséges és hogy az ilyen külön megjelöléssel, vagy meghatározással okozott költségek az általános vagyon jogosultjával szemben az ellenfelet terhelik akkor is, ha a külön vagyonra szóló marasztalás egyébként helyet foghat.²²

Ez azonban csak ott áll, ahol a célkülönbözőség, illetve a külön vagyonnak harmadik személyek, rendesen a hitelezők érdekében történt létesítése folytán a képviselői és a kezelési jog nincs más személyre ruházva.

Ezért perelhet és perelhető az általa kezelt külön vagyon képviselőjében is az az özvegy, aki férje jogán (özvegyi joga alapján) birtokolja és kezeli valamely részvénytársaság összes részvényeit.²³ Ezért perelhető és szállhat perbe a beolvasztó részvénytársaság is a beolvadó által és az ez ellen indított perekben.

Forráshely dacára is — úgy tartom — még mindig abból

²² V. ö. K. 5431/1932., 5916/1933., 6133/1933. stb.

²³ K. 4735/1933. JH. VIII. évfolyam 237. old. 668. sz.

kell kiindulni, hogy kétség esetében a különös vagyon képviselőtének a joga az általános vagyon jogosultját illeti, úgy a forrásilag megszabott külön képviselő mellett, mint azokban az ügyekben, amelyeket a forráshely kifejezetten, vagy felismerhetőleg a külön képviselő jogkörébe nem utal, tőle függetlenül is.

Ebből mérítette alapját az a gyakorlat, amely a háború tartama alatt a távollevő fél vagyonát külön vagyonként kezelő gondnoktól megtagadta úgy az állagelidegenítés, és főleg a külön vagyonba tartozó ingatlanállagának elidegenítési jogát, mint az ily elidegenítésekre vonatkozó jogvitákban²⁴ a távollevő perbeli képviselőtére vonatkozót is.

Az általános jogosult cselekvőképességi korlátjai természetesen a külön vagyon képviselőtére vonatkozó szabályt is megfelelően módosítják.

6. *A külön vagyon kezelése a leggyakorlatibb esetekben nem az általános vagyon jogosultját illeti.*

Igy nem akkor, ha az általános és a különös vagyon elválasztását az teszi szükségessé, hogy a több jogosultságból álló egységes vagyontömegre harmadik személy ugyancsak egységes és huzamosabb tartamú abszolút joghoz jutott.

Főpélda az özvegyi jog, amelyet az özvegy férjének a hagyatékára mint universitas rerum et iuriumra nyer. Itt a harmadik személy, az özvegy *jogának a tartalma az*, amely a külön vagyon kezelését az özvegyre ruhazza.²⁵ Legalább is addig, amíg annak terjedelme bírói ítélet által össze nem szorúl.

Akadhatunk más hasonló tényállásra is: az apának és az anyának haszonélvezete a gyermek vagyonára, mint egységre szintén idevág.²⁶

Ott, ahol a vagyon tulajdonképen csakis a kezelési jog átengedésének a következményekép tömörül külön, természetesen a kezelés a külön tömörülés idejére *kizárólag* a kezelési jogosult jogkörébe ment át.

Ide vág az a számos bírói döntés, amely annak a hangsúlyozása mellett, hogy itt a nő külön vagyonáról van szó,

²⁴ V. ö. Kovács Marcel: A Polgári Perrendtartás Magyarázata II. kiadás. 263. oldal, C. pont.

²⁵ K. 2186/1933. JH. VIII. évfolyam 116 oldal, 321. szám, egész általánosságban v. ö. a 70. számú JEH indokolását is.

²⁶ Gyámi-t. 16. és 35. §§-ait.

mégis megtagadja tőle azoknak a vagyontárgyaknak a kezelését is, amelyeket ő a házasság céljaira — bár visszavonható megbízással a férj kezelésébe utalt.²⁷

Azonban ezek mégis csak kivételek. Ahol még pedig szigorúan forgalmi elveket uraló esetre is a törvény az általános vagyon urának a kezelési jogát hangsúlyozza, annak dacára is, hogy a külön vagyon törvényes létesítésének az alapja minden kétséget kizáróan az általános vagyon urának az érdekeivel ellentétés harmadik személyek: a hitelezők érdekeinek a figyelembevételére, *ott — úgy tartom — a szabály mégis csak az, hogy kétség esetében a különös vagyon kezelése és az a fölötti rendelkezés is az általános vagyon urát illeti.*

7. A különös vagyonokról szóló forráshelyeink legtöbbje a külön vagyonra vonatkozó rendelkezés lehetőségét az általános vagyon jogosultjának nem adja meg. És pedig rendszerint annak a hangsúlyozása mellett, hogy ez a három jogosultság egy személy jogkörébe tartozik.²⁸ Hiszen a rendesen harmadik

²⁷ Ezek kiinduló pontja a 412. számú elvi határozat, amely szerint a férj, aki a nő különvagyonát ennek a megbízása alapján kezeli, a külön vagyon jövedelmeiről nem tartozik elszámolni. Gyakorlatunk ugyan sokszor hangsúlyozza, hogy a nőt — elvben — a külön vagyona feletti rendelkezési jog is megilleti. Így 732. EH, továbbá K. 9198/1929. (JH. 3. évf. 1430. sz.). Azonban különösen a házastársak közös használatára szolgáló tárgyak tekintetében ezt a rendelkezési jogot mégis állandóan megtagadja: K. 1029/1929. (JH. IV. évf. 225. sz.), K. 9124/1927. (JH. II. 665. sz.), K. 5396/1928. (JH. III. 644. sz.), K. 4367/1928. (JH. III. 886. sz.), K. 8437/1928. (JH. III. 707. szám) stb. Csak ott hajlandó azt megadni, ahol a női külön vagyonba tartozó dolog vagy a férjnek a nő személyes céljaira szolgáló ajándéka, vagy pedig egyébként a nő megélhetéséhez elengedhetetlenül szükséges. A bírói döntésekből ezért ellenkezően hangzó alaptenorjuk dacára is a magam részéről csakis a szövegben adott elvet vélem kiolvashatónak.

²⁸ Ez legélesebben a csődtörvény 100. §-ából tetszik ki, amely szerint a tömeghez tartozó vagyon tekintetében a képviseleti, továbbá a kezelési és rendelkezési jogot a csődtörvény korlátjain belül a tömeggondnok gyakorolja. Ugyanez a felfogás olvasható ki — bár korántsem oly világosan és határozottan — a kényszeregyességi rendelet 20. §-ából is. Kt. 208. §-a ugyan eltérően intézkedik, de ezt a benne foglalt fokozott igazgatósági felelősséggel, amely a beolvasztó részvénytársaság vagyoni felelősségéhez járul, egyensúlyozza. Az özvegyi jog tartalma arra utal, hogy az özvegyi jog tartamára a különös vagyon ez esetében a rendelkezési jog az általános vagyon jogosultját és a külön vagyon hasznélvezőjét együttesen illeti.

személyek céljait²⁹ vagy egyáltalán nem, vagy legalább is nem kizárólag az általános vagyon jogosultjának a céljait szolgáló külön vagyonok törvényhozási rendeltetését megghiúsítaná, ha az általános vagyon jogosultja a rendelkezéseivel a külön vagyont csökkenthetné, vagy egészen el is enyészthetné.³⁰

Különösen élesen jut a rendelkezési jog tekintetében fennálló korlát kifejezésre ott, ahol a külön vagyon teremtése ugyan az általános vagyon urának elhatározására vezethető vissza, de a külön vagyonná tömörülés a törvény által *rendkívül fontosnak tartott* érdek megvalósítását segíti elő.

Ezért veszi el a nő a külön vagyona feletti rendelkezési jogát — a kezelési megbízás tartamára, ha vagyonának kezelését a házassági életközösség folytatásának és elősegítésének a céljaira a férjének engedte át.^{30a} A rendelkezési jog elvesztését bírói gyakorlatunk ezekben az esetekben oly lényegesnek tartja, hogy azt a nőnek még akkor sem adja meg — ha a nő életközösségét megbontotta és ezzel tulajdonképpen a kezelési megbízást tárgytalanná is tette. Ennek az oka ugyan a családi kapcsolat lazítását tudatosan akadályozni törekvő családjogi gyakorlatunk, illetve az ebben kifejezésre jutó erkölcsi fel fogás.

Amnyit azonban kiolvashatunk úgy a forgalmi szempon-
tokra ügyelő forráshelyeinkből,³¹ mint a családkerkölsi alap-
elvekre visszanyúló szokásjogunkat visszatükröztető bírói
gyakorlatunkból is, hogy *az általános vagyon jogosultjának az érdekeitől merőben különböző, avagy az övétől különböző érdekeket is védő különvagyonra vonatkozó rendelkezések (át-
ruházások, lemondások, átváltoztatások) joga kétség esetében nem az általános vagyon jogosultját illeti. Legalább is nem őt egyedül illeti.*

A vonatkozó forráshelyek értelmezésének a kérdése, ily forráshely hiánya esetében pedig a külön vagyon céljának a vizsgálata vet azután világot arra, vajjon a külön vagyon ön-

²⁹ A hitelezők, a férj, az özvegy stb.

³⁰ L. 412. sz. EH és a 27. sz. jegyzetben felhívott bírói döntéseket. Végső fokon ez az alapelv akadályozza meg a feleséget is abban, hogy a hasznélvező férj rovására az ingatlanához jusson. A 732. EH csak a do-
logi jogi elvekről szól.

^{30a} V. ö. az előbbi jegyzetben említett eseteket.

³¹ Főleg a kt. 208. és a csödt. 100., valamint a ke. 20. §§-aiból.

álló tömörítésének az idejére, esetleg és mindaddig, amíg a külön vagyon önállósítása által megvalósítani célzott fontos törvényhozási irányelv ezt indokoltá teszi azon túl is, a rendelkezési jog kit illet, az általános vagyon jogosultját és valamely más személyt, együttesen,³² esetleg ideiglenesen senkit sem, avagy egy a rendelkezés jogával felruházott külön szervet?

8. *A vagyonállag változásának főkérdése, hogy a belépő új dolgok a többi az illető vagyonban már benne lévőkkel egy egységbe olvadnak.* A vagyonba belépés és a vagyonból kilépés viszonya, tehát az, hogy az újonnan szerzett dolgok az elavultakat, vagy a vagyonból rendelkezések útján kiváltakat helyettesítik.³³

Hogy viselkedik már most bírói gyakorlatunk a különös vagyon helyettesíthetőségének ebben a kérdésében?

K. kimondotta, hogy a külön vagyonba tartozó gazdasági felszerelés és állatállomány felhasználása után újonnan beszerzett ingók nem a külön vagyonba kerülnek, de közszerzeménynek tekintendők.

Ezzel és pedig annak dacára, hogy a külön vagyon a házasság tartamára létesült és így nem számolási, de dologi erejű külön vagyonról volt szó, a külön vagyonnak dologi helyettesítés útján való kiegészülését megtagadta.

Ezt azonban mégse magyarázhatjuk akként, hogy vagyonjogunkban ez az általános elv azokban az esetekben is, amelyekről forráshely nem rendelkezik. A női külön vagyon dologi helyettesíthetőségének érvényesülését az akadályozza, hogy a helyettesítés elismerésével gyakorlatunknak fel kellene áldoznia az ezzel ellenkező szerzeményi és közszerzeményi vélelmeket, amelyek pedig a házasságvagyonjogi kérdések elbírálásához okvetlenül szükségeselek.

³² A férjet és a nőt, az özvegyi jogot gyakorló özvegyet és az álagörököst stb.

³³ K. 3231/1930. III. V. évfolyam 496. szám következőképen érvel: „A házastársak különülésének időpontja és a házasság megkötése, illetve a birtok megosztása között 30—35 évi időköz van, amely alatt rendes gazdálkodás mellett az állatállomány és a felszerelés kicserélődik, ilyen körülmények között pedig az a jogi álláspont nem lehet helyes, hogy ezek az ingók azt az állatállományt és felszerelést helyettesítik, amely ugyanabban a fajban és mennyiségben a házasság megkötésekor az alperesnek, ... birtokában volt“ ...

A fenthivatkozott döntést azért kivételnek kell tekintenünk.

A szabályt a 497. számú elvi határozatban a haszonbérbeadó és haszonbérelő közötti viszonyban, valamint a 431. számú elvi határozatban a tulajdonos és a haszonélvező viszonyában is kifejezésre jutott *gondolatmenetre alapítanám. Akként szól, hogy kétség esetében a különös vagyona való belépés és kilépés egymást kiegészíti, hogy a rendes gazdálkodás során a különös vagyomból kilépő elhasznált vagy elidegenített dolgokat a hasonnemű újonnan belépők pótolják.*

9. Bírói gyakorlatunk mit sem szól arról, vajjon a külön vagyont alapító tények, sem pedig arról, vajjon az alanyi jogokat mozgó tények az általános és a különös vagyon közötti viszonyban miként hatnak. Csődtörvényünk, valamint kereskedelmi törvényünk idevágó rendelkezései mindenesetre annyit tartalmaznak, hogy különös vagyont alapító tény egyetemes jogutódláshoz hasonló jellemvonásokat is felmutathat.

Kt. 208. §. szerint a beolvasztó részvénytársaság a beolvadónak vagyont mint külön vagyont egy ütéssel szerzi meg. Ez az egyes vagyontárgyakra vonatkozó dologi átruházási ügyleteket feleslegessé teszi, ami alól a beolvadó részvénytársaság ingatlana *sem kivétel.*³⁴

Mégis minthogy a jogosult személye alapján nem változik, hanem a különös vagyon saját céljának erősebb hangsúlyozása következtében az csupán háttérbe szorul, — a különös vagyonnak az egyetemes jogutódláshoz hasonló alapítása a kivétel. *Szabályként a különös vagyon alapításához valamely singularis successiot eredményező jogi tény szükséges.*

10. *A magyar magánjogban is fennálló elv, hogy az általános és a különös vagyon között mindazok a jogviszonyok lehetségesek, amelyek egyébként csupán két egymástól független vagyon között szoktak előfordulni.*³⁵

Hogy ez lehetségessé teszi-e a saját dolgokon való idegen dologbeli jogosultságokat azon a kereten kívül is, amelyet az 1927:XXXV. t.-cikk engedélyez, arról egyelőre vitatkozhatni. Kizártnak ezt nem vélem.

³⁴ Ez ingatlanok tekintetében a tulajdon átírása előtt ugyanoly telek-könyvön kívüli hárulás útján történik, mint az öröklés esetében.

³⁵ V. ö. Thur: Allgemeiner Teil des BGB I. kötet 334—335. oldalait.

Az általános és a különös vagyon közötti forgalmi jogi cselekményeken belül fontos a két vagyon közötti rendelkezések és egyéb alakítási jogoknak a gyakorlása. Beszámítás, lemondás, megtartási jog gyakorlása, megtámadási akaratnyilvánítások, a jóhiszemű dologszerzés és jogszerzés tényállásai és joghatásai itt több mint egy nehéz kérdés elé állítanak. Főleg azért, mert mindezek a két egymással szembenálló vagynon felül még két egymástól különböző *jogosultat* is feltételeznek. A különös és az általános vagyonok pedig két eltérő vagyontömeg képét mutatják ugyan, de azokat végeredményben mégis csak egy vagyoni jogosult bírja.

A különös vagyonok ama csoportjában, amelyet a jogosulttól különböző érdek megóvása teremt, ezek a tényállások inkább lehetségesek. Hisz ezeknél a külön vagyonoknál a kezelési, rendelkezési és képviselői jogok más személyt illetnek, mint a tulajdonképeni jogosultat. Itt tehát nincs, de legalább is nincs külső akadály annak, hogy a két vagyon között ily akaratnyilvánításokat is megengedjünk.

De vajon a kétféle vagyontömeg útját állja-e például annak is, hogy adott esetekben a kötelelem teljesítésének parancsoló szabállyal előírt hatását is kirekessze? Lehet-e az általános vagyon szempontjából teljesítés az, ami a különös vagynon belül nem számít ilyennek vagy viszont?

Ezek oly kétségek, amelyekre csak az életnek kell válaszolnia. A fejlődés iránya inkább arra mutat, hogy az általános és a különös vagyonok szembenállása esetében, ott, ahol ez akár a jogosultnak, akár a különös vagyon megteremtésével védeni célzott érdekcsoportnak az oltalmára szükséges vagy célszerű, az összes vagyoni jogi forgalmi ügyletek és közömbös cselekmények, helytelj közszel talán a tilos cselekmények vagyoni hatásait is úgy bíráljuk el, mintha két idegen vagyon közötti vagyoni eltolódások álltak volna be.

11. *A jogosult vagyona annak tartozásaiért a maga egészében felel. Van-e fokozat a különös vagyon és az általános vagyonnal való felelősség tekintetében?*

Némely különös vagyonnál forráshely utal arra, hogy a különös vagyon elsősorban azoknak a hitelezőknek felel, akiknek érdekében annak az elkülönítése bekövetkezett.

Másoknál ismét a hitelezők egyes fajai között különbsé-

get kell tenni. A forgalmi hitelezőket a gyakorlat ezekben az esetekben még ama hitelezők rovására sem rekeszti ki, akinek vagy akiknek az érdekében a különös vagyon létesült. És pedig akkor sem, ha ezáltal a különös vagyon tulajdonképeni célja csorbát szenved, vagy meg is hiúsul.

Kétség esetében és általános szabálynak a jogosult személyek egységénél fogva azt kell tartanunk, hogy eltérő forrás-hely hiányában a különös vagyon a forgalmi hitelezővel szemben épen úgy felel, mint a jogosult általános vagyona.

BALÁS KÁROLY

PARLAMENTARIZMUS ÉS PÉNZÜGYI ETHIKA

1. Hogy a parlamentarizmus mennyire összefüggésben áll a pénzügyi szempontokkal, elég annak történeti eredetére rámutatni. A parlamentek tulajdonképpen a fejedelmi költségek és pazarlások megfékezése céljából jöttek létre. Azokban az országokban és mondhatjuk abban a mértékben tettek szert súlyra és jelentőségre, ahol és amennyiben beleszóltak a polgárok közjogi áldozatainak kiszabásába és hováfordításuk ellenőrzésébe. A mai modern parlamenteknek is ebben a funkcióban van pénzügyi szempontból a lényegük. Ennek a funkciónak közérdekű betöltése, vagy elhanyagolása adja meg erkölcsi létjogosultságuknak is talán legfontosabb alapját. Ezenkívül komolyan figyelembe kell vennünk a parlamentek szerepének megítélésénél, hogy éppen ebbeli funkciójukat, t. i. a népesség közérdekű áldozatainak ellenőrzését *nem tudták eddig semmiféle más modern intézménnyel helyettesíteni, vagy pótolni, úgy-hogy a legújabb parlament nélküli kormányzatok* — bármily történelmi hivatást, vagy nemzetmentő szolgálatot teljesítettek, vagy teljesítenek is — *az ellenőrzés biztosítékai nélkül valók, a polgárok áldozataival és adóztatásbeli erőfeszítéseivel való sáfárkodás terén.* A jól működő és közérdekű funkcióját betöltő parlamentek, vagy hasonló jellegű gyülekezetek intézménybeli nagysága és jelentősége akkor tűnik fel a pénzügyi szempontból nézve a maguk teljességében, ha jól szemügyre vesszük, hogy nivótlan és etikailag gyöngye álparlamentarizmus mellett az ország népességének anyagi sorsát és áldozatainak hováfordítását mily léha, vagy értelmetlen módon intézhetik a „hatalomra“ jutott pártalakulatok. Bármilyen népszerű, vagy dícsért abszolutisztikus, vagy diktatórikus rendszer mellett sem tekinthető továbbá valami kulturállapotnak, vagy kulturtársadalomhoz méltó dolognak, hogy (eltekintve rövid átmeneti szükségállapotoktól és időszakoktól) egy ember, — bár a legkiválóbb ember is — teljesen tetszése szerint és kizárólag sa-

ját felfogása és becsvágya mértékével nyúlhasson mindenkinek a zsebébe.

Ebben a tekintetben nem lehet az sem közömbös, hogy kikre van bízva az adófizetők által összehozott anyagi eszközökkel való gazdálkodás. Hogy ez a kérdés is megfelelően alakuljon a közérdek szempontjából, gyakran kellene intézményes biztosítékok a közéleti, különösen pedig a pénzügyi téren szerepet játszó főbb funkcionáriusok minősítése, összeférhetlensége, megbízhatóságuk garanciái stb. dolgában.

Egészséges politikai élet és az adófizetők filléreivel való becsületes sáfárkodás csak ott képzelhető el, ahol a közügyek intézése és az ország anyagi eszközeivel való rendelkezés nem olyan emberek kezére van bízva, akikre a magunk vagyonát, gyermekeink, vagy árváink pénzének kezelését nyugodtan nem mernők rábízni. Egészséges viszonyok között, továbbá a politikai tiszttség elsősorban mindig nobile officium és nem egy jobb életmódot igénylő kasztnak megélhetési forrása.

Az adófizetők áldozataiból előteremtett anyagi eszközök hováfordításának optimumát csak olyan közéletben és társadalomban lehet megvalósítani, ahol ezeknek az anyagi eszközöknek megszerzése és hováfordítása tekintetében meg van a kellő kritika a közönség, valamint a puritán önérdéknélküliség a politikai hatalmat gyakorlók részéről. A kellő kritika és az egészséges közvélemény azonban csak ehhez megfelelően független emberek körében alakulhat ki, mert ott, ahol az a tendencia, hogy mindenki a kormányhatalomtól függjön, ahol a tisztviselők bármikor elmozdítható rabszolgák, vagy ahol az általános pauperizmus miatt mindenki minden szerepre kapható, csak néma társadalom lesz, telve rosszindulatú suttogásokkal, irigységgel és mindenkinek meggyanúsításával.

A forradalmi kormányzatoknak, a diktatúráknak, a politikai terror korszakainak rendszerei ezért nem kedvezőek az állami pénzügyek egészséges alakulása és kezelése szempontjából kulturviszonyok között elkerülhetetlenül szükséges ellenőrző közvélemény és kritika kialakulására, nem is szólva az érésben mindennél fontosabb tényezőről, a független emberekből álló törvényhozó testületről. A diktatúrák és más erőszakos kormányzati alakulatok ugyanis éppen a szabadabb véleménynyilvánítást zárják ki az egészséges és szükséges kriti-

kával együtt a közéletből és csak egyetlen pártra, csoportra, egyetlen dícsérő sajtóra kénytelenek támaszkodni. A támogató csoportot ellenben közpénzekből jutalmazni, részben eltartani kénytelenek. Kénytelenek maguknak gyakran védelmező, sőt terrorizáló gárdát teremteni és évégett sokszor a legveszedelmesebb munkakerülő, vagy munkanélküli elemet politikai célokra kitartani, ami főleg az ifjú nemzedékeknek improduktív irányú megélhetés felé terelésében is nyilvánul meg. Mindez azonban csak ideig-óráig biztosítható és folyton újabb elégedetlenségeknek, összeesküvéseknek, puccsoknak a forrása. Ezért — eltekintve teljesen rövid átmeneti szükségállapotoktól — az államgazdaság szempontjából a közepes minőségű parlamentarizmust is jobbnak kell tartanunk a diktatúránál és a hozzájuk közelálló rendszereknél. A jó parlamentarizmust viszont (s ennek példájául elsősorban az angolt hozhatjuk fel az egymást ellensúlyozó két, vagy kevés párt rendszerével, tagjainak függetlenségével és etikai színvonalával) az egészséges államháztartás és pénzügyek szempontjából pedig olyan kedvező berendezésnek kell tekintenünk, amelyhez képest a legjobb diktatura, vagy erőszaki kormányzat is csak ideiglenes gyarlóság, vagy szükségalakulat.

A modern társadalom adófizetőinek anyagi áldozataival való legjobb sáfárkodás, vagyis az államháztartás optimumának kedvező kialakulása szempontjából ekként közérdeknek nem a parlamentarizmus megsemmisítését, hanem megjavítását, közérdekűbbé, puritánabbá való intézményesítését kell tartanunk, nem pedig a diktatúrákat és hasonló erőszaki kormányzatokat, amelyekben a végrehajtó politikai hatalom egyaránt elnyomja a bírói és törvényhozói hatalmat és szuverénitást, meg az egyéni függetlenséget és mindezekkel együtt az ország és az egyes emberek anyagi eszközeinek helyes felhasználásához fűződő érdekek megvédelmezésének a szankciói is.

Pénzügyi realitást csak közgazdaságilag és politikailag is megfelelően reális közélet termelhet ki magából. Ezért érdeklük a gazdasági és pénzügyi dolgoknak ezek az etikával összeszővődött kérdései a közületi háztartások tanát is, mégpedig nemcsak elvontan és magától értetődő pium desideriumként, hanem az állampolgárok zsebeibe nyúló és anyagi sorukba vágó aktualitással.

A közületek (állam, község) vezetői ma sokkal inkább az anyagiakban való üzletvezetői is az adófizetőknek és termelőknek, mint ezelőtt. A közélet társadalom-ethikai színvonala tehát ma sokkal inkább anyagi érdeke is az adófizetők nagy tömegének. Minél több oda nem való embert, vagy közéleti parasitát helyeznek el az adófizetők pénzéből fenntartott állásokban, annál kevesebb odavaló ember jut be azokba a közéleti állásokba, amelyekben szükség volna rájuk.

2. Az állami főhatalom alaptípusainak, t. i. a törvényhozó, bírói és végrehajtóhatalom szuverénitásának elválasztásában és egymást ellensúlyozó párhuzamosságában, valamint ezen az elválasztáson keresztül érvényesülő *synthesis*ben mély bölcsesség és hosszú politikai tapasztalatok vannak leszűrve. Közgazdasági és pénzügyi szempontból is nagy biztosítékok ezek abban a tekintetben, hogy az áldozatot hozók nagy tömegei legalább bizonyos intézményeken keresztül ellenőrizhessék az anyagi javaikkal való sáfárkodást. Igaz, hogy ennek megértéséhez meglehetősen államtudományi műveltség, objektivitás és elmélyedés is kell, mondhatjuk a kulturiskolázottságnak egy néme, mely a „hatalmat” nem annak parasitikus-utilitaristikus vonatkozásaiban értelmezi, mely szerint az mások kézben tartásában, elcsaphatásában, adófizetői kihasználásában és saját elhelyezkedésének biztosításában áll elsősorban.

A kulturember szemében a hatalom elsősorban a Köz érdekében való szolgálatot tevés eszköze. Az a képesség, amely a tömegek, az adófizető polgárok sorsát jobbá, az ország és társadalom berendezését célszerűbbé, nagyobb biztonságot és emberi boldogságot, kulturát nyújtóvá tudja tenni. Minden diktatura, abszolútizmus, szóval a főhatalmi típusok egyensúlyát megbontó uralom modern viszonyok között csak *átmeneti* jellegű lehet. Azért is, mert ilyesmi egy-egy ember életéhez van kötve, meg azért is, mert a törvényhozó, bírói és végrehajtó hatalmak egyensúlyba helyeződésének törekvései mögött milliók gazdasági, egyéni, szabadságbeli és biztonságbeli érdekei vannak, amelyek elcsendesedhetnek rövid időre, egy kivételes nemzeti szerencsétlenség, vagy felbuzdulás idejében, de sohasem tűnnek el és mint olyan érdekek és tulajdonságok, melyek a kulturembernél erősebben vannak kifejlődve, annál hatalmasabban nyilvánulnak meg később, az elnyomás, vagy a felbuzdulás megszűntével.

Ezért azokban az országokban, ahol nincs kilátás rá, hogy ilyen diktatura, vagy hasonlóféle kísérlet útján a nemzetre nézve valami életbevágóan nagyot és maradandót lehetne elérni, sokkal jobb, ha nem is kísérleteznek az ilyesmivel egyes ambiciózus államférfiak, hanem ehelyett a *konzervatív autonómiák* fenntartására és kiépítésére fordítják tehetségeiket. Értjük ezekkel a nemzeti célkitűzés, meg fenntartóakarás szellemében működő testületeket, önkormányzati szerveket, történelmi intézményeket szellemi és anyagi egyetemességükben. Ezek ugyanis a társadalomnak megannyi védőváráivá válnak és maradnak még radikális rendszerváltozások esetén is. Míg velük szemben a diktátori mindent központosító hatalom egy lapra tesz fel mindent. Ezért bukásával általános összeomlás következhetik be, többek között éppen a pénzügyek terén is.

Kedvezőtlen, de korszerű tünetként szoktak rámutatni, hogy a végrehajtóhatalom gyakran tapasztalható túltengésével a parlamentekkel szemben, vagy talán a megfordított esetben is, a parlamentek demokratizálódásával, tagjainak színvonalbeli leszállásával, a törvényhozásokban növekvő osztály- és magánérdekek előtérbenyomulásával és ezzel a korrupció, a klikkuralmak és protekciós rendszerek felülkerekedésével, a törvényhozó testületek pénzügyi ellenőrző-tevékenysége, puritánsága, függetlensége, szakértelme és gerincessége is egyre bizonytalanabbá válik, sőt sokszor úgyszólván el is tűnik.

Kérdés ilyen viszonyok között, mi volna a teendő? Milyen intézményeket kellene felállítani, megerősíteni és gondos függetlenségi biztosítékokkal felruházni az állami, illetőleg közületi pénzügyi gazdálkodás efficiens ellenőrzése végett?

A feleletet csak a számonkérő-természetű főhatalmi funkciók megerősítésében, a számonkérésre alkalmassá tevésben és evégett az illető szervek megfelelő függetlenségének biztosításában és szankciókkal való ellátásában találhatjuk meg. Nagyon természetes, hogy a végrehajtó és törvényhozó hatalmak kívánatos működésének visszaállítása is a főteendő emellett.

A szabados, akadékoskodó parlamentarizmussal szemben, mint több ország példája mutatta eddig, elsősorban a költségvetés elintézésének, az ügyek letárgyalásának, az obstrukciók kizárásának a biztosítékai az orvosszerek, melyekkel bő-

vebben foglalkozni kívül esik itt tárgyunk keretén. A törvényhozótestületek normális működési tempója, a költségvetésnek és pénzügyi jelentőségű intézkedéseknek és javaslatoknak késedelem nélkül való megtétele maga az államháztartás vérkeringésének az alapbiztosítója.

A végrehajtóhatalom túlkapásait, könnyelmű gazdálkodását, a pénzügyi intézkedések terére is átcsapó klikkuralmát ellensúlyozni rendszerint akkor kellene, amikor a parlamentek, illetőleg tagjaik nem alkalmasak erre, mégpedig rendszerint a végrehajtóhatalomtól való túlnagy függőségüknél fogva. Ez a függőség származhatik az alkotmányos intézmények kellően ki nem fejlesztett voltából, t. i. a parlament jogainak, joggyakorlatának elégtelenségéből, de származhatik tagjainak morális és gazdasági tekintetben való meg nem felelő lekötelezett, anyagilag függő voltából is. Az első esetben elegendőnek látszik az alkotmányjogok szigorúbb körülbástyázása, újabb kiépítése, mint erre például a régi magyar alkotmányos küzdelmekben találunk gyakorlatot. Ez azonban csak gerinces, független tagokból álló törvényhozótestületeknél elegendő garancia. Modern viszonyok között — sajnos — az egyének és pártok felülről, vagy alulról való túlságos függőségében és emiatt az ellenőrzésre való megbízhatatlanságban van többnyire a bajok forrása.

Ilyen körülmények között a parlament színvonalának ethikai emelése, elsősorban pedig az országgyűlési tagok választásának, illetőleg a tagságok betöltésének közérdekű megjavítása a feladat az egészségesebb kiválasztódás érdekében. Ez a feladat a választójogi reformok eszmeharcait tárja elénk, amellyel való foglalkozás ismét tárgykörünkön kívül esik.

3. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy *a parlamentarizmus gyakorlatában kifejlődött alaki biztosítékok megtartása pénzügyi szempontból is a legfontosabb garanciák közé tartozik.* A költségvetés betérjesztésére, letárgyalására, megszavazására vonatkozó alakszerűségek és szabályok szigorú megtartása egyúttal az adófizetők érdekében való legjelentősebb biztosítékok egyike is abban a tekintetben, hogy a tőlük követelt áldozatokat legalább a megvitatáshoz, a hozzászóláshoz és kritikához szükséges eljárási szabályok mellett állapítsák meg. Valamint a perrendtartásnak, különösen a büntető perrend

szabályainak a megtartása a modern állampolgárok jogainak, egyéni szabadságaiknak és emberi méltóságuknak egyik leg-
alapvetőbb garanciája, épúgy szükségesek ilyen biztosítékok az adófizető polgárok érdekében avégett, hogy a mamár jövedelmeiknek, munkájuk eredményének sokszor túlnyomó részét elvevő adók és egyéb közjogi járadékok mértékét legalább ne játszi könnyelműséggel, sokszor oda se figyellel szabhassák ki és pocsékolhasák a „hatalom“ gyakorlóit, hanem legyen szent kötelességük a kellő szabályszerűségek betartása és vele a kritika, az érdekvédelem érvényesülési lehetőségeinek megadása. Szigorú garanciák szükségesek továbbá pénzügyi érdekből és a költségvetési alkotmányos biztosítékok ki nem játszása végett abban a tekintetben is, hogy a költségvetési törvénybe más; odá nem tartozó rendelkezéseket, így eljárási szabályokat, vagy éppen az ellenőrzési biztosítékok módosításait és külön törvényekkel létesítendő intézményekről való rendelkezéseket be ne csempésszenek. Különösen veszedelmesek a költségvetési törvényekbe csúsztatott messzemenő rendkívüli felhatalmazások, könnyítések, ellenőrzési rendszabály-meglazítások a végrehajtóhatalom részére.

Az alkotmányos alakszerűségek a költségvetések, az adó-megajánlások, közkölcsönfelvételek stb. tekintetében a gondos gazdálkodásra, meg ennek számonkérésére való törekvésnek, valamint a polgárok pénzbeli áldozataival való könnyelmű intézkedések és elintéztések megakadályozásáért folytatott küzdelmeknek hosszú tapasztalataiból szűrődtek le. Könnyelmű, incidentális okokból való félredobásukat ennél fogva az adófizetők zsebei, vagyoni és jövedelmei és ezzel együtt az ország adóforrásai sýnylik meg előbb-utóbb.

A parlamentek pénzügyi tekintetben való funkcionálása céljából ekként egyrészt munkaképességük biztosítására, másrészt pedig tagjaikkal, valamint a végrehajtóhatalom parlamenti képviselőivel a szükséges alakszerűségek és eljárási garanciák szigorú megtartására van szükség, vagyis szükség van a lakosság anyagi javaival való sáfárkodás lelkiismeretességének biztosítása végett a kitapasztalt, mondhatni perrendszerű alkotmányos intézményekre. Az adófizetésre való köteleztetés alkotmányos eljárásában úgyis az adóalanyok mindig az „elmarasztaltak“. A legkevesebb, amit az adóviselők egyete-

messége s a „névtelen adófizetők“ milliói megkívánhatnák az, hogy fizetésre köteleztetésük a kötelezés módjainak és biztosítékainak lelkiismeretes megtartásával történjék.

A leghatásosabb érdekvédelmi garanciákat azonban a számonkérés, az ellenőrzés, illetőleg a bírói *cognitio* kategóriái nyújthatják — ha szerveik és ethikai biztosítékaik kellően ki vannak építve.

Ebből a célból a legfelsőbb, a végrehajtóhatalom egész gazdálkodását alkotmányosan ellenőrző *számvevőszékeknek és a pénzügyi bíráskodásnak* messzemenő hatáskörrel, feltétlen és teljes politikai, anyagi és bírói függetlenséggel való kiépítése elkerülhetetlen követelmény. Állásaik betöltését függetlenné kell tenni a napipolitikától, meg a mindenkori kormánytól és az illető magas testületek autonóm jelöltjei közül kell a betöltést eszközölni. Enélkül a végrehajtóhatalom pénzügyi gazdálkodásának reális ellenőrzése mindig kijátszható lesz. Függetleneknek kell lenni természetesen ezeknek a számszéki és bírói állásoknak, illetőleg viselőiknek is a politikától és mindenkori kormánytól, mert független funkciójukat csak így tölthetik be. *Ebbeli függetlenségüket pedig a modern alkotmányok legfőbb bírói állásainak ebbeli biztosítékaival kell megvalósítani, ha őszintén és komolyan akarjuk az ellenőrző funkciók megvalósítását a gyakorlatban.*

Dr. BOZÓKY GÉZA

**AZ ELFOGADÁSI NYILATKOZAT A GENFI
NEMZETKÖZI EGYSÉGES VÁLTÓJOG SZERINT**

I. Az elfogadásnak azt a jogi hatását, hogy megtörténte az intézvénnyezettet a váltónak a lejáratkor léendő kifizetésére kötelezi, önként érthetőleg a genfi egységes váltójogi törvény (28. §.) is változatlanul fenntartja. Ezt a következményt azonban csak magán a váltón helyet foglaló, továbbá egyenesen az intézvénnyezettnek szóló fizetési felhívásra adott válasznak minősülő, bár a váltójog szerint ettől a felhívástól függetlenül is kötelező nyilatkozat váltja ki, amely ennél fogva az intézvénnyezett megnevezését nem tartalmazó saját váltón jogilag közömbös szöveg számba megy, tehát a váltóra ennek ellenére megtörtént rávezetése legfeljebb a kiállítás ténye által már vállalt fizetési kötelezettség megismétlését célzó kijelentésnek vehető, a megtekintésre szóló váltónál pedig, ahol az elfogadásnak ugyan hasonló akadálya nincs s így teljesen azonos kötelezettséget teremt mint minden más, az elfogadásra egyébként alkalmas váltónál, szüksége rendszerint nem forog fenn, mert a bemutatást a fizetés nyomban követvén, az ennek vállalására irányuló nyilatkozat előzetes megtétele többnyire feleslegessé is válik.

Minthogy az intézvénnyezett kizárólag az elfogadás által válik váltóadóssá, annak megtörténte előtt váltójogilag nem is felelős.¹ Viszont váltójogi nyilatkozata nemcsak egyszerű, ha-

Rövidítések: E. Vt. = a genfi „Loi uniforme concernant la lettre de change et le billet à ordre“, E. T. = a genfi egységes törvény alapján a m. kir. igazságügymin. által kiadott II. Előadói tervezet; V. T. = az 1876: XXVII. t.-c.

¹ Magánjogilag ellenben az intézvénnyezett felelősségre vonható, ha az elfogadásra magát kötelezte, pl. mint bankár a nála letett összeg erejéig vagy mint vevő a hitelbe történt eladásnál, ha az elfogadás az adásvételi szerződés feltétele volt stb. Az amerikai Negotiable Instruments Law (134, 135 és 137. art.) szerint a váltón kívüli elfogadás is kötelező azokkal szemben, akik ezt a nyilatkozatot tartalmazó szöveget ellenérték fejében vették át, sőt az intézvénnyezett elfogadói nyilatkozat nélkül is kö-

nem azzá a sajátos jellegű váltókötelezetté teszi, hogy a fizetés mint főadást terheli, tehát első sorban felelős, míg a többi váltókötelezettel szemben a váltóbirtokosnak csakis az ő részéről be nem következett fizetés esetén van joga fordulni. Ebben rejlik az elfogadás súlya, amelynek alakításait és érvényességének feltételeit a genfi E. Vt. 25. §-a a következőkben állapítja meg:

„Az elfogadást a váltóra kell írni. Az elfogadást ez a szó: „elfogadom“ vagy más hasonló értelmű szó fejezi ki; az elfogadást az intézvényszerűen írja alá. Az intézvényszerűeknek a váltó előlapjára írt pusztá aláírása elfogadás.

Ha a váltó megtekintés után bizonyos idő múlva fizetendő vagy ha a váltót külön kikötésnél fogva meghatározott időn belől elfogadás végett be kell mutatni, az elfogadást keltezni kell arról a nappal, amely napon az elfogadás valósággal megtörtént, kivéve, ha a váltóbirtokos azt kívánja, hogy az elfogadás a bemutatás napjáról legyen keltezve. Keltezés hiányában a váltóbirtokos, hogy visszkérés jogát a forgatók és a kibocsátó ellen fenntartsa, e mulasztást kellő időben felvett óvással megállapíttatja“.

Minthogy ez a szöveg a V. T. 21.-ik §-ának az elfogadásra vonatkozó rendelkezéseitől több irányban eltér, indokolt az E. Vt. 25.-ik §-ának egyrészt tartalmát, másrészt pedig azt is vizsgálat tárgyává tenni, hogy az új nemzetközi váltójog megnyílt jelent változást a mai szabályozással szemben, amely a genfi váltójogi egyezménynek hazánkban is bekövetkező éltebeliségével természetesen hatályát fogja veszíteni. Ez az időpont, ha a késlekedést előidéző gazdasági akadályokat sikerülni fog elhárítani, remélhetőleg nincs nagyon távol s így megjegyzéseink nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szempontokból is időszerűekké válnak.

II. A genfi egységes törvény 25. §-a kizárólag az elfogadói nyilatkozat alakításait állapítja meg, de továbbra is nyílt kérdésnek hagyja azt, vajjon az elfogadás által történő kötelezettségvállalás anyagi jogi érvényéhez az elfogadói nyilatkozat megtételén kívül még további tények (pl. a váltónak a rendel-

telezve van, ha az elfogadás céljából átvett váltót megsemmisítette vagy a gondolkodási idő letelte után azt vissza nem adta. Elfogadás nélkül azonban rendszerint nem tekintik kötelezett félnek. („... he is not liable as a party“). Lásd *Daniel* (J. W.): *A treatise on the Law of Negotiable Instruments*. New York. 1917. I. köt. 580. old.)

vényes kezeihez való átadása, a hitelezőnek az elfogadásról való értesítése stb.) is szükségesek-e? Abból azonban, hogy az E. Vt. 29. §-a szerint az intézvénnyezettnek jogában áll a váltó visszaadása előtt elfogadását törölni, ha megtörtént elfogadását a váltóbirtokossal vagy valamelyik váltókötelezettel még nem közölte, mégis kifejezésre jut, hogy az E. Vt. az u. n. kreációs váltóelméletet elvetette.

Azonban ezzel a problémával mint a váltó jogi természetével szoros összefüggésben álló s az elméleti jogtudományban mindeztől el nem döntött kérdéssel a genfi egységes törvény ép oly kevésbé foglalkozik, mint jelenlegi váltótörvényünk s ennél fogva erre a messzire vezető vitaanyagra ezen a helyen szintén nem térünk ki, minthogy most egyedül az elfogadási nyilatkozat alakjához tartozó feltételeit akarjuk vizsgálat alá venni.

Az E. T. 25. §-ának fentebb idézett szövege mindenek előtt abban tér el a V. T. 21. §-ától, hogy az elfogadás érvényét kizárólag az „*elfogadom*” vagy „*más hasonló értelmű szó*”² használatához köti, tehát az elfogadás alakosságait gyakorlatilag megszigorítja, mert míg mai jogunk értelmében „*minden a váltóra vezetett s az intézvénnyezett által aláírt nyilatkozat*”, hacsak abban az elfogadás megtagadása vagy megszorítása

² Ilyenek pl. „láttam”, „rendben van”, „fizetni fogok”, „jól van”, „helyes”, „egyetérték”, „hozzájárulok” stb. Nem tekinthető ellenben hasonló értelműnek pl. „nincs kizárva”, „lehetséges”, „meggondolom”, „esetleg”, „N. N. mint tanu” stb. Határozott megtagadást jelentenek pl. „nem fogom beváltani”, „semmi közöm hozzá”, „köszönöm, de nem fizetek”, „visszautasítom” stb. *Kuncz Ö.* (A magyar keresk. és váltójog vázlatja. II. Rész. Bpest. 1929. 364. o. 7. jegyz.) szerint „per aval” érvényes elfogadás. Ezt azonban azért nem tartjuk helyesnek, mivel a „per aval” kezességet jelent s a váltót csak az intézvénnyezett fogadhatja el, továbbá a kezesnek meg kell jelölnie azt a személyt, akinek érdekében kezességet vállalt, mert e nélkül az a kibocsátó érdekében vállaltnak tekintendő, már pedig ebben az esetben a kibocsátó, ha váltóbirtokossá válik, a kezes ellen nem léphet fel s így kezességének semmi értelme sincs. A váltó előlapjára írt puszta aláírást egyébként kezességnek kell tekinteni, kivéve az intézvénnyezett és a kibocsátó aláírását (E. Vt. 31. §. 3. bek.) V. ö. *Gareis-Riezler: Wechselgesetz: München és Berlin, 1934. 17. kiad. 151. old.* A megtekintés után bizonyos időre szóló váltónál a „láttam” szó rávezetése is kifejezi az elfogadási szándékot, feltéve, hogy olyan szavak nem követik, pl. „de nem fogadom el”, amelyek a megtagadást kétségtelenül jelzik.

világosan kifejezve nem volt, elfogadás számba megy, addig a jövőben az elfogadást félreérthetetlenül ki nem fejező szavak az elfogadás megtagadását fogják jelenteni.³ Továbbra is érvényben marad azonban az eddigi szabály, hogy az elfogadásra irányuló nyilatkozat teljes mellőzése, vagyis az „*intézményezettnek a váltó előlapjára irt puszta aláírása*” szintén elfogadás,⁴ tehát a névírás egymagában a most említett feltétel mellett tulajdonképpen minden az elfogadásra irányuló akaratkijelentést feleslegessé is tesz.

Minthogy a 25. §. expressis verbis csak az intézményezettől származó elfogadói nyilatkozatra vonatkozik, a más személytől, pl. a közbenjárótól, együttaláírótól stb. eredő elfogadás alakiságaira való kitérést mellőzzük, mivel ezek nyilatkozataira a 25. §. rendelkezései alkalmazásba különben sem jöhetnek. Ebből következik, hogy pl. a névbecsülőnek a váltó előlapjára vezetett puszta aláírása az elfogadás érvényéhez már nem elegendő, mert az egységes jogban erre felállított kivétel csakis az intézményezett, de nem egyúttal a névbecsülő elfogadói nyilatkozatának hatályosságára is vonatkozik és ennél fogva indokolatlan szigorúság lenne nem az intézményezettől származó vagy az általa ugyan, de névbecsülésből eszközölt elfogadásnál (E. T. 57. §.) annak érvényét az „*elfogadom*” vagy „*más hasonló értelmű szó*” használatához kötni, midőn a közbenjárásra utaló kifejezésből egyben az elfogadói szándék is elválaszthatatlanul kitünnévén az elfogadásnak ismételt kifejezésre juttatása feleslegessé válik.

³ A V. T. 21. §-át az uralkodó felfogás igen helyesen úgy értelmezte, hogy kétség esetén, pl. ilyen kifejezések: „elöttem”, „láttam”, „úgy van”, sőt Kuncz Ö. szerint (i. m. említett helye) „szívesen látom ebédre” használata esetén is elfogadás forog fenn, mivel ezek a szavak az elfogadás megtagadását vagy megszorítását nem tartalmazzák. Az E. T. értelmében azonban ezentúl a fenti szavakból a megtagadásra kell következtetni. De a 25. §. is vitára fog vezetni, mert adott esetben kétségessé válhatik az, hogy mi tekintendő „hasonló értelmű szó”-nak? (Pl. „köszönöm”, „belátom”, „ez az” stb.)

⁴ Az intézményezettnek a váltó hátlapjára vezetett puszta aláírása semmiféle váltójogi kötelezettséget nem létesít, kivéve, ha az ehhez szükséges feltételek fennforgása mellett forgatói aláírásnak tekinthető. Kezesi nyilatkozatnak nem minősíthető, mert az erre utaló kijelentés nélkülözhetetlen. (E. T. 31. §.) V. ö. Lenhoff (Arthur): Einführung in das einheitliche Wechselrecht. Wien. 1933. 68. o.

III. Abból a rendelkezésből, hogy az elfogadást a váltóra, mint a pénzkövetelést megtestesítő okiratra kell írni, következik, hogy az intézvényszerző ennek a szabálynak egyaránt eleget tesz akár az elő-, akár a hátlapra vezeti is rá az elfogadást, mivel az elfogadást határozott szavakkal kifejező nyilatkozatra már nem áll a váltó előlapjára írt pusztá aláírást is elfogadásnak minősítő vélelem, amely csupán arra az esetre megállapított könnyítés, mikor az intézvényszerzőnek elfogadási szándékára aláírásának topografikus elhelyezése alapján is teljes bizonyossággal lehet következtetni. Ellenben erről nem lehet szó pl. a váltó hátlapján lévő aláírásnál, amely felett vagy hiányzik a szöveg vagy pedig csak olyan értelmű nyilatkozat foglalhat helyet, amelyet hatályosan aláírni egyedül az arra való jogosultság esetén (pl. a forgatmánynál ilyen jogosult a rendeltvényes) lehet. Az aláírás feletti szövegnek tehát világosan ki kell fejeznie azt, hogy elfogadói nyilatkozat, de alaki hatályosságához önként érthetőleg szintén elegendő, ha csupán a záró névírás ered az intézvényszerzőtől.

Az is következetes, hogy viszont nem hárul az intézvényszerzőre elfogadói kötelezettség az előlapra vezetett aláírása ellenére sem, ha az fölötti szöveg tartalmából az tűnnék ki, hogy az intézvényszerzőtől az elfogadási szándék távol állott, sőt az elfogadást kifejezetten megtagadta, tehát névírása elfogadói aláírásnak nem tekinthető.⁵

Ámbar az elfogadást a váltóra kell írni, a külön okiratba foglalt elfogadás sem tekinthető érvénytelennek, ha ez a váltóval elválaszthatatlan összefüggésbe kerül vagyis utóbbinak szövege is utal arra, hogy az elfogadást tartalmazó nyilatkozat hozzá van fűzve, mert ilyenkor az elfogadás magára a váltóra írtnak vehető.⁶ Ha ellenben az elfogadást magában foglaló ok-

⁵ Ezt az 50. sz. E. H. ki is mondta.

⁶ Ez ugyan ellenkezik az uralkodó felfogással, amely szerint a külön mellékokmányra vezetett elfogadói nyilatkozat még abban az esetben is érvénytelen, ha ez a mellékokirat a váltóhoz lenne fűzve vagy ragasztva. (*Grecksák* 115. o., *Nagy F.* 244. o., *Kuncz: Vázlat. II. 364. o. stb.*) *Plósz* (222. o.) szerint a V. T. 21. §-ának az a kifejezése, hogy „magára a váltóra” minden kétséget kizár. Ezzel szemben *Staub-Stranz* *Kommentar z. Wechselgesetz.* 13. Kiad. Berlin és Leipzig 1934. (300. o. Anm. 2. b) az elfogadást az említett feltétel mellett a külön okiratban is elismeri. Ehhez a felfogáshoz a következő okokból csatlakoztunk: 1. a II. Előad. Terv. már mellőzi a V. T. 21. §-ának azt a megszorítását, hogy az elfoga-

irat mégis hiányzanék, a váltó az említett utalás esetében, sőt még akkor sem tekinthető elfogadottnak, ha az elfogadói nyilatkozatot utólag bemutatnák, mert akár eredetileg nem fűzték az elfogadást tartalmazó nyilatkozatot a váltóhoz, akár pedig a megtörtént hozzáillesztés után távolították is el azt, az elfogadás mindkét esetben de facto nincs meg s azt ilyenkor pótolni kizárólag már csak a váltóbirtokos beleegyezésével lehet.

Másodlatok kiállítása esetén az elfogadás a genfi jog szerint is a többszörözött példányok bármelyikén állhat, ellenben a másolaton érvénytelen. (E. T. 65. és 67. §.) A külön okiratba foglalt elfogadás⁷ a másodlathoz fűzés, illetve utalás nélkül, váltójogi hatással természetesen szintén nem bír, de kötelezheti az elfogadót magánjogilag.

IV. Legszokásosabb módja az elfogadásnak az intézvénnyezett által a kibocsátó névirása alatt vagy a váltó szövegén

dást „*magára a váltóra*“ kell írni, amit a mintául szolgált német váltórendszer nem tartalmazott, 2. a II. Előad. Terv. 80. §-a szerint a kézjegy a toldaton is hitelesíthető, már pedig ha az írni nem tudó kézjegyenek jogi hatást csakis a hitelesítés kölcsönöz, nem lehet belátni, hogy ha ezt a jogi hatást a toldaton lévő szöveg is előidézheti, miért ne történhetnék ez meg az elfogadásnál is; 3. a toldat vagy külön okirat a váltóhoz történt fűzéssel különben is eggyé válik a váltóval. A váltó szövegének ily módon való kiegészítését a törvény nem tiltja; 4. Gyakorlati okokból is megfelelőbb, mert ha nincs is kéznél a váltó, az elfogadást lehetővé teszi, ami egyébként akadályokba ütköznék, (másolaton az elfogadás érvénytelen; másodlat kiállítása pedig az E. Vt. 64. §-a szerint eléggé körülményes.) 5. A gyakorlatias amerikai felfogással is megegyező. „There is no doubt, mondja *Daniel*. (Treatise on the law of negot. instr. I. köt. 600. o.) that... an acceptance may be upon a separate paper, as in a letter, for instance, as well as upon the bill itself“. Az amerikai Negotiable Instrument Law 134. §-a ugyan ezt csak annak javára állapítja meg, akinek a mellékokmányt bemutatták és aki erre való tekintettel adott értéket a váltóért, de ez a feltétel az Egyesült Államok nem mindegyikében változatlan, pl. Illinoisban a törvény szövegéből a „to whom it was shown and“ szavak hiányzanak. (*Daniel* i. m. II. köt. 2051. o. 98. jegyz.) Lsd továbbá *Wahl* megjegyzését a *Ztschrift für ausl. und intern. Privatr.* VI. köt. 187. old.

⁷ Tartalmazhat a külön okirat arra való kötelezettséget is, hogy az intézvénnyezett a váltót el fogja fogadni. Más lapra tartozik, vajjon ilyen esetben az, aki a váltót megszerzi, ezzel egyben az a jog is megilleti-e, hogy az intézvénnyezettet az elfogadásra szoríthassa. A német judikatúra a kérdésre tagadólag válaszolt. L. *Staub-Stranz*: Wechselgesetz. Berlin u. Leipzig. 1934. 301. o. Anm. 3.

harántosan rávezetett aláírás, amely azonban a toldatra mint a váltóval csak összefűzött részre írva természetesen szintén csak akkor érvényes, ha magán a váltón is van utalás a toldatra vezetett elfogadásra vagyis ilyenkor a toldatra vezetett elfogadásra ugyanaz áll, mint amit fentebb a külön okiratba foglalt elfogadásról mondtunk.⁸

Szóbeli elfogadás érvénytelen,⁹ mert a 25. §. kifejezetten írást kíván, amelynek az intézvénnyezettől, illetve meghatalmazottjától kell származnia. A szóbeli elfogadás tehát csupán annak a meghatalmazásnak kapcsán, hogy a meghatalmazó elfogadói nyilatkozatát a meghatalmazott a váltóra vezesse, válik hatályossá, de e nélkül vagyis önállóan váltójogi kötelezettséget nem teremt. Amennyiben az elfogadás eszközlésére valaki képviselőtében többen vannak meghatalmazva, az elfogadás hatása is természetesen csak akkor áll be, ha az okiratot az összes meghatalmazottak aláírták, de a meghatalmazottak bárkit feljogosíthatnak maguk közül arra, hogy az aláíró helyettük is eljárjon. Ez utólagosan, sőt akkor is érvényes, ha magából a váltóból ki sem tűnnék.

Magát az elfogadást tartalmazó szót vagy szavakat is „*írni*” kell ugyan, de ezen nem épen kézírás értendő, mert írógéppel, bélyegzővel vagy bármely más mechanikai úton, pl. nyomtatással előállított szöveg sem eshetik kifogás alá. A lényeg az, hogy az elfogadást kifejező szöveg alatt álló cégjelzés, illetve névírás legyen a szó legszűkebb értelme szerinti írás,¹⁰ azaz tollal, írónnal, palavesszővel, krétával stb. vagyis

⁸ Az első hágai vjogi értekezéslet közp.-i bizottságának ugyanaz volt az álláspontja, hogy a toldaton álló elfogadás olyan, mintha a váltón kívül „par acte séparé” történt volna s nem jön elfogadás számba (I. Conf. Actes. 84. o.), azonban, ha a toldat lényegileg egy magával a váltóval, következetlenség az arra vezetett szöveget nem magána a váltóra vezetettnek tekinteni, főképp, ha magán a váltón is utalás van a toldaton található elfogadásra.

⁹ A középkorban a szóbeli elfogadás is érvényes, sőt a nem vásári váltóknál elég gyakori volt. Az írásbeli elfogadás csak a XVI. század óta válik általánossá. A váltó elfogadására vonatkozó szóbeli megegyezés azonban bírhat magánjogi jelentőséggel a kiállítás alapjául szolgáló kötelem szempontjából, pl. a tartozás elismerésére, ha az egyességen v. elszámoláson alapul (Mj. T. 1694. §.)

¹⁰ A francia szöveg szerint: „*L'acceptation est écrite sur la lettre de change... elle est signée du tiré*”, tehát az „*elfogadásra*” az „*écrite*”, az intézvénnyezett aláírására pedig a „*signée*” szót használja. Az angol szöveg-

az egyéni betűvetés sajátosságait feltüntető írás céljára alkalmas eszköz segítségével eszközölt név-megjelölés s e mellett súlytalan, vajjon az aláírás olvasható vagy olvashatatlan-e, valamint, hogy az aláíró az íróeszközt kezének, esetleg lábának ujjai vagy fogai közzé szorítva stb. használta-e neve leírásakor, tehát az írásnak nem kell okvetlenül „kéz” írásnak lennie, de más mint egyéni írás nem lehet. Természetesen az íráshoz bárminő betű (gót, latin, arab stb.) és bármely nyelv (tehát holt és mesterséges, pl. latin és esperanto) használata továbbra is megengedett.¹¹

V. A kézjegy¹² az aláírást csak abban az esetben helyettesítheti, ha a váltón vagy todatán (külön okiraton) bírói vagy közjegyzői hitelesítő záradékkal van ellátva. (M. J. 80. §.) Minthogy arra nézve, hogy mit kell kézjegyen érteni, a törvény semmi rendelkezést nem tartalmaz, legalább futólag erre a kérdésre is ki kell térnünk.

ben is a „*written*” és „*signed*” szavak állanak. A magyar fordítás ellenben mindkettőt az „*írni*” igével adja vissza, amiből arra lehetne következtetni, hogy a teljes elfogadási nyilatkozatnak kézírásosnak kellene lennie, noha ez csupán a név-aláírásra áll, amit a „*signée*”, „*signed*”, „*írja alá*” ki is domborítanak. A genfi értekezleten *Ohno*, Japán képviselő az u. n. „aláírás-bélyegző” használatának megengedését is javasolta, amely a japán jog szerint az új-lenyomattal együtt pótolja a sajátkezü névaláírást. Az értekezleten azután abban állapodtak meg, hogy az „*aláírás*” a legtágabb értelemben magyarázandó. V. ö. *Comptes rendus de la Conf. int.* etc. Genève. 1930. 175. és 307. o.

¹¹ Írói v. művészi álnév nem használható, mert jogügyleteknél az álnév a családi nevet (1894:XXXIII. t. c. 44. §.) nem pótolhatja. *Lenhoff* (i. m. 68. o.) megengedettnek tartja, ha az álnév alatti elfogadás anyagi azonossága a váltóból kitünik. A kérdés vitás. A Reichsgericht (id. *Staub-Stranz*. 303. o. Anm. 8.) az intézvényezett és az elfogadó neveinek alaki megegyezését kívánja, de kisebb eltéréstől eltekint.

¹² *Nagy F.* szerint (522. o.) a kézjegynek oly jelekből kell állania, amelyek az ismert betűjegyeknek, tehát a zsidó betűknek v. a gyorsírási jegyeknek sem felelnek meg vagy pedig betűk ugyan, de teljes névaláírást nem foglalnak magukban, pl. a névnek csak kezdő betűjét tüntetik fel vagy olyan rövidítéssel, hogy abból a név más által ki nem egészíthető. Az olvashatatlan aláírás természetesen nem kézjegy. Szerintünk, mivel a törvény a kézjegyről nem ad fogalmi meghatározást, a bírói döntésre kell bízni, vajjon a név melletti jel tekinthető-e kézjegynek? A világszerte szokásos keresztvonalás kézjegyi minősége vitán kívül áll, a betűkről ellenben ez csak akkor vehető fel, ha azok — mivel csak jel gyanánt vannak a kiírt név mellé téve — nem mennek névaláírás számba.

A közfelfogás szerint a kézjegy a természetes személynek más által leírt neve mellé sajátkezűleg odaillesztett keresztvonás vagy értelemmel nem bíró egyéb olyan jel, amely az illető írásának egyéni sajátosságát abban a mérvben, mint a betűk külsőleg feltüntetni rendszerint ugyan nem alkalmas, de célja minden esetben annak igazolása, hogy az idegen kéztől származó névírás annak beleegyezésével került az okiratra, akiknek neve mellett található.¹³ A kézjegy tehát tulajdonképpen a nem eredeti aláírásnak a magát kötelezni kívánó által eszközölt hitelesítése, amelyet a bírói vagy közjegyzői záradék azután a jogi hatás fennforgásának kétségtelenné tétele végett kiegészít, illetve közhitelességgel ruház fel.

A genfi egyezmény (II. Mellékl. 2. és 23. c.) értelmében minden szerződő államnak jogában áll meghatározni, hogy az aláírást mily módon lehet helyettesíteni,¹⁴ feltéve, hogy közhitelű tanusítvány bizonyítja annak akaratát, akinek az aláírást teljesítenie kellett volna.

Magyarország ezzel a fenntartással, minthogy ez megfelel meg mai váltójogunknak (V. T. 104. §.), élni kíván s az E. T. szerint a kézjegy az aláírást majd a következő feltételek mellett helyettesítheti:

a) ha a váltón vagy toldatán bírói vagy közjegyzői hitelesítéssel van ellátva;

b) ha hitelesítés egyrészt magában a szakaszban megálapított különleges módon, másrészt a hitelesítő eljárást sza-

---

¹³ Nem kézjegy, hanem aláírás számba megy, midőn az írástudatlan nevét kezének más által történő vezetésével vagy a váltón előrajzolt betűknek utánhúzásával írja a váltóra, mivel az írás soha sem lehet kézjegy. V. ö. *Grecksák*. 427.

¹⁴ A szerződő államoknak erre nézve két út állott rendelkezésükre: 1. megállapítani az aláírást helyettesítő eszközt, pl. a kézjegyet vagy 2. az ált. magánjognak megfelelő szabályát a váltójogra is kiterjeszteni. Ha valamelyik állam egyik módozatot sem választotta, azzal kifejezésre jutatta, hogy az írni nem tudók csak meghatalmazás útján vállalhatnak váltókötelezettséget, a vakok pedig, ha egyébként váltóképesek, hitelesítés nélkül is, amint erre az 1886:VII. t. c. életbelépte előtt Magyarországon sem volt szükség. Ezt a Curia 670/1881. sz. határozatában ki is mondta, de felfogását később oda módosította, hogy az írástudó vaknak névaláírása is kézjegy természetű. Ezt azonban nem lehetett helyeselni, mert ennek értelmében a vak kibocsátó által aláírt váltó alakilag is érvénytelen lett volna. V. ö. *Plósz*. 131. o. 12. jegyz.

bályozó egyéb törvényes rendelkezések betartásával történik. Míg azonban a váltójogilag előírt külön szabályok mellőzése a hitelesítés érvénytelenségét vonja maga után, tehát a kézjegyet az aláírást helyettesítő hatályától is megfosztja, addig az általános törvényes rendelkezések figyelmen kívül hagyása (pl. ha a hitelesítési záradék nem tesz arról említést, hogy a hitelesítő az általa nem ismert fél személyazonosságáról mi módon szerzett magának meggyőződést),¹⁵ a hitelesítés érvényét nem befolyásolja.

A váltójog szempontjából szellemileg írástudatlanok¹⁶

¹⁵ Lsd. 1886:VII. t. c. 27. §-át.

¹⁶ Az írástudatlanok váltóképességéről az 1840:XV. t. c. (I. r. 141. §. h) p.) úgy rendelkezett, hogy 3 évvel a törv. kihirdetése után a szellemileg írástudatlanok többé nem vállalhattak váltókötelezettséget, a testi fogyatkozás miatt írni nem tudóknak pedig a törvényhatóság v. rendezett tanács előtt kellett kézjegyeiket hitelesíttetni. Ezzel szemben a V. T. 104. §-a az analfabétákat váltóképességüktől kifejezetten nem fosztja meg, csak a „névaláírás helyett keresztvonással vagy más kézjeggyel“ eszközölt váltónyilatkozataikat jelentette ki hatálytalanoknak, kimondva egyben azt is, hogy egyedül a testi fogyatkozásuk miatt írásképtelenek névaláírása helyett kézjeggyel eszközölt váltónyilatkozata tehető érvényessé bírói v. közjegyzői hitelesítéssel. Ámbár az Apáthy tervezet 16. és a min. jav. 15. §-ai, valamint a képviselőház ig. ügyi biz. által előterjesztett indokolás (72. o.) egybevetéséből világosan kitűnik, hogy a V. T. a szellemileg írástudatlanokat továbbra is megakartá fosztani a szenvedő váltóképességtől, mert átlag a műveltség oly alacsony fokán állanak, hogy a váltókötelezettség horderejéről maguknak tiszta képet alkotni nem képesek, a bírói gyakorlat és az elmélet (*Plósz*. 134. o., *Nagy F.* 521. o., *Grecksák*. 8. o., *Kuncz* II. k. 326. o., *Pethő-Andreánszky* 66. o., *Váltójogom* I. köt. 168. o. stb.) a törvényt egybehangzóan úgy értelmezték, hogy az analfabéták csak kézjegy útján nem, de egyéb módon (pl. meghatalmazás adásával) vállalhatnak váltókötelezettséget, mivel utóbbi nem az írni tudásban, hanem kizárólag a vagyoni lekötélés lehetőségében gyökerezik. Minthogy azonban az analfabéták tudatlanságával könnyen vissza lehetett élni (pl. ha a váltót a kikötöttnél nagyobb összegről, a megállapítottnál korábbi lejárat-tal stb. állították ki) ez a magyarázat helyzetüket esetleg rosszabbíthatta, mert váltóképtelenség esetén ennek nem lettek volna kitéve. Az E. T. (80. §.) célja ezzel szemben éppen a szellemileg írástudatlanok megvédelmezése, mert csakis náluk van értelme annak, hogy a hitelesítő záradék-nak akaratukkal való megegyezést kell tartalmaznia, mivel a csupán testi fogyatkozás miatt írástudatlan önmaga is képes meggyőződni arról, vajjon a kézjeggyével ellátott váltón lévő nyilatkozata fedi-e akaratát? Ezért a rendelkezés pusztá alakisággá zsugorodik össze. A V. T. 104. §-a szerint különben nincs kizárva, hogy a szellemileg és testi fogyatkozás miatt egy-

azok az analfabéták, akik még saját nevük leírására is képtelenek. Ha azonban, bár sem írni, sem olvasni nem tudnak, de mások segítségével (pl. kezüket vezetgetni hagyják vagy az írónnal előírt betűket keresztül írják) mégis az okiratra vezetik nevüket, nem mennek írástudatlan számba, tehát nem esnek kivételes szabályozás alá sem.

A testi fogyatkozás miatt írni nem képesek közzé pedig az olvasni ugyan tudó, de oly nagy mérvben csonkák vagy béma kezűek tartoznak, akik ennek folytán az írásban, noha csak átmenetileg is, akadályozva vannak. Közzéjük sorolandók azok a vakok is, akik pusztán a látás hiánya miatt képtelenek nevük aláírására.¹⁷ Ellenben az a vak, aki nevét leírni képes, nem kézjegyenek, hanem névírásának hitelesítésére szorul.¹⁸

aránt írásképtelen csak az utóbbi címen vállaljon váltókötelezettséget, ami pedig a törvény céljával ellenkezik. Az írni-olvasni tudók száma Csonka-magyarországon 6,886.749, vagyis az analfabéták százalékában az összlakosságnak ma már csupán egy tizedét (9.6%) teszik ki. Budapesten az arány 3.3%. V. ö. Magyar Statisztikai Szemle 1934. aug. füz.

¹⁷ Az 1840:XV. t. c. a vakok váltónyilatkozatára semmiféle rendelkezést nem tartalmazott. Hasonlóképp a V. T. sem. Azonban a vakokkal való visszaélés megakadályozására az 1886:VII. t. c. 24. §-a a vakok nyilatkozatainak váltójogi hatályához aláírásuk közjegyzői hitelesítését rendelte el. Ezt az E. T. (80. §.) továbbra is fenntartja. Az 1914. évi magyar V. T. javaslat (965. sz.) 83. §-a még azt is kimondotta (2. bek.), hogy ha a hitelesítés hiányzik v. hamis, ez a többi aláíró kötelezettségének érvényét és a forgatmányok sorrendjének szabályszerűségét nem érinti, tehát a vak által aláírt forgatmánynak az igazoló hatást a hitelesítés hiánya esetére kifejezetten is megadta, mert az indokolás szerint (51. o.) ez a körülmény a vak aláírását a „formai aláírás“ jellegétől ép úgy nem foszthatja meg, mint a kiskorútól származó v. a hamisított aláírás. Viszont, ha a vak aláírása csak a hitelesítéssel nyer kötelező erőt, akkor hitelesítés nélkül érvénytelen s ezért a vak forgatót nem kötelezi. Minthogy azonban az aláírásról megállapítani, vajjon a vaktól ered-e vagy sem, nem lehet, a jóhiszemű váltóforgalom érdekében a vak-forgató aláírásának legitimáló hatását is el kell ismerni. A kézjeggyel tett vak forgatói aláírásnál ellenben nyomban kitűnik a hitelesítés hiánya s így következetes attól az igazoló hatást megtagadni. A nagyobb világosság kedvéért az 1914. évi V. T. 83. §-ának id. rendelkezését meg lehetett volna hagyni.

¹⁸ A vakok aláírása hitelesítés nélkül akkor sem kötelező, ha az u. n. Hébold-féle sík-írással (1 négyzet cm. nagyságú kockákra beosztott lapokra) történnék, amely a világtalanok által rendszerint használt dombornyomású (tompá íróeszközzel kipontozott) vak-írás (Braille-írás) abban különbözik, hogy rendes betűkkel adja vissza a leírt szavakat. Minthogy ez az írás épúgy hiteles kifejezése a vak ember akaratának, mint a látónak

Ennek a megkülönböztetésnek azonban különösebb gyakorlati jelentősége nincs, mert a világtalan váltójogilag mindkét esetben csak akkor van kötelezve, ha az első esetben kézjegye, a másodikban pedig névalírása van a magyar javaslat 80. §-ának 2. és 3. bekezdéseiben megszabott módon hitelesítve. Ez a hitelesítés tehát szükséges: *a)* minden a fentebb említett okokból a valóra vezetett kézjegynél és *b)* a vak aláírásánál. Vagyis az írni tudó kézjegy alatt váltókötelezettséget hitelesítés ellenére sem vállalhat, a vaknak pedig úgy kézjegyét mint aláírását egyaránt hitelesíteni kell.

A nevét aláírni nem tudó kézjegye s a vak aláírása hitelesítésének elmaradása, valamint a váltón kívül, külön okiratban eszközölt hitelesítés egyenlőképp azzal a következménnyel járnak, hogy: *a)* az írni nem tudó kézjegye az aláírást nem helyettesíti, *b)* az írástudó vaknak egyszerű aláírása pedig azonos hatályú lévén a váltó képességgel nem bíró személytől származójával, kötelezve egyikük sincs.

Mint hogy a hitelesítetlen kézjegy az aláírást alakilag sem helyettesíti, abban az esetben, ha az idegen váltó kibocsátójának vagy a saját váltó kiállítójának kézjegyeről van szó, maga a váltó is kellékhányossá válik, mert a kibocsátói, illetve kiállítói aláírások váltójogilag az okirat szövegéből hiányzóknak tekintendők. (E. T. 1. §. 8. pont és 75. §. 7. p.) Az ilyen váltóra vezetett elfogadás tehát érvénytelen. Ha ellenben a vak aláírása nélkülözi a hitelesítést, ez a váltót ép úgy nem teszi hatálytalanná, mint az idegen váltót az a körülmény, hogy annak kibocsátója, a saját váltót pedig az, hogy annak kiállítója váltóképeséggel nem bírnak, mivel az okirat a váltóképtelenséget külsőleg nem tüntetvén fel, a váltó kellékhányban szenvedőnek nem tekinthető, csupán maga a vak, mivel aláírásának hatálya a hitelesítéstől függ, nincs váltójogilag kötelezve.

kézírása, a Vakok Orsz. Intézete 1930-ban azzal a kéressel fordult a bpesti Ügyvédi Kamarához, hogy a Hébold-írással leírt névalírás jogi jelentőségét tegye vita tárgyává. A kamara a kérdésre adott válaszában utalt a Pp. 317. §-ának 2. bek.-ére, amelyből kitűnik, hogy a törvény csak olyan okiratot kívánt teljes bizonyító erővel felruházni, amelynek tartalmát a kiállító az aláíráskor megismerhette s a tanuk előttemzését is kívánja, de ennek hatályával nem bír az analfabéta kézjegye. Mint hogy pedig a Hébold-írás csak a kézjegy jelentőségével bír, az utóbbira vonatkozó törvényi rendelkezések a vak aláírására is alkalmazandók. (V. ö. Nemzeti Ujság. 1930. júl. 1. sz.)

A bírói vagy közjegyzői hitelesítésnek a hitelesítő eljárás szabályozó törvényi rendelkezések betartásával kell történnie, anélkül azonban, hogy az ezek figyelmen kívül hagyásával eszközölt hitelesítés annak érvényét lerontaná, feltéve, hogy a hitelesítés az E. T. 80. §-ában megszabott alakiságok szemmel tartásával ment végbe. Ezek szerint: *a)* az írni nem tudó nevét feltüntető aláírás mellett kézjegynek is kell állania, mert a hitelesítés az utóbbira vonatkozik, amint a közönséges aláírás hitelesítése is azt tanúsítja, hogy a névírás attól származik, akinek nevét az okirat feltünteti, *b)* a hitelesítésnek ép úgy, mint az aláírást kiegészítő kézjegynek a váltón vagy toldatán kell helyet foglalnia, *c)* a hitelesítőnek a záradékban ki kell jelentenie, hogy a felet személyesen ismeri vagy személyazonosságáról meggyőződött és a váltónyilatkozatot a félnek felolvastatta s annak jelentőségét, ha erre szükség volt,¹⁹ megmagyarázta, a fél azt akarataival megegyezőnek ismerte el és végül *d)* a záradék a hitelesítő aláírásával és hivatalos pecsétjével látandó el.

A hitelesítő záradék a váltón vagy toldatán bárhol állhat, ellenben a kézjeggyel ellátott aláírásnak a törvény által előírt helyen kell lennie, pl. a kibocsátói aláírásnak a fizetési meghagyást tartalmazó szöveg végén, viszont az elfogadást világosan kifejező szövegre vonatkozó aláírás helye közömbös, de annak, hogy a kézjegy a váltón lévő aláírások melyikét egészíti ki, mindig nyomban felismerhetőnek és kétségen kívül állónak kell lennie. A hitelesítő záradékban adott magyarázat ezt a hiányt azért nem pótolhatja, mert a törvény rendelkezései csakis az aláírással összefüggő kézjegyekre vonatkoznak, a külön álló kézjegyekre tehát nem terjeszthetők ki.

VI. Az elfogadásnak az intézvényezettől kell származnia.²⁰ A 25. §. 1. bek.-e erre kétszer is utal. („Az elfogadást az

¹⁹ Pl. vak ügyvédnek, bírónak, bankárnak stb. a váltói nyilatkozat jelentőségét megmagyarázni felesleges.

²⁰ Az 1840:XV. t. c. szerint (I. r. 88. §.) ellenben: „ha valaki anélkül, hogy joga lenne, valamely váltót elfogad, . . . váltójogilag kötelezve legyen. „Ezt az elvet az Apáthy tervezete (44. §.) is fenn akarta tartani, de a V. T. 21. §-a mégis már csak „az intézvényezett által aláírt nyilatkozatot“ tekinti elfogadásnak. Nagy F. (242. o.) azt vallja, hogy idegen személy elfogadása sincs kizárva, mert a fizetési meghagyásnak csak alaki jelentősége van s ha az elfogadás hatálya az intézvényezett személyétől független, akkor az elfogadás mástól is származhatik. Plósz (227—230.o.)

intézkézetet írja alá" és „az intézkézetnek . . . . pusztán aláírása".) Ez egyébként már abból is következik, hogy a fizetési felhívást a kibocsátó is csak az intézkézet irányában teszi meg. Más által való elfogadáshoz tehát a váltóbirtokos beleegyezése szükséges, de ez is csupán névbecsüli elfogadás lehet. (E. T. 57. §.) Ennél fogva, ha a váltót más el is fogadná, abból váltói kötelezettség nem származik s az előzők az ilyen elfogadó nem fizetése esetén visszkeresetileg sem felelősek.

Ha a váltót csak az intézkézet fogadhatja el, abból szükségszerűen az következik, hogy az intézkézet és az elfogadó közt meg kell lennie az azonosságnak.

Ez nem épen a személyazonosságot jelenti, hanem elegendő annak kimutatása is, hogy az elfogadás az intézkézet nevében történt vagy pedig az elfogadó az intézkézet vagyoni személyiségének folytatója. Pl. az örökös az öröknyelvre intézkézet váltót örökös minőségben, az üzletet átvévo kereskedő az eladóra intézett váltót, mint megszerző stb. fogadhatja el. Az intézkézet és jogutódja személyiségének azonossága, az u. n. „anyagi azonosság" szembe állítható ugyan az intézkézet és az elfogadó neveinek egyenlő voltával, az u. n. „alaki azonosság"-gal, de ennek váltójogi jelentősége nincs. Mindkettő cáfolható vagy bizonyítható.

nézete az, hogy a V. T. nemcsak hogy nem tartalmaz a nem intézkézet elfogadását kizáró intézkézeteket, hanem épen ellenkezőleg szabályainak egybevetésétől annak elismerését lehet megállapítani. Ezt az álláspontot képviseli még *Grecksák* (115. o.) és a bírói gyakorlat is, de az 595. sz. E. H. megkívánja, hogy az elfogadásra irányuló akaratnyilvánítás a váltóból kétségtelenül kiténjék. Idegen személy elfogadása együttalírásnak azonban nem tekinthető, mert ez csak a főnyilatkozathoz csatlakozhatik, de önálló nem lehet. *Thöl.* a nem intézkézet elfogadását mint saját váltó kibocsátását tekinti érvényesnek. Ezt már *Plósz* megcáfolta (228. o. 18. jegyz.) azzal, hogy a V. T. a saját váltóhoz más alakot kíván. Szerintünk a kérdés elbírálására döntő az, hogy az idegen személytől eredő elfogadás más hatással jár, mint az intézkézeté s ennél fogva azzal nem azonosítható. A kibocsátó pedig épen az utóbbi hatályért szavatol. Ennél fogva: 1. a kibocsátó az idegen személy fizetésének elmaradásáért nem felelős, 2. a váltóbirtokos idegen elfogadót visszautasíthat, 3. a váltó alapjául szolgált kötelelem a nem intézkézet elfogadóra nézve idegen s ennél fogva a váltóbirtokos kifogásolási jogait annak hibáján kívül korlátozhatja s 4. a V. T. a nem intézkézet elfogadását csak bizonyos feltételek mellett engedi meg. Ezek hiányában tehát másnak, mint az intézkézetnek elfogadásáról nem lehet szó.

Az intézvényszerű és az elfogadó neveinek azonossága ugyanis nem mindig fedi a személyazonosságot, mert egyenlő nevű személyek is lehetnek, viszont a nevek különbözőségéből sem következik okvetlenül az, hogy az intézvényszerű és az elfogadó személyiségének jogilag azonossága nem forog fenn. Mert, ha az elfogadás érvényességét nem lehet kétségbe vonni akkor, ha pl. az intézvényszerű megnevezése cégének kitételével, ellenben az elfogadás a cégtulajdonos polgári neve alatt történt, minthogy a személyazonosság ilyenkor kétségtelesen meg van, még kevésbé kifogásolható az elfogadás hatályossága akkor, ha kimutatható, hogy az elfogadó tulajdonkép annak a köteleznek hordozója, amelyre való tekintettel a kibocsátó a lejáratkori fizetést ígérte. Ha az első esetben túrnünk kell a váltón kívüli tényekre való hivatkozást, még inkább megengedhető ez abban az esetben, midőn ez egyenesen a váltóbirtokos érdekeit szolgálja, mert az elfogadó rendszerint tud is és akar is fizetni, az intézvényszerű pedig, mint időközben a magánjogi kötelmen talán már kívül is álló fél, sem nem akar, sem nem képes a fizetésre. Egyébként sem lehet feltételezni, hogy a váltóbirtokos olyan személytől iparkodjék kiszakozólni az elfogadást, akinek a váltóhoz köze nincs,²¹ illetve akinek elfogadását az előzők semmisnek tekinthetnek vagy pedig, hogy az elfogadás bekövetkezzék, ha a felhívott annak megtételére magát kötelezettnek nem tekintené vagy végül, hogy váltójogilag hatálytalan váltónyilatkozatot tegyen.²²

VII. Az elfogadásnak ugyan a lejárat előtt kell megtörténnie, de azért a lejárat utáni elfogadás sem érvénytelen, mert az elfogadó felelőssége csak a lejáratától számított 3 év alatt

²¹ A váltóbirtokosra nézve csak annak van jelentősége, hogy az elfogadónál meg legyen az egyenes adósi váltókötelezettség anyagi jogi alapja. Ez pedig fenn forog, mert egyrészt a kibocsátó fizetési ígérete ezen nyugszik, másrészt az elfogadás is abból ered, hogy az, akit a kötelelem terhel, erre való tekintettel a fizetést vállalja. Az intézvényszerű jogutódjának tehát ép oly kevésbé van joga megtagadni a fizetést, mint pl. az elfogadás után nevét megváltoztató intézvényszerűnek s aki szintén nem hivatkozhatik arra, hogy nincs meg az alaki azonosság. V. ö. *Michaelis: Wechselrecht, Kommentar.* Berlin és Leipzig 1932. (163. o.)

²² Természetesen az intézvényszerű és az elfogadó neve közti csekélyebb eltérés sincs befolyással az elfogadás érvényességére. Pl. az intézvényszerű Vándor Gyula, az elfogadó Vándor Gy. vagy vitéz Vándor Gyula stb.

évül el. (E. T. 70. §.) Az elévülés idejét az elfogadás keltezése sem változtatja meg, minthogy annak kezdőpontja a lejáratnál sem előbbre, sem későbbre nem tehető. A keltezés az elfogadásnak nem lévén kelléke, hiánya vagy kitétele annak váltójogi hatályát sem befolyásolhatja.

Igaz ugyan, hogy a 25. §. 2. bek.-e szerint a megtekintés után bizonyos idő múlva fizetendő vagy külön kikötésnél fogva meghatározott időn belől elfogadás végett bemutatandó váltónak elfogadását keltezni kell arról a napról, amelyen az elfogadás valósággal megtörtént, kivéve, ha a váltóbirtokos a bemutatás napjáról való kelteztést kívánja, de a keltezés megtagadása ilyenkor sem vonja maga után az elfogadás érvénytelenségét, hanem csak az E. T. 35. §-ában szabályozott hatással jár, de az elfogadás alapján vállalt kötelelem mértékét nem csökkenti.

Keltezett elfogadás időpontja ebben az esetben természetesen irányadó még akkor is, ha az a váltó kiállítás napjánál korábbi volna, mert elfogadni a hiányosan kitöltött, tehát kelet nélküli váltót is lehet. Az ellenbizonyítás azonban kizárva nincs.

A 25. §. 2. bek.-ében említett váltónak kelteztését a váltóbirtokos arról a napról igényelheti, amelyen az elfogadás valósággal megtörtént, de kívánhatja a bemutatás napjáról való kelteztést is, ha attól tart, hogy a bemutatás megismétlését kérő intézvényszerített a váltót a másodszeri bemutatáskor sem fogja elfogadni vagy azt ugyan majd megteszi, de elfogadását egyáltalán nem vagy csak a második napról fogja keltezni.

Az a váltóbirtokos, aki a határidő végső napján eszközli a bemutatást, de az intézvényszerített tőle meg gondolási időt kér, Staub-Stranz szerint legcélszerűbben úgy védheti meg jogait, ha a váltót az óvásra jogosított közegnek azzal a megbízással adja át, hogy ez még aznap szintén mutassa be a váltót, hogy az intézvényszerített kényszerítve legyen attól is az újlagos bemutatást kérni s ha már most a másodszeri bemutatáskor az elfogadás elmarad, nemcsak az elfogadás hiánya miatti óvás veendő fel, hanem az óvatoló azt is tanúsítani köteles, hogy az előző napi bemutatás sem vezetett eredményre. Ha pedig az intézvényszerített a váltót elfogadja, óvás persze nem vehető fel, de a kellő időben történt bemutatás igazolására az óvatoló kö-

zeg tartozik megfelelő tanusítványt kiállítani, mert más módon, pl. tanúkkal, a sikertelen első bemutatást bizonyítani nem lehet.²³

Ez a körülményes eljárás a gyakorlatban előreláthatólag zavarokra fog alkalmat adni s ezért helyes lett volna azt kimondani, hogy a másodszori bemutatás igazolása vélelmet szolgáltat amellett, hogy az elfogadás végetti bemutatást a váltóbirtokos a bemutatási határidő utolsó napján megkísérelte.

Az elfogadás vagy keltezés megtagadása miatt felvett óvással a váltóbirtokos érdekei nincsenek teljesen megvédve, mert a megtekintés után bizonyos időre szóló váltó lejáratát az elfogadás napjától, óvás esetén pedig annak keltétől számítandó s ilyképen a lejárat napja 24 órával, sőt többel is kitolódhatnék, ami egy vagy több napi kamatveszteséggel járhat, a külön határidőhöz kötött bemutatás esetében pedig, ha a váltóbirtokos az első bemutatást csak a határidő végső napján eszközölte, mulasztónak tűnnék fel²⁴ s ennél fogva meg kellett neki adni azt a jogot, hogy a keltezést az első ízben történt bemutatás napjáról követelhesse.²⁵

Mínt hogy azonban erőszakkal a keltezést kikényszeríteni nem lehet,²⁶ a váltóbirtokosnak azt a jogát, bár a törvény nem említi, hogy a kérelme visszautasítás folytán szenvedett kárának megtérítését kereset útján érvényesíthesse,²⁷ azt kétségbe

²³ *Staub-Stranz* (i. m. 307. o. Anm. 16. a.)

²⁴ A váltóbirtokosnak azonban igazolnia kell tudnia azt, hogy a váltót az elfogadás előtti utolsó köznapon bemutatta és az intézvénnyezett a bemutatási napról szóló keltezést megtagadta. Érdekében áll tehát, hogy az első bemutatás megtörténtéről és a másodszori bemutatás iránti kérelemről óvást vétesse fel, mert ilykép a lejárat idő megállapítása nem fog akadályokba ütközni. (E. T. 35. §. 1. bek.) Helyesen jegyzi meg *Grünberg*: *Grundzüge des neuen österr. Wechsel- und des Scheckrechts*. Wien. 1934. 4. kiad. (66. o.), hogy ha ezt el nem ismerjük, akkor a 25. §. 2. bek.-e elveszíti értelmét. Ezért Ausztria már a hágai értekezleten sem szívesen járult hozzá a meggondolási idő bevezetéséhez, valamint ahhoz, hogy az első bemutatáskori keltezés megtagadása szankció nélkül maradjon.

²⁵ Ez az angol jog rendszere.

²⁶ A keltezés megtagadása miatt óvás azon a helyen veendő fel, ahol az intézvénnyezett meggondolási időt kért. A németek ezt az óvást „*Deliberationsprotest*”-nek nevezik. V. ö. *Hupka (J.)*: *Das einheitliche Wechselrecht der Genfer Verträge*. Wien. 1934. 68. o.

²⁷ A második hágai értekezlet felfogása szerint: „*Dommages-intérêts pour le tort qui lui a été causé... le tiré (ayant refusé d'indiquer... la date de la présentation*”. (II. Conf. Actes, I. 85. o.)

nem vonhatjuk. Az intézvényezett számára engedett megmondási idő kedvezménye ugyanis nem fajulhat a váltóbirtokos jogainak kijátszására alkalmas eszközzé s azért, ha ezt megakadályozni nem sikerül, módot kell neki nyújtani arra, hogy kárpótláshoz juthasson.

A keltezés teljes megtagadása ellen a váltóbirtokost az erről felvett óvás is elegendőképp megvédi, amelynek riapja a megtekintés után bizonyos időre szóló váltó lejáratául tekintendő. Az óvás elmulasztása azonban önként érthetőleg az előzők elleni visszkereset elvesztésével jár.

VIII. Az elfogadásnak a hely megnevezése nem kelléke, de kitétele jelentőséget nyerhet a váltóképesség (E. T. 79. §.) elbírálására, amelyet az elfogadó saját hazájának törvénye, ha pedig ez más ország törvényét jelentené ki irányadónak, az utóbbi szerint kell eldönteni. (E. T. 103. §.)

Hasonlóképp jogi hatálya lehet az elfogadáshoz fűzött megjegyzéseknek, feltéve, hogy nem az elfogadás megtagadásával egyenlő értelműek, ha azokhoz a törvény szerint bizonyos következmények vannak kapcsolva, pl. a telepített váltón a telepest az intézvényezett az elfogadáskor jogosult megjelölni. (E. Vj. 27. §.) Az elfogadásnak a váltóösszeg bizonyos részére való korlátozását az egységes törvény is megengedi, természetesen csak azzal, hogy az el nem fogadott rész erejéig az előzők felelősek, akik ilyenkor az E. Vt. 43. §-a alapján már a lejárat előtt is azonnal fizetési visszkeresettel támadhatók meg, mert az elfogadás hiánya miatti biztosítási visszkeresetet az egységes jog eltörölte. Ha pedig az elfogadás a kibocsátónak a váltóban foglalt rendelkezéseitől bármely más irányban térne el, az a jövőben is az elfogadás teljes megtagadásával egyenlő, de ennek ellenére az elfogadó nyilatkozatának tartalma szerint mégis felelős marad. (E. Vt. 26. §.) Ez a rendelkezés tehát teljesen megegyezik a V. T. 22. §-ában foglalt szabállyal.

CSEKEY ISTVÁN
A KÖTELEZŐ SZAVAZÁS

TARTALOM

Bevezetés. A kérdés feltevése. — A kötelező szavazás mint az általános titkos választójog korektívuma.

I. A kötelező szavazás történeti alakulása.

A) A kötelező szavazás a külföldön: 1. Anglia. — 2. Franciaország. — 3. Svájc. — 4. Liechtenstein. — 5. Belgium. — 6. Ausztria. — 7. Spanyolország. — 8. Hollandia. — 9. Németország. — 10. Bulgária. — 11. Csehszlovákia. — 12. Románia. — 13. Luxemburg. — 14. Görögország. — 15. Észtország. — 16. A középamerikai köztársaságok (Salvador és Honduras).

B) A kötelező szavazás Magyarországon: I. Első felvetése az 1913: XIV. tc. bizottsági tárgyalásában. — 2. Bevezetése az 1918:XVII. tc.-el. — 3. Az 1919. és 1922. évi választórendeletekben. — 4. Az 1925:XXVI. tc.-ben.

II. A kötelező szavazás az elméletben.

A) A választójog jogi természete: 1. Az individualisztikus felfogás. — 2. Az univerzalisztikus felfogás. — 3. A dualisztikus felfogás.

B) A választójogi elméletek és a kötelező szavazás.

III. A kötelező szavazás a gyakorlatban.

1. Jogforrások. — 2. Erkölcsi szankciók. — 3. Politikai szankciók. — 4. Pénzbírságok. — 5. Egyéb büntetési nemek. — 6. Büntető hatóságok. — 7. A kötelező szavazás hatása.

Eredmények.

Manapság a tekintélyállam és a diktatúrák korában, vagy ha valaki enyhébben akarja magát kifejezni, a parlamentarizmus elsorvadásának korszakában, talán nem is látszik időszerűnek a választójog kérdéseivel foglalkozni. Bizonyos azonban, hogy bármilyen kormányzati rendszer mellett is nagy jelentősége van az állam életében mint szerveztető funkciónak a választásnak, akár egyedhivatali, akár kollégiális szervek alkotásáról is van szó. Emellett nálunk alapjában véve még parlamentarizmus van, bár a kivételes hatalom segítségével a kormány rendeletalkotási joga erősen konkurrál a törvény-

hozás jogalkotó hatalmával.¹ Ahol pedig parlament van, ott a választójogi reform örök probléma, mert mire megalkotják a törvényhozási szervet létesítő szabályokat, már nyomban meg is indul a harc a radikálisabb jogkiterjesztés irányában. Mi is újból választójogi reform előtt állunk, csak az időpontja kétséges. Ezelőtt választójogi reformjainknak kardinális kérdése mindig az általános titkos választójog körül forgott. Ma mintha túljutottunk volna ezen a problémán, mert immár nem kétséges, hogy az elkövetkező reform az általános titkos választójog jegyében fog létrejönni, amennyiben megmaradunk a parlamentárizmus alapjain. Hisz ma mindössze három állama van a művelt világnak, amelyben nem titkos a választójog: Magyarország, a Szovjetunió és Jugoszlávia, ahol legutóbb az 1931 szeptember 10-i parlamenti reform visszaállította a nyílt szavazást mint a diktatúra egyik leghatékonyabb eszközét.

Voltaképen a szavazás fogalmához szervesen hozzátartozik a titkosság, mert a választás szabadsága csak így módon biztosítható. Amikor tehát mi is eljutottunk a titkos választójog általános bevezetéséhez, akkor a választójogi reform terén más kérdések kerülnek előtérbe. Elsősorban az *általános titkos választójog korrektívumai*. Ezek alatt azokat az eszközöket értjük, amelyeknek a segítségével kiegyenlíthetők az általános titkos választójog hátrányai, amelyek főleg abban nyilvánulnak, hogy a társadalom műveltebb, higgadtabb és értékesebb elemei háttérbe szorulnak a tömeggel szemben.

A választási rendszert javító eszközök közt nem utolsó helyet foglalja el az úgynevezett *kötelező szavazás*. Ez alatt azt értjük, hogy az állam a választásban való részvételt polgárraira nézve jogi kötelességgé teszi, aminek indokolatlan elmulasztása joghátrányt von maga után. Különösen iparkodnak az ilyen korrektívumok alkalmazására az olyan államok, amelyek nem forradalomszerűen vezetik be az általános titkos választójogot, hanem ahol ez fokozatos fejlődésnek az eredménye. Így nálunk már a *Tisza-féle* 1913:XIV. tc. 112. §-a behozta a fővárosban és a törvényhatósági joggal felruházott városokban a

¹ V. ö. Csekev, A rendeletalkotási jog új irányai. (Fejezetek a közjog és a közigazgatási jog köréből Némethy Károly születésének 70. évfordulójára. Szerkesztette Mártonffy Károly. Budapest, 1932 47. s k. 1.)

titkos szavazást. Ennek a törvénynek az alapján azonban nem történt választás. A háború előtt utoljára 1910-ben volt általános választás, úgyhogy a *Vázsonyi—Wekerle-féle* 1918: XVII. tc. is, amely a titkos szavazást némileg kiterjesztette s egyben a szavazást a titkosan megejtett választásoknál kötelezővé tette, csak papíron maradt. 1920-ban azután a nemzeti választások alkalmával a külföld erős nyomására minden kerületben titkosan és kötelezően történt a szavazás, míg az 1925:XXVI. tc., a jelenleg érvényben levő választójogunk, 245 kerületből csak 46 városi kerületben teszi titkossá és egyben kötelezővé a szavazást. Viszont az 1929:XXX. tc. a közigazgatás rendezéséről a törvényhatósági és községi képviselőtestületek választói rendszerében ismét szakít a kötelező szavazás intézményével, úgyhogy jelen pillanatban kétséges, ugyan a közelebbi parlamenti reform milyen álláspontot fog követni ezen a téren.

Túlnyomóan agrárius foglalkozású államban épen nem közömbös a kötelező szavazás kérdése, mert a konzervatív földművelő tömegék csak nehezen szólíthatók az urnák elé, míg az ipari foglalkozási ágakban a munkásság szakszervezeti fegyelmezettségénél fogva szinte száz százalékban le-szavaz, úgyhogy döntően járulhat hozzá a választás eredményéhez.

A most vázolt okoknál fogva a kötelező szavazás kérdése a gyakorlati politikának egyik legvitatottabb tétele. De az elméleti politikában és az alkotmányjogtanban épen így heves vitának tárgya. Ha pedig elfogadjuk azt a tételt, hogy a választói jogosultság mint közjog egyúttal állampolgári kötelesség is, még mindig politikai célszerűségi kérdés marad, hogy e kötelességnek a teljesítése kényszerrel követeltessék-e. A legtöbb állam polgárainak tetszésére bízva, hogy éljenek-e szavazati jogukkal, viszont vannak államok, amelyek a szavazást kötelezővé teszik és igazolatlan elmulasztását joghátránnyal sújtják. Vannak államok, amelyek mintegy kísérletképpen vezették be a kötelező szavazást, majd ismét visszatértek a szavazás szabadságának rendszerére. Épen ezért mielőtt tárgyalás alá vennők a kötelező szavazást elméleti és gyakorlati szempontból, nem lesz érdektelen futó pillantást vetni a kérdés történetére.

I. A kötelező szavazás történeti alakulása.

A) A kötelező szavazás a külföldön.

1. *Anglia.* A választójog története Angliában mutatja, hogy az kezdetben nem jog, hanem kötelesség volt. A földbirtokosoknak kötelességük volt a grófsági bíróság székhelyére utazni s ott a grófság bíráinak (knights) a lordok házába való választásán résztvenni. E kötelességet joggá csak VI. Henrik 1429. és 1432. évi statutumai változtatták, amikor kimondták, hogy választaniok csak a bizonyos nagyságú földdel rendelkezőknek szabad. A választásnak kötelességjellege azonban még sokáig megmaradt és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Angliában a választójogot mindig közfunkciónak tekintették.²

2. *Franciaország.* Mint a közjognak annyi vívmánya, úgy az újabb kor választójogi fejlődésében a kötelező szavazás is (vote obligatoire), a francia forradalomra vezethető vissza. Aurons község „cahier“-jében 1789 március 29-én olvassuk először azt a követelményt, hogy különben megbüntetnek minden választót, aki jogát nem gyakorolja.³ A kötelező szavazás gondolata tehát épen olyan régi, mint magáé az általános választójogé. Azonban magában Franciaországban mégsem tudott gyökeret verni. Egyetlen maradványa az 1875 augusztus 2-i törvényben a szenátorok választásáról, amennyiben a községi tanácsoktól választott elektorokra nézve kötelező a szenátorok választásában való részvétel. Ellenben a

² *Hatschek*, *Englisches Staatsrecht.* (Handbuch des Oeffentlichen Rechts IV, II, 4.) Tübingen 1905—6, Bd. I, S. 254. — *Ereky István*, A többes szavazat Angliában. (Concha-émlékkönyv. Budapest, 1912, 76. s k. 1.) — *U. a.*, Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok. Eperjes, 1917—18, I. k. 104. s k. 1. — *Braunias*, *Das parlamentarische Wahlrecht.* (Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht H. 18.) Berlin und Leipzig 1932, Bd. II, S. 35.

³ *Geffcken*, *Die Wahlpflicht.* (Zeitschrift für Politik Bd. II, 1909, H. 2. S. 160.) — A francia jogfejlődésre nézve lásd még: *Moreau*, *Le vote obligatoire.* (Revue Politique-et-Parlementaire t. VII, 1896, nr. 19, p. 36 et s.) — *Coutant*, *Le vote obligatoire.* (Thèse.) Paris 1898, főleg p. 153 et s. — *Pindray*, *De l'abstentionnisme en matière électorale et des moyens propres à y remédier.* (Thèse.) Paris 1901.

mai Hollandia helyén 1795-ben francia hatás alatt alakult „Batáviai Köztársaság“ 1798-i alkotmányába (Acte van Staatsregeling) fölvelték a következő rendelkezést: „Azokat a szavazásra jogosult polgárokat, akik három egymás után következő évben az alapgyűléseken nem szavaztak, a következő három évre kizárják szavazati jogukból, minden közhivatalból, állásból és nyugdíjból“. (14. cikk.)⁴

3. *Svájc*. A közvetlen demokrácia a törpe községi kantonokban már régen megkövetelte a közügyek vitelében való személyes részvételt, de ezt még nem lehet a modern parlamenti választójog kötelező szavazási intézménye ősének tekinteni. Ebben mindössze az a felfogás nyilvánul meg, amely az állam életében való részvételt közfunkciónak tekinti. Ilyen alapon azonban még sokkal messzebbre mehetnénk vissza, mert ezt az alapelvet juttatja kifejezésre már *Solon* törvényhozása a görög ókorban, amely büntetéssel fenyegette azokat, akik az államéletben való részvételtől tartózkodnak és egy párthoz sem csatlakoznak. A modern értelemben vett kötelező szavazást csak a múlt században vezették be a svájci kantonokban is. Így St. Gallen (1835), Solothurn (1856—1887), Thurgau (1870), Aargau (1871) és Schaffhausen (1876), majd Zürich, a két Appenzell, Tessin és Neuenburg.⁵

4. *Lichtensteinben* már az 1878 február 19-i alkotmányváltoztatás, majd legújában az 1922 augusztus 31-i törvény a népjogok gyakorlásáról országos ügyekben 4. cikkében pénzbüntetés terhe alatt polgári kötelességé teszi az országos választásokban való részvételt.⁶

5. *Belgium* az 1893 szeptember 7-i alkotmányreform (48. cikk) és az 1894 június 28-i választótörvény (207—210. §§) rendelkezései folytán a kötelező szavazásnak valósággal klasz-

⁴ *Braunias*, i. m. Bd. II, S. 37 f.

⁵ *Deploige*, Le vote obligatoire en Suisse. (Extrait de la Revue Général.) Paris 1893. — *Schollenberger*, Der Stimmzwang in der Schweiz. (Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht Bd. X, 1897, S. 78 f.) — *Spira*, Die Wahlpflicht. Wien 1909, S. 201 f. — *Fleiner*, Schweizerisches Bundesstaatsrecht. Tübingen 1923, S. 146, 304 f. — *Brusewitz*, Folkomröstningsinstitutet i den schweiziska demokratien. [A népszavazási intézmény a svájci demokráciákban.] Stockholm 1923, 7. s k. 1.

⁶ *Braunias*, i. m. Bd. I, S. 342.

szikus hazájává vált.⁷ Egyenesen az akkor bevezetett általános titkos választójog korrektívumaként iktatták törvénybe a kötelező szavazást, azt célozva, hogy a polgári elemeket is az urnák elé szólítsák.

6. *Ausztria* a kötelező szavazást az 1907 január 26-i választótörvénnyel fakultatíve vezette be. E felhatalmazás alapján a következő hét koronaterületben állott fenn: Alsóausztriában, Sziléziában (1912-ben megszüntették), Vorarlbergben, Morvaországban, Salzburgban (1912-ben megszüntették), Felsőausztriában és Bukovinában. Az Osztrák Köztársaság 1923 július 11-i szövetségi törvénye (26. cikk) a nemzeti tanács választási rendjéről úgy rendelkezett a kötelező szavazást illetően, hogy a választásra jogosultak azokban a szövetségi tartományokban, amelyekben a nemzeti tanács választásának kiírásakor kötelező szavazás állott fenn a tartománygyűlési választásokra nézve, a nemzeti tanács tagjainak megválasztásánál is kötelezve vannak a szavazásra. E kötelezettségnek szankciójaként pénzbüntetés szerepelt 200.000 koronáig (20 sillingig) terjedhető nagyságban.⁸ Az 1920 október 1-i szövetségi alkotmánytörvény értelmében (újra kihirdetve a Bundesgesetzblatt 1930-i 1. sz.-ában) a kötelező szavazás bevezetése szabadságukban állott az egyes tartományoknak (26. és 95. cikk), amelyek közül bevezette *Vorarlberg* (a tartománygyűlésre nézve az 1923 augusztus 10-i választótörvényben és a nemzeti tanácsot illetően az 1930 október 23-i választótörvényben) és *Tirol* (a tartománygyűlésre nézve az 1923 július 24-i választótörvényben

⁷ *Vutkovich Sándor*, A kötelező szavazás. Pozsony, 1903, 51. s k. l. — *U. a.*, Wahlpflicht. Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von *Emil Kumlik*. Pozsony (Pressburg) 1906, S. 57 f. — A belga jogfejlődésre lásd még: *Haerne*, Le vote obligatoire. Gent 1892. — *Bouvier*, Du vote obligatoire en Belgique. (Revue de Belgique t. XXXVIII, 1893, p. 138 et s.) — *Losseau*, Le vote obligatoire. Bruxelles 1893. — *Marchal*, Le vote obligatoire en Belgique. Bruxelles 1893. — *Barthélemy, Joseph*, L'organisation du suffrage et l'expérience belge. Paris 1912.

⁸ *Kleinwächter*, Die Wahlpflicht in Österreich. (Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie Bd. II, 1909, S. 138 f. und 282 f.) — *Kelsen*, Die Verfassung Österreichs. (Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart Bd. XII, 1924, S. 136.) — *U. a.*, Kommentar zur österreichischen Reichratswahlordnung. Wien 1907.

és a nemzeti tanácsot illetőleg az 1931 március 17-i választótörvényben).⁹

7. *Spanyolország* Ausztriával egyidejűleg iktatta törvénybe a kötelező szavazást az 1907 augusztus 8-i választótörvényben (2. §). A köztársaság új választódekrétuma 1931 június 5-éről érintetlenül hagyta a kötelező szavazás intézményét.¹⁰

8. *Hollandiában* — eltekintve a Batáviai Köztársaság fentebb említett kezdeményezésétől — a háború alatt az 1917 november 29-i alkotmányreform vezette be a kötelező szavazást. A 18. cikk 2. bekezdése alapján az ugyanazon napról kelt választótörvény szabja meg a részleteket (71., 148—150. cikk).¹¹

9. *Németországban* a weimari alkotmány 125. cikke nem zárta ki a kötelező szavazást. Miután pedig a 17. cikk 1. bekezdése értelmében az egyes országoknak szabad kezük volt parlamenti választójoguk szabályozásában, néhány ország alkotmánya egyenesen megállapította a kötelező szavazást. Így *Baden* 1919 március 21-i alkotmánya (3. §) és *Braunschweigé* 1922 január 6-áról (2. cikk), valamint minden még nem 70 éves választóra nézve *Mecklenburg-Strelitz* 1919 január 30-i alkotmánya (7. §). Büntető szankcióval azonban csak *Lippében* állott fönn a kötelező szavazás, ámde az 1924 december 20-i választótörvény novellájának ezt a rendelkezését (14. §) megváltoztatta és a kötelező szavazást így eltörölte az 1928 október 15-i újabb novella (14. §).¹²

⁹ *Braunias*, i. m. Bd. I, S. 425 und 432. — Az osztrák szövetségi állam 1934 április 30-i rendi alkotmánya (kihirdetve a Bundesgesetzblatt 1934 május 1. sz.-ában) 108. cikke 4. bekezdésében a tartományoknak engedti át a választójog törvényes szabályozását. Maga az új szövetségi alkotmány a kötelező szavazásra vonatkozólag nem tartalmaz rendelkezéseket. Lásd *Ender*, Die neue Österreichische Verfassung. (Der neue Staat Bd. I.) Wien und Leipzig 1934, S. 74 f.

¹⁰ *Braunias*, i. m. Bd. I, S. 564.

¹¹ *Gargas*, Die Wahlpflicht in den Niederlanden. (Archiv des öffentlichen Rechts Bd. XI, 1929, S. 206 f.) A szerző e terjedelmes tanulmányában a legrészletesebben mutatja be a kérdést. A gyakorlati tapasztalatok alapján a kötelező szavazásnak ellenzője. Lásd főleg S. 251 f. — Tárgyalja az idevonatkozó egész holland irodalmat.

¹² *Jellinek, Walter*, Die Zusammensetzung der Landesparlamente, insbesondere das Wahlrecht und die Wahlprüfung. (*Anschütz—Thoma*,

10. *Bulgária* már azok közé az államok közé tartozik, amelyekben a kötelező szavazás eszméje a háború után szintén tért hódított. Az 1919 december 3-i választótörvény hozta be (161. §).¹³

11. *Csehszlovákia* a képviselőház 1920 február 29-i választási rendjébe (6. §) iktatta be a kötelező szavazást, amit átvett a szenátusi választási rendről szóló ugyanazon napról kelt törvény (2. §), miután a községi választásoknál már az 1919 január 31-i választási rend megállapította a szavazási kötelezettséget (6. §).¹⁴

12. *Románia* 1923 március 29-i alkotmányában a képviselők (64. cikk) és a szenátorok (68. cikk) választásánál kötelezővé tette a szavazást.¹⁵

13. *Luxemburgban* szintén kötelező a szavazás az 1924 július 31-i választótörvény 259. cikke értelmében.¹⁶

14. *Görögországban* az 1929 január 24-i választótörvény 6. cikkével vezették be a kötelező szavazást.¹⁷

15. *Észtországban* az 1931 június 12-i törvény (Államközlöny 50—1931) az államgyűlési választásról, a népszavazásról és a népkedzdeményezésről szóló törvény megváltoztatásáról büntetés terhe alatt kötelezővé tette az alkotmányváltoztatásról szóló tervezet fölött történő népszavazásban minden szavazati joggal bíró polgárra a részvételt. Az 1932 augusztus 13—15. közötti népszavazás ilyen módon történt. Azonban már az 1933 február 14-i novellában (Államközlöny 19—1933) elvetették a kötelező szavazást. Az 1933 október 16-i módosított alkotmány 29. §-ának 2. bekezdésében kimondja, hogy a jövőben a népszavazásban és a parlamenti választásokban való részvételt nem lehet köztörvénnyel kötelezővé tenni. Mintha ez a rendelkezés tiltakozás akarna lenni a kötelező szavazás gon-

Handbuch des Deutschen Staatsrechts Bd. I, Tübingen 1930, S. 625.) — *Kaisenberg*, Wahlfreiheit und Wahlheimis. (Die Grundrechte und Grundpflichten der Reichsverfassung. Herausgegeben von *Nipperdey*. Berlin 1930, Bd. II, S. 170 f.)

¹³ *Braunias*, i. m. Bd. I, S. 41.

¹⁴ U. o. S. 576 f.; Bd. II, S. 40.

¹⁵ U. o. Bd. I, S. 463; Bd. II, S. 40.

¹⁶ U. o. Bd. I, S. 352.

¹⁷ U. o. Bd. I, S. 199 f.

dolata ellen. Az 1932-i népszavazáskor ugyanis a kötelező szavazás körül szerzett tapasztalatok nem vezettek a kívánt eredményekhez. Ez is jellemző példája, hogy a kötelező szavazás intézménye mennyire a politikai célszerűség eszköze.¹⁸

16. Végül megemlíthetjük, hogy az európai jogterületől távoleső középamerikai köztársaságok közül *Salvador* már 1886 augusztus 13-i alkotmányában (121. cikk), *Honduras* pedig 1924 szeptember 10-i alkotmányában (23. cikk) kötelezővé tette a szavazást.¹⁹

B) A kötelező szavazás Magyarországon.

1. Hazánkban a kötelező szavazás intézménye akkor került bele először a politikai célkitűzések sorába, amikor a *Tiszaféle* 1913:XIV. tc. 112. §-a kimondta, hogy „Budapest székesfőváros, Fiume városa és kerülete, valamint a törvényhatósági joggal felruházott többi városok választókerületeiben a szavazás titkos“. Az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat tárgyalására kiküldött képviselőházi bizottság 1913 február 21-én tartott X. ülésén *Blanár Béla* képviselő a titkos szavazás kerületeiben a kötelező szavazás behozatala érdekében tett javaslatot.²⁰ *Lukács László* miniszterelnök azon-

¹⁸ *Kliimann*, Hääleõigus ja hääletamissund. [Szavazati jog és kötelező szavazás.] (Kl. az Õigus [Jog] XII. évf.-ából.) Tartu 1931. (Ellenző.) — *Csekey*, Valimise kohustus. [A kötelező szavazás.] (Eesti Politsei [Észt Rendőrség] XI. évf., Tallinn 1932, 4. sz. 269. s k. l.) (Pártoló.) — *Utuots*, Rahvas ja funktsioneerimine Eesti Põhiseaduse järgi. [A nép és funkciója az Észt Alkotmány szerint.] (Õigus [Jog] XIII. évf., Tartu 1932, 241. s k. l. és 433. s k. l.) (Pártoló.) — *Csekey*, Die Verfassungsentwicklung Estlands 1929—1934. (SA. aus dem Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart Bd. XXII, S. 411—458.) Tübingen 1935, S. 416 und 420.

¹⁹ *Dareste—Delpeche—Laterrière*, Les constitutions modernes. 4e édit. t. IV, Paris 1932, p. 440 et 405. — *Mexiko, Venezuela és Costa Rica* alkotmányainak idevonatkozó rendelkezései nem jöhetnek tekintetbe, mert nem állapítanak meg szankciót. — Ugyancsak figyelmen kívül hagyandó *Dánia* 1867 július 12-i választótörvénye is, amely a Landthing elektóráira vonatkozólag tette kötelezővé a választásban való részvételt. *Demombynes*, Constitutions Européennes. Paris 1881, t. II, p. 171.

²⁰ *Blanár* a javaslat 112. §-ának módosítását javasolta olyképen, hogy a szavazás az egy választókerületet alkotó rendezett tanácsú vá-

ban ellenezte a kötelező szavazás intézményét, mire a bizottság azt elvetette.²¹

2. A kötelező szavazás intézményét Magyarországon először az 1918:XVII. tc. 153. §-a iktatta törvénybe a következő rendelkezéssel: „Azokban a választókerületekben, amelyekben a szavazás titkos, a választók névjegyzékébe felvett választó a szavazásban résztvenni köteles“. Ez a rendelkezés azonban még nem volt benne a *Vázsonyi Vilmostól* mint a választójogi törvényjavaslat előkészítésével megbízott m. kir. minisztertől 1917 december 21-én a képviselőház elé terjesztett törvényjavaslatban (1413. sz.). Maga *Vázsonyi* ellenezte a szavazási kényszert. Ez kitűnik a képviselőházban 1918 július 4-én mondott beszédéből, amikor 1918 január 25-én történt lemondása

rosokban is titkos legyen, majd harmadik bekezdésként indítványozta: „Azokban a választókerületekben, amelyekben a szavazás titkos, a szavazásban részvétel kötelező és az, aki a szavazástól elmaradását a központi választmány elnökénél a választás napjától számított nyolc nap alatt frásban vagy szóval elfogadhatóan nem igazolja, 20—100 koronáig terjedhető bírsággal sújtandó. A bírság kiszabása a polgármester, illetve a lakóhelyre illetékes polgármester, vagy a tanács valamely kijelölt tagja, Budapest székesfővárosban a kerületi előjáró hatáskörébe tartozik. A bírság kiszabása a szokásos módon közhírré teendő.“ (*Mihályi Péter*, A képviselőház választójogi bizottságának tárgyalásai. Budapest, 1913, 397. l.)

²¹ *Lukács László*: „Ahhoz sem járulhat hozzá, hogy ahol a szavazás titkos lesz, ott az aktív választói jog gyakorlása kötelezővé tétessék. Nem járulhat hozzá célszerűségi szempontokból, mert figyelembe kell venni, hogy a névjegyzék összeállításától a választás megejtéséig sokszor hosszú idő is eltelik, mely alatt a névjegyzékbe felvett szavazó előbbi lakhelyéről elköltözött, nem lenne méltányos, tőle megkövetelni, hogy jogának gyakorolhatása miatt esetleg nagyobb kiadásokkal járó és reá egyébként is esetleg hátrányos idővesztés árán utazzék a választás színhelyére. Az elmaradás igazolása vagy megtorlása körüli eljárás az adminisztrációra óriási és a legtöbb esetben alig indokolható munkaszaporulattal járna. Nézete szerint téves az a felfogás, hogy a szavazási kényszer alkalmazása az esetleges terror ellensúlyozására alkalmas lenne, mert azt nem ezen, hanem más intézkedésekkel lehet és kell ellensúlyozni. Utal arra, hogy ahol a szavazási kényszer törvénybe van iktatva, e kötelezőség nem gyakorlására megállapított büntetés az aktív választói jog elvonásában áll. Vagyis büntetésként az van megállapítva, amit az illető távolmaradásával különben is megtesz.“ (*Mihályi*, i. m. 399. l.)

után mint egyszerű képviselő bírálta azokat a változtatásokat, amelyeket a bizottság végzett eredeti javaslatán.²²

A kötelező szavazásra vonatkozó rendelkezést az 1918: XVII. tc.-be az országgyűlési képviselők választásáról benyújtott törvényjavaslat tárgyalására a képviselőháztól 1918 január 17-én kiküldött negyvennyolc tagú külön bizottság vette be, amely 1918 február 8-án kezdte meg tanácskozásait és június 7-én fejezte be. A képviselőház külön bizottságának 1918 június 17-én 1450. szám alatt a képviselőházhoz beterjesztett

²² *Vázsonyi* idevonatkozólag a következőket mondotta: „Igy nem foglalkozom a kötelező szavazás kérdésével sem. Erről a bizottságban már megmondtam a véleményemet. Nekem nem kell, a t. többségnek kell. Ha kell, csinálja meg, az eredmény valami nagy nem lesz. Nem is ismerek egyetlen nagy nemzetet sem, mely kötelező szavazással operált volna, pedig kötelességérzet a németnél és az angolnál is van akkora, mint nálunk. A kötelesség fogalma mindenesetre van ott is olyan társadalmi szentség, de nem operáltak ezzel a fogalommal. Operál vele Ausztria, Spanyolország és Belgium, nem valami elvi magaslatról nézve a kérdést, oh nem.

Nem az elvek csinálták azt Ausztriában, hogy egyes tartományi üléseknek jogában áll, hogy fakultative behozhatják a kötelező szavazást, hanem egyszerűen a szociáldemokraták és a keresztényszociálisok közötti versengés okozta, melyben a keresztényszociális párt azon tartományi ülésekben, ahol többségben volt, behozta a kötelező szavazást abban a hiszemben, hogy az előnyére fog válni. Tehát nem valami dogmatizmusból csinálták azt meg, hanem azért, mert jónak látták. Hát ha jónak látták, csinálják meg, annak valami nagy hatást a magam részéről nem tulajdonítok. Legfeljebb sajtószerelem tartom azt, hogy a bizottsági jelentés azt mondja, hogy a magasabb értelmiségű elemek vezetőszeropének érdekében kívánja a kötelező szavazást. Hát ha valakinek olyan magas az értelmisége, hogy azért, mert magas értelmisége van, kényszerítenem kell őt arra, hogy szavazzon, a másik pedig olyan alacsony értelmiségű, hogy önként is elmegy szavazni, akkor mondhatom, hogy ez csinos értelmiség, nagyon rászolgál arra, hogy ostorral kergessék az urnához...

Ismételten meg kell állapítanom, hogy a t. munkapárt 1913-ban nem volt még a kötelező szavazás híve, mert hiszen az 1913-iki javaslatban a kötelező szavazás nincs benne; sőt nem tudom, jól emlékszem-e, állást is foglalt a kötelező szavazás ellen. Különben ezzel nem sokat törődöm, ennek semmi jelentőséget nem tulajdonítok, mert elvégre mindenkinek joga van ahhoz, hogy amit helyesnek elismer, azt később érvényesítse. S akik remélnék ettől valami eredményt, ezekben a reményeikben háborgatni őket a magam részéről nem kívánom.“ (Országgyűlési Értesítő 1918 július 6-i 150. sz. 22. s k. l. 804. országos ülés.)

jejentése idevonatkozólag az általános részben a következőket mondja: „VI. A törvényjavaslat a megadott választójog gyakorlását, a szavazást nem kívánta kötelezővé tenni. Ebben a tényben a bizottság a törvényjavaslat alapelvei szempontjából bizonyos benső ellentmondást látott. A törvényjavaslat ugyanis a választóknak a névjegyzékbe való hiánytalan felvételét — amint a törvényjavaslatnak az összeírásra vonatkozó rendelkezéseiből kitűnik — oly fontos közérdeknek ismerte fel, amelyet az érdekelték akaratától teljesen függetlenül, az állam és az önkormányzati szervek nagy költség- és munkabeli áldozata árán is biztosítani kell. Ha a közérdek szempontjából ily súlyt tulajdonítunk annak, hogy minden választójoggal bíró egyént a választójog gyakorlására módot nyújtó helyzetbe hozzunk és ha ennek elkerülése végett az államra és az önkormányzati szervekre jelentős terheket hárítunk: nem volna következetes, ha nem tétetnék kötelezővé, hogy az illetők a választójogot tényleg gyakorolják is.”²³ A törvényjavaslat rendszeréből merített ezen az érven felül fontos gyakorlati szempont is kívánja, hogy a választójognak a bizottság által elfogadott nagyarányú kiterjesztésével kapcsolatban a *kötelező szavazás* intézménye behozassék. Minden ilyen kiterjedt választójognál tapasztaljuk azt a jelenséget, hogy a választási küzdelemben a sikerre annak a pártnak van a legtöbb kilátása, amely párthíveit a legtokéletesebben tudja szer-

²³ Erre az ellenmondásra már *Polner. Ödön* is rámutatott a bizottsági jelentést megelőzően megjelent tanulmányában, mondván: „Csupán az a sajátságos, hogy míg a javaslat igen nagy súlyt helyez arra, hogy minden választó lehetőleg bent legyen a névjegyzékben és e célból a nyomozó eljárás behozatalával tulajdonképpen a névjegyzékbe való felvétel végett a kötelező jelentkezés elvét valósítja meg, addig azt, ami ennek egyenes következménye, t. i. hogy a névjegyzékbe felvett minden választó részt is vegyen a választásban, tehát a kötelező szavazást nem hozza be. Pedig ha a választókat kötelezzük arra, hogy mindent megtegyenek, ami szükséges ahhoz, hogy a választók névjegyzékébe felvétessenek, akkor a következetesség megkívánja, hogy a szavazásban való részvételre is köteleztessenek.” Az új választójogi törvényjavaslat. (A Jogtudományi Közlöny Könyvtára 3.) Budapest, 1918, 28. l. *Polnernek* ez a kitűnő tanulmánya voltaképpen különnyomat a Jogtudományi Közlöny LIII. évf.-ának 9—11. sz.-aiból. Az i. h. az 1918 március 17-én megjelent 11. sz. 82. s k. 1.-jén olvasható.

vezni. A szervezettség tekintetében pedig a polgári osztály mindig alul fog maradni, egyrészt tagjai állásfoglalásának a magasabb értelmiségből folyó megoszlása következtében, másrészt — ezt kénytelenek vagyunk elismerni — a politikai étellel szemben tanusított általában kisebb érdeklődésénél fogva, amely a polgári társadalom igen sok tagjánál egészen a közönyig fokozódik. Ily körülmények között a magasabb értelmiségű elemek vezető szerepének érdeke azt kívánja, hogy a pártszervezetekben rejlő erő ellensúlyozására a szavazás mindenkire nézve kötelezővé tétessék. Megfelel ez egyébként annak az elvi álláspontnak is, hogy a választójog, mint közjogi jogosítvány, már e jellegénél fogva nemcsak jog, hanem kötelesség is.

A bizottság mindezekre tekintettel a kötelező szavazás intézményét a törvényjavaslatba felvette, azonban csak azokra a választókerületekre korlátozva, amelyekben a szavazás titkos. Nyilvános szavazás mellett ugyanis a bizottság véleménye szerint a kötelező szavazást megvalósítani nem lehet, mert a nyilvános politikai állásfoglalás — még akkor is, ha esetleg csupán abban áll, hogy az illető a jelöltek egyikére sem szavaz — egyesekre nézve különleges viszonyaiknál fogva oly súlyos terhet jelenthet, amelyet reájuk róni méltányosan nem lehet. De gyakorlati akadálya volna annak, hogy a kötelező szavazás intézményét a nyilvánosan szavazó választókerületekben is behozzuk, az a körülmény is, hogy azok a kerületek, amelyekben a szavazás nyilvános, túlnyomóan több községből álló oly kerületek lesznek, amelyekben a választónak a szavazókör székhelyére jutása gyakran csak nagyobb fáradsággal és csak költséggel történhetik, amivel a szavazási kötelezettséget nem lehet összeegyeztetni. Egyébként is a kötelező szavazás gyakorlati szüksége főként ép a városi kerületekben érezhető, ott pedig a kötelező szavazás a törvényjavaslat rendelkezései értelmében tényleg meglesz, mivel előrelátható, hogy a városi kerületekben a titkos szavazást a választókerületek és székhelyeik újabb megállapításáról szóló törvény is fenn fogja tartani.

A szavazási kötelezettség elmulasztásának szankcióját a bizottság úgy kívánta megállapítani, hogy a kötelező szavazásban foglalt kényszer a gyakorlatban tényleg érvényesül-

jön. Ez okból a kötelező szavazás elmulasztása esetében kiszabandó pénzbírságot az illető által fizetett jövedelmi adó összegével hozta összefüggésbe.²⁴

A főrendiház közjogi és törvénykezési bizottságának jelentését az 1607. számú iromány tartalmazza, amely idevonatkozólag a következőképen szól: „Teljesen új intézményként kívánja a képviselőház által elfogadott törvényjavaslat meghonosítani a kötelező szavazást. A szavazás kötelezővé tétele annak az elvi álláspontnak a következményeképpen jelentkezik, hogy a választójog nemcsak politikai jogosítvány, hanem a közjogok természetének megfelelően egyben kötelezettség is, amellyel a választó az állam érdekeinek megfelelően élni tartozik. Gyakorlati hatását tekintve pedig, a kötelező szavazás annak biztosítását célozza, hogy a kevésbé szervezett és a politikai küzdelmek iránt kisebb érdeklődéssel viseltető polgári osztály befolyása a választások eredményére a sokkal nagyobb mértékben szervezett többi társadalmi osztályok befolyásával szemben teljesen el ne enyésszék. Minthogy a kötelező szavazás intézménye a szavazás nyilvánosságával össze nem egyeztethető, a képviselőház által elfogadott törvényjavaslat a szavazást csak azokban a kerületekben kívánja kötelezővé tenni, amelyekben a szavazás titkos.”²⁵

Idézzük még a képviselőház külön bizottságának jelentéséből a törvényjavaslat egyes szakaszaira nézve tett módosításokból és azok indokolásából az idevonatkozó következő részt: „A bizottság a törvényjavaslat 162. §-a után új (Nyolcadik) fejezetet iktatott be a törvényjavaslat szövegébe „*Kötelező szavazás*” címfelírrattal. A bizottságot ennek az új fejezetnek felvételénél az a szempont vezette, hogy a közjogi jogosítványok benső természetük szerint kötelezettséget is tartalmaznak a közhatalom gyakorlásában való részvételre; akinek erkölcsi s értelmi alkalmassága alapján a nemzet érdekében befolyást biztosít a törvényhozás az állam ügyeinek intézé-

²⁴ Képviselőházi Irományok. 1910—1915. LXII. k. 237. s k. l. — Közli *Faluhelyi Ferenc* is, *Az országgyűlési képviselőválasztásokról szóló 1918. évi XVII. törvénycikk*. Pécs, 1918, 63. s k. l.

²⁵ Főrendiházi Irományok. 1910—1915. XXV. k. 438. l. — Közli *Faluhelyi* is, i. m. 72. s k. l. (Téves nála az iromány száma a 75. lapön. Nem 797, hanem 1607.)

sében, attól elvárható, hogy ennek a feladatának meg is fog felelni és hanyagságból, nemtörődömségből vagy alárendelt érdekek kielégítéseért nem fogja elmulasztani a szóban lévő közjogi jogosítvány gyakorlását. A gyakorlati élet igényeire való tekintettel a bizottság nem vitte keresztül ezt az elvi álláspontot teljes terjedelemben; nem helyezte ugyanis a választókat választójoguk gyakorlására nézve kényszer alá azokban a választókerületekben, amelyekben a szavazás nyilvános, sőt azokban az esetekben is, ahol titkos a szavazás; csupán a szavazásban való *részvételre* nézve állapított meg kötelezettséget, ami azonban nem zárja ki, hogy a választó *tényleg egy képviselőjelöltre se szavazzon*. A törvényjavaslat felmenti a szavazásban való részvétel alól azokat, akik a szavazatszedő küldöttség előtt való megjelenésben alapos okból akadályozva vannak és szabadelvű intézkedésekkel biztosítja az akadályozásnak alakiségéhez nem kötött igazolását. A törvényjavaslat szerint a szavazási kötelezettségnek alapos ok nélkül történt elmulasztása azoknál, akik jövedelmi adóval nincsenek meg róva: öt koronától ötven koronáig terjedhető pénzbírság, azoknál pedig, akik jövedelmi adóval meg vannak róva: a választást megelőző évre jogerősen kirótt jövedelmi adó 10%-ának megfelelő pénzbírság. Az eljárás a közigazgatási hatóság, mint rendőri büntetőbíróóság hatáskörébe tartozik.²⁶

A fentebb szószerint közöltek voltak 1918-ban a magyar képviselőház és főrendiház bizottságainak jelentései a választójogi törvényjavaslattal kapcsolatosan a kötelező szavazás intézményének bevezetését illetőleg. Anélkül, hogy részletesen kitérnénk magukra a bizottsági tárgyalásokra és az azokon elhangzott felszólalásokra,²⁷ itt csak a következő idézésekre szorítkozunk. Mindjárt a választójogi bizottság második ülésén, 1918 február 12-én *Iklódy-Szabó János*, aki aztán később a kötelező szavazásra vonatkozó nyolcadik fejezet (153—159. §§) egész szövegét módosító javaslatként benyújtotta, a következőképpen vetette be legelőször a kötelező szavazás kérdését a vita anyagába: „A kötelező szavazás eszméjének megvalósítását oly

²⁶ Képviselőházi Irományok. 1910—1915. LXII. k. 302. l.

²⁷ Lásd idevonatkozólag: A választójogi bizottsági tárgyalása. Sajtó alá rendezték a bizottság meghagyásából: *Csizmazia Endre* és *Jakabffy Elemér*. Budapest, 1918.

helyeken, hol a szavazás nyilvános, nem helyeselhetné, de ahol a titkos szavazás révén az állami megvédi az egyént szavazati jogának meggyőződése szerinti gyakorlásában, ott el is várható, hogy a szavazó e jogával éljen. A szankció megfelelő kulturális vagy szociális célra fordítandó pénzösszegben állhatna meg.²⁸ A bizottság V. ülésében 1918 február 15-én gróf *Tisza István* rendkívül mély benyomást tett, hatalmas beszédében idevonatkozólag a következőket mondta: „Megjegyzni továbbá, hogy titkos szavazás mellett egyfelől feltétlenül megkívánja, hogy minden garanciát megadjunk a titok megőrzésére, mert a legerkölcstelenebb és legrosszabb a kijátszott titkos szavazás, másfelől kiegészítendőnek tartja ezt a kötelező szavazással. (*Élénk helyeslés.*) Nyilvános szavazás mellett nem lehet senkit szavazásra kötelezni, mert egyes emberekre vagy családjukra nagyon tragikus kérdéseket vethet fel ez, amire kényszeríteni honpolgárokat nem lehet, de titkos szavazásnál nem lévén konstatálható, hogy az illető kire szavazott, sőt kihúzhatja a jelölt nevét és senkire sem szavaz, itt nem szabad megtűrni azt, hogy kényelemszerető társadalmi rétegek ezen honpolgári kötelesség alól kivonják magukat. (*Helyeslés.*)”²⁹

Végül *Vázsonyi Vilmos*nak, az 1918:XVII. tc. eredeti javaslatát megalkotójának, arra a nagy, négyórás beszédére utalunk, amelyet 1918 március 16-án mondott a választójogi bizottság tizenhetedik ülésén az általános vita végén. Ebből kitűnik, hogy ő a kötelező szavazást főleg azért ellenezte, mert hisz a választások túlnyomóan nyílt szavazási rendszer mellett folynának le, ahol pedig legfeljebb megjelenési kényszerről lehet beszélni, de nem kötelező szavazásról, mert egyetlen szavazót sem lehet arra kényszeríteni, hogy a jelöltek közül valamelyikre leadja szavazatát. Titkos szavazásnál a szavazó ezt fehér lappal éri el. *Vázsonyi*nak ebből a beszédéből azonban az is megállapítható, hogy ő nem zárkózott el mereven a kötelező szavazás eszméje elől.³⁰

²⁸ *Csizmazia—Jakabffy*, i. m. 27. l.

²⁹ U. o. 76. l.

³⁰ Beszédében idevonatkozólag kivonatossan a következőképpen nyilatkozott: „A kötelező szavazást nem vettem fel a javaslatba, ami ismét nem jelenti azt, hogy ez a kérdés ne volna megdiskutálható... Én a kötelező

Még csak annyit a választójog bizottsági tárgyalására vonatkozólag, hogy az 1918 június 7-én tartott utolsó, harmadik egyedik ülésben vetették *Iklódy-Szabó János* képviselő bejegyzett javaslatát a kötelező szavazásról tárgyalás alá. Gróf *Tisza István* nyomban azt indítványozta, hogy a fejezet a titkos szavazásról szóló fejezet végére iktatassék be. Aztan igen részletes és beható vita indult meg, amelyben résztvettek: *Almásy László, Bakonyi Samu, Bizony Ákos, Csizmazia Endre* mint előadó, *Falusy Árpád, Haller István, Iklódy-Szabó János, Jakabffy Elemér, Kostyal Miklós, Pál Alfréd, Rakovszky Iván, Teleszky János*, gróf *Tisza István, Vargha Gyula* és *Wekerle Sándor* miniszterelnök.³¹

szavazás gondolatától nem vagyok nagyon elragadtatva és a kötelező szavazás intézményének keletkezését és elterjedését kutatva, azt látom, hogy az elsősorban Ausztriában van meg fakultatív, nem kötelező törvény alakjában, a tartománygyűlések határozata alapján... A kötelező szavazás egyenesen ellenkezik a nyílt szavazás intézményével... Már most titkos szavazásnál természetesen a lelkiismereti kényszer nem mutatkozik oly módon, mint nyílt szavazásnál, ha kötelező szavazást csinálnak, azonban a jelölés intézménye mellett azt a választót, aki nem találja meg a jelöltek között a maga emberét, még mindig tulajdonképpen csak arra kötelezik, hogy jelenjék meg az urnánál és adjon le egy fehér lapot. Ez tehát tulajdonképpen csak egy megjelenési kényszer, tehát nem szavazási kényszer. — Ez az, amiért én ab ovo nem voltam híve a kötelező szavazásnak, mert hiszen a fehér lapot az, aki elmaradt a szavazásról, tulajdonképpen már odahaza leadta azzal, hogy nem jelent meg az urnánál. — Ez azonban olyan kérdés, hogy ha a kötelező szavazásban bizonyos megnyugvást vagy garanciát találunk, ha a bizottság többsége így határoz, akkor ez előtt meg fogok hajolni, csupán az ügyre vonatkozó nézetem voltam bátor előadói... Ha ezen intézményt megcsinálnálak az urak, csinálják meg komoly szemkiválasztással, mert különben éppen ellenkező hatást érik el, tudniillik a szerény sorsú választókat 5—100 koronás bírsággal mind odaviszik az urnához, ellenben azokat nem fogják odavinni, akiket szeretnének.” (U. o. 267. s. k. I., továbbá *Vázsonyi Vilmos* beszédei és írásai, Budapest, 1927, II. k. 199. s. k. I.)

³¹ Rendkívül érdekes e fejezet bizottsági vitáitát áttanulmányozni, mert az egész *Tisza István* szellemé hatja át. Csak pár hónap választási időszakot vizsgálva, meg lehet látni, hogy az ország összeomlásától, amely maga alá temeti legnagyobb fiat, és ő ott szorgoskodik mindvégig kitartóan abban a felelősségteljes, fárasztó munkában, amelyet hazája érdekében annyira fontosnak tart. Nincs egyetlen szakasza sem a kötelező szavazás kérdésének sem, amelyhez ket jeleznek, tőle származik a törvény 154. §-ában a nemszavazók igazo-

Érdekes legvégül a javaslat plenáris tárgyalásából két ellenzéki szónok idevonatkozó szavait idézni, mert kitűnik belőlük, hogy az ellenzék sem tudott megsemmisítő érveket felhozni a kötelező szavazás ellen, sőt el kellett ismernie egyetemes nemzeti szempontból erkölcs- és jellemnevelő hatását.³²

lásánál a nyolc napos határidő, a 157. §-ban a távolmaradók névjegyzékének közlésére a hatvan napos terminus, és a 158. §-ban ő indítványozza a szabadságvesztésbüntetésre átváltoztatható pénzbüntetés helyett a pénzbírságot. Micsoda emelkedett szellem tölthette el, hogy ily tankadatlan munkát végzett annak a választójognak a kodifikálásában, amely miatt voltaképpen mint miniszterelnök távozni volt kénytelen helyéről, hogy megnyíljen az útja a politikai bomlásnak. Ezen az utolsó bizottsági ülésen, amikor *Beöthy László* elnök a vitát bezárta, még utoljára szólásra emelkedett és többek közt a következőket mondotta: „Nem csináltam titkot belőle, hogy a legsúlyosabb aggodalomtól nyomott kedéllyel mentem neki ennek a munkának és fájdalom, ma sem mondhatom azt, hogy ezek az aggodalmak teljesen megszűntek volna. Azok azonban mindenesetre lényegesen enyhültek, mert hiszen ha a javaslat egyes intézkedései így is aggályosak az én szemeim előtt, azoknak a szerintem ezzel kapcsolatos nagy nemzeti érdekekre legveszélyesebb pontjait mégis sikerült lényegesen enyhíteni.“ (A *Csizmazia—Jakabffy*-féle kiadvány az 1918 május 25-i XXV. üléstől fogva a közóhajnak megfelelően mint a „Budapesti Közlöny“ melléklete az Országgyűlési Értesítővel együtt naponta jelent meg mindig külön lapszámozással. A kötelező szavazásra vonatkozó fejezet tárgyalása az 1918 június 7-i ülésről szóló kiadvány 7—16. lapjaira terjed. *Tisza* záró beszédének idézett helye a 20. lapon.)

³² *Gróf Batthyány Tivadar* mondotta a képviselőház 1918 június 25-i ülésén: „... én elvből azt az elméletet, hogy mindenki köteles legyen szavazatát leadni, vagyis hogy az, akinek joga van, köteleztessék jogának gyakorlására, szívesen hajlandó vagyok elfogadni, azonban ennek jogosultsága akkor kezdődik, ha majd az egész országban kötelező lesz a titkos szavazás... Ehhez jön most minden választás után az adminisztratív vekszáció tömege azokkal szemben, akik a titkos szavazással bíró kerületekben le nem adták szavazatukat... Minden választás után lesz néhány-szor tízezer per, amelyekben a választási kampány alatt kifejlődött harag, düh és elkeseredés egész tömege fog ráfeküdni azokra az emberekre, akik bárminő okból szavazatukat be nem adták. S hogy azután itt büntessenek és lőtás-futást rendezzenek tízezernyi számú emberekkel, ez oly abszurdum, amelyet igazán fenntartani nem lehet. — Hogyha akarják, mondják ki, hogy mindenkinek erkölcsi kötelessége, hogy leszavazzon; különben a kortesektől meg a jelöltektől függ, hogy olyan szimpátiával bírnak-e a népnél, hogy az le akarja adni a maga szavazatát.“ (Képviselőházi Napló. 1910—1915. XL. k. 28. s. k. l.)

Bakonji Samu a képviselőház 1918 július 3-i ülésén következőképpen nyilatkozott: „Azért csak egészen általánosságban kell annak a néze-

Mint ismeretes, az 1918:XVII. tc. holt törvény maradt. 174. §-a ugyanis a törvény jogi hatályba lépését oly feltételhez kötötte — a választókerületek és székhelyük újabb megállapításáról szóló törvény életbelépésének napjához —, amely feltétel nem teljesült. Ez az új választókerületi törvény ugyanis egyáltalán nem jött létre, úgyhogy ennek következtében maga az 1918:XVII. tc. jogilag egyáltalán nem lépett életbe. Igaz, hogy a jogfolytonosság alapján ez volt az utolsó választótörvényünk, de sohasem lépett hatályba. Az államcsinyek következtében megzavart nemzeti élet idején ugyan az 1918. évi I. úgynevezett néptörvény, valamint az 1919. évi XXV. és XXVI. úgynevezett néptörvények szabályozták a nemzetgyűlési választójogot, de ezek a forradalmi jogalkotások töröltettek tör-

temnek kifejezést adnom, hogy én a választásban való részvételt ép úgy állampolgári kötelességnek tartom, mint akármilyen más állampolgári funkciót, mint a védkötelezettséget, a bírói tevékenységben való részvételt az esküdtbírótság útján. — De be kell ismernem, hogy e részben nem valami kecsegtető tapasztalatok állnak rendelkezésünkre. Ha pl. a szomszéd Ausztriának azon tartományait tekintjük, — mert a tartományok megítélésére volt bízva, hogy hol tétessék a szavazás kötelezővé vagy nem — azoknak a példája azt mutatja, hogy ebben a tekintetben nem nagy eredményt lehetett elérni. Azt hiszem, nekünk is más téren kell keresnünk annak biztosítását, hogyan szüntessük meg azt a csak elítélésre méltó közönyt a mi társadalmunknak a közjogi tevékenység terén, amely a szavazástól való tartózkodásban mutatkozik oly nagy mértékben, hogy igazán akárhány helyen ez idézheti fel a nemzeti veszedelmet. Az intelligencia befolyását fenyegető veszedelmet felidézi magának az intelligenciának, magának a magyarságnak ez az eléggé el nem ítéltető közönye a közjogi funkciók teljesítése iránt. — Kétségtelen dolog, hogy a kötelező szavazás rendszerére való áttérés e tekintetben nevelő hatást szintén gyakorolhat, akkor azonban megfontolás tárgyává kellene tenni, vajjon nem kell-e gyökeresen szakítani azzal az egész rendszerrel, amely az eredeti törvényjavaslat rendelkezéseiben is helyet foglal, t. i. a kötelező jelölés rendszerével, mert hiszen kötelező szavazás mellett a kötelező jelölés tulajdonképen azt jelentené, azt követelné a választótól, hogy köteles legyen olyanok közül is valakire szavazni, akik közül egyik sem felel meg az ő politikai meggyőződésének, ízlésének, érzésének, vagy pedig titkos szavazás lévén, oly módon szavaz, hogy nem nyilvánítja a maga akaratát és ez a lehetőség megnyitása arra, hogy a kötelező szavazás papíron való törvénybeiktatása mellett mégis tartózkodjék a szavazástól, mert ez a nem szavazás akármilyen formában, egyenértékű a szavazástól való tartózkodással.“ (Képviselőházi Napló. 1910—1915. XL. k. 196. l.)

vénytárunkból, úgyhogy amikor 1919 augusztus 7-én ismét nemzeti kormány alakult, voltaképpen az 1913:XIV. tc.-be iktatott választójog volt hatályban, mert az 1918:XVII. tc. nem is lépett soha életbe.³³

3. Érdekes, hogy a kommunizmus bukása után alakult *Peidl*-kormány alig egy hetes uralma alatt 1919 augusztus 4-én már adott ki választójogi szabályozást, még pedig egészen az 1918. évi I. úgynevezett néptörvény alapján.³⁴ Amikor pedig az alkotmányos jogrend helyreállott, a háború befejeztével bekövetkezett külső és belső események lehetetlenné tették, hogy az 1913:XIV. tc. alapján történjenek választások, és így jöttek létre a *Friedrich*-kormány választási rendeletei, amelyek közül az 1919 november 17-én 5.988. M. E. szám alatt kiadott a nemzetgyűlés tagjainak választásáról tizedik fejezetében a 64—69. §§-ban *a kötelező szavazást* nagyban-egészben az 1918:XVII. tc.-ben lefektetett rendelkezések alapján szabályozta. Az 1920. év elején megtartott nemzetgyűlési képviselőválasztások előtt tehát legutoljára az 1874:XXXIII. tc. alapján voltak Magyarországon általános választások 1910-ben.

A *Friedrich*-féle választójogi szabályozást követte az 1922 március 2-án kelt 2.200. M. E. számú *Bethlen*-féle rendelet (amelyet voltaképpen törvényjavaslatként terjesztett be 1922 január 27-én gróf *Klebsberg Kunó* belügyminiszter) „az 1922. évben összeülő nemzetgyűlés tagjainak választásáról“. Ez nagyban-egészben megegyezik az 1925:XXVI. tc.-ben szabályozott választójoggal, és miután a kerületek javarésztében visszaállította a nyilvános szavazást, 12. §-ában így rendelkezett: „A titkos szavazás kötelező.“ 97. §-ában pedig a szavazás elmulasztásának szankcióit szabályozta, amiben ismét alig tért el a *Friedrich*-féle rendelet, illetve az 1918:XVII. tc. idevonatkozó rendelkezéseitől.

³³ Helytelen tehát az 1925:XXVI. tc. nemzetgyűlési választójogi bizottságának jelentésében az a megjegyzés, hogy: „Az 1913:XIV. t.-c. és 1918:XVII. t.-c. nem léptek életbe.“ (Nemzetgyűlési Irományok. 1922. XIV. k. 239. l.) — Az előbbi ugyanis életbe lépett, csak választás nem történt az alapján. Az 1918:XVII. tc. ellenben VII. fejezetének, valamint a 160—168. és 172. §§-okban foglalt rendelkezéseknek kivételével nem is lépett életbe.

³⁴ A Magyar Népköztársaság Kormányának 11. számú rendelete az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokról. (Hivatalos Közlöny 1919 augusztus 6-i 111. sz.) Mindössze 40 §.

4. Ma érvényes választójogunkat az 1925:XXVI. tc. szabályozta, 1925 március 6-án terjesztette be a nemzetgyűlésbe 750. sz. alatt gróf. *Bethlen István* miniszterelnök és *Rakovszky Iván* belügyminiszter az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslatot, amely 14. §-ában a következő rendelkezést tette: „A szavazás kötelező.” A miniszteri indokolás a 14. §-hoz mindössze ennyit tartalmazott: „Az aktív választójogosultsági olyan fontos közjog, amelyet annak, akit az megillet, polgári kötelessége is gyakorolni. Ebből az álláspontból kiindulva, a 14. § a szavazást kötelezővé teszi.”³⁵ A büntető szankciókat a javaslat 174. (a törvény 172.) §-a foglalja magában, amely lényegesen módosítja, illetőleg kiegészíti az 1918:XVII. tc. idevonatkozó 153—159. §§-ait.

A törvényjavaslatnak plenáris tárgyalása során a kötelező szavazást elrendelő 14. § módosulást szenvedett. A nemzetgyűlés 1925 június 23-i 432. ülésében e szakasz részletes tárgyalásánál *Hegymegi Kiss Pál* a következő javaslatot tette: „Tisztelettel javaslom tehát, hogy a 14. § helyett, amely nyílt szavazás esetén is kötelező szavazási rendszert állít be, méltóztassék más és így új szöveggént beállítani a következőt: *(Olvassa)*: „Titkos szavazás esetén a szavazás kötelező.” Miután *Farkas István* is *Hegymegi Kiss* javaslatához csatlakozott, *Rakovszky Iván* belügyminiszter a következő kijelentést tette: „Azok az aggályok, amelyek a szakasz ellen már a bizottságban is felmerültek és amelyek a vita folyamán is kifejezésre jutottak, meggyőztek arról, hogy ebben az országban a közhangulat valóban még nem fejlődött ki ahhoz, hogy a kötelező szavazás erkölcsi értékét az ország valóban meg tudja becsülni. Ennélfogva úgy érzem, hogy künn a perifériákon, az ottani választókerületekben... ez az intézkedés kétszeresen antipatikussá lesz és talán végrehajtása is nehézségekkel járna. Ezért hozzájárulok olyan szellemű indítványhoz, aminőt *Hegymegi Kiss Pál* igen t. képviselőtársam benyújtott, tekintettel azonban arra, hogy ennek szövege nem egészen illik bele a törvényjavaslat szövegébe, én a magam részéről azt javasolnám, méltóztassék elfogadni az eredeti szöveget, amely a kormány eredeti javaslatában volt benn. Az előadó úr májd lesz szíves

³⁵ Nemzetgyűlési Irományok. 1922. XIII. k. 347. l.

indítványt előterjeszteni.“ — *Puky Endre* előadó erre a 14. § helyébe a következő új szöveget indítványozta: „A szavazás kötelező ott, ahol titkos.“ A nemzetgyűlés a szakaszt ilyen szövegezéssel fogadta el.³⁶

Az 1925:XXVI. tc. 172. §-a „Pénzbírságok“ címmel tartalmazza a büntető szankciókat. E szakaszt a nemzetgyűlés választójogi bizottságának módosításával és *Urbanics Kálmán* képviselő szövegezésében fogadta el a nemzetgyűlés plénuma.³⁷ A 172. § a következőképpen rendelkezik a szavazás elmulasztása esetére:

„172. §. (1) Az a választó, aki a választás idején a szavazatszedő-küldöttség előtt nem jelent meg, köteles távollmaradásának okát a választás napját követő nyolc nap alatt a központi választmány elnökéhez írásban, igazoló iratainak csatolása mellett, bejelenteni. Posta útján továbbított bejelentéseknél a postára adás napja irányadó.

(2) A központi választmányhoz érkezett bejelentések felett a központi választmánynak (egy vagy több) albizottsága határoz. Az albizottság elnökből és két tagból áll, akiket a központi választmány saját tagjai közül választ. Ha az albizottság tagjainak véleménye eltérő, az elnök szavazata dönt.

(3) Az ellen a választó ellen, aki a szavazatszedő küldöttség előtt megjelent, bár szavazati jogát nem gyakorolta, valamint az ellen, akinek elmaradását az albizottság igazoltnak elfogadja, nincs helye további eljárásnak.

(4) Azoknak a választóknak a nevét, akiknek elmaradását az albizottság nem fogadta el igazoltnak, a központi választmány elnöke községenként (városonként), Budapesten közigazgatási kerületenként jegyzékbe foglalja és a jegyzékeket a választókerület székhelye szerint illetékes I. fokú rendőrhatósághoz küldi meg.

(5) Az I. fokú rendőrhatóság a jegyzékekben foglalt minden választóra az illető vagyoni és egyéb körülményeire is figyelemmel, 1—10 aranykorona pénzbírságot szab ki.

³⁶ Nemzetgyűlési Napló. 1922. XXXIV. k. 65. s k. l.

³⁷ Az idevonatkozó miniszteri indokolást és a bizottság javaslatát, valamint *Urbanics* módosítását közli jegyzetben a Magyar Törvénytar 1925. évi kötete is 232. s k. l.

(6) A pénzbírságot kiszabó határozatot a féllel közölni kell; a határozat ellen a fél 15 nap alatt:

a) igazolással élhet azon az alapon, hogy az (1) bekezdésben megkívánt bejelentést az ott meghatározott 8 nap alatt saját hibáján kívül meg nem tehetette;

b) fellebbezéssel élhet.

(7) A jogorvoslat felett az alispán (thj. városokban a Tanács) érdemben végérvényesen határoz.

(8) A szavazást igazolatlanul elmulasztó választók névjegyzékének mintáját, valamint a kötelező szavazásra vonatkozó rendelkezések végrehajtásával kapcsolatban esetleg szükséges részletes szabályokat a belügyminiszter — a pénzügyminiszterrel és az igazságügyminiszterrel egyetértve — rendelettel állapítja meg.³⁸

---

³⁸ A belügyminiszternek 1926 december 6-án 266.397. B. M. szám alatt kiadott rendelete (R. T. 381) a törvény 172. §-a rendelkezéseinek végrehajtása tekintetében a következőket rendeli:

„Az a rendőrhatóság, amelynek a törvény 172. §-ának (1) bekezdése szerint a mulasztó választókkal szemben a hozzá beérkezett jegyzékek alapján el kell járnia, „Fizetési meghagyás“-t bocsát ki (1. sz. alatti minta).

Ha az I. fokú rendőrhatóságnak postatakarékpénztári bevételi csekk számlája van, köteles a félnek a befizetés céljára a fizetési meghagyással egyidejűleg csekklapot is küldeni.

A fizetési meghagyásban a fél vagy megnyugszik, vagy ellene igazolási kérelemmel, vagy pedig fellebbezéssel élhet.

A fellebbezés csak arra irányulhat, hogy a kiszabott pénzbírság mértékét szállítsák le.

A fél a fizetési meghagyást kibocsátó hatóságtól kérheti azt, hogy a pénzbírság lefizetésére halasztást, vagy részletfizetési kedvezményt adjon.

Ezeket a kérelmeket a fizetési meghagyást kibocsátó rendőrhatóságnál kell szóval vagy írásban előterjeszteni. Szóbeli előterjesztés esetén erről a rendőrhatóság jegyzőkönyvet vesz fel, és ezután a kérelem felett határoz.

Ha a fél a kitűzött határidő alatt sem igazolással, sem fellebbezéssel nem él, a fizetési meghagyást végre kell hajtani.

Az I. fokú rendőrhatóság elfogadott igazolás esetében a fizetési meghagyást hatályon kívül helyezi. Fellebbezés esetében a II. fokú hatóság a pénzbírság összegét fel nem emelheti, hanem azt méltányos esetben leszállíthatja.

A másodfokú hatóság „Végzés“-sel határoz.

Végül fel kell említeni, hogy az 1925:XXVI. tc. 74. §-ának első bekezdése, amely szerint „Minden választó köteles nyilvános szavazás esetében is a választási bizottság előtt megjelenni, még ha szavazni nem is kíván“, a nemzetgyűlés plénumának 1925 július 2-án történt 439. ülésében *Sziji Bálint* képviselő indítványára vétetett be a törvénybe. Az indítvány hosszas és szenvedélyes vitát váltott ki, mert többen ellentétben állónak tartották a javaslat 14. §-ának módosításával, amikor a szavazást csak titkosság esetén rendelték el kötelezően. A belügyminiszter a szavazást nem tette pártkérdéssé, mire az indítványt a nemzetgyűlés 41 szavazattal 38 ellenében elfogadta.³⁹ Ez a három szavazatból álló, szinte véletlenül múló többség valóban értékmérője ennek a lehetetlen rendelkezésnek, amely jogilag egyáltalán nem indokolható, érvényesítése szempontjából pedig visszás. Hisz ha nem kívánjuk meg a nyíltan szavazótól, mint ahogy nem is kívánhatjuk meg, hogy a jelöltek valamelyikére szavazzon, akkor teljesen indokolatlan a választást vezetők elé idézése, mert a távolmaradásával már eléggé kifejezte, hogy a szavazásban részt venni nem óhajt. Épen a törvény rendelkezésének ez az abszurditása vonta maga után, hogy a hatóságok nem is igyekeztek kellő eréllyel és szigorral a törvény parancsának végrehajtására. Jellemző példája ez a rendelkezés az olyan jogszabályalkotásnak, amely szembe helyezkedve az élet törvényeivel, amikor érvényesítésére kerülne a sor, végrehajthatatlan marad.

A pénzbírságot közzadók módjára kell behajtani, és az az 1901: XX. t.-c. 23. §-ában meghatározott célokra fordítandó.

A kiszabott pénzbírságot behajthatatlanság esetén szabadságvesztés-büntetésre nem lehet átváltoztatni.

Annak a jegyzéknek a mintája, amelybe a szavazásban részt nem vett, illetőleg a szavazatszedő küldöttség előtt meg nem jelent választókat be kell írni, a rendelet 2. sz. mellékletén van feltüntetve.

A fizetési meghagyások kézbesítése a hivatalos iratok kézbesítésére fennálló szabályok szerint történik.

A fizetésre kötelezettek jogorvoslati kérelmét törvényes képviselője, valamint házastársa is bejelentheti.

Fizetésre kötelezett ezt a bejelentést a jogorvoslati kérelem elintézéséig visszavonhatja.“

³⁹ Nemzetgyűlési Napló. 1922. XXXIV. k. 367. s k. l.

II. A kötelező szavazás az elméletben.

A) A választójog jogi természetete.

A választójog jogi természetét illetőleg a felfogások három nagy csoportra oszthatók. Miként az államtan minden nagy kérdése az individualisztikus és univerzalisztikus államcélelmélet alapszemléletéből ítélhető meg, így van ez a választójog felfogása tekintetében is. A nézetek egyik csoportja szerint, amely az egyénből indul ki, a választójog individuális jog, míg a másik véleménycsoport szerint, amely a köz, az állam fogalmát veszi kiindulási alapnak, a választójog az összesség érdekében gyakorlandó közfunkció. Végül a két felfogás közé ékelődik a harmadik, amely a kettőt áthidalja és egyesíteni törekszik.

1. Az *individualisztikus felfogás* szerint a választójog az emberrel veleszületett természetű jog. A választójog azonban csak akkor lehetne individuális jog, ha az államhatalom alanya nem az állam volna, hanem — mint *Rousseau* tanította — a polgárok összessége, és minden polgár rendelkezne a szuverénitás egy atomjával. Ez a felfogás azonban tarthatatlan, mert az egyént egészen magára vonatkoztatva tekinti. A választójog azonban valamely egységet és összességet feltételez, amellyel az egyén kapcsolatba kerül. Az individuális jogoknak ez az elszigeteltségükben tökéletlen szemlélete különösen a román fajú népek irodalmában kísértett. Utolsó képviselője volt a franciáknál *Esmein*, az olaszoknál pedig *Orlando*.

Van azonban az individualisztikus felfogásnak olyan ága is, amely a választójogot éppen olyan magánjognak tekinti, mint amilyen a tulajdonjog. Ennek nyomai az angol jogban még ma is megvannak, mert ott — mint fentebb láttuk —⁴⁰ a szavazati jog a földbirtokhoz kapcsolódott. Ez a felfogás azért tarthatatlan, mert a választásnál az egyén nem mint magánszemély, hanem mint állampolgár működik közre.

Végül formailag ide volna sorozható az a nézet is, amely a választójogot egyéni közjognak tekinti. Miután azonban ez

⁴⁰ 112. 1. — Az erősen cenzusos régi magyar választójog is emlékeztet erre a gondolatra.

a felfogás már az egyes és a közösség dualizmusát tételezi föl, a harmadik csoportban fogjuk tárgyalni.

2. Az *univerzalisztikus felfogás* szerint a választójog nem jog, illetve jogosítvány, hanem az összesség érdekében gyakorolt közfunkció. Voltaképen az összesség a választó, az egyes csak az összesség cselekvénye érdekében szükséges egyéni rész-cselekvényt végzi. A választás ugyanolyan kollektív cselekmény, mint pl. a hadviselés, amelyen belül az egyesnek, a katonának a cselekvénye közfunkció.

A választójognak ilyen fölfogásával már szintén a francia forradalom idején találkozunk. Ámde mint tudományos felfogás inkább a német tudósok közt terjedt el. Főbb képviselői voltak *Mohl, Bluntschli, Schaeffle, Jellinek* és *Georg Meyer*.⁴¹ *Laband* szerint a választójog nem egyéni érdekből adott alanyi jog, hanem csak reflexe a közjognak, az alkotmányjognak épen úgy, mint az a jog, hogy valaki egy esküdtszéki tárgyaláson mint hallgató jelen lehessen, csak reflexe a bírói tárgyalások nyilvánosságára vonatkozó alapelvnek. Azzal, hogy a választójogot csak az országgyűlés szervezésére vonatkozó alkotmányjogi szabályok reflexének tekinti, az összesség szociológiai fogalmát jogilag elérhető formába akarja önteni. A mai német alkotmányjogászok közül legpregnansabban fejezi ki magát *Carl Schmitt*, aki a választójogot nemcsak hogy közfunkciónak, hanem választási és szavazási kötelességnek tekinti.⁴²

⁴¹ *Georg Meyer* idevonatkozó legjellemzőbb meghatározása szerint: „die Befugnis zu wählen, ist Ausfluß der staatlichen Rechtsordnung... Bei der Ordnung des Wahlrechtes ist lediglich das Staatswohl als maßgebend zu erachten... Die Frage, welches Wahlrecht in einem Staate bestehen soll, ist nicht von vorgefaßten prinzipiellen Gesichtspunkten aus, sondern lediglich nach politischen Zweckmäßigkeitserwägungen zu entscheiden.“ (Das parlamentarische Wahlrecht. Berlin 1901, S. 412.)

⁴² „Das Wahl- und Stimmrecht ist nicht ein Recht in dem Sinne, daß es zur freien Verfügung des Einzelnen stände...; es ist aber auch nicht bloßer „Reflex“ des Verfassungsgesetzes, sondern eine öffentliche Funktion und konsequenterweise ebenso sehr eine Wahl- und Stimmpflicht, weil es nicht von dem Einzelnen als Privatmann, sondern als Staatsbürger, also kraft eines öffentlichrechtlichen Status, ausgeübt wird. Doch haben die meisten demokratischen Staaten in ihren Wahlgesetzen die Konsequenz der Wahl- und Stimmpflicht nicht durchgeführt.“ (*Carl Schmitt*, Verfassungslehre. München und Leipzig 1928, S. 254.) — *Laband* a szövegben

A magyar államtani és alkotmányjogi írók közül már *Concha Győző* hangsúlyozta Politikájának 1894-ben megjelent első kiadásában, hogy hiba a szavazatot csupán egyéni jognak felfogni.⁴³ Majd egész tanulmányt szentelt a kérdésnek *Polner Ödön*, aki rámutatott, hogy választási törvényeink, közjogi tankönyveink és monográfiáink a választást rendszerint valamely egyéni jogosítványnak tekintik, már pedig a választás olyan állami tevékenység, amelynek következtében valamely állami szerv létrejön.⁴⁴ Legpregnansabban a következőképpen fogalmazta idevonatkozó tételét: „A választói jog nem „jog“ a szó közönséges értelmében, amellyel valaki felruháztatván, azzal saját érdekében, vagy hozzátartozói, vagy valamely őt magában foglaló, szélesebb körű, de mégis részérdekű közület, p. o. osztály érdekében tetszése szerint élhet, vagy nem; hanem *közhatóság*, amelyet az egész állam közérdekében, felelősség súlya alatt, esetleg kötelességként kell gyakorolni.”⁴⁵ *Vutkovich Sándor* szerint sem egyéni jog a választási aktusban nyilvánuló tény, hanem a nemzet nevében teljesített kötelesség.⁴⁶ *Buza László* mélyenszántó tanulmányt szentelt a kérdésnek, kifejtve az individualisztikus felfogás tarthatatlanságát és

---

jelzett nézetét a reflexjogokról, amelyekre *Carl Schmitt* a most idézett helyen reflektál, legbematóbban nagy német közjogában fejtette ki: *Das Staatsrecht des Deutschen Reiches*. 5. Aufl. Tübingen 1911—14, Bd. I, S. 331 f.

⁴³ „Az egyén része a közakarat létrehozásában semmiképen sem konstruálható jogként.“ (*Concha Győző*, *Politika*. I. k. 2. kiad., Budapest, 1907, 439. l.)

⁴⁴ *Polner Ödön*, A választói jog mivolta. (Kl. a Jogtudományi Közöny“ XXXVI. évf.-ából.) Budapest, 1901, 3. s k. l. és 42. s k. l.

⁴⁵ *Polner*, A választójogról. (*Társadalomtudomány* II. évf., 1922, 122. l.) — Legújában is érdekesen mutatott rá az 1925:XXVI. tc. rendelkezéseinek a bírálatában, hogy: „A miniszteri indokolás félreismeri a választói jog mivoltát. Nem lehet eléggé hangoztatni, hogy a választói jog nem egyéni jog, melyet valaki tetszés szerint érvényesíthet vagy nem, hanem közhatóság, melynek érvényesítése közérdek, s ha valakinek van választójoga, mellyel mindenki csak közérdekben lehet felruházva és a névjegyzékbe nem vétetik fel, ez nem annyira az ő egyéni sérelme, mint a közérdeké...“ *Polner*, Választójogi törvényhozásunk. (A M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem Barátai Egyesületének Jog- és Államtudományi Szakosztályában tartott előadások 8.) Szeged, 1933, 31. l.

⁴⁶ *Vutkovich*, i. m. 80. l.

hangsúlyozva, hogy a választópolgárok mint állami szervek járnak el, akik bizonyos hatáskörükbe tartozó működést, a törvényhozó testület megalkotását végzik.⁴⁷ *Balogh Arthur* is közfunkciónak minősítette, s így e joggal élni, politikai kötelesség. (Egyébként ellenzi a szavazás jogi kötelességgé tételét.)⁴⁸ Ugyancsak a választójog közjogi természetét hangsúlyozta annak egyéni jogként való felfogásával szemben *Némethy Károly*.⁴⁹ Ugyanezt a nézetet vallotta *Egyed István* is.⁵⁰

A választójognak univerzalisztikus felfogásával szemben azt szokták felhozni, hogy az összesség érdekének a megállapítása az egyéni érdekekkel szemben nagy nehézségekbe ütközik, különösen amikor azt nem valami közömbös szervre, hanem pártokra bizzuk.⁵¹

3. *A dualisztikus felfogások* szerint sem az individualisztikus, sem az univerzalisztikus felfogás nem elégti ki a választójog magyarázatát. Az előbbi csak akkor jogosult, ha az egyént az összességgel vonatkozásba hozza; az utóbbi pedig csak akkor, ha a közösséggel a bár alárendelt, de mégis önálló egyént helyezük szembe. A dualisztikus nézeteket ismét aszerint osztják két csoportba, hogy az individuális vagy az univerzális felfogás van-e bennük túlsúlyban.

a) Az első csoport szerint tehát a választójog egyéni jog ugyan, de nem más egyénnel, hanem az összességgel szemben, a köz érdekében gyakorlandó jogosultság, vagyis alanyi közjog. E felfogásnak főképviseelője a németeknél *Rehm, Gierke, Seidler, Spira, Fleiner, Otto Mayer, Georg Jellinek* és *Kelsen*. Különösen jellemző a három utóbbi író felfogása. Ezért róluk külön is néhány szót.

⁴⁷ *Buza László*, A parlamenti választói jog jogi fogalma. (Magyar Társadalomtudományi Szemle II. évf., 1909, 729. s k. l.) — Ugyanott válaszol (852. s k. l.) *Szemenyei Kornél* cikkére, Reflexiók a parlamenti választói jog jogi fogalmához (u. o. 847. s k. l.). Ugyancsak *Buza*, A kötelező szavazás. (Kl. a Magyar Társadalomtudományi Szemle VI. évf.-ából.) Budapest, 1913, 4. s k. l.

⁴⁸ *Balogh Arthur*, Politika. Budapest, 1910, 176. l.

⁴⁹ *Némethy, Karl*, Die ungarische parlamentarische Reform. (Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart Bd. IV, 1910, S. 161.)

⁵⁰ *Egyed István*, Bevezetés az új választójogi törvényhez. Budapest, 1925, 7. l.

⁵¹ *Braunias*, i. m. Bd. II, S. 7.

Otto Mayer szerint a választás az összesség érdekében történik, és miután a választónak egyénileg is érdekében áll, hogy a közérdek kialakulásánál az ő egyéni nézete is érvényesüljön, így igénye, sőt követelése van a választási bizottsággal szemben arra, hogy szavazatát az eredmény megállapításánál számba vegyék. A választójog szerinte tehát valódi szubjektív közjog, még pedig kötelmi természetű alanyi közjog; hatalom, melynek segítségével a választó a közhatalom szerveinek megalkotásában szavazatának leadásával közreműködik. Szerinte a választó maga nem szerv, hanem csak személy.⁵² *Georg Jellinek* szerint a választójog nem jog, hanem egy közvetlenül a törvényben, az alkotmányban gyökeredző funkció. Felfogása e tekintetben közel jár *Labandé*hoz (azért vettük fel nevét az előző csoportba is), amennyiben szerinte a választójog kizárólag az államé, míg *Laband* szerint az alkotmány reflexe. Lényegbevágó különbség azonban felfogásuk közt, hogy *Jellinek* alanyi jogot ad az államnak, és ezzel a közösséget nem kollektívisztikusan, hanem individualisztikusan fogja fel. Ugyan az állam az, aki választ; a szavazó az állam nevében szavaz, az államért választ. Ezzel a közfunkcióval azonban szemben áll a választó egyéni igénye: hogy közfunkciójának gyakorlásához engedjék.⁵³ *Kelsen* szerint a választójog objektív értelemben a jogszabályoknak egész olyan sorozatából áll, amelyekkel az állam köteleztetik, hogy az alattvalók cselekményeivel valakit bizonyos feltételek mellett képviselőnek jelentsen ki. Ezek az állami aktusok feltételezik az alattvalók kiegészítő ténykedését. *Jellinek*kel szemben tehát a választás szervezési aktus, nem pedig a már szervezett egésznek, az ál-

---

⁵² *Mayer, Otto*, Deutsches Verwaltungsrecht. Bd. I, 3. Aufl., München und Leipzig 1924, S. 114. „Wenn man von *aktivem* und *passivem Wahlrecht* spricht, so ist das doch nur eine der beliebten Klangfiguren ohne ernsthaften Sinn.“ (*U. a.*, Das Staatsrecht des Königreichs Sachsen. Tübingen 1909, S. 131.)

⁵³ *Jellinek, Georg*, System der subjektiven öffentlichen Rechte. 2. Aufl. Anastatischer Neudruck der Ausgabe von 1905. Tübingen 1919, S. 159. f. — „Auch das Wählen selbst ist Tätigkeit für den Staat, also Organhandlung, so daß der individuelle Anspruch nur auf die Zulassung zum Wahlakte geht.“ (*U. a.*, Allgemeine Staatslehre. 5. Neudruck der 3. Aufl. Berlin 1929, S. 421 f.)

lannak az aktusa. Szerinte a demokratikus törvényhozás vagy közvetlenül a nép útján megy végbe, vagyis a normának alávetettek útján, ahol tehát — az úgynevezett közvetlen demokráciában — az egyesnek alanyi közjoga van a törvényhozó népgyűlésen résztvenni, ott tanácskozni és határozni. Vagy pedig kettéoszlik az állami akaratképzés processzusa — így a közvetett demokráciában —, ahol a választójoggal, a választók alanyi jogával a megválasztottnak a parlamenti tagságra vonatkozó szubjektív joga áll szemben.⁵⁴

Az újabb francia elmélet is elhagyta az individualisztikus felfogást és a szociálisat tette magáévá. Így *Duguít* szerint a választó egyszerre joggal és funkcióval felruházott.⁵⁵ *Hauriou* azt mondja, hogy a választójog egyszerre egyéni jog és szociális funkció.⁵⁶ *Giraud* szerint a választás egyidejűleg nemcsak jog, de funkció is, amelynek minden választó által való gyakorlása vagy nemgyakorlása a legnagyobb mértékben érdekli a politikai közösség többi tagját.⁵⁷

A magyar írók közül *Ereky István* mély elmeélel behatóan cáfolja *Otto Mayer* és *Laband* felfogását, majd *Jellinek* nézetéhez csatlakozik, amely éles megkülönböztetést tesz a vá-

⁵⁴ *Kelsen*, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre. 2. Aufl. Tübingen 1923, S. 679 f. — *U. a.*, Allgemeine Staatslehre. Berlin 1925, S. 152. — *U. a.*, Az államelmélet alapvonalai. Ford. *Moór Gyula*. Szeged, 1927, 44. l. — *U. a.*, Reine Rechtslehre. Leipzig und Wien 1934, S. 50 f.

⁵⁵ „Notre conclusion sera donc celle-ci: Dans la conception française... l'électeur est à la fois titulaire d'un droit et investi d'une fonction; l'électorat est en même temps un droit et une fonction. Le droit est le droit à la reconnaissance de la qualité de citoyen, droit qui entraîne le pouvoir de voter, si la qualité de citoyen est accompagnée des autres qualités exigées par la loi positive pour pouvoir voter. La fonction est le pouvoir conféré à un certain individu, investi de la qualité de citoyen, d'exercer une certaine fonction publique qui s'appelle le vote.“ (*Duguít*, Traité de droit constitutionnel. 2e éd. t. I, Paris 1921, p. 318.)

⁵⁶ *Hauriou*, Précis de droit constitutionnel. 2e éd. Paris 1929, p. 566.

⁵⁷ *Giraud*, Le vote obligatoire du point de vue des principes et du bon fonctionnement des institutions représentatives. (Extrait de la Revue de Droit public et de la Science politique.) Paris 1931, p. 6. — Így már *Coutant*, Le vote obligatoire. Paris 1898, p. 53 et s. (Cáfolja *Buza*, A kötelező szavazás 4. s k. l.)

lasztó kétféle hatalma és a választónak kétféle minősége között.⁵⁸

b) A választójog dualisztikus felfogásának másik csoportját azok az elméletek teszik ki, amelyekben az univerzalisztikus szempont van túlsúlyban, amelyek tehát az egészből, az összességből indulnak ki, de mégis individuális szemszögből tekintik. Ezek közé tartozik *Hatschek*, aki szerint a választás cselekménye kollektív aktus, amelyet a választó alanyi jogának gyakorlásával teljesít állami ellenőrzés és vezetés mellett. A választási cselekmény, ez a kollektív aktus, megkülönböztetendő az individuális szavazástól.⁵⁹ Ugyancsak a kollektív választási cselekmény és az egyéni szavazás szétválasztásából indul ki *Stier-Somlo*. Szerinte a választás célja a népképviselői szerv létesítése az állam érdekében. Ennek következtében azonban a választó még nem lesz államszervvé, hanem csak a népképviselő létesítésének nélkülözhetetlen közvetítője. A választójog tehát nem pusztán valamely államszervi ténykedéshez való bocsátás, hanem az egyes államjogi jogosítványának gyakorlása, azaz közvetett részvétel az államakarat kiképzésében. Megkülönböztetendő tehát a választás mint funkció az állam érdekében és a választójog mint valamely a közjog szerint biztosított alanyi jogosítvány.⁶⁰ *Stier-Somlo* elméletének két nagy értéke van. Az egyik, hogy felismerte és szerencsésen határozta meg a választójognak kettős értelmét, a másik pedig, hogy belevitte abba a teleologikus gondolatot. Ha a választójogot csak egy szemszögből határozzuk meg, továbbá ha nem kérdezzük a célját, akkor természetét kielégítően meg nem oldhatjuk.⁶¹

⁵⁸ *Erekly István*, A tárgyi és alanyi jogok dualismusa. Az alanyi közjogok rendszere. (Társadalomtudományi Füzetek 4—6. sz.) Budapest, 1928, 66. s k. l. és 102. s k. l.

⁵⁹ *Hatschek*, Das Parlamentsrecht des Deutschen Reiches. I. Teil. Berlin und Leipzig 1915, S. 349. — „Das Wahlrecht ist ein subjektives Recht, die Wahl, eine Kollektivausübung dieses Wahlrechts unter staatlicher Mitwirkung. Der Mitwirkungsakt der staatlichen Behörde ist absolut wesentlich.“ S. 350. — *U. a.*, Deutsches und preussisches Staatsrecht. 2. Aufl., bearbeitet von *Kurtzig*. Berlin 1930, Bd. I, S. 390.

⁶⁰ *Stier-Somlo*, Vom parlamentarischen Wahlrecht in den Kulturstaaten der Welt. Berlin 1918, S. 15. — *U. a.*, Deutsches Reichs- und Landesstaatsrecht. Berlin und Leipzig 1924, Bd. I, S. 546.

⁶¹ Ugyanígy *Braunias*, i. m. Bd. II, S. 10 f.

Ebbe a csoportba sorozhatjuk a magyar irodalomban *Ferenczy Árpádot*, aki szerint a szavazatjog természete semmi tekintetben sem különbözik más a közjogból folyó alanyi jogosítványok természetétől. Nem annak egyéni érdekeit van hivatva kifejezésre juttatni, akit ez a jog megillet, hanem az összességnek, az államnak az érdekeit.⁶² Itt említjük fel *Moór Gyulát*, aki vitán felül állónak mondja, hogy a közjog alanyi *kötelességeket* ismer. A vita csak az, hogy vannak-e *alanyi közjogok* is. Szerinte e vitának oka egy terminológiai félreértés, vagyis a jogi mesterszavak tisztázatlan volta. Akik ugyanis az alanyi közjogok létezését tagadják, azzal érvelnek, hogy a közjog nem ismerhet *egyéni* jogokat, és a közjog gyakorlója nem a *maguk* jogát, hanem az államét gyakorolják. A közjogban tehát azért nem lehetnek *alanyi* jogok, mert nem lehetnek *egyéni* jogok. Ez a felfogás, illetve szóhasználat tehát az *alanyi jogot az egyéni joggal*, az utóbbit pedig a jogot gyakorló *fizikai személy saját jogával* azonosítja. Ha azonban alanyi jogon nemcsak az „egyéni jogot“, fizikai személyek „saját“ jogát, hanem jogi személyeknek a jogát is értjük, akkor az alanyi közjogok létezésének nincs akadálya, mert vagy a jogot gyakorló fizikai személyekéi ezek az alanyi közjogok, vagy ha nem, akkor az államéi vagy más jogi személyekéi.⁶³ *Faluhelyi Ferenc* szerint a közjog alanya és ezzel a közjogi jogosítványok alanya is csak az állam lehet. Ha egyes személyek közjogi jogosítványokkal rendelkeznek is, mint amilyen a választójog, ezeket csak az államhatalom megbízottjaiként bírják és gyakorolják.⁶⁴ Míg *Moór* szerint az alanyi jog nem egyéb, mint megengedett emberi cselekvés, jogi hatások létrehozásának a lehetősége, de ez az emberi cselekvés jogilag nem mindig annak számít be, aki azt pszichofizikailag valóban végzi, addig *Tomcsányi Móric* az alanyi jog *Windscheid*-féle klasszikus fogalmából nem küszöböli ki az érdek-momentumot és azt mondja, hogy az állam a közérdek valószínűsítése céljából az egyeseknek alanyi jog formájában bizonyos egyéni hatalmat, cselekvési lehetőséget ad

⁶² *Ferenczy Árpád*, A politika rendszere. 2. kiad. Budapest, 1909, 241. l.

⁶³ *Moór Gyula*, A jogi személyek elmélete. Budapest, 1931, 13. s k. 1. — *U. a.*, Bevezetés a jogfilozófiába. Budapest, 1923, 206. s k. 1.

⁶⁴ *Faluhelyi Ferenc*, Magyarország közjoga. Pécs, 1926, I, k. 3. 1.

a közérdekkel megférő egyéni érdekeik elismerése mellett. A választójog tehát közérdekű intézmény, amelyet az alkotmány közérdekből a törvényhozó testület helyes megalakítása végett létesített. Ezt a közérdekű jogot azonban a választó a maga egyéni, még pedig erkölcsi érdekének kielégítése mellett s a politikai program, valamint a képviselőjelölt megválasztásának egyéni akaratszabadsága útján gyakorolja.⁶⁵

Így termékenyíti meg a magyar felfogás, főleg a terminológia tisztázásával, a választójog bonyolult fogalmát, amelyet alább a kötelező szavazás elméleti megindokolásánál nyomban értékesíteni fogunk.

B) A választójogi elméletek és a kötelező szavazás.

A kötelező szavazás elméleténél a kérdés akörül forog, hogy az a parlamenti választójog jogi fogalmával és jogi természetével összeegyeztethető-e. A fentebbi fejtegetésekből nyilvánvaló, hogy amennyiben a választójog tisztán egyéni jog lenne, akkor a kötelező szavazás intézményét elméletileg nem lehetne megindokolni. Az individualizmus szemszögéből nézve minden kényszer a szavazásnál beavatkozást jelentene az egyesnek a személyes szabadságába. Ha a választójog egyéni jog, akkor vele az egyes szabadon rendelkezhetik. A kötelező szavazás tehát a választójog tisztán individualisztikus felfogásával összeegyeztethetetlen. Erre az álláspontra helyezkedik az irodalom is. Azt lehet valósággal mondani, hogy a kötelező szavazás az individualisztikus felfogásnak a próbaköve. Szinte tanácstalanul áll vele szemben. Így különösen a francia irodalom, amelyből legyen elég csak *Esméint* idézni, aki kifejti a választójog és a kötelező szavazás összeegyeztethetlenségének az elméletét.⁶⁶ Hasonlóképen a német irodalomban *Triepel*, aki azt mondja,

⁶⁵ *Tomcsányi Móric*, Magyarország közjoga. 2. kiad. Budapest, 1932, 179. l.

⁶⁶ „Si le droit de suffrage est un droit individuel, inhérent à la personne, chaque individu doit pouvoir user ou non à son gré comme de tout autre droit qui lui est propre.“ (*Esméin*, *Eléments de droit constitutionnel français et comparé*. 8e éd. par *Nézard*. Paris 1927—28, t. I, p. 399.) — Ugyanígy *Mallat*, *Le vote obligatoire*. (*Revue Politique et Parlementaire* t. XLVIII, 1906, p. 119 et s.)

hogy a kötelező szavazás elméleti megindokolói csak azért csinálnak az állampolgárból államszervet, mert azon a nézetten vannak, hogy ebből már magából következik annak szavazási kötelezettsége.⁶⁷ Az olasz irodalomban az 1891-ben Firenzében tartott harmadik jogászgyűlés és az azt követő irodalmi vita foglalkozott vele különösen. Főellenzője volt *Tambaro*.⁶⁸ Egyéb külföldi ellenzői a kötelező szavazásnak a hollandoknál *Gargas*,⁶⁹ a norvégoknál *Lie*⁷⁰ és az észtekénél *Kliimann*.⁷¹ A magyar irodalomban egyetlen kemény ellenzője *Balogh Arthur*, aki azonban nem elméleti, hanem inkább gyakorlati politikai szempontokból kiagásolja.⁷²

Viszont az elméleteknek az a csoportja, amely a választójogot a köz érdekében kifejtett közfunkciónak, illetve a dualisztikus elméletek alapján állva nem egyéni jognak, hanem alanyi közjognak tekinti, arra az eredményre jut, hogy a választójog

⁶⁷ *Triepel*, Wahlrecht und Wahlpflicht. (Vortrag, gehalten in der Gehe-Stiftung zu Dresden am 17. März 1900.) (Vorträge der Gehe-Stiftung Bd. V.) Dresden 1900, S. 10 f. — *U. a.*, *Spira* munkájáról írt beható ismertetésében (Zeitschrift für Politik Bd. IV, 1911, S. 604). — Ellenzői még a kötelező szavazásnak részint jogelméleti, részint politikai okokból a nevesebb írók közül: *Kelsen*, Kommentar zur österreichischen Reichsratswahlordnung. Wien 1907. — *Savigny*, Das parlamentarische Wahlrecht im Reich und in Preussen. Berlin 1907. — *Geffcken*, i. m. S. 174 f. — *Mayer, Max Ernst*, Bekämpfung der Wahlumtriebe durch das Strafrecht. (Zeitschrift für Politik Bd. III, 1909, S. 18.) — *Spira*, i. m. S. 150 f. — *Kahl*, Wahlpflicht? (Deutsche Juristen-Zeitung Jg. XXVIII, 1923, H. 3–4, Sp. 67 f.) A kötelező szavazás ellenzőit és pártolóit felsorolja, ő maga pedig szkeptikusan itéli meg a gyakorlati eredményt. — *Nawiasky*, Betrachtungen zur Reform des deutschen Reichstagswahlrechts. (Zeitschrift für Politik Bd. XVI, 1927, S. 550.) — *Kuenzer*, Wahlreform. (Deutsche Juristen-Zeitung Jg. XXXVI, 1931, H. 2, Sp. 128.) — *Medicus*, Die Frage der Wahlpflicht. (Zeitschrift für Politik Bd. XXI, 1932, S. 99.)

⁶⁸ *Tambaro*, Il voto palese e il voto obbligatorio. Napoli 1901. — Az egyéb olasz irodalmat közli *Vutkovich*, i. m. 45. s k. l. Még behatóbban német kiadásában S. 40 f. — V. ö. még *Rossi*, Sulla natura giuridica del diritto elettorale politico. Roma 1908, p. 18 e seg.

⁶⁹ *Gargas*, i. m. S. 251 f.

⁷⁰ *Lie*, Forholdvalg og andre Reformer. [Arányos választás és más reformok.] Oslo 1915.

⁷¹ *Kliimann*, i. m. 14. s k. l.

⁷² *Balogh*, i. m. 176. l. — *Kmety Károly* csak érinti a kérdést és jogelvileg helytállónak tartja, de szerinte a magyar gondolkodás a kötelező szavazási rendszert nem értékeli. Kázus a „kötelező“ szavazás körül. (Jogtudományi Közlöny LV. évf., 1920, 9. sz. 66. s k. l.)

mint közjog egyúttal állampolgári kötelesség is, amelynek nemteljesítését az állam büntetéssel sújthatja. Maga a választás föltétlenül állami funkció, egy államszervnek a létesítése. Épen ezért a választójog elsősorban választási kötelesség. A választás csak annyiban jelentkezik alanyi közjogként, amennyiben a választásra jogosultnak lehetőséget nyújt, hogy választási kötelezettségének teljesítésével befolyást gyakorolhasson az államhatalomra. Így a választójoggal felruházott állampolgár kedvezményezettebb helyzetet foglal el a választójogból kirekesztett polgártásaival szemben. E fontos politikai jog gyakorlásával lesz aktív polgárrá. Véleményét és akaratát közügyekben az állam magasabbra értékeli, mint a többi állampolgárét.

A választójognak ez a komplikált természete azonban nem vonja nyomban mint természetes következményt maga után, hogy a szavazás joga együtt járna a szankciókhoz kötött szavazási kötelezettséggel. Hogy az állam a szavazás kötelességét kényszerrel is követeli-e, ez tisztán politikai célszerűségi kérdés. A törvényhozó szabad mérlegelése marad, hogy ennek a közkötelességnek a megsértéséhez bizonyos jogi hátrányokat fűz-e, vagy pedig megelégszik azokkal a morális eszközökkel, amelyeknek alkalmazását már elegendőnek fogja találni, hogy egyéb kényszerrendszabályoktól eltekintsen. Végeredményében azonban a törvény csak a szavazásban való részvételt írhatja elő kötelezőleg, de magának a választásnak a kötelességét nem, mert a választó üres lappal is szavazhat. A kötelező szavazás intézménye tehát voltaképen csak alaki, de nem egyúttal anyagi kötelezettség. Igaz viszont, hogy maga az üres lap is szavazat, mert azt tartalmazza, hogy a választó valamennyi jelölt ellen szavazott.

Miként fentebb a választójog jogi természetének vizsgálatánál rámutattunk, a francia forradalom termelte ki mint egyik eszmét a választójog helyét az emberi jogok között. A forradalomnak a vívmánya volt az abszolútizmussal való küzdelemben az individuális elmélet, amely visszautasított minden beavatkozást a polgári szabadságjogokba. A modern államban azonban, amelyben az „alattvalók“ nem a monarchával, hanem az állammal állanak szemben mint hatalmának alávetettek, az individualisztikus felfogás túlhaladottnak tekinthető.

Ma, amikor a választás természetére nézve az állam érdekében kifejtett funkció, a választójog pedig közjogilag biztosított alanyi jogosultság, ebben a felfogásban visszatükröződik a modern alkotmányos állam eszméje, amely sem nem kizárólagos öncél, sem az egyesek külön célja, hanem amelyben összességi érdek és egyéni érdek elváihatatlanul egybefonódik. Ebben a harmóniában minden jog, tehát a választójog is, szociális jog lesz, amelyben korrelációba kerül a jognak és kötelességnek a fogalma. Miként a tulajdon jogával is szemben áll a kötelesség eszméje, amennyiben azt az összességnek az érdekében, nem pedig a kárára kell gyakorolni, azonképen állítható a választójoggal is szembe a szavazás kötelessége.

Az itt vázolt megfontolás alapján indokolja meg elméletileg a kötelező szavazást az újabb irodalom. Így a franciáknál *Duguit*, aki szinte klasszikusan írja: „Alapvető következménye annak, hogy a választójog funkció, hogy a választó köteles szavazni, mint minden funkcionárius köteles elvégezni azt a funkciót, amellyel föl van ruházva. Franciaországban ez a kötelesség a tétéles törvény részéről nincs ugyan szankcionálva, de azt lehet mondani, hogy már megvan az emberek tudatában és kétségtelenül érvényesülni fog a közelebbi jövőben. Az 1875 augusztus 2-i törvény már behozta a kötelező szavazást a szenátorok választásánál.”⁷³ Legújabban *Giraud* kérdezi, hogy ugyan miért ne lehetne a polgár szavazásra kényszerítését megindokolni, ha ez a kötelezettség a közérdekét szolgálja, amikor ugyanazt a polgárt hasonlíthatatlanul súlyosabb és kellemetlenebb kötelezettségek terhelik, mint amilyen az adófizetés és a katonai szolgálat.⁷⁴ *Hauriou*, ki szerint „Le suffrage est à la fois un droit individuel, et une fonction sociale“, a kötelező szavazást azzal indokolja, hogy ha a kormányhatalom kívánatosnak tartotta a szavazóra nézve kötelezőleg előírni a szavazást és a maga részéről teljesítette minden kötelességét, így kétoldalú jogviszony keletkezett, amelyben a választónak is kell teljesítenie a maga részéről kötelezettségét. Mivel pedig a választás titkos, a választónak a kötelezettsége voltaképpen kimerül a megelégedésben, szavazócédulájának leadásában.⁷⁵ Még tovább mennek

⁷³ *Duguit*, i. m. t. I, p. 318.

⁷⁴ *Giraud*, i. m. p. 6.

⁷⁵ *Hauriou*, i. m. p. 628 et s.

Barthélemy és *Duez*, akik vitatják, hogy a kötelező szavazás kérdésénél van-e egyáltalán szükség annak elméleti megindoklására, hogy a választójog jog-e, vagy pedig funkció, a fontos csak annak a bizonyítása, hogy e kötelesség kívánatos és megvalósítható, amiért is mindketten helyeslik.⁷⁶

A német irodalomban már *Laband*, aki a választójogot nem alanyi jognak, hanem közfunkciónak tartotta, belőle azt következtette, hogy a kötelező szavazás a választójog lényegével egybehangzó. Különösen az 1893 óta fennálló belga példára hivatkozott.⁷⁷ *Jellinek* szerint a választójog lényegének a megértéséhez a kötelező szavazás megállapításának a lehetősége nagy jelentőségű. Benné talál a választójogra jellemző közfunkció világos, jogi kifejezést. Benne a választójog hasonló jogosító kötelességszerűséget nyer, mint ez az esküdt-bíróságnál az eset. Érdekes szerinte, hogy közvetett szavazásnál az elektorok funkciójának kötelező jellegét egészen természetesen tekintik, ami abból következik, hogy az illető megkérdezése nélkül mindenki elektorra választható, és hogy az elektori minőség visszautasítása sem megengedett.⁷⁸ Mivel *Fleiner* a választást állami funkciónak tekinti, ezért szerinte a „választójog“ is elsősorban választási kötelesség.⁷⁹ *Carl Schmitt*, miként fentebb láttuk,⁸⁰ a választójogot mint közfunkciót a legszorosabb értelemben vett közkötelességnek tartja és intézményszerű biztosítását a demokratikus alkotmányokban következetesen követeli. *Kaisenberg* szerint a választói jogosultság mint közjog egyúttal közkötelesség is, hogy azonban teljesíté-

⁷⁶ *Barthélemy, Joseph* et *Duez*, *Traité élémentaire de droit constitutionnel*. Paris 1926, p. 296 et s. — *Barthélemy* már fentebb idézett művében (*L'organisation du suffrage et l'expérience belge*, Paris 1912) és egy parlamenti emlékiratban (*Journal Officiel. Documents Parlementaires*, sess. ord. 1922, annexe No 4738, p. 2317) kifejtette, hogy a kötelező szavazás jogilag indokolt, politikailag célszerű és mindenütt hatékonynak bizonyult. — Lásd a franciáknál még *Adolph*, *Le vote obligatoire*. (Thèse.) Paris 1901. — *Pindray*, i. m.

⁷⁷ *Laband*, *Die Reform des Wahlrechts in Belgien*. (Deutsche Juristen-Zeitung Jg. V, 1900, Sp. 218.)

⁷⁸ *Jellinek*, *Besondere Staatslehre*. (Ausgewählte Schriften und Reden. Berlin 1911, Bd. II, S. 217 f.)

⁷⁹ *Fleiner*, *Institutionen des Deutschen Verwaltungsrechts*. 8. Aufl. Tübingen 1928, S. 179. — *U. a.*, i. m. S. 304 f.

⁸⁰ 134. l.

sét az állam kényszerítőleg követeli-e, ez politikai célszerűségi kérdés.⁸¹ *Braunias* nagy munkájában a kötelező szavazásnak lelkes híveként jelentkezik és a kérdést mind elméletileg, mind gyakorlatilag behatóan tárgyalja.⁸²

Az olaszoknál már *Palma* lándzsát tör mellette.⁸³ Majd a firenzei jogászgyűlésen *Codacci-Pisanelli*.⁸⁴ Az Amerikai Egyesült Államokban *Holls* külön tanulmányt szentel a kérdésnek, amelyben kimutatja, hogy bár a tételes jog ma nem ismeri, de már feltalálhatók az egyes államokban a kötelező szavazás csirái.⁸⁵ Az észti irodalomban jogelméletileg kitűnően indokolja meg *Uluots*.⁸⁶

A magyar irodalomban *Vutkovich Sándoré* az érdem, hogy a kötelező szavazás eszméjét fölvetette. 1903-ban megjelent magyar nyelvű könyvének nyomban gyakorlati hatásai is mutatkoztak, mert a könyv 1906-ban közzétett német kiadásában, amelyre úgyszólván az egész világirodalom támaszkodik, már külön fejezetet szentel a kötelező szavazás kérdésének Magyarországon.⁸⁷ A következő magyar író, akinél a köte-

⁸¹ Lásd fentebb a 12. jegyzetben közölt helyet!

⁸² *Braunias*, i. m. Bd. II, S. 34 f.

⁸³ *Palma*, Del potere elettorale negli stati liberi. Milano 1869, p. 107 e seg.

⁸⁴ *Codacci-Pisanelli*, Scritti di diritto pubblico. Città di Castello 1900, p. 151 e seg.

⁸⁵ „With this moral awakening there has come a great and important change in the way of thinking of political observers, of deep significance and of far-reaching consequences; *the Duty of voting has been more clearly recognized and emphasized than ever before...* The object for which a man is invested with the *right to vote is one entirely outside of himself*, or as the Germans would express it, it is purely objective.“ *Holls*, Compulsory Voting. (Annals of the American Academy of Political and Social Science vol. I, p. 587.)

⁸⁶ Lásd fentebb a 18. jegyzetben idézett tanulmányát! (Főleg 448. s k. l.) — Ugyanott idézve a szerzőnek észti nyelvű tanulmánya.

⁸⁷ Itt jegyzetben olvassuk, hogy 1904 január 20-án a magyar miniszterelnökségen gróf *Tisza István* összehívására választójogi ankétot tartottak, amelyre *Vutkovich* pozsonyi kir. jogakadémiai tanár is meghívót kapott, és amelyen a kötelező szavazás kérdését is belevitte a vitába. A jelen voltak azt nagy érdeklődéssel hallgatták anélkül, hogy akár ebben, akár a választójog egyéb kérdéseiben állást foglaltak volna. (Munkái idézve fentebb a 7. jegyzetben. A most említett jegyzet a német kiadásban S. 45.)

lező szavazás problémájával találkozunk, *Eöttevényi Olivér*, aki külön fejezetben foglalkozik a kérdéssel, de nagyban-egészben *Vutkovich* nyomán és nem annyira az elmélet, mint a gyakorlati politika szempontjaiból vizsgálva az intézményt.⁸⁸ Néhány lapot szentel a kérdésnek *Krüger Aladár*.⁸⁹ Már jogászilag törekszik a kötelező szavazás kérdését fejtegetni *Edvi Illés Károly*.⁹⁰ A kötelező szavazás mellett nyilatkozik *Ferdinandy Gejza*.⁹¹ Elméleti és gyakorlati szempontból teszi vizsgálat tárgyává a kérdést Politikájában *Ferenczy Árpád*.⁹² Igen helyesen a választójog jogi természetéből vezeti le a kötelező szavazás intézményét *Némethy Károly* is, aki az *Andrássy-féle* törvényjavaslat ismertetése során kifejti, hogy az bármennyire üdvösnek is lássék, a nyílt szavazás rendszerével nem egyeztethető össze.⁹³ A kötelező szavazás kérdésének különösen jogászi szempontból első rendszeres kifejtője *Buza László* volt többször idézett értekezésében. Mintha 1913-ban különnyomatban is megjelent 40 lap terjedelmű tanulmánya ebben az irányban befolyásolta volna a kérdés további gyakorlati alakulását, mert hisz, mint fentebb láttuk, már a *Tisza-féle* 1913:XIV. tc. képviselőházi bizottsági vitája során szó került a kötelező szavazás gyakorlati megvalósításáról. A kötelező szavazás mellett nyilatkozott *Polner Ödön* is, aki egyenesen a választójog közhatalósági természetéből vezette azt le.⁹⁴ Ugyancsak a kötelező szavazás intézménye mellett foglalt állást e sorok írója, akit az észtországi kísérlet során szakvéleményezésre szólítottak föl.⁹⁵

⁸⁸ *Eöttevényi Nagy Olivér*, A választói jog problémái. Budapest, 1907, 165—182. l.

⁸⁹ *Krüger Aladár*, Az általános választói jog kérdése Magyarországon. (Katholikus Szemle XXII. k., 1908, 265—267. l.)

⁹⁰ *Edvi Illés Károly*, Kötelező szavazás. (Jogállam VIII. évf., 1909, 170—176. l.)

⁹¹ *Ferdinandy Gejza*, A választói jog történeti fejlődése. (Magyar Társadalomtudományi Szemle II. évf., 1909, 910. l.)

⁹² *Ferenczy Árpád*, i. m. 241—244. l.

⁹³ *Némethy Károly*, i. m. S. 187.

⁹⁴ Lásd fentebb a 23. jegyzetben idézett helyet!

⁹⁵ Lásd fentebb a 18. jegyzetben idézett; 9 lap terjedelmű észt nyelvű tanulmányát! — Lásd továbbá *Csekey*, Ungarns Staatsrecht nach dem Weltkrieg. (SA. aus dem Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart Bd. XIV, S. 409—483.) Tübingen 1926, S. 443.

Végül néhány sikerült fejtegetést fűz újabban a kötelező szavazás kérdéséhez *Goltner Dénes*, aki azt véli, hogy az kedvező befolyást gyakorolhat a választások tisztaságára.⁹⁶

III. A kötelező szavazás a gyakorlatban.

1. **Jogforrások.** A kötelező szavazást kimondhatja az *alkotmány* (mint a svájci kantonokban, régebben Liechtensteinben, Belgiumban, azelőtt Hollandiában, azután Romániában, Salvadorban és Hondurasban), vagy pedig a *választótörvények* (mint Franciaországban, Vorarlbergben, Tirolban, Spanyolországban, Hollandiában, azelőtt Lippében, Bulgáriában, Csehszlovákiában, Liechtensteinben, Luxemburgban, Magyarországon, Görögországban és rövid ideig Észtországban), vagy pedig maguk a törvények kifejezetten nem említik, hanem csak *bizonyos cselekményt* követelnek, amely azonban hatásaiban megegyezik a kötelező szavazással (mint Zürich kantonban, ahol a választónak szavazáskor le kellett adnia az igazoló kártyáját, vagy Magyarországon, ahol nyilvános szavazásnál a választónak meg kell jelennie a szavazatszedő-küldöttség előtt).

2. **Erkölcsei szankciók.** A kötelező szavazás vagy mint erkölcsi, mint *polgári kötelesség* szerepel, vagy pedig megszegése büntető következményekkel jár. A kötelező szavazás szankció nélkül csak néhány svájci kantonban áll fenn. Ezek: Bern, Luzern, Uri, Obwalden, Nidwalden, Glarus és Zug. Továbbá a német tagállamok közül Badenben, Braunschweigban és Mecklenburg-Strelitzben. Egyébként a kötelező szavazás szankciói, amelyekkel megszegését sújtják, erkölcsi természetűek, pénzbírságok és politikai természetűek.

Erkölcsei szankciók: *a*) megintés (Belgiumban már az első mulasztásnál); *b*) a kötelességszegők nyilvános közhírrététele (Belgiumban ismételt mulasztásnál). A morális szankcióknak az értéke néha hatásosabb, mint a pénzbírságé. A kiplakatirozás, táblára kifüggesztés, vagy a hivatalos lapban való közzététel mint kipellengérezés jön tekintetbe, ami sokszor azért lehet kellemetlen, mert más érdekeltek és a politikai ellenfél is olvashatják.

⁹⁶ *Goltner Dénes*, A választási rendszer és eljárás befolyása az országgyűlési képviselőválasztások érvényességére. Szeged, 1933, 53—55. l.

3. Politikai szankciók. Mindeddig a legmesszebb menő politikai szankciókat a Batáviai Köztársaság alkotmányának idézett 14. cikke tartalmazta.⁹⁷ Belgiumban a választójog tíz évre szóló elvonásával büntetik azt, aki tizenöt év alatt négyszer megszegte a szavazási kötelezettséget (választótörvény 210. §). Luxemburgban hat évre törlik a névjegyzékből, aki kilenc év alatt kétszer megszegi a választási kötelezettséget (választótörvény 262. §).

4. Pénzbírságok. Svájcban: Thurgauban 1 frank, St. Gallenben, Aargauban és Waadtban 2 frank. Belgiumban 1—3 frank, hat év alatti ismétlődés esetén 3—25 frank (választótörvény 150. §). Bulgáriában 20—500 léva (választótörvény 161. §). Hollandiában legfeljebb 3 forint, ismétlődés esetén két éven belül 10 forint (választótörvény 150. §). Csehszlovákiában 20—5.000 korona (választótörvény 58. §), vagy pedig egy hónapra terjedhető elzárás. Romániában 50 leu (választótörvény 69. §). Magyarországon 1—10 aranykorona (választótörvény 172. §).⁹⁸ Görögországban 25—2.000 drachma (választótörvény 142. §). Ausztriában: Vorarlbergben 10—100 silling vagy pedig három napig terjedhető elzárás; Tirolban 3—50 silling. Észtországban nem terjedhetett túl 5 koronán.

Ma a pénzbírság, illetve ahol szabadságvesztésbüntetésre változtatható át, ott pénzbüntetés a leggyakoribb büntetési nem. Magasságának helyes kiszabása azonban meglehetősen nehéz. Ha túlalacsonyan szabják ki, akkor egyfelől azt a meggyőződést válthatja ki a választóból, hogy az ő szavazata csak oly keveset ér, másfelől pedig sok, különösen tehetősebb szavazó szívesen megfizeti, mintsem hogy az urnák elé járuljon. Különösen ott, ahol túlgyakoriak a népszavazások, mint pl. a referendum intézményét ismerő svájci kantonokban, ahol néha bizonyos évszakban nincs olyan vasárnap, hogy ne kellene a polgároknak szavazniuk. Ha pedig túlmagasan állapítják meg a pénzbírságot, akkor beszédese nehézségekbe ütközik, mert a legtöbben minden ürügy alatt menekülni akarnak behajtása alól. Emellett magas pénzbüntetés vagy szabadságvesztésbünte-

⁹⁷ Lásd fentebb 113. l.!

⁹⁸ A pengőérték megállapításáról szóló 1925:XXXV. tc. 20. §-a harmadik bekezdésének rendelkezése értelmében 1 aranykorona = 1.1585365 pengővel.

tés nem is állanak arányban a büntetendő cselekménnyel. A legcélravezetőbb tehát valamely nem nagyon alacsony alsóhatárt és egyúttal a legmagasabb határt is megállapítani és a kötelességmulasztó vagyoni helyzetéhez képest, valamint a mulasztás gyakoriságához mérten kiszabni. Ezeknek a szempontoknak a mérlegelésével került bele az 1918:XVII. tc.-be is és maradt meg azóta is az 1925:XXVI. tc.-ben.⁹⁹

5. Egyéb büntetési nemek. Mint már fentebb rámutattunk, több helyen nem pénzbírsággal sujtják a szavazástól távolmaradókat, hanem egyenesen pénzbüntetéssel, ami szabadságvesztésbüntetéssé változtatható át. Tehát az egyéb büntetési nemek közé tartozik a pénzbüntetés és az elzárás. Emellett valaha olyan büntetés is fennállott, amely szerint a pótválasztásnak a költségeit meg kellett fizetni, miután az első választás a választók nagy számban való távolmaradása miatt lehetetlen volt. Ez a büntetési nem azonban ma már nem szerepel és azelőtt is csak az elektorokra vagy egyéb kiküldöttekre vonatkozott.¹⁰⁰

6. Büntető hatóságok. A kötelező szavazás esetén előálló mulasztások után a büntetéseket vagy közigazgatási hatóságok, vagy pedig bíróságok szabják ki. Általános szabály, hogy az, aki a választástól távol maradt, bizonyos határidőn belül magát szóban vagy írásban igazolhatja. Ezek a hatóságok vagy közigazgatási hatóságok (így Hollandiában a polgármester, Liechtensteinben az előljáró), vagy a választást végző hatóság (nálunk pl. a központi választmány); vagy pedig a bíróság (így Belgiumban a békebíró).

Igazolási okokként szerepelnek: *a)* magas kor (70 éven felül Luxemburgban, Vorarlbergben, Csehszlovákiában); *b)* betegség vagy testi gyengeség (Liechtensteinben, Vorarlbergben,

⁹⁹ Rendkívül érdekesek a választójogi bizottság idevonatkozó tárgyalásai 1918-ban gróf *Tisza István* és *Wekerle Sándor* élénk részvételével a vitában. (*Csizmazia—Jakabffy*, i. m. XXXI. ülés 1918 június 7-én 12. s k. 1.)

¹⁰⁰ Így volt 1818 óta Bajorországban az elektorokat illetőleg és 1906-ig, az általános választójog behozataláig fennállott. 1876—1904-ig Badenban is hasonló rendelkezés volt nemcsak az elektorokra, hanem az egyetemek képviselőire nézve is. *Triepel* (Zeitschrift für Politik Bd. IV, 1911, S. 598), aki *Spirának* idevonatkozó téves adatait kijavítja. *Spira* nyomán *Brauniasnál* is téves a közlés (Bd. II, S. 42).

Csehszlovákiában; *c*) közeli rokonok súlyos betegsége vagy mély gyász (Liechtensteinben); *d*) nagy távolság a szavazás helyétől (Csehszlovákiában 100 km-en túl); *e*) halaszthatatlan hivatali vagy foglalkozásbeli kötelesség (Liechtensteinben, Vorarlbergben, Csehszlovákiában); *f*) az országból való távollét (Liechtensteinben) és végül *g*) lelkiismereti aggodalmak (Hollandiában).¹⁰¹

Ha az igazolási okot elfogadja a hatóság, akkor az ügy elintézését nyert. Ha ellenben nem, vagy pedig egyáltalán nem élt a mulasztó az igazolás jogával, akkor a büntetést kiszabja: *a*) vagy a közigazgatási hatóság (Liechtensteinben a választási hatóság, nálunk a rendőrhatalóság, Csehszlovákiában a politikai hatóság); *b*) vagy pedig a bíróság (Belgiumban a békebíró, Hollandiában a kantonbíró). Ahol a közigazgatási hatóságok foganatosítják az ítéletkiszabást, ott a fél jogorvoslattal élhet vagy a felsőbb közigazgatási fokozathoz (Liechtensteinben és Magyarországon), vagy pedig a bírósághoz (mint volt Észtországban).

Nálunk csak az 1920. évi nemzetgyűlési képviselőválasztások után került volna a sor először a nemszavazók megbüntetésére, miután az 1919 november 17-i 5.988/1919. M. E. számú kormányrendelet 68. §-ának első bekezdése, illetve az annak helyébe lépő 1919 december 4-én kelt 6.516/1919. M. E. számú kormányrendelet 6. §-a a következőképen rendelkezett: „A szavazási kötelezettség alapos ok nélkül történt elmulasztása öt koronától kétszáz koronáig terjedhető pénzbírsággal,

¹⁰¹ Hollandiában a kötelező szavazásnak az 1917-i módosított alkotmányba való felvétele rendkívüli nehézségeket idézett elő, mert különösen a nagyvárosokban a szavazástól tartózkodók száma igen magas volt, és magát a büntetés végrehajtását nem tudták a hatóságok lebonyolítani. Különösen a kálvinista vallásúak szegültek ellene a szavazási kényszernek, mert szerintük az az isteni rendbe ütközött, úgyhogy az 1922-i alkotmányrevízió alkalmából törölték is az alkotmányból. Attól kezdve csak a választótörvényben volt kimondva, de a kormány még tovább ment, amikor 1925-ben olyan javaslattal jött, hogy a kötelező szavazás a jövőben csak erkölcsi kötelesség legyen. A második kamara azonban elvetette a javaslatot, úgyhogy az 1925 június 23-i választótörvényben továbbra is mint jogi kötelesség maradt meg, de javították a kötelességmulasztók megbüntetésének eljárásán. Lásd. *Gargas*, i. m. S. 225 f. — *Braunias*, i. m. Bd. II, S. 41.

továbbá azoknál, akik állami egyenes adóval vannak megróva, az 1919. évre kirótt állami egyenes adó 5 %-ának megfelelő összegű további pénzbírsággal, végül minden esetben annak a jogkövetkezménynek a kimondásával büntetendő, hogy az illető a legközelebbi törvényhozási választásoknál sem választójogot nem gyakorolhat, sem a törvényhozás tagjává nem választható.“ A bíróságok azonban e rendelkezések törvényessége ellen támasztott aggodalmaikból vonakodtak a büntetések kiszabásától. Némelyek a bíróságok ilyen magatartását alkotmányjogi okokra vezették vissza olyan értelemben, hogy a bíróság a szavazás elmulasztását poenalizáló rendeletet azért tekintette érvénytelennek, mert annak kibocsátásakor az akkori bár tényleges, de nem alkotmányos kormány nem bírt rendeletalkotási joggal.¹⁰² Ha azonban a kormány a nemszavazók büntetésére vonatkozólag a fent idézett rendelkezésen kívül egyéb intézkedéseket nem tett volna, akkor a járásbíróságok, amelyekhez az első helyen idézett kormányrendelet 68. §-ának második bekezdése a mulasztókat utalta, „a büntetőeljárás szabályainak megfelelő alkalmazásával“ bizonyára el is jártak volna. Ekkor ellenben az 1920 február 12-én kelt 9.610/1920. B. M. számú belügyminiszteri rendelet 2. §-a elrendelte, hogy a büntetőperrendtartásnak járásbírósági szabályait a szavazási kötelezettség elmulasztása miatt indított eljárásban azzal az eltéréssel kell alkalmazni, „hogy a bíróság az egész eljárás folyamán hivatalból, ügyészségi megbízott közreműködése nélkül jár el.“ Ennek a belügyminiszteri rendeletnek az érvényességét, amely büntetőtörvénykezési jogunk egyik alaptételének, a vádelvnek félretolását határozza el, bíróságaink természetesen nem ismerhették el. Így történt, hogy az 1920. évben lefolytatott nemzetgyűlési képviselőválasztások után a belügyminisztertől jogérvénytelenül előírt büntetőparancsok kibocsátására és ítélethozatalra nem is került sor.¹⁰³

A nemszavazók büntető hatóságának illetékessége tekintetében az 1925:XXVI. tc. rendelkezései alapján is támadtak nézeteltérések. A törvény 172. §-ának 4. bekezdése értelmében ugyanis ezekben az ügyekben a választókerület székhelye sze-

¹⁰² Így *Kmety Károly* főntebb a 72. jegyzetben idézett cikkében.

¹⁰³ Ugyanígy *Kováts Andor*, A nem-szavazók büntetendősége. (Jogtudományi Közlöny LV. évf., 1920, 12. sz. 92. s k. 1.)

rint illetékes I. fokú rendőrhatóság jár el. Némely hatóság ezt úgy akarta értelmezni, hogy az I. fokú rendőri büntetőbíróság illetékes. Miután azonban a szavazás elmulasztása nem kihágás, tehát a választójogi törvény végrehajtása nem az állami rendőrség, hanem a közigazgatási hatóság feladata. Az állami rendőrség csak abban az esetben járhatna el ezekben az ügyekben, ha a törvény kifejezetten az állami rendőrhatóság hatáskörébe utalta volna a nemszavazók megbüntetését. (Így intézkedik az állami rendőrség ügyintéző hatásköréről szóló 90.089/1919. B. M. számú belügyminiszteri rendelet 4. §-a is.) De a rendőri büntetőbíróság illetékessége ellen szól az is, hogy az 1925:XXVI. tc. 172. §-ának 7. bekezdése szerint a jogorvoslat felett az alispán, thj. városokban pedig a városi tanács (illetve az 1929:XXX. tc. 44. §-a értelmében a polgármester) érdemben végérvényesen határoz. Már pedig az állami rendőrség elé utalt kihágási ügyekben másodfokon a kerületi főkapitány, illetve ennek az állásnak a megszüntetése óta a m. kir. rendőrség vidéki főkapitánya határoz.¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Ebben a tárgyban a szíves gyakorlati felvilágosításokért *Buócz Béla* főkapitányhelyettes úrnak, a szegedi m. kir. rendőrkapitányság vezetőjének adózom őszinte hálával. — Mint már rámutattunk, az 1918:XVII. tc.-be gróf *Tisza István* bizottsági javaslatára történt a pénzbüntetés helyett a pénzbírságnak mint rendbüntetésnek (Ordnungstrafe — Geldstrafe) a felvétele. A választójogi bizottságnak fent idézett (123. l.) jelentése maga mondja, hogy „Az eljárás a közigazgatási hatóság, mint rendőri büntetőbíróság hatáskörébe tartozik.“ Az 1918:XVII. tc.-nek ilyen irányú rendelkezésével szemben a fent idézett 5.988/1919. M. E. számú kormányrendelet 68. §-ának második bekezdése a közigazgatási hatóság mint rendőri büntetőbíróság helyébe a büntetőjárásbíróságot helyezte. Az 1925:XXVI. tc. kormányjavaslatára viszont úgy hangzott, hogy a pénzbírságot az adóhivatal kiszabása alapján a központi választmány rója ki, amihez a nemzetgyűlés választójogi bizottságának a jelentése megjegyezte, „hogy bár a javaslat szerint a pénzbírságot mindjárt a pénzügyi hatóság szabja ki, ez nem jelenti azt, hogy a bírságolás jogát a pénzügyi hatóság gyakorolja. Ez ellentétes volna jogrendszerünkkel.“ (Nemzetgyűlési Irományok. 1922. XIII. k. 361. l.) A nemzetgyűlés plenumának 1925 július 3-i 440. ülésében azonban *Urbanics Kálmán* képviselő helytelenítette, „hogy a törvény új büntetőhatóságot állapít meg, amidőn az eddig büntető hatalommal felruházva nem volt hatóságot, a központi választmányt ruhazza fel ezzel a hatáskörrel.“ Nemzetgyűlési Napló: 1922. XXXIV. k. 420. l.) Miután *Rakovszky Iván* belügyminiszter hozzájárult az indítványhoz, a 172.

7. A kötelező szavazás hatása. A kötelező szavazás bevezetésének mindenütt legközvetlenebb politikai célja az volt, hogy a választóknak a szavazásban való részvételét fokozzák. Ezt a kötelező szavazás intézményével általában mindenütt el is érték. Így pl. Belgiumban a szavazástól tartózkodók számaránya 1892-ben még 16%-ot tett ki, 1894-ben a kötelező szavazás behozatala után ez az arányszám 5%-ra csökkent le. Igen figyelemreméltó volt az eredmény Waadt svájci kantonban. Ott 1925-ben vezették be a kötelező szavazást, de csak a népszavazásokra, nem pedig a választásokra nézve is. Nyomban éreztette azonban kihatását a választásokra is. Míg a választásokban való részvétel 1919-ben és 1922-ben 71.3 és 66.9%-kal erősen a 80.4 és 76.4%-os svájci átlag mögött maradt, a kötelező szavazás bevezetése után 1925-ben és 1928-ban 87.1 és 82.6%-os arányszámával túlhaladta a 76.8 és 78.8%-os svájci átlagot.¹⁰⁵ Igen jellemzőek az észtországi statisztikai adatok. Az alábbiak az államgyűlési (parlamentari) választásokon és a népszavazásokon résztvettek százalékát mutatják:¹⁰⁶

I. államgyűlés (1920)	72.6	a	leszavazottak	%-a	a	választók	közül
I. népszavazás (1923)	65.8	"	"	"	"	"	"
II. államgyűlés (1923)	67.9	"	"	"	"	"	"
III. " (1926)	73.6	"	"	"	"	"	"
IV. " (1929)	69.3	"	"	"	"	"	"
V. " (1932 május)	67.4	"	"	"	"	"	"
II. népsz. (1932 aug.)	90.5	"	"	"	"	"	"
III. " (1933 június)	66.5	"	"	"	"	"	"
IV. " (1933 október)	77.9	"	"	"	"	"	"

§ 4. bekezdését a nemzetgyűlés *Urbanics* módosításával fogadta el, úgy-hogy a központi választmány helyett bírságoló hatóságként az elsőfokú rendőrhatalóság jelöltetett meg. (Lásd u. o.!)

¹⁰⁵ *Braunias*, i. m. Bd. II, S. 44.

¹⁰⁶ Csekey, Valimise kohustus. [A kötelező szavazás.] (Eesti Politsei [Észrt Rendőrség] XI. évf., 1932, 4. sz. 276. l.) — *Tooms*, V Riigikogu valimised — Élections au Parlement. (Riigi Statistika Keskbüroo — Bureau Central de Statistique de l'Estonie.) Tallinn 1932, p. 8. — Rahvahäältesed Põhiseaduse muutmiseks — Plébiscites concernant les changements dans la Constitution de la République. (Eesti Statistika Kuukiri — Recueil Mensuel du Bureau Central de Statistique de l'Estonie Nr. 145(12), 1933, p. 608.)

Jellemző ezekből az adatokból, hogy a második népszavazáson, amikor egyetlenegyszer kötelező volt a szavazás, a választóknak mindössze csak 9.5%-a tartózkodott a szavazástól. A részvétel a kötelező szavazás eltörlése után 90.5%-ról nyomban 66.5%-ra esett vissza. A következő 11.4%-os emelkedés pedig arra vezethető vissza, hogy rendkívül heves politikai agitáció előzte meg, és az alkotmányváltoztatás nagy kérdése forgott kockán.

Már az Osztrák Császárságban jóval nagyobb volt azokban a tartományokban a választásokban részvevők aránya, amelyeknek tételes joga a kötelező szavazást elrendelte, nevezetesen 93% a 84.6%-os birodalmi átlaggal szemben. Ugyanez áll azokra az országokra nézve is, amelyek a kötelező szavazást a háború után bevezették. Így Bulgáriára, ahol a szavazásban részvevők 1919-i 54.2%-os aránya 1920-ban 76.6%-ra és 1923-ban 86.4%-ra emelkedett és ebben a teljesen mezőgazdasági jellegű országban azóta ezen a nívón mozog. Ugyanez áll Csehszlovákiára nézve is, ahol az arány 1929-ben 91.6%-ra rugott.

Külön kell foglalkozni a magyarországi adatokkal. Ezek szerint 1896-ban az összeírt választóknak 73.6, 1901-ben 67.4, 1905-ben 67.8, 1906-ban 62, 1910-ben 69.3, 1920-ban 80.8, 1922-ben 77.9, 1926-ban 76.8 és 1931-ben 78.9%-a szavazott. A kötelező szavazás bevezetésének eredménye tehát 1920 óta állandóan érezteti hatását. Jellemző eszerint, hogy 1910-ben, amikor még nem volt kötelező a szavazás, a választóknak csak 69.3%-a szavazott. Ezzel szemben 1920-ban a kötelező szavazás bevezetése után már 80.8, 1922-ben pedig 77.9%-a. A mezőgazdasági népességű választókerületekben azonban 1922-ben csak 72.7%-a, az ipari népességű választókerületekben ellenben már 89.4%-a. Ugyanígy a falusi választókerületekben a választóknak 72.7%-a, a városi jellegű választókerületekben pedig 83.5%-a, a városi választókerületekben pedig 88.4%-a vett részt a választásban. Sőt a titkosan szavazó választókerületekben ez az arányszám még 92%-ra is felemelkedett. Ebből pedig arra következtethetünk, hogy minél városiasabb jellegű volt valamely választókerület és minél inkább ipari jellegű volt a lakosság, annál kevesebb volt a választástól tartózkodók száma, amely a titkosan szavazó kerületekben pedig egészen a minimumra

apadt le. Igaz viszont, hogy az 1926-i választások kerületenkint ezzel éppen ellentétes tendenciát mutattak.¹⁰⁷

Jellemzőek még Budapest székesfőváros statisztikai adatai az 1920 óta megtartott nemzetgyűlési, országgyűlési és törvényhatósági bizottsági választásokról. Kár, hogy az adatok az előző választásokról hiányoznak. Ezekből azonban kitűnik, hogy a kötelező szavazás behozatala után mily magas volt a választásokban részvevők aránya. 1920-ban 87.6, 1922-ben 91.6, 1926-ban 71.5 és 1931-ben 72.3%, ami a törvényhatósági bizottsági választásoknál az 1925-i 78.1%-os arányszámmal szemben 1930-ban egészen 90.9% rekordarányig emelkedik. Ennek a példátlanul magas részvételi számnak az oka pedig az volt, hogy míg a székesfőváros törvényhatósági bizottságának újjászervezéséről szóló 1924:XXVI. tc. 10. §-a a választástól távolmaradókat csak 1—10 aranykoronáig terjedhető pénzbírsággal sújtotta, addig a Budapest székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930: XVIII. tc. 17. §-a ezt a bírságot 100 P-ig terjedhető összegre emelte föl, amelyet a kerületi elöljáró szab ki és amely a székesfővárosi szegényalapot illeti.¹⁰⁸

¹⁰⁷ A háború előtti adatok *Vutkovich* munkájának német kiadásában (S. 45 f.) és *Buzánál*, A kötelező szavazás 2. l. — V. ö. továbbá *Kovács Alajos*, A magyar választójogi reformok számszerű hatása. (Társadalomtudományi Füzetek 1. sz.) Budapest, 1925. — A Magyar Statisztikai Évkönyvek. — Az 1922. és 1926. évi választási statisztikát közli *Konkoly Thege Gyula*, Az 1926. évi országgyűlési képviselőválasztás eredménye. (Magyar Statisztikai Szemle V. évf., 1927, 1. sz., főleg 25. s k. l.) Igen nagy kár, hogy azóta sem jelent meg az újabb választásokról ilyen beható és alapos statisztikai vizsgálódás. — Az 1931. évi országgyűlési választások adatait közli feldolgozásban *Hegedűs Kálmán*, A képviselőválasztás. Egy kis statisztika. (Kl. a Magyar Szemle 48. sz.-ából.) Budapest, 1931, 10. s k. l. — Ezekhez *Csekey*, Die Entwicklung des öffentlichen Rechts in Ungarn seit 1926. (SA. aus dem Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart Bd. XIX, S. 199—315.) Tübingen 1931, S. 217 f. — Az időközi választások adatait is közli, valamint az 1931-i választásokban résztvevő választók számát, továbbá az 1932. évi választói névjegyzékek adatait is *Berecz Sándor*, A tökéletes választójog. Budapest, 1932, 272. s k. l. Az utolsó adatok az 1935 január 27-i választásig szólnak és utólag illesztettek be a táblázatokhoz a mű 300. és 301. lapjai közé. Sajnos nincs végösszegezés és százalékos kimutatás, hanem csak az egyes kerületek abszolút számadatai.

¹⁰⁸ A székesfővárosra vonatkozó statisztikai adatok közléséért *Illyefalvi I. Lajos* úrnak, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala

	Nemzetgyűlési				Országgyűlési				Törvényhatósági			
	1920		1922		1926		1931		1925		1930	
	Választók	Leadott szavazatok	Választók	Leadott szavazatok	Választók	Leadott szavazatok	Választók	Leadott szavazatok	Választók	Leadott szavazatok	Választók	Leadott szavazatok
Budapest kerületel												
<i>Közigazgatási kerületek szerint</i>												
I.	46.885	41.217	38.343	34.561	35.185	24.917	.	.	32.396	25.194	.	.
II.	24.834	21.877	19.810	18.048	19.958	14.429	.	.	17.845	14.426	.	.
III.	23.322	20.743	17.170	15.910	15.129	11.787	.	.	14.846	11.872	.	.
IV.	15.799	13.207	11.815	10.453	10.878	7.868	.	.	9.788	7.497	.	.
V.	38.142	33.257	28.916	25.977	27.511	19.579	.	.	24.328	19.133	.	.
VI.	82.712	72.145	59.253	54.519	49.012	35.043	.	.	47.656	36.701	.	.
VII.	89.185	78.672	68.667	62.435	56.091	40.456	.	.	52.327	41.481	.	.
VIII.	76.538	66.574	56.072	51.555	49.196	33.796	.	.	44.264	33.083	.	.
IX.	44.364	38.941	34.369	31.522	32.132	22.819	.	.	29.991	23.096	.	.
X.	22.987	20.395	18.065	16.806	19.105	14.084	.	.	16.379	13.382	.	.
	464.718	407.028	352.480	322.786	314.197	224.798	.	.	289.820	225.865	.	.
Budapest } absz. %	87.6			91.6		71.5	.	.		78.1	.	.
<i>Választókerületek szerint</i>												
Budai választókerület	.	.	.	75.323	68.519	70.272	51.133	78.878	57.603	.	.	72.736
Pesti északi "	.	.	.	134.734	123.655	113.812	81.483	120.689	87.113	.	.	106.045
Pesti déli "	.	.	.	142.423	130.612	130.613	92.183	128.558	92.481	.	.	113.799
Budapest } absz. %	.	.	.	352.480	322.786	314.197	224.798	328.125	237.197	.	.	292.580
Budapest } absz. %	.	.	.	91.6		71.5		72.3		.	.	90.9

* Érvényes szavazatok.

Mindezek az adatok csak azt bizonyítják, hogy a kötelező szavazás technikai szempontból minden hozzáfűzött várakozásnak megfelel. Technikai szempontból csak egy kifogás vehető ellene. Ez pedig a közigazgatási hatóságok, illetve a bíróságok mértéken felüli igénybevétele. Épen ezért több államban egészen lanyhán kezelik a törvények idevonatkozó rendelkezéseinek a végrehajtását.

A kötelező szavazás ellenzői azonban főleg politikai okokból vitatják. És tagadhatatlan, hogy egész csomó *alanyi* és *tárgyi ok* szól ellene.

A *szubjektív okok* csoportjába többek közt azok tartoznak, amelyek alapján a tudatlanságból eredő közöny tartja vissza a választókat a szavazástól. Ezek az állam szempontjából nem olyan elemek, amelyeket érdemes volna szavazásra kényszeríteni. Azokkal szemben sem indokolható a kényszer, akik bár nagyobb műveltséggel rendelkeznek, de az államügyekkel szemben a teljes nemtörődömség álláspontjára helyezkednek. Ezekkel a közönyösökkel, valamint azokkal szemben, akik kényelemszeretetből nem szavaznak, az intenzív állampolgári nevelés sokkal hatékonyabb eszköz, mint a szavazás kényszere. Ezeknél az alanyi okokból tartózkodóknál a legbonyolultabb okok hathatnak közre. Így lesznek olyanok, akik azért nem szavaznak, mert idegenkednek általában a politikától. Különösen a magasabb műveltségűeket és finomabb lelkületűeket viszza fogja tartani a választási küzdelmeknek a durvasága. Sokakat absztinensekké tesznek választókerületük különleges viszonyai. Hogy nem akad kedvükre való jelöltjük; vagy pedig azt gondolják, hogy jelöltjüknek egyébként sincs esélye; vagy hogy ellenkezőleg, amúgy is biztos a megválasztása. A hanyagok és közömbösek mellett vannak azután olyan radikálisok,

igazgatójának, tartozom őszinte hálával. — Egyébként a fővárosi törvénynek az a rendelkezése, amely rendőri büntetőhatóságként a kerületi elöljárót nevezi meg, szintén a szövegben fentebb elfoglalt álláspont helyessége mellett szól. Lásd még az 1930 május 29-i 2.120/B. M. eln. szám alatt kelt belügyminiszteri rendeletet a székesfővárosban a törvényhozási választásoknál követendő eljárásról, amelynek 52. §-a a le nem szavazott választókkal szemben való eljárást szabályozza. — V. ö. *Flaxmayer József* és *Medriczky Andor*; A kerületi elöljáróságok szerepe Budapest székesfőváros közigazgatásában. (Statisztikai Közlemények 64. k. 3. sz.) Budapest, 1934. s. k. l.

akiket még a legdemagógbab politikus sem elégít ki, és ezért egyre sem szavaznak. Végre e csoportba tartoznak a bátoratlanok, akiknek ideális elgondolását a politika realitása nem tudja kielégíteni. A szavazástól tartózkodók közül még ezek a legtiszteletreméltóbbak. Távolmaradásukkal egyenes, derék szellem vész el.¹⁰⁹

Bizonyos, hogy a most jellemzett tartózkodók több csoportjával szemben nem indokolt a szavazási kényszer. Ezekkel szemben inkább az indítókok megszüntetésére kell törekedni. Tehát fejleszteni kell a szociális érzéket, az érdeklődést a közügyekkel szemben, terjeszteni azt a felfogást, hogy aki csak a maga kis mikrokozmoszának egyéni ügyeivel, örömeivel, élvezeteivel, családjával és barátjaival törődik és a közügyektől elfordul, nem bölcs, hanem önző. Miután az emberiség életfolyama a politikai és társadalmi küzdelmek hullámverésében hömpölyög tova, az egyén cselekvése jelentőségre csak úgy tesz szert, ha kilép egyéni elszigeteltségéből és par excellence politikáivá válik. Az egész emberiség sorsát felölelő eme politikumnak a világirodalomban *Madách* halhatatlan műve a legkifejezőbb költői apotheozisa.¹¹⁰ Ezért tehát az elvek és módszerek megújításával meg kell kísérelni, visszaadni a politikának azt a vonzóerőt, amelyet elveszített.

A szavazástól való tartózkodás *tárgyi okai* közé tartoznak a szavazás helye, a nagy távolság, a szavazás időpontja, a választási rendszer tökéletlensége, a gyakori választás vagy népszavazás (némely svájci kantonban ez már valósággal „vasárnapi szórakozás“), a politikai kérdések lényegtelensége, amelyekért a politikai küzdelem folyik, az egészségtelen állapotok a parlamentben, végül a betegség vagy más komoly ok, amely meggátolja a választókat a szavazáson való részvételben. A helyes választójog és eljárási jog lehetőleg ezeknek az objek-

¹⁰⁹ Lásd még részletesebben *Spira*, i. m. S. 27 f. — *Buza*, A kötelező szavazás 6. s k. l. — *Giraud*, i. m. p. 20 et s.

¹¹⁰ V. ö. *Moór Gyula*, Az Ember Tragédiája jogbölcseleti megvilágításban. (Kl. a Napkelet I. évf.-ából.) Budapest, 1923. — *Csekey*, Rükklis-filosooflised elemendid Madách'i „Inimese tragöödias“. [Állambölcseleti elemek Madách „Az ember tragédiájá“-ban.] (Looming [Teremtés] II. évf., Tartu, 1924, 4. sz. 278. s k. l.) — *U. a.*, Valtiofilosoofisia ajatuksia Madáchin „Ihmisen murhenäytelmässä“. (Valvoja—Ajka [Ör — Idö] III. évf., Helsinki, 1925, 5/6. sz. 239. s k. l.)

ív okoknak a megszüntetésére törekszik. Mindenesetre meg lehetne találni a módokat, hogy ezek a választók leszavazhasanak. Így levél útján történő szavazással, a bizottság kiszálásával stb.

Ezekkel az ellenvetésekkel szemben vannak azonban jelentékeny politikai előnyök, amelyek a kötelező szavazást indokolják. A választási kényszer nagy mértékben fokozza a polgár érdeklődését az államügyekkel szemben, valamint politikai iskolázottságát. Emellett enyhíti a választási küzdelem hevesességét és durvaságát. Kétségtelen jó a hatása a választások tisztaságára, főleg a választási vesztegetésekre hat ki csökkentőleg és így végeredményében kihatást gyakorol a választások érvényességére is. A választójog lényegének eléréséhez a kötelező szavazás megállapításának lehetősége igen nagy jelentőségű. Benne a választójogra jellemző közfunkciójelleg világos jogi kifejezést talál. Az erkölcsi polgári köteleességet jogi közköteleességgé avatja.

Eredmények.

Azok közt az elfogadható reformok közt, amelyeknek célja a képviselői rendszer megjavítása, a kötelező szavazás intézménye nem áll az utolsó helyen. Nemcsak elméleti elgondolás, mert valóban létezik. Érdekes azonban, hogy mindeddig egyetlen nagy állam sem próbálta ki. Kizárólag kis és közép nagyságú államokban látjuk megvalósítva. Ezekben hatását úgyszólván mindenütt elérte, mert gyenge szankciók mellett is csökkentőleg hatott a szavazástól tartózkodók számára. Csak kevés olyan állam van, amely rövid alkalmazás után ismét eltörölte.

Jogilag a kötelező szavazás intézményesítésének akadályai nincsenek. A választás mint egy államszerv létesítésére irányuló cselekvés állami funkció. A választójog tehát elsősorban választási köteleesség. Igaz, hogy a választónak ez az alanyi közjoga részére olyan előnyt jelent, amely más polgárokkal szemben kitünteti, de nem az ő, hanem a köz érdekében adományozott jog. A választás kötelező jellegén még az sem változtat, ha szankciókkal az állam nem teszi jogi köteleességgé. Ha azonban köteleesség, akkor gyakorlása vagy nemgyakorlása a legnagyobb mértékben érdekli a politikai közösség többi tagját is.

Igaz, hogy politikai szempontból súlyos kifogásokat lehet a kötelező szavazás ellen fölhozni. Egész csomó olyan vá-

lasztópolgár van, akinek nincsenek világos meggyőződései és törekvései. Helytelen tehát, az ilyen polgárokat kényszeríteni egy olyan cél megvalósításában való közreműködésre, amelyben résztvenni amúgy is képtelenek. Az is bizonyos, hogy sohasem lehet a polgárokat materiális, hanem csak formális értelemben vett szavazásra kényszeríteni, vagyis csak arra, hogy a szavazásban résztvegyenek. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy aki az urnához járul, az már él is szavazati jogával, vagyis a fehér lappal szavazók számaránya kötelező szavazás esetén nem jelentékeny. Az is tagadhatatlan, hogy az államnak nem fűződhetik nagy érdeke hozzá, hogy a közügyekkel nem törődőket joguk gyakorlására kényszerítse, mert ezek az államügyekre nézve nagyjából értéktelen elemek.

Másfelől azonban vannak politikai szempontból is jó hatásai. Így a kötelező szavazás voltaképpen biztosíték arra nézve, hogy a választóközönség akarata valóban érvényesüljön és hamisítatlanul nyilvánuljon meg számszerűleg is. Különösen nagy jelentősége van erősen polgári, vagy még inkább túlnyomóan mezőgazdasági foglalkozást űző lakosságú államban. Hisz politikailag rendszerint a polgári pártok szokták a kötelező szavazás intézményét követelni azzal a politikai hátsógondolattal, hogy a munkáspártok erősebb pártfegyelmét kiegyensúlyozzák. Ebből pedig az következik, hogy politikai szempontból a kötelező szavazás bevezetésének indokait nem lehet általánosítani, mert azok országonként különbözőek lehetnek. Az ország egyéniségéből kiindulva azonban nálunk hazánk agrárius jellege az általános titkos választójoggal kapcsolatban nagyon is indokolja. Mutatja ezt már az a gyakorlati törekvés is, hogy a titkos szavazás lassú és fokozatos térhódításával karöltve fejlődött nálunk is ki a kötelező szavazásnak az eszméje.

Bizonyos tehát, hogy a kötelező szavazás az általános titkos választójognak egyik nem lényegtelen korrektívuma. Kétségtelen, hogy ennél fontosabbak is vannak. Az arányos és érdekképviselő, a lajstromos szavazás kombinálása az egyéni elvvel, az úgynevezett szabad listák rendszere, a választókerületek arányosítása, a tökéletes névjegyzék,¹¹¹ a választási bíráskodás

¹¹¹ Lásd idevonatkozólag legújabbán *Illyefalvi I. Lajos*, A választási névjegyzékek körüli munkálatok racionalizálása. (Városi Szemle XX. évf., 1934, 6. sz. 897. s k. l.)

helyes szervezése,¹¹² a választással kapcsolatos visszaélések büntetése stb.

Kétségtelen, hogy a kötelező szavazás intézménye, bár jogelvileg indokolható, végeredményében mégis csak kényszer-eszköz, amelyet az állam egyik szervének tökéletesebb létesítése céljából ott kell alkalmazni, ahol a polgárokból hiányzik még az emelkedettebb szellem a közügyek irányában. A büntetőszankciókkal biztosított kötelező szavazás ott fölöslegessé válik, ahol a polgárokat egészséges közszellem hatja át, mert ott a szavazás kötelessége valóban azzá lesz, ami eszméjét tekintve már régen: becsületbeli kötelességgé, amely alól egyetlen tisztességes honpolgár sem fogja magát kivonni.

Hogy a szavazási kötelesség valóban ily emelkedett erkölcsi kötelességgé válhatik, arra nagy nemzetek példát is mutatnak. Legyen elegendő itt csak a *Hitler* uralmát előkészítő és kormányzása alatt lefolytatott népszavazásokra rámutatni, vagy a legutóbbi Saar-szavazásra, amelyben a szavazásra jogosultaknak 97.7%-a járult az urnákhoz. Az ilyen nagy nemzetek körében, ahol a polgárok ily magas öntudatot és erkölcsi értéket képviselnek állampolgári kötelességeik gyakorlásában, nem lesz szükség az absztinenciával szemben jogi megtorlások alkalmazására. Ahol azonban a kötelező szavazás intézménye kívánatosnak látszik, ahol már *multra*, eredményekre tekinthet vissza, — mint nálunk is —, ott ezt a rendszert tökéletesíteni, hiányait kiegészíteni¹¹³ és eljárási szabályait racionalizálni az államnak nem utolsó feladatai közé tartozik.

¹¹² V. ö. idevonatkozólag *Csekey*, A választási bíráskodás szervezéséhez. (Kl. a Magyar Társadalomtudományi Szemle IV. évf.-ából.) Budapest, 1911. — *U. a.*, Ein Beitrag zur Wahlprüfungsorganisation. (Blätter für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre Jg. VIII, 1912, Sp. 43 f.) — *U. a.*, Über das System der Prüfung parlamentarischer Wahlen. (SA. aus der Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht Bd. VI, H. 5/6.) Breslau 1913. — *U. a.*, A választási bíráskodás. (Jogállam XXIV. évf., 1925, 5/6. f. 206. s k. 1.)

¹¹³ Kívánatos lenne többek közt a pénzbírság felső határának 10 aranykoronáról 100 P-re való fölemelése, miként az az 1930:XXVIII. tc. 17. §-ában a székesfővárosi törvényhatósági bizottsági tagválasztások esetében történt. Nem indokolható viszont, hogy az 1929:XXX. tc. a megyei és városi törvényhatósági, valamint a községi választásoknál miért nem tette kötelezővé a szavazást.

EREKY ISTVÁN

A KÖZIGAZGATÁSI AKTUSOK ÁLTAL
OKOZOTT SÉRELMEK HATÓSÁGI ORVOSLÁSA

Valamint az igazságszolgáltatás ugyanúgy a közigazgatás terén is módot nyújt a tételes jog arra, hogy az érdekeltek a rájuk nézve sérelmes határozatnak egészben vagy részben való megváltoztatását, a feloldást avagy a megsemmisítését kieszközöljék, — a hatóságok pedig az okozott sérelmeket orvosolják. Csakhogy ebből a szempontból lényeges különbség van igazságszolgáltatás és közigazgatás között.

Azon ügyekben, amelyeket a tételes jog a rendes bíróságok hatáskörébe utal, — a rendes bíróságok által okozott jogsértéseket egyedül és kizárólag a *rendes bíróságok* orvosolhatják. Ezen ügyekben tehát a hatóságok elválasztásának az elve érvényesül olyan formán, hogy a rendes bíróságok határozatait a közigazgatási hatóságok előtt megtámadni s a rendes bírákat közigazgatási hatóságok előtt fegyelmileg, vagyonjogilag, vagy büntetőjogilag felelősségre vonni sohasem lehet.

Ezzel szemben azon ügyekben, amelyeket a tételes jog közigazgatási hatóságok hatáskörébe utal, — a közigazgatási aktusok által okozott jogsértéseket az angol rendszert követő államokban a rendes bíróságok, a continentális rendszert követő államokban pedig részint maguk a közigazgatási hatóságok, részint független és pártatlan bírói fórumok vannak hivatva orvosolni. A közigazgatás terén tehát a hatóságok elválasztásának elve alól kivétel van a bíróságok javára; — mert a continentalis rendszert követő államokban a közigazgatási hatóságok jogsértő határozatait nemcsak a közigazgatási hatóságok, hanem a rendes bíróságok, illetve a legtöbb államban külön szakbíróságok u. n. közigazgatási bíróságok előtt is meg lehet támadni s mert a közigazgatási tisztviselőket nemcsak fegyelmi úton a közigazgatási hatóságok előtt, hanem vagyonjogilag és büntetőjogilag a rendes bíróságok előtt is felelőség-

re lehet vonni. A *jogsértést* tehát kizárólag a közigazgatást érdeklő belügynek tekinteni nem lehet.

Máskép alakul a helyzet *érdeksértés* esetén.

Ha ugyanis a tételes jog a közigazgatási hatóságokat akár hallgatólagosan, akár kifejezetten discretionális hatalommal ruházza fel, — a tételes jog hallgatása, illetve kifejezett rendelkezése lényegileg véve azt jelenti, hogy az adott viszonyok közt a közérdek követelményeinek a mérlegelésére a közigazgatási szerveket tartja a legalkalmasabbaknak, sőt kizárólag alkalmasoknak. Ebből pedig szükségképen következik *a)* hogy a discretionális hatalom mikénti gyakorlását, vagyis a közigazgatási aktusok célszerűségének a kérdését tisztára a közigazgatás olyan saját belügyének kell tekintenünk, amelyet elvileg véve egyedül a felsőbb fokú közigazgatási hatóságok bírálhatnak felül s *b)* hogy a közigazgatási tisztviselőket a közigazgatási aktusaik célszerűtlensége miatt egyedül és kizárólag az ő felettes hatóságaik vonhatják felelősségre, de ezek is csak fejelemi úton.

Vagyis míg a jogalkalmazó közigazgatási aktusoknál a hatóságok elválasztása nem tud érvényesülni s kivételek vannak a bíróságok javára, — addig a discretionális hatalmat gyakorló aktusoknál a hatóságok elválasztásának az elve érvényesül s mint látni fogjuk, semmiféle közigazgatási aktust *puszta érdeksértés* címén bíró előtt megtámadni és közigazgatási tisztviselőt semmiféle érdeksértés miatt *pusztán érdeksértés* címén bíró előtt felelősségre vonni nem lehet.

Az igazságszolgáltatás és a közigazgatás azonban a bíróságok és hatóságok által okozott sérelmek esetén nemcsak a hatóságok elválasztása szempontjából különböznek egymástól, hanem a sérelmek orvoslásának a *módjai* szempontjából is.

Ha a polgári bíró az ügy érdemében döntött s határozatát a felek előtt kihirdette, — határozatától többé el nem térhet, még akkor sem, ha határozata helytelen voltát utólag ő maga is belátja s ha épen ezért a helytelen határozatot megfelelő új határozattal ő maga akarná pótolni. Ettől a szabálytól csak akkor van helye eltérésnek, ha az ítéletbe becsúszott név-, szám-, vagy másféle nyilvánvaló hibákat és ellenmondásokat kell kiigazítani; — vagy ha az ítéletet ki kell egészíteni, azért, mert az ítélet a felek kérelmének valamely részéről a perkölt-

ségekről, vagy az előzetes végrehajthatóság tárgyában nem rendelkezett.¹ A polgári bíró határozata által okozott sérelmet tehát — a fegyelmi, vagyoni és büntetőjogi felelősségtől eltekintve — csak egy módon: a felek *jogorvoslata* alapján lehet orvosolni.

Nem így a közigazgatás terén! Ha a közigazgatási hatóság az ügy érdemében döntött s határozatát kihirdette, — akkor nemcsak kiigazíthatja és kiegészítheti a hozott határozatot, mint a bíró, — hanem akár hivatalból vagy a felek kérelmére akár egészben vagy részben meg is változtathatja, még pedig úgy önmaga, mint az ő felettes hatósága.

Míg tehát a polgári perjog — a kiigazítástól és a kiegészítéstől eltekintve — a sérelmek orvoslásának csak egy *módját* ismeri t. i. a jogorvoslatok alapján való orvoslást, — addig a közigazgatási jog három módot ismer: *a)* a hivatalból való visszavonást, *b)* az előterjesztés és a felszólalás alapján s *c)* a kifogások, észrevételek és a jogorvoslatok alapján való orvoslást.

A közigazgatási aktusoknak hivatalból való visszavonása.

Visszavonás alatt úgy az egészben, mint részben való s úgy az alsó, mint a felső fokú hatóság által eszközölt visszavonást kell értenünk, de csak akkor, ha ez nem a felek kérelmére, hanem hivatalból s nem a határozatnak az érdekeltekkel való közlése előtt, hanem a kihirdetés, a kézbesítés, illetve a közszemlére tétel *után* történik. A közlés előtt a hatóság a határozattal szabadon rendelkezik; — a közlés előtti módosítást vagy megsemmisítést tehát valóságos visszavonásnak tekinteni nem lehet.²

A hivatalból való valóságos visszavonás már most kétféle lehet: szabad és korlátolt.

A *szabad visszavonás* discretionális hatalmat jelent; — s alapelv, hogy mint minden discretionális hatalmat, — ugyanúgy a visszavonásban rejlő hatalmat is a közérdek követelmé-

¹ V. ö. Magyary G. Magyar Polgári Perjog 761—765 old.

² K. Kormann: System der rechtsgeschäftlichen Staatsakte 323—326. old.

nyeinek megfelelően kell gyakorolni; — a közérdek által nem indokolt visszavonásban tehát nem discretionális hatalom, hanem *önként* nyilvánul meg; az ilyen határozatokkal szemben a fél védekezhetik; — t. i. jogorvoslatokkal támadhatja meg őket a felsőbb fokú közigazgatási hatóság előtt.³

A közérdek által indokolt *szabad* visszavonásnak csak a következő esetekben lehet helye:

a) ha valamely törvényes jogszabály a visszavonhatóságot kifejezetten kimondja; — ezt teszi pl. az 1907:LX. t. c. 11. §-a, midőn kimondja, hogy a miniszter a törvényhatósági bizottság panaszával megtámadott határozatát vissza vonhatja és módosíthatja;

b) ha a törvény maga nem mondja ki a visszavonhatóságot, hanem a közigazgatási hatóságok legjobb belátására bízva, hogy ezek maguk részére olyan ügyekben, amelyekben az érdekelteknek az aktus kibocsátására joguk nincs, a korlátlanul szabad visszavonhatóságot kifejezetten fenntartsák.⁴

c) Az eddig kiemelt két esetben a visszavonás joga vitán felül áll; — de az esetek legnagyobb részében a szabad visszavonást sem a tételes jog, sem a közigazgatási hatóságok ki nem kötik. Ezen esetekben *szabály*, hogy a hatóság a *discretionális hatalommal kibocsátott aktusokat visszavonhatja még pedig szabadon*.⁵

E három szabályból szükségképen következik, hogy azon aktusokat, amelyeknek kibocsátására a félnek joga van, vagyis azokat, amelyek útján a közigazgatási hatóság nem discretionális hatalmat gyakorol, hanem jogot alkalmaz, — szabadon visszavonni nem lehet.

Ezen felül azonban nem lehet szabadon visszavonni a discretionális hatalommal kibocsátható konstitutív közigazgatási aktusokat sem akkor, ha a fél a rendőrhatalom engedély alapján vállalatát már megkezdte, vagy ha a discretionális hatalom gyakorlásának eredményeképp akár alanyi magánjog, akár alanyi közjog jött létre.⁶ De minthogy az utóbbi szabályok csak

³ U. o. 330. old.

⁴ U. o. 150. 334. old. W. Jellinek Verwaltungsrecht 253.

⁵ Kormann: 335. 340. W. Jellinek 271. old.

⁶ A német joggyakorlat szerint pl. ezen a címen nem lehet visszavonni azon közigazgatási aktusokat, amelyek tisztviselők részére pótléko-

az alanyi *jogokat* akarják megvédeni, — a közigazgatási hatóságok, — ha a közérdek úgy kívánja — szabadon módosíthatják a discretionális hatalommal kibocsátott joglétesítő aktusokat a jogosítottak *előnyére*; — s ezen felül közérdekből szabadon vissza vonhatják akár egészben, akár részben a discretionális hatalommal kibocsátott következő aktusokat:

a) azokat, amelyek az érdekelt magánosok terhére pl. egy közrendellenes állapot megszüntetése céljából *kötelességeket* hoztak létre; — az ilyen közérdekből előírt kötelességeket a hatóság bizonyos veszélyek elhárítása céljából, ha kell súlyosbíthatja s ha a helyzet változása lehetővé teszi, szabadon enyhítheti;⁷

b) a jogmódosító aktusokat akkor, ha a félre nézve előnyös, tovább módosítás lehetséges;

c) a jogmegszüntető aktusokat akkor, ha ezek nem az államnak, hanem a félnek kedveznek; — az államnak kedvezne pl. az adóelengedés visszavonása;

s végül d) feltétlenül vissza lehet vonni a negatív aktusok közül azokat, amelyeket a hatóság hivatalból bocsátott ki —, s feltételelesen lehet visszavonni azokat, amelyeket a közigazgatási hatóság kérelemre bocsáthatott ki t. i. az *elutasító aktusokat*. Az utóbbiakat u. is vissza lehet vonni s ezen a réven pl. egy nyilvánvalóan helytelen aktusnak a jogorvoslattól való megtámadását el lehet hárítani, — de csak akkor, ha a visszavonást az érdekelt fél kérelmezi.⁸

Míg a szabad visszavonás a közérdek által indokolt bármiféle címen megtörténhetik, addig a korlátolt visszavonásnak csak a következő három címen lehet helye: t. i. a) a feltételek megszűnése; — b) a közigazgatási aktusok megtámadhatósága; — s c) kötelességek vagy kikötések nem teljesítése esetén.

ad a) Ami a feltételek megszűnését mint jogcímet illeti, különbséget kell tennünk egyrészt az olyan aktusok között, amelyeknél a feltételek megszűnése miatti visszavonás fogal-

---

kat engedélyeznek; kisajátítási jogot, a vízjog körébe vágó concessiót, polgárjogot adományoznak stb. Kormann i. m. 343. old.

⁷ U. o. 342. Tomcsányi M. i. m. 46. old.

⁸ V. ö. K. Kormann: i. m. 351—354. Walter Jellinek: Verwaltungsrecht 271—274. old. O. Mayer: Deutsches Verwaltungsrecht II. kiad. I. k. 263—267. old.

milag lehetetlen s másrészt a többi aktusok között. Fogalmilag lehetetlen a feltételek megszűnése miatti visszavonás az olyan aktusoknál, amelyeknél a parancsot nyomban követi a végrehajtás, illetve amelyeknél a feltételnek a tételes jog szabályai szerint csak az aktus kibocsátásának az időpontjában kell fennforognia. Az azonnal végrehajtott aktusokat tehát, valamint a szakképzettség feltételével kiadott iparendedélyeket s az elméleti képzettség feltételével kiadott doktori diplomákat a képzettség, illetve a tudás későbbi csökkenése vagy teljes elvesztése miatt visszavonni nem lehet, mert ezen feltételeknek csakis az *engedély*, illetve a *diploma kiadásakor* kell fennforogniok.

Ellenben lehetséges fogalmilag a feltételek megszűnése miatti visszavonás minden más esetben, amikor a tételes jog az aktus kibocsátását *állandóan megkivánt feltételektől* teszi függővé. S alapelv, hogy amikor a feltételek miatti visszavonás fogalmilag lehetséges, — akkor jogilag is lehetséges, de csak akkor, ha a feltételt a közigazgatási aktus lényeges feltételévé lehet minősíteni. Az ügyvédi, a közjegyzői, a kereskedelmi és iparkamarák épületeiben levő helyiségek pl. állandóan adómentesek a házadó alól akkor, ha *kizárólag hivatalos célra használatnak*. A közigazgatási hatóság tehát nyomban visszavonhatja az állandó adómentességet adó határozatát, mihelyt a törvényesen kikötött feltétel megszűnik, mert egy bizonyos helyiséget nem kizárólag hivatalos, hanem egyéb célokra is, vagy pedig kizárólag egyéb célokra pl. magánlakásul használnak. Meg kell jegyeznünk, hogy visszavonásnak csak akkor lehet helye, ha a feltétel gyanánt megjelölt *tényekben*, nem pedig a hatóságnak a feltételekre vonatkozó *felfogásában*, vagy pedig a *jogszabályoknak* a feltételekre vonatkozó rendelkezéseiben állott be változás. Az első helyen említett változás ugyanis a visszavonásra okul egyáltalán nem szolgálhat; — a feltételeknek a tételes jog által való módosítása vagy megszüntetése esetén pedig nem visszavonásról, hanem a közigazgatási jog jogforrásainak a *visszaható erejéről* van szó.

ad b) A megtámadhatóság címén való visszavonás azt jelenti, hogy amely aktusokat az érdekeltek jogosítva vannak jogorvoslatokkal megtámadni azért, mert az illető aktusok hibásak, — ugyanazon aktusokat a közigazgatási hatóságok is jogosítva vannak a maguk módján megtámadni t. i. egészben

vagy részben hivatalból visszavonni. Kérdés tehát milyen aktusokat kell *hibás* aktusoknak tekintenünk s következésképen milyen aktusokat lehet hivatalból visszavonni hiba, illetve megtámadhatóság címén?

Elvileg véve a hibás aktusoknak *két* osztályát kell megkülönböztetni.

Az első osztályba tartozó aktusoknál a hiba oly nagy arányokat ölt, hogy az aktusok fogvatkozásaik nagysága következtében jogi hatás előidézésére teljességgel képtelenek lesznek.

Ez a teljes képtelenség az oka annak, hogy az ilyen aktusokat jogorvoslatokkal megtámadni és a megtámadás eredményeképp megsemmisíteni vagy pedig hivatalból visszavonni nem kell; — mert az ilyen aktusok megsemmisítés és visszavonás nélkül is semmis, vagyis olyan aktusoknak tekintendők, amelyeket magánemberek és közfunctionáriusok egyaránt nem létező aktusoknak tekinthetnek.

A második osztályba tartozó aktusoknál a fogvatkozás kisebb s a jogi hatás előidézése lehetséges. Ép ezért, ha a cél arra irányul, hogy az idétartozó aktusok jogi hatást elő ne idézzenek vagy legalább ne idézzenek elő jogi hatást nagyobb mértékben, mint amily mértékben fogvatkozásuk mellett is lehetséges, — akkor az érdekelteknek jogorvoslatot kell beadniok s az aktust az ő fogvatékosága miatt meg kell támadniok az illetékes felsőbb hatóság előtt.

Az ilyen aktusokat nevezzük a semmis aktusokkal szemben megtámadható aktusoknak.⁹

A magánjog és a közjog közötti különbség azonban a semmis és a megtámadható aktusoknál is érezteti a hatását még pedig két irányban:

a) A magánjogi jogügyleteket olyan magánemberek, illetve magánjogi értelemben vett jogi személyek szervei hozzák létre, akiknél a törvény és a közérdek tiszteletben tartásának jogi biztosítékai hiányzanak. Ép ezért, ha magánemberek sértik meg a jogügyletekre vonatkozó anyagi vagy alaki jogszabályokat, — akkor a jogügylet rendszerint semmis lesz; a magánjogban ettől a szabálytól csak akkor van helye eltérésnek, ha a tételes jog bizonyos fajta jogszabályok tiszteletben

---

⁹ V. ö. K. Kormann: i. m. 204. old.

tartását nem tartja oly mértékben közérdekűnek, hogy jogsértés esetén semmiséget állapítana meg.

A magánjogi jogügyletekkel szemben a közjogi jogügyleteket *hatóságok* hozzák létre. A tételes jog a hatóságok létrehozatalát és működését akkép iparkodik szabályozni, hogy a hatóságok szervezése, eljárása s a felsőbb hatósági ellenőrzés mint a törvény és a közérdek tiszteletben tartásának *a jogi biztosítékai* szerepeljenek. A hatósági jelleg az oka annak, hogy a hibás közigazgatási aktusok rendszerint nem a *semmis*, hanem a csak *megtámadható* aktusok osztályába tartoznak. Nevezetesen ami a discretionális hatalommal kibocsátható aktusokat illeti, — alapelv, hogy a puszta célszerűtlenség semmiféle aktust semmissé nem tehet; — a közérdeksértő aktusok tehát soha sem a semmis, hanem *mindig a megtámadható aktusok sorába tartoznak*. Ami pedig a jogalkalmazó aktusokat illeti, — az hogy a hibás aktus semmis-e avagy megtámadható, — a hiba arányaitól függ. *Vita esetén azonban minden aktust érvényesnek kell tekinteni*, mindaddig, amíg az erre illetékes hatóság az érdekeltek támadása, illetve jogorvoslata alapján az illető aktust semmissé nem nyilvánítja. *Vagyis hiba esetén a vélelem a megtámadhatóság nem pedig a semmisség mellett szól.*¹⁰

b) Azt, hogy a magánjogi jogügylet hibás, a bíróság csak a felek kérelmére ezeknek a keresete alapján állapíthatja meg; — a hibás közigazgatási aktusoknál ellenben nemcsak a felek érdeke, hanem a közérdek is érezteti a maga hatását, még pedig olyan formán, hogy a hibás közigazgatási aktust nemcsak a felek kérelmei t. i. jogorvoslatai alapján lehet megsemmisíteni, illetve egészben vagy részben megváltoztatni, — hanem mindent hivatalból is meg lehet tenni az egészben vagy részben való *visszavonás* alakjában.

A semmiséget öt fogyatkozásra lehet visszavezetni t. i. a lehetőségbeli, az alakí, az eljárási, a tartalmi és az akaratbeli fogyatkozásokra; — s ehhez képest a semmis aktusokat is öt csoportba foglalhatjuk össze.¹¹

a) Semmis minden olyan közigazgatási aktus, amellyel az aktust kibocsátó hatóság lehetetlen eredmény elérésére törek-

¹⁰ U. o. 216. 217. old. O. Mayer: i. m. 1. k. 97. old.

¹¹ K. Kormann: i. m. 215. old.

szik. Az eredmény már most vagy olyan, amelyet semmiféle hatóság sem képes elérni s ez esetben van szó *absolut* lehetetlenségről; — vagy olyan, amelyet csakis az illető aktus kibocsátói nem képesek elérni s ez esetben van szó *relativ* lehetetlenségről. Absolute lehetetlen eredményt akarnak elérni az olyan aktusok, amelyekben a közigazgatási hatóság technikailag, jogilag vagy erkölcsileg lehetetlen magatartást követel vagy engedélyez; — technikailag lehetetlen követeléssel léphet fel a közigazgatósági hatóság pl. építési engedélyek kiadásakor; — jogilag lehetetlen követelhet akkor, midőn parancsai a büntető törvényekbe ütköznek; — s erkölcsileg lehetetlen enged meg akkor, midőn erkölcstelen magatartásra jogosít fel s pl. bordélyház nyitására ad engedélyt. S ugyancsak absolute lehetetlen eredményt elérni olyan aktusok útján, amelyek nem létező személyekre, dolgokra vagy jogviszonyokra vonatkoznak; — feloszlhatnak pl. egy olyan egyesületet, amely még meg sem alakult; — adót vetnek ki egy olyan épületre, amely elemi katasztrófa következtében megsemmisült; — vagy visszavonnak egy olyan szabadalmat, amely már lejárt stb.

S végül absolute semmis minden közigazgatási aktus, ha olyan személyekre vagy dolgokra vonatkozólag akar bizonyos jogokat és köteleességeket létrehozni, amely személyeknél és dolgoknál az erre való képesség, illetve alkalmatosság a tételes jog rendelkezései következtében hiányzik. Semmis pl. az az aktus, amely vadászati kihágás miatt 3 éven belül jogerősen elítélt személy részére vadászjegy kiadását rendeli el.¹²

Az absolut lehetetlenség miatt semmis aktusokkal szemben *relativ* lehetetlenség miatt semmisek azon aktusok, amelyeknél a hiba nem az aktusban, hanem az aktus *kibocsátóiban* van. Minthogy pedig közigazgatási aktusokat részint egyedi szervek egymagukban, részint egyedi szervek más egyedi szervekkel közreműködve, részint testületi szervek bocsáthatnak ki még pedig mindannyian csak akkor, ha az aktus kibocsátása hatáskörükbe tartozik, — a relativ lehetetlenség miatt semmis aktusok négy csoportba foglalhatók össze.

a) Relativ lehetetlenség miatt semmis az olyan aktus, amelyet egyedi szervnek kellett volna kibocsátani, de amelynek

---

¹² U. o. 232. 241. old. 1883: XXIII. 36. 37. §§.

kibocsátásakor a szervei minőség az illető aktus kibocsátójánál vagy egyáltalán vagy pedig azért hiányzott, mert az illető aktust nem köztisztviselő, hanem magánember bocsátotta ki; — mert köztisztviselő bocsátotta ugyan ki, de a köztisztviselő az aktus kibocsátásakor, mint magánember szerepelt;¹³ mert az aktus kibocsátója a kibocsátáskor állásától fel volt függesztve; — mert szabadságon volt s abbeli akarátát, hogy szabadságideje alatt is közfunctiokat akar ellátni, aktív magatartással kifejezésre nem juttatta stb.¹⁴

β) Relativ lehetetlenség miatt semmis az olyan aktus, amelyet csak több egyedi szerv egymással közreműködve pl. az alsóbb fokú szerv csak a felsőbb fokú hatóság jóváhagyásával bocsáthat ki s a két hatóság határozatai közül akár az egyik, akár a másik hiányzik, vagy — ami ezzel egyet jelent akár az egyiknek, akár a másiknak a határozata semmis.

γ) Relativ lehetetlenség miatt semmis minden olyan aktus, amelyet testületi szervnek kellett volna kibocsátania, de a testület helyett a tagok kifejezett tiltakozása ellenére az elnök egymagában határozott; — amelyet a testület hozott ugyan, de akképen, hogy a határozathozatalhoz szükséges tagszám hiányzott stb.

S végül δ) relativ lehetetlenség miatt semmis minden olyan akár egyedi, akár testületi szervek által kibocsátott aktus, amelynek kibocsátója az illető aktus kibocsátásához szükséges *dologi* s kivételesen a *területi* hatáskörrel nem rendelkezett még pedig vagy azért nem, mert a tételes jog a hatáskört nem adta meg, vagy pedig azért nem, mert a hatáskör delegálása az adott esetben szabálytalan volt.

A dologi hatáskör hiánya az aktust feltétlenül, a területi hatáskör hiánya pedig csak akkor teszi semmissé, ha az illető aktus elvégzése a helyszínére való *kiszállást* tételez fel, illetve ha valamely aktust ingatlan dolgokra vonatkozólag kell elvégezni s a helyszín avagy az ingatlan dolog az illető szerv *területi hatáskörén* kívül esik; — semmis tehát a közigazgatási végrehajtásnál a zálogolás, és semmis az építési engedély, ha

¹³ A rendőrtisztviselő pl. egy népgyűlés feloszlásakor nem volt egyenruhában s a népgyűlés tagjai nem tudhatták, hogy hatósági személy az, aki tőlük engedelmességet kíván.

¹⁴ A szöveggel ellenkezőleg W. Jellinek i. m. 265. old.

az előbbi területi hatáskörrel nem bíró szervek végzik, az utóbbit pedig ugyanilyen szervek adják ki.¹⁵

A lehetőségbeli fogvatkozásokon kívül semmisek lehetnek a közigazgatási aktusok *formabeli, tartalmi és akaratbeli* fogvatkozások miatt is.

a) A formabeli fogvatkozás az aktus külalakjára vonatkozik s csak akkor idéz elő semmiséget, ha a tételes jog egy bizonyos formát, mint érvényességi kelléket ír elő s ennek ellenére az illető alaktság hiányzik. Ha pl. a tételes jog bizonyos aktusoknál kifejezetten megköveteli az írásbeli formát, akkor a szóbeli parancs vagy engedély — pl. az élő szóval vagy telefon útján megadott építési engedély semmis; — s ugyancsak semmis az írásba foglalt olyan aktus is, amelyről az aláírás hiányzik és amely utólag sem írható alá azért pl., mert az aktus kibocsátója az aláírás előtt elhalt.¹⁶

β) Lényeges eljárási szabályok be nem tartása miatt semmisek azok az aktusok, amelyeket csak az érdekeltek közreműködésével pl. csak az ő *kérelmükre* lehetett volna kibocsátani s amelyeket a közreműködés hiánya, illetve szabálytalan volta ellenére is kibocsátottak; — s ugyanilyen eljárási hiba miatt kell semmisnek, illetve helyesebben jogilag nem is létezőnek tekinteni minden olyan aktust, amelyet a hatóság az érdekeltekkel kihirdetés, kézbesítés vagy közszemlére tétel útján vagy egyáltalán nem, vagy pedig nem szabályszerűen közölt.

γ) Tartalmi okokból semmis az a közigazgatási aktus, amely olyan nagy mértékben határozatlan, annyira érthetetlen avagy oly nagy fontosságú részlet kérdéseket hagy megoldatlanul, hogy az illető aktusban a törvény által megkövetelt tartalmat feltalálni nem lehet.

S végül δ) akaratbeli fogvatkozások miatt semmis az az aktus, amelyet a közigazgatási hatóságok a tételes jog szabályai szerint csak a felek kérelmére bocsáthatnak ki s a kérelmező — pl. az ipari engedélyt kérő fél — a kérelem előterjesztésekor cselekvésre jogilag képtelen volt s még sem az ő törvényes képviselője, hanem pl. maga az elmebeteg terjesztette elő a kérelmet; — s úgy a kérelemre, mint a hivatalból kibo-

¹⁵ Kormann i. m. 247—258. old.

¹⁶ A részleteket lásd Kormann: i. m. 260—278. old.

csátott aktusok is semmisek, ha *kibocsátóik* cselekvésre képtelenek voltak, vagy pedig nem szabad akaratból cselekedtek, mert az aktus kibocsátásakor elmebetegek voltak, — illetve ellenállhatatlan kényszernek a hatása alatt cselekedtek stb.¹⁷

Ha pusztán a logikát tartanánk szem előtt, akkor ezen semmis aktusokat sem a feleknek jogorvoslatokkal megtámadni sem a hatóságoknak hivatalból visszavonni nem lehetne; hiszen azt, ami nincs, megtámadni és visszavonni nem lehet.

A tételes jog ezen logikai lehetetlenség ellenére is megengedi a megtámadást és a visszavonást. Miért? Mert az, hogy az aktus tényleg semmis-e vagy sem, — vitás lehet; — s fontos magán- és közérdekek kívánhatják a semmisség tisztázását. De ha a közigazgatási hatóság valamely aktust akár a támadás hatása alatt vagyis jogorvoslat alapján, akár hivatalból vagyis visszavonás alakjában semmissé nyilvánít, — ilyenkor sohasem a szó valódi értelmében vett jogorvoslat alapján járt el és sohasem semmisítette meg vagy vonta vissza a közigazgatási aktust, hanem csak *megállapította* a semmisséget.

Ezen nem valódi jogorvoslatokkal és nem valódi, hanem csak deklarativ hatályú visszavonásokkal szemben *valódi* jogorvoslatok beadásáról és valódi visszavonásról csak akkor lehet szó, ha a hibás aktus nem semmis, hanem megtámadható.

A megtámadható közigazgatási aktusok egyrésze hasonlít a semmis aktusokhoz annyiban, hogy valamint a semmis aktusok semmiségének a megállapítása, ugyanúgy a megtámadható aktusok egy részénél is a megtámadás és a visszavonás *határidőhöz kötve* nincs. De mivel a bármikor megtámadás vagy visszavonás csak az aktusok egy részénél foglalhat helyet, — ebből szükségképen következik, hogy a megtámadható aktusoknak *két csoportját* kell megkülönböztetnünk; — s ezek közül az egyikbe a bármikor, a másikba pedig csak az egy bizonyos időpontig megtámadható és visszavonható határozatok tartoznak.

Bármikor meg lehet támadni — de bármikor nem jogorvoslatok, hanem csak kérelmek és kifogások alakjában — a dolozus magatartás avagy büntetendő cselekmény útján kieszközölt közigazgatási aktusokat. Dolozus magatartás akkor forog

¹⁷ V. ö. K. Kormann: i. m. 285—300. old.

fenn, ha a fél a hatóságokat tudva és szándékosan vezeti félre, illetve tudva és szándékosan állít valótlanságokat vagy azért, hogy magát valamely kötelességnek — pl. az adófizetés kötelességének — teljesítése alól egészben vagy részben kivonja, vagy pedig azért, hogy jogokra s ezen a réven a vele szemben álló közjogi jogi személyek rovására valamely anyagi vagy erkölcsi előnyre tegyen szert. Minthogy a felek által megtámadható határozatokat a megtámadás határidején belül a hatóságok is megtámadhatják, — a dolozus magatartás útján kieszközölt határozatokat a hatóságok nemcsak a felek kérelmére, hanem hivatalból is visszavonhatják még pedig bármikor.¹⁸

Ez a visszavonás már a szó valódi értelmében vett visszavonás lesz, mert nem azt állapítja meg, hogy egy bizonyos aktus a valóságban nem létezik, — hanem a jogilag létező, de hibás aktust megsemmisíti, illetve egészben vagy részben megváltoztatja s más aktussal helyettesíti. A valódi visszavonás hatálya tehát nem deklaratív, hanem konstitutív.

Valódi visszavonásnak azonban megtámadhatóság címén nemcsak dolus avagy büntetendő cselekmény esetén, hanem minden egyéb olyan esetben is helye lehet, amikor valamely határozatot bármiféle más címen lehet jogorvoslattal megtámadni. Ezen szabály alól csak azon egyéni és közérdeksértő határozatok vétetnek ki, amelyek discretionalis hatalommal hozattak; — ezeket ugyanis mint láttuk — a hatóságok — bizonyos kivételektől eltekintve — *szabadon* vonhatják vissza. A szabad visszavonás pedig a megtámadhatóság címén való visszavonást feleslegessé teszi.

A többi aktusokat vagyis egyrészt a szabad visszavonás alól kivett diskretionális aktusokat s másrészt a jogalkalmazásra szorító aktusokat a hatóságok megtámadhatóság címén nem bármikor, hanem *csak addig vonhatják vissza*, amíg a jogorvoslatok beadásának határideje le nem járt, s a felsőbb hatóságok a felek jogorvoslati felett *nem* döntöttek. Egy bizonyos időpontig lehet tehát csak visszavonni azon határozatokat, amelyeket a közigazgatási hatóság

a) a felek megtévesztő vagy egyéb jogellenes, de nem dolozus — magatartása alapján, b) tévedésből, c) bizonyos alaki

¹⁸ U. o. 365—371. old.

vagy eljárási szabályoknak s végül *d)* bármiféle anyagi jogszabálynak a megsértésével bocsátottak ki.

ad *a)* Megtévesztés akkor forog fenn, ha a hatóság a felek valótlan tényállításai vagy adatai alapján határozott, de a felek nem tudva és szándékosan állítottak valótlan tényeket, hanem *elnézésből* vagy *gondatlanságból*:

ad *b)* Tévedés akkor forog fenn, ha a hatóság valamely aktust már kibocsátott s utólag tudja meg, hogy a kibocsátásnak egy a tételes jog által megkövetelt lényeges feltétele a kibocsátás időpontjában nem forgott fenn. A tévedés miatti visszavonás két esetben foglalhat helyet; — egyrészt akkor, ha a törvényben megkövetelt lényeges kellékek az aktus kibocsátásakor formailag sem voltak meg, de a hiányt a hatóság elnézte; — s másrészt akkor, ha a feltételek az aktus kibocsátásakor formailag ugyan meg voltak, a hatóság tehát a látszat szerint nem, de a valóságban mégis tévedett, mert az utólag felmerült tények azt bizonyítják, hogy a tételes jog által megkövetelt *feltételek anyagilag* már az *aktus kibocsátásakor* sem voltak meg. A tételes jog pl. bizonyos engedélyhez kötött iparok üzését a megbízhatóságtól teszi függővé. — A hatóság visszavonhatja az engedélyt, ha az iparos ismételt intés és marasztalás után is olyan cselekményt követ el, amely *megbízhatóságát* kétségessé teszi. A hatóság ebben az esetben az engedély kiadásakor látszólag nem, de valósággal mégis tévedett s tévedését *az utólag elkövetett cselekmények bizonyítják*.

Meg kell jegyeznünk, hogy a tévedésnek *tényekre*, még pedig olyan lényeges tényekre kell vonatkoznok, amelyeknek hiánya esetén az aktust nem lett volna szabad kibocsátani. A szubjektív felfogásban utólag beállott változás tehát nem ok a visszavonásra. — S meg kell jegyeznünk, hogy a célszerűség kérdésében való tévedés miatt a határozatot csak akkor lehet visszavonni, ha a tévedés a fél *hátrányára* történt.

ad *c)* Megtámadhatóság alapján csakis a *lényeges alaki vagy eljárási* szabályt sértő aktusokat pl. azokat lehet visszavonni, amelyek az érdekeltségre, a kizárásra, az illetékességre, a felek meghallgatására és képviselőjére vonatkoznak; — de konstitutív hatályú valóságos visszavonás csak akkor lehetséges, ha a szabálysértés nem idézett elő semmiséget.

ad *d*) Minden közigazgatási aktust vissza lehet vonni a fentjelzett időpontig, amely *anyagi* jogszabályokba ütközik.¹⁹

Miután felsoroltam azon aktusokat, amelyeket hiba, illetve megtámadhatóság címén vissza lehet vonni, — ki kell emelnem, hogy nem lehet visszavonni a hibátlan vagyis olyan aktusokat, amelyeknél a felek dolozus magatartása, illetve az *a—d*) pontok alatt felsorolt fogvatkozások egyike sem forog fenn. S ha az ilyen hibátlan aktus visszavonása mégis megtörténnék, — az e tárgyban közölt határozatot jogorvoslattal lehet megtámadni az illetékes felsőbb hatóságok előtt.

A közigazgatási hatóságok az ő közigazgatási aktusait a feltételek megszűnésén s az aktus megtámadhatóságán kívül még egy harmadik okból t. i. a kötelelességek s a kikötések nem teljesítése esetén is visszavonhatják.

Ha ugyanis a közigazgatási hatóság a közigazgatási aktus meghozatalakor a kedvezményezettek javára nemcsak alanyi közjogot hozott létre, hanem az illetőkre az alanyi jog gyakorlása ellenében *kötelezettséget is rótt*, vagy pedig ha a jog gyakorlását *kikötések* teljesítésétől tette függővé, — akkor a közigazgatási hatóság jogosítva van a kötelelességek, illetve kikötések nem teljesítése esetén a közigazgatási aktust visszavonni.

Különösen nagy jelentősége van a visszavonás *ezen* jogcímének a monopolistikus természetű közüzemek pl. a vasutak concessiojánál.

*   *
*   *

Akár szabad, akár korlátolt visszavonásról legyen szó, — a visszavonás — a megtámadhatóság bizonyos eseteitől eltekintve — határidőhöz kötve nincs. — De a nyílt és jóhiszemű eljárás épügy kötelező a hatóságokra, mint az egyesekre nézve; s ép ezért, ha a visszavonás közérdekből szükségessé vált, — a visszavonásnak meg is kell történnie a lehetővé válás időpontjától számítva a legrövidebb idő alatt.

A visszavonást ugyanazon formák betartása mellett kell eszközölni, mint amelyeknek betartása kötelező volt az illető aktus kibocsátásakor.

A visszavonásnak visszaható ereje nincs; azon jogügy-

¹⁹ K. Kormann: i. m. 371—402. old.

letek tehát, amelyeket egy engedély alapján létrejött vasútépítő részvénytársaság kötött, — az engedély visszavonása esetén is érvényben maradnak. Ettől a szabálytól csak akkor van helye eltérésnek vagyis a visszavonás csak akkor teszi a megelőzőleg kötött összes jogügyleteket érvénytelenekké, — ha a hatóság az aktust a jogügyleteket kötő felek *dolozus* magatartása alapján bocsátotta ki s e miatt vonta vissza.

A közigazgatási aktusoknak a felek kérelmére való visszavonása. Az előterjesztés és a felszólalás.

A kérvényezés szabadsága következtében mindenki megteheti azt, hogy a reá vagy a közre nézve sérelmes közigazgatási aktust az első fokú hatóság előtt előterjesztéssel s a felső fokú hatóságok előtt felszólalással megtámadja, az aktus szabálytalan vagy célszerűtlen voltára rámutat, s orvoslást kér. De ezekben az esetekben csak a kérvényezés szabadságában gyökerező lehetőségekről van szó. Az előterjesztéssel vagy felszólalással élő félnek ugyanis semmiféle alanyi közjoga, sincs arra, hogy a hatóságok az ő beadványát figyelembe vegyék s annak alapján eljárjanak és döntsenek. Teljesen a hatóságok *belátásától* függ tehát, hogy az előterjesztésben és a felszólalásban felhozott érveket figyelembe veszik-e s az állítólagos sérelmeket orvosolják-e vagy sem? Ha orvosolni akarják, akkor a megtámadott határozatokat egészben vagy részben ugyanazon szabályok szerint vonhatják vissza, mint amelyeket a hivatalból való visszavonásra vonatkozólag kifejtettünk. De az előterjesztés és a felszólalás feletti döntés mindig csak jog, sohasem kötelesség. Ez a magyarázata annak, hogy az előterjesztést és a felszólalást jogorvoslatnak tekinteni nem lehet.²⁰

Jogorvoslatról csak akkor lehet szó, ha a tételes jog egyenesen feljogosítja az érdekelt egyes embereket és jogi személyeket arra, hogy a reájuk nézve sérelmes közigazgatási aktusokkal szemben bizonyos a tételes jog által meghatározott jog-, illetve érdekvédő eszközöket igénybe vegyenek; — a közigazgatási hatóságokat pedig egyenesen kötelezi arra, hogy a jog-, illetve érdekvédő eszközök igénybe vétele esetén az érdekelt

²⁰ V. ö. O. Mayer i. m. I. k. 123—126 old. W. Jellinek: i. m. 283 old.

által felhozott érveket vizsgálat tárgyaivá tegyék s a kérelem felett a vizsgálat eredményének megfelelően döntsének. — Az ilyen jog- és érdekvédő eszközök igénybe vétele *közjogi jogviszonyt* hoz létre egyrészt azok közt, akik állítólag sérelmet szenvedtek, s másrészt azok közt, akik a sérelmet okozták; illetve, azok közt, akik a sérelmeket orvosolni vannak hivatva. Amazoknak alanyi közjoguk lesz arra, hogy jog- és érdekvédő eszközöket az erre illetékes hatóságok elfogadják s a bennük előterjesztett kérelem felett döntsének; — emezek közül pedig a sérelmet okozó első fokú hatóságoknak kötelességük lesz a sértettek beadványait elfogadni s esetleg felettük dönteni vagy pedig kötelességük lesz a beadványt az illetékes felsőbb hatósághoz felterjeszteni s az illetékes felsőbb hatóságnak kötelessége lesz a kérelem felett dönteni.

Észrevételek, kifogások.

Ha a tételes jog azt akarja, hogy az érdekelték kérelmei felett az első — s esetleg a felsőbb fokú hatóságok dönteni kötelesek legyenek, akkor az előterjesztést *alanyi közjoggá* fokozza. Elrendeli pl. a jövedelem- és vagyonadók alapjainak és összegeinek a lajstromba foglalását és a lajstromnak közszemlére való kitételét; — s mindenkit feljogosít arra, hogy a mások adójára vonatkozó észrevételeit és kifogásait záros határidő alatt benyújthassa; — az első fokú s esetleg a felsőbb fokú hatóságokat pedig kötelezi, hogy a beadott észrevételeket és kifogásokat tárgyalják s felettük döntsének. Az ilyen alanyi közjoggá fokozott előterjesztéseket nevezzük észrevételeknek vagy kifogásoknak. A tételes jog azonban a felszólalásokat s az észrevételekké és kifogásokká nem minősített előterjesztéseket is átalakíthatja alanyi közjogokká s ekkor jönnek létre a *jogorvoslatok*.

A közigazgatás jogorvoslati.

A continentális rendszert követő államok — s köztük a magyar állam is — a közigazgatás jogorvoslatainak szabályozásánál túlnyomóan a polgári perjogot követik. De bármily erősen érezhető a polgári perjog hatása, a két jogorvoslati rendszer között mégis több rendbeli lényeges eltérés áll fenn.

Ezek közül alapvető jelentősége van annak az eltérésnek, amely a polgári perekben ítélkező bíróságok s a közigazgatási hatóságok között az általuk kielégítendő közszükségletek szempontjából állapítható meg. Míg a bíróságok csak *egy* fajta, t. i. csak is a jogviták eldöntésével kapcsolatos közszükségleteket elégítik ki, — addig a közigazgatási hatóságok működése az állam és a társadalom életének minden elképzelhető megnyilvánulására kiterjed.

Természetes tehát, hogy a tételes jog a fejlettségnek egy bizonyos magasabb fokán a jogorvoslatok kérdését a polgári bíróságok hatáskörébe tartozó valamennyi jogvitákra vonatkozólag egy egységes codex-ben szabályozza. A közigazgatás terén ilyen egységes codexben való szabályozás teljességgel lehetetlen. Más és más jogforrások szabályozzák tehát a jogorvoslatok kérdését azon közigazgatási aktusokra vonatkozólag, amelyek a különböző közintézetektől pl. az egyetemek tudománykaraitól, — a különböző köztisztviselésektől pl. a közjegyzői, ügyvédi és mérnöki kamaráktól s az Országos Társadalombiztosító Intézettől, s a különböző közüzemektől pl. az államvasutaktól, a BSzKRT-től stb. származnak. — S ismét más és más jogforrások szabályozzák a jogorvoslatok kérdését azon közigazgatási aktusokat illetőleg, amelyeket az egyházi és világi, s a katonai és polgári hatóságok s az utóbbiak sorában egyrészt a törvényhatóságok és a községek s másrészt a pénzügyi hatóságok bocsátanak ki. Eredetileg a szabályozás annyira szétforgácsolódott, hogy egységes jogorvoslati rendszer még a törvényhatóságok és a községek hatáskörébe tartozó ügyekben sem tudott kialakulni.

Ennek a minden egységet nélkülöző szabályozásnak a hátrányait nálunk legelőször az 1901. évi XX. t. c. próbálta kiküszöbölni. De akár ezt a törvényt, akár a legújabb reformokat az 1929. évi XXX. és az 1933. évi XVI. t. c.-eket tekintjük, — mind a három törvényre jellemző, hogy a jogorvoslati rendszernek csak egy töredékét t. i. azon jogorvoslatokat szabályozzák, amelyek a törvényhatósági és községi hatáskörbe tartozó ügyekre vonatkoznak.

A legújabb reform alapul vétele mellett az abban szabályozott jogorvoslati rendszert s ezzel kapcsolatban a fórum rendszert is következőleg jellemezhetjük:

A jogorvoslatokat a közigazgatási jogban is ugyanazon szempontok szerint lehet osztályozni, mint a polgári perjogban.

A jog-, illetve érdeksértést ugyanis vagy egy fölérendelt hatóság orvosolja, vagy pedig ugyanaz a hatóság, amelynél az orvoslás szüksége felmerült. Ehhez képest vannak felebbviteli és vannak ugyanazon hatóság előtti jogorvoslatok.

Mintthogy az 1933. évi XVI. t. c. a felülvizsgálati kérelmet a rendes jogorvoslatok sorából kiküszöbölte, ma már csak három felebbviteli jogorvoslatunk van: a felebbezések, felfolyamodások és a rendkívüli felülvizsgálat végetti felterjesztés.

S nem felebbviteli jogorvoslatok, mert az orvoslást ugyanazon hatóság nyújtja, mint amelynek eljárása a félre sérelmes volt: az igazolási és az újrafelvételi kérelem.

A felebbvitelnek elvileg véve két következménye lehet. Az egyik feltétlenül bekövetkezik s abból áll, hogy a felsőbb hatóság egy alsóbb fokú hatóság tevékenységétől lényegesen *külböző* tevékenységet fejt ki: t. i. *felülbíralja*, vajjon az alsó fokú hatóság jogosan s esetleg célszerűen járt-e el vagy sem?

A másik következmény abból áll, hogy az alsóbb fokú hatóság hatásköre a felsőbb fokú hatóságra száll át; vagyis azt a munkát, amelyet az alsóbb fokú hatóság végzett, vagy neki kellett volna elvégeznie, — a felsőbb hatóság végzi el. Ez a *devolutiv* hatály azonban csak akkor következik be, ha a tételes jog a felsőbb hatóságokat nemcsak a megtámadott határozat megsemmisítésére, vagy feloldására, hanem az érdemleges döntésre is feljogosítja. A közigazgatási jogban szabály, hogy a felebbvitelnek devolutiv hatálya van s ettől a szabálytól — mint látni fogjuk — ez idő szerint csakis rendkívüli felülvizsgálat végetti felterjesztés esetén lehet helye eltérésnek.

Ami a nem felebbviteli jogorvoslatokat illeti, — ezeknek célja mindig az előbbi jogállapotba való visszahelyezésre, illetve egy bizonyos mulasztásnak a helyre hozatalára irányul. A mulasztás azonban kétféle lehet: „teljes, ha a fél egy bizonyos határnapon vagy határidőben egyáltalán nem cselekedett, — és nem teljes, midőn cselekedett ugyan, de nem tette meg mindazt, ami a cél elérésére szükséges lett volna“. Az igazolási kérelem a teljes, az újrafelvételi kérelem a nem teljes mulasztás orvoslására irányul.²¹

²¹ V. ö. Magyar G. i. m. 676. 677. 752.

A jogorvoslatok szabályozásánál a felelbbvitelen, a devolutiv hatályon s ezeknek a hiányán kívül abból is kiindulhatnak, hogy kik adhatnak be jogorvoslatokat? Ebből a szempontból lényeges eltérés áll fenn a polgári perjog és a közigazgatási eljárás között annyiban, amennyiben a közigazgatási hatóságok határozatait összehasonlíthatatlanul többen támadják meg, mint a bírói ítéleteket. A közigazgatási aktusokat ugyanis az 1929. évi XXX. t. c. szerint megtámadhatták *a)* a közvetlenül érdekelték; *b)* a közületnek t. i. — a vármegyének vagy a községnek minden olyan tagja, akit a közérdekű ügyben hozott határozat ebben a minőségében érdekelt; — s *c)* bizonyos közfunctionariusok s szakigazgatási teendők ellátására hivatott szervek.

Ha a jogorvoslattal élők személyéből indulunk ki, akkor az 1933. évi XVI. t. c. szerint is háromféle jogorvoslatot kell megkülönböztetnünk t. i. közönséges jogorvoslatokat, actio popularisokat és hatósági jogorvoslatokat.

Mintfogya az 1929. évi XXX. t. c. nem mondta meg világosan, hogy közérdekű ügyekben a közület tagjainak, kiket t. i. a vármegyék vagy a községek lakóseit, adófizetőit, vagy bérlőit stb. kell tekintenünk, — a gyakorlati életben sokszor támadt vita arra vonatkozólag, hogy actio popularist kik adhatnak be? Az 1933. évi XVI. t. c., hogy az ilyen vitáknak elejét vegye, — az actio popularisra vonatkozó rendelkezést a törvény szövegéből kihagyta. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a törvényhatóság vagy a község tagjai közérdekű ügyekben actio popularist többé be nem adhatnak; — hanem a törvény indoklásából kitűnőleg csak azt jelenti, hogy ezentúl a közérdekű ügyekben érdekeltéknek a körét a kiadandó végrehajtási utasítás alapján az ügyben dönteni hivatott hatóságok fogják megállapítani; — ők döntenek el tehát, hogy az ügy természetének megfelelően a törvényhatóság vagy község lakóseit, adófizetőit vagy bérlőit stb. illeti-e meg az actio popularis beadásának a joga?

Végül, valamint a perjogban, ugyanúgy a közigazgatási eljárás terén is különbséget tehetünk rendszerinti és rendkívüli jogorvoslatok között. Rendszerinti jogorvoslatok azok, amelyeket csak a jogerőre még nem emelkedett határozatok ellen, illetve a teljes mulasztás orvoslása céljából lehet beadni s ilye-

nek a felfolyamodás, a felebbezés és az igazolási kérelem; — s rendkívüli jogorvoslatok egyrészt azok, amelyekkel a már jogerőre emelkedett határozatokat lehet megtámadni még pedig mindig egy u. n. nem teljes mulasztásnak az orvoslása céljából s ilyenek az újra felvételi kérelmek; — s rendkívüli jogorvoslatok, másrészt azok, amelyekkel a hozott határozatokat jogerőre emelkedés előtt és után egyaránt meg lehet támadni s ilyenek a rendkívüli felülvizsgálat végetti felterjesztések.

A jogorvoslatoknak imént kiemelt válfajai közt vannak olyanok, amelyeknek igénybe vételéről a lemondás nem lehetséges s vannak olyanok, amelyeknek igénybevételéről a lemondás lehetséges.

Nem lehet lemondani az igazolásról és a rendkívüli jogorvoslatokról.

Le lehet mondani a felfolyamodásról és a felebbezésről. A lemondás azonban csak akkor érvényes *a)* ha az érdekelttől magától, illetve az érdekeltnek olyan képviselőjétől származik, akinek a lemondásra vonatkozólag külön felhatalmazása van; *b)* ha a lemondás nem a határozat közlése vagy kihirdetése előtt, hanem után történik; — s *c)* ha a lemondást az eljáró hatóság jegyzőkönyvbe foglalja és a fél a jegyzőkönyvet aláírja, vagy pedig ha a lemondást a fél írásban jelenti be. A lemondást csak e három feltétel együttes fennforgása esetén lehet szabályszerűnek és joghatályosnak tekinteni. A szabályszerű lemondást visszavonni nem lehet.

Rendszerinti jogorvoslatok. Felfolyamodás és felebbezés.

Általános szabály, hogy jogorvoslattal a közigazgatási hatóságoknak minden határozatát meg lehet támadni.

Ezen általános szabály alól a törvény kétféle kivételt állapít meg. Látszólagos kivételek azon határozatok, amelyek — mint pl. a véleményt, óhajt, bizalmat vagy bizalmatlanságot stb. kifejező határozatok — senkinek az alanyi közjogaiban vagy közjogi értelemben vett kötelelességeiben változást elő nem idéznek s következésképp nemcsak a szó valódi értelmében vett közigazgatási aktusoknak, de határozatoknak sem tekinthetők. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a véleményt, óhajt, bizalmat vagy bizalmatlanságot kifejező

határozatokat is meg lehet támadni jogorvoslattal akkor, ha jogszabálysértéssel hozattak; vagyis ha a társas hatóságok a megkövetelt alakiságok mellőzésével hívtak egybe, ha a szavazásnál előírt szabályokat sértették meg, s ha akár az egyedi, akár a társas hatóságok hatáskörüket átlépték, avagy lényeges eljárási szabályokat nem tartottak be. S ugyancsak látszólagos kivételek az általános szabály alól azon határozatok is, amelyekben a közigazgatási hatóságok annyira egy bizonyos szervehez fűződő discretionális hatalmat — egyéni jogot — „gyakorolnak“, mint pl. kijelölés, választásnak a kitűzése esetén stb., hogy a hatalmat, illetve egyéni jogot más hatóságok egyáltalán nem is gyakorolhatják. Látszólagosak e kivételek azért, mert az ide tartozó határozatok útján a közigazgatási hatóságok nem közigazgatási, hanem *kormányzati functiókat* látnak el. A közigazgatási aktusokat illetőleg tehát az alapelvektől mindössze két valóságos eltérést állapíthatunk meg. T. i. nincs helye jogorvoslatnak egyrészt akkor, ha a tételes jog valamely határozattal — pl. az 1886. évi XXII. t. c. 12. §-a a községi kötelekbe való felvétel tárgyában hozott határozattal — szemben a jogorvoslatot kifejezetten kizárja, — s másrészt nincs helye külön önálló jogorvoslatnak a közbenszóló határozatokkal szemben. Ezen kivételektől eltekintve minden más közigazgatási határozatot meg lehet támadni jogorvoslattal még pedig a véghatározatokat és a végzéseket önállóan, — a közbenszóló határozatokat pedig a megfelelő véghatározat ellen beadott jogorvoslatok útján.

A jogorvoslatokat *a)* azon egyes emberek és jogi személyek adhatják be, kiknek jogait vagy érdekeit a közigazgatási határozat közvetlenül sérti; — *b)* azok, akiket a közérdekű ügyben hozott határozat, mint valamely közületnek t. i. vármegyének vagy községnek a tagjait ezen minőségükben sérti, s akiknek érdekelt voltát a határozatot hozó közigazgatási hatóság megállapította; — s *c)* azon közfunctionáriusok s az egyes szakigazgatási teendők ellátására hivatott azon szervek, akiket erre az 1933. évi XVI. t. c. életbelépte előtt törvények vagy törvényes rendeletek, — azóta pedig kizárólag *törvények* feljogosítanak. Ilyen közfunctionáriusoknak tekintendők: a főispánok, a budapesti főpolgármester, a budapesti törvényhatósági bizottság elnöke, a tiszti főügyész, a közigazgatási ágak-

nak a közigazgatási bizottságban helyet foglaló főnökei, vagy ezek képviselői, s a tiszti ügyész stb.; — s ilyen szakigazgatási szervek, az ipartestületek és vegyakisérleti állomások stb.

Ha a hatósági jogorvoslatoktól eltekintünk, — az összes rendszerinti jogorvoslatokat illetőleg szabály, hogy a jogorvoslatot azon hatóságnál kell előterjeszteni, amelynek határozata ellen a felebbvitel irányul. Amennyiben ilyen hatóság gyanánt testület szerepel, — a jogorvoslatot a községi képviselőtestület helyett a községi jegyzőnél, — a törvényhatósági bizottság és a kisgyűlés helyett a törvényhatóság első tisztviselőjénél, minden más testületi szerv helyett ezeknek az elnökeinél kell benyújtani.

Ha a tételes jog kifejezetten másképp nem rendelkezik, ugyancsak szabály, hogy a jogorvoslatokat akár írásban, akár élőszóval, de az utóbbi esetben mindig jegyzőkönyvbe foglalva — lehet beadni. S végül szabály, hogy ha a határozatot nem kézbesítették, hanem csak kihirdették, akkor a jogorvoslatot a kihirdetést követő naptól számított 15 nap alatt; egyébként a kézbesítés napját követő naptól, illetve közszemléretétel esetén a közszemléretétel első napjától számított 15 nap alatt kell benyújtani. Az ekképen beadandó jogorvoslatok közül a felfolyamodásokat illetőleg a multban is alapelv volt s jelenleg is alapelv, hogy a másodfokú határozatot további felfolyamodással megtámadni nem lehet; — végzésekkel szemben tehát csak egy fokú felebbvitelnek t. i. *felfolyamodásnak* lehet helye.

Ami a véghatározatok ellen beadható jogorvoslatokat illeti, — éles megkülönböztetést kell tennünk ezeknek 1901-iki, 1929-iki és 1933-iki szabályozása között.

Az 1901. évi XX. t. c. szerint szabály volt, hogy — hacsak a törvény kifejezetten másképp nem rendelkezik — minden közigazgatási ügyben, amelyre az 1901. évi XX. t. c. rendelkezései kiterjednek, három fórumnak a döntését lehet kieszközölni. A felebbvitel ennek következtében két fokú volt. A felebbvitel céljaira az 1901. évi XX. t. c. két egymástól lényegesen különböző jogorvoslatot engedélyezett t. i. a felebbezést és a felülvizsgálati kérelmet. Felebbezéssel az első fokú hatóság véghatározatait s — bizonyos kivételektől eltekintve, — azon másodfokon hozott véghatározatokat lehetett megtámadni, amelyek az első fokon hozott véghatározatoktól érdemben eltértek; —

felülvizsgálati kérelemmel csak másodfokon hozott és felebbezéssel meg nem támadható véghatározatokat lehetett megtámadni, de ezeket is csak akkor, ha az első fokon hozott véghatározatokkal érdemben megegyeztek s ha nem volt helye panasznak a közigazgatási bírósághoz.

Felebbezéssel a *jogalkalmazásra szorítókozó véghatározatokat* csak két címen lehetett megtámadni t. i. egyrészt azért, mert a hatóság a tényállást helytelenül állapította meg, s másrészt azért, mert hatásköri eljárási vagy anyagi jogszabályokat sértett meg; — a discretionális hatalmat gyakorló véghatározatokat ellenben felebbezés esetén három címen lehetett megtámadni t. i. *a)* a tényállás helytelen megállapítása, *b)* hatásköri eljárási vagy anyagi jogszabály megsértése miatt; — s *c)* azért, mert a hozott véghatározat közérdeket, illetve az egyeseknek a közérdekkel egybe eső egyéni érdekeit sértette, s következkéskép az összesség szempontjából célszerütlen, a fél szempontjából méltánytalan volt.

Ellentétben a felebbezéssel, a felülvizsgálati kérelmet illetőleg szabály volt, hogy ilyen kérelemmel sem a ténykedés eldöntését, sem a discretionális hatalom mikénti gyakorlását megtámadni nem lehet; — felülvizsgálati kérelmet tehát csak a hatásköri, az eljárási vagy az anyagi jogszabályok megsértése címén lehetett beadni.

Felebbezés esetén a felebbező fél bizonyítás felvételt, illetve a felvett bizonyítékok újbóli mérlegelését, s az új tényállásnak megfelelően egy olyan véghatározat hozatalát kérhette, amely a felebbezéssel megtámadott véghatározatot vagy teljes egészében megváltoztatja, vagy egyes részeiben módosítja; — de ezenfelül kérhette annak a kimondását, hogy a véghatározatot hatáskörrel nem bíró fórum hozta; — hogy az alsóbb fokú fórum anyagi vagy alaki jogszabályt sértett; — hogy a megtámadott véghatározat közérdekbe ütközött s mint ilyen egyesekkel szemben méltánytalan, az összesség szempontjából pedig célszerütlen volt; s mindezek alapján kérhette akár a véghatározat feloldását avagy megsemmisítését, akár annak érdemleges felülbírálását.

Felülvizsgálati kérelem esetén a kérelem előterjesztője a hozott véghatározatot sem a ténykérdés helytelen eldöntése, sem célszerütlenség és méltánytalanság címén meg nem támad-

hatta; — mindössze az anyagi, eljárási vagy hatásköri szabályok megsértését panaszolhatta fel s csak feloldást, illetve megsemmisítést kérhetett, érdemben való döntést ellenben nem kérhetett.

Felebbezés esetén a felsőbb hatóság nemcsak megsemmisíthette az alsóbb fokú hatóság véghatározatát, hanem akár jog-, akár érdeksértés címén egészben vagy részben meg is változtathatta s ebből a célból, ha szükséges volt, elrendelhetette a bizonyítás kiegészítését és új tényállást is megállapított, vagyis felebbezés esetén a felsőbb hatóság *reformatorius* hatáskört gyakorolt. Felülvizsgálati kérelem esetén a felsőbb hatóság a bizonyítás kiegészítését el nem rendelhetette, új tényállást meg nem állapíthatott s a célszerűség és a méltányosság felülbírálására ki nem terjeszkedhetett. Mindössze a hatásköri s az eljárási és az anyagi jogszabályok alkalmazását ellenőrizhette; az ellenőrzés eredményeképp érdemben nem dönthetett; — hanem vagy megsemmisítette a véghatározatot, vagy feloldotta s az alsóbb fokú hatóságot szabályszerű új véghatározat hozatalára utasította. Vagyis felülvizsgálati kérelem esetén a felsőbb hatóság csak *cassatorius* hatáskört gyakorolhatott.

Az 1901. évi XX. t. c. jogorvoslati rendszere már a világháborút megelőzőleg is tarthatatlannak bizonyult. Elméletileg a tökélynek kétségtelenül magas fokán állott, mert példás következetességgel vonta meg a *cassatorius* és *reformatorius* hatásköre szempontjából a felebbezés és a felülvizsgálati kérelem között a határvonalat. De gyakorlatilag az 1901. évi XX. t. c. rendszere azt jelentette, hogy ritka kivételektől eltekintve a törvényhatóságok és a községek hatáskörébe tartozó minden közigazgatási ügyet fel lehetett vinni a megfelelő szakminiszterig. A kettős felebbezést s a felebbezés és a felülvizsgálati kérelem közötti megkülönböztetés egy egész Európában páratlanul álló központosítást idézett elő; — a központosítás révén túlhalmozta konkrét ügyek intézésével a minisztériumokat és — rendkívül lassúvá tette és megdrágította a közigazgatást.

A világháború után a gazdaságilag tönkretett országban a végletekig vitt központosítást továbbra is fenntartani nem lehetett. S reformot követeltek mindazok, akik a minisztériumok tisztviselői létszámát csökkenteni s a közigazgatást gyorsabbá és olcsóbbá tenni iparkodtak. Ezen törekvések eredményeképp

jött létre az 1929-iki XXX. t. c. jogorvoslati rendszere. Ez a reform azonban egyáltalán nem vált be, sőt ellenkezőleg rontott a helyzeten, még pedig a következő okokból. Az 1929. évi XXX. t. c. — a két fokú felebbezést — egyes ritka kivételektől eltekintve — megszüntette s csak egy fokú felebbezést engedélyezett. A két fokú felebbvitelt ellenben fenntartotta, mert minden olyan ügyben lehetővé tette a felülvizsgálati kérelem előterjesztését, amelyben nem volt helye felebbezésnek. Ha az 1929. évi XXX. t. c. csak ennyiben változtatta volna meg az 1901. évi XX. t. c. jogorvoslati rendszerét, akkor a végletekig vitt központosítás bármily szerény arányokban de mégis enyhül s a közigazgatás olcsóbbá és gyorsabbá lesz. Az 1929. évi XXX. t. c. azonban a fentjelzett módosítással nem elégedett meg, hanem kimondotta azt is, hogy felülvizsgálati kérelem esetén a minisztériumok csak abban az esetben kötelesek a cassatorius hatáskör gyakorlására szorítkozni s következésképp a ténykérdés eldöntését csak akkor nem bírálhatják felül, csak akkor nem rendelhetik el a bizonyítás kiegészítését s csak akkor nem változtathatják meg érdemben az alsóbb fokú hatóság véghatározatát, ha a felülvizsgálati kérelem egyedül és kizárólag hatáskör sértésre támaszkodik. Ha a felülvizsgálati kérelem előterjesztője anyagi vagy eljárási szabályok megsértésére hivatkozik, akár összekapcsolja ebbeli panaszát a hatáskör sértésre vonatkozó panaszával, akár nem kapcsolja össze, — akkor a minisztériumok felülvizsgálati kérelem esetén is reformatorius hatáskört gyakorolnak s következésképp nemcsak megsemmisíthetik vagy feloldhatják az alsóbb fokú hatóság határozatát, hanem a tényállás eldöntését is felülbírálhatják, bizonyítás kiegészítést is elrendelhetnek s az alsóbb fokú hatóság véghatározatát egészben vagy részben meg is változtathatják.

Az 1929. évi XXX. t. c. tehát csakis abban az esetben tett különbséget felebbezés és felülvizsgálati kérelem között, ha az utóbbi jogorvoslat beadója kizárólag hatáskör sértésre hivatkozott. Minden más esetben a felebbezés és a felülvizsgálati kérelem közötti különbséget eltörölte annyira, hogy a felülvizsgálati kérelem az utóbbi esetekben csak *névlég* különbözött a felebbezéstől s lényegileg véve maga is felebbezés volt. Mint-hogy azonban a felektől függött, hogy mikor látják jónak anyagi vagy alaki jogszabálysértésre hivatkozni — felülvizsgálati ké-

relem címén minden ügy feljuthatott a minisztériumokba s minden ügyben lehetővé tette annak a kérését, hogy a minisztériumok a sokkal kevesebb munkával járó cassatorius hatáskör helyett a sokkal több munkával járó reformatorius hatáskört gyakorolják.

Az 1929. évi XXX. t. c. ezen fogatkozásait van hivatva kiküszöbölni az 1933. évi közigazgatási reform.

Az 1933. évi XVI. t. c. jogorvoslati rendszere három alapelven épül fel:

Az első alapelv szerint a felülvizsgálati kérelem, mint rendes jogorvoslat megszűnik s — a felelbbvitel céljaira a közigazgatási hatóságok véghatározataival szemben csak egy rendes jogorvoslat áll rendelkezésre t. i. a felelbbzés. Minthogy a felsőbb hatóságok ezentúl csak felelbbzés alapján járhatnak el; a felsőbb hatóságok sohasem a pusztá feloldásra vagy megsemmisítésre szorítóköző cassatorius, hanem mindig az érdemleges döntésre is kiterjeszkedő reformatorius hatáskört gyakorolnak.

Ettől a szabálytól a törvény mindössze egy esetben tér el. Ha t. i. vélemény, bizalom, vagy bizalmatlanság nyilvánítása esetén az ügy természete, vagy pedig, ha az ügy természetétől függetlenül a törvényhozás a felelbbzést kizárja, ilyen esetben is van helye felelbbzésnek akkor, ha a határozatot jogszabály sértéssel hozták, ha pl. a testületi hatóságot nem szabályszerűen hívták össze, vagy ha a szavazás nem szabályszerűen ment végbe stb.; — de ilyen esetekben a felsőbb fokú hatóság a hozott határozatot meg nem változtathatja, hanem csak megsemmisítheti vagy esetleg feloldhatja s következésképp nem reformatorius, hanem csak cassatorius hatáskört gyakorolhat.

A második alapelv akképen hangzik, hogy közigazgatási ügyekben — amennyiben a törvény kivételt nem tesz — csak *egy fokú felelbbvitelnek* van helye. Ettől az alapelvtől a törvény két irányban tér el. Egy fokú felelbbvitelnek nincs helye akkor, ha a felelbbzést az ügy természete, vagy a törvény kifejezetten kizárja. S két fokú felelbbvitelnek is lehet helye, ha a törvény megengedi, hogy akár a magánfelek, akár a hatóságok a másod fokú hatóságok határozatát is megtámadják felelbbzéssel. Az 1933. évi XVI. t. c. szerint a magánfelek a másod fokú hatóságok határozatait csak két esetben támadhatják meg felelbbzéssel:

a) akkor, ha a véghatározat olyan egyházi vonatkozású ügyekre, pl. kegyúri és párbér ügyekre, egyházi alkalmazottnak a canonica visitation alapuló követeléseire stb. vonatkozik, amely ügyekben a magyar apostoli királyok főkegyúri jogát a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolván, végső fokon a vallás- és közoktatásügyi miniszter döntött;

β) akkor, ha a közigazgatási bizottság fegyelmi választmányja, mint másod fokú hatóság a legsúlyosabb fegyelmi büntetést t. i. a szolgálattól való felmentést, vagy a hivatalvesztést mondotta ki.

S ugyancsak két esetben tér el a törvény a második helyen említett alapelvtől a *hatóságok* javára: T. i. a főispán, a főpolgármester és a közbíró a közigazgatási bizottság fegyelmi választmányának, — a főispán, a főpolgármester és a tiszti főügyész pedig a közigazgatási bizottság gyámügyi felelősségi küldöttségének másod fokú határozatait is kivétel nélkül mindig megfélelvezhetik.

A harmadik alapelv szerint közigazgatási ügyekben — ha csak a törvény másképen nem rendelkezik — nem három hatóság döntését lehet előidézni, mint régebben, hanem csak két hatóságét. Ebből az alapelvből az következne, hogy a tárgyilagos döntésnek, illetve a jogbiztonságnak az 1933. évi XVI. t. c. szerint távolról sincs annyi és olyan hatalmas biztosítéka, mint a múltban. De ez csak látszat! A törvény indokolása u. is világosan kimondja, hogy a törvényhozás a közigazgatási bíráskodást reformálni fogja s a reform szerint a jogvitás ügyek nagy részében végsőfokon a közigazgatási bíróságok fognak dönteni. Amennyiben tehát a törvényhozás ezt az ígéretet beváltja, — a jogbiztonság nagyobb lesz, mint a múltban; — mert azon hatóságok helyett, amelyek a múltban mint harmadfokú hatóságok döntöttek, — jövőre a függetlenség és pártatlanság biztosítékaival körülbástyázott közigazgatási bíróságok fognak dönteni s a volt harmad fokú hatóságok, vagyis a minisztériumok az egyes jogvitás ügyeknek harmad fokon való elintézésétől megszabadulva, — sokkal nagyobb mértékben élhetnek az ő tulajdonképeni hivatásuknak, a *kormányzásnak*.

Az 1933. évi XVI. t. c. jogorvoslati reformja egyike a modern idők legnagyobb szabású közigazgatási reformjainak, mert a végletekig vitt központosítással szakítva, — nálunk soha

nem sejtett nagy arányokban valósítja meg a decentralisatio gondolatát.

Igazolási kérelem.

Ezzel a rendszerinti jogorvoslattal az a fél élhet, aki a hatóság idézésére a kitűzött határnapon valamely elháríthatatlan akadály miatt meg nem jelent; — vagy aki a megengedett felelőbbvitelt valamely elháríthatatlan akadály miatt a kellő időben elő nem terjesztette. A kérelmet annak kell akár élőszóval, akár írásban előterjesztenie személyesen vagy meghatalmazott útján, aki a mulasztást elkövette; — s elő kell terjesztenie a kérelmét az akadály megszűnésének napját követő naptól számított 15 nap alatt, még pedig felelőbbviteli határidő elmulasztása esetén a felelőbbvitellel, illetve a felfolyamodással együtt. Az elmulasztott felelőbbviteli határidő utolsó napjától, illetve az elmulasztott határnaptól számított hat hónap eltelte után az igazolási kérelmet előterjeszteni nem lehet. A szabálytól csak akkor lehet eltérni, ha a mulasztás a félnek csak később jutott tudomására. S ugyancsak lehetetlen az igazolási kérelem előterjesztése, ha valaki az igazolási vagy az újrafelvételi kérelemnek a határidejét mulasztotta el. Az igazolási kérelem elutasítása esetén, a hozott végzés ellen egy fokú felfolyamodásnak van helye. A felfolyamodás beadásának határideje 15 nap.

Rendkívüli jogorvoslatok.

A) Újrafelvételi kérelem.

Valamint az igazságszolgáltatás, ugyanúgy a közigazgatási hatósági eljárás is ismer az eddig tárgyalt rend szerinti jogorvoslatokon kívül u. n. rendkívüli jogorvoslatokat.

De az igazságszolgáltatás és a közigazgatás közötti különbség a rendkívüli jogorvoslatok terén is érezteti a hatását. A hatás abból áll, hogy a közigazgatási jog a polgári per jog perújításának a mintájára kiépített újra felvételen kívül egy a polgári per jogban ismeretlen rendkívüli jogorvoslatot is ismer: t. i. a rendkívüli felülvizsgálat végetti felterjesztést.

Ami az újra felvételt illeti, — erre irányuló kérelemmel

csak az a fél élhet, aki az ügy jogerős eldöntése után a kérdés érdemére döntő olyan bizonyíték birtokába jutott, amelyet a főeljárás folyamán önhibáján kívül nem használhatott. Az újra felvételnek tehát az a célja, hogy a fél a bizonyítás körül elkövetett mulasztását helyrehozhassa. Vagyis, míg a polgári per perújításának kettős célja van: egyrészt a fél bizonyos, a törvényben meghatározott cselekményeinek a pótlása, s másrészt bizonyos a törvényben meghatározott legsúlyosabb alaki sérelmeknek az orvoslása,²² addig a közigazgatási jog újra felvételi kérelmének csak egy célja lehet t. i. *a bizonyítás körüli vétlen mulasztások helyrehozatala*. Ezt a sokkal szűkebb terjedelmű jogorvoslatot azonban nem lehet minden közigazgatási aktsal szemben igénybe venni, hanem csak olyanokkal szemben, amelyek közigazgatási vitás ügyekben hoztak. Ebből szükségképen következik, hogy az 1933-ik évi XVI. t. c.-nek az újra felvételre vonatkozó rendelkezéseit a közigazgatási hatóságok hatáskörébe tartozó *polgári és büntető jogvitákban* alkalmazni nem lehet, hanem — a fegyelmi ügyeket is ideértve — csakis *közigazgatási ügyekben*. A közigazgatási vitás ügyek fogalmát azonban az 1933-ik évi XVI. t. c. nem határozza meg; — azon régebbi törvényünknek t. i. az 1901. évi XX. t. c.-nek az indokolása, pedig, amelyből az 1929-iki és 1933-iki reformok az újra felvételi kérelemre vonatkozó szakaszt átvették, — közigazgatási vitás ügyek alatt az u. n. *contentiozus* ügyeket értette.

Az már most, hogy milyen közigazgatási ügyeket tekintünk contentiozus ügyeknek, — az elméletben tisztázva nincs; — s ép ezért a törvényhozás egy ilyen elméletileg is *vitás* kérdésben fogalom-meghatározást adni nem tartotta célszerűnek, hanem az 1901. évi XX. t. c. indoklásából kitünőleg a gyakorlatra bízta annak az eldöntését, vajjon az az ügy, amelynek újra felvételét kérik, contentiozus ügynek tekinthető-e vagy sem? A gyakorlat azonban maga is irányításra szorul s ezt az irányítást csak az elmélet adhatja meg. Szerintem contentiozus ügyeknek az olyan közigazgatási ügyeket kell tekintenünk, melyeket a tételes jog szerint jogilag vitásakká lehet tenni, mert az illető ügyekben hozandó véghatározatokat *anyagi jog-*

²² Magyary Géza: Magyar polgári perjog 761. old.

szabály megsértése miatt vagy jogorvoslattal lehet megtámadni a felsőbb fokú közigazgatási hatóság előtt, vagy pedig pánasszal lehet megtámadni a közigazgatási bíróság előtt. Vitás ügyek tehát azon ügyek, amelyekben a közigazgatási hatóságok az érdemleges döntést nem discretionális hatalommal, hanem *jogszabályokat alkalmazva* hozzák meg.²³

Az ily értelemben vett vitás ügyekben az újra felvételi kérelem előterjesztésének határideje egy esztendő a jogerős véghatározat kihirdetését vagy kézbesítését követő naptól számítva. Ha azonban az újra felvételi kérelem alapjául olyan bírói ítélet szolgál, amely a közigazgatási hatóság döntése után emelkedett jogerőre, — akkor az egy éves határidő a bírói ítélet jogerőre emelkedését követő napon kezdődik.

A kérelmet írásban a főügyben első fokon eljáró hatóságnál kell előterjeszteni. Ez pedig a régibb törvények szerint vagy önmaga döntött a kérelem felett s ez az eset forgott fenn akkor, ha a jogerős véghatározatot a felsőbb hatóság jóváhagyásától és határozatától függetlenül az első fokú hatóság hozta; — vagy pedig a kérelmet elintézés végett az ügy irataival együtt az illetékes felsőbb hatósághoz terjesztette fel. Ilyen illetékes felsőbb hatóság gyanánt vagy az a hatóság szerepelt, amely a főügyben a jogerős véghatározatot meghozta vagy az, amelynek jóváhagyásától a jogerőre emelkedés függött, vagy pedig az, amelynek határozata a jogerős véghatározat alapjául szolgált. Minthogy a felsőbb hatóság újra felvételi kérelem esetén az iratok felterjesztését volt kénytelen elrendelni, s a kérelem teljesítése esetén az iratokat kénytelen volt az első fokú hatósághoz visszaküldeni, — a régibb szabályozás sok idővesztéssel járt. Ép ezért az 1933. évi XVI. t. c. kimondja, hogy az újra felvételi kérelem felett kivétel nélkül mindig az első fokú hatóság dönt. Ha az első fokú hatóság a kérelemnek helyt ad,

²³ V. ö. az 1901. XX. t. c. 11. §-ának indokolását, továbbá René Jacquelin: Les principes dominants du contentieux administratif 191 old. Krisztics Sándor contentiosus ügyeknek csakis az 1896:XXVI. t. c.-ben felsorolt ügyeket tartja; — szerinte minden más ügy nem contentiosus. Ezt az álláspontot elfogadni lehetetlen, mert 1896 óta a közigazgatási bíróság hatásköre kiterjesztetett; — s mert nem veszi figyelembe, hogy a közigazgatási bíróság hatáskörének mikénti szabályozása is befolyást gyakorol a meghatározásra. A jogerő hatásai és érvényesülésének korlátai a közigazgatásban. 68. old. 1 jegyzet.

— az ilyen határozattal szemben jogorvoslatnak helye nincs; — az elutasító határozattal szemben felebbezni lehet. Az újra felvétel megengedése esetén az eljárás a főügyben eljárt első fokú hatóságnál kezdődik, s az új eljárásra a főügyre vonatkozó szabályok irányadók. Újra felvételnek ugyanazon ügyben csak egyszer van helye.

B) Rendkívüli felülvizsgálat végetti felterjesztés.

Ami a közigazgatási jognak második helyen kiemelt rendkívüli jogorvoslatot illeti, előre kell bocsátanom, hogy a közigazgatásnak 1929-iki és 1933-iki reformjai a kormánynak az 1886. évi XXI. t. c. 10. §. 1. bekezdésében gyökeredző felülvizsgálati jogát nem érintik.

Ezt a felülvizsgálati jogot a kormány két alapon gyakorolhatja: t. i. vagy a saját kezdeményezése alapján akkor, ha a törvényhatóságok közgyűlési jegyzőkönyveiből, illetve az elintézés rendes folyamán hivatalból észleli, — vagy pedig ha a főispánok felterjesztései alapján ezeknek az indokolásából tudja meg, hogy a törvényhatósági bizottságok, illetve kisgyűlések jogellenes vagy állami érdekebe ütköző határozatokat hoztak.

Az első esetben hivatalból lefolytatandó eljárásról, a második esetben egy olyan u. n. *rendkívüli jogorvoslatról* van szó, — amelyet csak a főispánok vehetnek igénybe s ezek is csak a törvényhatósági bizottság közgyűlésével s a kisgyűléssel szemben.²⁴ Rendkívüli jogorvoslatnak kell tekintenünk a felülvizsgálat végetti felterjesztés elrendelését azért, mert a főispán a felterjesztés elrendelésénél határidőhöz kötve nincs; — elrendelheti tehát a közgyűlés, illetve a kisgyűlés által hozott határozatok felterjesztését — esetleg végrehajtásuk után is — mindaddig, amíg a határozat megsemmisítése, feloldása vagy megváltoztatása az állam érdekében állhat.

Kérdés már most, milyen feltételnek fennforgása esetén s milyen célból rendelheti el a főispán a közgyűlés és a kisgyűlés

²⁴ Amennyiben a közigazgatási bizottság határozataival szemben él a főispán a felterjesztés jogával, — a felterjesztés pár jelentéktelen eltéréstől eltekintve a rendes felülvizsgálati kérelemhez hasonlít. Lásd: Ereký I. Tanulmányok a vármezei önkormányzat köréből 185. old.

határozatainak felülvizsgálat végetti felterjesztését, s mit tehet a felterjesztés alapján a miniszter?

A főispán elrendelheti a felülvizsgálat végetti felterjesztést minden olyan esetben, amidőn a közgyűlés vagy a kisgyűlés határozata hatásköri, eljárási vagy anyagi jogszabályt tartalmazó törvénybe, illetve törvényes rendeletbe ütközik, vagy pedig államérdeket sért, — feltéve, hogy az illető ügyben nem lehet panasszal fordulni a közigazgatási bírósághoz.

Ebből szükségképen következik, hogy nincs helye a felterjesztés elrendelésének, ha a hozott határozat nem törvénybe vagy rendeletbe, hanem pl. csak szabályrendeletbe ütközik; vagy ha nem állami közérdeket, hanem csak megyei, vagy községi helyi érdeket avagy magánérdeket sért.²⁵

A felterjesztés két célból történhetik: vagy azért, hogy a miniszter jóváhagyó jogköre az adminisztratív tutela alá nem tartozó határozatokra is kiterjesztessék, vagy pedig azért, hogy a miniszter a hozott határozatot felülvizsgálja s a felülvizsgálat eredményeképp határozzon. Az első célt juttatja kifejezésre az 1886:XXI. t. c. azon rendelkezése, amely szerint a főispán által felterjesztett határozatot az 5. §-ban foglalt határozatokhoz képest szintén csak miniszteri jóváhagyás után lehet végrehajtani.²⁶ Mivel az 5. §. sorolja fel azon határozatokat, amelyek adminisztratív tutela alá esnek, — a felülvizsgálat végetti felterjesztés azt jelenti, hogy a főispán az adminisztratív tutela körét tetszése és legjobb belátása szerint bármikor kiterjesztheti, hiszen a felterjesztést nemcsak jogszabálysértés esetén rendelheti el, hanem akkor is, ha az ő felfogása szerint *állami érdekek* megsértéséről van szó.

Ha a felterjesztés az *első helyen* említett célból történt, akkor a miniszter háromféleképp járhat el: vagy jóváhagyja a határozatot; — vagy nem nyilatkozik 40 napon át; — vagy pedig kifejezetten megtagadja a jóváhagyást. Az első két esetben a felterjesztett határozatot végre lehet hajtani; — a harmadik esetben pedig a határozat jogilag érintetlen marad ugyan, de a benne foglalt akarat megvalósulni képtelen lesz. S csak az adminisztratív tutela kiterjesztése céljából, nem pedig felülviz-

²⁵ V. ö. 1886:XXI. 57. §. k. p. — 1929: XXX. t. c. 35. §. 2. bek. 47. §. 4. bek.

²⁶ 57. §. k. p. 2. bek.

gálat céljából történhetik a felterjesztés akkor, ha a hozott határozat hatásköri szabályt és törvényt nem sért, de *miniszteri rendeletbe vagy állami érdekebe ütközik*.

A második cél az 1886. évi XXII. t. c. 10. §-ából tűnik ki. E szerint a kormány a főispán által felterjesztett határozatot a hatáskörre vonatkozó törvényes rendelkezések s az eljárási vagy az anyagi jogi törvények megsértése esetén megsemmisítheti, feloldhatja s bizonyos esetekben érdemben is dönthet.

A második cél tehát *felülvizsgálatra* irányul s ez rendkívüli felülvizsgálat lesz azért, mert a törvény figyelembe veszi a törvényhatósági önkormányzathoz fűződő nagy közérdeket s ép ezért a miniszterek felülvizsgálati hatáskörét következőleg szabályozza:

A miniszterek a főispánok által felterjesztett közgyűlési és kisgyűlési határozatokat időbeli korlátozás nélkül bármikor megsemmisíthetik, ha a határozat meghozatala a közgyűlés, illetve a kisgyűlés hatáskörébe *nem* tartozott, vagy pedig ha a határozat akár eljárási, akár anyagi jogszabályt tartalmazó törvénybe ütközött. Megtehetik pedig ezt azért, mert a hatáskört és a törvényt az önkormányzat szervei ép úgy kötelesek tiszteletben tartani, mint bármely más szervek.

S elegendő is a megsemmisítés akkor, ha a határozat csakis a törvény tiltó rendelkezéseibe ütközik. Ha ellenben a törvénysértés abból áll, hogy a közgyűlésnek vagy a kisgyűlésnek valamit *tennie* kellene s a törvény parancsa ellenére *még sem teszi meg*, — akkor a megsemmisítés nem elegendő, hiszen a megsemmisítéssel az, amit meg kellett volna tenni, — megtéve nincs. A pozitív intézkedéseket megtagadó határozatokkal szemben tehát nem megsemmisítésre, hanem a határozat megváltoztatásra van szükség.

Az azonban, hogy a miniszterek a hozzájuk felterjesztett határozatokat érdemben is felülbírálják s a bírálathoz eredményeképp esetleg meg is változtassák, — már sértheti az önkormányzatot; — mert a reformatorius hatáskör tulajdonképp azt jelenti, hogy a miniszter jogosítva van az önkormányzat hatáskörébe tartozó ügyekben a határozat-hozatalt magához ragadni s jogosítva van a törvényhatóság helyett *önmaga* határozni. Ép ezért a törvény — nehogy az önkormányzatot a miniszterek önkényének szolgáltassa ki — a rendkívüli felülvizsgálat vé-

gett felterjesztett határozat megváltoztatását csak a következő négy feltétel együttes fennforgása esetén engedi meg:

a) Szükséges, hogy a törvényhatóság közgyűlése, vagy kisgyűlése ne magán-, vagy helyi érdekű, hanem országos érdekű ügyben hozzon határozatot;

b) szükséges, hogy az illető határozat vagy a törvényhatóság *hatáskörére* vonatkozó törvényt, rendeletet, illetve szabályrendeletet —, vagy pedig anyagi, illetve eljárási szabályt tartalmazó *törvényt* sértsen; —

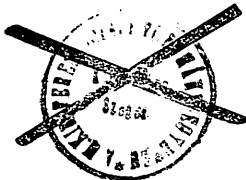
c) szükséges, hogy a közgyűlés, illetve kisgyűlés a kérdéses ügyben valamely positiv intézkedést legyen köteles megtenni s ezt törvény, illetve a törvény felhatalmazása alapján kibocsátott rendelet írja elő. — S végül

d) szükséges, hogy a kormány módot nyújtson az önkormányzatnak a törvénysértés kiküszöbölésére s következképp módot nyújtson arra, hogy a közgyűlés, illetve a kisgyűlés a törvény által előirt positiv intézkedéseket önmaga tehesse meg.

E négy feltételből szükségképen következik, hogy a miniszter a hozzá rendkívüli felülvizsgálat végett felterjesztett határozatot mindjárt *első ízben* meg nem változtathatja. Bármily sürgősen kelljen tehát valamely törvény vagy törvényes rendelet szerint intézkedni, — a miniszter első ízben *csak feloldhatja* a határozatot és új eljárást rendelhet, de érdemben nem intézkedhetik. Előfordulhat azonban, hogy feloldás útján célt elérni nem lehet. Ez akkor következik be, ha a törvényhatóság a miniszter által elrendelt új eljárás foganatosítását megtagadja, vagy pedig eljár ugyan, de olyan *új* határozatot hoz, amely a feloldott *régi* határozattal érdemben teljesen megegyezik. A törvényhatóság ebben az esetben a törvényt másod ízben is megsérti s lényegileg véve a passiv ellenálás terére lép. Minthogy a törvénynek az önkormányzat szervei is engedelmeskedni tartoznak, — a miniszter nem sérti meg az önkormányzatot, ha a passiv ellenállás tényét megállapítja s belőle a következtetést levonja.

A következtetés az 1886. évi XXI. t. c. szerint abból áll, hogy a miniszter a hozzá másodízben felterjesztett határozatot megváltoztatja és saját hatáskörében érdemben intézkedik.²⁷

²⁷ V. ö. Erekly I. Tanulmányok a vármegyei önkormányzat köréből: 178. 185. 189—200. old.

Dr. FINKEY FERENC

BIRÓI FÜGGETLENSÉG – BETŰ-ZSARNOKSÁG

Alkotmányos államban a hivatásos bíró szemében nincs varázslatosabb jelszó, mint a bírói függetlenség. Nem hiába tekintik Montesquieu óta a szabad alkotmány egyik legfontosabb biztosítékának azt, hogy a bíróságok úgy összeségükben, mint egyes tagjaik a végrehajtó hatalommal szemben ne legyenek alárendeltségi viszonyban, hanem a vitás jogi ügyekben függetlenül, azaz tisztán a törvényes jogszabályok alapján és azok értelmében ítéljenek. Ma már, amikor vérünkbe ment át ez az alkotmányos alapelv, szinte feleslegesnek látszik erről, mint követelésről vagy ennek oltalmáról, körülbástyázásáról beszélni. Ma szinte képtelenségnek tekintjük, hogy a bíróságokat az államfő vagy a minisztérium titkos parancsokkal utasíthassa valamely ügynek így vagy amúgy elintézésére.

És mégis ennek a képtelenségnek a réme, az újkori és a legújabbkori absolutismus és a háborúk utáni rendszerinti visszaesési korszakok túlkapásainak a tudata az, ami a bírói függetlenség elvének a hangoztatását és annak csorbíthatlan tiszteletét ma is szükségessé teszi. *Juhász Andor*, a m. kir. Kúria ny. elnöke, legutolsó évnyitó beszédében az egész magyar bírói kar lelkét szólaltatta meg, mikor — mint már annyiszor — ezúttal is classicus tömörséggel mutatott rá ennek a vezérelvnek az óriási jelentőségére. *Vargha Ferenc*, ny. koronáügyész pedig egy gyönyörű tanulmányban fejti ki nem régiben, mik azok a jogi és erkölcsi tényezők, amik élő valósággá teszik, hogy a bíró az ügyhöz nem tartozó külső és belső befolyásoktól menten, kizárólag a törvényt, a szokásjogot és a törvényes rendeleteket véve irányadókul, intézze el az ügyet. (Jogállam könyvtára 21.)

A bírói függetlenség azonban, bárminő nagyértékű vívmány és nagyszerű haladás az ancien régime állapotaival szemben s bármennyire megbecsülhetetlen jelentőségű a közérdek

és a közerkölcsök oltalma szempontjából, melyet mint a mai alkotmányos élet egyik legfontosabb és leggyakorlatiasabb vezérelvét minden körülmények között fenn kell tartani és minden gyengítési törekvés ellen oltalmazni, — a bíróságok s azok tagjai részére nem csupán jog és kitüntetés, de egyben nagy és szent kötelesség és más oldalról súlyos teher, mely a bíróságok egyes tagjaitól összes szellemi és erkölcsi erőik megfeszített munkáját követeli meg.

A független bíró, annak tudatában, hogy ítélezésében szuverén, tehát az ő jogerős ítéletét többé senki felül nem bírálhatja és meg nem változtathatja, — kivéve a büntető ügyekben az államfő által gyakorolható kegyelmezés esetét — halálos komolysággal köteles az eléje került ügyeket, a legkisebbet épűgy, mint a legnagyobbat, a leggondosabb odaadással, a fennálló törvények és más törvényes jogszabályok szigorú megtartásával úgy elintézni, hogy ítéletével egyfelől igazságot szolgáltatasson a perbebocsátkozott feleknek, másfelől helyreállítsa a felek valamelyike által megzavart társadalmi egyensúlyt és a megsértett állami akaratot. A bíró felett ott áll tehát mint eljárásában és ítélezésében legfőbb szentség: a törvény megtartása, annak minden körülmények között tisztelete és lehető érvényesítése. Ha nem helyezkedünk is betű szerint a *Baumgarten Izidor* zseniális elmecsillogtatással kihegyezett álláspontjára, hogy a bírónak vallásos hittel kell bíznia a törvény tökéletességében (*Baumgarten I.: A bíró. 1911. 21.*), abban tökéletesen igazat kell neki adnunk, hogy a törvény a bíró szemében a legmagasabbfokú jogi fogalom, melynek hűséget esküdött. A bírói függetlenségnek, mint alkotmányos vezérelvnek ellenértéke és biztosító szelepe a bírónak a törvényhez kötöttsége.

A büntető ügyeknél maradvá, amelyek elintézésénél felmerülő bizonyos nehézségekre kívánok ezúttal rámutatni, a büntető bíró független ugyan a bűnügyek érdemi elintézésében, de kezét két hatalmas Codex köti meg: a Btk. és a Bp., nem is említve ezt a két törvénykönyvet kiegészítő és módosító törvények légióját. A büntető bíró ítélezési szabadsága csak ennek a két Codexnek a határai közt mozoghat, ő ezeknek egyszerű alkalmazója, ezekből valamit elvennie, elhagynia, azokhoz valamit hozzáadnia semmi körülmények között nem szabad. Ennyiben a bíró rabszolgája a törvénynek. Ez a betűzsar-

nokság azonban az, ami a büntető bírót — a fenti elvi álláspont elismerése mellett — a bűnügyek elintézésénél sokszor a legnehezebb dilemmába, a lelkiismereti összeütközés kálváriájára juttatja.

A modern büntetőtörvények mint a helyes büntető bírászkodás követelményét iktatták törvénybe a bizonyítékok szabad mérlegelésének és a büntetés kimérés terén a bűnösségi körülmények szabad értékelésének az elvét. Ezek a szép és helyes elvek aminő nagy jogot jelentenek a büntető bíróra s amilyen szükséges biztosítékai az anyagi igazság megközelítésének, éppolyan könnyen papiros bölcsességgé devalválódnak; ha a törvény más oldalról régi elavult jogtételek fenntartásával vagy casuistikus felsorolásokkal, taxativ szabályokkal gúzsba köti a bíró kezét, béklyót rak a bíró lelkiismeretére most a vádbeli bűncselekmény minősítése, majd a büntetés mértékének a megállapítása kérdésében.

Különösen bántó és az anyagi igazság teljes érvényrejuttatása szempontjából legszembeszökőbb kerékkötő, ha a törvény a felsőbb bíróságokra taxativ szabályokkal írja elő, mikor és mennyiben szabad az alsófokon megállapított minősítést vagy a kiszabott büntetést súlyosbítani vagy ha a legfelső bíróság kezét is áthághatatlan különös minimumokkal kötözi össze a büntetés leszállításában.

A magyar Btk. és Bp. ellen is ezen a két ponton lehet súlyos kifogást emelni a bíró ítélkezési szabadságának felesleges és az igazságszolgáltatás eredményére káros korlátozása miatt. A magyar Bp., mely a sok egyszerűsítés és részleges reformálás mellett is még mindig egyike a legjelesebb európai büntető perjogi codexeknek, csodálatos ellenmondással az elsőfokú bíróságoknak teljes szabadságot biztosít a vádbeli bűncselekmény minősítése kérdésében, valamint a Btk. általános szabályai szerint a büntetés kiszabásában, azonban a felső és a legfelső bíróság ítélkezési szabadságát úgy a minősítés, mint a büntetés kiszabásában, és pedig úgy a súlyosbításban, mint az enyhítésben alaposan korlátozza.

I. A súlyosabb minősítést és a büntetés feljebbemelését ugyanis meggátolja a perorvoslati rendszerünknek két elavult jogtétele: a *részleges jogerő* elve és az u. n. *súlyosbítási tilalom*, a „reformatio in peius“ tilalma. A Bp. 387. §-a szerint a felsőbb

bíróság csak az ítéletnek perorvoslattal megtámadott intézkedésére szorítkozhatik s a vádlott büntetését csak a vádlónak kifejezetten a vádlott terhére használt perorvoslata esetén súlyosbíthatja. Ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy ha az elsőfokon hozott marasztaló ítéletnek a minősítési vagy a büntetést kiszabó részére nézve a kir. ügyész (vagy a magánvádló) megnyugodott, vagyis kifejezetten nem élt perorvoslattal, ez esetben a kir. ítélőtábla és a kir. Kúria az illető ügyben — a vádlott vagy a védő in melius perorvoslata alapján — semmi körülmények közt nem mondhat ki súlyosabb minősítést és nem szabhat magasabb büntetést, bármennyire tévesnek, helytelennek látja az alsóbírói minősítést vagy túlenyhének, a közérdek, a közérkölcshöz szemponyjából aggályosnak tartja is az első bíró által kiszabott büntetést.

Mindakét elvet az angol vádrendszerből vette át a franciánemet büntető perjog s innen került a magyar Bp-ba is, mint vitán felül álló axiómája a *vádrendszernek*. Szó sincs róla, hogy az új- és legújabbkori nyomozórendszer kinövésével, a torturával, a bírói mindenhatósággal szemben óriási vívmány és haladás volt a vádrendszer alap gondolatának érvényesítése, a vádlás, a védelem és az ítélkezési functioknak elkülönítése és külön szervezetek létesítése e három külön feladatra. A bírói zsarnokságnak, a riasztó „bírói gyilkosságok“-nak, amik Franciaországban az 1789-iki nagy forradalom kitörésére rendkívül hatékony tényezők lettek, egyik jelentős gátja lett az említett két tétel. Az ártatlanok védelmét hathatósan előmozdítja, a kegyetlen, túlszigorú büntetéseket sok esetben megakasztja, ha a felső bíró nem nyúlhat hozzá kifejezett perorvoslat nélkül a felmentő ítélethez (innen született meg a francia közmondás: a felmentő verdikt „szerzett joga“ a vádlottnak, az angol jog pedig elvileg nem enged perorvoslatot a felmentő első ítélet ellen (ott ma is csak a marasztaló verdikt ellen van felebezés), valamint az a tilalom, hogy erre irányuló perorvoslat nélkül az alsóbbfokú bíróság marasztaló ítélete nem súlyosbítható.

Ez az önmagában és *a vádlott érdekében* kétségtelenül szép és üdvös elv azonban szemmel láthatólag egyoldalú. Meggátolja ugyan olykor az alaptalan elítéltetést és a túlszigorú ítéleteket, de egyúttal gátja lehet igen sokszor a valódi bűnös

elítéltetésének és az igazságos szigor alkalmazásának, ami ép-oly fontos közérdek, sőt az állam biztonsága és a közerkölcs erősítése szempontjából sokszor fontosabb, mint a vádlott egyéni érdeke a megérdemelt büntetéstől való szabadulás iránt.

Épen ezen a ponton van az óriási ellentét az angol és a continentális életszemlélet és büntetőjogi felfogás között. Angliában csakugyan évszázadokkal előbb, mint a franciáknál, kialakul az alkotmányos közélet fogalma, melynek legfőbb tétele a szabad ember biztosítása a királyi és a hatósági önkény ellen. Az egyéni szabadságnak ez a kultusza vérébe megy át az angol embernek s ez magyarázza meg azt is, hogy a büntető eljárásban is — persze évszázados fejlemények eredményeként — az egyén oltalma, tehát *a vádlott védelme* az alaptalan zaklatás ellen a legfőbb vezérelv.

Angliában az esküdtszék intézménye is, mint a vádlottnak egyik legfőbb védekezési eszköze született meg és alakult ki évszázadok folyamán. A vádlott polgártársaira hivatkozhatik, mint mentő tanukra, majd ezek az „eskütársak“ lesznek ítélő bírakká, nehogy ártatlan polgárt ítéljen el a szakbíró. Az angol esküdtek ma is egészen másképen fogják fel hivatásukat, mint a francia példa nyomán a continentális államok esküdtjei. Miután Angliában minden súlyosabb (vádíratos) ügy esküdtszék elé kerül, és az esküdtek tudják, hogy ítéletük szinte végérvényes, tehát rajtuk áll az ártatlan felmentése, de a valódi bűnös szigorú büntetése is, rendszerint elfogadják a legszigorúbb minősítésű vádat. Innen van, hogy Angliában nincs panasz az esküdtszék lágykezűsége miatt, ellenkezőleg az 1907. évi Criminal Appeal Act épen azért látta szükségesnek a *marasztaló* verdikt ellen a felebbezés behozatalát, mert a belügyminisztert állandóan kegyelmi kérvényekkel ostromolták a túlszigorú verdiktek, illetőleg a kegyetlen elsőbírói ítéletek miatt.

Az 1907-iki angol Criminal Appeal Act azonban annyiban is gyökeres reformot létesített, hogy szakított a reformatio in peius hagyományos tilalmával és a felebbezést elintéző legfőbb bíróságnak jogot ad arra, hogy a vádlott által bejelentett felebbezés alapján ne csak lejjebb szállíthassa, de fel is emelhesse a büntetést s ezzel érvényesíti az angol jog egyik legbecsesebb és utánzásraméltó alapelvét, a legfelsőbb bíróság abszolút tekintélyét és függetlenségét az esküdtek verdiktjével szemben. Az angol

jognak ezt a nagy reformját nálunk sokan nem ismerik s ezért tartják axiómának a francia jogban és a magyar Bp.-ban ma is fennálló orthodox tételt: a reformatio in peius tilalmát.

Röviden: Angliában érthető, szinte természetes, hogy az első bírói (esküdttbírószági) ítélet ellen nincs is szükség a szigorítás végetti perorvoslatra. Franciaországban ellenben — közismert dolog — az esküdtek — akiknek döntése alá tartoznak a legsúlyosabb bűnügyek — „a nép szava Isten szava“ hangzatos jelszónak a hatása alatt elég gyakran jogerősen felmentik a nyilvánvaló bűnöst is, mert — nekik az úgy tetszik. Elég gyakran olvastuk és olvassuk, hogy a vádlottnő szépsége, a kiváló szónoki képességű védőügyvéd színésziés védbeszéde elég arra, hogy a nagy bűnös mint végérvényesen felmentett (a felmentő verdikt „szerzett joga“ lévén) szabad polgár emelt fővel és dacos büszkeséggel hagyja el a Palais de justice csarnokát.

Sajnos, minálunk is ez a könnyed francia felfogás lett irányadó a Bp. életbeléptével, amikor a legsúlyosabb közönséges bűncselekményekre mi is bevezettük az esküdttbíráskodást. Emlékszem, hogy 1900-ban egy vidéki törvényszéki székhelyen szervezett esküdttbírószág esküdtszéke azzal a — barátilag bevállalt — magyarázattal mentett fel két cigányt a rablás vádjá alól — napnál világosabb bűnösségük ellenére — hogy az első alkalmat, amikor a magyar esküdtek közönséges büntettek felett is ítélnek, felmentő ítélettel kell emlékeztetéssé tenni. Aztán közismert az az eset, amikor az anyagyilkosságra való felbujtással vádlott szép vádlottnőt egy másik vidéki esküdttbírószág a verdikt alapján felmentett, akit aztán nagy ünneplésben is részesítettek s akit csak a Kúria érélyes beavatkozása (új esküdtszék delegálása) folytán sikerült a budapesti esküdtek új, marasztaló verdiktje alapján Máriánosztrára eljuttatni.

A dolog tehát úgy áll, hogy Angliában a „tisza“ vádrendszér és az esküdtek s az alsóbírószágok szigorú ítélkezése alapján nem volt és nincs szükség a súlyosbítás iránti perorvoslatra s ezért ott a reformatio in peius tilalma nem csinál bajt, nem sérti a közérdeket és a közérkölcst. Nálunk ellenben, ahol előbb az esküdtek, majd az esküdttbírószág működésének szünetelése óta az első- vagy másodfokú szakbírószágok is nem ritkán túlényhén ítélik meg a súlyos bűneseteket, — mincs jogosultsága annak, hogy a felső vagy a legfelső bírószág kezét —

az ügyészi vagy főügyészi in peius perorvoslat hiányában — absolut tilalommal kössük le.

A magyar Bp. megalkotásakor még nem létezett az 1907-iki angol Criminal Appeal Act, így még a régibb, a feleb-bezést nem ismerő angol jog és a minuciosus francia Code d'instruction crim. hatása alatt került a Bp. 387. §-ába az említett két tilalom, t. i., hogy a felső bíró revideáló tevékenysége szorosan, betű szerinti értelemben csak az ítéletnek perorvoslattal megtámadott intézkedésére szorítkozhatik és hogy a vádlott büntetését csak a vádlónak erre irányuló perorvoslata esetén lehet szigorítani. Nézetem szerint ez a két tilalom elvileg sem illik bele a mi, hierarchikus alapon felépített bírói és kir. ügyészi szervezeteinkbe. A Bp. javaslatának miniszteri indoklásából, de a törvény számos rendelkezéséből is kétségtelen, hogy a magyar törvényhozás nem az angol, u. n. tiszta vádrendszert akarta törvénybe iktatni, hanem az u. n. vegyes rendszert vagy ha úgy tetszik: a mérsékelt vádrendszert, melynek az egyéni szabadság oltalma mellett a másik legfőbb vezérelve az *anyagigazság lehető érvényesítése*. A magyar bírónak — ellentétben az angollal — nem szabad passive viselkednie az eléje került ügyben, hanem az előtte vitázó két ügyfél, az állami közérdeket képviselő kir. ügyész (vagy magánvádló) és a terhelt s az ennek érdekét kereső védő érveit pártatlanul felülbírálván, mindig az anyagi igazság érvényesítését vagy legalább is megközelítését kell végső reális céljául és feladatául tekintenie.

Bármennyire tetszetős az a beállítás, hogy a perorvoslatok beillesztése a büntető eljárás keretébe, szükségképen a részleges jogerő intézményének kialakulására vezetett, mert a felső és a legfelső bíróság mindig csak a perorvoslattal megtámadott alsóbbfokú ítéletet vizsgálhatja felül, ez az önként érthető tétel nem azt jelenti, hogy most már a felsőbbfokú bíróság csak *részleges igazságot* hivatott szolgáltatni. Elvileg épen a felső és a legfelső bíróság az, amely a vád tárgyává tett bűnügyben a végső és emberileg elérhető legteljesebb igazságot kiszolgáltatja, vagyis a legigazságosabb ítéletet hozza. Hiszen miért szervezik mindenütt az alsó bíróság felé a második vagy harmadik fórumot, ha nem azért, hogy az alsófokon elkövetett alaki vagy anyagjogi hibákat, tévedéseket egy több tapasztalattal

bíró, mélyebb elméleti szakismeretekkel és gyakorlati életbölcse séggel rendelkező egyénekből összeállított testület a lehetőségig orvosolja s ezzel az anyagi igazság érvényesítését elősegítse. Nagyon szűkkörű feladatuk lenne a felső bíróságoknak, ha tagjaik eleve azzal a kötött marsrutával fognának hozzá az eléjük került ügy elintézéséhez, hogy nekik nem a teljes igazságot, hanem csak a felek által felhozott kifogásokat, kéréseket kell és szabad szem előtt tartaniok, de az ügy érdemébe, az illető bűnügynek a törvények alapján a lehető legigazságosabb elintézésébe nincs beleszólásuk, csupán akkor, ha a felek közösen az ügynek teljes felülvizsgálását kérték.

Ha pedig ez az elv áll, — ha a felső és a legfelső bíróságok is az anyagi igazság helyes kiszolgáltatására hivatvák, akkor talán a részleges jogerő elméletében lesz valami hiba vagy legalább is az szorul bizonyos korrekтурára, esetleg törvényhozási módosításra.

Zavarja a kérdés helyes megoldását minálunk a kétfokú perorvoslat (felebbezés — semmiségi panasz) elvi megengedése is. Ha csak egy felülvizsgáló fórum lenne, mint Angliában van, úgy a megoldás — de lege ferenda elmélkedem — sokkal egyszerűbb lenne. Akkor egyszerűen afelett kellene döntení, hogy nem elég-e a perorvoslat egyszerű bejelentése avagy kifejezetten meg kell-e jelölnie a perorvoslattal élőnek az alsó ítélet kifogásolt részeit? Fenti álláspontomból folyik, hogy részemről a semmiségi okoknak taxatív felsorolását, épúgy a perorvoslat részletező bejelentését (Bp. 385. §. 1. a), — 1. b), — 1. c), 2—3. pont) a limine helytelenítem. Elismerem, hogy a Bp. megalkotásakor tartani lehetett a bűnügyi perorvoslatok tömegétől s ezért a felső bíróságok munkájának túlzásúfolása s ezzel a büntető perek elintézésének évekre kinyújtása ellen egyik védgátul szolgált a részletező bejelentés megkövetelése. Ez a korlátozó rendelkezés azonban, amellet, hogy immár három évtizedes ádá z irodalmi vitákra és a felső bíróságaink gyakorlatának hosszú ingadozására, sok-sok tévedésére vezetett, az anyagi igazság érvényesítésének kétségtelenül igen sok esetben nyilvánvaló megakasztását eredményezte. De ma már nincs is szükség a perorvoslatok ily mesterséges visszaszorítására, mert a legújabb egyszerűsítési törvényeink eredményeként megállapíthatjuk, hogy ha az első fokon még mindig megtörténik, hogy

egy-egy nagyobb bűnügy éveig elhúzódik, a kir. ítélőtáblákon és a kir. Kúrián már aránylag gyorsan elintéződik minden ügy. Ha pedig a szigorúan egyfokú perorvoslat rendszerére térnénk át, akkor meg épen nem jogosult a perorvoslat bejelentésének megnehezítése.

Má azonban még számolnunk kell azzal a complicációval is, hogy a felebbezés és a semmiségi panasz egymás után igénybe vehetők s most már, hogy kell az egyiket és a másikat bejelenteni? Mire terjedjen ki a felek perorvoslati joga egyikben és a másikban, — minő jogköre legyen a kir. ítélőtáblának s milyen a kir. Kúriának? Mindezek a kérdések annyira nehezítik a kérdéshez való hozzászólást, hogy ezúttal, a jelen kis cikkemben csupán azt lehet kiemelnem, hogy amennyiben a büntető perorvoslatunk gyökeres revisiojáról — a szigorúan egyfokú perorvoslat keresztülviteléről — még mindig nem lehet szó, akkor legalább *a semmiségi okok taxativ felsorolásának kiküszöbölését és a felebbezés, valamint a semmiségi panasz bejelentésének egyszerűbb alakban megengedését és mindenekfelett a kir. Kúria részére a reformatio in peius tilalmának a feloldását* kellene kisürgetnünk.

Látszólag ez utóbbi kívánság ütközik a vádrendszer alapelveibe. Úgyde alig lehet eléggé hangsúlyoznom, hogy a törvény nem az elméletileg kicsiszolt tantételek kedvéért, hanem az élet számára készül. S ha abban egyek vagyunk, hogy a magyar Bp. az anyagi igazságot tekinti az egyik legfontosabb vezérelvének, akkor miért kötjük meg a legfőbb bíróságunk kezét egy, a papiron szépen festő, de az állami közérdekkel, a közbiztonság és a közérkölcös kívánalmaival ellenkező doktrinár tantétel fenntartásával.

A közelmúlt hetekben is megtörtént, hogy a kir. törvényszék öt évi fegyházra ítelt két vakmerő rablót, akikkel szemben nagyszámú súlyosító körülmények forogtak fenn, — a kir. ítélőtábla azonban igen nyomatékos enyhítő körülményül tekintette a vádlottak fiatalabb korát (24 évesek voltak) s leszállította a büntetésüket 2 évi fegyházra. A kir. Kúria nem találta ennyire nyomatékosnak ezt a körülményt s a Tábla által is elfogadott súlyosító körülményekre való tekintettel felemelte volna a büntetést, illetve helyreállította volna a törvényszék ítéletét erőszben, de miután a kir. főügyész nem élt perorvos-

lattal in peius, a kir. Kúriának nem volt joga érvényesíteni a maga meggyőződését. Nem bántó-e a kir. Kúriára, mint legfőbb büntető bíróságra, hogy az ő ítélkezési szabadságát egyetlen ügyészégi tagnak, esetleg az elsőfokon eljáró fiatal kir. ügyésznek indokolatlan lágyszívűsége vagy nem eléggé alapos törvényértelmezése (minősítési elnézése) ily abszolút vétő alakjában korlátozhatja. De még súlyosabb kérdés: vajjon megfelel-e a helyes igazságszolgáltatás szempontjainak az, hogy egy-egy ügyészégi tag ily kegyelmezési jogot gyakorolhat s az ő perorvoslatától, annak helyes vagy téves bejelentésétől függ, hogy a kir. Kúria szigorúbban minősítheti-e a megállapított bűncselekményt és feljebb emelheti-e az alsó bíróság által kiszabott büntetést?

Természetesen ellene lehet vetni ennek a felfogásnak, hogy a közérdek szempontjából nem a büntetés mennyisége a fődolog, hanem a bűnösség vagy az ártatlanság tisztázása. A vádlottra is az a fontosabb, hogy ha ártatlan, felmentsék, ha bűnös, akkor minél enyhébben büntessék; a büntetés súlyosbítása — marasztalás esetén — másodrangú kérdés. Nézetem szerint azonban úgy a közérdek, mint a vádlott szempontjából nem így áll a dolog. Mindenesetre legfontosabb, elsődleges kérdés bűnügyekben a bűnösség tisztázása. Ha a vádlott ártatlan, az ő felmentése, a hatósági zaklatás és üldözés alól megszabadítása úgy az egyéni szabadság, mint az emberiesség elvénél fogva legelső feladata a büntető eljárásnak. Ha azonban ez a kérdés negative lett eldöntve, vagyis a vádlott valóban bűnösnek lett bíróilag kijelentve, ez esetben — tehát a *marasztaló* ítélet készítésénél — gyakorlatilag legeslegfontosabb kérdés bizony a büntetés kiszabása. A büntetés ugyan csak függeléke a minősítésnek, hiszen sok minősített esetre egészen más, súlyosabb büntetési tétel van előírva, mint a rendes, egyszerűbb esetre, azonban *gyakorlati* szempontból, úgy a közérdek, mint a vádlott érdeke legközvetlenebbül a kiszabott büntetés nemével és mennyiségével kapcsolódik egybe.

A közérdeket, tehát az államnak és a társadalomnak a valódi bűnösök helyes arányú büntetéséhez fűződő céljait, a közbiztonságnak a közveszélyes bűnelkövetők újabb merényletei elleni oltalmát, a durva, kegyetlen büntett által felidézett közfelháborodás lecsillapítását nem a finom, jogászilag kifogás-

talán szabatos minősítés, hanem a jogerősen kiszabott büntetés megfelelő mennyisége fogja kielégíteni. Bizonyára megütközést kelthet, ha egy felette súlyos emberölés vagy rablás tetteire 6—7 havi börtönt vagy egy súlyosabb emberölési kísérlet miatt 1—2 havi fogházat szab ki a bíróság, de még nagyobb lenne a megütközés, ha a közvélemény tudomást szerezne a kir. Kúria ítéletének indokolásáról, mely kifejezi, hogy a Kúria feljebb kívánta emelni a büntetést, de ezt „megfelelő perorvoslat hiányában“ nem tehette. Attól azonban nem kell tartani, hogy a Kúria a büntetés felemelés jogát lépten-nyomon gyakorolná, hiszen a kir. főügyész által használt perorvoslat esetén is csak kivételesen, amikor az alsófokú ítélet szembeszökően túlzott enyhe büntetést szabott, nyúl hozzá ma is ehhez a jogához. Erre irányuló perorvoslat nélkül bizonyára még ritkábban, csak a közérdek szempontjából elkerülhetetlenül szükséges esetekben élne ezzel a joggal.

Érdekes, hogy ezt a közismert hiányát Bp-unknak már céltudatosan orvosolni akarta az 1928-ban hozott II. Bn., az ú. n. *csatlakozás* című utólagos perorvoslat megengedésével. Ezt a reformot annak idején a képviselőház és a felsőház szónokai (köztük Vargha Ferenc, akkori koronaügyész és Pesthy Pál igazságügyminiszter és a jogi szaklapok is) nagy örömmel üdvözölték, mint az anyagi igazság érvényesítésére célzó üdvös rendelkezést és a II. Bn. életbelépte utáni első évben elég sok esetben sikerült is a kir. főügyészeknek és a koronaügyésznek az alsófokon hozott túlenyhe ítéleteket és az alsóbbfokú ügyész-ségi tagok elnézéseit orvosolni. Sajnos, a következő években a csatlakozás sikere elmaradt s az egész reform csődöt mondott, mert a védők felfedezték és sietve kihasználták a törvénynek (II. Bn. 29. §.) mellékesen odavetett azt a rendelkezését, hogy „a bejelentett perorvoslat visszavonása esetében azonban a csatlakozás hatálya megszűnik“. Miután rendszerint a kir. főügyész vagy a koronaügyész él a csatlakozással és rendszeren csak alapos megfontolás után, amikor valóban feltűnő és bántó mulasztást követett el az alsóbbfokú ügyész a felebezés vagy semmisségi panasz elmulasztásával, — amikor tehát szinte előrelátható, hogy a kir. ítélőtábla vagy a kir. Kúria honorálni fogja a csatlakozást és felemeli a büntetést, a védők sietnek a csatlakozás bejelentése esetén a maguk perorvoslatát vissza-

vonni, mire a főügyési és koronaügyési csatlakozás persze hatálytalanná válik és a túlenyhe ítélet jogerőre emelkedik.

Amennyiben tehát fenti fejtegetéseim valamikor megszívlelésre találnának az illetékes tényezők előtt, legelső törvényhozási intézkedés lenne a kir. Kúria ítélkezési szabadságának biztosítására és ezzel az anyagi igazság érvényesítésére a II. Bn. 29. §-a első bekezdése utolsó mellékmondatának a kihagyása. Természetesen, ha gyökeresebb reformról lehetne szó, így a Bp. 385. §-ának *taxatio*ja eltörléséről vagy a 387. §. első és harmadik bekezdésének módosításáról, akkor a csatlakozás intézménye egészében feleslegessé válnék.

II. A másik probléma, amit jelen rövidke cikkemben újból szóvá tenni kívánok, a bíró kezének az ellenkező irányú megkötöttsége a betű zsarnoksága által. Szinte hihetetlen, hogy a Btk-ünknek épen az enyhítésre, a törvényben előírt rendes büntetés leszállítására vonatkozó s Btk-ünk egyik fénypontja gyanánt tekintett és magasztalt szakasza, a közismert 92. §. az, mely az enyhítésben vaskapocsként fogja össze a kir. Kúria kezét és bizony gyakran a túlszigorúnak ítélt *hat havi börtönbüntetés* helybenhagyására vagy ennyinek a kimondására kötelezi a kir. Kúriát.

Hogy lehetséges ez? Hát tényleg úgy állna a helyzet, hogy a kir. Kúria, ha túlszigorúnak, felesleges kegyetlenségnek látja az alsófokon kiszabott hat havi börtönt, azt a 92. §-sal sem szállíthatja lejjebb vagy az egy-két évi avagy még magasabb mértékben kiszabott és igazságtalannak talált alsóbírói büntetékiszabást nem orvosolhatja? Sajnos, tényleg így áll a helyzet. Míg a Deák Ferenc által szerkesztett 1843-iki büntetőtörvényjavaslatunk megadta a bírónak a korlátlan enyhítési jogot, tehát a 24 évi rabság helyett is a rendkívül enyhítés esetében egy napi fogságra szállíthatta le a bíróság a büntetést, a Btk. az enyhítésben is megköti a bíró kezét, egyfelől az ú. n. *speciális minimumokkal*, másfelől és véglegesen a *börtönbüntetés* legelső határának *hat havi* tartamú fixirozásával. Ennek a folyamánya, hogy ha egyszer a törvény valamely büntetetre fegyházbüntetést írt elő, akkor bármennyi és bármily nyomatékos enyhítő körülmények forogjanak fenn a vádlott mellett, bármilyen alaposnak ítélje a kir. Kúria a védő semmiségi panaszát a büntetés leszállítása iránt, sőt ha maga a kir. ügyész

vagy a kir. főügyész élne is a vádlott javára ilyirányú perorvoslattal (tudvalevő, hogy a kir. ügyészség a vádlott *javára* is élhet perorvoslattal), a kir. Kúriának semmi körülmények között nem szabad a hat havi börtönnél kevesebbet kiszabnia, azt bármiképen mérsékelnie, — mert ezt rendeli a Btk. betűje, — a 24. és 92. szakasz félre nem magyarázható rendelkezése.

Úgy látszik, a Btk. elévülhetetlen érdemű szövegezője, nem gondolt a gyakorlati életben felmerülhető óriási eltérések-re ugyanazon büntett elkövetése eseteiben; arra, hogy a hat havi börtön, mint legeslegvégső minimum lehet *summum jus*, de lehet *summa injuria* is. Vajjon szükséges és igazságos-e hat havi börtönnel sújtani a szegény villamos kalauzt vagy a feleségét, ha a szolgálatból elbocsátás után a heti villamos kártyáját meghamisítja (a dátumot átírja), hogy még legalább néhányszor használhassa, — vagy a falusi kisbirtokost, aki az eladott tehenének vagy sertésének életkorát egy-két évvel kevesebbre mondja be a marhalevelet kiállító községi jegyzőnek, vagy saját nevelésűnek dikálja be a mástól vett állatját. Volt olyan — a kívülállóknak tragikomikusnak tetsző — esetünk is, hogy a bagatell marhajárlat hamisításért már 6 havi börtönbüntetését töltő elítélt újrafelvételt kért, hogy nem ő, hanem a sógora követte el a hamisítást, de az újrafelvétel során az derül ki, hogy bizony ő eszközölte a hamisítást, sőt nem egy, de két járlatlevelet hamisított, úgy hogy a másik hamisításért — az ügyész vádja folytán — újabb hat havi börtönt kapott.

De más nagyobb súlyú büntettek, így váltóhamisítás, csalás eseteiben is merülnek fel elégszer oly nyomatékos enyhítő körülmények, hogy a kir. Kúria egy-két havi fogháznál többet nem tart igazságosnak. Gyakran ismétlődik az eset, hogy a falusi asszony, a hitelező által szorongatva, ráírja a váltóra az urának vagy a fivérének, sógorának, az apjának a nevét ezek tudta és felhatalmazása nélkül, abban bizakodva, hogy ezek utólag vállalják a kötelezettséget, hiszen máskor is önként vállalták. Az illető azonban ezúttal megtagadja a kérelmet s a szegény megszorult asszony vagy férfi hat havi börtönnel bünhődik a nagy bizakodásért. Olyan — szintén tragikomikusan ható — esetünk is volt, hogy a férj megkapta a maga hat hónapját a kis váltóhamisításért, de aztán kiderült, hogy egyik váltóra a férj kérésére a felesége írta rá a sértett sógor nevét, aki azon-

ban később kijelentette, hogy ha megkérlik, szívesen girálta volna sajátkezüleg a váltót. Persze az asszony sem kerülhette ki az obligát hat havi börtönt.

Amint negyven évvel ezelőtt szállóige volt a felső bíróságok körében, hogy „vérző szívvel“ hagyják helyben az egy szál rózsának a szomszéd kis kertjéből bemászás útján elkövetett ellopásáért a szerelmes fiatal legényre az alsófokon kiszabott hat havi börtönbüntetést, úgy ma is minden sentimentalis frázis nélkül mondjuk, hogy belső elégedetlenséggel utasítjuk el a büntetés enyhítése végett bejelentett semmiségi panaszt az említett bagatell esetekben, különösen ha még hozzá 4—5 évre az elkövetés után kerül végső döntésre az ügy. Negyven évvel ezelőtt azonban a törvényhozás mégis csak megszívlette a bíróságok ezen belső nyugtalanságát és boszankodását a törvény túlszigora felett és a mezőrendőri törvény (1894: XII. t. c.) különleges rendelkezést vett fel a fentemlített esetek humanusabb elintéztetésére. — Sajnos, a törvényhozásnak ez a humanus rendelkezése csupán erre a különleges esetre szorítkozott, az elvi megoldást a Btk-nek akkor tervbevett revisioja idejére hagyta, így a másféle újabb és pedig eléggé sűrűn előforduló esetekben a Bp. 24. és 92. §-ai még mindig útját állják az emberies igazság érvényesítésének.

Különben, hogy nem csupán a felső, de az elsőfokú bíróságok is érzik a hat havi börtönös végső minimum képtelenségét, azt igazolja az eléggé érthető, de persze meg nem bocsátható jelenség, hogy olykor megkísérlik erőszakos törvénytárgyalással túltenni magukat a törvény említett szakaszain és a fegyházás tétel megkerülésével a börtönös tétel alá vonni a kritikus esetet, amikor aztán a 92. §. már módot ad a fogház alkalmazására. Így akárhányszor — kellő alap nélkül — mellőzik a „jogtalan vagyoni haszon célzatának“ a megállapítását a közokirathamisításnál (Btk. 392. §.). Sőt volt egy váltóhamisítási esetünk, ahol az alsóbíróság — nyilván azért, mert a hat havi börtönt igazságtalan szigorúnak találta, — a lelki kényszer (Btk. 77. §.) címén felmentette a vádlott asszonyt, akit férje azzal a fenyegetéssel vett rá a váltóhamisításra (apja nevének ráírására), hogy „különben elzavarja a háztól“. A felsőbíróságok azonban nem találták elfogadhatónak ezt a jogi következtetést, mert az elzavarással fenyegetés nem jelenti azt a

„közvetlenül az életet vagy a testi épséget fenyegető s másképen el nem hárítható“ veszedelmet, aminek a fennforgása a beszámítást a Btk. 77. §-a értelmében kizárja. Így azonban a vádlottat hat havi börtönre kellett ítélni, bármennyire méltányolni óhajtották a felső bíróságok is a vádlott mellett fennforgó túlnyomó enyhítő körülményeket.

Kétségtelen, hogy a bíróságnak joga, sőt kötelessége a törvényt magyarázni s úgy magyarázni, hogy a törvény végső célja: az anyagi igazság érvényesítése sikerüljön, — viszont ott a másik feltétlen parancs: a fennálló törvény tisztelete és megtartása. Ott tehát, ahol a törvény latitude-öt enged a bírónak, lehet, sőt kell érvényesíteni a méltányosságot a szigorú igazságosság mellett, ellenben, ahol a törvény a szigorot kifejezetten, félre nem magyarázható szavakkal írja elő, nem szabad a törvényt félremagyaráznunk. A büntető bíró, aki közjogi szabályokat alkalmaz, nem helyezkedhetik a „szabadjogi“ vagy legújabbban u. n. érdekkutató jogtudományi felfogásra. Ezért a felső bíróság, bármennyire helyesnek, méltányosnak látná a büntetés enyhítését, ha egyszer a törvény világos parancsával áll szemben, kénytelen — fogcsikorgatva is — alkalmazni a törvényt s az alsóbíróságoknak esetleg jóindulatból eredett elmagyarázását helyreigazítani. Általános elvek, törvényes meghatározások, fogalmak értelmezésénél a büntetőjogban is lehet az újabb, helyesebbnek vélt jogi felfogást kimagyarázni és a törvénybe beleinterpretálni, de azt, hogy a börtön végső minimuma hat hónap és hogy a fegyházás tételről csak börtönre lehet leszállítani a büntetést, ezt a két kifejezett rendelkezést semmiféle elméleti vagy gyakorlati okoskodással nem lehet hatályon kívül helyezni, ezt csak a törvényhozás teheti meg az idézett két szakasz módosításával.

Hogy pedig ez a kívánság nem valami pietisztikus ábrándozás és lágyszívűsködés, erre nézve legyen szabad a fentemlített 1843-iki magyar javaslaton kívül a legújabb Btk-ek egész sorára hivatkoznom, melyek a súlyosabb szabadságvesztésbüntetés alsó határát is nem években, hanem néhány napban vagy hétben állapítják meg, tehát a bírói mérlegelésnek a lehető legtágabb teret biztosítják. Így az 1881-iki *hollandiai* Btk. a fogház tartamát *1 naptól* 15 (esetleg 20) évig, — az 1889-iki *olasz* Btk. a reclusionét *3 naptól*, az új 1930-iki Codice *15 naptól* 24 évig,

— az 1902-iki *norvég* Btk. mindkét szabadságvesztés keretét *21 naptól* 20 évig, — az új *japán* Btk. mindkét szab. vesztés büntetését *egy hónaptól* 15 (esetleg) 20 évig, — 1932-iki *lengyel* Btk. a fogházét hat hónaptól 15 évig, az elzárását 5 naptól 5 évig terjedőleg határozzák meg.

Különböző, kisebb-nagyobb dolgozataimban több mint három évtized óta igen sokszor emeltem szót a büntetési rendszerünk „egyszerűsítése“ mellett s különösen az annak Achilles pontjául tekintendő börtön-büntetés kihagyása, illetőleg annak a fegyházzal összeolvasztása iránt. Legutóbb 1932 márciusban a Magyar Jogászegyletben tartott felolvasásomban mutattam rá ennek a börtönügyi szakkörökben közóhajként ismert követelésnek a gyakorlati jelentőségére, különösen a *hat havi börtönös végső minimum* ferdeségére, mint büntetési és büntetés kiszabási rendszerünk egyik legégetőbb sebére. Sajnos, minden eddigi felszólalásom és javaslatom sikertelen maradt. Nem azért, mintha felszólalásaimat és kritikáimat képtelenségnek tekintenék az illetékes tényezők, hiszen ez a kívánság és javaslat nem az én egyéni óhajom avagy kitalálásom, hanem *több évtizedes reformkívánsága a hazai börtönügyi szakembereknek*, — hanem egyszerűen azért, mert a „börtön“ nevű büntetési nem kihagyását, illetőleg annak a fegyházzal összeolvasztását a Btk. oly nagy felforgatásának vélik, amit csak *majd* a Btk. gyökeres revíziója alkalmával lehet megoldani.

Nem akarom itt ismételtetni a Jogászegyleti felolvasásomban kifejtett érveimet, csak annyit emelek ki, hogy a börtön-büntetés meghagyása mellett is a büntetés kiszabás szempontjából fennálló betűzsarnokságot minden rendszer-felforgatás és törvénytechnikai nehézség nélkül igen egyszerűen orvosolni lehetne a Btk. 92. §-ának olyan módosításával, hogy a rendkívüli enyhítő körülmények fennforgása esetén a bírónak joga legyen az eredeti *fegyházbüntetést* nem csupán börtönre, de *fogházra is leszállítania*. Ennek a pár szó módosításnak a beszúrása — ha egyébként egyelőre mindent hagyunk is a régiben — óriási könnyebbséget jelentene a büntetés kiszabás említett akadályával szemben. Gyakorlatilag pedig a büntetés végrehajtása szempontjából legkisebb felforgatással sem járna. Hiszen ma is a hat havi börtönbüntetést rendszerint a törvényszéki fogházakban

töltik ki az erre elítéltek. A javasolt módosítás tehát csupán a büntetés kiszabás tekintetében jelentené azt az üdvös reformot, hogy a büntető bíró szabadabb kezet nyerne a büntetés enyhítésében olyankor, amikor a Btk. maga is elismeri, hogy jogot kell adni a bírónak az előírt büntetési nem legkisebb mértékének alkalmazására, sőt a következő enyhébb büntetési nem és pedig ennek is a legkisebb mértékéig való leszállásra.

Voltaképen a fegyházzól a fogházra való leszállás az említett körülménynél fogva (t. i., hogy a rövidebb tartamú börtönbüntetést ma is fogházban töltik ki az elítéltek) valóban nem is jelentene kettős leszállítást, csak a börtönbüntetés mai hat hónapos végső minimumának a kívánatos korrekurája lenne. Azt a kifogást pedig, hogy ezen javaslatom elfogadása esetén a bíróságok mindig egy-két napos fogházbüntetést szabnának ki a fegyházas cselekmények miatt is, igazán nem tartom méltónak a cáfolásra. A magyar büntető bíróságokat nem szabad ilyen tökéletlen gyakorlat bevezetésével gyanúsítani. A magyar büntető bíróságok tudnak kellő szigorral lesújtani ott, ahol az állam és a társadalom érdeke ezt követeli (elég beszédes példa rá a méregkeverő asszonyokra kiszabott több halálos ítélet vagy a valutacsempészekre szabott több évi fegyházas büntetések), — viszont legyünk tisztában egyszer azzal, hogy az állam és a társadalom érdeke nem csupán a szigor, de épen úgy a méltányosság és az emberiesség érvényesítése is.

Mint fent egy-két példával igyekeztem igazolni, bizony akárhány esetben annyi és oly nyomatékos enyhítő körülmény állapítható meg a vádlott javára, hogy a fegyházas büntette miatt is untig elég lenne egy-két havi fogház alkalmazása úgy a megtorlás, mint a társadalmi védekezés, a bűnösnek jobb útra terelése érdekében. Miért legyünk hát kötelesek ilyenkor a felesleges és így nyilván igazságtalanul szigorú hat havi börtönt kiszabni. Ebben már igazán nem lehet véleményeltérés, hogy szigorú büntetésre csak ott van szükség, ahol ezt az állam és a társadalom érdekei megkövetelik. De szigorúbban sújtani valakit, mint amennyire a legfőbb bíróság értékelése szerint e célból szükség van, tehát csupán a törvénynek egy idejtmúlt és tévesnek bizonyult rendelkezése miatt, — ezt méltán lehet betűzsarnokságnak nevezni.

De az említett kifogást, illetőleg ellenvetést is könnyen le

lehet szerelni azzal, hogy egy-két napi fogház kiszabását elvileg és egyszersmindenkorra töröljük el. Az is régi büntetőjogi követelmény, hogy a szabadságvesztés büntetés végső minimumát ne egy-két napban — aminek csakugyan nincs se megtorló, se javító hatása — hanem legalább is 15 napban állapítsuk meg úgy, amint ezt a fiatalokúakra nézve már a Fb. 1913-ban meg is valósította. Nemcsak a jogegység kérdése, de a szabadságvesztés, mint a pénzbüntetésnél mindenestre súlyosabb büntetési nemnek a fogalma kívánja meg, hogy akit a bíró egyszer szabadságvesztésre méltónak ítélt, arra ez a büntetés ne ilyen minimális jelentőségű legyen, de valami érzékenyebb sújtást is jelentsen. Csak a pénzbüntetés helyettesítéseül foganasított fogház tartama legyen egy napi minimumos.

Vagyis a Btk. 92. §-ának mai szövegét oly értelemben kellene módosítani, hogy a bírónak rendkívül enyhítő körülmények megállapítása esetén joga legyen a *fegyház* helyett *fogházra* leszállítani a büntetést, a fogházbüntetés legrövidebb tartama azonban, ha az illető büntetettre a törvény öt évinél magasabb fegyházbüntetést ír elő, *egy hónapnál*, egyébként pedig *15 napnál* kevesebb nem lehet. Az egyénítés elvének, mint a büntetés kiszabás legfőbb vezérelvének azonban még inkább az felelne meg, ha ily közbülső határ nélkül minden esetben megengedné a törvény a fegyházzal a fogházra való leszállást és pedig a fogházbüntetés legkisebb mértékeig.

III. A büntetés kiszabás súlyos problémáival, melyeknek egyikéről-másikáról hazai irodalmunk is annyi nagybecsű értekezéssel dicsekedhetik, a fix büntetési tételek, — a határozatlan tartamú büntetések, — az alternatív és a párhuzamos büntetések, a bűnösségi körülmények kérdéseivel ezúttal nem akartam foglalkozni. Ezeknek a megoldása csakugyan alig történhetik meg előbb, mint az általános revisio keretében. Ezúttal csupán a felső bíróságokat a büntetés felemelésében és leszállításában a közérdek szempontjából oly helytelenül korlátozó két akadályra, a betűzsarnokságra, mint a helyes ítélkezés bántó nyügére kívántam újból rámutatni, amely két akadálynak az elhárítása minden rendszerbolygatás nélkül, két szakaszos kis Novellában vagy valamely büntetőjogi tárgyú törvény keretében minden hosszadalmas előkészítés és ankétozás nélkül megtörténhetnék.

Ha annyira büszkék vagyunk a bírói függetlenségre, mint a magyar alkotmány értelmében a magyar büntető bíróságokat megillető nagy alkotmányos alapelvre s ha a magyar törvényhozás és az igazságügyi kormány, amelyek minden alkalommal oly féltő gonddal örködnek a bírói függetlenség csorbíthatatlanságán, ennek a nagy alapelvnek a belső tartalmát, az igazságszolgáltatás színvonalának emelését további biztosítékokkal kívánják körülbástyázni, akkor talán nem merészség az a reményem, hogy büntető jogászainknak ezt a két régi közhaját teljesíteni fogják s a büntető bíróságaink, különösen a felső bíróságok kezére lakatolt ezt a két törvényi béklyót egyszer már leoldják.

Egyelőre annak a kimondása, hogy:

1. a II. Bn. 29. §-a első bekezdésének utolsó mellékmondata (a bejelentett perorvoslat visszavonása esetében azonban a csatlakozás hatálya megszűnik) hatályát veszti, —

2. a Btk. 92. §-ának első bekezdésében a „fegyház helyett börtön, — börtön helyett fogház“ szavak helyére annak a beillesztése, hogy „fegyház helyett — fogház“ s e szakasz végére új bekezdésül annak a kimondása, hogy: Határozott időre szóló fegyház helyett 15 napi fogháznál kevesebb büntetés a jelen szakasz esetében sem szabható ki.

Már ez a két kis módosítás is büntető bíróságainkra oly nagy megkönnyebbülést jelentene s felső bíróságainkat oly helyzetbe hozná, hogy az anyagi igazságot igen sokszor a mainál biztosabban tudnák érvényre juttatni.

S vajjon nem az-e minden büntetőjogi törvény végső eszményi s egyben gyakorlati célja, hogy a felmerült bűnügyekben az anyagi igazság minél biztosabban érvényesíttessék. Nem erre szolgál-e a perorvoslatok megengedése és szabályozása is? Azokat az akadályokat azért, amelyek ezt a legfőbb célt gátolják, nem kötelességünk-e a bíróságok nehéz munkája elől elhárítani s a törvényeknek is ily irányban kiderült hibáit és hiányait orvosolni újabb, helyesebb törvény alkotásával.

Bp-unk perorvoslati rendszerének gyökeres revisioja a Magyar Jogászegyletben a múlt évben ismét szőnyegre került. Egyelőre csak tudományos vitakérdés gyanánt. Ezúttal ehhez a szintén nagy problémához nem volt szándékom hozzászólni.

De addig is, míg ez a nehéz kérdés dülőre jut és az ilyirányú törvényjavaslat elkészül — amelyben aztán gyökeresen orvosolni kell a részleges jogerő és a reformatio in peius tilalmának fent érintett hibáit és ferdeségeit —, azt hiszem nagy hála-
lára köteleznék törvényhozásunk a büntető bíróságokat, ha az említett kis, igazán a legszerényebbre lezsugorított reformot keresztülvinné s ezzel is módot adna büntető bíróságainknak az állam és a társadalom javának a helyesebb és megnyugtatóbb szolgálatára.

Dr. HACKER ERVIN

NEMZETKÖZI BŰNÜGYI STATISZTIKA

I. 1. Quetelet óta közhelyet képez a büntetőjogban az a tétel, hogy a bűnözés normális társadalmi jelenség. Eltéréseket csak a kriminalitás terjedelme és iránya tekintetében találunk, amelyeket az ú. n. kriminogén tényezők hatásának tulajdoníthatunk.

Ezeknek a kriminogén tényezőknek komplexumban való rendszeres felkutatását és méltatását legelsőnek Van Hamel amszterdami egyetemi tanár, a Nemzetközi Bűnügyi Egyesület egyik alapítója szorgalmazta.¹

A kriminogén tényezőknek hatását legjobban akkor tudjuk méltatni, ha több jogterület kriminalitását vesszük párhuzamosan vizsgálat alá és annak a megállapítására törekszünk, hogy az eltéréseket milyen tényezők idézték elő. Az ilyen törekvések teszik azután szükségessé az államok közti, u. n. nemzetközi bűnügyi statisztikai összehasonlításokat.

Ezek a nemzetközi bűnügyi statisztikai munkálatok több mint száz évre nyúlnak vissza.²

A világháborút követő zavaros állapotok kriminális téren is éreztették hatásukat. Talán ezért is vettek új lendületet a nemzetközi bűnügyi statisztikai kutatások.³ És ezek a tudomá-

¹ Van Hamel az orvosi kóroktan mintájára bűnügyi kóroktan, kriminaetiologia kiépítését indítványozta, amelynek a keretében a kriminogén tényezők lennének felkutatandók és rendszerbe szedve ismertetendők és méltatandók; ez a cikke megjelent a Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 21. (1901.) évfolyam 345. oldalán.

² Ezeknek a kutatásoknak az irodalmát kimerítően gyűjtötte össze legújabbban: Roesner Ernst, Bibliographie der internationalen Kriminalstatistik, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 53. köt. 103. s. köv. old.

³ E helyütt csak utalunk a Nemzetközi Statisztikai Intézet és a Commission Internationale Pénale et Pénitentiaire által együttesen kezdeményezett törekvésekre, amelyek a nemzetközi bűnügyi statisztikának kiépítését célozzák; lásd e tárgyban Würzburger Eugen tudósítását, Deutsches Statistisches Zentralblatt, 1932. évf. 8. füzet, 245. s. köv. hasáb.

nyos törekvések nemcsak nemzetközi bűnügyi statisztikai összehasonlításokat, hanem az összehasonlításoknál követendő módszerek kiépítését is szorgalmazták.⁴ Az adatok összehasonlítását megkönnyítő módszerek kiépítésére azért van különösen szükség, mert ezek nélkül a különféle jogterületek adatainak összemérésére alig lehet reményünk. Az összehasonlítás elé olyan nehézségek gördülnek, amelyeknek leküzdésére éppen csak különleges statisztikai módszerek segítségével lehet ma reményünk.

2. Lássunk mindenekelőtt néhány fontosabb akadályt és nehézséget, amely a különféle jogterületekről való adatoknak összemérése, összehasonlítása elé gördül.

A büntetőtörvények eltérő rendelkezései, a tényálladékok eltérő felépítése, a cselekmények elnevezésénél jelentkező eltérő terminologia, különösen ha figyelembe vesszük még a fogalmak több nyelven való elnevezéseinek egybevetésénél mutatkozó nehézségeket is, továbbá ha számba vesszük, hogy más-más jogterületen eltérő a bíróságok szigora már a cselekmények megállapításánál is, akkor halvány képet kapunk az összehasonlítások elé tornyosuló akadályokról. De utalnunk kell e helyütt még a következőkre is. A kutató a tények, a kriminalitás mérve és iránya megállapításával nem éri be, hanem a kriminalitásnál hatékonyabbá váló tényezők, az ú. n. kriminogén faktorok felderítésére is törekszik; ezek megfigyelése és a rájuk vonatkozó adatok gyűjtése tekintetében azonban felette eltérő az eljárás az egyes országokban; alig van két jogterület, amelynek bűnügyi statisztikája azonos tényezőkre irányuló adatgyűjtést produkálna; a lehető legnagyobb összevisszaság található e téren,⁵ ami természetesen szintén

⁴ Például: Ernst Roesner, Die internationale Kriminalstatistik in ihrer methodischen Entwicklung, Allgemeines Statistisches Archiv, 22. (1932) évf. 17. s köv. old. — Szerző, Die Methoden der internationalen Kriminalstatistik, Deutsches Statistisches Zentralblatt, 24. (1932) évf. 65. s köv. hasáb. — Szerző, Die Anwendung der statistischen repräsentativen Methode in der Kriminalaetiologie, Deutsches Statistisches Zentralblatt, 24. (1932) évf. 319. s köv. hasáb.

⁵ Lásd e tárgyban: Die Erhebungsgegenstände der Kriminalstatistiken von 33 Ländern (táblázat), Deutsche Kriminalstatistik für das Jahr 1927, Berlin, 1930. 73. old.

határt szab a további kutatásoknak. De ahol az adatgyűjtés még azonos kriminogén tényezők tekintetében folyik, ott is, főként a gyűjtött adatok feldolgozása tekintetében sokszor olyan eltéréseket találunk, amelyek azután ismét megnehezítik, vagy éppenséggel lehetetlenné teszik a további munkát; utalunk itt például arra, hogy az elítéltek életkorának megfigyelésénél és az adatok feldolgozásánál rendszerint eltérő koréveket vonnak össze, tehát gyakran eltérően alakulván a korosztályok, ez természetesen megint megnehezíti az összehasonlítást. Vagy éppenséggel már az adatgyűjtésnél jelentkeznek ilyen lényegbe vágó eltérések (például, ha az elítéltek műveltségi foka tekintetében folyó adatgyűjtésnél ezek a fokozatok eltérően nyertek megállapítást az egyes jogterületeken). Minthogy a legmegbízhatóbbnak a jogerős elítéltetések alapján folyó adatgyűjtés látszik, a legtöbb helyütt az adatgyűjtés az ítélet jogerőreemelkedésekor történik, folyományképpen a perorvoslatoknak a felek részéről való eltérő igénybevétele, illetve a pertartamnak eltérő alakulása is bizonyos eltolódásokat okoz az adatok egybegyűjtése és feldolgozása tekintetében; ez a körülmény az egyes jogterületeken eltérően alakulván, ez is eltéréseket idéz elő; ezen a bűncselekmény elkövetése időpontjának alapulvételével lehetne — elméleti szempontból — segíteni, amely megoldás elé azonban gyakorlati akadályok gördülnek.

Ezeknek a nehézségeknek egy részét azonban bizonyos statisztikai módszerek segítségével annyira-mennyire kiküszöbölhetjük.

3. Minden nemzetközi bűnügyi statisztikai összehasonlításhoz kiindulási pontját ú. n. bűnözési arányszámok (Kriminalitätsziffer, rates of convictions, ratio per 100.000 populationem, nombre des condamnés sur 100.000 habitants etc.) kiszámításának kell képeznie, amelyek megmutatják, hogy az illető néptömegre (rendszerint 100.000 lélekre) hány bűnöző esik.

Sajnos, a legtöbb bűnügyi statisztikai tárgyú hivatalos kiadványban ezeknek a kiszámítását nélkülözzük. Ahol azonban feltalálhatók, újabb komplikációk jelentkeznek. Egyik helyütt a kriminalitást 100.000 lakosra (például férfiak, nők, vagy analfabéták, írni-olvasni tudók stbre) viszonyítják tekintet nél-

kül az illető néptömegnek korbeli összetételére, vagyis az egész lakosság 100.000 tagjára. Ez helytelen, mert ezen eljárás mellett a kiszámított bűnözési arányszám a valóságos helyzetnél alacsonyabb lesz, lévén a kriminalis tömegben sok bűnözés szempontjából latba nem eső elem (gyermek). Amennyiben az egyik jogterületen aránylag több a gyermek, mint a másikon, ezek az eltérések közvetve befolyással lesznek az összehasonlítások megbízhatóságára.

Ezért helyesebb, ha a kriminalitást 100.000 büntetőjogilag felelős korban levő egyénre viszonyítjuk, ami által a nemzetközi összehasonlítások jóval megbízhatóbbakká válnak. Kívánatos tehát, hogy az egyes jogterületek bűnügyi statisztikai abszolút adatai 100.000 büntetőjogilag felelős korban levő egyénre viszonyítottassanak és azután az így nyert bűnözési arányszámok segítségével történjék a nemzetközi összehasonlítás. Ennek gyakorlati megvalósítása azonban, a mi dolgozatainkban is, helyel-közzel, nehézségekbe ütközött azért, mert sokszor hiányoznak az ilyen kiszámításokhoz szükséges népszámlálási adatok.

Az ilyen 100.000 büntetőjogilag felelős korban levő egyénre vonatkozólag kiszámított bűnözési arányszámok tájékoztatnak bennünket aránylag legpontosabban az illető néptömeg (például férfiak, nők stb.) kriminalis tendenciái tekintetében.

Természetesen azonban ezen eljárás által a nemzetközi összehasonlítások elé tornyosuló akadályok nagy része még nincsen leküzdve. A bűnözési arányszámok megmutatják ugyan, hogy a különféle jogterületeken a különféle bűnözési tömegek kriminalis megnyilatkozásai tekintetében milyen eltérések tapasztalhatók, de a megállapított bűnözési arányszámok értékét számos még ki nem kapcsolt ú. n. zavaró körülmény erősen csökkenteni fogja.

Ezeknek a nehézségeknek további kiküszöbölésére azonban lehet reményünk egyrészt indexszámokkal kombinált arányszámítások segítségével (lásd a 3. és 4. sz. táblázatot), — másrészt indexszámok segítségével megállapított különbséget feltüntető számok útján (lásd a 6. és 13. sz. táblázatot), — végül a bűnözési arányszámokra vonatkozólag megállapított különbségi koefficiensek kiszámítása által (lásd a 7., 8., 9., 10.,

11., 14. és 15. sz. táblázatot). Ezen statisztikai módszerek részleteire alább, alkalmazásuk során még visszatérünk.

További munkatervünk a következő. Két az egyes jogterületekre nézve időlegesen elkülönített megfigyelési időszak eredményeinek figyelembevételével kíséreljük meg először a kriminalitás nagyságát és irányzatát tisztázni és pedig elsősorban bűnözési arányszámok, azután indexszámokkal kombinált arányszámok nemzetközi egybevetése által. További feladatunk az leendő, hogy ilyen összehasonlításokat végezzünk előbb néhány kriminalszociológiai természetű, majd kriminalanthropológiai kriminogén tényező tekintetében.

A megfigyelési periódus megválasztásánál bennünket az a törekvés vezérelt, hogy a lehetőséghez képest az egyik időtartam a világháborút követő aránylag már csöndesebb, néhány évből álló időszakra vonatkozzon; választásunk, tekintettel a rendelkezésünkre álló adatokra, a XX. század harmadik évtizedének a közepére esett, midőn a világháború során sok helyütt abba maradt bűnügyi statisztikai adatgyűjtések már ismét megindultak; ezen időszak ellen azonban tagadhatatlanul felvethető az, hogy itt némelykor a számításoknál felhasznált népszámlálási adatok a megfigyelési időtartamon kívüli időpontból valók. A másik megfigyelési periódus az 1930. év körüli évekre esett azért, hogy az akkor legtöbb helyütt tartott népszámlálások folyamán megállapított népszámlálási eredmények segítségével mentül pontosabb bűnözési arányszámokat lehessen kiszámítani.

Amint már jeleztük, ezeket az elméleti elgondolásokat némelykor alá kellett rendelni a tényleges lehetőségeknek, alkalmazkodni kellett a tényleg rendelkezésre álló bűnügyi statisztikai és népszámlálási számadatokhoz; ezek az okok készítettek némelykor arra is, hogy több év átlaga helyett egy év adataival elégedjünk meg.

II. 1. Minden kriminalaetiológiai kutatásnak kiindulási pontját annak a vizsgálata képezi hogy az egyes jogterületek lakosságának kriminalitása milyen terjedelmű és milyen irányú.

Ennek a társadalmi jelenségnek megvilágítását célozzák az 1. és 2. sz. táblázatban foglalt adatok. Az ezekben található bűnözési arányszámok számolnak be arról, hogy általában milyen nagy az egyes nemzetek bűnözése és hogy egyes

jellegzetes bűncselekmények tekintetében milyen eltérések mutatkoznak.

Ezeknek a jellegzeteseknek mondható bűncselekmények kiválogatása nehéz feladat. Mert ennél sajnos nemcsak kriminalaetiologiai szempontokra és az ú. n. kriminogen tényezőkre kell figyelemmel lenni, hanem tekintettel kell lenni arra is, hogy milyen bűncselekményekre vonatkozó adatok találhatóak fel az egyes államok bűnügyi statisztikai publikációiban elkülönítetten kimutatva. Tagadhatatlan, hogy esetleg még sok más cselekményre is kívánatos lett volna kiterjeszkedni e helyütt, azonban a tényleges lehetőségek határt szabtak.

Az 1. sz. táblázatot lásd a 231, a 2. sz. a 234. és 235. oldalon.

Az 1. és 2. sz. táblázatban található adatok futólagos szemlélete után is nyomban feltűnik, hogy milyen rendkívül nagyok az egész kriminalitásra (büntettek és vétségek) vonatkozó bűnözési arányszámok között jelentkező eltérések, amelyek nemcsak az egyes államok között, de többször még ugyanazon jogterület tekintetében a két táblázat adatai közt is jelentkeznek.

Ennek a magyarázata az, hogy a különféle jogterületeken eltérő módon vannak az enyhébb jellegű cselekmények, a kihágások (például lopás kihágása, másutt testi sértés kihágása stb.), — vagy a nagy számban elkövetett rendészeti deliktumok az adatgyűjtés körébe vonva. Ezt láthatjuk különösképpen Ausztriára, Csehszlovákiára, Danzigra, a Délafrikai Unióra, Észtországra, Finnországra, Lengyelországra és Skóciára vonatkozólag. Törekvésünk eleve az volt, hogy az ezen kriminalitásra vonatkozó számanyagot kiküszöböljük, sajnos azonban ez nem volt mindig keresztülvihető.

Az egyes cselekményekre vonatkozólag már jóval csekélyebbek az eltérések a jogterületek közt, azonban még itt is rendkívül nagy különbségek mutatkoznak különösen ott, ahol egyes bűncselekmények körébe belevonták ezen kriminalitásnak legenyhébb, többnyire csak kihágás jellegű részét, amint ez például Ausztriát és Lengyelországot illetően a testi sértések és lopások, — Észtországot illetőleg pedig a lopások tekintetében tapasztalhatjuk.

I. sz. táblázat

O r s z á g	Az alább jelzett évben, illetve évek átlagában	esett 100,000 büntetőjogilag felelős korban levő egyénre jogerős elítélés az alább jelzett bűncselekmények miatt							
		Összes súlyosabb bűncselekmények (büntettek és vétségek)	Gyilkosság és szándékos emberölés	Szándékos testi sértések (összesek)	Erőszakos nemi közönséges	Lopások (súlyosabbak és enyhébbek)	Rablás	Csalás	Okirathamítás
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Anglia és Wales ¹	1921—28	210·0	0·7	2·4	0·2	173·8	0·3	9·0	1·0
Ausztria ²	1924—28	1522·0	1·9	383·1	26·7	447·8	0·6	30·8	—
Belgium ³	1924—25	778·0	1·4	294·3	8·5	182·9	—	38·7	17·4
Bulgária ⁴	1926	511·0	15·3	72·9	1·4	189·9	3·5	10·3	6·9
Csehszlovákia ⁵	1925—28	2310·0	—	—	—	—	—	—	—
Dánia ⁶	1911—15	245·0	0·6	14·5	1·4	145·2	1·8	21·7	7·3
Danzig ⁷	1923—25	3030·1	9·8	289·7	—	1020·3	5·3	102·0	27·4
Ész.-Am. Egy. Áll. ⁸	1923	486·0	5·4	16·4	2·9	47·4	4·9	6·4	5·5
Finnország ⁹	1927—28	4939·0	4·9	19·0	1·0	77·6	3·0	—	15·2
Franciaország ¹⁰	1922—24	704·8	1·8	118·8	1·2	173·0	—	10·8	20·3
Kanada ¹¹	1924—25	664·0	1·1	27·1	6·8	145·2	3·0	23·4	6·8
Lengyelország ¹²	1922—23	276·4	—	—	—	—	—	—	—
Lettország ¹³	1925—26	575·6	—	—	—	—	—	—	—
Magyarország ¹⁴	1924—27	772·2	3·3	129·7	3·4	287·2	1·7	39·7	6·2
Németalföld ¹⁵	1926—28	393·0	0·7	86·9	0·7	94·7	0·4	8·0	1·8
Németország ¹⁶	1924—27	1333·0	1·2	91·3	12·0	580·5	1·9	102·7	24·2
Norvégia ¹⁷	1923—26	196·0	0·6	29·2	0·4	103·6	1·3	8·8	7·1
Olaszország ¹⁸	1922—23	531·0	5·2	111·8	2·8	166·6	5·7	16·4	4·6
Portugália ¹⁹	1922—24	259·6	4·9	115·3	1·5	49·5	4·6	—	0·1
Skócia ²⁰	1925—28	2711·0	0·1	36·7	0·1	325·0	0·4	28·5	0·7
Spanyolország ²¹	1924—26	545·0	—	—	—	—	—	—	—
Svájc ²²	1909—11	578·0	—	—	—	—	—	—	—
Svédország ²³	1923—25	2117·0	0·5	46·7	0·3	39·9	0·2	11·8	3·6

Jegyzetek az 1. sz. táblázathoz.

Az 1, 8, 10, és 14. sz. táblázatban foglalt bűnözési arányszámok kiszámításához szükséges népszámlálási adatokat — ahol különleges forrást nem jelöltünk meg — az: *Aperçu annuel de la démographie des divers pays du monde* (1922-ös kötet, 1923,—1925-ös kötet, 1925,—1927-es kötet, 1927,—1929-es kötet, 1929; megjelentek mind: La Haye) című gyűjteményes műből vettük. Az 1, 8, 10, 14. és 16. sz. táblázatok elkészítéséhez szükséges bűnözési abszolút számokat a következő jegyzetekben megjelölt forrasművekből merítettük.

¹ *Judicial Statistics, England and Wales: Criminal Statistics for the Year 1926*, London, 1928, — *for the Year 1927*, London, 1929, — *for the Year 1928*, London, 1930.

² *Zahlenmäßige Darstellung der Rechtspflege: Kriminalstatistik für das Jahr 1924, 1925, 1926, 1927, 1928*; mind megjelentek: Wien, időpont megjelölése nélkül. Azok a kihágások, amelyek súlyuknál fogva idetartoznak (például szándékos testi sértés, lopás, sikkasztás, csalás stb.), az általunk feldolgozott számokban bentfoglaltatnak. Az okíráthamisítás nem lévén a statisztikai kimutatásokban elkülönítve, abszolút számadatok híján bűnözési arányszámok kiszámításától el kellett tekintenünk. Lásd még az V. pont 11. jegyzetét is.

³ *Statistique judiciaire de la Belgique, Statistique pénale 1924, 1929*, — *Statistique pénale 1925, 1930*; megjelentek: Bruxelles. A lopások és rablások mincsenek elkülönítve kimutatva.

⁴ *Royaume de Bulgarie: Direction Générale de la Statistique: Statistique Criminelle, Crimes et délits et individus jugés pendant l'année 1926*, Sofia, 1930. — A táblázatban foglalt számok nem felelnek meg teljesen a tényleges viszonyoknak, amennyiben több személynek egy és ugyanazon ítélet által való elítélése esetén ez az adatgyűjtésekben csak egyes esetnek számít.

⁵ *Mitteilung des statistischen Staatsamtes der tschechoslowakischen Republik, Jahrgang VIII (1927). Nr. 4, 74, 1926, — IX. (1928). Nr. 79, — X. (1929). Nr. 1, 141, 155, — XI. (1930). Nr. 159.* — Egyes cselekményekre, illetve a bűntevők egyes kategóriáira (például férfiak, nők stb.) vonatkozó részletesebb adatok az egész köztársaság területére kiterjedően nem állnak rendelkezésre.

⁶ *Danmarks civile og kriminelle retspleje i aarene 1911—15*, Kobenhavn, 1920. A népszámlálási adatok az 1910. évből valók; forrás: *Annuaire international de statistique*, I. köt., La Haye, 1916.

⁷ *Deutsche Kriminalstatistik für das Jahr 1925*, Berlin, 1927; 32. old. Megjegyezzük, hogy a táblázat 3. hasábjában a bűnözési arányszám azért rendkívül magas, mert sok rendészeti jellegű bűncselekményre vonatkozó adat kiküszöbölhető nem volt; a 4. hasábjában az összes élet elleni bűncselekmények, a 7. hasábjában a sikkasztások és a 8. hasábjában a zsarolások is bentfoglaltatnak; az erőszakos nemi közöszülésre vonatkozó számok sem voltak más szemérem elleni bűncselekményektől elhatárolhatók.

⁸ *Prisoners 1923*, Washington, 1926. A feldolgozott abszolút számok részben az 1923. évnél csak az első felére lettek gyűjtve; ilyen esetekben

a vonatkozó abszolút számokat megkettőzve vettük. Ezek a számok csak a szövetségi és állami letartóztatási intézetekben levő elítélteket ölelik fel.

⁹ Suomen virallinen tilasto: Oikeustilasto. Rikollisuus vuonna 1927, Helsinki, 1929, — u. n. 1928, Helsinki, 1930. Az egész kriminalitásra vonatkozó számadatok sok kihágást is felölelnek, melyek kiküszöbölése lehetetlen volt, ezért olyan magas az egész kriminalitást visszatükrözőtető bűnözési arányszám; a csalás elhatárolása is nehézségekbe ütközött.

¹⁰ Comptes généraux de l'administration de la justice criminelle pendant l'année 1923, Paris, 1928, — u. a. 1924, Paris, 1928, — u. a. 1925, Paris, 1929, — u. a. 1926, Paris, 1929.

¹¹ Canada, Dominion Bureau of Statistics: Forty-Ninth Annual Report of Criminal Statistics for the Year Ended September 30, 1925, Ottawa, 1926. Az egész kriminalitást visszatükrözőtető számokban sok kihágás is bentfoglaltatik, amelyek kiküszöbölése lehetetlen volt. Némely bűncselekménynél csak a felnőtt korú bűntevők bűnözése volt figyelembe vehető.

¹² Deutsche Kriminalstatistik für das Jahr 1925, Berlin, 1927; 36. old. Az adatok csak a régi Oroszországból Lengyelországhoz került területek kriminalitását tárgyzák.

¹³ Deutsche Kriminalstatistik für das Jahr 1926, Berlin, 1928; 60—61. o.

¹⁴ Magyar Statisztikai Évkönyvek, 1924—1927. évi kötetei.

¹⁵ Statistiek van Nederland: Crimineele Statistiek 1926, Haag, 1928, — 1927. évi köt., Haag, 1929, — 1928. évi köt., Haag, 1930.

¹⁶ Statistik des Deutschen Reiches: Kriminalstatistik für das Jahr 1927, Berlin, 1930.

¹⁷ Norges Officielle Statistik: Kriminalstatistikk 1923 og 1924, Oslo, 1927, — Kriminalstatistikk 1925 og 1926, Oslo, 1929.

¹⁸ Statistica della criminalità per gli anni 1922—1923, Roma, 1931. — A rablásra vonatkozó magas bűnözési arányszámokat az a körülmény magyarázza, hogy a rablásra vonatkozó abszolút számokban a zsarolások is bentfoglaltatnak, amelyek kiküszöbölése lehetetlen volt.

¹⁹ Deutsche Kriminalstatistik für das Jahr 1926, Berlin, 1928, 58. old. A csalás elkülönítve nincsen kimutatva.

²⁰ Judicial Statistics, Scotland, Criminal Statistics 1925, Edinburgh, 1928, — 1926, Edinburgh, 1928, — 1927, Edinburgh, 1928, — 1928, Edinburgh, 1929. Az egész kriminalitásra vonatkozó abszolút számokból sok rendészeti jellegű bűncselekmény nem volt kiküszöbölhető, ezért olyan magas az egész kriminalitásra vonatkozó bűnözési arányszám.

²¹ Deutsche Kriminalstatistik für das Jahr 1926, Berlin, 1928, 57. old.

²² Schweizerische Kriminalstatistik von 1909—1911, Bern, 1917. Az általunk választott megfigyelési időpontig (körülbelül 1925) — tudomásunk szerint — újabb ilyen statisztikai adatgyűjtés nem tétetett közzé. Az egyes bűncselekményekre vonatkozó adatok elkülönítve nem lettek feldolgozva.

²³ Sveriges officiella statistik, Rättsväsen, Brottsligheten, Åren 1923—1925, Stockholm, 1927. — Az egész kriminalitásra vonatkozó bűnözési arányszám azért olyan nagy, mert sok rendészeti jellegű bűncselekmény az abszolút számokból nem volt kiküszöbölhető.

2. sz. táblázat

O r s z á g	Az alább jelzett évben, illetve évek átlagában	esett 100,000 büntetőjogilag felelős korban levő egyénre jogerős elítéltetés az alább jelzett bűncselekmények miatt							
		Összes súlyosabb bűncselekmények (büntettek és vétségek)	Övlikosság és szándékos emberölés	Szándékos testi sértesek (Összesek)	Erőszakos nemi közörtlés	Lopások (súlyosabbak és enyhébbek)	Rablás	Csalás	Okirathamítás
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Algír és Tunisz ¹	1929—31	467·4	6·4	95·7	0·6	81·5	0·9	13·0	0·4
Anglia és Wales ²	1929—31	152·8	0·2	3·2	0·1	120·3	0·2	9·0	0·7
Ausztrália ³	1927—31	345·0	—	—	—	—	—	—	—
Új-Dél-Wales	„ „	467·2	—	—	—	—	—	—	—
Viktoria	„ „	215·6	—	—	—	—	—	—	—
Queensland	„ „	342·4	—	—	—	—	—	—	—
Dél-Ausztrália	„ „	206·5	—	—	—	—	—	—	—
Nyugat- „	„ „	365·6	—	—	—	—	—	—	—
Tasmania	„ „	326·8	—	—	—	—	—	—	—
Észak-Ausztrália	„ „	1559·0	—	—	—	—	—	—	—
Ausztria ⁴	1929—32	334·4	2·0	17·4	—	154·5	0·9	30·4	—
Belgium ⁵	1928—31	494·1	0·7	197·9	6·8	84·2	—	27·5	6·3
Brit-India ⁶	1928—31	353·9	2·5	13·3	0·3	17·3	1·7	1·5	0·2
Bulgária ⁷	1929—30	277·9	22·3	73·3	1·5	162·4	2·4	8·2	7·7
Csehszlovákia ⁸	1929—31	548·1	1·4	62·1	2·2	189·4	1·2	36·5	3·1
Dánia ⁹	1929—32	179·6	0·3	10·2	0·4	93·0	1·3	19·0	11·4
Dánzig ¹⁰	1929—32	1726·7	5·2	210·6	18·2	402·9	4·9	92·3	27·0
Délafrikai Unió ¹¹	1929—32	5951·8	2·3	68·0	3·3	305·7	10·7	10·8	5·5
Ész.- Am. Egy. Áll. ¹²	1929—30	54·5	3·0	2·4	1·6	19·9	5·3	0·8	3·5
Észtország ¹³	1927—28	2300·0	10·0	50·0	9·0	1182·0	—	81·0	49·0
Finnország ¹⁴ I.	1929—31	122·1	5·1	30·2	1·2	48·2	3·0	0·3	9·9
II.	1929—31	4480·9	—	—	—	—	—	—	—
Franciaország ¹⁵	1925—28	795·8	1·6	131·6	1·2	200·3	—	13·9	—

2. sz. táblázat (Folytatás)

O r s z á g	Az alább jelzett évben, illetve évek átlagában	esett 100,000 büntetőjogilag felelős korban levő egyénre jogerős elítéltetés az alább jelzett bűncselekmények miatt							
		Összes súlyosabb bűncselekmények (büntettek és vétségek)	Gyilkosság és szándékos emberölés	Szándékos testi sértések (Összesek)	Férfizakos nemi közösülés	Lopások (súlyosabbak és enyhébbek)	Rablás	Csalás	Okirathamisítás
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Görögország ¹⁶	1929—31	1584.6	8.7	126.7	1.1	100.1	1.4	33.6	4.6
Indokina (francia) ¹⁷	1929—31	552.8	2.4	51.6	0.5	154.8	4.5	33.3	0.6
Ir Szabad Áll. ¹⁸	I.	94.3	0.8	2.4	0.1	49.6	0.6	5.8	—
	II.	3397.3	—	—	—	—	—	—	—
Japán ¹⁹	1929—31	204.8	1.4	17.1	—	32.2	1.5	10.9	1.4
Kanada ²⁰	1930—32	429.3	1.3	33.9	6.2	219.5	7.1	39.9	12.9
Lengyelország ²¹	1932	4516.5	7.3	441.1	—	1096.6	13.1	187.4	29.0
Lettország ²²	1929—32	681.1	11.0	50.5	2.6	336.6		18.1	17.6
Litvánia ²³	1929—31	532.4	13.9	24.1	4.1	304.5		14.7	15.9
Magyarország ²⁴	1928—31	695.5	4.1	160.0	5.3	196.0	1.3	42.8	10.1
Memelterület ²⁵	1929—32	1425.7	13.8	142.8	23.6	681.4	7.9	84.7	27.6
Németalföld ²⁶	1929—31	258.4	0.5	62.6	0.8	56.2	0.2	5.6	1.5
Németalf. India ²⁷	1929—31	55.5	—	—	—	—	—	—	—
Németország ²⁸	1929—31	1170.5	0.9	97.0	10.5	191.8	2.0	110.4	25.4
Norvégia ²⁹	1929—32	194.3	0.2	24.4	0.5	87.6	1.0	6.2	5.6
Olaszország ³⁰	1926—27	416.3	3.8	78.1	3.3	133.1	4.0	15.3	5.0
Portugália ³¹	1929—32	340.0	5.6	134.3	—	41.6	1.6	—	0.6
Románia ³²	1929—32	744.1	3.9	16.9	9.1	411.9	9.6	35.7	4.5
Skócia ³³	1929—32	412.9	—	35.3	0.1	250.8	0.5	25.8	1.3
Svajc ³⁴	1929—32	492.1	0.9	30.4	1.2	133.2	1.5	62.8	5.9
Svédország ³⁵	1929—31	294.2	0.3	57.7	0.2	51.7	0.2	24.3	5.1
Sziam ³⁶	1929—31	274.5	7.7	63.6	4.2	105.0	14.5	3.0	—

Jegyzetek a 2. sz. táblázathoz.

A 2, 5, 7, 9, 11, 12, 15 és 17. táblázatban foglalt bűnözési arányszámok kiszámításához szükséges bűnözési abszolút számokat és népszámlálási adatokat — ahol különleges forrást nem jelöltünk meg — az itt megnevezett forrásokból merítettük.

Az adatgyűjtést megkönnyítette az a körülmény, hogy a Kriminalbiologische Gesellschaft gondosan kiépített tagsági szervezetével munkánkat támogatta; ezért a hathatós segítségért a társaság elnökének: Lenz Adolf udv. tanácsos, grázi egyetemi professzornak, valamint a társaság jegyzőjének: Seelig Ernst grázi egyetemi tanárnak e helyütt is meleg köszönetet mondunk. Más országokban az Association internationale de Droit pénal vezértitkára: Roux J. A. egyetemi tanár (Páris), egyes adatok megszerzésénél végül Madlé Arnold kormánytanácsos, egyetemi magántanár (Bécs) volt segítségünkre; az ő támogatásukat, valamint az alább felsorolt statisztikai intézmények és hivatalok részéről tapasztalt szíves segítséget e helyütt is melegen köszönjük.

A népszámlálási adatok az 1930, illetve 1931. évből valók; eltérés esetén ezt az illető helyen feltüntettük.

¹ Az adatokat a Statistique Générale de la France (Páris) volt szíves közölni. Minthogy a büntetőjogilag felelős korban levő lakosságra vonatkozó számadat hiányzott, a kriminalitást itt az összes lakosságra kellett viszonyítani.

² Forrás: Criminal Statistics: England and Wales, az 1929. évre vonatkozó kötet, London, 1931 (a népszámlálási adatok ezen kötet VII. oldaláról vannak véve), — az 1930. évre vonatkozó kötet, London, 1932, — az 1931. évre vonatkozó kötet, London, 1933. Megfelelőbb népszámlálási adatok híján a bűnözési arányszámok csak a 16 éven felüli korban levő lakosságra vonatkoznak.

³ Official Year Book of the Commonwealth of Australia, No. 26. — 1933, Canberra, 288. old.

⁴ Források: Kriminalstatistik für das Jahr 1929, 1930, 1931, 1932; megjelentek: Wien, évszám nélkül. — Annuaire Statistique de la Société des Nations, 1933/34, Genève, 1934.

⁵ A belga igazságügyminisztérium szíves közlése alapján. Megfelelőbb népszámlálási adatok híján a kriminalitást az egész lakosságra kellett vonatkoztatni.

⁶ Forrás: Statistical Abstract for India from 1919/20 to 1928/29, Calcutta, 1931, — u. a. from 1921/22 to 1930/31; Calcutta, 1933. A 4—10. hasábkban csak az 1928, 1930 és 1931. évekből való abszolút számok alapján számítottuk ki a bűnözési arányszámokat. A népszámlálási adatok az Annuaire Statistique de la Société des Nations 1933/34. évi kötetéből származnak és a számításoknál az egész lakosságot kellett alapul vennünk.

⁷ Az összes számadatok közléséért a Direction Générale de la Statistique (Sofia) mondunk köszönetet, a népszámlálási adatok az 1926. évből valók.

⁸ Az Office de Statistique de la République Tchécoslovaque (Prága) szíves közlése.

⁹ A Statistiske Departement (Kopenhága) szíves közlése.

¹⁰ Danzíg szabad város igazságügyi kormányzata szíves közlése alapján. A népszámlálási adatok az 1929. évből valók. A 4—10. hasábkban levő bűnözési arányszámokat az 1929, 1931. és 1932. évekből eredő átlag alapján számítottuk ki. A 6. hasábkban a szemérem elleni vétségek is bent foglaltatnak.

¹¹ Az Office of Census and Statistics (Pretoria) szíves közlése, valamint: Report on the Statistics of Crime for the Year 1932, Pretoria, 1934. Annuaire Statistique de la Société des Nations, 1933/34, Genève, 1934. A bűnözési arányszámokat az egész népesség figyelembevételével kellett kiszámítani. A testi sértéseknél, erőszakos nemű közösüléseknél és a rablásoknál csak az 1931—32. évek átlaga volt figyelembe vehető.

¹² Forrásmű: Prisoners in State and Federal Prisons 1929 and 1930, Washington, 1932. A bűnözési arányszámokat a jelzett börtönökben levő elítéltek és az összes lakosság figyelembe vételével kellett kiszámítani. Egyes deliktumok (például gyilkosság, stb.) bűnözési arányszámai azért aránytalanul nagyobbak, mert a már jelzett letartóztatási intézetek lakosságban ezek a súlyos bűntevők inkább fordulnak elő, mint a csekélyebb jelentőségű cselekmények elkövetői (például testi sértések), akiket többnyire más büntetési eszközökkel sújtanak, vagy akiknek szabadságvesztési büntetését más inkább helyi jelentőségű letartóztatási intézetekben hajtják végre.

¹³ Forrás: Tooms A., Délits et infractions aux lois et réglements en 1927 et 1928, Recueil Mensuel du Bureau Central de Statistique de l'Estonie, Novembre 1929, 640—654. old. A számadatok rendőrségi adatgyűjtésből származnak.

¹⁴ A belügyminisztérium rendőri ügyosztálya főnökének (Helsinki) szíves közlése. Az I. alatti számok csak a halál- és fegyházbüntetéssel büntetett elítélteket, — a II. alatti számok ellenben az összes elsőfokú bíróságok által elítélt egyéneket foglalják magukba.

¹⁵ Forrásmű: Comptes Généraux de l'Administration de la Justice Criminelle pendant l'année 1926, 1927, 1928; megjelentek: Páris, 1929, 1930, 1931. A népszámlálási adatok az 1926. évből valók és azokat Statistique Générale de la France (Páris) volt szíves közölni.

¹⁶ A Statistique Générale de la Grèce (Athén) szíves közlése. A népszámlálási adatok az 1928. évből valók.

¹⁷ A Statistique Générale de la France (Páris) szíves közlése. A számok csak az európaiakat és azokat a bennszülötteket foglalják magukba, akik francia állampolgárok.

¹⁸ A Department of Industry and Commerce (Statistics Branch; Dublin) szíves közlése. A népszámlálási adatok az 1926. évből valók. Az I. alatti számok az „Indictable Offences”, a II. alatti számok a „Non-Indictable Offences” cselekményeket ölelik fel.

¹⁹ Forrásművek: Résumé statistique de l'empire Japon, 47e Année, Tokio, 1933. — Annuaire Statistique de la Société des Nations 1933/34, Genève, 1934.

²⁰ Forrás: Annual Report of Statistics of Criminal and Other Offences, 56. és 57. köt., Ottawa, 1932 és 1934. — Annuaire Statistique de la Société des Nations 1933/34, Genève, 1934.

²¹ A Główny Urząd Statystyczny (Varsó) szíves közlése.

²² A lett igazságügyminisztérium (Riga) szíves közlése. Az e táblázatban összefoglalt bűncselekmények körülhatárolása, úgy látszik, eltér attól, amely az elítéltek nemét és állampolgárságát tünteti fel; innen erednek azok a nagy eltérések, amelyek a jelen és a további táblázatokban levő bűnözési arányszámok között mutatkoznak.

²³ A Bureau Central de Statistique (Kownó) szíves közlése.

²⁴ Az adatokat lásd a Magyar Statisztikai Évkönyvekben.

²⁵ A Statistisches Bureau des Memelgebietes (Memel) szíves közlése. A népszámlálási adatok az 1925. évből valók.

²⁶ A Bureau Central de Statistique des Pays-Bas (Hága) szíves közlése.

²⁷ A Bureau Central de Statistique des Pays-Bas (Hága) szíves közlése. A bűnözési arányszámok kiszámításánál az egész lakosságot kellett alapul venni.

²⁸ A Statistisches Reichsamt (Berlin) szíves közlése.

²⁹ A Statistisches Zentralbüro (Oslo) szíves közlése.

³⁰ Forrásmű: Statistica della Criminalità per gli anni 1926—27, Róma, 1934. — Annuaire Statistique de la Société des Nations 1933/34, Genève, 1934. A régebbi bűnügyi statisztikai számoknak megfelelőbben régebbi népszámlálási adatokat használtunk itt.

³¹ Forrás: A Direcção Geral de Estatística (Lisszabon) szíves közlése, valamint: Anuario Estatístico de Portugal, 1931 és 1932. évi kötetei, Lisboa, 1932, illetve 1933. A számításoknál a lopásokat és rablásokat illetően csak 1931—1932. évi átlag volt figyelembe vehető.

³² A Direcţiunea Statisticii Judiciare (Bukarest) szíves közlése.

³³ Forrásmű: Criminal Statistics, Scotland, 1929, 1930, 1931 és 1932. évi kötetek, megjelentek Edinburgh, mindenkor egy évvel későbbben. A népszámlálási adatokra: Annuaire Statistique de la Société des Nations 1933/34, Genève, 1934.

³⁴ Az Eidgenössisches Statistisches Amt (Bern) szíves közlése.

³⁵ A Bureau Central de Statistique de Suède (Stockholm) szíves közlése; az adatgyűjtés az elsőbírósági ítélet alapján történik és pedig még az esetben is, ha az nem emelkedik jogerőre.

³⁶ Forrás: Statistical Year-Book of the Kingdom of Siam, 1930—31; Prepared in the Department of General Statistics (évszám és megjelenési hely nélkül). A kriminalitást az egész lakosságra kellett viszonyítani.

2. A nemzetközi összehasonlításoknak azonban még más akadályai vannak itten, amelyeket fentebb (az I. 2. pontban) már hosszasan részleteztünk.

Bűnözési arányszámok alkalmazása által ezeket a zavaró körülményeket kiküszöbölni nem lehet.

Erre sokkal több reményünk lehet akkor, ha indexszámokkal kombinált arányszámításokkal próbálkozunk olyképpen, hogy az 1. és 2. sz. táblázatban részletezett bűncselekményekre vonatkozó bűnözési arányszámok összegét 100-al vesszük egyenlőnek és megállapítjuk, hogy ebből a 100-ból az egyes a kriminalitás körében jellegzetesnek mondható bűncselekményekre milyen százalékos rész esik.⁶ Ezt az eljárást követtük a 3. és 4. táblázatban.

Megjegyezzük azonban, hogy a 3. és 4. sz. táblázat összeállítása még nem teszi feleslegessé az 1. és 2. táblázatban foglalt adatokat. Ha szabad talán így mondanunk az 1. és 2. sz. táblázatban foglalt adatok valamely jogterület bizonyos irányú kriminalitásának abszolút nagyságáról tájékoztatnak bennünket, azonban ezek összehasonlításánál nem tudjuk még kiküszöbölni a fentebb (I. 2. pontban) részletezett zavaró tényezők hatását. Ezzel szemben a 3. és 4. sz. táblázatok kereteiben ezeknek a zavaró körülményeknek a hatása kevésbé érvényesül, de a bennük foglalt és a kriminalitás fontosabb irányainak százalékos megoszlását mutató számok csak viszonylagosan tájékoztatnak bennünket, csak az egyes jogterületeken a kriminalitás fontosabb irányainak egymásközi megoszlásáról, azoknak egymáshoz való relációjáról adnak képet.

De lássuk a 3. és 4. sz. táblázat számadatait!

⁶ Másutt (Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform, 22. (1931). évf. 274—275. old.) azzal az eljárással próbálkoztunk, hogy kiszámítottuk az egyes karakterisztikus bűncselekményeknek az egész kriminalitásban való százalékos részét; ezeknek a számításoknak eredményét azonban nagyon befolyásolta az egész kriminalitásra vonatkozó általános bűnözési arányszám erős hullámzása. Amennyiben ebben sok ide nem való kihágási, rendészeti cselekmény bentfoglaltatott, úgy ezáltal közvetve csökkent az egyes aetiológiai szempontból karakterisztikusabb cselekményre eső százalékos rész. Ennek az elkerülése végett itt inkább azt az eljárást választottuk, hogy az egész kriminalitásra vonatkozó bűnözési arányszám helyett inkább a jellegzetes bűncselekmények bűnözési arányszámainak összegét vettük 100-nak.

3. sz. táblázat

O r s z á g	A jelen táblázat 3—9. ro- vataiban megjelölt bün- cselekményekre vonatko- zóan az 1. sz. táblázatban foglalt bűnözési arányszá- moknak összege	Ha a bűnözési arányszámoknak itt a 2. rovatban foglalt összegét 100-nak vesszük, úgy az egyes bűncselekmé- nyekre az alábbi százalékos rész esik							
		Gyilkosság és szándékos emberölés	Szándékos testi sértések	Erőszakos nemi közösülés	Lopások	Rablás	Csalás	Oktrahamistítás	Összesen
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Anglia és Wales	187·4	0·4	1·3	0·1	92·7	0·2	4·8	0·5	100·0
Ausztria	890·9	0·2	43·0	3·0	50·3	0·1	3·4	—	100·0
Belgium	493·2	0·3	59·7	1·7	27·0		7·8	3·5	100·0
Bulgária	300·2	5·1	24·3	0·5	63·2	1·2	3·4	2·3	100·0
Dánia	192·5	0·3	7·5	0·7	75·5	0·9	11·3	3·8	100·0
Danzig	1455·0	0·7	19·9	—	70·2	0·4	7·0	1·8	100·0
Ész.-Am. Egy. Áll.	88·9	6·1	18·4	3·3	53·3	5·5	7·2	6·2	100·0
Finnország	120·7	4·1	15·7	0·8	64·3	2·5	—	12·6	100·0
Franciaország	325·9	0·6	36·5	0·4	53·0		3·3	6·2	100·0
Kanada	212·9	0·5	12·7	3·2	68·2	1·4	11·0	3·0	100·0
Magyarország	471·2	0·7	27·5	0·7	61·1	0·3	8·4	1·3	100·0
Németalföld	193·2	0·4	45·0	0·4	49·0	0·2	4·1	0·9	100·0
Németország	813·8	0·1	11·2	1·5	71·4	0·2	12·6	3·0	100·0
Norvégia	151·0	0·4	19·3	0·3	68·6	0·9	5·8	4·7	100·0
Olaszország	313·1	1·7	35·7	0·9	53·2	1·8	5·2	1·5	100·0
Portugália	175·9	2·8	65·5	0·9	28·1	2·6	—	0·1	100·0
Skócia	391·5	0·1	9·3	0·1	83·0	0·1	7·3	0·2	100·0
Svédország	103·0	0·5	45·3	0·3	38·7	0·2	11·5	3·5	100·0

4. sz. táblázat

O r s z á g	A jelen táblázat 3—9. ro- váiban megjelölt bűn- cselekményekre vonatko- zóan a 2. sz. táblázatban foglalt bűnözési arány- számoknak összege	Ha a bűnözési arányszámoknak itt a 2. rovatban foglalt összegét 100-nak vesszük, úgy az egyes bűncselekmé- nyekre az alábbi százalékos rész esik							
		Gyilkosság és szándékos emberölés	Szándékos testi sértések	Erőszakos nemi közösülés	Lopások	Rablás	Csalás	Okirathamítás	Összesen
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Algír és Tunisz	198.5	3.2	48.2	0.3	41.1	0.5	6.5	0.2	100.0
Anglia és Wales	133.7	0.2	2.4	0.1	89.9	0.2	6.7	0.5	100.0
Ausztria	205.2	1.0	8.5	—	75.3	0.4	14.8	—	100.0
Belgium	323.4	0.2	61.2	2.1	26.0		8.5	2.0	100.0
Brit-India	36.8	6.8	36.2	0.8	47.1	4.5	4.1	0.5	100.0
Bulgária	277.8	8.0	26.4	0.5	58.5	0.9	2.9	2.8	100.0
Csehszlovákia	295.9	0.5	21.0	0.7	64.0	0.4	12.3	1.1	100.0
Dánia	135.6	0.2	7.5	0.3	68.6	1.0	14.0	8.4	100.0
Danzig	761.1	0.7	27.7	2.4	52.9	0.6	12.1	3.6	100.0
Délafrikai Unió	406.3	0.6	16.7	0.8	75.2	2.6	2.7	1.4	100.0
Ész. Am. Egy. Áll.	36.5	8.2	6.6	4.3	54.6	14.5	2.2	9.6	100.0
Észtország	1381.0	0.7	3.6	0.7	85.6	—	5.9	3.5	100.0
Finnország	97.9	5.2	30.8	1.2	49.3	3.1	0.3	10.1	100.0
Franciaország	348.6	0.5	37.8	0.3	57.5		3.0	—	100.0
Görögország	276.2	3.1	45.9	0.4	36.2	0.5	12.2	1.7	100.0
Indokina (francia)	247.7	1.0	20.8	0.2	62.5	1.8	13.5	0.2	100.0
Ir Szabad Állam	59.3	1.3	4.0	0.2	83.7	1.0	9.8	—	100.0
Japán	64.5	2.2	26.5	—	50.0	2.3	16.8	2.2	100.0
Kanada	320.8	0.4	10.6	1.9	68.5	2.2	12.4	4.0	100.0
Lengyelország	1774.5	0.4	24.9	—	61.8	0.7	10.6	1.6	100.0
Lettország	436.4	2.5	11.6	0.6	77.2		4.1	4.0	100.0
Litvánia	377.2	3.7	6.4	1.1	80.7		3.9	4.2	100.0
Magyarország	419.6	1.0	38.1	1.3	46.7	0.3	10.2	2.4	100.0
Memelterület	981.8	1.4	14.6	2.4	69.4	0.8	8.6	2.8	100.0
Németalföld	127.4	0.4	49.1	0.6	44.1	0.2	4.4	1.2	100.0
Németország	438.0	0.2	22.1	2.4	43.8	0.5	25.2	5.8	100.0
Norvégia	125.5	0.2	19.4	0.4	69.8	0.8	4.9	4.5	100.0
Olaszország	242.6	1.6	32.2	1.3	54.9	1.7	6.3	2.0	100.0
Portugália	183.7	3.1	73.1	—	22.6	0.9	—	0.3	100.0
Románia	491.6	0.8	3.4	1.9	83.8	2.0	7.2	0.9	100.0
Sziam	198.0	3.9	32.1	2.1	53.1	7.3	1.5	—	100.0
Skócia	313.8	—	11.3	0.0	79.9	0.2	8.2	0.4	100.0
Svájc	235.9	0.4	12.9	0.5	56.5	0.6	26.6	2.5	100.0
Svédország	139.5	0.2	41.4	0.1	37.1	0.1	17.4	3.7	100.0

Bár a 3. és 4. sz. táblázatokban is tapasztalható még egyes zavaró tényezőknek hatása, mint például, hogy egyes kisebb súlyú bűncselekményeknek száma különleges okoknál fogva túlmagasan, vagy hogy túlalacsonyan alakul (mint például az Északam. Egy. Államoknál; lásd itt a 3. pont 7. jegyzetét), — ami a tényleges viszonyoktól eltérő eltolódásokat idézhet elő az egyes százalékszámokban, — mégis az ezen táblázatokban foglalt számok az összehasonlításnál jobban tájékoztatnak bennünket. Azonban a következtetéseknél mindenkor figyelemmel kell lennünk az 1. és 2. sz. táblázat bűnözési arányszámaira is. Az itt mutatkozó törvényszerűségek általában megfelelnek a kriminaletiológiában gyűjtött tapasztalatoknak.

3. Utalunk itt mindenekelőtt arra, hogy a számadatokból kitűnik ama a bűnügyi aetiológiában közhelyet képező tapasztalati tétel, hogy lévén az emberek a délibb fekvésű országokban hevüλέkenyebbek, ott nagyobb a személy elleni kriminalitás (így Görögországban, Olaszországban, Portugáliában), viszont ott csekélyebb a vagyon elleni bűnözés (így Algir és Tunisz, Görögország, Portugália), — ellenben északon ahol az emberek vérmérséklete nyugodtabb, ennek következtében kisebb a személy elleni kriminalitás (így Dánia, Ir Szabad Állam, Kanada, Skócia), viszont nehezebb lévén ott a megélhetés, nagyobb a vagyon elleni bűnözés (így Anglia és Wales, Dánia, Észtország, Finnország, Ir Szabad Állam, Kanada, Norvégia, Skócia). Az Észtországban és Finnországban mutatkozó magas élet elleni kriminalitás talán a világháborút követő eseményeknek demoralizáló hatásával hozható összefüggésbe.

Földrajzi fekvésüktől függetlenül nagyobb élet, illetve testi épség ellen irányuló kriminalitásukat alacsonyabb kultúrális szintjükkel hozhatjuk összefüggésbe Brit-Indiában, Bulgáriában, Sziamban, talán erős faji ellentétekkel és a hivatásos bűntevők (gangszterek) garázdálkodásával függ össze a nagyobb élet elleni kriminalitás az Északamerikai Egyesült Államokban,⁷ — és talán az ipari államokban jelentkező fokozot-

⁷ Az Északam. Egy. Államoknál figyelembe veendő, hogy az itt kimutatott kriminalitás csak egy részét képezi az egész kriminalitásnak (lásd az 1. sz. táblázat 8., illetve a 2. sz. táblázatnak 12. jegyzetét), főként a kisebb súlyú bűncselekményeket illetően. Hogy a faji ellentétek — talán más tényezők mellett — a kriminalitásra hátrányosan hatnak, e tekintet-

tabb surlódási felületekkel Belgiumban és Németalföldön. Németországnak a testi sértések tekintetében állandóan jelentkező elég magas bűnözési arányszáma pedig az ottani nagyobb alkoholévezettel magyarázható.

A nagyobb vagyon elleni kriminalitás a rosszabb gazdasági viszonyokkal magyarázható Ausztriában, Bulgáriában, Lettországbán, Litvániában és Németországban. A határvárosok fokozottabb gazdasági kriminalitását szemléltetően mutatja Danzig városának bűnözése. A Délafrikai Uniónak általában magas bűnözési arányszámait még ezenfelül az ott élő különféle népfajok közt jelentkező nagyobb surlódási lehetőségekkel is lehet magyarázni.

Kiemelést érdemel az Északamerikai Egy. Államoknak magas bűnözési arányszáma a rablást illetően, aminek kézenfekvő oka a hivatásos/bűntevőknek (gangszterek) rendkívül nagy ilyen arányú bűnözése.

A csalásra vonatkozólag is egy-két kriminogén tényező hatására utalunk. Ausztriában, Belgiumban, Csehszlovákiában, Dániában, Danzigban, Japánban, Kanadában, Magyarországbán, Németországban, Skóciában és Svédországban az ottani magasabb kulturális szinttel hozható összefüggésbe az ezen jogterületeken mutatkozó magasabb csalási bűnözési arányszám; faji sajátosságokkal magyarázható Görögországban, Indokinában és Romániában, viszont népösszetételi körülményekkel Lengyelországban és talán a Memelterületen is. Danzigban még ugyancsak határváros jellegével hozható összefüggésbe magasabb csalási kriminalitása.

Végül az írni-olvasni tudás elterjedtségével szoros összefüggésben álló kriminalitásból, az okirathamisításokból nagyobb bűnözési arányszámot mutatnak fel magasabb kulturális szintjüknek megfelelően Danzig, Észtország, Franciaország, Lengyelország, a Memelterület és Németország.

III. A magunk elé tűzött feladat másik része az leend,

ben utalunk arra, hogy míg 1930-ban az Egy. Államoknak egész területén a 100.00 lakásra vonatkozó bűnözési arányszám csak 53.7 volt, addig ez a nagyobb négerlakosságú Michigan államban 81.6, Maryland-ban 177.7, Kentucky-ban 86.5, Oklahoma-ban pedig 89.2 volt. A vonatkozó adatokat lásd a már idézett forrásműveken felül: Abstract of the Fifteenth Census of the United States, Washington, 1933.

hogy néhány környezeti, kriminallszociológiai kriminogén tényezőre vonatkozólag sorakoztassunk fel számadatokat és hogy azokat hasonlítsuk össze.

Itt a nehézségek még annyiban fokozódnak, hogy nagyon sok megfigyelt körülmény, illetőleg kategória, például egyes foglalkozások, különféle műveltségűek körülírása, elhatárolása és csoportosítása tekintetében a legnagyobb összevisszaság található. Az adatoknak csoportosításánál kitűnik sokszor az, hogy a rendelkezésre álló adatoknak egy része nem értékesíthető a nemzetközi összehasonlításoknál, mert közös nevezőre nem hozhatók. Ezzel is magyarázható, hogy a kriminogén tényezőkre vonatkozólag itt felsorakoztatott adatok rendszerint kevés jogterület kriminalitását illusztrálják.

1. Az első kriminogén tényező, amelynek a kriminalitásra gyakorolt befolyását itt számadatokkal bemutatjuk, a foglalkozás, az élethivatás. Eppen a jelzett nehézségek készítettek bennünket arra, hogy eltekintsünk e tekintetben kétféle megfigyelési időszakra vonatkozó adat összeállításától; de még a rendelkezésünkre álló adatok tekintetében sem sikerült teljesen az egyes élethivatások egyöntetű csoportosítása, amint ez az 5. sz. táblázatból lépten-nyomon kitűnik.

Az 5. sz. táblázatot lásd a 245. oldalon.

A zavaró körülmények (lásd fentebb I. 2. pont) hatósabb kiküszöbölését itt még azzal is elő akartuk mozdítani, hogy a különbséget feltüntető indexszámítások segítségével egy táblázatot állítottunk össze (6. sz. táblázat), amelyben az egy-egy jogterület különféle hivatásainak bűnözési arányszámait hozzáviszonyítottuk az általában megállapított bűnözési arányszámhoz olyképpen, hogy az általános bűnözési arányszámot 100-nak vettük, ami által azután a nemzetközi összehasonlítás könnyebbé vált és a zavaró tényezőknek hatása részben kikapcsolatott.

A 6. sz. táblázatot lásd a 246. oldalon.

A 6. sz. táblázatban foglalt számadatok több a kriminaletiológiában általában tapasztalat tényről számolnak be.

Ilyen tapasztalati tény az, hogy a mezőgazdasági foglal-

5. sz. táblázat: Az elítélteknek foglalkozásuk szerint való megoszlása

Ország	Az alább jelzett évben, illetve évek átlagában	esett 100.000 büntetőjogilag felelős korban levő egyénre jöгерős elítél- tetés az itt jelzett foglalkozási ágazatokban								
		Mezőgazdaság, dögardaság, bányászat	Ipar, kézművesek	Kereskedelem	Közlekedés	Közszolgálati ágak, szabadfoglalkozá- sok, közegészség- ügy	Tökepenzések, nyugdíjasok	Háztartásbeliek	Napszámok	Foglalkozásnélküli- ek, ismeretlen foglalkozásuk
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Bulgária	1929—30	186·8	354·1	225·6	276·7	303·3	60·5	906·3	1025·2	1047·7
Danzig ¹	1930—32	1572·4	1584·4	2655·5		649·5	—	1383·5	3662·8	457·2
Finnország ²	1929	88·9	977·5	386·7		1288·6	—	80·2	—	—
Japán ³	1929—31	123·1	335·5	465·6		142·5	—	—	—	—
Lettország ³	1929—32	749·5	1062·7	1390·7	—	634·2	—	593·7	1082·0	
Litvánia	1929—32	222·3	724·1	395·6		1051·6	—	1776·9		88·8
Magyarorsz.	1929—30	601·0	865·5	1366·5	687·0	378·0	—	879·0	4003·5	294·5
Németorsz. ⁴	1929—31	685·3	1898·7	2997·4		892·7	—	607·8	—	344·9
Olaszorsz. ⁵	1926—27	633·7	572·2	1255·8		217·7		—	—	156·8
Portugália	1929—32	246·6	91·9	311·4	—	74·4	—	—	108·6	

Jegyzetek az 5. sz. táblázathoz.

¹ A tökepenzések és nyugdíjasok a foglalkozásnélküliek rovatába vannak sorolva.

² A számok a letartóztatási intézetekbe befogadott elítéltek foglalkozását mutatja.

³ Az abszolút számokat ehelyütt az egész lakosságra kellett viszonyítani, tekintet nélkül korára.

⁴ Forrásmű: Kriminalstatistik für das Jahr 1931, Berlin, 1934, és Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1933, Berlin, 1933.

⁵ A 11. hasámban az „egyéb“ foglalkozások is bent foglaltatnak.

kozásuk kriminalitása kisebb mint az iparban, kereskedelemben foglalkoztatott egyéneké; továbbá, hogy a közszolgálati ágban és az u. n. szabad pályákon foglalkoztatott lakosság szintén alacsonyabb kriminalitást mutat fel, végül, hogy a napszámok bünözése majdnem mindenütt rendkívül nagy.

6. sz. táblázat

Ország	Ha a 2. hasábjában levő általános bűnözési arányszámot 100-nak vesszük, úgy az egyes foglalkozási ágak kriminalitása az 5. sz. táblázatban foglalt adatok tanúsága szerint a 100-nak vett átlaghoz viszonyítva a következően alakul									
	Az illető jogterületnek a foglalkozási ágakra vonatkozó abszolút bűnözési számok segítségével kiszámított általános bűnözési arányszám	Mezőgazdaság, erdőgazdaság, bányászat	Ipar, kézművesek	Kereskedelem	Közlekedés	Közforgalmi ágak, szabad foglalkozások, közegészségügy	Tőkepiénzesek, nyugdíjasok	Háztartásbeliek	Napszámosok	Foglalkozás nélküliek, ismeretlen foglalkozásúak
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Bulgária	277·9	67·2	127·4	81·2	99·6	109·1	21·8	326·1	368·9	377·0
Danzig	1708·2	92·3	93·0	155·9	38·1	—	81·2	215·1	26·8	—
Finnország	300·2	29·6	325·6	128·8	429·2	—	26·7	—	—	—
Japán	236·3	52·1	142·0	197·0	60·3	—	—	—	—	—
Lettország	1089·3	68·8	97·6	127·7	—	58·2	—	54·5	99·3	—
Litvánia	415·9	53·5	174·1	95·1	252·8	—	427·2	—	—	21·4
Magyarorsz.	713·5	84·2	121·3	191·5	96·3	53·0	—	123·2	561·1	41·3
Németorsz.	1416·8	48·4	134·0	211·6	63·0	—	42·9	—	—	24·3
Olaszország	428·6	147·9	133·5	293·0	50·8	—	—	—	—	36·6
Portugália	191·4	128·8	48·0	162·7	—	38·9	—	—	—	56·7

Jegyzet a 6. sz. táblázathoz.

A jelen táblázatban (2. hasáb) és a 2. sz. táblázatban található általános bűnözés arányszámok között mutatkozó eltérések részben onnan is erednek, hogy más-más a megfigyelések alá vont bűncselekmények köre; lásd e tárgyban még a 13. sz. táblázat jegyzetét is.

A számokból való következtetéseket rendkívüli mértékben megnehezíti az a körülmény, hogy számos jogterületen az adatgyűjtés több foglalkozási csoportra nézve összevontan történik és így általunk is a bűnözési arányszámok az illető foglalkozási csoportra nézve összevontan voltak kiszámítandók; sokszor olyan hivatásokat illetően, amelyek nagyon is ellentétes méretű kriminalitást mutatnak fel; ezen helytelen eljárás következtében a bűnözési arányszámok az átlagtól ellentétesen való eltávolodás és az ellentétes kriminogén hatások kidomborítása helyett

némelykor éppen ellenkezően a hatást paralizálva mutatják be (így például a 6. sz. táblázatban lásd a Litvániára vonatkozó a táblázat 8—10. hasábjában foglalt adatot).

Mégis megkíséreljük az általános tapasztalati tételekkel szemben jelentkező némely kivétel megmagyarázását.

A mezőgazdasági stb. foglalkozásúaknál Olaszországban jelentkező rendkívül magas kriminalitás általában ezeknek a foglalkozásúaknak rendkívül kedvezőtlen gazdasági és szociális helyzetével nyer magyarázatot.⁸ És alkalmasint ez a helyzet Portugáliában is.

A háztartásbeliek bűnözési arányszáma eltérően alakul aszerint, amint az adatgyűjtésnél különbséget tesznek kenyérkeresők és hozzátartozók között, vagy pedig ez a különbségtétel elmarad. Amennyiben a különbségtétel megtörténik, úgy a háztartásbeliek kriminalitása magas szokott lenni,⁹ — ellenkező esetben — lévén körükben az adatgyűjtésnél sok háztartási munkával foglalatoskodó családtag is, akiknek bűnözése a ritkábban adódó sűrlődási felületek folytán nagyon csekély szokott lenni — ez a körülmény erősen lenyomja bűnözési arányszámukat. Talán ezzel a körülménnyel is magyarázhatók a háztartási alkalmazottakat illetően mutatkozó ellentétes bűnözési arányszámok.

A 6. sz. táblázat adatainak egybevetéséből talán még azt a következtetést is vonhatjuk le, hogy amely foglalkozás csak gyéren van valamely ország lakosságában képviselve, az azt űzők aránylag csekélyebb kriminalitást mutatnak fel. Ez a tény talán azzal is volna magyarázható, hogy az elszigetelt kis nép-mennyiségek a körülöttük lakó más elemek megfigyelésének, kritikájának mindig jobban lévén kitéve, mint a nagyobb tömegben együttélők, hamarabb tartózkodnak a társadalomellenes magaviselettől.

Általában véve az élethivatás kriminaletiológiai hatásá-

⁸ Ezt a nézetet képviseli például Mayr is, *Moralstatistik*, Tübingen, 1917, 821. old.

⁹ A háztartási alkalmazottak nagy részének, a házi cselédeknek nagyobb kriminalitását alárendelt gazdasági és szociális helyzetükkel magyarázzák sokan és bűnözésüket, főleg a vagyoni elleni kriminalitásukat sokan talán túlsötétlen ítélik meg; így például: Rykère, *La servante criminelle*, 1908.

nak megállapítása főként a hivatással együttjáró számos zavaró körülmény (kor, gazdasági helyzet, családi állapot, műveltség, városban lakás stb.) kikapcsolásának lehetetlensége miatt ütközik nagy akadályokba. Ha a zavaró tényezők hatását pontosabban ismernők, sok különben megmagyarázhatatlannak látszó tény válnék érthetőbbé.

Ezen szempontoknak tulajdoníthatók azok a nagy eltérések és ellentétek, amelyek az 5. és 6. sz. táblázat számai közt itt-ott jelentkeznek.

2. Egy másik a bűnügyi aetiológiában sokat hánytorgatott probléma, hogy milyen a viszony a honosok és a külföldiek kriminalitása között.

A tényekről a 7. sz. táblázat adatai számolnak be.

7. sz. táblázat: Az elítéltek állampolgári viszonyai

O r s z á g	Az alább jelzett évben, illetve évek átlagában	Esett 100.000 büntetőjogilag felelős korban levő egyénre jogerős elítéltetés		A honosok és a külföldiek kriminalitása közti viszony a honosok kriminalitására viszonyítva
		a honosoknál	a külföldieknél	
1	2	3	4	5
Bulgária	1929—30	241·0	182·6 ¹	100 : 75
Danzig	1929—32	1614·0	2273·0	100 : 140
Lettország ²	1929—32	974·9	1507·2	100 : 154
Memel-terület	1929—32	1422·5	1505·8	100 : 105
Németalföldi India	1929—31	52·7	154·4	100 : 292
Norvégia	1929—32	193·9	224·3	100 : 115
Svájc	1929—32	486·2	548·3	100 : 112

Jegyzetek a 7. sz. táblázathoz.

¹ Ez a bűnözési arányszám a tényleges viszonyoknak alig felelhet meg. Másutt (Kriminalitás és bevándorlás, Pécs, 1929.) hosszasan bizonyítottuk azt, hogy a külföldiek kriminalitása legtöbbször magasabb, mint a honosaké. Véleményünket támogatja az a tény is, hogy az itt feltevéstett bűnözési arányszám alacsonyabb, mint a 2. sz. táblázatban lévő

általános bűnözési arányszám, amely 277,9; ha e helyütt a honosok bűnözési arányszáma 241,0, következésképpen a külföldiek bűnözési arányszámának — az általános tapasztalatnak és a matematika szabályainak megfelelően — magasabbnak kellene lennie. A hiba onnan eredhet, hogy a külföldiek száma 1929/30-ban alacsonyabban alakulhatott, mint 1926-ban, amely évből a felhasznált népszámlálási számok valók. Valószínűleg 1926-tól 1929-ig sok külföldi elköltözött, ellenben a kisebb abszolút kriminalitási számot — megfelelőbb népszámlálási adatok híján — több külföldre kellett vonatkoztatni, mint amennyi lényeg az országban élt. Aminek következményeképpen azután a külföldiek bűnözési arányszáma le lett szorítva.

² Megfelelőbb népszámlálási adatok híján itt a bűnözési arányszámok kiszámításánál a 21 éves és ennél idősebb lakosságot kellett alapul venni.

Az adatok érdemleges megbeszélése előtt ehelyütt utalunk arra, hogy az egyes kategóriák kriminalitása közti különbség szemléltetőbbé tétele és a zavaró körülmények kiküszöbölése végett a 7. sz. és több következő táblázaton a bűnözési arányszámokra vonatkozólag különbségi hányadosokat, koefficienseket számítottunk ki.

A zavaró körülményeknek. (lásd fentebb az I. 2. pontot) legnagyobb része (így törvényhozások különfélesége, bíróságok eltérő szigora, eltérő pertartam stb.) a különbségi koefficienseket egyenlően befolyásolja, tehát a koefficiensek annyira-mennyire mentesítve lesznek a nemzeti adatgyűjtés legtöbb zavaró kísérőjelenségeitől. Amikor a különbségi hányados — például — megállapítja, hogy a honosok és külföldiek kriminalitása közti különbség egyik helyen olyan, mint ahogy 100:120, — másutt pedig, mint ahogy 100:150-hez viszonylik egymáshoz, a nemzetközi összehasonlításakor, amikor természetesen csak 120, illetve 150 különbségi koefficiens esik latba, a zavaró körülmények egy részének hatása máris eliminálódott. Általában például túlalacsonyan vagy túlmagasan alakuló bűnözési arányszámok a különböző koefficiensre nem fognak hatást gyakorolni, kivéve, ha a zavaró körülmények az egyik vagy másik bűnözési arányszámra eltérő hatással vannak. Erre példa, ha az összes elítéltek helyett csak a fegyházra elítéltek nem szertint való megoszlását vizsgálónk. A súlyosabb elítéltek közt lévén — *ceteris paribus* — mindig aránytalanul több férfi, itt a különbségi koefficiens is már eltérően alakulna és ennek következtében zavaró körülmény hatása alatt fog állani.

A különbségi hányadosok, koefficiensek a 7. sz. táblázatok utolsó függőleges hasábjában találhatók.

Az adatok tanúsága szerint a honosok mindenkor kisebb kriminalitást mutatnak fel, mint a külföldiek, aminek oka kézenfekvő, hiszen a külföldiek rendszerint kriminalisabb elemekből (férfiak, nem-házások, ipari foglalkozásúak stb.) állanak mint a honosok; következésképpen de még azért is, mert az idegen jogterület jogi rendszerét kevésbé ismerik, mert elhelyezkedésük, megélhetésük is az idegen környezetben nehezebb stb., — aránylag több bűncselekményt követnek el, mint a kevésbé kriminalis tömeget (nők, gyermekek, házások stb.) is nagyobb mértékben magukba foglaló honosok, akiknek megélhetése elé sem gördül annyi akadály és nehézség.

A problémának kriminalpolitikai jelentősége különösen a bevándorlási államokban rendkívül nagy, mert ott a bevándorlás korlátainak megfelelően való alakítása, esetleg a bevándorlásnak egyes kriminalisabb kategóriákkal szemben való megszorítása által állíthatunk határokat a külföldiek kriminalitása elé.

3. Eléggyé könnyű a bűnügyi statisztikai adatoknak nemzetközi összehasonlítása és egybevetése a családi állapotnak a kriminalitásra gyakorolt hatása tekintetében. A kategóriák elválasztása egyöntetű, nehézségek e téren alig jelentkeznek, legfeljebb csak annyiban, hogy több államban a nagyon ellentétes kriminalitású özvegyek és elváltak kriminalitására vonatkozó adatokat együttesen mutatják ki, amely eljárás ezeknek az adatoknak értékét a mi szempontunkból teljesen lerombolja.

Az adatokat a 8. és 9. sz. táblázatok tartalmazzák:

A 8. sz. táblázatot lásd a 251, a 9. sz. a 252. oldalon.

Az adatok egyöntetűen arról számolnak be, hogy a házások kriminalitása alacsonyabb, mint a nem-házások bűnözési arányszáma (a táblázatok adatai sorában ugyan Belgiumot, Lettországot és Németalföldet illetően kivételt találunk, amelyek azonban nem korrigálható számítási hibából erednek; lásd a 8. sz. táblázat 1. sz. jegyzetét, illetve a 9. sz. táblázatnak 3. sz. jegyzetét). A házások bűnözése azért alacsonyabb, mert a családjuk iránti ragaszkodásuk visszatartja őket meggondolatlan; kriminalis cselekedetektől, s talán valamivel magasabb életko-

8. sz. táblázat: Az elítéltek családi állapota

O r s z á g	Az alább jelzett évben, illetve évek átlagában	esett 100.000 büntetőjogilag felelős korban levő egyénre jogerős elítéltetés				Az egyes kategóriák kriminalitása közti viszony a házások kriminalitására (ezt 100-nak véve) vonatkoztatva
		a házásoknál	a nem házásoknál	az özvegyeknél	az elváltaknál	
1	2	3	4	5	6	7
Belgium ¹	1924—25	836	778	285	2438	100 : 93 : 34 : 292
Bulgária	1926	498	842	309		100 : 169 : 62
Dánia	1911—15	122	361	113		100 : 296 : 88
Északamer. Egy. Áll. ²	1923	16	41	11	93	100 : 256 : 69 : 581
Finnország ³	1927	99	323	55	670	100 : 326 : 56 : 677
Franciaország ⁴	1923—26	294	815	309		100 : 277 : 105
Magyarország	1924—27	753·9	882·4	386·5	1731·0	100 : 117 : 51 : 230
Norvégia	1923—26	125	293	57	1046	100 : 234 : 46 : 837
Olaszország	1921—23	350	676	157	—	100 : 193 : 44
Svédország ⁵	1923—25	59	230	49		100 : 390 : 83

Jegyzetek a 8. sz. táblázathoz.

¹ Megfelelőbb népszámlálási adatok híján az elítéltek számát a 15 éves és idősebb lakosságra kellett viszonyítani; minthogy ebben a nem-házások nem bűnöző éviáratokkal aránytalanul erősebben vannak képviselve, mint a többi három kategória, ezért itt a nem-házások bűnözési arányszáma a valóságnál jóval alacsonyabban alakult.

² A családi állapotra vonatkozólag csak néhány letartóztatási intézetben gyűjtöttek adatokat, ezért itt alacsonyabban alakultak a bűnözési arányszámok, amely körülmény azonban az egyes kategóriák kriminalitásának egymáshoz való viszonyát talán nem befolyásolja.

³ A számok csak a fegyház- és fogházbüntetésre elítélteket tárgyzák; tehát a helyzet hasonlóan alakul, mint az Északam. Egy. Allamokat illetően; lásd e tárgyban itt a 2. sz. jegyzetet.

⁴ A számok csak a büntettek miatt elítéltekre vonatkoznak.

⁵ A számok csak a bűnügyi nyilvántartóba bekerült elítélteket tárgyzák.

9. sz. táblázat: Az elítéltek családi állapota

O r s z á g	Az alább leírt években, illetve évek átlagában	esett 100.000 büntetőjogilag felelős korban levő egyénre jogerős elítéltes				Az egyes kategóriák kriminalitása közti viszony a házások kriminalitására vonat- koztatva
		a házásoknál	a nem házásoknál	az özvegyeknél	az elváltaknál	
1	2	3	4	5	6	7
Bulgária	1929—30	274·1	394·2	187·5		100 : 143 : 50
Csehszlovákia	1929—31	513·7	665·2	220·9	865·4	100 : 129 : 43 : 168
Dánia	1929—30	91·6	302·0	33·0	627·8	100 : 329 : 36 : 685
Finnország ¹	1929	91·9	347·7	51·3	526·1	100 : 378 : 55 : 572
Franciaország ²	1926—29	2·9	7·6	3·0		100 : 262 : 103
Görögország	1929—31	1548·2	2639·2	407·5		100 : 164 : 26
Lettország ³	1930—32	686·8	670·4	331·7	1700·7	100 : 97 : 48 : 247
Litvánia	1929—32	492·6	459·2	159·8	670·4	100 : 106 : 36 : 154
Magyarország	1928—31	684·0	807·2	575·2	1865·5	100 : 118 : 40 : 272
Memelterület	1929—32	1108·0	2218·1	164·0	2143·9	100 : 200 : 14 : 193
Németalföld ³	1929	219·7	183·5	181·4		100 : 83 : 82
Norvégia	1929—30	120·7	258·1	66·5	896·5	100 : 213 : 55 : 746
Olaszország	1926—27	396·2	607·7	159·7	—	100 : 153 : 40
Portugália	1929—32	247·7	571·9	164·7	779·7	100 : 230 : 66 : 314
Svédország ⁴	1929—32	48·5	175·4	56·1		100 : 361 : 115
Svájc	1929—32	322·7	551·3	117·5	2045·4	100 : 170 : 36 : 633

Jegyzetek a 9. sz. táblázathoz.

¹ Az adatok a letartóztatási intézetekbe befogadott elítéltek családi állapotát tüntetik fel.

² A számadatok csak az esküdtszékek által elítélteket ölelik fel.

³ A bűnözési arányszámokat az egész lakosság alapulvételével kellett kiszámítani, aminek következtében különösen a nem-házások kriminalitása tűnik fel a valóságnál alacsonyabbnak.

⁴ Ezeket az adatokat a bűnügyi nyilvántartóban foglalt feljegyzések alapján gyűjtötték, ezért olyan alacsonyak a bűnözési arányszámok.

ruk is közvetve tompítólag hat kriminalitásukra. Ugyanezen faktorok a nem-házásoknál éppen ellentétesen hatnak. Az özvegyeknek felette alacsony bűnözési arányszámát leginkább élemedettebb korokkal lehet magyarázni. Az elváltaknak rendkívül magas kriminalitását leginkább azzal a zilált lelki állapottal hozzák összefüggésbe, amelyben a válás idejében és azt követőleg vannak és amelynek folyamán kevésbé tudnak tartózkodni meg gondolatlan cselekedetektől.

4. Az utolsó kriminalszociológiai körülmény, amelyre vonatkozólag sikerült több jogterületről bűnügyi statisztikai adatot egybegyűjteni, az elítélteknek műveltségi foka. Amint erre már utaltunk, az összehasonlítások elé itt főleg az által hárulnak nehézségek, hogy az egyes államokban a műveltségi fokoknak eltérő kategóriáit különböztetik meg, amelyeknek egységbe öntése csak kevés államra vonatkozólag lehetséges.

A 10. és 11. sz. táblázatok az elítélteknek műveltség szempontjából való megoszlásáról számolnak be.

10. sz. táblázat: Az elítélteknek megoszlása műveltségük foka szerint

O r s z á g	Az alább jelzett évben, illetve évek átlagában	esett 100.000 büntető- jogilag felelős korban levő egyénre jogerős elítéltetés azoknál		A két kategória kri- minalitása közti vi- szony
		akik irni, vagy legalább is ol- vasni tudnak	akik sem irni, sem olvasni nem tudnak (analfabéták)	
1	2	3	4	5
Belgium	1924—25	786	666	100 : 85
Bulgária	1926	866	279	100 : 32
Finnország ¹	1927	226	190	100 : 84
Magyarország	1924—27	810·7	668·2	100 : 82
Olaszország	1921—23	389	657	100 : 169

Jegyzet a 10. sz. táblázathoz.

¹ Az adatok csak a fegyház- és fogházbüntetésre elítélteket tárgyzák, ezért alakulnak alacsonyan a bűnözési arányszámok.

II. sz. táblázat : Az elítélteknek megoszlása műveltségük foka szerint

O r s z á g	Az alább jelzett évben, illetve évek átlagában	esett 100.000 büntetőjogilag fe- lelős korban lévő egyénre jog- erős elítéltetés azoknál,				Az egyes kategóriák kriminalitása közti vi- szony az <i>elemi iskolai</i> <i>képzettségük</i> krimina- litására vonatkoztatva
		akik olvasni és írni jól tudnak (elemi iskolai képzettség)	akik magasabb is- kolai képzettség- gel bírnak	akik olvasni és írni csak hiányosan tudnak	akik analfabéták	
1	2	3	4	5	6	7
Bulgária	1929—30	396·3		441·0	168·2	100 : 111 : 42
Finnország ¹	1929	248·1	51·6	46·7	109·8	100 : 20 : 18 : 44
Görögország	1929—31	2460·6		—	944·1	100 : 38
Magyarország	1928—31	795·2	218·2	72·0	582·7	100 : 27 : 9 : 73
Olaszország	1926—27	376·7		—	466·4	100 : 123
Portugália ²	1929—32	240·0		—	177·3	100 : 73

Jegyzetek a II. sz. táblázathoz.

¹ A számok a letartóztatási intézetekbe felvett elítéltek műveltségi fokát tüntetik fel.

² A kriminalitást az egész lakosságra kellett viszonyítani, ezért aránylag alacsonyok a bűnözési arányszámok.

Általában azzal a nézettel találkozunk, hogy a kisebb műveltségűeknek boldogulása nehezebb lévén, inkább követnek el bűncselekményeket, különösképpen pedig, hogy az analfabétáknak a kriminalitása nagyobb, mint a műveltebb elemeknek a bűnözése.

Ezzel a felfogással szemben azonban számos kivételt találunk, amely az általunk egybegyűjtött számadatokból is kifejezésre jut.

Egyes államokban az analfabéták sorában aránytalanul több kevésbé kriminalis földműves elemet találunk, amely körülmény persze leszorítja az analfabétáknak bűnözési arányszámát (így Bulgáriában és hazánkban is). Azután hivatkozás történik arra is, hogy évtizedekkel ezelőtt az elemi műveltség terjedése még kisebb lévén, ma több analfabétát találunk a korosabb néposztályokban, akik azonban tapasztalat szerint mindig kisebb részt vesznek ki a kriminalitásból, tehát ez a körül-

mény is leszorítja közvetve az analfabéták bűnözését (így Görögországban és nálunk is). A tapasztalat szerint az analfabéták sorában mindig több a nő, mint a férfi; a nőknek meg viszont aránytalanul kisebb lévén a kriminalitása, ez a körülmény is leszoríthatja az analfabéták kriminalitását (így Belgiumban¹⁰ és hazánkban is). Végül ahol az elítéltek műveltségi viszonyaira nézve az adatgyűjtés csak a súlyosabb elítéltek körében folyik (így Finnországban; lásd a 10. és 11. sz. táblázatnak 1. sz. jegyzeteit), lévén a súlyosabb bűntevők közt többnyire több hiányos műveltségű elem, ez a körülmény is figyelembe veendő.

Tehát láthatjuk, hogy több ellentétesen ható körülmény az általános tétel alól számos kivételt statuál. Talán ezen ellentétesen ható körülményekkel magyarázhatók az adatok szerint másutt is mutatkozó kivételes tények.

IV. A kriminalanthropológia körében két szomatológiai tényezőre (kor és nem) és egy pszichológiai tényezőre (a visszaesés) vonatkozólag sikerült több jogterületre vonatkozóan adatokat gyűjtenünk.

A többi a bűnügyi anthropologia körében szerephez jutó tényezőre vonatkozólag nagyobb tömegeket ilyen megfigyeléseknek alávetni és rájuk vonatkozólag adatokat gyűjteni felette kockázatos vállalkozás lenne; a nagy számok törvénye alig tudna érvényesülni, ennek következtében ezeknek a kutatásoknak eredménye még problémátikusabb lenne.

I. A kriminalszomatológiai kutatások körében joggal mondható, hogy kevés tényező van, amely az embernek kriminalitására olyan döntő befolyást gyakorol, mint a kor. Az e téren mutatkozó törvényszerűségek annyiban jelentősek, hogy a bűnözési hajlam alakulása: kifejlődése, emelkedése és csökkenése a kor szerint mutat szabályszerűséget. A nemzetközi összehasonlításokat azonban az egyes korosztályoknak országokként eléggé eltérő alakulása nagyon megnehezíti.

A kornak kriminalis téren való kihatására nézve csak egy megfigyelési periodusra, az 1930. évi népszámlálás körüli évekre vonatkozólag sikerült adatokat összegyűjteni, amelyeket a 12. sz. táblázatban mutatunk be.

¹⁰ A nőknek az analfabéták sorában való nagyobb részére Belgiumban lásd az *Aperçu de la démographie des divers pays du monde*, 1927. évi kötetének (La Haye, 1927) 87. oldalán levő adatokat.

12. sz. táblázat: Az elítéltek korosztályok szerint

Ország	Az alábbi jelzett évben, illetve évek átlagában	esett az alábbi években körülírt korosztályokban jogerős elítél- tetés 100.000 egyénre; amennyiben egyes jogterületeken a kor- osztályok eltérően alakulnak, ezt az egyes rovatokban jeleztük; a vastagabb számokkal szedett bűnözési arányszámok azt a korosztályt jelzik, amely a legnagyobb kriminalitást mutatja								
					21-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Anglia és Wal.	1929-31			16-21 327·7	232·2	167·1	106·2	58·8	30·4	
Bulgária	1929-30	10-17 206·3	17-21 614·7		458·1	323·4	235·6	136·1	81·0	34·9
Csehszlov.	1929-31	12-18 310·7	13-20 990·8	20-25 855·5	25-30 809·1	638·5	467·7	305·9	187·4	77·4
Dánia	1929-30	14-18 7·8	18-21 457·6	21-25 448·2	25-30 306·9	194·7	112·2	53·8	15·9	
Danzig	1930-32	-16 493·4	16-18 1399·4	18-21 2782·4	2849·1	1913·8	1503·8	977·6	450·7	146·0
Finnorsz. ¹	1929-31	15-18 261·5	18-21 707·1	21-25 868·6	25-30 558·5	292·9	148·1	71·1	21·6	23·7
Franciao. ²	1926-29			-25 4·4	25-30 8·2	5·4	3·7	2·3		0·8
Görögorsz.	1929-32	10-19 609·9		19-21 2181·9	3060·5	1997·0	1339·6	1025·8		
Ir Sz. Áll. ³	1929-32	-16 13·4		16-21 93·9	107·8	75·5	60·1	33·6	8·0	
Japán	1929-31			-21 22·6	809·4	406·6	299·8	171·7	58·5	
Litvánia	1929-32	-17 49·7			17-30 599·1	662·3	348·4	213·5	142·8	82·9
Magyarorsz.	1928-31	12-18 456·0		18-22 877·8	22-30 1119·2	813·7		295·7		
Memelter.	1929-32	-18 1578·0		18-21 3231·2	2341·5	30-45 1368·8		45-60 708·1	293·0	
Németalf.	1929			-21 117·3	557·3	352·4		200·1	87·0	
Németorsz.	1929-31	14-16 337·2	16-18 721·9	18-21 1686·6	1972·6	1413·6	1051·6	675·5	817·5	87·0
Norvégia	1929-32	14-21 193·2		21-25 382·1	25- 170·1					
Olaszorsz.	1926-27	9-14 52·9	14-18 439·9	18-21 642·4	704·6	559·5	431·2	324·4	216·1	111·7
Portugália	1929-32	-18 18·0		18-21 195·4	482·5	381·9	241·5	127·2	37·2	
Svédorsz. ⁴	1929-31	15-18 194·4	18-21 243·7	21-25 213·6	25-30 153·1	102·2	61·7	33·7	9·4	
Svájc	1929-32	12-18 109·8	18-20 607·0		20-30 908·8	658·1	466·0	290·7	105·4	

Jegyzetek a 12. sz. táblázathoz.

¹ Az adatok csak az elsőbíróság által fegyház- vagy fogházbüntetésre elítélteket ölelik fel.

² A számok csak az esküdtszékek által elítélt egyéneket foglalják magukba. A népszámlálási adatokat az: *Annuaire Statistique de la Société des Nations 1933/34.* (Genève, 1934.) kiadványából vettük.

³ Az adatok az „*Indictable Offences*” miatt „*summarily*” elítélt egyéneket ölelik fel.

⁴ A bűnügyi nyilvántartóban foglalt feljegyzések alapján gyűjtött adatok.

A számadatok további boncolgatása előtt utalunk arra, hogy a nemzeti jellegű zavaró körülmények (eltérő törvényhozási intézkedések, különböző pertartam stb.) kikapcsolására egyedül bűnözési arányszámok alkalmazása által nem lehet sok reményünk; utalunk e tárgyban a fentebb (a II. 2. pontban) már részletesebben jelzett nehézségekre. Azonban talán itt is indexszámok segítségével megállapított különbséget feltüntető számok útján többre tudunk menni, hasonlóan mint azt az elítéltek foglalkozása, hivatásuk kriminalis hatásának méltatásával összefüggésben tettük.

A 12. sz. táblázatban feldolgozott és egyes országok korosztályaira vonatkozó abszolút bűnözési számok segítségével kiszámítottunk általános bűnözési arányszámokat (13. sz. táblázat 2. hasábjá); amelyeket azután a 13. sz. táblázatban 100-as indexnek véve, a 12. sz. táblázatban foglalt bűnözési arányszámok felhasználásával különbséget feltüntető számokat dolgoztunk ki. A 12. sz. táblázatban levő bűnözési arányszámok a korosztályoknak az egyes országokban való bűnözése nagysága tekintetében tájékoztatnak pontosan, de viszont a nemzetközi összehasonlításnál itt még jobban érvényesülnek a zavaró körülmények és ennek következtében az összehasonlítás kockázatosabb. Ezzel szemben a 13. sz. táblázatban levő különbséget feltüntető számokban már kevésbé érvényesül a nemzetközi összehasonlításoknál jelentkező zavaró körülményeknek rontó hatása, de viszont a korosztályok kriminalitásának csak az egymáshoz való viszonyáról kapunk pontosabb képet a kriminalitás nagyságának feltüntetése nélkül.

13. sz. táblázat

Ország	Az illető jogterületnek a korosztályokra vonatkozó bűnözési abszolút számok segítségével kiszámított általános bűnözési arány-száma	Ha a 2. hasámban levő általános bűnözési arányszámot 100-nak vesszük, úgy az egyes korosztályok kriminalitása a 12. sz. táblázatban foglalt adatok tanúsága szerint a 100-nak veit átlaghoz viszonyítva a következően alakul. Amennyiben egyes jogterületeken a korosztályok eltérően vannak megállapítva, ezt az egyes rovatokban jelezzük. A vastagabban szedett számok azt a korosztályt jelzik, amely a legnagyobb kriminalitást mutatja.									
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Anglia és Wal.	152·8			16-21 214·5	152·0	109·4	69·5	38·5	19·9		
Bulgária	305·8	10-17 67·5	17-21 201·0		149·8	105·8	77·0	44·5	27·5	11·4	
Csehszlov.	548·1	12-18 56·7	18-20 180·8	20-25 156·1	25-30 147·6	116·5	85·3	55·8	34·2	14·1	
Dánia	176·3	14-18 4·1	18-21 259·6	21-25 254·2	25-30 174·1	110·4	63·6	30·5	9·0		
Danzig	1760·3	-16 28·0	16-18 79·5	18-21 158·1	169·1	108·7	85·4	55·5	25·6	8·3	
Finnország	340·7	15-18 76·8	18-21 207·5	21-25 254·9	25-30 163·9	86·0	43·5	20·9	6·3	7·0	
Franciaorsz.	3·9			-25 112·8	25-30 210·3	188·5	94·9	59·0	20·5		
Görögorsz.	1578·2	10-19 38·6		19-21 135·1	193·9	126·5	84·9	65·0			
Ir Sz. Áll.	47·8	-16 28·0		16-21 196·4	225·5	157·9	125·7	70·3	16·7		
Japán	204·8			-21 11·0	151·1	198·5	146·4	83·8	28·6		
Litvánia	294·1	-17 16·9			17-30 203·7	225·2	118·5	72·6	48·6	28·2	
Magyarorsz.	695·5	12-18 65·6		18-22 126·2	22-30 160·9	117·0		42·5			
Memelter.	1425·7	-18 110·7		18-21 226·6	164·2	30-45 96·0		45-60 49·7	20·6		
Németalf.	247·2			-21 47·5	225·4	142·6		80·9	35·2		
Németorsz.	1170·5	14-16 28·8	16-18 61·7	18-21 144·1	168·5	120·8	89·8	57·7	27·1	7·4	
Norvégia	194·3	14-21 99·4		21-25 196·7	25- 87·5						
Olaszorsz.	416·3	9-14 12·7	14-18 105·7	18-21 154·3	169·3	134·4	103·6	77·9	51·9	26·8	
Portugália	340·0	-18 5·3		18-21 57·5	141·9	112·3	71·0	37·4	10·9		
Svédország	104·7	15-18 185·7	18-21 232·8	21-25 204·0	25-30 146·2	97·6	58·9	33·2	9·0		
Svájc	492·1	12-18 22·3	18-20 123·3		20-30 184·7	133·7	94·7	59·1	21·4		

Jegyzet a 13. sz. táblázathoz.

Több jogterületen a korosztályok tekintetbe vételével itt kiszámított általános bűnözési arányszám eltérően alakult, mint az előbbi, főképpen a 2. sz. táblázatban feltüntetett általános bűnözési arányszám, ami azzal magyarázható, hogy egyrészt az egyes jogterületeken az adatgyűjtésnél figyelembe vett bűncselekmények köre eltérően alakult általában véve, illetve az elítéltek korával összefüggésben, másrészt itt az ismeretlen korú elítéltek figyelembevétele is gyakran kisebb eltolódásokat idézett elő az általános bűnözési arányszám alakulásában, végül hogy — azonos megfigyelési időszakra vonatkozó adatok hiányában — itt némelykor más évekből való abszolút statisztikai számok alapján voltak az általános (2. hasáb) bűnözési arányszámok kiszámítandók.

A 12. és 13. sz. táblázatban foglalt számok általában arról tájékoztatnak bennünket, hogy a legkriminálisabbak a 18—30. életév között mozgó korosztályok. Amely jelenséget megmagyaráz a fiatalabb korral együttjáró kisebb ellentállási képesség a kriminális téren mutatkozó csábításokkal szemben, továbbá az élet elején, akkor, amidőn az illetők saját lábukra kezdenek állni, jelentkező nagyobb nehézségek; és ez összefüggésbe hozható a fiatalabbaknak sokszor túlnagy feladatok teljesítésére törekvő tettvágyával is.

Kivételt e téren Japán és Litvánia mutat, amely országokban a legnagyobb kriminalitást a 30—40-es korosztály mutat; Litvániát illetőleg ez a jelenség talán azzal volna magyarázható, hogy ott a magasabb korosztályok az átélt forradalmi és hasonló események által megfertőzve nehezebben tudnak beilleszkedni a fennálló jogi rendbe és következőképpen nagyobb kriminalitást mutatnak fel; a fiatalabb korosztályokkal szemben annak idején ez a hatás már nem érvényesült és így itt a kriminalitás súlypontja kitolódott egy magasabb korosztályra.

2. Amint az emberi szükségletek, vágyak és szenvedélyek nagyrészt függvényei a nemnek, hasonlóan a bűnözés is részben a nemnek megfelelően igazodik.

Érthető tehát, hogy a legtöbb országban a két nem eltérő kriminalitása tekintetében adatgyűjtés folyik, amelynek eredményét a 14. és 15. sz. táblázatban foglaljuk egybe.

14. sz. táblázat: Az elítélteknek nem szerint való megoszlása

O r s z á g	Az alább jelzett évben, illetve évek átlagában	esett 100.000 büntető- jogilag felelős korban levő egyénre jogerős elítéltetés		A két nem kriminali- tása közti viszony a nők kriminalitására (ez 100-nak véve) vo- natkoztatva
		a nőknél	a férfiaknál	
1	2	3	4	5
Anglia és Wales	1926—28	21	204	100 : 971
Ausztria ¹	1924—28	126	722	100 : 573
Belgium	1924—25	390	1184	100 : 304
Bulgária	1926	116	1034	100 : 891
Dánia	1911—15	65	441	100 : 678
Danzig	1922—25	1000	5112	100 : 511
Északamer. Egy. Államok	1923	79	874	100 : 1106
Finnország ²	1927—28	430	9696	100 : 2255
Franciaország	1923—26	216	1168	100 : 541
Kanada ²	1924—25	406	5364	100 : 1320
Lengyelország ³	1922—23	214	922	100 : 431
Magyarország	1924—27	358	1222	100 : 341
Németalföld	1926—28	85	703	100 : 827
Németország	1924—27	401	2359	100 : 590
Norvégia	1923—26	33	376	100 : 1139
Olaszország ⁴	1921—23	159	802	100 : 504
Skócia ²	1925—28	736	4915	100 : 668
Svájc	1909—11	139	968	100 : 696
Svédország ²	1923—25	242	4385	100 : 1812

15. sz. táblázat: Az elítélteknek nem szerint való megoszlása

O r s z á g	Az alább jelzett évben, illetve évek átlagában	esett 100.000 büntető- jogilag felelős korban tevő egyénre jogerős elítéltetés		A férfiak és a nők kriminalitása közti viszony a nők kri- minialitására viszo- nyitva
		a nőknél	a férfiaknál	
1	2	3	4	5
Anglia és Wales	1929—31	40·7	279·4	100 : 686
Ausztria	1929—32	101·8	572·7	100 : 562
Belgium	1928—31	223·4	770·1	100 : 344
Bulgária	1929—30	52·4	565·5	100 : 1079
Csehszlovákia	1929—31	220·7	905·4	100 : 410
Dánia	1929—32	33·4	335·9	100 : 1005
Danzig	1929—32	512·3	3172·1	100 : 619
Északamer. Egy. Államok	1929—30	5·7	101·6	100 : 1782
Finnország ¹	1929—31	471·8	8829·0	100 : 1871
Franciaország	1925—28	235·3	1284·1	100 : 546
Görögország	1929—31	223·7	2994·3	100 : 1338
Ir Szabad Állam ²	1929—32	19·4	114·6	100 : 590
Japán	1929—31	23·7	381·6	100 : 1610
Kanada	1930—32	83·5	743·8	100 : 890
Lengyelország	1932	1461·5	7938·0	100 : 543
Lettország	1929—32	299·1	1599·8	100 : 534
Litvánia	1929—32	191·8	803·4	100 : 418
Magyarország	1928—31	295·5	1150·2	100 : 389
Memelterület	1929—32	600·3	2386·9	100 : 397
Németalföld ³	1929—31	14·1	131·5	100 : 932
Németalföldi India	1929—31	5·4	106·6	100 : 1974
Németország	1929—31	298·8	2119·8	100 : 709
Norvégia	1929—32	27·9	375·1	100 : 1344
Olaszország	1926—27	141·1	702·7	100 : 498
Portugália	1929—32	115·1	607·3	100 : 527
Románia	1929—32	274·7	1187·3	100 : 432
Skócia	1929—32	90·4	774·2	100 : 856
Svájc	1929—32	103·9	920·3	100 : 885
Svédország ⁴	1929—31	250·0	4246·4	100 : 1698

Jegyzetek a 14. sz. táblázathoz.

¹ Kizárólag csak a büntettek és vétségek vétettek itt figyelembe.

² Finnországban, Kanadában, Skóciában és Svédországot illetően sok rendészeti jellegű bűncselekményre vonatkozó adat nem volt kiküszöbölhető. Ez a tény magyarázza itt a magas bűnözési arányszámokat, különösen a férfiakat illetően, akik rendszerint nagyobb részt vesznek ki a rendészeti kriminalitásból.

³ Az adatok csak a régi Oroszországból Lengyelországhoz került területek kriminalitását tárgyzazzák.

⁴ Az adatok itt az elítélt egyének számát jelölik meg, tehát — egy egyénnek több bűncselekmény miatt egyszerre való elítéltetésére való tekintettel — valamivel alacsonyabb, mint a bíróságok által tényleg megállapított bűncselekmények száma.

Jegyzetek a 15. sz. táblázathoz.

¹ A számok az összes az elsőbíróságok által elítélt bűntevőket foglalják magukba.

² A bűnözési arányszámok az „Indictable Offences” miatt „summary” elítélt egyéneket ölelik fel.

³ A számításoknál az egész lakosságot, tekintet nélkül korára, kellett alapul venni; következésképpen a bűnözési arányszám alacsonyabban alakult.

⁴ Az abszolút számok itt tágabb körű kriminalitást ölelnek fel, mint az előbbi táblázatokban; innen erednek a magasabb bűnözési arányszámok.

A 14. és 15. sz. táblázatokban az utolsó hasábkokban található különbségi koeficiensek hűségesen tükröztetik vissza a két nem kriminalitása közti különbséget, amely általában körülbelül olyan mint ahogyan 1 aránylik az 5—10-hez. Minthogy az ú. n. zavaró körülmények mind a két nem bűnözési arányszámában rendszerint egyenlően érvényesülnek, ezek a különbségi koeficiensekben hatásukat nem éreztetik. Itt tehát talán sikerült a zavaró körülmények hatását annyira-mennyire kiküszöbölni.

Hogy a női nem kriminalitása messze mögötte marad a férfi nem kriminalitásának, közismert, amit különösen az magyaráz, hogy a férfi többet szerepelvén az életben, inkább ütközik nehézségekbe, hamarább követ el bűncselekményeket; de emellett nagyobb alkoholélvezete is hátrányosan befolyásolja bűnözésének nagyságát. Másrészt a nő kevésbé alkalmas erőszakos bűncselekmények elkövetésére; különben a nőnek kisebb kriminalitását immoralis megnyilatkozásai terén kiegészíti a prostitúcióban való aránytalanul nagyobb részvétele.

A két nem bűnözése közötti kisebb-nagyobb eltérések az egyes jogterületeken számtalan közvetve ható kriminogén tényező befolyásának az eredménye; az egyes országokban jelentkező speciális kriminogén tényezők itt elég nagy eltéréseket okoznak; az egyik végletet, a két nem kriminalitása közti legkisebb eltérést a későbbi megfigyelési időszakban Belgium (100:344), a legnagyobbat meg viszont Németalföldi India (100:1974) produkálván; az utóbbi jelenség, a női nemnek aránytalanul csekély kriminalitása Németalföldi Indiában talán a nőnek ottani elnyomottságával tehát az életben kisebb szerephez való jutásával volna magyarázható.

3. Az utolsó kriminogén tényező, amelyre vonatkozólag adatokat felsorakoztatunk, a bűntevőnek előélete. Az adatok az előbb elkövetett bűncselekménynek, a megelőző kriminalitásnak a bűntevő életére utóbb gyakorolt hatását mutatják be.

Ennek a kriminalaetiologiai problémának jelentőséget különösen az a tény ad, hogy mindenütt évről-évre erősen emelkedik a visszaesőknek része az összes elítéltek sorában. A kriminalpolitikának egyik legégetőbb problémája megtalálni azokat az eszközöket, amelyeknek segítségével a visszaesők állandóan emelkedő kriminalitását annyira-mennyire ellensúlyozni lehetne; a büntetési és egyéb represszív eszközöknek hatását azonban éppen csak eredményeiknek nemzetközi összehasonlítása útján állapíthatjuk meg.

Lássuk tehát az elítéltek előéletére, visszaesésükre vonatkozó, a 16. és 17. táblázatokban foglalt adatokat.

A 16. sz. táblázatot lásd a 264, a 17. sz. a 265. oldalon.

Utalunk itt mindenekelőtt arra, hogy ott, ahol a visszaesők százalékos része az összes elítéltek sorában rendkívül alacsony, ez gyakran annak a folyománya, hogy az illető országban a bűnügyi nyilvántartó intézménye még nem eléggé fejlett; e nélkül viszont a bűntevők visszaeső volta nehezen lévén megállapítható, az ilyen jogterületeken, minthogy a legtöbb visszaeső saját érdekében visszaeső voltát gondosan eltitkolni igyekszik, hogy a visszaesőkre nézve mindenütt megállapított magasabb büntetési tételek alól megmeneküljön, — sok visszaeső, mint első ízben bűnöző szerepel.

Egy másik jelenség meg az, hogy lévén a visszaesés in-

16. sz. táblázat : A visszaesők

O r s z á g	Az alább jelzett évben, illetve évek átlagában	100 elítélt közül megelőzőleg büntetve volt					
		általában	1	2	3	4	többször
			- s z e r				
1	2	3	4	5	6	7	8
Ausztria ¹	1924—28	47·2	—	—	—	—	—
Belgium	1924—25	39·7	16·9	7·9	4·2	2·7	8·0
Bulgária	1926	7·9	4·8	1·5	0·6	—	1·0
Danzig	1922—25	26·9	—	—	—	—	—
Északamer. Egy. Áll. ²	1923	46·8	18·1	10·2	8·2		9·8
Finnország ³	1927—28	43·7	18·1	9·6	5·7	4·1	6·2
Kanada ⁴	1924—25	18·5	8·0	—	—	—	10·5
Magyarország	1925—27	14·5	8·5	4·3		—	1·7
Németalföld	1922—28	42·6	—	—	—	—	—
Németország	1924—27	26·4	—	—	—	—	6·9
Norvégia	1923—26	38·9	—	—	—	—	—
Olaszország ⁵	1921—23	36·7	15·4	15·0		—	6·3
Skócia	1925—28	29·4	9·3	5·1	3·3	—	11·7
Svájc	1909—11	30·3	—	—	—	—	—
Svédország	1921—25	35·7	15·3	7·6	—	—	12·8

Jegyzetek a 16. sz. táblázathoz.

¹ Csak a bünygi nyilvántartóba bekerült elítéltek vétettek itt figyelembe.

² Az elítéltek 0.5%-ánál nem volt megállapítható, hogy megelőzőleg hányszor voltak már megbüntetve.

³ Csak a fegyház- és fogházbüntetésre elítéltek előéletét tárgyzazzák az adatok.

⁴ Az adatok csak a felnőtt korú elítélteket tárgyzazzák.

⁵ Az 5—7. hasábkokban levő adatok a megelőzőleg 2—5-ször büntetett egyéneket tárgyzazzák.

Jegyzetek a 17. sz. táblázathoz.

¹ A 8—14. sz. hasábkban foglalt adatok az 1930—1931. évek átlagán alapulnak.

² A szám adatok börtönügyi adatgyűjtésen alapulnak.

³ A számok az elsőbíróságok által fegyház- vagy fogházbüntetésre elítélt egyéneket foglalják magukban.

⁴ A számok a szabadságvesztésbüntetés miatt elítélteket ölelik fel.

⁵ A szám adatokat a bünyügyi nyilvántartóban levő feljegyzések alapján gyűjtik.

kább a vagyon elleni kriminalitással egybekötve, azokban az államokban, ahol nagyobb a vagyon elleni kriminalitás, ott aránylag több visszaesőt is találunk (így különösen Ausztria, Csehszlovákia, Dánia, Ir Szabad Allam, Norvégia). Ebben az irányban talán rendkívül fontos lenne és különösen a kriminalpolitika terén értékesíthető tanulságokhoz juthatnánk, ha a speciális visszaesésre, főként a vagyon elleni kriminalitás terén mutatkozó visszaesésre vonatkozólag több államban gyűjtött adatok állnának rendelkezésre.

V. A fenti táblázatokban levő adatok összefoglalása szerény kísérletét képezi a bünyügyi statisztikai számok nemzetközi egybevetésének.

Az ilyen nemzetközi bünyügyi statisztikai adatgyűjtéseknek számtalan más körülményre is ki kellene terjeszkedniök.

Ennek azonban számtalan akadálya van.

Utaltunk már arra, hogy a Nemzetközi Statisztikai Intézet és a Commission Internationale Pénale et Pénitentiaire azon fáradozik, hogy az államok közti adatgyűjtést megszervezze; e célból a tényálladékok és a nomenklatura egységesítése is szóba került. A munkálatok azonban mostanáig — tudomásunk szerint — a tervezetesen nem mentek túl. És féltő, hogy a nemzetközi viszonyoknak mai alakulása mellett nem is fognak ezek a törekvések eredményre vezetni.

Amennyiben azonban mégis nemzetközi megállapodások létesülnének a bünyügyi statisztikai adatoknak gyűjtése tárgyában, ezeknek nemcsak a büntető törvényhozások egységesebbé tételére kellene kiterjeszkedni, hanem természetesen egységes nomenklaturát is kellene teremtenie. De még akkor is számtalan körülmény zavarhatná meg az adatgyűjtést és a nyert adatok feldolgozását.

Az a körülmény, hogy a bíróságok szigorú eltérően alakulhat, hogy itt az elítélt bűntevőkre, ott pedig a befejezett ügyekre vonatkozólag gyűjtenek adatokat, és hogy tehát ilyenképpen eltérően alakulnak az adatgyűjtések számítási egységei, hogy sok országban az adatgyűjtésnél több hasonló bűncselekményt, de országonként változóan foglalnak egységbe (például egyik helyütt az erőszakos nemi közösülésre vonatkozó adatokat külön, másutt pedig az adatgyűjtésnél ezzel együtt egy csoportba még más hasonló bűncselekményt¹¹ is belefoglalnak), azután hogy sok adat összevetése akadályokba ütközik (például: az elítéltek korosztályainak nem egyöntetű alakítása folytán, — vagy mert még az egyes korosztályok körírásánál is eltérő és könnyen zavaró eljárással találkozhatunk, mint például: 20—24, 25—29, 30—34 évesek, viszont másutt: 20-tól 25 éves korig, 25-től 30 éves korig, 30—35 éves korig terjedő korosztályok — ami lényegileg tulajdonképpen azonos korosztályokra utal; — vagy mert az elkövetési helynek vagy a bűntevő lakhelyének vagy születési helyének lerögzítése tekintetében — mint például nálunk — a közigazgatási elrendezésnek megfelelően Budapestet, más thif. várost, megyei várost, 10.000-nél népesebb községet, illetve más helyet, — másutt pedig, mondjuk, 500.000-nél népesebb, 100.000—500.000 népességű stb. helyeket különböztetnek meg, amely adatok egybevetése természetesen teljesen lehetetlen; vagy, hogy még egy idevágó példára utaljunk, az elítéltek élethivatására vonatkozó adatok nemzetközi egybevetésénél sok nehézség támadhat az által, hogy egyes jogterületeken megkülönböztetik az elítélteket mindenekelőtt a szerint, hogy keresők vagy pedig hozzátartozók).

Minthogy a bűnügyi statisztikai adatgyűjtéseknek nemzetközi egységesítésére szerintünk kevés a remény, inkább megfelelő statisztikai módszerek kiépítése által kellene arra törekedni, hogy a különféle jogterületeken gyűjtött adatoknak egybevetésére annyira-mennyire lehetőség nyíljon és hogy a zavaró körülményeknek kiküszöbölése legalább részben sikerüljön. Ezt céloztuk mi is indexszámokkal kombinált arányszámításoknak, illetve indexszámok segítségével megállapított kü-

¹¹ Valószínűleg ezért aránytalanul magasan alakult az 1. sz. táblázatban ennek a cselekménynek bűnözési arányszáma Ausztriában.

lönbséget feltüntető számoknak, végül pedig különbségi koefficienseknek a táblázatokba való beiktatásával.

A mindenütt emelkedő kriminalitás szükségessé teszi annak vizsgálatát, hogy milyen intézmények váltak be a bűntevők és a kriminalitás elleni küzdelemben, akár mint preventív, akár mint represszív eszközök. Ezt főképpen a különféle jogterületek berendezéseinek és az ezek által elért eredményeknek szemlélete által érhetjük el; tömegjelenségek vizsgálatánál, mint amilyen a kriminalitás is, a tömegek megfigyelése, statisztikai adatok gyűjtése és nemzetközi egybevetése nélkül alig érhetünk célhoz. Hiszen még így is az emberi társadalom egyik-másik kriminalis megnyilatkozása — legalább előttünk — megmagyarázhatatlan volt, az indító okok kifürkészhetetlenek maradtak.¹²

Ezek a szempontok magyarázzák ma főképpen a nemzetközi bűnügyi statisztikai adatgyűjtésekre irányuló törekvéseket és mentik a magunkéhoz hasonló kísérletek fogvatkozásait.

---

¹² Így például, hogy az Északamer. Egy. Államokban dacára a sok kenyérkereseti pályán működő nőnek, kriminalitásuk miatt felette alacsony (lásd a 14. és 15. sz. táblázatot), vagy hogy mi okozza Finnországban és Litvániában a közszolgálati stb. pályákon működőknek magas kriminalitását (lásd az 5. és 6. sz. táblázatot) stb.

HELLER ERIK
BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ
FRANCIAORSZÁGBAN

I. A büntetőjog ma azt a korszakot éli, amely olyan, mint a gazda életében a termésbetakarítás ideje. Körülbelül egy emberöltőnyire van napjainktól az az idő, amikor elvetették azoknak az eszméknek a magvait, amelyeknek betakarításával az európai és más világrészbeli kultúrnemzetek büntető-törvényhozásainak nagy része a jelenben foglalkozik, illetve a közelmúltban foglalkozott. Ez óta az emberöltő óta a büntetőjogi reformkövetelések eszméi annyira tisztázódtak, hogy azok a szakemberek közvéleménye előtt mindenki által megvalósítandónak elismert követelménykomplexussá szilárdultak. Emellett a kodifikatórius tevékenység feléledését napjainkban az európai országok büntetőkódexeinek az időmúlással természetesen együttjáró elavulása is lényegesen előmozdítja. Igaz, hogy a reformtörekvéseknek erős ellensúlya is észlelhető, t. i. a hosszú történelmi múltú nemzetek konzervatívizmusában. Erre nézve igen jellemző az egykori nagy forradalom nemzete: a francia. Büntetőkódexe az európaiak között a legrégebb és mégis csak most legújabbban jutott el odáig, hogy a büntetőtörvénykönyve általános reformálása érdekében az első lépést megtegye. Ez az immár lefolyt 1934. év folyamán történt meg egy új büntetőkódex tervezetének a törvényhozás elé terjesztésével.¹ De Franciaország még a reformban is konzervatív: nem új büntetőkódexet akar alkotni, hanem csak meglévő büntetőkódexét kívánja felújítani. Ez nem csak a reform alapjául a törvényhozás elé terjesztett kormánytervezet címéből (refonte) és a tervezet indokolásából, hanem annak tartalmából is kitűnik.

---

¹ Projet de loi, portant refonte du Code pénal. (Renvoyé a la Commission de la législation civile et criminelle.) Annexe au procès verbal de la séance du 15 mai 1934.

Már a kódex anyagának az elrendezése is arra mutat, hogy nemcsak névleg és alakilag, hanem tényleg és anyagiilag is kevesebbről van szó, mint merőben új büntetőtvénycsok előkészítéséről. Az általános rész, bár artikuluszainak száma 58-ról 143-ra emelkedett, beosztásában jóformán csak a biztonsági rendszabályok intézményének bevezetése folytán, az ezekről szóló fejezet beiktatásával változott meg és ugyanez okozta az általános rész anyagának megnövekedését is.

Mindebből tisztán látható, hogy a francia kormányának a T.² betervezésével tett lépése sokkal csekélyebb jelentőségű, mint p. o. az olasz új Btk. megalkotása vagy az a nagyszabású büntetőjogi kodifikáció, amely Németországban évtizedeken át folyamatban volt és most, teljesen új célkitűzésekkel, felújított. Mindamelllett a büntetőjogfelújítás, amelyhez Franciaországban hozzáfogtak, még így is elég érdekességet nyújt a francia jog művelésétől távol álló jogászoknak is. Éppen a büntetőjog az a jogterület, amely — legalábbis a büntetőjog egészét átfogó általános rendelkezéseiben — a legcsekélyebb mértékben mutat fel az egyes nemzetek egymástól eltérő felépítéséből eredő különleges vonásokat. A kultúrközösségekben élő nemzetek büntetőjogászainak nemzetközi kapcsolatai beszéltető bizonyítékai annak, hogy az egyenlő fejlődési fokon álló és egyenlő világnézetből fakadó tételes büntetőjogoknak legtöbb problémája közös, amiből az érdeklődés kölcsönössége természetesen következik. Ekként bármely kultúr-nemzet büntetőjogi kodifikációja mintegy családi esemény az összes büntetőjogászok társadalmában.

II. Az első kérdés, amely a reform iránt érdeklődő szakember figyelmét igénybeveszi, az, hogy mi a francia büntetőjogi reformnak általános iránya; megmaradt-e és ha igen, mennyire maradt meg a T. a klasszikus büntetőjog talaján és mit tett magáévá azokból a reformkövetelésekből, amelyeknek megvalósítását a büntetőjogi közvélemény már régóta szükségesszerűségnek érzi.

Hogy a T. megmaradt a klasszikus büntetőjog talaján, az már abból is kiténik, hogy a tervezett reform nem kívánja

² A következőkben a Tervezetet T., a Code pénal-t pedig C. p. rövidítéssel fogjuk jelölni.

túlhaladni a jogfelújítás (refonte) kereteit. De a klasszikus büntetőjog levegőjét lehelte mindjárt a 4. artikulusz is, amelyet a T. a C. p.-ből csaknem szószertint vett át. A Nulla poena sine praevia lege poenali elv az, amit ez az artikulusz kimond. Eltérően a mi Btk.-ünktől, a T.-ből épúgy, mint a C. p.-ből, hiányzik az ikerelvnek: a Nullum crimen sine lege elvének a kimondása. Távolról sem jelenti ez azonban azt, hogy ez a második elv nem volna a francia büntetőjognak is integráns alkotórésze. Csakhogy a T. szűkszavúbb, mint a mi Btk.-ünk. A 4. art.-ában kimondott elv ugyanis a Nullum crimen sine lege elvét szükségképen maga után vonja, mert ha csak olyan büntetéssel lehet valamely büntetett, vétséget, vagy kihágást büntetni, amelyet annak elkövetése előtt a törvény megállapított, akkor fogalmilag kizárt, hogy más cselekmény, mint amire a törvény büntetést állapított meg, a büntethető cselekmények közé tartozzék.

A szóban forgó két elv nem ok nélkül foglaltatik bent a klasszikus büntetőjogi korszak mindegyik büntetőkódexében. Ezek az elvek ugyanis magukban foglalják az egész klasszikus büntetőjogot, a maga dogmatikus kiépítettségében. Mert a büntetőjogi fogalmaknak egymástól való éles elkülönítését és finom kidolgozását éppen az tette szükségessé, hogy büntetést csak szorosan olyan cselekményre lehet alkalmazni, amelynek büntetendősége a törvényből kifejezetten következik.

Azt a szolgálatot, amelyet ez a két elv a jogbiztonságnak tehet, a legújabb büntetőtörvényművek épúgy megbecsülik, mint a klasszikus korszakbeliek. Így pl. az olasz Btk.-nek bizonyára nem lehet maradiságot szemére vetni, mégis I. art.-ában mindjárt ezeket az elveket juttatja kifejezésre. Csak a német nemzeti szocializmus büntetőkodifikációs mozgalma tette meg azt a merész lépést, hogy ezekhez a mindeddig érinthetetleneknek tartott elvekhez hozzányuljon. Magának az elvnek a kijelentését ez a büntetőjogi irány is fenntartandónak tartja, azonban emellett az analógikus jogalkalmazás megengedését is ajánlja.³ Az

³ V. ö.: Nationalsozialistisches Strafrecht. Denkschrift des preussischen Justizministers. Berlin, Decker-Verlag. — Bericht über die Arbeit der amtlichen Strafrechtskommission, herausgegeben von Dr. Franz Gürtner Reichsjustizminister. Berlin, Vahlen 1934.

analogikus jogalkalmazás lehetősége azonban a büntetőjogszolgáltatást teljesen ingatag talajra viszi. Az analogikus jogalkalmazás kiindulópontja ugyanis valamely cselekménynek egy kifejezetten büntetendőnek nyilvánított cselekménnyel való hasonlósága. A hasonlóság azonban nem körülhatárolt fogalom, és épen ezért a hasonlóság értelmezése nagy mértékben a bíró egyéni meggyőződésétől függ. Ezt a veszélyt nem teszi elkerülhetővé az sem, hogy a törvényhozó az analogikus jogalkalmazást azokra az esetekre korlátozza, amelyeknek pönalizálására a törvényhozó előre nem gondolhatott. Ez ugyanis csak újabb bizonytalan fogalmat visz bele a jogalkalmazásba, ami épen ezért az analogikus jogalkalmazás körét nem teszi élesebben körülhatárolttá.

A T. 4. art. különben szoros összefüggésben van az 1. art-sal, amely a háromféle bűncselekmény: kihágás, vétség és büntett fogalmát magyarázza meg. Büntetést ugyanis a T. csak kihágásra, vétségre vagy büntettre rendel alkalmazni, ekként — minthogy ezekkel az elnevezésekkel a bűncselekmények összessége kimerül — mást nem lehet büntetni, mint az olyan cselekményt, amelyet a T. bűncselekménnyé nyilvánít.

A Nulla poena sine lege elve azonban — természetesen mutatis mutandis — a biztonsági rendszabályok alkalmazására is áll. A T.-nek a biztonsági rendszabályokról szóló rendelkezései (68—89. art.) — kivéve a külön tekintet alá eső elkobzásra vonatkozót (87. art.) — a biztonsági rendszabály alkalmazásához épen úgy előfeltételül kívánják meg a kihágás, vétség vagy büntett elkövetését, mint ahogyan ilyennek az elkövetése előfeltétele a büntetés alkalmazásának. A T.-nek ez a magatartása világosan mutatja a klasszikus büntetőjog alapvető elveihez való ragaszkodást.

Ekként a T.-ben lefektetett jogrendszerben a bűncselekmény annak ellenére is, hogy a büntetések rendszere kibővült a biztonsági rendszabályok rendszerével, megmaradt annak az elengedhetetlen feltételnek, amely büntetőjogi természetű szankciót egyáltalában maga után vonhat.

Maga a bűncselekményi fogalom a T.-ben merőben alaki köntösben jelenik meg. A T. ugyan csak a háromféle bűncselekményről külön-külön ad fogalommeghatározást, még pedig akként, hogy kihágásnak a rendőri, vétségnek a korrekció-

nális és büntettnék a kriminális (peine afflictive) büntetéssel sújtott törvényszegést nyilvánítja. Mégis, minthogy a bűncselekmény a kihágás, vétség és büntett közös gyűjtőfogalma, ezekből a fogalommeghatározásokból szükségképen következik, hogy bűncselekmény a T. szerint az a törvényszegés, amelyre a törvény büntetést állapít meg. Mindamellet a merőben alakszerű fogalom némi tartalmat nyer és ez által bizonyos mértékig anyagivá válik az által, hogy egyes törvényszegéseket a T. a bűncselekmények köréből kivessz, a C. p. következő kifejezőmódjának felhasználásával: „Il n'y a ni crime, ni delit, ni contravention“ (113—115. art.). Ezekkel a kivételekkel (cause qui supprime l'infraction) ugyanis kiesnek a bűncselekmény köréből egyes cselekmények, amelyek különleges kísérő körülményeik (törvényben gyökerező parancs, jogos védelem, stb.) folytán anyagi okokból nem tekinthetők törvényszegéseknek.

III. A kifejtettekkel összefügg a T.-nek — különben a C. p.-ból átvett — az a rendszerezése, amellyel a büntetőszankciók (büntetés és biztonsági rendszabály) alkalmazása körébe eső cselekményeket az ezen körön kívül esőktől elkülöníti.

Figyelemreméltó mindenekelőtt az, hogy a bűncselekményfogalom ép vázolt körülírási módjának a törvényszerkesztés és törvényalkalmazás technikája szempontjából nagy előnyei vannak, nem is szólva arról, hogy a bűncselekményi minőséget kizáró okoknak a személyes felelősséget kizáró okoktól való éles elkülönítése a bűncselekmény tárgyi oldalának annak alanyi oldalától való elkülönítését jelenti és hogy ez az elkülönítés a T.-ben tökéletesebb, mint a C. p.-ban. A technikai előnyök közül legjelentősebb az, hogy a törvény az egyes biztonsági rendszabályok alkalmazásának feltétlenül is egyszerűen a bűncselekmények bizonyos kategóriáit (pl. crime ou un délit puni d'un emprisonnement pouvant s'élever à deux années) jelöli meg, holott az ilyen törvényszegések in concreto nem mindig büntetendő cselekmények, pl. akkor nem, ha a cselekményt a tettes elmebeteg állapotban követte el.

Ezzel az egyszerű kifejezőmóddal a T. ugyanazt a célt éri el, mint p. o. az új olasz Btk. azzal, hogy két art.-t (42—43.) szentel azoknak a feltételeknek a meghatározásának, amelyeknek biztonsági rendszabály alkalmazásához fenn kell forogniuk.

Hogy a T.-nek ez a kifejezőmódja tudatos, az kitűnik

abból, hogy az „il n'y a ni crime, ni délit, ni contravention...“ kifejezést nem mindazokban az esetekben használja, amelyekben a C. p. a beszámítást ezzel a kifejezésmóddal zárja ki. A C. p. ugyanis ezt a kifejezésmódot nemcsak azokban az esetekben használja, amelyekben a cselekmény objektív oldalán fekvő okokból van a beszámítás kizárva, hanem a beszámítást kizáró egyes olyan okokra is, amelyek a cselekmény szubjektív oldalához tartoznak, aminő az elmebetegség és az ellenállhatatlan erő (C. p. 64. art.). Ezzel szemben a T. tudatosan a cselekmény objektív oldalára korlátozza azokat az eseteket, amelyekben a beszámítás kizártságát azzal a kitételrel juttatja kifejezésre, hogy az elkövetett cselekmény nem bűncselekmény, a személyben rejlő beszámítást kizáró okokra pedig más kifejezésmódot használ. Így a tizenhárom éven aluli gyermek (T. 121—122. art.), az elmebeteg (T. 123. art.), az ellenállhatatlan kényszer alatt cselekvő vagy véletlen folytán elkerülhetetlen eredmény előidézője (T. 125. art.) a T. szerint ki van véve a büntetés alól („est exempt de peine“), sőt a beszámítást kizáró személyi okok közé számítja a T. a végszükséget (T. 126. art.) és a felsőbbbségi parancs végrehajtását is (T. 127. art.). Még tisztábban kifejezésre jut ez a fejezetek címfelirataiban: a bűncselekmény kizártsága eseteinek címfelirata: „A bűncselekményt kizáró okok“ (Les causes qui suppriment l'infraction), a személyben rejlő beszámítást kizáró okokat pedig „A büntethető, felelős és menthető személyekről“ (Des personnes punissables, responsables et excusables) szóló fejezet foglalja magában.

Mindebből megállapítható, hogy a bűncselekménynek a T.-ben megállapított fogalma voltaképpen a bűncselekménynek csupán tárgyi oldala, annak alanyi oldala nélkül; törvényszegés, amely csak annyiban büntetendő cselekmény, amennyiben érte annak elkövetőjét felelősségre is lehet vonni. Mindamellet a nem büntetendő törvényszegésnek is lehet büntetőjogi következménye, de nem büntetés, hanem biztonsági rendszabály. Így pl. az elmebeteg ellen, ha bűncselekményt (törvényszegést) követett el, biztonsági rendszabályt lehet alkalmazni, de büntetést nem. Viszont ha az elmebeteg valamely büntett, vétség vagy kihágás tényálladékát a bűncselekményi minőséget kizáró körülmény fennforgása mellett, pl. jogos vé-

delemben valósítja meg, ellene nemcsak büntetés nem alkalmazható, hanem biztonsági rendszabály sem.

Mindettől különböző kérdés természetesen az, hogy a bűncselekményi minőséget kizáró okoknak a büntethetőséget kizáró okoktól való elkülönítése megfelel-e az elmélet követelményeinek.

A bűncselekményi minőséget kizáró okok közé a T. mind olyan okokat sorol, amelyek elméletileg a jogellenességet kizáró okok közé tartoznak, anélkül azonban, hogy ezeket az okokat mint olyanokat jelölné meg. Ilyenek: a törvénybeli parancs végrehajtása, valamely jog normális gyakorlása, ill. valamely funkcionális vagy hivatásbeli kötelesség teljesítése és a jogos védelem. Ezeknek az okoknak a sorozatából valósággal kirí az elévülés és a kegyelem (amnistie), amelyet a T. ugyancsak a bűncselekményi minőséget kizáró okokról szóló fejezetbe sorol. Ennek azonban meg lehet találni az okát, épen abban a technikai előnyben, amely abból származik, hogy eként ezek az okok is azok közé az okok közé kerülnek, amelyek fennforgása esetében sem büntetést, sem biztonsági rendszabályt nem lehet alkalmazni.

Feltűnő, hogy a felsőbbbségi parancs végrehajtását a T. nem a bűncselekményi minőséget, hanem csupán a személyes felelősséget kizáró okok közé sorolja. A C. p. általános része a felsőbbbségi parancsról egyáltalában nem tartalmaz rendelkezést. Csak a különös rész tartalmaz két olyan rendelkezést (C. p. 114. és 190. art.), amely a személyes szabadság megsértésének és a hivatali visszaélésnek egy-egy esetében kizárja a büntetést. Ilyen körülmények között a francia irodalomban az az álláspont fejlődött ki, hogy a felsőbbbségi parancs végrehajtásaképpen elkövetett cselekmény, amennyiben nem esik a 114. vagy 190. art. alá, nem nélkülözi a bűncselekményi minőséget, mindamelllett a parancsot végrehajtó tisztviselő jóhiszemősége tévedés címén, vagy — Garçon⁴ szerint — esetleg ellenállhatatlan (erkölcsi) kényszer címén kizárhatja a büntetést.⁵ A T. megmaradt a C. p. vágányán, csakhogy a felsőbbbségi parancsnak

⁴ Code Pénal annoté, Tome premier 1901—1906. 183. és köv.

⁵ V. ö. R. Garraud Traité théorique et pratique du droit pénal français 3. édition II. 56. és köv., Vidal-Magnol: Cours de droit criminel et de science pénitentiaire 6. édition 327. és köv., Garçon id. h.

a büntetés alól mentesítő hatását általánosította. Az általa teremtenő jogállapot szerint tehát már nem szorulna megállapításra, vajjon a parancs végrehajtója erkölcsi kényszer hatása alatt állott-e, ill. jóhiszemű tévedésben volt-e, hanem mindezekre való tekintet nélkül mentesülne a büntetés alól.

Felvethető azonban az a kérdés, hogy a cselekménynek felsőbbbségi parancs végrehajtásaképpen történt elkövetését helyesen sorolja-e a T. a személyes felelősséget kizáró okok közé és nem a jogellenességet kizárók közé. A hazai és a német szakirodalomban⁶ a többség a szóban levő körülményt — természetesen azokra az esetekre korlátozottan, hogy a parancs végrehajtóját feltétlen engedelmességi kötelesség terheli — a jogellenességet kizáró okok közé sorolja, bár emellett olyan írók is vannak, akik abban a bűnösséget kizáró okot látnak. A magam részéről a kérdést már más helyen⁷ olyan értelemben döntöttem el, hogy a felsőbbbségi parancs a jogellenességet, nem pedig a beszámíthatóságot (egyéni felelősséget) zárja ki.

Bármiként is álljon a dolog, a T. rendelkezéseiből az következik, hogy az ellen az elmebeteg ellen, aki jogos védelemben bűncselekményi tényálladékot valósított meg, nem lehet biztonsági rendszabályt alkalmazni, mert nem követett el bűncselekményt, ellenben az ellen az elmebeteg ellen, aki felsőbbbségi parancsra valósított meg ilyent, lehet biztonsági rendszabályt alkalmazni, mert bűncselekményt követett el. Ez az eredmény elméleti szempontból nem kifogástalan. Igaz, hogy az elmebeteg a törvényellenességet alkalmazó parancs végrehajtásával közveszélyességének adhatta jelét, azonban a T. egészéből kítetszően a biztonsági rendszabály alkalmazásának elengedhetetlen feltétele nem a közveszélyesség, hanem a bűncselekmény elkövetése, már pedig az, hogy a parancs végrehajtásaképpen elkövetett cselekmény bűncselekmény-e vagy nem, nem mulhatik azon, hogy azt épelméjű vagy elmebeteg követi-e el, hanem csak a cselekmény objektív körülményein.

A dogmatika mai fejlett állapotának tudható be, hogy a T. az elmebetegséget (état de démence), amelyet a C. p. a bűn-

⁶ V. ö. Szerző, A magyar büntetőjog tankönyve I. félkötet, Szeged Szt. István Társulat szegedi fiókja, 1931. c. művének 155. oldalán található irodalmi utalásokkal.

⁷ L. id. tankönyv 153. és köv.

cselekményi minőséget kizáró okok között sorol fel (C. p. 64. art.); a személyes felelősséget kizáró okok közé helyezte át (T. 123. art.). A felelősséget kizáró okok megjelölése kimerül abban, hogy „a vádlott a cselekmény elkövetésének idejében elmebetegség állapotában volt.” Maga az elmebetegség ténye tehát elegendő a felelőtlenység megállapíthatóságához, azaz az, hogy az elmebetegség összefüggésbe hozható legyen a bűncselekmény elhatározásával, nem feltétele a felelőtlenységnek.

Ez megfelel az elmekórtan mai álláspontjának, amely nem ismeri el a világos percek (lucida intervalla) lehetőségét és idegenkedik a részleges elmezavarok (mániák) elismerésétől. A T. idevonatkozó rendelkezése, amely különben ebben a tekintetben azonos szövegű a C. p. megfelelő rendelkezésével, épen ezért tökéletesebb a mi Btk.-ünk 76. §-ánál, amely az elmebetegséget csak arra az esetre nyilvánítja a beszámítást kizáró oknak, ha az akarat szabad elhatározási képességét kizárja.

Ha figyelembe vesszük azt a széleskörű irodalmat, amely az ú. n. korlátolt beszámíthatóság körül kifejlődött, és azt, hogy igen nagy tekintélyek foglaltak állást ennek a fogalomnak a büntetőjogi fogalmak közé leendő felvétele mellett, feltűnőnek kell tartanunk, hogy a T. ennek a fogalomnak a bevezetését mellőzi.

Már tankönyvemben⁸ kifejtettem állásfoglalásomat, amely szerint korlátolt beszámíthatóságról a szó valódi értelmében nem lehet beszélni, mert a beszámíthatóság vagy fennforog, vagy nem, mindamelllett a fogalom, mint a korlátolt bűnösségnek egyik esete, igen elfogadható, sőt arra a büntetőjogban szükség is van, mert azok a büntettek, akik a korlátolt beszámíthatóság fogalma alá eső lelkiállapotban vannak, különleges elbánásra szorulnak. Ennek a különleges elbánásnak az elrendelését nélkülözzük a T.-ben. Ez ugyanis az abnormis lelkiállapotnak három kategóriájáról tartalmaz rendelkezést: état de démence, aliénation és infirmité mentale grave. Az état de démence a személyes felelősséget kizáró körülmény. Azt tehát, aki a cselekmény elkövetésekor ilyenben szenvedett, nem lehet büntetésre ítélni, ami azonban nem zárja ki a biz-

⁸ 246. old.

tonsági rendszabály alkalmazását. Az aliéné ellen, valamint az ellen, aki infirmité mentale grave-ban szenved, biztonsági rendszabályként egészségügyi intézetben (maison spéciale de santé) leendő elhelyezést (T. 72. és 73. art.) lehet elrendelni, feltéve természetesen, hogy az illető bűncselekményt követett el. „Démence“ és „aliénation“ rokonértelmű szavak; mindkettő elmebetegséget fejez ki, ámde a szakirodalomban az „aliénation“ a tágabb, a „démence“ a szűkebb értelmű kifejezés.⁹ Az „aliénation“ ráillik az elmebeli abnormitás bármelyik formájára (tehát a nem elmebeteg, de pszichopátiás egyének lelkiállapotára is), ellenben a „démence“ kifejezés csak a kifejezetten elmebetegek lelkiállapotára (Garraud id. m. I. 620. szerint a folie és a délire fogalmak alá esőkre) illik rá. Ugyancsak válfaja az aliénationnak az infirmité mentale grave: a súlyos elmeegyöngeség, ami tehát különbözik a démence-től, mint elmebetegségtől. Ennek az értelmezésnek az alkalmazásával a következő megállapításokhoz juthatunk. Az „état de démence“-ban szenvedő büntetésre nem ítéhető, de — azon a címen, hogy ő „aliéné“ vagy „atteint d'une infirmité mentale grave“ — ellene biztonsági rendszabályt (maison spéciale de santé) lehet elrendelni. Azok az egyének tehát, akik a korlátolt beszámíthatóságnak fogalmi körébe tartoznak, besorozódnak az „aliéné“ fogalma alá, amiből nyilvánvaló, hogy ellenük — bár őket megbüntetni nem lehet, mert nincsenek état de démence-ban — biztonsági rendszabályt lehet alkalmazni. A francia terminológia tehát annyira szerencsés, hogy a kódex minden nehézség nélkül nélkülözheti a korlátolt beszámíthatóság fogalmát.

A személyes felelősséget kizáró okok között a magyar büntetőjogász a T.-ben csodálkozva nélkülözi az öntudatlan állapotot, a fenyegetést és a tévedést. Hogy a két első ok a C. p.-ban nem szerepelt a személyes felelősséget kizáró okok között, azon nincs mit csodálkoznunk: bőven megtalálja ez a magyarázatát a büntetőjogi dogmatikának akkor még kevésbé fejlett fokában. Természetes hogy az élet parancsoló szüksége folytán a joggyakorlat és a tudomány megtalálta a maga útját, az egyetlen járható utat: az öntudatlan állapot különböző eseteit (álom, álomittasság, szomnambulizmus, epileptikus roham, hip-

⁹ V. ö. Garçon id. m. 172. old.

notikus állapot, stb.) besorozta az elmebetegség (état de démence) esetei közé,¹⁰ a fenyegetést pedig az ellenállhatatlan kényszer (contraint par une force à laquelle il n'a pu résister) esetei közé. A T. szerzői nem érezték annak a szükségét, hogy ezt a két körülményt a személyes felelősséget kizáró okok közé felvegyék. Ez csak abban lelheti magyarázatát, hogy a joggyakorlat által kifejlesztett fogalmak szerint az öntudatlan állapot és a fenyegetés esetei az elmebetegség, ill. ellenállhatatlan kényszer fogalmában bennfoglaltatnak.

Az ellenállhatatlan kényszernek a C. p.-ban és a T.-ben való körülírása különben — eltérően a Btk.-ünkben foglalt meghatározástól (ellenállhatatlan erő, 76. §.) — megengedi azt az értelmezést, hogy a fenyegetés is annak fogalma alá tartozik. E szerint ugyanis a felelősséget az zárja ki, hogy a vádlott olyan erő kényszere alatt állt, amelynek ő nem tudott ellentállni, már pedig azt, hogy a vádlott nem tudott ellentállni, mi sem bizonyítja kézzelfoghatóbban, mint maga az a tény, hogy nem állt ellent. Ezzel szemben a mi Btk.-ünkben az ellenállhatatlan erő fogalma objektív jellegű: nem az a kérdés, hogy a cselekmény elkövetője tudott-e ellentállni, hanem az, hogy egyáltalában lehetett-e ellentállni. Ilyen értelemben ellenállhatatlan erő csak a vis absoluta, de nem az a vis compulsiva; tehát ellenállhatatlan erő az, amely kikapcsolja az akaratot, ellenben nem az, amely az akaratot magának aláveti, azaz amelyre áll az, hogy: tamen coactus, voluit.

Még feltűnőbb az, hogy a T., épúgy, mint a C. p. általános részében a tévedésről nem történik említés. Hogy a büntetőjogi tévedésnek a bűncselekményelkövetés megítélésére való hatásáról nincs rendelkezés, az nem okozhat semmiféle nehézséget. A törvény hallgatásából ugyanis világosan következik az, hogy az ilyen tévedés nem zárja ki a büntetőjogi felelősséget: olyan álláspont, amely egyezik a többi büntető-kódex álláspontjával.¹¹ Ezt a következtetést a T.-ből annál is

¹⁰ V. ö. Vidal-Magnol id. m. 302. és köv., R. Garraud id. m. I. 691. és köv.

¹¹ Ámbár R. Garraud id. m. I. 604. hajlik azon nézet felé, hogy a delictum civile nem vétkes nemtudása (ellentétben a delictum naturale nemtudásával) mint nagyobb erőhatalom (force majeure) menthetővé teszi a bűncselekményt.

inkább le kell vonni, mert a T. 128. art.-a szerint büntett, vétség vagy kihágás csak azokban az esetekben menthető (ne peut être excusable que), amelyekben a törvény a cselekményt menthetőnek jelenti ki: a C. p.-ből (65. art.) átvett olyan rendelkezés, amely korrespondeál a Nulla poena sine lege elvét deklaráló rendelkezéssel, akként, hogy a bűncselekmények területét mintegy az ellentétes oldalról határolja el. Már a ténybeli tévedésre vonatkozó rendelkezés mellőzése nagyobb hiánynak látszik és ezt még nagyobbnak tünteti fel a T. ép említett 128. art.-a. Mindamélt a T.-ben mégis meg lehet találni azt a rendelkezést, amely a tényálladéokra vonatkozó tévedést a személyes felelősséget kizáró okká teszi. A 125. art. ugyanis azt is a büntetés alól mentesnek nyilvánítja, akinek bűncselekménye (infraction) olyan véletlennek volt eredménye, amely ezt az eredményt elkerülhetlenné tette. A bűncselekmény tényálladási elemére vonatkozó tévedés ugyanis kétségtelenül a véletlen műve és ha a cselekmény létrejövetele ezzel a tévedéssel okozati összefüggésben áll, ráillik a 125. art.-nak az a körülírása, hogy a cselekményt olyan véletlen idézte elő, amely azt elkerülhetlenné tette.

A 125. art.-nak a véletlenről szóló rendelkezéséből azonban még egy további meglepő következtetésre juthatunk. Ehhez mindenekelőtt utalnom kell arra, hogy a T. (ebben is hasonlóan a C. p.-hoz), arról sem tartalmaz rendelkezést, hogy bűncselekményt csak szándékosan vagy gondatlanságból lehet elkövetni. Mindamélt nem igen lehet a T.-ben büntetendő cselekménynek nyilvánított cselekmények között olyant találni, amelyet — leszámítva a gondatlanságból elkövetett bűncselekményeket — nem szándékosan el lehetne követni. Amennyiben azonban a tényálladékból mégsem következnek szükségképen az, hogy annak csak szándékosan megvalósítása lehetséges, a büntetehetőséget a véletlen előidézéséről szóló rendelkezés zárja ki. Ami pedig a gondatlanságból elkövetett bűncselekményeket illeti, ezeknek tényálladéka valamely eredménynek épen csak gondatlanságból, tehát sem szándékosan, sem véletlenségből való előidézésében áll, ekként az ilyen bűncselekményt szándékosan, vagy az eredménynek véletlenségből való előidézéssel elkövetni már ebből az okból sem lehet.

A 125. art.-nak a véletlenségről szóló rendelkezése teszi

tehát a szándékos bűncselekmények szándékossági elemének az általános részben való kiemelését feleslegessé, viszont mert a törvénynek nincs olyan rendelkezése, amely a szándékosságot vagy gondatlanságot a bűncselekmény általános ismértvévé teszi, épen ezért van szükség annak kimondására, hogy véletlenségből elkövetett bűncselekmény miatt nincs helye felelősségrevonásnak.¹²

Minthogy — miként a fentiekből kitűnik — a T. a személyes felelősséget kizáró okokról igen hiányosan rendelkezik, érthető, hogy a szenvedély állapotaira, valamint az ittasságra és ahhoz hasonló állapotokra vonatkozó álláspontját határozott kifejezésre juttatja; ha nem tenné, a rendelkezések hézagaiból esetleg épen az ellentétes álláspontot lehetne levonni. Az állásfoglalás a 124. art.-ban történik, amely úgy szól, hogy az ittasság, a szenvedélyből eredő vagy emocionális avagy az olyan állapotok, amelyek kábítószeres akaratos használatából származnak, nem okai a büntetés alóli kivettségeknek.

A C. p. az ittasságról nem tartalmazott semmiféle rendelkezést. Az irodalomból azonban az a kialakult nézet vehető ki, hogy az ittasság, ámbár nem tartozik a műértelemben vett mentesítő okok (excuses lécales) közé, mégis, amennyiben bizonyos intenzitási fokot ér el, kizárja a beszámíthatóságot, még pedig nemcsak akkor, ha nem vétkesen jutott a bűnelkövető ittas állapotba, hanem általában minden olyan esetben, ha ő azt akaratosan (volontairement) idézte elő. Csak akkor nem lehet az irodalom álláspontja szerint az ittasságot a beszámíthatóságot kizáró oknak tekinteni, ha azt a tettes szándékosan okozta, azzal a céllal, hogy magát képessé tegye az illető bűncselekmény elkövetésére; ebben az utóbbi esetben tehát a tettes felelőssége fennáll. Mindebből kifolyóan az esküdtekhez az ittasságra való tekintettel nem lehet külön kérdést feltenni arra nézve, hogy a vádlottal szemben mentesítő ok forog-e fenn, mindamellett az esküdtek a bűnösségre vonatkozó kérdésre

¹² Érdekes, hogy az olasz Btk. is tartalmaz olyan rendelkezést, amely szerint a véletlen és a nagyobb erőhatalom (caso fortuito o forza maggiore) kizárják a büntethetőséget, holott a kódexnek kifejezett rendelkezései vannak a tévedésről, valamint a szándékosságról és gondatlanságról, ekként erre a rendelkezésre semmi szükség sem volna.

nemmel felelhetnek, ill. a bíróság a vádlottat a vád alól az ittasságra való tekintettel felmentheti.¹³⁻¹⁴

A T. 124. art. — annak szó szerinti értelme szerint — ennél tovább megy: az ittasságot minden megkülönböztetés nélkül kizárja a büntetés alól mentesítő okok köréből. Mindamellett a T.-nek ezt a szó szerinti értelmezését csak hibás fogalmazásnak tudhatom be. Ugyanebben az art.-ban ugyanis nemcsak az ittasságról van szó, hanem a szenvedély által okozott vagy emocionális állapotokról, valamint a kábító szerek (nyilván ópium, kokain és ehhez hasonló hatású szerek) használata által előidézett mámoros állapotokról is, és ezekre az utóbbiakra vonatkozólag a rendelkezés a mentesség hiányát az akaratosan előidézés eseteire szorítja.¹⁵ Ha azonban a mentesség ezeknél csak az akaratosan előidézett mámoros állapotokra szorítkozik, úgy az eadem legis ratione az ittasságnak is csak ezekre az eseteire szorítkozhatik. A helyes fogalmazás tehát az volna, ha a 124. art. előre venné a szenvedély-okozta és az emocionális állapotokat és azok után sorolná fel az ittasságot és a kábítószerek-okozta állapotokat, amelyeket csak az akaratos előidézés eseteiben venne ki a mentességi okok közül. Ez felelne meg az irodalomban és a joggyakorlatban megnyilatkozott álláspontnak, amellyel a T. minden valószínűség szerint nem akart ellentétbe jutni.

Alig szorúl kiemelésre, hogy az ittasság eseteinek a mentességi okok közül minden további megkülönböztetés nélkül való kivételét semmivel sem lehetne megokolni, sőt nem lehetne megokolni olyan rendelkezést sem, amely szerint a szándékosan előidézett ittasság nem zárja ki a felelősséget.¹⁶ Ez nem volna semmi egyéb, mint az ittassági állapotban elkövetett

¹³ V. ö. Garçon id. m. I. 174. old. 27—33. j., Garraud id. m. I. 659. és köv., Vidal-Magnol id. m. 313. és köv.

¹⁴ Az olasz Btk. 92. art. a nem véletlenség vagy nagyobb erőhatalom által okozott ittasságot kifejezetten kiveszi a beszámíthatóságot kizáró okok közül, a célzatosan előidézett ittasságot pedig súlyosító körülménynek jelenti ki.

¹⁵ L'ivresse, les états passionels ou émotifs, ou ceux résultants de l'emploi volontaire de substances stupéifiantes, ne sont pas des causes d'exemption de la peine.

¹⁶ Ez a porosz igazságügyminiszter emlékiratának álláspontja. L. id. Denkschrift 121. old.

bűncselekménynek magával a leittasodással való összetévesztése. Aki ittasságban bűncselekményt követ el, az beszámíthatatlan állapotban követ el bűncselekményt, tehát ezért nem felelős, kivéve az *actio libera in causa* esetét; de felelős lehet azért, mert leittasodott. Ezt az utóbbit lehet bűncselekménnyé nyilvánítani és ez helyes is volna. Helyes volna az is, ha ezt a bűncselekményt a törvény nem csupán kihágásnak, hanem vétségnek minősítené, ami igen megfelelné a modern szociálpolitika követelményeinek.

III. Az eddigiekből kitűnik, hogy a T. a bűncselekményi fogalom körülhatárolásánál és a személyes mentességi okok körülírásánál forma és tartalom tekintetében egyaránt meglehetősen ragaszkodik a C. p. rendelkezéseinek fenntartásához. A továbbiakban azt kívánnám megvizsgálni, megmaradt-e a T. azon a tiszta objektivistikus alapon, amely a klasszikus büntetőjognak és annak jellegzetes termékének: a C. p.-nak sajátja. Nem tartom ugyanis kétségbevonhatónak, hogy a klasszikus büntetőjog légkörében alkotott kódexek objektivista jellegűek. A büntetést a valósággal bekövetkezett jogsértéshez vagy jogveszélyeztetéshez fűzik hozzá: a büntetés, helyesebben a reakció a tethoz fűződik, nem pedig a tettes érzületéhez. Mindamellett a részletekben szubjektivistikus irányú értelmezésnek is elég tág tere nyílik a klasszikus büntetőjog kódexeiben. Példa erre a német büntetőjogi gyakorlat, amely — egyes írók (különösen Buri) hatása alatt — kiváltképen a kísérlet tekintetében erősen szubjektivista irányban fejlődött, anélkül, hogy ezzel a német kódex rendelkezéseivel ellentétbe került volna. Ugyancsak sok szubjektivista ízű bírói döntést találunk a francia joggyakorlatban is.¹⁷ Tudatosan és következetesen szubjektivista jellegű csak a pozitivistista jellegű büntetőjogi irány és legújabbban a német nemzeti szocialista büntetőjog.¹⁸

Leginkább a kísérletre vonatkozó rendelkezések azok, amelyeknek értelmezésénél nagyon különböző eredményekre jut egyrészt az objektivista, másrészt a szubjektivista felfogás.

¹⁷ V. ö. pl. Garçon id. m. I. 24. old. 109. és köv. j. a kísérletre vonatkozó joggyakorlat tekintetében.

¹⁸ Az utóbbira nézve v. ö. id. Denkschrift 123., 133. és köv., továbbá id. Bericht (Gürtner) 9. és köv. old. Freisler tanulmányával (különösen 33. és köv.).

A C. p. — eltérően a mi Btk.-ünktől, amely magát a kísérletet definiálja — arról ad körülírást (2. art.), hogy milyen esetekben tekintendő a kísérlet egyenlőnek a büntetettel (ill. a 3. art.-ra való tekintettel a vétséggel). Maga a kísérlet fogalma tehát körülhatárolatlan marad; az, aminek meghatározását a törvény fontosnak tartja, nem a kísérlet, hanem a büntetendő kísérlet. Ez a meghatározás¹⁹ objektivista színezetű. Tengelye a véghezvitel megkezdése, ami, mint magának a bűncselekménynek egy része, objektív fogalom. Még jobban kidomborodik a körülírás objektív jellege abban, hogy a véghezvitel megkezdése csak akkor büntetendő, ha annak abbanmaradása vagy az eredmény elmaradása a tettes akaratán kívüleső okokból következik be. A C. p.-nak a kísérletre vonatkozó rendelkezései ezzel az art.-sal kimerülnek. Nem tartalmaz tehát a C. p. rendelkezést az ú. n. alkalmatlan kísérletről, vagy — mint ahogyan a francia irodalomban nevezik — a lehetetlen bűncselekményről (crime, illetve délit impossible). Ennek következménye volt az az ingadozás, amelyet a francia bíróságok gyakorlata az alkalmatlan kísérlet kérdésében tanusított. Holott a kísérletről való felfogás objektivista vagy szubjektivista színezete voltaképpen épen az alkalmatlan kísérlet kérdésében való állásfoglalástól függ. Hogy ez az állásfoglalás a C. p.-ból hiányzik, az igen természetes következménye annak a fejlődési foknak, amelyen a C. p. megalkotásakor a dogmatika volt, hiszen még jóval későbbi kódexek, melyek közül csak a magyarra hivatkozom, szintén nem tartalmazzak erre vonatkozó rendelkezést.

Már magában a kísérlet büntetendővényilvánításában is bizonyos mértékig a tételes jog objektivista irányú megnyilatkozását lehet látni, mert az a jog, amely nem szorítkozik a megtörtént jogsértések megbüntetésére, nemcsak a megtörtént, hanem a szándékolt jogsértést is bünteti. Azonban a kísérlet — legalábbis bizonyos körülmények között — nemcsak mint jogsértés szándékolása, hanem egyúttal mint jogveszélyeztetés is tekintetbe jön, a jogveszélyeztetés pedig — feltéve természetesen, hogy a veszély maga objektív és nem csupán szubjektív

¹⁹ Toute tentative de crime qui aura été manifesté par un commencement d'exécution, si elle n'a pas été suspendue ou si elle n'a manqué son effet que par des circonstances indépendantes de la volonté de son auteur, est considéré comme le crime même.

természetű — már épen úgy objektív mozzanat, mint maga a jogsértés. Szubjektivisztikus jellegűvé a büntetendő cselekmények körének meghatározása csak akkor válik, ha abba a jogsérelem okozására irányuló azokat a cselekményeket is bevonjuk, amelyek nemhogy nem vezettek jogsértésre, hanem mégcsak objektív veszélybe sem hoztak valamely jogi védelemben részesülő jószágot.

Ezeknek a körülményeknek a megfontolása után nem lehet kétséges, hogy azok a módosítások, amelyeken a C. p.-nak a kísérletre vonatkozó rendelkezése a T.-ben keresztülment, a kísérlet objektivisztikus fogalmának szubjektivisztikussá való átalakulását jelentik.

A T. ugyanis 106. art.-ába teljesen átvette a C. p. 3. art.-ának szövegét, azt azonban kibővítette akként, hogy a véghezvitel megkezdésén kívül a közvetlenül az elkövetésre irányuló cselekményeket is bevonta a kísérlet körébe.²⁰

Ennek a bővítésnek lehetne objektív értelmezést adni, olyképen hogy kísérletnek nemcsak azt a cselekményt tekintjük, amellyel a bűncselekmény tényálladéka megvalósulni kezd, hanem azt is, amelynek közvetlen folytatása a tényálladék megvalósításának megkezdődése. Ebben az esetben ugyanis a kísérlet területe objektív irányban kibővülne, az előkészületi cselekmény területének rovására. Lehet azonban ennek a bővítésnek szubjektív értelmet is tulajdonítani és ekkor ez az értelem összhangban van a T. 108. art.-ával, amely most már — mint az belőle felismerhető — az alkalmatlan kísérletre vonatkozó rendelkezésként mutatkozik. Szerinte a kísérlet akkor is büntethető, ha a vele elérni kívánt célt a tettes által nem tudott valamely ténykörülmény folytán nem lehetett elérni.

Ha a büntetendő kísérlet körülírásának szóbanlevő bővítését összefüggésbe hozzuk a crime impossible-ra vonatkozó 108. art.-sal és a bővítést szubjektivisztikus értelemben fogjuk fel, akkor a T. 106. art.-a azt az értelmet nyeri, hogy a véghezvitel megkezdésében álló kísérleten kívül az a cselekmény is bűncselekményként büntetendő, amelyet, ámbár azzal nem kezdődött meg a véghezvitel, olyannak tart a tettes,

²⁰ ...qui aura manifestée par un commencement d'exécution ou par des actes tendant directement à le commettre...

mint amellyel a véghezvitel megkezdődött. A büntetendő kísérlet körülírására tehát azért volt szükség, hogy azok a cselekmények, amelyeket csupán a tettes tart a véghezvitel megkezdésének (véghezviteli cselekményeknek), anélkül, hogy valóban azt foglalják magukban, bentfoglaltassanak már a büntetendő kísérlet körülírásában és ekként a 106. és 108. art. között ne legyen ellentmondás. Bár tehát nem lehet tulságosan világosnak mondani a második art. szövegezését, mégiscsak helyesebbnek látszik annak szubjektivisztikus értelemben való magyarázása.

Hogy azonban a T. szerzői a büntetendő kísérlet határait mennyire akarták tágítani, az a crime impossible-re vonatkozó 108. art.-ból mégsem egészen tűnik ki. Ennek a fogalmazása sem mondható tehát szerencsésnek. Ez az art. ugyanis a büntetendő kísérlet körébe nem általában azokat az eseteket vonja be, amelyekben az elérni kívánt cél a tettes által nem tudott valamely körülmény folytán nem következett be, hanem csupán azokat, amelyekben a tettes által nem ismert az a körülmény, amelyre a cél elérésének elmaradása visszavezethető, ténybeli körülmény volt. Egészen biztos, hogy azok a körülmények, amelyeknek megismerése vagy meg nem ismerése pusztán az érzékszervek kifogástalan működésén, ill. a fegyelem megfeszítésén múlik (ontológikus körülmények), kivétel nélkül mind a ténybeli körülmények közé tartoznak. Nem merném azonban biztosan állítani, hogy a T. szerzőinek elgondolása szerint ide lehet számítani azokat a természeti törvényszerűségeket, amelyeknek a külvilág adottságai alá vannak vetve (nomológikus körülmények). Viszont azt sem lehetne egész határozottsággal állítani, hogy a T. szerzői a tettes által nem ismert körülményekből ezeket ki akarták volna zárni.

Pedig ennek a kérdésnek az eldöntésén múlik az, hogy büntetendő kísérlet-e az absolute alkalmatlan eszközzel véghezvitt, vagy pedig csak a relatíve alkalmatlan eszközzel véghezvitt kísérletet lehet büntetendőnek tekinteni.

Az irodalomban kétségbevonták, hogy az absolute és relatíve alkalmatlan eszköz között különbséget lehetne tenni. Így pl. Garçon²¹ azt állítja, hogy a lövés elhibázása rossz célzás

²¹ Id. m. I. 24. old. 113. j.

folytán épen úgy lehetetlen bűncselekmény, mint a töltetlen fegyver elsütése. Igaz, hogy az általa felhozott két eset között nincs is gyakorlati különbség és épen ezért az egyiket épúgy büntetendő kísérletnek kell tekinteni, mint a másikat; igaz, hogy csak akkor, ha feltételezzük, hogy a tettes csak azért sütötte el a fegyvert töltetlenül, mert tévesen azt hitte, hogy az meg van töltve, nem pedig azért, mert azt hitte, hogy a töltetlen fegyverrel is sebet lehet valakin ejteni (amit legfeljebb csak kis gyermekről vagy féleszű emberről lehet feltételezni). Garçon tehát példáit nem jól választotta meg. Komoly ellenvetésnek látszik azonban a német irodalomban olvasható példák szembeállítására. E szerint az ölésnek babonás ráímádkozással, vagy cukornak méreg gyanánt való alkalmazásával történt megkísérlése épen úgy nem absolute alkalmatlan eszköz felhasználása, mint a nem elegendő méreganyag felhasználása. Az előbbi esetben ugyanis a kiszemelt áldozat épen úgy hihet a ráímádkozásban, mint a támadója és ha szélütésre hajlamos, őt ijedtség folytán szélütés érheti, a cukorbeteg pedig a cukrosvíz is megölheti. Mindamellett ez az érvelés sem meggyőző. Nem közömbös ugyanis az, hogy milyen kauzális folyamatot kíván a tettes megindítani. A babonás ráímádkozó ugyanis nem ijesztéssel akar ölni és a cukrosvíz alkalmazója, hacsak nem tudja, hogy kiszemelt áldozata cukorbeteg, sem akar beteg szervezetre káros hatást gyakorolni, ha pedig tudja áldozatának betegségét és ezt akarja, akkor cselekménye semiben sem különbözik más mérgezési esetektől.

Mindebből kitűnik, hogy az absolute és a csupán relatíve alkalmatlan eszköz közötti különbséget fenntartani mégis indokolt. Kétségtelennek tartom azt is, hogy egyrészt az absolute, másrészt a relatíve alkalmatlan eszközzel véghezvitt kísérlet között gyakorlati különbség is van: az egyik esetben a tettes nem idéz elő objektív veszélyt, a másikban igenis idéz elő ilyent.

A T. 108. art.-ának törvényerőre való emelkedésével tehát arra nézve, hogy az absolute alkalmatlan eszközzel elkövetett kísérlet esetei a büntetendő kísérlet fogalmi körébe tartoznak-e, a bírói gyakorlat csaknem épen úgy nem találhat irányítást, mint a mai jogállapot mellett. A T. a kísérlet vitás kérdéseit mindössze annyiban tisztázza jobban, mint a C. p.,

hogy a bűncselekményi tárgy hiányának esetei (pl. magzatelhajtás megkísérlése, ámbár a nő nincs teherben, gyermekölés megkísérlése, ámbár a csecsemő halva született, zsúfolt kávéházi fogasról a tettes saját esernyőjének másé helyett való elvétele) most már minden kétséget kizáróan a kísérlet, még pedig a büntetendő kísérlet körébe esnek.²² Ugyancsak elintézését nyernek a 108. art.-sal egyes vitás esetek, amelyeknek büntetendő voltát mindenki érezte, anélkül, hogy az irodalomban általánosan elismert nézet alakult volna ki arra nézve, hogy mivel lehet ezeknek az eseteknek a büntetendőségét megmagyarázni. Olyan esetekről van szó, amelyeket hibásan a relatíve alkalmatlan eszközzel véghezvitt kísérlet esetei közé soroltak; pl.: a zsebtolvaj üres zsebbe nyúl bele, abban a hiszenben, hogy van benne mit elvenni; a tettes belő az ablakon a szobába, azt hívén, hogy kiszemelt áldozata ott tartózkodik.²³

Nekünk a francia kodifikáció kívülálló szemlélőinek, különben nem az a fontos, hogy a T.-nek a kísérletre vonatkozó rendelkezései mennyire világosak, hanem az, hogy ezekben a rendelkezésekben szubjektivista, avagy objektivista irányzat nyilatkozik-e meg. A kifejtettek alapján megállapíthatjuk, hogy a T. a szubjektivizmus felé való határozott elhajlást árul el. Ez magyarázatát leli abban, hogy a modern büntetőjog egész alapfelfogása a szubjektivizmus felé hajlik, ami szükségképpen velejár az egyéni felelősség elvének egyre belterjesebbé válásával. Ez viszont annak a következménye, hogy a büntetőjogi értékelésnek az erkölcsi értékelés felé való közeledése is kifejlésben van. Az erkölcsi értékelésnek közömbös, hogy a cselekmény vezethet-e sértésre vagy legalábbis objektív veszélyeztetésre, lényeges csak a szándék, amellyel a cselekményt

²² Ezzel megszűnik a különbség a kísérlet és a hiányos tényálladék (Mangel an Tatbestand) fogalmi között, amelyet a magam részéről fenntartandónak tartok. A hiányos tényálladék (l. a zárójelben felhozott példákat) eleve kizárja a befejezett bűncselekmény létrejövetelének a lehetőséget, ami lényeges különbség a kísérlettel szemben.

²³ Nézetem szerint ezekben az esetekben nem alkalmatlan tárgyról van szó (hiszen nem a zseb vagy a szoba a tárgya a cselekménynek, hanem az előbbi esetben egy csupán generice meghatározott értékes dolog, az utóbbiban pedig az a személy, aki nincs a szobában), hanem a cselekmény az, amely a véghezvitelre alkalmatlan, még pedig csupán relatíve, nem pedig absolute alkalmatlan.

elkövetik. Mindamellett a jog, mint az emberi együttélés feltételeinek szabályozója, sohasem mehet addig, hogy a jogsértést vagy legalábbis annak lehetőségét közömbösnek tartsa, bizonyos távolságnak tehát a jog és az erkölcs felfogása között mindig fenn kell maradnia.

Az absolute alkalmatlan eszközzel véghezvitt kísérletet, amelynek kategóriáját, mint láttuk, fenn lehet tartani, a klaszszikus büntetőjog nem vonhatja be a büntetendő kísérlet körébe; ha ezt tenné, olyan cselekményeket tenne büntetendőkké, amelyek alapfelfogása szerint nem tartoznak jogi szabályozás alá. Más a pozitivisták büntetőjog felfogása, mert ez teljesen az egyéni veszélyesség gondolatán épül fel. Ennek lényege az, hogy az absolute alkalmatlan eszközzel véghezvitt kísérlet elkövetője is lehet veszélyes és épen ezért következetes a a szubjektivisták irány, ha az absolute alkalmatlan eszköz eseteit nem veszi ki a büntetendő kísérlet eseteiből. Azonban ezekben az esetekben sem mindig veszélyes a tettes. Még a pozitivisták büntetőjognak sem szabad tehát az absolute alkalmatlan eszköz eseteit kivétel nélkül büntetendőkké nyilvánítani, hanem csak a konkrét veszélyesség eseteit.

IV. Nem hagyhatom említés nélkül a T.-nek egy rendelkezését, amely nemcsak a C. p.-lal szemben, hanem a ma érvényben levő büntetőkódexek túlnyomó részével szemben is jelentős újítást jelent. Értem azt, hogy a T. a büntetésre és a biztonsági rendszabályra ítéltetők közé a természetes személyek mellé a jogi személyeket is felveszi, azzal a megszorítással, hogy az utóbbiaknak a büntethetősége csak pénzbüntetések alkalmazására, a biztonsági rendszabályoknak velük szemben való alkalmazhatósága pedig csak a vagyoni biztonsági rendszabályokra (mésures de sûreté d'ordre patrimonial) szorítkozik (T. 116. art.).

Az, hogy jogi személy pénzbüntetésre vagy vagyoni biztonsági rendszabályra ítéltetők, magában foglalja: 1. azt, hogy neki cselekmények véghezvitelét, ill. bűncselekmények elkövetését lehet betudni,²⁴ 2. pedig azt, hogy a büntetés, ill. biztonsági

²⁴ Moór Gyula A jogi személyek elmélete (Budapest 1931) c. művében nem betudásról, hanem beszámításról (jogi személy, mint beszámítási pont) beszél; azonban a büntetőjogban a „beszámítás” kifejezés más-

sági rendszabály elszenvetését is neki lehet és kell betudni. A vagyoni biztonsági rendszabály tekintetében csak még azt kell hozzátenni, hogy annak alkalmazása nem mindig jelenti annak a jogi személlyel szemben való betudását, mert a vagyoni biztonsági rendszabályok közül az elkobzás nem csak az ellen az alany ellen alkalmazható, amelyik bűncselekményt követett el, hanem bármely alany ellen, amelynek birtokában van az elkobzás tárgyául szolgáló dolog (T. 87. art.). A T. 116. art. tehát a jogi személyeket 1. cselekvési és 2. büntetés, ill. biztonsági rendszabály elszenvetésére való képességgel ruházza fel.²⁵

Felmerül azonban az a kérdés, hogy mely cselekményeket kell a jogi személyeknek mint általuk elkövetetteket betudni.

Büntetőjogi cselekvőképessége lehet jogi személynek akkor, ha 1. a jog pszicho-fizikai értelemben természetes személyek által elkövetett cselekményeket jogi személyeknek tud be; 2. ennek a betudásnak a feltételei úgy vannak megállapítva, hogy azokat jogi személyek is betölthetik. Amennyiben t. i. az 1. feltétel fennforog, a 2. ellenben nem, a büntetőjogi cselekvőképesség pusztá jogi lehetőség marad, anélkül, hogy tényleges lehetőséggé is válhatnék, azaz: a jogi személyek büntetőjogi cselekvőképességgel vannak ugyan felruházva, de olyan eset, hogy valósággal cselekszenek is, nem fordulhat elő. Ha a bűncselekmény elemei közé a jog a cselekménynek a tettes lelkével való összefüggését is felveszi (bűnösség), akkor a 2. feltétel

fogalomnak van lefoglalva. Beszámítás a büntetőjogban az imputatio facti és az imputatio juris. Ahhoz, hogy beszámítani lehessen, alanyra van szükség, amelynek valamit beszámítanak. Ehhez azonban mindenképp előtt az szükséges, hogy a betudás vagyis az alanyul való elismerés megtörténjék.

²⁵ Hacker Az egyesületek büntetőjogi cselekvőképessége és felelőssége (Pécs, 1922) c. művében a jogi személyek büntetőjogi cselekvőképességét és azok felelősségét különbözteti meg; az előbbi kifejezés fedi a fentiekben használt azonos kifejezés értelmét, a felelősség pedig szerinte a felelősség feltételeinek fennforgását és a büntetés alkalmazásának lehetőségét jelenti. Moór (357. old. 631. j.) „cselekvőképesség“ helyett „felelősség“ és „felelősség“ helyett „szűkebb értelemben vett büntethetőség“ kifejezéseket javasol. A „cselekvőképesség“ kifejezéssel szemben az az aggály, hogy technikus értelemben cselekvő képességről csak pszicho-fizikai értelemben vett cselekvésre képes személyeknél beszélhetünk: olyan aggály, amelyet a magam részéről nem tartok döntőnek.

csak úgy tölthető be, ha a jog nemcsak a külső cselekményt, hanem ezt a lélektani összefüggést is betudja a jogi személynek. Ezt a jog a maga szuverén hatalmánál fogva megteheti, bármennyire ellentétbe is jut ennek folytán a pszicho-fizikai tényekkel. Lehetséges azonban az is, hogy a jog nem veszi fel a bűncselekmény elemei közé a lélektani összefüggést, legfeljebb csak kizárja a felelőséget a lélektani összefüggés bizonyos eseteire. Ebben az esetben nincs akadálya annak, hogy a jogi személyekre nézve a 2. feltétel is be legyen töltve.

A francia T.-nél az utóbbi eset forog fenn. A jogi személy képviselőjében eljáró természetes személy elmebetegsége (T. 123. art.), az őt hatalmában tartó ellenállhatatlan erő vagy a cselekménynél közbejövő elkerülhetetlen véletlen (T. 125. art.), a végszükségi helyzet, amelybe került (T. 126. art.), a hozzá intézett felsőbbbségi parancs (T. 127. art.), sőt még — ha erre egyáltalában rákerülhet a sor — a jogi személyt képviselő természetes személy fejletlen kora (T. 121—122. art.) is egyaránt a jogi személynek tudódik be.

A büntetés és a biztonsági rendszabály elszenvedésére való képesség is jogi betudás kérdése. A jog akár a szabadságvesztés büntetésnek a jogi személyt képviselő természetes személy által való kitöltését is magának a jogi személynek tudhatja be. Ez persze a T. szempontjából közömbös megállapítás, mert a pénzbüntetés és a vagyoni biztonsági rendszabályok elszenvedésére a jogi személy nemcsak jogilag, hanem ténylegesen is képes.

Mindettől független kérdés természetesen az, hogy a büntetőjog, ha azt jogi személyekre is kiterjesztjük, nem veszíti-e el azokat a lényeges vonásokat, amelyeket az egyéni felelősség elvére alapított büntetőjogban nem nélkülözhetünk. Bűncselekmény és büntetés nem pusztán jogi, hanem egyúttal erkölcsi fogalmak is, már pedig a jog, ámbár sok mindenre képes, de a bűncselekménynél és a büntetésnél erkölcsi tartalmát, ha az belőle hiányzik (mint ahogyan az a jogi személy cselekménye, illetve megbüntetése esetében hiányzik) pótolni nem tudja.

A jogi személyek büntetőjogi alanyiségének elismerésével tehát az egyéni felelősség elvére alapított büntetőjog mellé egy másik büntetőjog kerül, amelyik ezt az elnevezést voltaképpen meg sem érdemli.

V. Alig szorul kiemelésre, hogy a fentiekben foglalt fejtegetések távolállnak attól, hogy a francia T. rendelkezéseinek még csak alapvető vonásaikban is kimerítő ismertetését foglalják magukban. Ez azonban nem is céлом. Azzal a tallózással, amelyet végeztem, a T.-nek csak általános jellegét és irányát kívántam ismertetni és néhány érdekes vonását kiemelni. Általános irányzata a T.-nek — mint láttuk — a klasszikus büntetőjogi alapok fenntartása annyira, amennyire az a modern kriminálpolitika eszméivel még összeegyeztethető: józan, talán egy kissé túljózan kodifikáció, amely a modern kriminálpolitikai programot beillesztette a klasszikus büntetőjog intézményei közé, nagyban és egészben megvalósítva annak lényegét, a dogmatika haladását azonban vajmi kevésbé értékesítette.

A C. p. nyomán, annak régi időkre visszanyúló uralma alatt, a legkisebb részletekbe menő gazdag joggyakorlat fejlődött ki. Ez a joggyakorlat igen sokban pótolta a kódex rendelkezéseinek hézagait, amelyekre, egyik-másik vonatkozásban, volt alkalmam rámutatni. Ugyancsak rámutattam arra, hogy ezeket a hézagokat a T. is alig pótolta. Aligha lehetne feltenni, hogy ez a T. szerzői részéről nem történt tudatosan; inkább az tételezhető fel, hogy a szerzők, a joggyakorlat fejlettségére való tekintettel, nem tartották szükségesnek ezeknek a hézagoknak a kitöltését, sőt feltételezhető az is, hogy a kódex által lefektetett elveknek és fogalmaknak a joggyakorlat által való kiképzését és esetleg a kor változó követelményeinek megfelelő alakítását többre becsülték, mint egy részletekbe menő, kazuisztikus kodifikációt: olyan álláspont, amelynek kétségkívül vannak bizonyos előnyei.

HORVÁTH BARNA
HÁBORUS POTENCIÁLIS
ÉS
SZERVEZETT BÉKE

A mai nemzetközi politika és hadtudomány két legdivatosabb műszava, amelyeket e tanulmány címéül választottunk, elméleti szempontból is termékeny problémát rejt magában, amely hadtudományi, jogi és szociológiai szempontoknak egyidejű figyelembevétel nélkül el nem dönthető, sőt meg sem érthető. Ez a mentőgömb arra a jogos kérdésre is, hogy a szociológus és jogász milyen címen szól hozzá katonai vonatkozású problémákhoz? Kétségtelen ugyanis, hogy a *háborús potenciális*¹ (= h. p.) mindenekelőtt katonai problema. Ámde az is kétségtelen, hogy a h. p. gondolata hidat ver a katonai, szociológiai és jogi problémák egész sora között. Különös termékenysége abban rejlik, hogy vaslogikával elvezet a *totális háború*² (= t. h.) fogalmához és ezen túl ahhoz a belátáshoz, hogy a t. h. és a *szervezett béke*³ (= sz. b.), bár ellenkező előjelű, de azonos problémák.

A következőkben 1. a h. p. és a t. h., 2. a sz. b. fogalmait és rokonságát igyekszem kifejteni — kézzelfogható tényekből és adatokból vonva le következtetéseimet — végül pedig 3. röviden kifejtem, hogyan bontja meg a t. h., de különösen a sz. b. a szuverenitást.⁴ Sem a megbeszélendő tendenciák helyeslése

¹ A műszót (*potentiel de guerre, war potential*) nehéz lenne magyarra fordítani. Körülírva: a *háború helyzeti tényezői*-vel lehetne kifejezni.

² Ezt a műszót sem fejezi ki jól a *teljes háború* kifejezés. A totális háború a társadalom összes erőforrásait a *legracionálisabban* hadicélra felhasználó, vagyis a h. p.-t a legtökéletesebben kiaknázó és aktualizáló háború.

³ Szervezett béke az, amelynek megbontása *jogilag formulázott*, tehát *kiszámítható* és erős *valószínűséggel hatásosan működő* jogkövetkezményekkel jár.

⁴ A szuverenitás fogalmára nézve v. ö. *Kelsen, Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*, 1920, *Der Wandel des Souveränitätsbegriffs*, *Studi filosofico-giuridici dedicati a Giorgio del Vecchio*, 1931, II. k. 1—11; *Laski, Studies in the Problem of Sovereignty*, 1917, *The*

vagy helytelenítése, sem jóslatokba bocsátkozás nem feladatom. Az ezektől való tartózkodás biztosíthatja leginkább gondolatmenetem technikai, szakszerű, tárgyi jellegét.

Az így körvonalazott probléma, bár hadtudományi és nemzetközi jogi kérdésekből indul ki, a *háború és béke elmélete*be torkollik. Talán felesleges hangsúlyozni, hogy a háború társadalmi tényezőinek és a béke társadalmi feltételeinek tudományos megismerése már magábanvéve is mily nagy fontosságú.⁵ A jogelmélet művelőjét azonban a háború és béke kérdése is a joggal kapcsolatban érdekli. Vagyis az a kérdés, hogy háború, jog és béke között vannak-e tudományosan kimutatható társadalmi hatásösszefüggések és hogy értékszempontjaik között mi az axiológiai összefüggés? Így felfogva, a háború és béke szervezetének jogi előfeltételei a jog társadalmi funkcióinak kutatása körébe tartoznak. Világosságot teremteni abban a kérdésben, hogy mik a reális szervezeti feltételei annak, hogy a nemzetközi jogközösség jogrendje az állami jog szilárdságának, szervezettségének, biztonságának és igazságosságának fokára emelkedjék, csak a jogelméleti kutatás lámpájával lehet. Ennek a kérdésnek vizsgálata éppoly fontos az építő szervezőmunka előmozdítása, mint a túlvérmes illúziók eloszlátása érdekében.⁶

1. Háborús potenciális és totális háború.

A h. p. fogalma annak az egyszerű gondolatnak a kifejezése, hogy a hadműveletekben közvetlenül érvényesülő tényleges fegyveres erő olyan távolabbi tényezőknek az eredője, amelyek közvetlenül ugyan nem, de közvetve annál döntőbb befolyást gyakorolnak a háború sorsára. A háború *aktuális* és *potenciális* tényezői között tehát az a különbség, hogy az előbbieket

Foundation of Sovereignty and other essays, 1922, A Grammar of Politics, 1925; Dickinson, A Working Theory of Sovereignty, Political Science Quarterly XLII—XLIII, 1927—28; Verdross, Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft, 1926, 118. s köv. l.

⁵ V. ö. Steinmetz, Die Soziologie des Krieges, 1929; Lord Raglan, The Science of Peace, 1933; Rogge, Nationale Friedenspolitik, 1934; Lambert, Les nations contre la paix, 1933.

⁶ V. ö. Vollenhoven, Du Droit de Paix, 1932; Beaufort, La guerre comme instrument de secours ou de punition, 1933; Horváth, Rechtssoziologie (II. 2. Kampf und Recht, 149—198) 1934.

a hadműveletekben közvetlenül, kézzelfoghatólag megjelennek, míg az utóbbiak csupán közvetve, mintegy a háttérből hatnak az előbbiekre.

Oualid szerint a h. p. „a háború követelményeihez való alkalmazkodás képességének, könnyedségének és gyorsaságának a mindenkori mértéke”.⁷ A földrajzi helyzet, a nép nemzetiségi homogeneitása vagy szakadozottsága, a 18—60 életév közötti népességben a férfiak nagyobb vagy kisebb arányszáma, a mezőgazdaság, nyersanyagtermelés, természeti kincsek, ipari üzemek, vegyi gyárak, közlekedési hálózat, gazdasági és pénzügyi helyzet természetesen mind többé-kevésbé fontos potenciális tényezők.

A h. p. jelentőségéről szemléltető képet rajzol *Delaisi*, amikor felsorolja, hogy ugyanaz a Bessemer-kalapács kovácsolja az ágyúöntvényt és páncéllemezt, mint amely a propeller-tengelyeket és nagyellenállású üstöket; hogy a torpedónaszádot és tengeralattjárót ugyanaz a Diesel-motor hajtja, mint a folyami gőzöst; hogy a bombavető repülőgép ugyanabban a műhelyben készül, mint a kereskedelmi; hogy ugyanazok a gépek, csekély módosítással, alkalmasak puskák és gépfegyverek vagy pedig író- és számológépek előállítására; hogy glicerinből épügy lehet szappant, mint dynamitot, brómból épügy fényképlemezt, mint könnyeztetőgázt, benzinnél épügy kelmefestéket, mint mustárgázt készíteni. *Payne* amerikai ezredes 1930-ban 2.876 békeipari termelvényt minősített stratégiainak.⁸

Egy ágyú aktuális háborús tényező, mert közvetlenül és csakis hadműveletekre használható. Ellenben egy motor vagy egy mozdony potenciális tényező, mert nem kizárólag hadicélra szolgál és arra csakis közvetve szolgálhat. Jól szemlélteti az aktuális és potenciális tényezők játékát a következő példa. A sorhadba, tehát az aktuális tényezők közé lépő 1000 ujonc és a tartalékba, tehát a potenciális tényezők közé visszavonuló 1000 veterán katonai értéke napról-napra változik. Az első nap az ujoncoké 0, a veteránoké pedig az optimum. De ez az arány

⁷ *Oualid*, The War Potential (What would be the Character of a new War, Enquiry organised by the Interparliamentary Union, London, 1933, 119).

⁸ *Delaisi*, The Importance of a War Industry for a particular Country. International Ramifications of War Industry, u. o. 186—187.

napról-napra eltolódik az ujoncok javára. *Baker* londoni professzor, aki a leszerelésről a leghíresebb könyvet írta, említi, hogy katonai szakértők szerint a nagy háború veteránjainak hadi értéke 1933-ban már nem sokkal több, mint a nyers ujoncoké.⁹ Világos, hogy *Baker* legfeljebb pár évet tévedhetett: az elvben igaza van.

Kitünő példái a h. p.-nak azok a foglalkozások, amelyek, bár nem kizárólag hadicélúak, mint pl. egy századparancsnoké vagy egy lövegvezetőé, de hadiszolgálatra mindenféle különösebb előzetes kiképzés nélkül átvehetők, mert, mint mondani szokás, az egyenruha pusztá felhúzása már katonáivá teszi őket. Ilyen a pilóta, a soffőr, a szerelő, az elektrotechnikus, a vegyész stb.

A példák felsorolása azonban még nem elég. Mutatják ugyan, hogy a h. p. jelentősége sokkal nagyobb a modern, industrializált, mechanizált és motorizált háborúban, mint régebben. Ez a fogalom csak a modern háború problémáin keresztül vált egyáltalában megpillanthatóvá. A régi háborúban, amely sokkal részlegesebb, mint a mai, a társadalom egész szerkezetét megmozdító háború, a potenciális tényezők sokkal közömbösebbek. Ép ezért a h. p. tulajdonképeni problémája az, hogy miként lehet a potenciális tényezőket a leghatásosabban használni, számbavenni, megszervezni, racionalizálni? A potenciális tényezők legtökéletesebb megszervezése a t. h. vagy a sz. b. felé vezet aszerint, hogy hadicélú vagy békecélú-e a megszervezés. Ime, a h. p. és a sz. b. kérdéseinek összefüggése, a t. h. és a sz. b. problémájának, ellenkező előjelük mellett is, azonosága! A h. p. ellenőrzése, szervezése, racionalizálása a közös nevezőjük!

A h. p. tehát, amelynek fogalma a lord *Esher* által 1922-ben a Népszövetség Ideiglenes Vegyes Bizottsága elé terjesztett és csupán a békebeli tényleges létszám csökkentésére szorítókozó leszerelési tervzetnek katonaszakértői bírálata óta nyomult előtérbe, a legnagyobb mértékben dinamikus, funkcionális fogalom, amely a háborúra és békére vonatkozó szemléletünket megváltoztatja. Mindenekelőtt elvezet a t. h. gondolatához. Ez valóságos liquidálása a háború orthodox gondolatá-

⁹ *Baker Disarmament*², 1927, 38.

nak. Az angolszász felfogásnak köszönhető, hogy az a kontinentális szemlélet, amely a háborút a hadseregek, a fegyveres erők, a kombattánsok mérkőzésére korlátozza, mindinkább háttérbeszorult — tulajdonképpen már a nagy háborúban antiquálódott — és a szoros értelemben katonai háború helyébe a nemzetek háborúja, a t. h. eszméje lépett, amelynek polgári vonatkozásai, „éhségfrontjai“, „blokádjai“, „propagandahadjáratai“ stb. époly döntő fontosságúak, mint a katonai műveletek.

A t. h. már most a h. p. tökéletes megszervezése, az összes elképzelhető potenciális tényezők optimális kihasználása. Pontosan ugyanez a békeszervezés feladata is, csupán ellenkező céllal. Mert többé senki sem hisz pusztá békenyilatkozatokban, ígéretekben, szerződési §§-ban, leszerelési egyezményekben, hacsak a béke megszervezését nem biztosítják. A papirosszabályt ma már nemzetközi vonatkozásban sem téveszti össze senki az élő, megszervezett joggal. A béke megszervezése pedig lehetetlen a h. p. ellenőrzése nélkül.

2. A szervezett béke.

A béke megszervezése nem valami új problema. Mint Jacques Lambert, a lyoni jogi fakultás kitünő professzora mondja, a béke története a jog története s a nemzetközi béke megszervezése csupán a jog problémájának mai megjelenése. Lambert ki is mutatja a kapcsolatot egyfelől a családi, hűbéri, államközi, gazdasági és végül nemzetközi igazságszolgáltatás kifejlődése és másfelől a vérbosszú, a magánharc, a szabadverseny és végül a háború visszafejlődése között.¹⁰ A tárgyilagos kutatásnak itt két elhamarkodott következtetéstől kell óvakodnia. Az egyik az a feltevés, hogy az államok közötti háborúnak ép-úgy szükségkép el *kell* tűnnie, mint a magánharcnak. A másik az ellenkező tétel, amely szerint az államok közötti háborúnak szükségkép örökre fenn *kell* maradnia.¹¹

¹⁰ Lambert, Les nations contre la paix, 1933.

¹¹ A háború igazolására kitalált elméletek gazdag gyűjteménye található a következő két műben: Gross, Pazifismus und Imperialismus, 1931, Juganaru, L'Apologie de la Guerre dans la Philosophie Contemporaine, 1933. Itt jegyzem meg, hogy a *küzdelem és jog* általános összefüggéseit *Rechtssoziologie*, 1934 c. művemben igyekeztem kimutatni. A jelen tanul-

E dogmák elhárítása után nézzük, hogy miért hiányos a nemzetközi béke és jog jelenlegi szervezete? Először is azért, mert bármily nagyot fejlődött is a nemzetközi igazságszolgáltatás, az Állandó Nemzetközi Bíróság Statutumának u. n. „fakultatív záradéka“, amelyet 36 állam fogadott el, csupán tény- és jogkérdésekre, de nem politikai vitákra nézve teszi kötelezővé (obligatóriussá) a bírói hatáskört, továbbá mert úgy ezt, mint az u. n. *Acte général d'arbitrage*-t (1928), amely már politikai vitákra is kiterjed, annyi fenntartással vették körül a csatlakozó államok, ami sokat levon jelentőségükből.

A Népszövetségi Egyességokmány gondoskodik ugyan oly vitás esetek békés elintézéséről is, amelyek nem tartoznak bírói hatáskörben. Azonban a Tanács közvetítése sem zárja ki teljesen a legitim háborút. Ennek helye van, ha a Tanács nem egyhangúlag szavazta meg jelentését vagy ha az 6 hónapon belül nem készül el vagy az egyik fél nem hajtja végre a döntőbírói határozatot vagy egyhangú tanácsi jelentést és 3 hó már elmúlt. Igaz ugyan, hogy az ellen a tagállam ellen, amely anélkül, hogy a konfliktust a Szövetség elé terjesztené vagy pedig a Tanács jelentésének közzétételétől 3 hónapnál hamarabb vagy végül az egyhangú jelentést elfogadó ellenfél ellen háborút indít, az Egyességokmány hatalmas szankciókról gondoskodik. Ennyiben a béke szervezve van. Csakhogy a katonai szankciók nincsenek eléggé szabatosan meghatározva és ismét csak egyhangú tanácsi határozattól függenek. A gazdasági szankciók ugyan automatikusak, itt azonban az teremt bizonytalanságot, hogy a *támadó fogalma* nem lévén szabatosan meghatározva, vitás lehet, hogy *melyik fél* ellen kell azokat alkalmazni.

Igaz ugyan, hogy a párisi Briand—Kellog-paktum (1928) óta a tagállamok nagyrészt a háború jogi tilalma abszolút és legális háborúról többé nem, hanem csupán legitim védelemről, kollektív végrehajtásról és kollektív elhárításról lehet szó. Nyilvánvaló azonban, hogy a *legitim védelem* fennforgása époly

---

mány, amely a küzdelem egy igen különleges alakja, a modern háború, és a jogfejlődés egy igen különleges szakasza, a nemzetközi béke megszervezése közötti összefüggéseket kutatja, mint részletkérdés illeszkedik bele a küzdelem és jog általános problematikájába.

kétes lehet, mint az, hogy ki a *támadó*. A Közgyűlés kimondta (1921), hogy „*az egyes tagállamok dolga eldönteni, hogy az Egységokmány megsértése fennforog-e?*” Ez annyit jelent, hogy mindazok a kötelezettségek, amelyekben a béke jelenlegi szervezete biztosítékot nyerhetne, a kötelezett államok belátásától vannak függővé téve.

Az 1924. évi *Genfi Jegyzőkönyv*, amely nem lépett hatályba, a biztonság szempontjából tökéletesebb szervezetét jelentette volna a békének a jelenleginél. Először azért, mert a háborút teljesen eltiltotta, másodszor, mert a támadó fogalmát meghatározta (10. art.: támadó, aki visszautasítja vagy megfiúsítja a békés (bírói) elintézését), harmadszor, mert a jogkövetkezmények alkalmazását a Tanács intézkedése alapján kötelezővé tette és pontosan körvonalazta. A *locarno-i szerződés* u. n. nyugati (rajnai) paktumának 4. cikke a garanciakötelezettséget, mely Angliát és Olaszországot terheli, a Tanács megállapításától teszi függővé, flagrns sértés esetét kivéve, amikor a kötelezettség automatikusan áll be. A „*háború megelőzésének eszközeit továbbfejlesztő általános egyezmény*” (1931) a Tanácsnak hatáskört biztosít kötelező rendelkezésekre: „megszállt terület kiürítésére” (2. c.), „át nem léphető (hajózható, repülhető) vonalak kijelölésére” az aláíró államok saját területén is (3. c.), „a rendelkezések betartását ellenőrző biztosok kiküldetésére” (4. c.) és 5. cikkében *praesumptio aggressionis*-t állít fel arra a félre nézve, aki e rendelkezéseket megsértette. A „*pénzügyi segélynyújtásról szóló konvenció*” (1930) pedig az egyetlen szankciót tartalmazza, amelyet a Népszövetség a tagállamok elhatározásától függetlenül is alkalmazhatna illegitim háború esetén — ha a két utoljára említett konvenció nem nélkülözné mindeddig a joghatályt.¹²

¹² *Barandon*, Das Kriegsverhütungsrecht des Völkerbundes, 1933. A háború kiküszöbölését célzó nemzetközi jogi kötelezettségek szabatossá tétele s így a béke és biztonság megszervezése terén kétségkívül haladást jelent az 1933 július 3.-án Oroszország, Afganisztán, Esztország, Lettország, Perzsia, Lengyelország és Románia, július 4.-én pedig Oroszország, a Kis Entente és Törökország között létrejött *londoni jegyzőkönyv* (Convention de définition de l'agression). A londoni jegyzőkönyv, amelynek egyik érdekessége, hogy a Kis Entente először szerepel benne (a július 4.-iben) *egyetlen* nemzetközi jogalanyként, bevezetése szerint egyenesen a Kellog-

Ez a rövid áttekintés a nemzetközi jogfejlődés legjelentősebb állomásai felett épűgy mutatja a békeszervezés fejlődési tendenciáit, mint annak fogyatékoságát. Amit a jogszolgáltatásra és végrehajtásra nézve eddig láttunk: az még fokozottabban áll a jogalkotásra. Ennek is, pl. a szerződések revíziójának az Egyességokmány 19. §-a alapján, az egyhangúság követelménye a főakadálya. Levonhatjuk tehát azt a következtetést, hogy úgy a nemzetközi jogalkotás, mint a nemzetközi jogszolgáltatás és végrehajtás megszervezésének az állami szuverenitás áll az útjában, amely a kötelező nemzetközi bíraskodás, a szavazattöbbségi elv alapján szervezett nemzetközi jogalkotás és végrehajtás rendszerében csorbíthatlanul fenn nem maradhatna. Ezek hiányában azonban hogyan képzelhető a béke megszervezése? Különösen hogyan képzelhető el az, hogy az államok leszerelési egyezményt kössenek és végre is hajtsanak? Ehez a biztonsági (sécurité-) politika szempontjából hiányzik a biztonság, a revíziós politika szempontjából hiányzik a status-quo megváltoztatásának a kilátása, a leszerelési politika szempontjából pedig hiányzik a bizalom az egyezmény végrehajtására nézve.

A béke szervezetének tökéletlenségét ezek szerint már az

paktum kiegészítésére törekszik az abban megtiltott támadás szabatosabb definíciójával. Egyrészt taxative felsorolja a támadás tényálladékeit (hadüzenet, invázió, tengeri vagy légi erők megtámadása, tengerzár, fegyveres bandák támogatása), másrészt felállítja a következő 3. cikkben azt az általános szabályt, hogy az ily támadást semmiféle tekintet nem mentheti vagy igazolhatja (amivel a jogos védelmet a 2. cikkben felsorolt aktusokkal szemben való védekezésre szorítja) és végül függelékében példálózva kiemel néhány körülményt, mint amelyek, többek között, nem igazolhatják a támadást (az állam belső helyzete, közigazgatásának hibái, sztrájk, forradalom, polgárháború, idegen állam vagy polgárai javainak megsértése, diplomáciai vagy gazdasági kapcsolatok megszakítása, bojkott, támadás fogalmát ki nem merítő határsértések). A támadás és jogos védelem tényállásainak ez a logikai rendezése mutatja, hogy ettől a *partikuláris* jogtól eltérően mily *zavaros* és *nehezen rögzíthető* a fennálló általános nemzetközi jogi kötelezettségek voltaképeni tartalma vagyis mily kevéssé szilárd a béke szervezete. Valóban igaza van annak a félfogásnak, hogy amíg *papiron sem* állnak fenn határozott kötelezettségek, addig nevetséges arról panaszkodni, hogy a szerződések nem elég hatásosak. V. ö. Schwarz, *Les systèmes pour la paix et le protocole de Londres des 3 et 4 juillet 1933 sur la définition de l'agresseur*, 1934.

elvont jogtételek elemzése is mutatja. De a szervezetet sohasem lehet az írott tételekből megítélni, hanem mindig csak annak a valószínűségnek az alapján, hogy konkrét esetben érvényesülni is fognak. A konkrét tények szemlélete pedig csak arról a bizalmatlanságról győz meg, amellyel a nemzetközi jogközösség a saját alkotmánya és joga iránt viseltetik. Ennek a tényleges bizalmatlanságnak ékesszóló bizonyítékai a modern állam hadiköltségvetése és fegyverkezése. A modern ember azért nem tart fegyvert, mert tűrhető bizalommal lehet a modern közbiztonság szervezete iránt. A modern állam pedig azért fegyverkezik, mert nem lehet bizalommal a nemzetközi béke szervezeté iránt. Nem ebben van az ellenmondás, hanem abban, hogy a hatalmak biztonságból fegyverkeznek és a kölcsönös fegyverkezéstől nincsenek biztonságban. A leszerelési politika fenyegető csődje valóságos indexe úgy a jelenlegi, mint az eddig javasolt szervezés tökéletlenségének, egyúttal azonban fenyegető előjele az eddigi tökéletlen szervezet összeomlásának is. A modern ember szelleme egyidejűleg készíti elő a t. h.-t konkrét tényekkel és a sz. b.-t írott szabályokkal, de a tények és tételek összhangját még nem képes megszervezni.

A leszerelési konferencia során felmerült tervezetek is csak arról győznek meg, hogy nem állnak arányban a feladat nagyságával. Még a nemzetközi haderőre és automatikus helyszíni ellenőrzésre vonatkozó legradikálisabb francia javaslatok (a *Tardieu*-javaslatok) sem közelítik meg a h. p. teljes paralyzálását, ami a békeszervezés eszménye. Egyáltalában nem gondoskodnak az alaki jogbiztonság mellett az anyagi igazság útjának megszervezéséről, ami a statusquo-val elégedetlen hatalmak részére a jelenlegi állapot további megszilárdítását természetesen nem teszi kívánatossá. Ez pedig végeredményben a biztonság növelését is kizárja, mert a fennálló igazságtalanságok további garantálására nem minden hatalom vállalkozik szívesen. Ez a (francia) biztonsági, az (angol) leszerelési és a (német, olasz, magyar) egyenjogúsági politika *circulus vitiosus*.

A leszerelés különben nem egyértelmű a béke megszervezésével. Kétségtelenül egyik módszere a háborús katasztrófa csökkentésének, de maga az, hogy a fegyverkezés csökken, a háborút még nem zárja ki s a békét nem szervezi. Ezért a leszerelés nem praejudikál okvetlenül a szervezett békének. A lesze-

relés nemcsak előfeltétele, hanem következménye is lehet a béke hatásos megszervezésének. Sőt az eddigi fejlemények azt teszik valószínűvé, hogy amint a magánember sem a fegyverét dobta el először s azután szervezte meg a közbiztonságot, hanem megfordítva vagy egyidejűleg, úgy a leszerelés is csak a béke megszervezése után vagy legfeljebb azzal egyidejűleg remélhető.

Mindezeket az összefüggéseket világító erővel szemlélteti a h. p. és a t. h. gondolata. Ha ugyanis a t. h. az, amely a potenciális tényezőket maradéktalanul aktualizálja, akkor sz. b. meg csak az lehet, amely azokat a leghatásosabban paralyzálja. Ha elképzeljük egy pillanatra, hogy az a hatalmas apparátus, amely ma a modern államban a h. p.-t feltételezett hadicéllal szervezi — elsősorban a vezérkarok és az egész katonai és katonai vonatkozású igazgatás — nemzetközi apparátussá alakulva át, ugyanezt a szervezőmunkát nem a h. p. fejlesztése, hanem visszafejlesztése és ellenőrzése érdekében végzi, akkor nyerünk némi képet azokról az igazgatási feladatokról, amelyek a béke hatásos szervezetének előfeltételei.

Aligha kétséges, hogy annak a nemzetközi ellenőrzésnek, amely csakugyan elnémíthatná a kölcsönös gyanakvást és ellenértékül szolgálhatna a leszerelés kockázatának, olyan behatónak kellene lennie: az ipar, kereskedelem, népesedéspolitikai, közlekedés, vegyészet, sport, közoktatás, repülésügy, sajtó stb., stb. oly széles területeire kellene kiterjednie, ami a mai államot valósággal nemzetközi gyámság alá helyezné s a szuverenitás mai fogalmát megbontaná.

A biztonság megszervezéséhez kétségkívül hozzátartoznék még a jogsértés esetére szóló garanciák hatásos megszervezése. Ez aligha lehet az angol javaslatok szerinti konferenciázás, hanem sokkal inkább a francia javaslatok szerinti nemzetközi rendőri és fegyveres erő. Ezt kívánja a hadviselés mai technikája amely meglepetésekkel, rajtaütéssel fenyeget s amelynek végső ellenszere csakis az azonnali viszonzás lehet.

A nemzetközi ellenőrzés és végrehajtás ilyen megszervezése azonban még csak biztonságot jelentene. Obligatórius nemzetközi bíraskodás egészítené ki a tágabb értelemben vett végrehajtást. Ez a szervezet azonban mindaddig tökéletlen és a statusquo-n túlmenő igények számára elfogadhatatlan, amíg az

igazság és méltányosság új jog alkotásának megszervezése útján nem érvényesülhet a biztonság rendszerén belül. Ez gyakorlati példán szemléltetve annyit jelentene, hogy pl. a revízió — nemcsak a magyar revízió, hanem bármely nemzetközi jogszabály megváltoztatása — nem az érdekelt felek beleegyezésétől, hanem a nemzetközi jogalkotó testület többségi szavazatától, parlamentáris határozatától, törvényhozásától függene.

Ez a szervezet ma utopisztikusnak látszik. De ha igaz, hogy minden jog az alaki biztonság és az anyagi igazság küzdelméből hasonló szervezetben született, akkor az is igaz, hogy ennél nem sokkal kevesebb a nemzetközi béke hatásos szervezetének az előfeltétele. Csak sajnálni lehet, hogy a leszerelési konferencián oly kevés delegáció végzett konstruktív munkát az igazi előfeltételek megvilágításával, ami egyebek között a magyar álláspont igazolásának is — amely az anyagi igazság hatalmas szervezetei principiumát képviseli — kitünő alkalma lett volna.¹³

¹³ *Kelsen* két kitünő tanulmányában (Unrecht und Unrechtsfolge im Völkerrecht (= U.) ZföR XII (1932) 481—608 és Die Technik des Völkerrechts und die Organisation des Friedens (= T.) ZföR XIV (1934) 240—255) világítja meg, saját jogelméleti álláspontja alapján, a nemzetközi jog technikai alkatát és a békeszervezés jogtechnikai feltételeit. Ezek a remek tanulmányok valóságos mintaképei annak a fogalomrendező munkának, amelyre a nemzetközi jogpolitika és a különböző béketörekvések annyira rászorulnak. A fogalmak tisztázásának *Kelsen* által járt útját véljük követni, amikor gondolatmenetére néhány kritikai megjegyzést teszünk.

Ami a *nemzetközi jog technikai alkatát* illeti, *Kelsen* alaptétele az, hogy a nemzetközi jogot *jogrendként* csak akkor lehet felfogni, ha a háborút csakis mint *jogkövetkezményt*, mint a nemzetközi jog megsértésének szankcióját, engedi meg (U. 583). Hogy a tételes nemzetközi jognak csakugyan ez a szabálya, azt *Kelsen* abból következteti, hogy az államok, a történelem tanúsága szerint, az általuk folytatott háborúkat rendszerint az ellenük elkövetett jogsértésre való hivatkozással szokták igazolni (U. 580, T. 244). Sajátságos ellenmondásban áll azonban ezzel a következtetéssel *Kelsen*-nek az az érvelése, hogy abból, miszerint az államok a *végzsükség* jogát a gyakorlati esetekben nem szokták általában tagadni, hanem csupán annak a konkrét esetben az ellenfél részéről állított fennforgását vitatni, nem lehet a végzsükség jogának elismerésére következtetni, mert hiszen ez a gyakorlatot a „posito, sed non concessio“ értelmében is lehet magyarázni (U. 566). Csakhogy ha a végzsükség jogának rendszerint csak *in concreto* történő tagadásából nem lehet annak *általában való* elismerésére következtetni, hogyan lehet akkor a háborúnak ugyancsak *in concreto* jog-

3. A szuverenitás alkonya.

Eddig azt igyekeztünk kimutatni, hogy a h. p., a t. h. és a sz. b. azonos természetű, bár ellenkező előjelű problémák. Ennek a tételünknek egyik következése, hogy egyaránt megbontják a szuverenitást. Ezt is ellenkező értelemben: a t. h. annak túlfeszítése, a sz. b. pedig annak kiküszöbölése által.

sértésre való hivatkozással történő viseléséből annak *általában való* elismerésére következtetni, hogy csakis jogsértés következményeként lehet helye háborúnak? Vajjon ez utóbbi gyakorlatot nem lehetne-e a „posito sed non concessio“ mintájára akként értelmezni, hogy az államok, a háborúhoz való, előzetes jogsértéstől független, joguknak fenntartásával, a jogsértésre való hivatkozással csak *többletjogcimet* vindikálnak maguknak a háborúhoz?

Az Egyesüségokmány 15. cikkének 7. bekezdése, amikor a nem egyhangúlag megszavazott tanácsi jelentés esetére azt mondja, hogy a tagállamok „se réservent le droit d'agir comme ils le jugeront nécessaire pour le maintien du droit *et de la justice*“, inkább arra az értelmezésre nyújt alapot, hogy ily esetben a háború nem csupán a *tételes jog*, hanem az attól esetleg különböző *igazságosság* sérelmének a megtorlásoképpen is kifejezetten meg van engedve (V. ö. Ray, Commentaire du Pacte de la Société des Nations, 1930, 486—487).

Kelsen-t a fenti felfogásra a jog *kényszerelmélete* indítja. A nemzetközi jog, a háború korlátlan szabadsága esetén, szerinte lehetne ugyan *normatív rend*, de nem lehetne *jogrend*. Jogrend csak ott van szerinte, ahol a kényszer alkalmazása kizárólag a rend megsértése esetére van megengedve (U. 583). Jogközösséggé akkor válik valamely közösség, amikor annak rendje a kényszeralkalmazást *monopolizálja* (U. 584). Voltaképpen azonban *nem ez*, a jogot a kényszer *rendjeként* és annak *korlátozásaként* szemlélő felfogás, hanem az a döntő *Kelsen*-nél, hogy a jogot *kényszerrendelő* szabályként fogja fel, hogy a jogkövetkezmény szerinte *csakis kényszeraktusban állhat* (U. 482). Nézetünk szerint a kettő — a jog, mint kényszer *korlátozó* vagy mint kényszer *rendelő* szabály — nemcsak, hogy nem ugyanaz és nemcsak, hogy szükségképeni logikai kapcsolatban nem áll egymással, hanem az előbbi kényszerelméletnek egyáltalában nem is nevezhető. A kényszerelmélettel szemben máshol foglaltunk állást (Rechtssoziologie, 1934, 199—241). Itt csak annak hangsúlyozására szorítkozunk, hogy a jogot a kényszer *korlátozásaként* szemlélő felfogás nem zárja ki, hogy a nemzetközi jogot a háború megengedett volta esetén is jognak tekintsük. Ha a nemzetközi szokásjog által meghatározott eljárások, azaz magatartásminták és azoknak megfelelő tényleges magatartások, a valóságban általában érvényesülnek, ha békében és háborúban meg lehet állapítani, hogy a nemzetközi életben is eljárásrendszer működik, amely elvont szabályoknak a konkrét esetekkel való összhangjában áll, és hogy nemzet-

Az az állítás, hogy a t. h. a szuverenitást megbontja, első hallásra paradoxnak tűnik fel. Hiszen a t. h. az államhatalomnak, az állami beavatkozásnak a maximumra emelését feltéte-

közi téren ez az eljárásrendszer a legfejlettebb, akkor van nemzetközi jog. Ennek fennállása független attól, hogy a háborút megengedi-e? A kényszer *korlátozásának* kívánatos, de nem egyedül lehetséges módja annak *teljes monopolizálása*. De még a háború korlátozása is lehetséges anélkül, hogy egyedül jogsértés szankciójaként lenne megengedve.

De még tovább menve, ép *Kelsen* ragyogó fejtegetései nyomán azt kell állítanunk, hogy ha a háború csakis mint jogsértés szankciója szerepelhet, az így elképzelt szabályrendszer, ép az igazi kényszerelmélet szempontjából, nehezen lenne jogrendszernek nevezhető. *Kelsen* maga helyesen hangsúlyozza a nemzetközi jognak azt a fogyatékoságát, hogy a jogsértés egyértelmű megállapítására nincs berendezése. A jogsértés kérdésében sem békefórum, sem a háború nem hoz döntést. Nemzetközi jog alapján nem lehet *objektíve* megállapítani, hogy a háború a jogsértés szankciójának jellegét viseli-e magán (U. 597). S így azt sem lehet megállapítani, hogy valamely háborúban a jogkövetkezmény érvényesült-e? (U. 598). Hogy a jogsértés esetére kilátásba helyezett kényszeraktus, a háború, mint szankció, érvényesül-e, az *meg nem állapítható* és ezen felül *valószínűsége egészen problematikus* (U. 606—608).

Ha már most valaki a jog lényeges kriteriumának tekinti, hogy jogsértés esetére kényszeraktust rendel és azt is, hogy a jogi normák tartalma és a tényleges történések valósága közötti eltérés ne lépjen túl egy bizonyos mértéket (U. 583), akkor nézetünk szerint az a körülmény, hogy úgy a jogsértés ténye, mint a jogkövetkezmény érvényesülése *merőben problematikus*, lényegében veszélyezteti a nemzetközi jog *jogi* jellegét. Az a követelmény ugyanis, hogy a normatartalom és a tényleges történet eltérése ne lépjen túl bizonyos mértéket, annyit jelent, hogy az utóbbiról a norma *még leolvasható*, azaz *objektíve megállapítható* legyen. Vagyis, hogy a jogrend ne csupán kényszerrel *rendeljen*, hanem kényszerrel *érvényesíttessék* is. Ha épen ez a körülmény az, amelyre sem *előre számítani*, sem pedig *azt utólag megállapítani* objektíve nem lehet, akkor jogrendről a kényszerelmélet értelmében aligha lehet szó.

E kritika nem zárja ki, hogy a *békeszervezés technikai feltételei* kérdésében *Kelsen* felfogását számos pontban kövessük. Igaz ugyan, hogy a jog és a béke szervezése a legszorosabban összefügg. Igaz, hogy már a legprimitívebb jog is „szervezi” a békét, amikor a kényszerrel korlátozza. Amennyiben nemzetközi jog érvényesül, annyiban a nemzetközi béke is, bármily csökevényesen, „szervezve” van. A békeszervezés mai kérdése nem egészen a jog léte vagy nemléte kérdése, hanem csak a *tökéletesebb*, különösen az állami jogrend belső békefunkcióját megközelítő, nemzetközi jogszervezés problémája. Ennek megoldásához pedig, *Kelsen* programját, mint jogpolitikai minimumot bár helyeselve, annál mégis sokkal többet kell követelnünk.

lezi. Úgy tűnik fel, hogy soha nem olyan teljes az állam szuverenitása, mint épen háborúban.

Azonban ép ezt a hagyományos felfogást teszi kétségessé a t. h.-nak az a racionalizált, elvonatkoztatott fogalma, amely-

Kelsen nézete szerint a békeszervezés első és legfontosabb lépése a *nemzetközi bíráskodásnak* általánosan kötelezővé tétele. A jogalkotás megkönnyítését is, aminek szerinte is az egyhangú akaratnyilvánítás követelménye az akadályja és amelynek legsürgetőbben érzett alkalmaként ő is a békeszerződés szerinti statusquo túlhaladását említi, a nemzetközi *bíró-ság jogalkotó tevékenységétől reméli* (T. 247). A jogsértés *megállapításáról* való lemondás sokkal fontosabb lépés, mint az *önsegélyről* való (T. 248). Csak helyeselni lehet azt a megjegyzését, hogy a leszerelés nemzetközi végrehajtóhatalom előzetes megszervezése nélkül illúzió (T. 248—249). A kötelező bíráskodás megszervezése azonban a végrehajtás megszervezését logikailag és történetileg megelőzi (T. 250). Jogtechnikailag fontos lépés a bírói ítélet végrehajtására szóló kölcsönös kötelező segélynyújtás rendszere, amely már átmenet a központi végrehajtóhatalom megszervezéséhez (T. 253). Végül a magánszemélyek nemzetközi kereseti jogának megadását (T. 253) és a bíróság ténymegállapító tevékenységében segédkező rendőrség megszervezését ajánlja (T. 254).

Amikor tanulmányunk szövegében a h. p. és a t. h. ismeretéből igyekeztünk eljutni a békeszervezés technikai feltételeihez, teljesen magunkévá tettük *Kelsen*-nek azt a szép gondolatát, hogy a béke szervezőjének, épúgy, mint a sebésznek, előbb a bajt és a szervet kell jól ismernie, mielőtt operálná (T. 241). *Kelsen* e programját *Kelsen* módszerén túlmenően is követjük, mert nem elégedtünk meg a jog technikájának tanulmányozásával, hanem a háború technikájára is kiterjeszkedtünk. Ennek megfigyelése indított arra a gondolatra, hogy a bajt, amely — mint a h. p. és a t. h. mutatja — a gyökerekig hatol, csakis a gyökerekig ható kezeléssel lehet gyógyítani. Ezért a hatásos *békeszervezés feltételeire* vonatkozó eredményünk épúgy *túlmege* *Kelsen* programján (bár azt magában foglalja), mint ahogy a *nemzetközi jog alkatára* vonatkozó követelményeinél *kevesebbel* is beérjük. Azaz nem kívánjuk a nemzetközi jogot *szépiteni* oly értelmezésével, mintha a háborút csakis jogsértés szankciójaként ismerné, de nem is elégszünk meg a békeszervezés feltételeiből *kevesebbel*, mint amennyi a h. p.-t tényleg paralyzálni képes. Elismerjük viszont, hogy *Kelsen minimális* programja elsősorban az azonnali megvalósíthatóság vonalát keresi. Elismerjük, hogy a feltétlenül kötelező bíráskodás és a kölcsönös segélynyújtás rendszere hatalmas lépés lenne. Csak abban kételkedünk, hogy addig, amíg a h. p.-nak vagy legalább legfontosabb kulcselemeinek nemzetközi ellenőrzése, a nemzetközi végrehajtásnak és jogalkotásnak megszervezése hiányzik, józanul lehet számítani a háború elkerülésére. A szervezethez nemcsak azon múlik, hogy mi szabad — a háború tilalmát már a Kellogg-paktum tartalmazza — hanem elsősorban azon, hogy mire lehet józanul

hez a h. p. vezet. A t. h. *racionalizált* háború. Az összes katonai, technikai, gazdasági és társadalmi tényezőket a hadicélra *racionálisan* kihasználó háború. A tudományos alaposság legszigorúbb mértékei szerint vezetett háború.

mérlegelt *valószínűséggel* számítani. Már pedig a feltétlenül kötelező bíraskodás és segélynyújtás rendszere sem több *előírásnál* mindaddig, amíg a h. p. legintenzívebb szervezése az államokon belül korlátlanul folyik. A fegyverkezési versenyben nyilvánuló *tényeket* a szervezés nem hagyhatja figyelmen kívül az elvont *szabályok* bármily szép fejlődés mögött sem. S ha a békeszervezés feltételül a h. p. nemzetközi ellenőrzését és nemzetközi haderővel való paralyzálását jelöltük meg, ezzel még nem a kényszerelméletet írjuk alá. Amíg a háború mai technikája fennáll, az ellen szervezettel védekezni természetesen csak hasonló technikával lehet. De, mint kifejtettük, ellenkező előjelű technikával. A nemzetközi haderő, épúgy, mint az állami végrehajtó hatalom, a szükség esetére való kényszerszankció mellett elsősorban a kényszerszankció szükségének a csökkentését jelenti. A szervezetnek sohasem a rendelkezésére álló kényszer a végső biztosítéka, hanem az csak symboluma annak, hogy kényszerre ritkán van szükség. Maga a szervezet is csak módszere, eljárási apparátusa annak a *szervezetlen* akaratnak, amely rajta keresztül hatásosan érvényesül, amely nélkül azonban a legtökéletesebb szervezet is erőtlen.

A h. p., a t. h. és a sz. b. összefüggéseinek szociológiai megfigyelése arra tanít, hogy a sz. b.-ben józanul mérlegelt valószínűséggel csakis a nemzetközi igazságszolgáltatás, végrehajtás és jogalkotás olyan megszervezése esetén lehet bízni, amely a szuverenitásba mélyen belenyul. Szervezett jogalkotás nélkül a rugalmas jogfejlődés, igazságszolgáltatás nélkül az objektív jogalkalmazás, végrehajtás nélkül pedig az ellenőrzés és jogérvényesítés hiánya veszélyezteti a béke rendszerét. Különösen kétséges, hogy a bíraskodástól lehet-e várni, mint *Kelsen* reméli, a nagyvonalú jogalkotást? A primitív jogfejlődés analógiái itt esetleg félrevezetők is lehetnek. Ha az alaki biztonság és az anyagi igazság *arányos* fejlődése a legbiztosabb útja a jog nyugodt fejlődésének és ha a nemzetközi jogalkotás a modern racionalizált törvényhozás legtökéletesebb módszereit is próbára tenné problémáinak óriási méreteivel és szakszerűségével, akkor nem tulszáz azt mondani, hogy a békeszervezés bármelyik ágának — igazságszolgáltatás, végrehajtás, jogalkotás — elhanyagolása olyan biztosító szelepeket zár el, amelyeknek rossz működése az egész gépezet felrobbantásával fenyeget.

Nézetünk szerint a béke hatásos szervezése nagyobb áldozatokat követel a szuverenitástól, mint amennyivel *Kelsen* megelégszik. *Kelsen* az, aki a szuverenitás *relativizálódását* a legszebben kimutatta. Minden relativizálódás ellenére is azonban a szuverenitásnak ma is tartalma van, amely sokkal több, mint amit az sz. b. megenged. A nemzetközi jogban az *egyhangúság követelménye*, az állami szervezetben pedig

A háború *racionalizálásának* ezek a szigorú követelményei ugyanakkor, amikor az államhatalmat maximális beavatkozásra indítják, egyszersmind szoros korlátok közé szorítják annak gyakorlását. Először is abban az értelemben, amelyben minden *verseny* szoros korlátok közé szorítja a versenytársak akciószabadságát. Másodsorban annyiban, amennyiben a racionalizált versenyben a legkisebb műhiba is óriási *kockázatot* jelent, hamarosan megbosszúlja magát és ennek a kockázatnak a racionalizálással arányos növekedése természetes féke a nyílt küzdelem kitörésének. Harmadszor azért, mert a racionalizálással arányosan a *koalícióra* való törekvés is növekszik, ami úgy korlátozza az egyes állam akciószabadságát és csökkenti a versenyfrontot, mint a tőkekombináció az egyes tőkés akciószabadságát és versenyfrontját. Végül minél több helyzeti erőtegyező racionalizált érvényesülése válik lehetővé a t. h.-ban, annál inkább csökken a stratégiailag autark hatalmak száma (Európában csak néhány állam rendelkezik az összes szüksé-

a külügyi, pénzügyi, hadügyi és területi felségjogban nyilatkozó *nemzetközi autonomia* olyan tömbje a jogi helyzeteknek, amely az állami szuverenitásnak ezt a, ha úgy tetszik, csökevényét (amelynél sokkal többet azonban a valóságban sohasem jelentett) messze föléemeli bármely más jogközösség szervezettségének. A szuverenitásnak ez a ma is fennálló tartalma úgyszólván egyértelmű a h. p. feletti kizárólagos rendelkezéssel. Mihelyt a békeszervezés hozzányul a h. p.-hoz, a szuverenitásnak szükségképp csökkennie kell mai tartalmában.

Itt ismét nem szabad elsiklani afelett, hogy bármennyire helyes is elméletileg a szuverenitást mint pusztán „közvetlenül nemzetközi jog alatt állást (Völkerrechtsunmittelbarkeit)“, mint a nemzetközi *jogerőnek* nagyszabású joglogikai alakzatát, mint *autonomiát* felfogni, amely elvileg miben sem különbözik a községi, törvényhatósági, bírói vagy egyetemi autonomia logikai alkatától, ennek az *állami autonomiának* a tételes jogi tartalma — főképp a területi, pénzügyi, hadügyi és külügyi hatáskör kiépítése következtében — összehasonlíthatatlanul gazdagabb, mint a többi jogtechnikailag analog jelenségeké. Alig kevesebb, mint valaha is volt. Itt az elméleti átértelmezés ismét csak szépítőleg elfedi a tények relativ változatlanóságát. Ezért vagyunk kénytelenek ismételten hangsúlyozni, hogy a szuverenitás mai tartalmának lényeges csökkentése nélkül nincs hatásosan sz. b. Világos, hogy akár a jogalkotás megszervezése az egyhangúság követelményének elejtésével, akár a feltétlenül kötelező bíraskodás bevezetése, akár a nemzetközi ellenőrzés és végrehajtás megszervezése mélyen belenyul a szuverenitás mai állományába.

ges tényezőkkel, különösen iparüzemekkel és nyersanyagokkal), ami a többi hatalmak függését eredményezi.

A h. p. és a t. h. a háborúnak oly elvonatkoztatását (abstrahálását), túlracionalizálását és eszmeiesítését (spiritualizálását) jelentik, amely annak értelmét olyasformán változtatja meg, mint ahogyan az istenség vagy a királyság eszméjének személytelenítése, túlságos elvonatkoztatása, túlracionalizálása és spiritualizálása annak értelmét gyakran az elenkezőre (pantheizmus, atheizmus, köztársaság) fordítja. Ennek oka az, hogy ez a spiritualizálás oly átfogó összefüggésbe hozza a háború megszokott jelenségét annak legvégső okaival és lehetőségeivel, hogy az részletkérdéssé válik a nagy összefüggésben. A hadviselés és fegyverkezés tudományos, technikai, mechanikai, kémiai, gazdasági, ipari és kereskedelmi *racionalizálása* ennek a tulajdonképeni katonai műveletektől való *elvonatkoztatásának* és *spiritualizálásának* egy-egy oldala. Ily értelemben tüntetné el a határokat is azok spiritualizálása, amiről ma sokat beszélnek, de amiért keveset tesznek.

Ebben az értelemben roncsolja a t. h. a h. p.-nak azt a gyűjtősymbolumát is, amelyet szuverenitásnak nevezünk. A modern állam területi, hadügyi, külügyi és pénzügyi felségjoga ugyanis mintegy gyűjtőfogalma annak a képességének, hogy a háború legfontosabb helyzeti tényezőivel maga rendelkezik. Minél szorosabb korlátokat von a *racionalizált* háború és az azt megelőző fegyverkezési verseny a helyzeti tényezők tetszés szerinti időben és módon való aktualizálásának vagyis a háború megindításának, annál inkább válik tartalmatlanná és névlegesé a szuverenitás. A racionalizált verseny, a kockázat megnövekedése és a koalíció tehát nemcsak túlfeszíti az állami szuverenitást, hanem — mint valami fenyegető globális tiltószankció — egyúttal szoros korlátok közé is szorítja és gátat vet könnyelmű, irracionális érvényesítésének. Végső elemzésben tehát a t. h. azért csökkenti a szuverenitást, mert az *észszerű* cselekvés szabadsága szűkebb, mint az *önkéntes* cselekvésé. A háború racionalizálása és spiritualizálása szükségkép odavezet, hogy számos konfliktus, amely egyébként háborúra vezetne, papiroson, azaz békésen, nyer elintézését.

Ha van tanulsága azoknak a józan fejtegetéseknek, amelyekkel *Morretta* ezredes a jövő háborúra vonatkozó hadtudo-

mányi elméleteket — a légi háború (*Douhet*), a kémiai háború, a mechanizált hadviselés (*Fuller* és az újangol iskola), a motorizált hadviselés (*Camon, Alléhaut*), a nagy lököerejű kis hivatásos sereg (*Seeckt*) és végül a politikai rajtaütés háborúja (*Guadagnini*) elméleteit — bírálja és valószínű értékükre redukálja,¹⁴ akkor ez a tanulság abban áll, hogy a holnap háborúja végtelenül nagyobb kockázatot jelent, mint eddig bármikor. Az a katonai tudós, aki észrevette, hogy a leszerelés könnyebb lett volna a XVIII. században, amikor a hivatásos seregek a lakosság többi részétől jól megkülönböztetve harcoltak, azt is elmondhatta volna, hogy a végsőkig racionalizált t. h. egyúttal sokkal kockázatosabb és a szuverenitás könnyelmű gyakorlását csúfosabb kudarccal vizonzó vállalkozás, mint a XVIII. századbeli.

A nagy háborúnak *Hersch*¹⁵ által 13 millióra becsült hősi halottja és a polgári lakosságot érintő 28 millió (Európa 12 millió) halálozási többlete, valamint 215 milliárd aranydollárnyi költsége esetleg el is törpühet arányaiban a jövő háború apokalyptikus méretei mellett, amelynek előkészítésére a világ évente, az *Annuaire Militaire*-ben bevallott adatok szerint is, — 4—5 milliárd aranydollárt áldoz. A pusztítás méreteit csak gyorsasága fogja esetleg enyhíteni.

Minél racionalizáltabb tehát a háború — és a h. p. tökéletes megszervezése a t. h.-t a legracionalizáltabb háborúvá teszi — annál inkább szab határt a szuverenitás könnyelmű, irracionális érvényesítésének vagyis végeredményben a h. p. aktualizálásának. *Valamelyik* fél részéről ugyanis ez mindig észszerűtlen és pedig *mind beláthatóbban* észszerűtlen lesz, ami a háború akadályá.

A katonai szövetség, a koalíció-háború lehetősége egyik legfontosabb helyzeti tényező. A t. h. azt is jelenti, hogy a nemzetközi társadalom kölcsönös függésénél, interdependenciájánál fogva nem elszigetelt államok, hanem csak szövetségi rendszerek háborúja képzelhető. Ezek közül — *caeteris paribus* — annak győzelme valószínűbb, amely szorosabban van szervezve.

¹⁴ *Morretta*, *Wie sieht der Krieg von morgen aus?* 1934.

¹⁵ *Demographic Effects of Modern Warfare, What would be... stb.* c. id. műben, 274—314. l.

Ez a szorosabb szervezés ugyanazokat az áldozatokat követeli a szuverenitástól, mint a béke megszervezése. A t. h. kimenetele pedig alkalmasint csak még parancsolóbbá tenné a békeszervezésnek e követelményeit. A t. h. tehát a régi aranymondás — *si vis pacem para bellum* — mintájára valóban a szuverenitás csökkentését készíti elő.

A t. h. oly túlfeszítése a szuverenitásnak, amely azt okvetlenül veszélyezteti előkészítésében, végrehajtásában és visszahátasában egyaránt. A béke megszervezése pedig — mint láttuk — egyenesen a szuverenitás csökkentését követeli. Ha ezt még bizonyítani kellene, akkor *Lefebure* módszerére hivatkoznám, amely egyúttal a t. h. és a sz. b. problémáinak azonoságát is szemlélteti.

A h. p. racionalizálását vagyis ellenőrzését és szabályozását *Lefebure* a „konverziós haladék“ gondolatával teszi lehetővé. *Lefebure* elgondolása az, hogy a „tudományos leszerelés“ technikai szempontból a hadiipari üzemszervezés megfordítottja. Olyasféle feladat, mint a lövegeit hátrahagyó tűzérségé, amely azokat egy nélkülözhetetlen alkatrész eltávolításával teszi használhatatlanná. A tudományos leszerelésnek is a h. p. kulcselemeit kell eltávolítania. A hadiipari szervezésnek legkényesebb pontja az az *időhaladék* („conversion lag“), amely a termelés expanzióját hátráltatja. Az U. S. A. 12—20 hónapra becsüli a békeipar hadiiparrá átállításának haladékát. Szinte klasszikus az az adat, hogy az USA-ban gyártott ágyúk közül csupán 4 db érte el a frontot 19 hóval a hadüzenet után, holott 1917—1918-ban az ágyúgyárak száma 18 hó alatt 4-ről 19-re emelkedett s a leggyorsabb gyár 8 hó alatt kezdte meg az első 155 mm tarack szállítását. Ezeknek az időhaladékoknak az a jelentősége, hogy ha a leszerelési egyezményben engedélyezett quota gyártásához szükséges üzemi kapacitást békében nem lépik túl — amit ellenőrizni kell — akkor a nagyobbarányú ellenségeskedés megkezdése kiszámítható haladékhhoz van kötve — amely ugyan fegyvertípusonként különböző, de egészbenvéve mégis 6 óra tehető — és ez az időhaladék lehetővé teszi a konfliktus békés megoldását.

---

¹⁶ *Lefebure*, Scientific Disarmament, 1932, Common Sense about Disarmament, 1932.

Lefebure módszere, amelyet természetesen át lehetne vinni a hadiipari szervezés teréről a távolabbi helyzeti tényezőkre is — azoknak mindenütt a konverziós haladékhoz hasonló kulcs-elemeit szemelve ki — világosan szemlélteti, hogy a t. h. és a béke megszervezésének a programja azonos. A különbség csak annyi, hogy amit az egyik megkönnyíteni akar, azt a másik megnehezíteni törekszik. Ez a különbség érzelmileg és politikailag lehet egy világ különbsége, technikailag azonban nem jön tekintetbe.

Mindkét esetben csak akkor sikeres a szervezés, ha az összes helyzeti erőteényezők helyesen vannak számontartva, értékelve és rangsorolva. A h. p.-nak ugyanis mélységi tagozódása van. A földrajzi, technikai, katonai, pénzügyi tényezők mögött a nagy gazdasági, politikai és morális tényezők működnek. Ezek mögött is még irracionális faji, nyelvi, vallási és ideológiai tényezők dolgoznak. Csupán mindezeknek együttes megszervezése oldja meg a t. h. és a sz. b. kérdését, amiből jól láthatók a feladat fantasztikus méretei. Kapitalizmus vagy antikapitalizmus, sécurité-politika vagy revízió-politika, autonóm vagy autoritár erkölcsi felfogás, materialisztikus vagy idealisztikus, internacionalista vagy nacionalista ideológia a szervezésnek határt és utat szabnak mindkét esetben.

A háború vagy a leszerelés óriási kockázatát felelősséggel vállalni csak akkor fogják, ha mindezen tényezők szervezése, racionalizálása kellő biztosítékot látszik majd nyújtani a kudarc ellen. Mindaddig, míg a politikát a józan észnek csak a legkisebb mértéke is vezeti, a tökéletes szervezés megközelítése előtt sem leszerelési papirosegyezmény, sem háborús kaland sikerében nem bízhatik.

Az elmondottak alapján nem nehéz belátni, hogy a nemzetközi béke megszervezésének még mindig a szuverenitás a legkomolyabb akadálya. Akadálya a nemzetközi jogalkotás, végrehajtás és igazságszolgáltatás megszervezésének egyaránt. Akadálya a biztonsági és revíziós politikának egyaránt. Mindezen akadályok *symboluma* az egyhangúság követelménye, amely végeredményben minden nemzetközi kötelezettséget a kötelezett belátásától tesz függővé.

Sajátságos, hogy a szuverenitás szívós védelmét első-sorban annak az angolszász felfogásnak köszönhetjük, amely

a nemzetek háborúját léptette a szigorúan katonai háború helyére. A szuverenitáshoz való makacs ragaszkodás csak addig indokolt, amíg a béke megszervezését egyoldalúan a biztonság, nem pedig egyúttal a méltányosság szempontjai szerint, a statusquo merev rögzítése, nem pedig az azon túlmenő igazságos igények (revízió) érvényesítése érdekében akarják megvalósítani.

A biztonsági politika elérte a leszerelés és biztonság egybekapcsolását, a revíziós egyenjogúsági politika pedig a leszerelés és méltányosság összefüggésének felismerését. Béke, biztonság, igazság csak együttesen szervezhető. A béke szervezete vagy papíron marad vagy pedig megbontja a szuverenitást. Megbontja, mert biztonság és igazság nélkül nincs leszerelés, sem szervezett béke, ámde a biztonság és az anyagi igazság érvényesülése a szuverenitás megbontását, a kollektív jogalkotást és végrehajtást követeli.

Ennek az értekezésnek az a két szerény elméleti tétel az eredménye, hogy a t. h. és a sz. b. azonos, bár ellenkező előjelű problémák és hogy mindkettő megbontja a szuverenitást. A kritikusnak szent joga az elmélet primhegedűjének vezérmotívumai mögött a politikai vagy világnézeti állásfoglalás orgonapontját keresni. Remélem, hogy ilyet kritikusaim hiába keresnek. Nézetem szerint a tudomány egyetlen feladata, hogy világítson s lealacsonyítja magát, ha agítál. Mégis annak a kritikusomnak lesz igaza, aki azt mondja majd, hogy a politikától való tartózkodás is egy fajta politika. Ebben az értelemben fogva fel, a fenti két szerény elméleti tétel mögött annak a rohamnak a dobjai peregnek, amelyet a józan ész és a tudomány hatalmába vetett hit katonái vezetnek úgy a ködös ábrándok hajszolása, mint az elvakult szenvedélyek tombolása ellen.

Dr. IVÁNYI BÉLA

ADALÉKOK RÉGI ORSZÁGGYŰLÉSEINK

RÁKOS NEVÉHEZ

Az 1912-ben megjelent Békefi-Emlékkönyv-ben Divéky Adorján: „Magyar hatások a lengyel multban“ címen egy dolgozatot tett közzé, amelyben többek közt azt igyekezett bizonyítani, hogy a lengyel közjogban előforduló „*rokosz*“ szó (olv.: rokos), amely a lengyel nemesség fegyveres gyűlését jelenti, s amely gyűlésnek feladata a lengyel nemesség érdekeit védeni a királlyal szemben, tulajdonképpen a magyar Rákos szóból származik. Divéky ezenkívül összefüggést keres a XVI. század elei magyar fegyveres országgyűlések és a lengyel rokosz *intézménye* között is. Különösen az 1505. és 1525. évi rákosi és hatvani fegyveres országgyűléseink lefolyásából óhajtja nemcsak a rokosz szó, hanem az intézmény eredetét is levezetni.¹

Divéky a rokosz, rakosz, Rakos, Rokos szónak a lengyel forrásokban való előfordulására is hoz fel néhány példát. Nincs kizárva, sőt valószínű, hogy a lengyel rokosz szó tényleg a magyar Rákos szónak ellengyelesített alakja, azonban arra már nincs megnyugtató bizonyítékunk, hogy a rokosz intézményét a lengyelek valóban tőlünk vették volna át.

Divéky ezen dolgozatával foglalkozik Szabó Dezső, aki: „Rákosnak hívták-e Magyarországon az országgyűlést?“ című 1914-ben megjelent cikkében² kimutatni igyekszik, hogy Magyarországon az országgyűléseket sohasem nevezték Rákosnak, hanem a Rákos szót mindig csak mint helynevet használták, következésképpen a lengyel rokosz intézménye aligha magyar eredetű.

Szabó Dezső most említett cikkében többek közt arra az eredményre jut, hogy mivel inkább a Habsburgok kancelláriá-

---

¹ Békefi-Emlékkönyv, Budapest, 1912. 140—143. ll.

² Századok: 1914. évf. 760—766. ll.

jában nevezték a magyar országgyűléseket Rákosnak, emélfogva a rákos-rokosz szó inkább a német-lengyel, mint a magyar-lengyel érintkezéseken keresztül került a lengyel nyelvbe.

Szabó Dezső azon állítását, hogy a magyarok az országgyűlést nem nevezték Rákosnak, az egykorú és közelegykorú források valóban igazolják,³ viszont első adataim arra, hogy német földön a magyar országgyűlést *Rákosnak* nevezték, nem a német-római császári kancelláriából valók. Ez a körülmény tehát korántsem bizonyíték arra, hogy a magyar országgyűléseket ezen kancelláriában *már korán* Rákosnak nevezték. Idézendő adataimból arra nem lehet következtetnünk, hogy a német császári kancellária a magyar országgyűlések megjelölésére a *Rákos* nevet a XV. században már esetleg olyan sűrűn használta, hogy ez az elnevezés a kancellárián kívül is széltében elterjedt.

A *Rákos* szó ilyen értelmű használatára az első adatom 1497-ből való. Ugyanis a brandenburgi örgrófok ma Münchenben őrzött levéltárában van többek közt egy irat, amelynek ez a címe: „Acta unnd geschicht dess *Rakusch*, das ist des Lanndtags, so nemlich im lannd zu Vungern gehalten ist. Anno etc. LXXXXVII.“

A magyar törvénytárban 1497-ből decretumot nem ismerünk, noha Kovachich tud egy ezen esztendőben szent Márton nap előestéjére (november 10.) összehívott országgyűlésről, amely „convocata, celebrata, *sed sine effectu dissoluta esse*“. Tud erről éppen a fentidézett irat alapján milleniumi magyar történetünk is⁴ és közli magyar fordításban a szóbanforgó irat első pontját, de már a többi pontról nem emlékszik meg, noha ezek fejezik ki világosan az akkori idők hangulatát.

Igy pl. megemlíti ez az írás, hogy ekkor Erzsébet nap utáni hétfőn (ami akkor november 20-ra esett) „die Lanndtlewt“ kifosztották a zsidókat azon a címen, hogy Krajnában állítólag ezek egy keresztény gyermeket elvittek és megöltek. Ennek az eseménynek a hatása érezhető az országgyűlés által javasolt,

³ Szerémi: Emlékirata Magyarország romlásáról, 71. l., *Brutus*: Magyar históriája II. k. 25. l. — 1498. évi I. és IV. t. c., 1500. és 1504. évi törvények bevezetése.

⁴ Kovachich: Vestigia 431. l. — Szilágyi: A magy. nemzet tört. IV. k. 363. l.

de törvényerőre nem emelkedett törvénycikk tervezet némely pontján is. Így egyik törvénycikk tervezet szövege:

„Item es soll kain Jud anders gan, dann ain Jud, sunst wölle man im nemen was er antragt, das zwischen sein unnd der Christen unnderschied sey“.

Az ezen országgyűlésen együtt lévők hangulata az egyházi férfakkal szemben sem volt kedvező, mert ilyen törvénycikk propositiókat is olvashatunk:

„Item ouch soll kain gaistlich kain weltlichs ampt haben, deszglychen kain weltlicher kain gaystlichs.

Item es soll ouch ain yeder Bischoff dahaimbd beleyben.

Item es soll ouch nyemannds mer dann ain Benefitium haben“. Stb.⁵

Mivel azonban nekünk nem feladatunk ez alkalommal az 1497. évi eredménytelen országgyűlés propositióival foglalkozni, visszatérünk ennek Rákos nevére, s meg kell jegyeznünk, hogy az irat, amely ezt említi, nem a német császári kancelláriában készült, hanem úgy látszik, a brandenburgi örgrófnak valamelyik Budán lévő embere készíthette ezt a jelentésfélélt urának, s talán a már ekkor általánossá vált gyakorlat alapján nevezi a mi országgyűlésünket *Rákosnak*.

A következő idevonatkozó adataink 1500-ból valók. Ebben az évben Fürst Vitus doctor (Veyt von Furst doctor) levelet intéz május 11. vagy 12-én Bécsből Frigyes brandenburgi örgrófhhoz, melyben a következőket írja:

„Gnediger herr, ich bin auss ettlichen ursachenn zu Ofenn auf dem *Rakusch* bei der ko. (nigliche) M^t zue Vnngern gewesen“, a királyi felség „hat auch ain yeden landtherren, er sey furst, bischoff, Graf oder herr auf acht hundert ungrisch guldin, unnd bey vermeydung schwere ungnad auf den gedachten tag zekomen gebotten“.⁶

Ugyanezen évben október 9-én Nürnberg város tanácsa levelet intéz Pozsony város tanácsához, amelyben többek közt a következőket írja: „Nachdem vergangner Zeit zu Ofen auff gemainem *Rackysch* offemlich verruffen und auszgeschrien, ...

⁵ Hauptstaatsarchiv, München, Brand. Litt. No. 1095/2.

⁶ Hauptstaatsarchiv, München, Brand. Litt. No. 1095/4. — A levélben foglaltakra nézve ld.: 1500. évi I. t. c.

das kain Teutscher füro nit weytter damm bisz an die hungrischen Grenitzen handeln oder sein gewerb treiben soll“.⁷

E két levélben közöltekből nyilvánvaló, hogy ha Fürst Vitus és Nürnberg városa 1500-ban már javában Rákosnak nevezik a magyar országgyűléseket, akkor ez a szó német területeken már régen átment a közhasználatba, akár a császári kancellária gyakorlatán keresztül, akár másképpen. Ha már most a XIV—XV. századokban lezajlott magyar országgyűlések megtartási helyeit csak bár felületesen és sebtében számbavesszük, látni fogjuk, hogy 1299-től—1500-ig vagy kilenc esetben tartanak a Rákoson — in campo Rákos — országgyűléseket, még pedig 1299-ben, 1307-ben, 1310-ben, 1318-ban, 1446-ban, 1457-ben, 1490-ben, 1497-ben és 1500-ban.⁸

Leggyakoribbak a Rákoson tartott országgyűlések a XIV. század elején, amikor egymásután négyszer tartanak itt gyűlést, innen kezdve a XV. század közepéig a Rákoson tartott országgyűlésekről nincs adat, mivel pedig a XV. század közepén és annak végén is összesen csak öt rákosi országgyűlésről tudunk, méltán fel lehet tenni a kérdést, hogy vajjon a német császári kancellária mikor kezdte hát a magyar országgyűléseket Rákosnak nevezni? Vajjon nem feltűnő-e, hogy előbb vannak adataink a szó köz- és csak azután annak kancelláriai használatára?

Alig hihető, hogy a *Rákos* szót a magyar országgyűlések megjelölésére a német császári kancellária már a XIV. század közepe felé használta volna, valószínűbb lenne, hogy a szó használata inkább a XV. század közepétől és annak második felében keletkezett akkor, amidőn Magyarország iránt a német császárok behatóbban érdeklődtek, s amidőn III. Friggyessel a magyar király bár nem békés, de mégis sűrűbb érintkezésbe került. Ámde ez mind csak feltevés, találgatás, amelyet semmivel sem tudunk bizonyítani.

Úgy látszik, hogy a XV. század második felében a magyar országgyűlés *Rákos* neve német területen a közönséges szóhasználatban már annyira általánossá lett, hogy városok,

⁷ Kreisarchiv, Nürnberg, Nürnberger Briefbücher 47. kötet, 97/a. l.

⁸ *Kovachich*: Vestigia Comitiorum 151, 157, 180, 181, 253, 288, 407, 431, 434. ll. — Supplementum ad Vestigia II. k. 45, 49, 129. ll.

sőt magánosok is használják, s így felmerülhet az a gondolat, hogy vajjon nem-e a közhasználatból ment át a *Rákos* szó a német császári kancellária gyakorlatába?

A magyar országgyűlésekkel foglalkozó irások, levelek, jelentések természetesen nemcsak az országgyűlés nevével foglalkoznak, hanem magáról a gyűlésről és vele összefüggő egyebekről is érdekes és intim részleteket árulnak el.

Igy pl.: 1518-ban Kázmér brandenburgi örgróf Ansbachból levelet ír a gurcki kardinálisnak, melyben többek közt megemlíti, hogy Waldennsteini Waldauff János titkár amidőn a német császárhoz lovagolt, lovával valami vízárokba esett és a nála lévő levelek a vízbe vesztek, de György brandenburgi örgróf leveléből annyit meg tudott emlékezetében tartani, „das er e. l. alls seinem besonnder lieberrn Herrn und freund schreibt und anzeigt, wie sich der Balfus⁹ jetzt off dem gehalltenn *Lanndtag oder Rackisch* zu Hunngerrn offenttlich horen, das er bei der kayserlichenn Mt. bei zweien stunden allein gewest seÿ, do hab ine kay. (serliche) Mt. einem Kapsz mit brieffenn sehenn lassenn, die gedachter unnser lieber Brueder Marggraf Georg unnd annder Irer kay. (serliche) Mt. geschrieben haben sollenn unnd alles das im Rath zu Hungern gehandelt werd, das wiss kay. (serliche) Mt. — Vff maynung als ob'er, unnser brueder und ander solchs alles der kay. (serlichen) Mt. erofnet etc., das het man ime unnseren Brueder, dem Barlomissa¹⁰ unnd amndern die es kay. (serlich) Mt. und des jungen Konigs halbenn unnderthenigcklich gewenlich und guet maynen off dem gehalten *Rackisch* vil under augen gewennndt, also das unnser brueder und die andern angezeigter des Balfuess⁹ Red halbenn leibs und lebenns inn gefar unnd sorgenn gestanden weren“. György örgróf persze nem akar tovább már Budán maradni.¹¹

Ime tehát a német császár nemcsak az országgyűlésen, de a magyar királyi tanácsban történekről és mondottakról is pontosan értesülve és tájékozva volt.

Ugyancsak 1518-ban Kázmér örgróf a német császárnak is

⁹ Balbi Jeromos pozsonyi prépost, II. Ulászló király gyermekeinek nevelője volt.

¹⁰ Bornemissza János, II. Lajos királynak II. Ulászló által kirendelt egyik gyámja.

¹¹ Hauptstaatsarchiv, München, Brand. Litt. 1239/6—7.

ír egy levelet, melyben többek közt megemlíti, hogy ha a magyar urak 1519. három királyok napjára (január 6.) Budára országgyűlést hívnának össze, úgy György örgróf kéri és üzeni, hogy a német követség erről el ne maradjon, „dann e. (wer) kay. (serliche) Mt. botschafft off die vergangen *Rackysch* habe ein groses ansehen gehabt“.¹²

1525 tavaszán Schreyberstorff Lipót és doctor Weynman János Budáról levelet írtak György brandenburgi örgrófhoz, amelyben többek közt jelentik, hogy: „Auch sal e. (wer) f. (ürstliche) G. (näden) wissen, das herczogk Karoll auch zcum *Rackosz* erfordert ist und vil andere hern mehr“.¹³

Mindezen adatok tehát nem a német császári kancelláriából kerültek ki és eddig nem tudtuk olyan adatot produkálni, amellyel bizonyítani lehetne, hogy a Rákos szó a kancelláriai praxisból mehetett át a közönséges használatba, eddigi adataink inkább azt látszanak bizonyítani, hogy a közönséges szó használatot fogadta el idővel a császári kancellária.

Következő idevágó adatunk 1526-ból való, amikor is december 5-én Bécsből Ferdinánd főherceg egy oklevelet ad ki, melynek a Reichsregistraturbuchban ez a címe: „Mandatum ad *Rakusium* Posoniensem“.¹⁴ Ez az első adat tehát arra, hogy Ferdinánd főherceg kancelláriája használta és ismerte a Rákos szó értelmét.

1527-ből január 13-ról kelezve ismerünk egy iratot, amely a: „Dietrich Spätens Werbung und Instruction“ feirást viseli, s amely „Als nach Abgannng weillendt des durchleuchtigisten Fürsten Herrn Ludwigen Khönig in Hungern“ szavakkal kezdődik. Nem más ez, mint voltaképen János király elleni vádirat, melyben többek közt szó van arról, hogy János „vajda“ jogtalanul foglalta el Budát és hogy „auch über und wider die statut, decret, lanng löbliches herkhumen und gebrauch der Chron Hungern ainen *Räkhusch geen Stuelweissenburg* ausgeschriben und sich daselbs unangesehen das Khünig Ferdinandus ine durch seine Oratores damals schrifftlich berichten lassen, daz weillendt Khünig Ludwigs verlassne Wittib, ain gekhrente Khü-

¹² Hauptstaatsarchiv, München, Brand. Litt. 1239/4.

¹³ Hauptstaatsarchiv, München, Brand. Litt. 1086/6

¹⁴ Staatsarchiv, Bécs, Reichsregistraturbb. I. Ferd. I. kötet, 78/a.iap.

nigin zw Hungern und derselben sambt dem grosz Graffen solch *Räkhusch* allain ausgescriben gebürte...“ stb.¹⁵

Ezen iratban tehát szemére vetik János „vajdá“-nak, hogy mint erdélyi vajda Székesfehérvárra rákóst merészelt összehívni, dacára annak, hogy Ferdinánd követei által írásban tudatta vele, hogy csak az özvegy koronás magyar királyné a nádorral hívhatott volna egybe országgyűlést. János királynak ezt a — Ferdinánd szerint — túlmerész közjogi lépését később is szemére vetik. Így pl: 1527. március 17-én Prágából keltezve Ferdinánd a felsőausztriai tartománygyűléshez intézett instrukciója 2. pontjában ugyancsak felpanaszolja János király ellen, hogy II. Lajos király halála után nem átallotta Budát és más várakat és városokat mindenféle praktikákkal elfoglalni s ezenfelül „ainen *Rakusch*... auszuschnreiben... gen Stuelweisenburg“, ugyancsak II. Lajos király özvegye a magyar törvények értelmében „auch ainen *Rakusch* angesetzt“, a „vajdá“-val pedig tárgyalatott „seinen vermainten *Rakusch* anzustellen unnd bemellter Kungin unnd gross grauen *ordenlichen Rakusch* zu besuchen“. Tehát Ferdinánd itt is kifejti a maga közjogi felfogását, mondván, hogy törvényes (ordenlich) csak az a rákos, amelyet Mária királyné a nádorral hívott össze, a „vajdá“-é nem törvényesen összehívott rákos.¹⁶

Íme tehát Ferdinánd (és nem a német-római császár) kancelláriája voltaképpen 1526-al kezdi a magyar országgyűléseket *rákos*nak nevezni.

1527. szeptember 24-én Budáról György brandenburgi örgróf Vilmos és Lajos bajor hercegekkel tudatja, hogy fivére, Kázmér örgróf, Ferdinánd herceg fővezére „am tag Mathzi apostoli negstverschinen im Schlosz zw Ofen“ meghalt.¹⁷ György örgróf azonban a Ferdinánd által meghirdetett szent Mihály napi országgyűlésen is Budán maradt és csak októberben távozott el innen. Elindulása előtt, október 14-én Budáról levelet intézett titkos tanácsosaihoz, Seckendorff Jánoshoz és társaihoz, melyben írja: „das wir mitsampt derselben unnsers brueders seligenn Leich, nach endung des *Reckisch* auff Michaelis nech-

¹⁵ Hauptsaatsarchiv, München, Königl. Bayer. Allgem. Reichsarchiv Staatsverwaltung 587. kötet, 386/B. skk. II.

¹⁶ Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz, B. II. 21. Band 58.

¹⁷ Hauptstaatsarchiv, München, Staatsverwaltung 587. kötet 382/B. I.

tuergangen ausgescriben uns alhie erhebern unnd mit derselben leich bis gein Hayslbronn zw der begrebnus unnd weiter . . . gein Onolczbach ziehen“.¹⁸

1527. november 3-án Ferdinánd ausztriai herceget és megválasztott magyar királyt, másnap pedig feleségét Székesfehérváron megkoronázták. Ferdinánd siet erről mindenkit tudósítani. Így többek közt november 4-én Augsburg városát is. Ebben a tudósításban sikereivel is eldicsekszik, s többek közt megírja, hogy: „Dermerer tail von allen Stennden diser unnsere Cron Hungern, unnd sonderlich di so vormaln demselben Graf Hannsen anhenngig gewesen, auf unnsere erst ausgescriben *Rakusch oder Lanndtag* in unnsere kunigelichen Stuel und Stat Ofen gehorsamlich erschienen sein“.¹⁹ Így tehát ismét Ferdinánd kancelláriája használja a Rákos szót országgyűlés értelemben.

1529-ben a német birodalmi gyűlésen, mint már sokszor, megint tárgyalás alá került a török elleni birodalmi segély megszavazásának ügye. A birodalmi gyűlési tárgyalásokkal kapcsolatban Magyarországon híre terjedt, hogy György brandenburgi örgróf a birodalmi segély megadását megakartá akadályozni, de a gyűlés a segítséget György ellenkezése dacára megadta. Ezekről a szállongó hírekről Weinman doctor tudósítja is György örgrófit, aki kétségbeesetten védekezik a vád ellen és a doctonhoz intézett válaszában fel is említi, hogy hiszen a birodalmi gyűlés a török elleni segítséget megadta, „und ist dorauf unser bevelch vonn sich zw tragenn, das man einen gemeinen *Rackisch* inn Hungern ausschreiben werden, die wollest uns solchs zeitlich zuor wissen lassæn, wollen wir unnsere entschuldung bei gemeiner Versamblung dermassen anzeigen und uns so wahrhaftiglich entschuldigen lassen . . .“²⁰ Itt a brandenburgi örgrófi kancellária használta a Rákos nevet.

1532. elején a németek elcsíptek egy magyar nyelvű leve-

¹⁸ Hauptstaatsarchiv, München, Brandenb. Litt. No. 328. fol. 61—62. l. — 1528. november 1-ről Budáról Dr. Weynman János írja György örgrófnak, hogy Bécsben megcsináltatta néhai Kázmér örgróf címerét (epitaphiumát), mely Budán a várban, a Nagyboldogasszony templomban lesz elhelyezve. — Hauptstaatsarchiv, München, Brandenb. Litt. No. 1086/4.

¹⁹ Városi levéltár, Augsburg: Litteraliensammlung 1527. nov. 4. dátum alatt.

²⁰ Hauptstaatsarchiv, München: Brandenburg. Litt. No. 1077/4.

let, amelyet azután valami Lapitz Ulrich nevű doktorral fordítottak németre. Ebben a levélben többek közt azt is írják a magyarok, hogy Berhidára március 12-ikére országgyűlést hívtak egybe. Lapitz ezt a részt így fordította le németre: „Haben wir ainen gemainen *Lanndtag oder Rakisch* angesetz auf den tag des heiligen sannd Gregori Babst schier khonnftig zu Berenhida, inn der Grafschafft Vesperin zuhalten“.²¹

1534. szeptember 1-én Jordan János Jegerdorff-ból levelet ír György brandenburgi örgrófnak, melyben egyebek közt megírja a magyarországi újdonságokat, ezek a „nhau Zeytung“-ok „so vil mich her Smil“²² berichtht, synnt dy: Erstlich haben sich dy Ungern sammpttlich hynder beyder yrer konige zulossen entschlossen, einen gemeinen *Rakosch* zuhalten und sich aldo mitenander zuuoreynigen“.²³

A XVI. század harmincas éveiben mint az eddigiekből is láttuk — a Rákos szó használatára csak a brandenburgi örgrófi kancelláriából vannak adataink. György örgróftot emberei Bécsből rendszeresen tudósítják a magyarországi viszonyokról, s ezen tudósításokban gyakran esik szó a magyar országgyűlésekről s ezeket természetesen állandóan Rákosnak nevezik. Így pl.: egy 1535-ben kelt és: „Dis hat mir herr Franntz Botiane“²⁴ mundlich angeczaigt, das ich also auf dy ayle auffgeczaichnet“ kezdetű és mindenféle hírekről beszámoló irtaban ezeket a pontokat olvassuk: „Der fride zwischen der Romischen koniglichen Maiestat und konig Johannes ist beschlossen unnd vorsicht der Bot Jane,²⁴ das in der kurtz von beyder konige wegen ein gemayner *Rakusch* werde gehalten, weis aber nit auf welche tzeit...“ — „Wann der *Rakusch* in Unngern gehalten ist, so werdenn dy Ungern in das Reych umb hilff schigkenn...“ — „Eher der *Rakusch* gehalten wirt, vorhofft der Bot Jane“²⁴ mit wissen und willen des Romischen kunigs bei konig Johannes zu sein...“ stb.²⁵

1539-től kezdve Knobelsdorff (Knoblerszдорff, Knoblassdorff, Knoblocksдорff) Frigyest találjuk György, illetve ennek

²¹ Oberösterreiches Landesarchiv, Linz. B. II. 25., Band 60.

²² Ez: Smil Kuna von Kunststadt und Luckau nevű morva úr volt!

²³ Hauptstaatsarchiv, München, Brandenburg. Litt. No. 1036.

²⁴ Batthyányi Ferenc.

²⁵ Hauptstaatsarchiv, München, Brandenburg. Litt. No. 1070. fol. 153.

halála után György-Frigyes örgróf szolgálatában, aki úgy látszik, előbb az örgrófok bécsi exponense, majd ansbachi helytartója volt. — 1539-ben a magyarországi eseményekről már ő értesíti urát és ő szolgál tanácsokkal magyarországi birtokainak visszaszerzése tárgyában. Knobelsdorff 1539. január 15-én Bécsből többek közt a következőket írja urának: „Der Bischow von Landau wurd um wenig tagen zu konig Johannes zyenm, so ist herr Georg vonn Logau berait vorangeschikht, unnd ist mir vertreulich vermeldet, das die baide konige personlich auff den *Rakusch* komenn unnd den frid publicirn werdenn, derhalbenn haben e. (uer) f. (ürstliche) g. (naden) der hungerischenn guetter halben mit zu feiern unnd wer mein rath, das e. f. g. (sie sey gebetten oder ungebetten) ain cleinot auff konig Johannis hochzeit verordnete, auch auff den *Rakusch* schickten und besigelten glaub brieff an die herrenn, dero namenn hiebey verzeichnet mitgebenn . . .”²⁶

1539-ben még egyszer ír urának Knobelsdorff és közli Batthyányi Ferenc abbeli tanácsát, hogy magyarországi javainak visszaszerzése ügyében kívánatos lenne, ha az örgróf személyesen menne el a magyar országgyűlésre, a Rákosra, mert így több eredményt érhetne el. — („Der Bot James radt ist, das sich e. f. g. in aygener person auff den *Rakusch* verfüge, so wurd e. f. g. meher ausrichten . . .”) Ezenfelül közli Knobelsdorff urával a magyarországi híreket is. A két király, János és Ferdinánd békét kötöttek és legközelebb „ein gemayner *Rakusch*“-t fognak tartani. Ajánlatos lesz, hogy az örgróf ezen a „*Rakusch*“-on személyesen megjelenjen. Egyelőre a dolog úgy áll, „das der Cardinal vonn Trient obberurten *Rakusch* an stat R. (ömisch) kon. Maiestat besuchenn wirt“. — „Wann der *Rakusch* in Vungern gehalten ist so werden dy Vugern in das Reychn umb hilff schigken“.²⁷

Knobelsdorff még 1551-ben is a brandenburgi udvarnál van, s mint ansbachi helytartó szolgálta urát, György-Frigyes örgróft. Ezen esztendőben, szeptember 18-án Bécsből levelet

²⁶ Hauptstaatsarchiv, München, Brandenburg. Litt. No. 1070. fol. 146. — Az említett névsor fol. 150. alatt mellékelve van.

²⁷ Hauptstaatsarchiv, München, Brandenburg. Litt. No. 1070. fol. 151—154.

intéz az örgróf ansbachi tanácsosaihoz, melyben többek közt írja, hogy Batthyányi Ferenc (Frantz Potiane) azt tanácsolja, hogy miután „vf khunfftigen Winter, als vf Martini vngeuerlich ain *Rackisch* inn Hungern gehalten werden soll und wirdet“ valaki ezen az örgróf részéről legyen jelen.²⁸

De nemcsak a brandenburgi örgrófi kancellária használja a XVI. században a Rákos nevet, hanem a bajor hercegek kancelláriája is isméri ennek a szónak a jelentését. Ugyanis 1542-ben Wolf Trainer, a bajor hercegek braunauai vámszedője levelet intéz Vilmos és Lajos bajor hercegekhez, melyben többek közt jelenti, hogy: „Auf primo novembris haben die ko. (nigliche) Mt. gein Presburg ainen *Recus* ausschreiben lassen, darauf Ir ko. Mt. aigner person werden erscheinen“.²⁹

A rendelkezésemre álló adatok szerint a német császári kamara volt az, amely 1569-el kezdődőleg szinte állandóan és következetesen használta a Rákos szót a már ismert értelemben. A császári kamara regisztratura könyveiben 1569. július 14-éről kelteztve a következő bejegyzést olvassuk: „Die Camer in O. (sterreich) soll alle schriffiten, so im jeczigen *Raggus* in Hungern per Camersachen, furnemblich der Edlleut Schwatianskhi Perckhwerch halber furzutragen wären beratschlagen unnd der Hof Camer ubergeben“.³⁰

Innen kezdve egészen 1596-ig a Rákos szó császári kamarai használatára a következő adataink vannak:

1. 1573. december 8. „Die H. (ungarische) C. (ammer) solle berichten, was in khinfftigen *Ragkhusch* für Camer Articl fürzubringen sein werden“.

2. 1577. május 25. „Die Hungarische Camer solle in beratschlagung ziehen, was für Camer Articl in khunfftigen *Raggusch* proponiert, unnd die einkhomen gemehrt werden möchten“.

3. 1577. június. „*Lanndtag oder Raggusch* in Hungarn“. Továbbá: „Camer in Hungern was für Camer Articl auf khunfftigen *Lanndtag oder Raggusch* zu Presburg proponiert...“ stb.

4. 1596. december 13. „An die Hungarische Camer, den

²⁸ Hauptstaatsarchiv, München: Brandenburg. Litt. No. 1069/4.

²⁹ Hauptstaatsarchiv, München: Fürstensachen, No. 337.

³⁰ Hofkammerarchiv, Bécs, R. 285. kötet, 289/a. lap.

beurstedenden Hungarischen *Raggusch oder Landtag* betrefend.³¹

A felsorolt adatokból láthatjuk, hogy a császári kamara voltaképpen akkor kezdi a Rákos szót hivatalosan használni, amidőn a magyar országgyűléseket már régen *nem* a Rákos mezőn tartják. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Rákos szó használatával párhuzamosan a császári kamara sűrűbben használja a Landtag szót is,³² viszont 1596. után a császári kamara nyilván könyveiben a Rákos szó használatára adatot nem találtam. Következésképpen ennek a szónak a használata ekkor már kiment a divatból.

Összefoglalva már most a felsorakoztatott adatokból lezűrhető eredményeket, mindenekelőtt megállapíthatjuk a Rákos név használatban volt különböző változatait. E szerint tehát a magyar országgyűlések Rákos nevét a következő formákban és torzításokban használták:

1. Rakosch, Rackosz, ez állt az eredeti névhez formában legközelebb.

2. *Rakusch*, Rackusch, Rakusium, Rgachus, Raggus, Raggusch.

3. Räkhusch.

4. Rackisch, Rackysch.

5. Reckisch, Recus.

Ezek közül a leggyakrabban a *Rakusch* formát használják.

Adatainkból is megállapíthatjuk, hogy a magyar országgyűlések megjelölésére a Rákos név jobbadán a XVI. század elején került használatba. Ugy látszik előbb volt a szó *általános* használatban s csak a közhasználatból veszi át Ferdinánd cseh, majd magyar királyi kancelláriája, sűrűn használják e szót a brandenburgi örgrófok emberei, ami a közhasználatot bizonyítja és csak a XVI. század közepe után kezdi a Rákos szót a császári kamara használni.

³¹ Hofkammerarchiv, Bécs, R. 306. kötet 476/b. lap. R. 336. kötet 158/b. lap; E. 329. kötet 212/a. lap, 243. lap; R. 498. kötet 274/b. lap.

³² U. ott, Bécs, E. 282. k. 374/a. l.; R. 285. k. 279/a. l., 290/a. l., 444/b. l. — Ung. Gedenckbücher 399. k. 98. l.; R. 334. k. 110/a. l.; R. 336. k. 201/b. l.; Ung. Gedenckb. 403. k. 317/b. l.; u. o. 406. k. 25. l., 40. l., 41/a. l., 56. l., 61/b. l., 407. k. 14—15. l.; R. 498. k. 15/a. l.

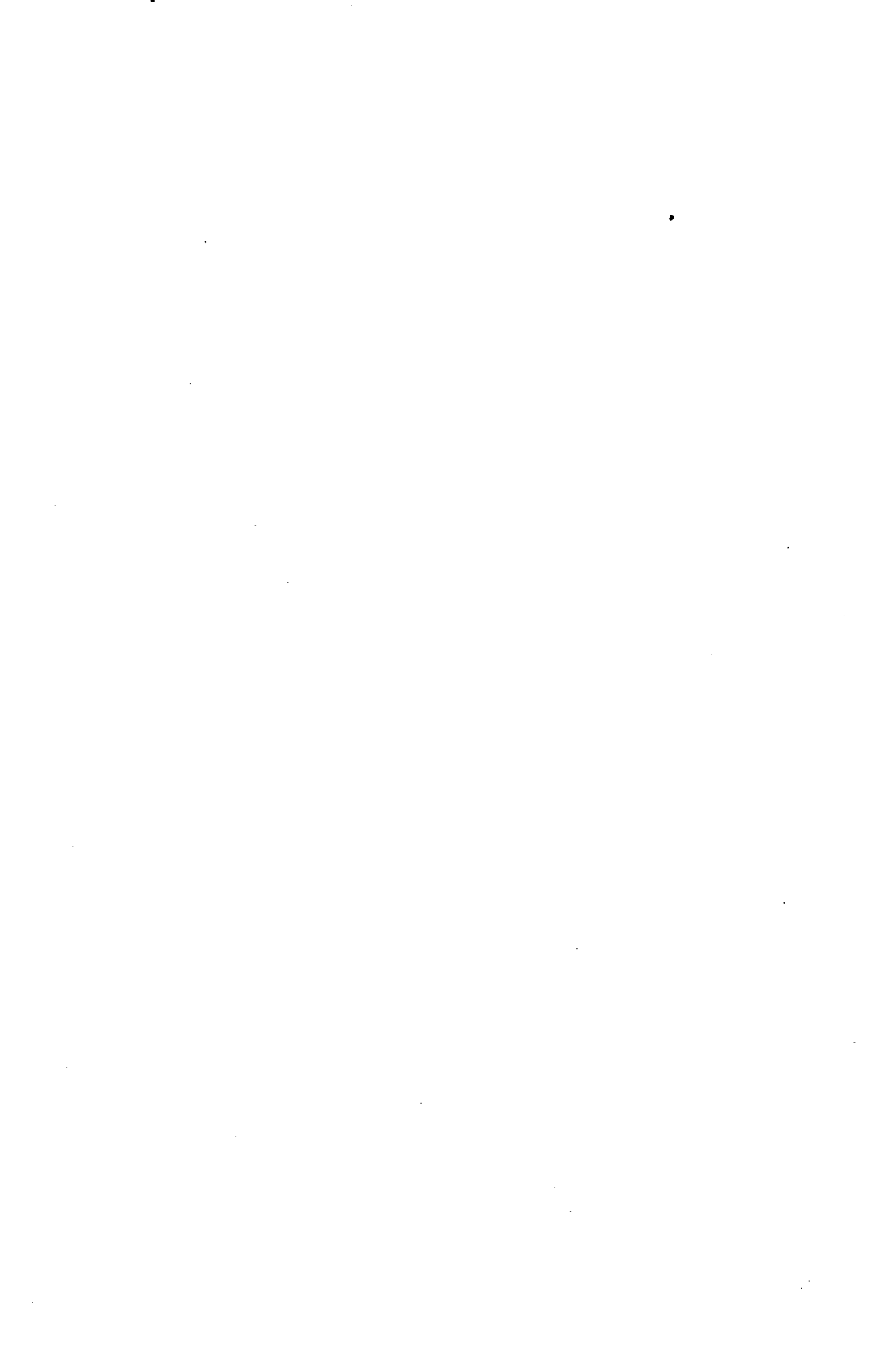
Valószínű tehát, hogy a rákos-rokosz szó a német földön dívó általános és közönséges használatból mehetett át a lengyel nyelvbe, azonban itt a rákos-rokosz szó nem jelentett általában országgyűlést, hanem csak az országgyűlések egy bizonyos fajtáját. Ezzel szemben a német nyelvben a Rákos szó jelenti általában a magyar országgyűléseket, amelyeket a német még akkor is Rákosnak nevez, amidőn azokat pl. Pozsonyban, Székesfehérváron, Berhidán vagy egyebütt tartják és Rákosnak nevezi ezeket a német akkor is, ha csak parciálisak. Végül a németek a magyar országgyűlések megjelölésére még akkor is a Rákos szót használják, amikor azt a Rákoson már évtizedek óta nem tarthatták.

KÉRÉSZY ZOLTÁN

A JOGSZOKÁS DEROGATÓRIUS EREJÉNEK
KÉRDÉSE A MAGYAR JOGI IRODALOMBAN

Hazánk jogi irodalmában nem találunk olyan művet, mely a szokást, mint jogi kútfőt önálló s rendszeres tanulmány tárgyává tenné; habár el kell ismerni, hogy főleg jogtörténeti s köz- és magánjogi íróink részint a jogforrások ismertetésénél, részint a jogalkalmazás problémáinak tárgyalásánál a szokásjognak hazai jogrendszerünkben érvényesülő szerepét és jelentőségét kellő figyelemben részesítik.¹ Ellenben a szokásjog

¹ A Tripartitumon kívül (Prol. 10—12. c. és II. R. 6. c.) a hazai jogszokással különösen a következő művek foglalkoznak: *Kithonich*, *Directio methodica*, cap. I. qu. 9. *Szegedi J.* *Tripartitum juris Hungarici Tyrocinium*. Prooemium. tit. 11. és Pars II. tit. 6. *Huszty I.* *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in ius Hungaricum. Agriae 1728.* Lib. I. tit. 4. *Georch Illés*, „Bírjon-e a szokás továbbra is törvénytörő erővel?“ (Törvényes tárgyú értek. II. Ért. 16—31. l.) *Kelemen Imre*, *Institutiones iuris privati Hungarici* (Pest 1814.) I. köt. 111—117. l. Kövy S. *Elementa iurisprudentiae Hungaricae*. (S. Patakini, 1823.) *Introd.* 14. §. *Szlemenics P.* *Elementa iuris Hungarici iudiciarii civilis* (Pozsony, 1829.) I. köt. 18. §. „A szokásról törvényes értelemben“ c. értek. (Nemzeti Társalkodó. Kolozsvár, 1834. I-ső félesztendő 1. sz.). „Felelet e című értekezésre: A szokásról törvényes értelemben“. [U. ott 313—321. l., 323—335. l. és 339—352. l. (20., 21. és 22. sz.)] „A consuetudo szónak értelme törvényeink szellemében“ (Tudományos Gyűjtemény 1841. I. köt. 28—53. l.) *Frank Ignác*, *A közigazgatás törvénye Magyarhonban*. Budán, 1845. I. k. 41—44. §. *Szabó Sándor*, *A szokásos jog s annak használatáról*. (Törvényhozási és Törvénykezési Csarnok. 1861. I. köt. 51. és 52. sz.) *Dósa Elek*, *Erdélyhoni jogtudomány*. Kolozsvár. 1861. I. köt. 18.—28. §. *Zlinszky—Reiner*, *A magyar magánjog mai érvényében*. (8. kiad. 1902.) 39. s köv. l. *Raffay F.* *A magyar magánjog kézikönyve* (2. kiad. 1906.) 25. s köv. l. *Kolostváry B.* *A magyar magánjog tankönyve*. (3. kiad. 1911.) I. köt. 16—23. l. *Illés J.* *Bevezetés a magyar jog történetébe*. (2. kiad. 1930.) 88—114. l.; főleg pedig *Grosschmid Benő*, *Magánjogi előadások*. *Jogszabálytan*. (1905.) 211—543. l. E nagyszabású munka Werbőczy nyomán s általában a hazai jogfejlődésre való különös tekintettel és mélyreható elemzéssel tárgyalja a magyar magánjog kútfőit, így a jogszokást is. Úgyancsak jogtörténeti alapon, de korántsem kimerítően fejtegeti a hazai jogszokás kútfői jelen-

külföldi irodalma igen gazdag és tanulságos, csakhogy e nevezetes jogi kútfőnek túlnyomóan dogmatörténeti és jogelméleti szempontból való tárgyalására szorítkozik s kevésbbé vizsgálja azt tényleges megjelenésében vagyis jogtörténeti adottságában.²

tőségét *Schiller Bódog* (A Hármaskönyv jogforrástana. A Hármaskönyv közjogának első fejezete. Budapest, 1902. III. és VIII. fej.) — Ellenben *Schwarz Gusztáv* [„Szokásjog és törvényjog“ c. dolgozatában (Jogállam VI. évf. 1909. 81—104. l.)] és *Kiss Géza* [„A jogalkalmazás módszeréről (A Magyar Jogászegylet Könyvkiadó Vállalata II. évf. I. köt. Budapest, 1907. 83. s köv. l. és 214. s köv. l.)] a szokás és szokásjog problémáit felette érdekesen ugyan, de túlnyomóan jogdogmatikai szempontból vizsgálják. Ugyanílyen jellegűek még *Kiss Géza*nak következő tanulmányai: *Billigkeit und Recht mit bes. Berücksichtigung der Freirechtsbewegung.* (Arch. f. Rechts- u. Wirtschaftsphil. Bd. 3.); *Gesetzgebung und „ungeschriebenes“ Recht.* (Jherings Jahrb. Bd. 58.) és *Theorie der Rechtsquellen in der engl. u. anglo-amerikanischen Literatur.* (Arch. f. bürg. Recht. Bd. 39.)

² A szokásjog külföldi irodalma köréből nevezetesebb művek: *G. F. Puchta*, *Das Gewohnheitsrecht.* 2 Teile (1828. és 1837.) *B. Beseler*, *Volksrecht und Juristenrecht* (1843). *Brinckmann*, *Das Gewohnheitsrecht im gemeinen Zivilrecht und Zivilprozess und die Handelsusancen* (1847), *E. Meier*, *Die Rechtsbildung in Staat und Kirche* (1861). *Adickes*, *Zur Lehre von den Rechtsquellen* (1872). *E. Zitelmann*, *Gewohnheit und Irrtum* (Archiv für Zivilist. Praxis. 66. köt. 323—468. l.) *G. Rümelin*, *Das Gewohnheitsrecht.* Jherings Jahrb. f. Dogm. 27. köt. (1889) 153 s köv. l. *Schuppe*, *Gewohnheitsrecht* (1890), *Bergbohm*, *Jurisprudenz und Rechtsphilosophie* (1892) I. köt. 502. l. *Oertmann*, *Volksrecht und Gesetzesrecht* (1898). *E. Neukamp*, *Das Gewohnheitsrecht in Theorie und Praxis des gemeinen Rechts.* Referat und Kritik. (Arch. für bürg. Recht XII. köt. 89—184 l.) és *Einleitung in eine Entwicklungsgeschichte des Rechts* (1895). *Brie*, *Die Lehre vom Gewohnheitsrecht.* I. T. *Geschichtliche Grundlegung. Bis zum Ausg. des Mittelalters* (1899). *B. Schmidt*, *Das Gewohnheitsrecht als Form des Gemeinwillens* (1899). *Stier-Somlo*, *Die Volksüberzeugung als Rechtsquelle* (1900). *Sturm*, *Revision der gemeinrechtl. Lehre vom Gewohnheitsrecht unter Berücksichtigung des neuen deutschen Staatsrechts* (1900). *Lambert*, *Études de droit commun législatif. Introduction: La fonction du droit civil comparé* (1903). 111. s köv. l. *Ehrlich*, *Gesetz und Richterspruch* (1915) 133. s köv. l. *Gény*, *Méthode d'interprétation et des sources en droit privé positif.* 2. kiad. (1919). *Gray*, *The nature and sources of the Law.* (1924). *Fr. Flumine*, *La consuetudine nel suo valore giuridico. Parte generale* (1925). *Jung*, *Das sogenannte Gewohnheitsrecht als Grundfrage der Rechtsquellenlehre* (Arch. für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie 22. köt. 227—259. l.) *A. Ross*, *Theorie der Rechtsquellen* (1929) 65 s köv. l., 133 s köv. l., 425 s köv. l. *M. Rümelin*, *Die bindende Kraft des Gewohn-*

Innen van aztán, hogy a szokásjogi problémákkal foglalkozó tanulmányok a jogszokás mibenléte, előfeltételei s kútfői ereje tekintetében egynémely olyan megállapításokhoz jutnak, amelyeket a jogtörténeti eredmények és tanulságok nem igazolnak.

Áll ez különösen az ú. n. *Gestattungstheorie*-ra nézve³, amely szerint a szokásjog a törvényhozó engedélyén alapszik, azaz csakis annak kifejezett vagy hallgatólag jóváhagyásával keletkezhetik s ezért a jogszokásnak kútfői ereje csak annyiban van, amennyiben a törvényhozás elismeri; míg ha megtiltja, úgy szokás útján jog nem jöhet létre.⁴

heitsrechts und ihre Begründung, (1929). Továbbá l. a német magánjogi, illetve pandektajogi tan- és kézikönyveket, különösen: *Savigny*, System des heutigen römischen Rechts, I. köt. 7, 12, 18, 25. és 27. §. *Unger*, System des öst. allgem. Privatrechts, (1856.) I. köt. 5. és 6. §. *Wächter*, Pandekten (1880) I. köt. 22. §. és u. az: Handbuch des im Königreich Württemberg geltenden Privatrechts (1842—1851.) II. köt. 9. és 10. §. *Pfaff* und *Hoffmann*, Kommentar zum österr. bürg. Gesetzbuch, I. 230. s köv. l. *Gierke*, Das deutsche Privatrecht, I. 20. és 21. §. *Stobbe*, Deutsches Privatrecht. 4. kiad. (1885). I. köt. 21—23. §. *Regelsberger*, Pandekten (1893) I. köt. 19—23. §. és 25. §. *Enneccerus-Nipperdey*, Lehrbuch des bürgerlichen Rechts (1931), I. k. 35—39. §. *Windscheid-Kipp*, Lehrbuch der Pandekten (9. kiad. 1906) 15—18. §. A többi irodalomra nézve pedig l. főleg *Ross*, id. m. 435. l. *Windscheid-Kipp*, id. m. I. k. 76., 77. l. 1. jegyz. és *Enneccerus-Nipperdey*, id. m. I. k. 105. l. jegyz.

³ A Gestattungstheorie elnevezés *Zitelmann*tól ered (Gewohnheitsrecht und Irrtum. Arch. für Rechts- und Wirtschaftsphil. 66. köt. 362. l.) és úgy ez a megjelölés, valamint a többi szokásjogi elméleteknek tőle származó elnevezései (Willenstheorie, Überzeugungstheorie stb.) ma általánosan használatban vannak. L. *Kiss Géza*, A jogalkalmazás módszeréről, 88. l. 1. jegyz.

⁴ Ennek az elméletnek hívei: *Vering* (Römisches Privatrecht. 4. kiad. 20. §. II.), *E. Meier* (Die Rechtsbildung in Staat und Kirche, 18. s k. l.), *R. Schmid*, (Theorie und Methodik des bürgerlichen Rechts. 235. s köv. l.), *Kieruff* (Theorie des gemeinen Civilrechts, I. köt. 12. s k. l.), továbbá *Bruns*, *Binding*, *Regelsberger*, *G. Rümelin* (Das Gewohnheitsrecht. Iherings Jahrb. f. Dogm. 27. köt. 153. s köv. l.) és hazánkban *Kiss Géza*, akinek nézete szerint a szokás „jogforrási hatalmának kérdése a törvényhozás intenciójának van alárendelve“. Sőt ő a szokás kútfői minőségét egyáltalában kétségbe vonja s mindenféle szokásjogot „a törvényértelmezés produktuma“ gyanánt tekint. (A jogalkalmazás módszeréről, 87. s köv. l., 148. s köv. l. és 214. s köv. l.). Különben a Gestattungstheorie-nak is sokféle változatával találkozunk. „Diese Theorie, welche ich in Ermangelung

Ámde ezt a tanítást úgy a jogtörténeti tapasztalatok, mint a mai jogéletnek konkrét tényei is világosan megcáfolják.⁵ Mert kétségtelen, hogy a szokásjog minden népnek a jogfejlődésében megelőzi a törvényt⁶ és hogy a mai tételes jogrendszerek is többé-kevésbé szokásjogi szabályokból állanak; sőt törvényelleni szokásjoggal is bőven találkozunk, még ha a törvényhozás ilyen szokás keletkezését kifejezetten eltiltja is. Hazai jogfejlődésünk szempontjából pedig ez az elmélet éppen tarthatatlan, mert hiszen *Werböczy előtt a magyar jog úgyszólván kizárólag* s azután is tetemes részben *szokásjog volt*; sőt, mint ezt kiváló civilistáink úgyszólván egyértelműleg hangsúlyozzák, *mai magánjogunk is nagyobb részben szokás vagyis joggyakorlat útján képződött szabályokból áll.*⁷

Egy másik, szintén eléggé elterjedt elmélet szerint a szokás lényege s hatása azon az *erőn alapul, melyet az állandó gyakorlat, a szokás tényleges hatalma az ember lelki életére*

eines besseren Ausdrucks die Gestattungstheorie nennen werde, hat viele Nüancen: es wird vom ausdrücklichen und stillschweigenden, speciellen und allgemeinen Konsens oder Willen des Gesetzgebungssubjekts gesprochen“, mondja *Zitelmann*, *Gewohnheitsrecht und Irrthum*, 362. l.

⁵ „Diese Auffassung widerspricht der historischen Entwicklung und den Tatsachen des Lebens.“ *Enneccerus-Nipperdey*, *Lehrbuch*, I. köt. 107. l.

⁶ „Jene spätrömische Auffassung, dass das sogenannte Gewohnheitsrecht nur eine Unterart des Gesetzesrechts sei und von diesem seine Geltung ableite, stellt das geschichtliche Verhältnis auf den Kopf, denn unzweifelhaft ist das Gesetzesrecht jünger, als das — sagen wir unvorzweifelhaft — ungeschriebene, sonstwie entstandene Recht.“ *E. Jung*, id. érték. *Arch. f. Rechts- und Wirtschaftsphilosophie*. 22. köt. 230. l. „A törvényjog mint egyebütt, úgy Rómában is későbbi eredetű, mint a szokásjog. A XII. tábla előtt a magánjog főforrása a szokás volt.“ (*Vécsey T.*, *A római jog institúciói*. 5. kiad. 147. l.); „...minden politikai egész a jogalkotást ezen a kütfőn kezdi, legalábbis az ó-világrészben, ahol az államok túlnyomóan, sőt úgyszólván majdnem kizárólag a kezdetleges műveltség korában keletkeztek“ (*Grosschmid*, *Jogszabálytan*, 241. l.). Hasonlóan nyilatkozik *Wenzel* is (*A magyar magánjog rendszere*. 2. kiad. 1872. I. köt. 75. és 76. l.), aki szerint „eredetileg minden népnek joga szokásos jog volt s méltán mondhatjuk, hogy a szokás minden jogfejlődésnek első kiindulási pontja s hogy a magyar magánjog eredetileg csaknem kizárólag szokásos jog volt“.

⁷ *Grossschmid*. *Jogszabálytan* 211. l. *Szladits K.* *A magyar magánjog vázolata*. Negyedik kiad. I. Rész. 30. l.

gyakorol; amennyiben az utánzás, a megszokottság s az idegenkedés a tényleges gyakorlással való szembehelyezkedéstől stb. hozzák magukkal, hogy az emberek a szokásban nyilvánuló elvet követik, vagyis hogy a gyakorlátnak joglétesítő hatása is lehet.⁸ Csakhogy ha mindezek hatályos indítékok lehetnek is arra, hogy a konkludens tényekben kifejezett akarat, illetőleg jognézet, mint olyan kötelezőnek ismertessék el, mégis az akarat, a közmeggyőződés a szokásjog tulajdonképeni alapja és nem a lelki motívumok.⁹

Ismét mások a szokásjogot a tettekben megnyilatkozó *nép-ákaratra* vezetik vissza (*Willenstheorie*).¹⁰ E felfogás szerint t. i. a nép, mely a jogalkotó hatalom birtokosa, a maga abbéli akaratát, hogy valamely elv jogszabállyá legyen, nemcsak kifejezetten, szövegezve, vagyis törvény által, de hallgatólagosan (mint a római jog mondja, *tacito consensu populi seu omnium*), konkludens tények útján is kinyilatkoztathatja. És e kinyilatkoztatási cselekmények (állandó gyakorlat) azzal a szándékkal viendők végbe, hogy a bennük kifejezett elv jogszabállyá legyen. Miértis az állandó gyakorlat a szokásjognak nemcsak megismerési eszköze, hanem létrejövetelének kelléke is.¹¹

⁸ Ezt a felfogást vallják: *Blackstone, Dernburg, Zitelmann* és hazánkban *Schwarz Gusztáv* (Szokásjog és törvényjog c. értek-ben. Jogállam, VI. köt. 1907. évf. 81—104. l.). Legkiválóbb képviselője minden esetre *Zitelmann*, aki ebbéli álláspontját „*Gewohnheitsrecht und Irrthum*“ c. tanulmányában (464. s köv. l.) ekkép körvonalazza: „*Im Wesentlichen lässt also auch für das Gewohnheitsrecht sagen, dass die Macht der dauernden Tatsachen es ist, welche dem Gewohnheitsrecht Geltung verschafft. Die allgemeine Rechtsüberzeugung ist gleichgiltig, nur das bisher schon ein Satz als Rechtssatz da, wo er Anwendung zu finden hatte, auch wirklich angewendet worden ist, nur dies ist nötig.*“

⁹ „*Allein es wird immer unverständlich bleiben, wie eine bloß äuszere Tatsache verbindliche Kraft haben kann. Zwar werden nicht selten infolge vom Nachahmungstrieb, Gewöhnung, Ehrfrucht vor dem alten, aus der Übung wirksame Motive erwachsen für den Willen, dasz es ferner so gehalten werden soll. Aber das Rechtsgebot liegt dann doch in diesem Willensakt und nicht in den Motiven, ganz abgesehen davon, dasz häufig noch andere Beweggründe mitwirken, ja den Ausschlag geben.*“ (*Enneccerus-Nipperdey* id. m. I. köt. 108. l.)

¹⁰ Képviselői közé tartoznak pl. *Schuppe* (*Gewohnheitsrecht*, 151. s köv. l.), *Hölder* (*Pandekt. 6. §. 29. l.*), *Neukamp*, (id. értek. 99. l.); a többieket l. *Zitelmann: Gewohnheitsrecht u. Irrthum* 364—374. l.

¹¹ *Zitelmann, Gewohnheitsrecht und Irrthum*, 367. l.

Az akaratelmélethez közel áll a jogtörténeti iskola (*Savigny, Puchta*) tanítása, vagyis az ú. n. *meggyőződési elmélet (Überzeugungstheorie)*. Ennek követői azt hirdetik, hogy a szokásjog kötelező erejének alapja az általános jogi meggyőződés (allgemeine Rechtsüberzeugung), amely a konkludens tényekben, az állandó gyakorlatban jut kifejezésre. A sok cáfolat ellenére ma is még mindig *ez az elmélet mondható uralkodónak*, melynek azonban ismét két fő változatával találkozunk.¹² A régebbi felfogás szerint ugyanis a nép jogi meggyőződése a szokásjog keletkezésének kizárólagos bázisa és pedig oly értelemben, hogy az állandó gyakorlat csak a *népmeggyőződés felismerésére és megerősítésére* szolgál; ellenben a másik, újabb álláspont értelmében az általános jognézet, a közmeggyőződés a *szokásjog keletkezésének második, önálló követelménye*, melynek a gyakorlathoz hozzá kell járulnia és a szokásjog létrejöttét *e két tényező (gyakorlat és általános meggyőződés)* együttesen eredményezi.¹³ Az előbbi felfogás szerint, amely t. i. az

¹² Így különösen: *Savigny* [Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft (1814) és System des heutigen römischen Rechts I. k. 7. s köv. §.-ok], *Puchta* (Gewohnheitsrecht, I. köt. 92. s köv. I. és II. köt. 24. s köv. I.), *Brinckmann* (Das Gewohnheitsrecht im gem. Zivilr. u. Zivilproc. 2. s köv. I. *Stobbe* (Das deutsche Privatr. I. köt. 167. s köv. I.), *Thöl* (Einleit. in das deutsche Privatr. 131. s köv. I.), továbbá *Sintenis, Wächter, Regelsberger, Goldschmidt, Dahn, Windscheid* stb. Hazánkban különösen *Grossschmid Béni*. De e két csoportbeli elméletnek is további nüanszai vannak. L. erre nézve *Zitelmann*, id. érték. 382. s köv. I.

¹³ Kizárólag a közmeggyőződést tartják a szokásjog kötelező erejének alapjául és az állandó gyakorlatot merőben a szokásjog megismerésének közegéül tekintik: *Savigny, Puchta, Dahn, Böhlau, Brandis, Stobbe, Seuffert, Windscheid*. Utóbbi ezt a felfogást legszabatosabban formulázza, mondván: Unter Gewohnheitsrecht versteht man dasjenige Recht, welches, ohne vom Staat gesetzt worden zu sein, tatsächlich geübt wird. In der Übung tritt hervor die Überzeugung der Übenenden, dass das, was sie üben, Recht sei, und in dieser Überzeugung liegt der Grund der verbindenden Kraft des gewohnheitsrechts (*Windscheid-Kipp*, Lehrb. I. köt. 15. §.). A második felfogást, nevezetesen hogy a tényleges gyakorlat mellett a jogi meggyőződés a szokásjog keletkezésének másik, önálló követelménye, hirdetik: *Wächter* (Handb. des im Königr. Württemberg geltenden Privatrechts, 32. s köv. I.), *Beseler*, Syst. des gem. deutschen Privatrechts (4. kiad. 1885. 29. §.), *Goldschmied, Regelsberger, Gierke*, stb. Egyébiránt már *Savigny* — a *Puchta* elleni irodalmi támadások hatása alatt — módosította eredeti álláspontját s az általános jogi meggyőződés (allge-

állandó gyakorlatot csak a szokásjog felismerésének eszköze gyanánt tekinti, minden jognak (úgy a szokás-, mint a törvényjognak) tulajdonképeni forrása az általános meggyőződés, amely ismét a népszellemben (Volksgeist) gyökerezik. Az általános meggyőződés ugyanis vagy közvetlenül hozza létre a jogot (szokásjog), vagy közvetve, a nép képviselői, organumai útján (törvényjog). A két jogforrás, t. i. a szokás és a törvény egyenrangú; sőt, mondhatni, a szokásjog fölényben van a törvényjoggal szemben.¹⁴

A meggyőződési elmélet több hívének nézete szerint a valódi szokásjoghoz az *opinio juris seu necessitatis* is szükséges, vagyis hogy a szokás követése azzal a tudattal, meggyőződéssel történjék, hogy követői annak tartalmát (a benne foglalt jognézetet, elvet) jogszabálynak tartják s ezért azt mint ilyet követik, illetve abban a meggyőződésben vannak, hogy azt jogtételképpen követni kell. Azonban ez a szokás keletkezési alapjának s indokának nem minősíthető, mert a követés szükségének tudata éppen úgy fennforog a törvényben foglalt jogszabálynál is és az *opinio necessitatis* úgy a törvénynek, mint a szokásjognak nem alapja, de következménye s ismérve gyanánt tekinthető,¹⁵ miután mindkettővel velejár az a tudat, hogy az érvényben levő jogi parancsot követni kell. Egyébiránt arra nézve, hogy a közmeggyőződés a szokásjogi elvet már tényleg érvényben levő jogtétel gyanánt ismeri-e el, vagy olyanak, amelynek jogszerűségi, igazságossági, méltányossági, stb. szempontból jogszabállyá kell vállnia, ismét különböző fel fogások (Rechtsmäsigkeitenstheorie, Gerechtigkeitsüberzeugung stb.) keletkeztek.¹⁶

A szokásjoggal dogmatörténeti és forrástani szempontból hazánkban *Schwarz Gusztáv*¹⁷ és *Kiss Géza*¹⁸ foglalkoztak, de meine Rechtsüberzeugung) mellett a gyakorlást mint együttesen működő keletkezési okot (mitwirkender Entstehungsgrund) ismeri el. *Savigny*, System, I. köt. 33—37. l. *Kiss G.* id. m. 93. l.

¹⁴ *Puchta*, Gewohnheitsrecht. I. 161. l.

¹⁵ *Schwarz G.* id. értek. 91. l.

¹⁶ *Zitelmann* id. értek. 400. l. *Kiss G.* id. m. 97. l.

¹⁷ *Szokásjog és törvényjog* c. tanulmányában. Jogállam. VI. évf. 83—110. l.

¹⁸ *A jogalkalmazás módszeréről* c. művében, Budapest 1909., főleg 83. s köv. l. és 714. s köv. l.

a jogszokásnak, mint *magyar* jogi kútfőnek mibenlétét s jelentőségét behatóbban egyikük sem vizsgálja. Kiss Géza ugyan némileg a jogtörténeti fejleményeket is figyelembe veszi, de műve mégis túlnyomóan a római jogra s ennek irodalmára, valamint általában a szokásjoggal dogmatörténeti szempontból foglalkozó művekre támaszkodik s bárha itt-ott a vonatkozó magyar jogi művekre, különösen Grosschmid „Jogszabálytan“-ára is hivatkozik, az országos szokásnak (consuetudo regni) jogtörténeti szempontból való vizsgálatát mellőzi s jobbra megelepszik a szokásjoggal foglalkozó magyar magánjogi irodalom termékeinek pusztá regisztrálásával.¹⁹ Ezért következtetései, fejtegetéseinek eredményei a jogszokásnak a hazai jogtörténet terén észlelhető kútfői szerepével s jelentőségével sokszor nem egyeztethetők össze.

Miután a Gestattungstheorie híveihez csatlakozik, azt hirdeti, hogy „a szokásjog a törvényhozó jóvoltából létezik s érvényesül“ és hogy a jogélet „prehisztorikus korszakában“ a szokásjog nagyobb súlyú volt ugyan, mint a törvény (vagy mint ő mondja, megelőzhette a törvényt), azonban a „romantikus“ és „kaotikus“ korszak, midőn a jogszabályok végeredményben a jogi meggyőződésre (népszellemre) voltak visszavezethetők, a jog írásbafoglalásával megszűnt: „A jog abban az értelemben, melyben ma szoktuk felfogni, csak a jogszabályok írásbafoglalásával keletkezik...“ „A reális jogtörténeti vizsgáldás alapjául szolgáló korszak ott kezdődik, ahol az írott jog keletkezik“.²⁰

Tehát Kiss Géza nézete szerint hazai jogunk egészen Werbőczy koráig, ki annak tételeit legelsőbben foglalta írásba. „prehisztorikus korát“ élte, amidőn reális jogtörténeti kutatásról nem lehet szó. Már pedig tudvalevőleg éppen Werbőczy előtti jogunknak okleveles kutatás útján való megvilágítása jogtörténeti szempontból legnagyobb jelentőségű, mert enélkül a későbbi jogfejlődést megérteni, sőt mai jogrendszerünk kialakulását és jellegzetes sajátosságait megmagyarázni nem volnánk képesek. Egyébiránt, mint már az imént említettük, mai magánjogunk is nagyobb részben szokás útján

¹⁹ Id. m. 85., 86. l.

²⁰ Id. m. 107. s k. l.

képződött jogtételekből áll; tehát Kiss Géának az álláspontja szerint még ma is jogéletünk „prehisztorikus“ korában élnénk. Továbbá az a megállapítása, hogy a szokásjog csak a törvényhozó engedélye alapján s az általa meghatározott korlátok közt érvényesülhet, jogdogmatikai szempontból megfelelő lehet ugyan (bár helyessége így is vitatható), a magyar jogfejlődés szempontjából azonban semmiképpen nem mondható igazoltnak. Hiszen köztudomású, hogy régi hazai jogunk túlnyomóan szokásból eredt, mely abban az időben elsőrendű, illetve generális kúttő volt annyira, hogy nálunk hajdan még a törvényekben foglalt jogtételek is a szokás által, a joggyakorlatban történt alkalmazás útján nyertek kötelező erőt.

Természetesen Kiss Géza, mivel szerinte szokásjog csak a törvényhozó engedélyével s az ez által megvont korlátok közt érvényesülhet, a derogatív szokásjog lehetőségét kétségbevonja. A szokásjog, úgymond, mindig úgy érvényesül, mint a törvény intenciójának a jogalkalmazó judicatura által való kifejtése. Midőn a bíró a törvény hézagát kitöltő jogszabályt állapít meg, az új jogviszonyra a törvényben foglalt rendelkezéssel analog elvet mond ki s így ez is jogalkalmazás, törvényt magyarázás, t. i. a régi viszonyok közt hozott törvénynek a változott viszonyoknak megfelelő értelmezése s alkalmazása. Sőt, ha a változás valamely külső körülménynél vagy egyéb mélyreható oknál fogva nagy mérvű s ezzel „egyenes arányban növekszik a hézag is“, ekkor a törvény mindinkább fehér lappá lesz, úgy hogy esetleg szabad hézagkitöltésnek lehet helye, ami látszólag derogatív, a törvénnyel ellentétes elvnek érvényesülését is lehetővé teszi.²¹ Csakhogy itt *nem látszólag, de valóban derogatív szokásjog forog fenn* és ezt Kiss Géza azért minősíti látszólagosnak, hogy az ilyen, t. i. derogatív hatályú szokás keletkezését a saját jogalkalmazási elmélete értelmében magyarázhatja meg.

Sokkal helyesebb felfogást árul el *Schwarz Gusztávnak* „Szokásjog és törvényjog“ c. tanulmánya, melyben több, a magyar jogtörténet szempontjából is helyes megállapítással találkozunk, pl. hogy Werbőczy Hármaskönyve, bárha a szokásjog feljegyzését tartalmazza is, nem törvénykönyv, hanem

²¹ Id. m. 220. s. k. 1.

írott szokásjognak minősíthető, mert maga a pusztá feljegyzés, törvényhozási szentesítés nélkül, a szokásjogot jus scriptum-má nem változtatta át. S ép oly helyes Schwarz Gusztávnak az a megállapítása is, hogy a szokás nem a törvényhozó jóvoltából keletkezik s érvényesül, mert „minden nép történetében előbb volt szokásjog, mint törvény“ és mert az újabb tapasztalás is azt tanúsítja, hogy ámbár „az újabb törvények nagyrésze megtiltotta, vagy gúzsba kötötte a szokásjogot, a szokásjog mégis vígan él“.²²

Kiss Gézának azzal a felfogásával szemben, hogy lényegében minden szokásjog, még a derogatív hatályú is törvényértelmezés, vagyis a törvényhozó intenciójának a jogalkalmazó judicatura által való kifejtése, — egészen ellentétes álláspontot foglal el *Erekly István*,²³ aki szerint a törvényt magyarázó szokás nem jogforrás és nem áll az, hogy a törvényt magyarázó szokás, a végeredményt tekintve, azonos lenne a törvényt pótló és törvényt trontó szokásokkal. Mert a pusztá magyarázat csakis annak a kifejtésére szorítkozik, ami *a törvényhozó akaratában már eredetileg is benne volt*, csakhogy ezt az akaratot a nem szabatosan szerkesztett törvényt szöveg nem tudta kellelőleg, illetve teljes egészében kifejezni. Szóval a pusztá magyarázat csakis a nem kellően szövegezett törvény helyes értelmének kifejtését jelenti, anélkül, hogy új jognak az alkotását eredményezné. Ellenben a törvényt pótló s törvényt trontó szokás nem a meglevőt hozza felszínre, hanem *új jogot létesít* olyan esetekre, melyeket a törvényhozó nem akart vagy nem tudott szabályozni, vagy szabályozott ugyan, de oly módon, hogy a törvényhozó akarat, illetve az azt kifejező jogtétel a változott viszonyok közt végrehajthatatlanná vált.

Igénytelen nézetem szerint az Erekly álláspontját kell helyesnek tartanunk. Törvényt magyarázó szokás útján új jog nem jön létre, tehát az ilyen szokás lényegileg nem egyéb, mint jogalkalmazás; ellenben a törvényt pótló s a derogatív szokás új jogszabályt eredményezvén, merőben jogalkalmazásnak nem minősíthető.

²² Id. értek., 82. l.

²³ Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok (1917), I. köt. 182. s köv. l.

Amint látjuk, a szokásjogi problémák tekintetében a nézetek mind a mai napig felette különbözök és a jogdogmatikai szempontból történt vizsgálódások a jogtörténeti eredményeket kellően nem veszik figyelembe. Ez a körülmény indított arra, hogy ezuttal annak a tudományos vitának az ismertetésével foglalkozzam, amely *hazai jogi irodalmunkban a szokás törvényrontó erejének kérdésére* nézve Werbőczy idevonatkozó tanítása nyomán kifejlődött.

Werbőczy a Tripartitum Előbeszéde 11. címének (Quomodo differt lex a consuetudine? et de triplici virtute consuetudinis) 3—5. §-aiban azt mondja, hogy a szokásnak *három ereje* van (triplicem habet virtutem): *a) magyarázó*, mert a törvényeknek legjobb magyarázója, miértis, ha a törvény kétséges, a helyi szokáshoz kell fordulnunk s ha ez felvilágosítást nyújt, nem kell eltérnünk attól az értelemről, melyet a szokás adott; *b) törvényrontó*, mert lerontja a törvényt, ha ezzel ellenkezik és *c) törvényt pótló*, mert a törvényt pótolja, ahol ez hiányzik.²⁴

Majd a Prologus következő, vagyis 12. tituluszának bevezetésében s 1. és 2. §-aiban azt fejtegeti, hogy ha a törvény avagy rendelet és a szokás egymással ellentétbe jönnek, melyiket kell követnünk? Erre a kérdésre akként felel, hogy *ha a törvény megelőzi az ellenkező szokást, akkor a szokás, ha általános, a törvényt általában s egészében megdönti*. Ha pedig a szokás helyi (particularis), akkor a törvényt nem általában, hanem csak azon a helyen dönti meg, ahol a szokás fennáll... Ha pedig a szokás előzi meg az ellenkező törvényt, akkor a szokás nem erősebb a törvéynél; sőt inkább a későbbi törvény a szokásnak az erejét lerontja. A kánonjogtudósok azonban — úgymond Werbőczy — az ellenkezőt tartják, azt állítván, hogy a pápa törvénye valamely helynek ellenkező szokását erejétől nem fosztja meg, hacsak a törvényben ez kifejezetten fel nem

²⁴ 3. §. Consuetudo autem triplicem habet virtutem. Scilicet interpretativam: est enim legum interpretatio optima, ideo lege existente dubia, debemus recurrere ad consuetudinem loci; et si de ea apparet, non est recedendum ab illo intellectu, quem consuetudo tribuit.

§. 4. Secundo, habet virtutem obrogatoriam, quia derogat legi, quando est contra legem.

§. 5. Tertio habet virtutem imitativam, quia imitatur legem, ubi deficit lex.

említetik, mert nem lehet a pápáról feltenni, hogy az ellenkező helyi szokásokat ismerje. Amiből megfordított okoskodással következtetjük, hogy ha valamely város vagy község saját szokásával ellenkező statutumot hoz, akkor ez eltörli a szokást, még ha arról említést nem tesz is, mert a városról vagy népről feltesszük, hogy a maga szokását ismeri. Mindezek alapján, Werbőczy szerint, két szabályt állapíthatunk meg. ú. m.: 1. hogy a később alkotott törvény a megelőző szokást érvényétől megfosztja és 2. hogy *a törvénnyel ellenkező későbbi szokás megerősíti az előző törvényt (quando lex praecedit, deinde sequit consuetudo legi contraria, tollit legem praecedentem)*. De ez úgy értendő, hogy ha a szokás általános s ha az a néptől ered, melynek hatalma van törvény s általános szokás alkotására, mert valamely helynek különös szokása csakis az illető helyen erősebb a törvéynél.

Werbőczynek a szokás hármasságáról szóló ez a tanítása lényegileg a római jog ide vonatkozó kijelentéseivel egyezik. T. i. ezek szerint is a szokás lehet 1. *törvénymagyarázó*, amennyiben, mint Julianus mondja, „optima est legum interpretatio consuetudo“;²⁵ 2. *törvénytöltő*, mert az esetre, ha nincsen törvény, a szokást követik, amely tehát ilyenkor a törvényt pótolja („...de quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet quod moribus et consuetudine introductum sit“);²⁶ végül 3. *törvénytörő*, mivel „...leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogantur“.²⁷

A szokásnak a törvényhez való viszonyára nézve ugyanilyen értelmű megkülönböztetéseivel találkozunk a kánonjogban is,²⁸ amelynek forráshelyeit Werbőczy a szokás fogalmáról és kellékeiről szóló tanításában tetemes részben igénybe vette.²⁹

²⁵ D. 1. 3. 37.

²⁶ D. 1. 3. 32. pr.

²⁷ D. 1. 3. 32. §. 1.

²⁸ c. 8. X. 1, 4.: „consuetudo est optima legum interpretatio“; a consuetudo praeter legem és consuetudo contra legem tekintetében pedig: c. 5. D. 1. és c. 11 X. 1, 4., ahol IX. Gergely pápa a derogatórius szokásjog keletkezését világosan kimondja, érvényéhez 40 évi időszükséget (praescriptio) írva elő.

²⁹ Így pl. a szokásnak a Prol. 10. tit. princ.-ban adott meghatározását Werbőczy teljesen Gratian Decretumából merítette (c. 5. D. 1.) és

A szokásnak derogatórius erejére s hatására nézve a római jogban található elvi kijelentések azonban ellentmondók; mert, szemben Julianus most idézett nyilatkozatával, a későbbi római jog, illetve Constantinus császár a törvényelleni szokást érvénytelennek nyilvánítja, mondván: „Consuetudinis ususque longaevis non vilis auctoritas est, verum non usque adeo valitura momento, ut aut rationem vincat aut legem.”³⁰ Ugyanezt mondja szószerint Gratian is,³¹ úgy, hogy az egyházjogban csak a decretalis jog ismeri el a törvény elleni szokást.³² És a római jogban s a kánonjogban található ezen ellenmondások hozták magukkal, hogy a szokás derogatórius erejének kérdése mind a mai napig vita tárgyát képezi.³³

a szokás kellékeire nézve (ut sit rationabilis et praescripta) a kánonjogi forrásokban, főleg a IX. Gergely ügylevélgyűjteményében (c. 11. X. 1, 4.) foglalt elveket a Prol. 10. tit. 3. és 5. §-aiban majdnem szószerint veszi át.

³⁰ C. 8. 52. 2.

³¹ c. 4. D. 11.

³² c. 11. X. 1, 4.; c. 3. in VI.^{to} 1, 4. *Friedberg szerint* (Lehrb. des kathol. und evang. Kirchenrechts. 6. kiad. 1909. 43. §. 3. jegyz.) „vor dem Ende des XIII. Jahrh. hatte eine Gewohnheit überhaupt keine dem Gesetzte derogierende Kraft, und noch zur Zeit der Gregor. Kompilation war die Frage so zweifelhaft, dass sie eigens in c. 11. X. 1, 4. entschieden wurde“. Ugyanezen rendeletével IX. Gergely a törvényrontó szokásjog elvülésére 40 évi időt szabott elő. A mai egyházi törvénykönyv (Codex Juris Canonici) pedig nemcsak hogy törvényrontó szokást ismer, de szokásnak még *olyan törvény ellenében* való keletkezhetését is elismeri, mely *szokásjogot eltöltő záradékkal van ellátva*; csak hogy ez esetben a szokásnak, illetve a *szakadatlan gyakorlatnak száz évesnek vagy emberemlékezetet meghaladó időn át tartónak* kell lennie (can. 27. §. 1. *Iuri divino sive naturali sive positivo nulla consuetudo potest aliquatenus derogare; sed neque iuri ecclesiastico praeiudicium affert, nisi fuerit rationabilis et legitime per annos quadraginta continuos et completos praescripta; contra legem vero ecclesiasticam quae clausulam contineat futuras consuetudines prohibentem, sola praescribere potest rationabilis consuetudo centenaria aut immemorabilis*).

³³ A derogatórius erőt kifejezetten tagadják: *Thibaut* (Pandekt. 17. §.), *Laband* (Staatsrecht I. 57. §.), *Adickes* (id. m. 71. s köv. l.), *Rosenthaler* (Gesetz und Gewohnheit. Dokt. dissert. 1893.) s nálunk *Kiss Géza* (Id. m. 86., 87., 102. s főleg 214. s köv. l.) és általában a Gestattungstheorie hívei. Elismerik pedig: *Savigny* (System, d. heut. röm. Rechts, I. k. 196. s köv. l.), *Thöl*, (Handelsrecht I. 11. §.), *Eichhorn* (Einl. in das deutsche Privatrecht. 9. kiad. 26. §.), *Windscheid—Kipp* (Lehrb. 18. §.), *Esser* (Über die derogatorische Kraft des Gewohnheitsrechts, 1889.), nálunk *Schwarz G.* id. értek. 86. l.

A Tripartitum idézett helyein (illetőleg az Előb. 11. c. 4. §.-ában, valamint a 12. c. princ.-ban és 1. s 2. §.-ában) Werbőczy világosan elismeri, hogy *a szokásnak törvényrontó ereje (mint ő mondja, virtus obrogatoria)* is lehet. Ugyanez kitűnik a II. R. 2. c. 9. §.-ában foglalt következő nyilatkozatából is: „... quando priores leges, vel constitutiones fuerunt silentio praetermissae, sic quod nulla mentio habeatur de prioribus, per posteriores super variatione, vel immutatione earundem: tunc priores leges vigorem habere dignoscuntur, si contrarius usus populi illis non praeiudicaverit. *Nam usus realis et continuus saepe tollit legem*“. Vagyis a későbbi törvény, ha a korábbi-ról említést nem tesz, illetve azt kifejezetten érvénytelennek nem nyilvánítja, hatályában ezt a korábbi törvényt meghagyja ugyan, de ez mégis erejét vesztheti, ha vele ellenkező szokás jön létre. *Mert a tényleges és folytonos gyakorlat sokszor törvényt ront.*

A Tripartitumnak ezen tételeit, melyek a szokásnak a törvénnyel egyenlő rangú és hatályú kútfői minőségét juttatják kifejezésre,³⁴ már *Kithonich* is kifogásolta,³⁵ úgy vélvén, hogy Werbőczynek a szokás törvényrontó erejére vonatkozó ez a tanítása nem felel meg a magyar jogi álláspontnak, mivel, mondja, „Werbőczy in dicto Prologo sui Tripartiti, cap. 10. tantum indulserit Consuetudini, ut paene quamlibet Legem, per eam, non gravate subvertendam existimaverit“, vagyis *Kithonich* szerint a Prologus e helyén Werbőczy annyira nagy erőt tulajdonít a szokásnak, miszerint általa bármely törvényt könnyen megdönthetőnek vél. Majd hozzát teszi, hogy Werbőczy itt inkább *idegen* (t. i. római jogi) *tanítást hangoztat, melyet a hazai joggal nem egyeztet össze*, és mégis hazai jogi felfogás gyanánt állítja oda, holott ez a felfogás a szokás és törvény erejére nézve más, mint a római jog tanítása. (Mint *Kithonich* szösz szerint mondja: „Quod non miror, siquidem *ibi aliena potius pertractaverit, quam propria suo instituto accomodaverit*, et praefixerit, ut facile quilibet advertere potest.“)

Kithonich ezt a nézetét kétségtelenül arra alapította, hogy Werbőczy a római s egyházi jogot együttesen az európai ke-

³⁴ *Grossschmid B.* Jogszabálytan, 399. l.

³⁵ *Kithonich*, Directio methodica, cap. I, quest. 9.

resztény társadalom *közös joga (ius commune)*, vagy mai elnevezéssel ú. n. európai anyajog (alapjog) gyanánt fogja fel és a *lex* szót általában *e két jogrendszer tételeinek a megjelölésére használja*, amelyekkel szemben a hazai jogszabályok összeségét, tekintet nélkül keletkezési forrásaikra, *consuetudo regni, ius consuetudinarium, ius municipale sive statutarium* szavakkal jelöli meg. *Ilyen értelemben veszi* — Kithonich szerint — a *lex* és *consuetudo* szavakat Werbőczy a Hármaskönyv Előb. 12. címében is, ahol a jogszokás derogatórius erejének kérdését azon megkülönböztetés alapján mondja eldöntendőnek, hogy a *lex* előzi-e meg időbeli sorrendben a szokást avagy megfordítva. Vagyis amidőn a törvényrontó szokásjog létjogosultságát megállapítja, a *hazai objektív jognak derogatórius erejét* jelenti ki *a vele ellentétes előző római jogi tétellel szemben*.

Csakhogy Werbőczy szóban forgó nyilatkozatának ilyen értelmezése azt feltételezné, hogy a római jog szabályai, ő szerinte, Magyarországon tételes jogi erővel bírtak volna. Már pedig bármily nagy elismeréssel s tisztelettel nyilatkozik is Werbőczy a római jogról, Hármaskönyvében sehol sem mondja azt, hogy annak szabályai hazánkban tételes jogi erejűek lennének;³⁶ aminthogy ilyen erőt azoknak nem is tulajdoníthatott, mert hiszen tudvalevőleg a magyar nemzet a római jogot soha nem recipálta.

Éppen azért nem fogadható el az az értelmezés, melyet Kithonich Werbőczynek a szokás derogatórius erejét megállapító nyilatkozatáról nyújt. Különben az ily értelmű magyarázatot — nézetem szerint — az a körülmény is kizárja, hogy a római jog összes tételei időrendileg *csakis megelőzik*, de soha nem követik a hazai jogot és így a szokásjog derogatórius erejének eldöntése tekintetében Werbőczy által tett megkülönböztetésnek (a törvény előzi-e meg a szokást, vagy a szokás a törvényt) egyáltalán semmi értelme nem lenne. Tehát Wer-

³⁶ Habár „a Hármaskönyv mindenütt igen nagy tisztelettel és magasztalólag emlékezik a római jogról“, és azt „mintegy piedesztálra“ állítja, mindazáltal semmi alapja sincs annak a nézetnek, hogy „a Hármaskönyv szerzője a római jogforrásokat nálunk, bárcsak a legkisebb részben s bárha csak mint... legtávolabbi segédjogokat is érvényben állóknak tekintette volna“, mondja *Grosschmid B.* Jogszabálytan, 408. l.

böczynek a törvényrontó szokásról szóló tanítása nem a hazai jogot és a római jogot (mint Kithonich véli), de *a jognak két forrását, a szokást és a törvényt állítja egymással szembe.*

Ellenben a derogatórius szokás tekintetében teljesen egyezik Werböczy tanításával *Szegedinek* az álláspontja, amely szerint az ésszerű s idősbült szokás, ha az emberi törvénnyel ellenkezik, minden ilyen törvényt érvénytelenít, legyen az akár egyházi, akár világi. („Si vero consuetudo rationabilis et praescripta, sit contra legem, tunc tollit legem positivam humanam, tam civilem, quam canonicam“). És pedig, ha a szokás általános, úgy a törvényt általánosan, egész tartalmában lerontja, ha pedig részleges (helyi), úgy partikulárter, t. i. azon a helyen dönti meg, ahol a szokás érvényben van. De a természetjog, a ius divinum és a ius gentium szabályainak érvényét semmiféle szokás nem szünteti meg; mert minden szokás, mely azok ellen irányul, inkább jogrontásnak (corruptela iuris), semmint ésszerű szokásnak mondható. Majd Szegedi Werböczynek a szokás derogatórius erejéről szóló tanítását Kithonichcsal szemben védelmébe veszi, mondván: „Bárha Kithonich műve I. fejezetének 9.-ik kérdésében rosszalja, hogy Werböczy annyi erőt tulajdonít a szokásnak, hogy általa bármely törvényt megdönthetőnek vél; ámde Werböczynek ez a tétele csak arra az esetre értendő, ha a törvény megelőzi a szokást; mert viszont ha a törvény későbbi a szokásnál, úgy ezt megdönti. S ezután, mint Werböczy, úgy Szegedi is megjegyzi, hogy a törvény és a partikuláris szokás egymáshoz való viszonya tekintetében a hazai jog szabálya nem egyezik a kánonjogéval, mert ez utóbbi szerint a későbbi törvény a korábbi partikuláris szokást nem törli el, hacsak ez a törvényben világosan kimondva nincsen, mivel nem lehet feltételezni, hogy a pápa a partikuláris, helyi szokásokat ismerje.³⁷

Tehát a szokás törvényrontó erejéről Szegedi semmi újat nem mond, hanem csupán ismételi azt, amit Werböczy kinyilatkoztat. Mert hiszen a szokás Werböczy szerint is csak abban az esetben dönti meg a vele ellentétes törvényt, ha ez a szokást időbelileg megelőzi.

³⁷ Szegedi J. Tripartitum iuris Hungarici Tyrocinium. Tyrnav. Anno 1751. tit. 11. §. 12. (Pag. 54.)

Husztly István,³⁸ a XVIII. század nagy hírű professzora már a modern jogi felfogásnak megfelelően értelmezi Werbőczynek a szokás derogatórius erejéből szóló tanítását. Ő igen részletesen s felette érdekes okfejtéssel tárgyalja a törvény elleni szokás jogosultságának és előfeltételeinek kérdését. Mindenek előtt csoportosítja azokat az érveket, melyeket a *consuetudo contra legem* ellenében fel szoktak hozni. Ezek pedig szerinte a következők: 1. a törvény elleni szokás nem lehet ésszerű, mert ellenkezik a törvénnyel, amely ésszerű; éppenazért 2. a törvény ellenére végbe vitt cselekvények tiltottak s akik a törvénnyel ellenkező szokást létesítenek, ilyen bűnös cselekvényeket visznek végbe; 3. a szokásnak törvényesen elévültnek (*legitime praescripta*), tehát jóhiszeműleg gyakoroltnak kell lennie; már pedig a *bona fides* nem foroghat fenn azoknál, akik tudatosan, szándékosan hágják át a törvényt s ezt vele ellenkező cselekvények által akarják érvényteleníteni; 4. a Hármaskönyv szerint (Prol. tit. 11.) a szokás törvény gyanánt szolgál, amikor hiányzik a törvény (*consuetudo pro lege suscipitur, ubi deficit lex*), ezért sem törvénymagyarázó, sem törvényrontó szokásról nem lehet szó. És miután 5. a szokás a törvénnyel vagyis az ésszerűséggel szemben nem érvényesülhet, ezért 6. a törvény ellen sem statutumot alkotni, sem szokást létesíteni nincsen megengedve.

Ezeket a tételeket aztán Husztly egyenkint megcáfolja és ez által bizonyítja be a törvényelleni szokásnak a létjogosultságát. Nevezetesen a fentiekkel szemben a következő ellenérveket hozza fel: ad 1. a régebbi törvényt eltörlő újabb törvényt ésszerűnek tartjuk, már pedig *amint a törvénnyel ellentétes újabb törvény, úgy a törvénnyel ellentétes újabb szokás is ésszerű lehet*. Azonban itt, ugymond Husztly, különböztetnünk kell aszerint, hogy a szokásról *in fieri*, avagy *in facto* van-e szó. Ha a szokást *in fieri* vesszük szemügyre, úgy az a még érvényben levő törvény, azaz valami ésszerű ellen akar érvényesülni s így nem megengedett; ellenben ha a szokást *in facto* tekintjük, vagyis valamely tényleg létre jött derogatórius szokásról van szó, ez esetben már a törvény (a fennálló tényle-

³⁸ *Jurisprudentia practica. Agrariae. 1728. Lib. primus. Prooemium, tit. 4. (Pag. 43—45.)*

ges gyakorlat folytán) megszűnt s így az sem rationabilis, sem irrationabilis nem lehet, mert „non entis nullae qualitates.“ Azonfelül általánosságban a törvény ésszerű lehet ugyan, de mivel a helyi körülmények változhatnak, illetve újabb körülmények merülhetnek fel, avagy a régiak megszűnhetnek, ennél fogva *a körülmények megváltoztával a törvény indokoltsága is megváltozik (mutatis circumstantiis etiam ratio legis mutatur)* s ezért a törvény ellen keletkezett szokás, *feltéve, hogy a ratio legis megszűnt*, ésszerű lesz; ad 2. igaz, hogy a törvény elleni cselekvények tiltottak, de csak azzal a feltételezéssel, hogy e cselekvények végezhetnek, bárha a törvény alkotásakor fennforgott körülmények nem változtak meg; vagy hogyha a szokásbeli cselekvények gyűlölségből, kedvezésből, kérelemre avagy jutalmazásképpen s más ilyen indítékből avagy merőben a törvény indokolatlan áthágása céljából végeztetnek; ad 3. a bona fides hiánya nem minden olyan cselekménynél, mely törvényellenes, forog fenn, hanem csak a most jelzett motivumokból végzeteknél; ad 4. igaz, hogy Werbőczy szerint a szokás a törvényt pótolja, ahol ez hiányzik; ámde ez csakis a törvényt pótló szokásra (consuetudo praeter legem) vonatkozik és ebből nem következik, hogy másféle szokás is ne jöhetne létre. Különben az „ubi deficit lex“ akként értelmezendő, hogy valamely esetre vagy nem létezik, illetve egyáltalán nem hozatott törvény, vagy van ugyan törvény, de az a vele ellenkező szokást létesítő cselekvények hatálya folytán érvényét veszítette; ad 5. a szokás a törvénnyel nem ellenkeezhetik ugyan, de ez a szabály csakis úgy értelmezhető, hogy amíg a törvény létezik vagyis míg indokoltsága fennforog (quamdiu lex illa et ratio legis durat), addig a szokás vele nem ellenkeezhetik; de nem áll ez a szabály az esetre, ha maga a törvény vagyis a ratio legis már elenyészett; ad 6. a statutumra nézve, igenis, törvényes követelmény, hogy az a törvénnyel ne ellenkeezék, mert a statutum a törvényt kifejezetten s tüstént (momentanee) megszüntetné; ellenben a szokásra nézve ilyen kellék nem létezik, mert ennél hallgatólagosan és successive következik de új jogszabály létesítése avagy általa a törvény eltörlése és mert a Hármaskönyv III. R. 2. c. 5. §-a a törvényellenes statutumok alkotását kifejezetten megtiltja. Huszty nézete szerint tehát a törvény ellen csak akkor származik szokásjog, ha a tény-

leges gyakorlat egyes aktusaiból nyilvánvaló, hogy a változott körülmények folytán a törvény ratiója elenyészett s így a törvény is megszűntté, illetve alkalmazhatatlanná vált. De még ez esetben is szükséges, hogy a szokásbeli cselekvények ne gyűlölködésből, kedvezésből, jutalomképen stb. s ne merőben a törvény indokolatlan áthágása céljából végeztessenek.

Eszerint a derogatív szokásjog keletkezése és létjogosultsága tekintetében Huszty nézete lényegileg azon, ma is irányadó elven nyugszik, hogy cessante ratione legis cessat ipsa lex.

Kövy Sándor³⁹ ugyancsak bizonyos módosítással fogadja el Werböczynek a szokás törvényrontó erejéről szóló tételeit. A szokást, úgymond, a vele ellenkező törvény és generalis szokás lerontja, éppenúgy, mint az írott törvényt is (Consuetudo . . . tollitur lege scripta, et consuetudine generalis, prout lex scripta.), tehát *elismeri a generalis szokásnak derogatórius erejét*. De hozzáteszi, hogy partikuláris szokás az 1647:LXXVIII. t.-cikk értelmében az írott törvénnyel szemben nem érvényesülhet. T. i. a Kövy által itt idézett törvényhely szerint a városi törvényhatóságoknak az ország köztörvényeivel ellenkező statutumai és szokásai a nemesek ellenében mit sem használnak [„Statuta eorum municipalia (azaz a városi törvényhatóságok által alkotottak) et consuetudines communibus legibus regni contrarietantes, contra nobiles non suffragentur.“] Holott a Hármaskönyv szerint (Prol. 12. c. princ.) bármely partikuláris szokás (tehát városoké is) azon a helyen, ahol érvényben van, a törvényt megszünteti. A Hármaskönyv ugyan a városi statutumokra nézve ugyanezt mondja ki, de a városok partikuláris szokásáról ezt nem említi s így érészben az Előbeszéd most idézett titulusában foglalt rendelkezés, hogy t. i. a helyi szokás az előző ellentétes általános törvényt az illető helyen (ahol a szokás fennáll) megdönti, érvényben maradt egészen az 1647-iki törvény ide vonatkozó határozmányának meghozataláig, amelynek folytán, mint Kövy helyesen mondja, a helyi szokásnak ilyen hatálya megszűnt. Itt tehát a törvénynek már nagyobb erő tulajdonítatik a partikularis szokással szemben, mint a Hármaskönyv Előb. 12. titulusában.

³⁹ Elementa iurisprudentiae Hungaricae. S. Patakin, 1823. Introductio §. 14.

Leghatározottabban elútasító álláspontot foglal el nemcsak a derogatív, de egyáltalán bárminő szokásjoggal szemben *Georch Illés*, aki azt állítja, hogy a szokásnak sem törvénymagyarázó, sem törvénypótló s annálinkább törvénytörő ereje nem lehet, mert az 1791:XII. t.-cikk világosan rendel, hogy „a törvények alkotásának, eltörlésének és magyarázásának hatalma Magyarországon és a hozzá kapcsolt részeken... a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésre törvényesen egybegyűlt országos Karokat és Rendeket közösen illeti s rájtok kívül nem gyakorolható...” és így a törvény szuverén ereje felett álló szokást a modern állam jogrendje nem ismerhet el. Továbbá, úgymond, nemcsak a törvény értelmével, de a törvényhozó méltóságával sem fér össze, hogy a törvény által lekötelezettek tetszésétől és kényétől függhessen a törvényhozó hatalom által kinyilatkoztatott írott törvényt követni avagy nem követni és a törvény iránt engedelmességre kötelezetteknek joguk legyen a törvényben foglalt parancsokat nem teljesíteni, avagy a benne tiltott cselekvést elkövetni.⁴⁰

Hasonlóképpen tagadja a törvényrontó szokás lehetőségét — legalább is a magánjog területén — *Frank Ignác*,⁴¹ aki a törvény és szokás egymáshoz való viszonyát vizsgálva és előrebocsátva, hogy az a kérdés, vajjon a törvényt a szokás megdöntheti-e, nem könnyen dönthető el, — annak a nézetnek ad kifejezést, hogy a büntetőjogi és a peres eljárási törvények, ha idővel a körülmények megváltoznak, helyes voltukat elvesztik s ezért félre tehetők; sőt ez olykor a közjog terén (mint ő mondja, az ország kormányában) is előfordul. Ellenben azon törvényekre nézve, melyek a jószágot illetik, t. i. elhatározzák, hogy mi kié legyen (*quid cuiusque sit?*), a dolog másképen áll, mert az ezekre vonatkozó törvényt másoknak sérelme, kára nélkül nem lehet félretolni s ezért *az ilyen törvény ellen szokásjog nem jöhet létre*. Mert hogy „ismételt sérelmekből, törvénytelen és igazságot gázoló tettekből törvényszerű szabás támadjon, ez valóban veszedelmes állítás volna, mely a törvények tekintetét egészen megszüntetné, a közigazságot végtelenül megzavarná, az országot felforgatná.”

⁴⁰ *Georch Illés* Törvényes tárgyú értekezései (Pest, 1833.) II. Értekezés: Bírjon-e a szokás tovább is törvénytörő erővel? 16—31. l.

⁴¹ A közigazság törvénye Magyarhonban, I. köt. 42. §.

Ebbeli véleményének támogatásául hivatkozik Frank⁴² a régi Kúriának a Planum Tabulare-ban található⁴³ egyik döntésére (Dec. 18. pign. ex comit.), amely így szól: „Fassiones sub privatis sigillis perennaliter celebratae, ad mentem Part. 2. Tit. 13. §. 4. et Articuli 47. 1723. semper sapiunt pignus, etiamsi in loco illo, ubi fassio celebrata fuit, contrarius usus vigeat, quia privata statuta legi publicae derogare non possunt, adeoque usus ille potius pro abuso reputari debet. Utraque Tabula.“ Vagyis, hogy a magánpecsét alatt vegbement örökvallással történt elidegenítések az 1723:47 t.-c. értelmében csakis zálogot eredményezhetnek, még ha azon a helyen, ahol az örökvallás vegbement, ellenkező szokás lenne is gyakorlatban; miután a magán-, azaz helyi statutumok a köztörvényt le nem ronthatják s az ilyen szokást inkább abususnak kell tekinteni.

Azonban ami Franknak azt a nézetét illeti, hogy a *consuetudo derogat legi* elve azért tarthatatlan, mert törvénytelen tettekből jogszabály nem kelekezhetik, erre Grosschmid azt az igen helyes ellenvetést teszi, hogy törvényrontó szokás és nyílt törvénszegés vagy törvénytelenység igen távol esnek egymástól. Hiszen a törvényrontó szokás rendszerint az illető törvény alapján keletkezik, amennyiben eleinte a joggyakorlatban a törvény eredeti értelmétől való eltérés csak igen kis szerepet játszik; de később a törvény alkalmazhatatlanságának indokai mindinkább erősbödnek s önállósulnak és ekkép fokozatosan „lassú megnövekvésképen“ alakul ki a szokásjogi tétel és a törvény értelme közti ellentét.⁴⁴

Emellett, mint erre már régebbi jogászok is reámutattak, a törvényelleni szokás létjogosultsága azért sem nyugszik törvénszegésen, mert az ilyen szokás „az ép, teljesen egészséges, hasznos törvény ellen nem irányul“, hanem a körülmények megváltoztával alkalmazhatatlanná vált törvényt törli el.^{44/a}

⁴² U. a. m. 42. §. c. jegyz.

⁴³ Planum Tabulare sive Decisiones Curiales per Excelsam Deputationem a piae memoriae Imperatrice et Regina Hungariae Diva Maria Theresia eatenus ordinatam Collectae et in ordinem redactae Anno 1769. Budae, 1825. (Pars II. Sectio III. 982. sz. Dec. 18.)

⁴⁴ Grosschmid, Jogszabálytan 427. s köv l.

^{44/a} Így „Felelet e című értekezésre: A szokásról törv. értelemben“, 327. l.

Hivatkozik továbbá Frank az 1723:XV. t.-cikknek 1. §-ára, mely kimondja, hogy a budai vám kivételével mindenféle, akár királyi, akár földesuri javakon létező szárazvámok, nemkülönben olyan folyó partján levő vámok, amelyen hid nincsen, megszüntetendők, non obstante etiam antiquo usu vel privilegio, alioquin contra positivas leges subsistere non valente. Azonban itt nem valamely ellenkező gyakorlat folytán a törvény ellenére létrejött objektív jogról van szó, hanem egy olyan konkrét alanyi jogról, melyet eddig az illető földbirtokosok a tényleges gyakorlat útján szerzett állítólagos jogcímre támaszkodva vettek igénybe s a törvény az ilyen alanyi jogot szünteti meg, bárha az tényleg s huzamos időn át gyakoroltatott volna is. Ellenben szó sincs arról, hogy az idézett dekrétumhely a törvényt a szokással, mint kútfővel s különösen olyan constellatióban állítaná szemközt, hogy a törvényt a későbbi ellentétes szokás lerontja.⁴⁵ S különben is alig képzelhető, hogy ily nagy elvi jelentőségű kérdést a törvényhozás mintegy mellékesen odavetett nyilatkozattal akart volna eldönteni.

A törvény elleni szokásjog keletkezésének lehetőségét, illetve létjogosultságát Georch Illésen és Frank Ignácon kívül még kétségbe vonják: „A szokásról törvényes értelemben“⁴⁶ és „A Consuetudo szónak értelme törvényeink szellemében“⁴⁷ c. értekezések magukat meg nem nevező szerzői, valamint *Dósa Elek* is az erdélyi köz- és magánjogot rendszeresen feldolgozó művében.⁴⁸ Álláspontjuk támogatására (a Georch által hangoztatottakon kívül) a következő érveket hozzák fel:

I. Werbőczynek a Hármaskönyv Prol. 12. c.-ben és II. R. 2. c. 9. §.-ban foglalt az a tanítása, hogy ha a törvényt az azzal ellenkező szokás követi, úgy ez az írott törvényt megsemmisítheti, merőben történeti előadás. Itt ő csak előterjeszti, leírja azt az egykori jogállapotot, midőn még a jogszabályok úgyszólván csakis szokás útján keletkeztek, s írott törvény gyanánt csakis a római és kánonjog tételei ismertettek el. Azonban éppen ezen jogállapot

⁴⁵ *Grosschmid*, Jogszabálytan 417. l.

⁴⁶ Nemzeti Társalkodó, Kolozsvár, 1834. I-só félesztendő, 1. sz. (Már idézve jelen mű 1. jegyz.-ben).

⁴⁷ Tudományos Gyűjtemény. 1841. I. köt. 28—53. l. (Idézte jelen mű 1. jegyz.-ben).

⁴⁸ Erdélyhoni jogtudomány (Kolozsvárt. 1867.) I. köt. 23—26. §.

megszüntetése végett volt szükség a Hármaskönyv megalkotására, vagyis az eddig divatozott szokásjognak írott joggá átváltoztatására.⁴⁹ A Tripartitum szerinti szokás, különösen a derogatív erejű szokás tehát ellenkezik a Hármaskönyvnek az országgyűlés és II. Ulászló király által is megjelölt céljával. Hiszen a Tripartitum jóváhagyásában a király azt mondja, hogy voltak ugyan azelőtt is bizonyos jogszabályok, de ezeket, mivel nem voltak írásba foglalva, inkább szokásoknak lehetett ne-

⁴⁹ Különösen „A szokásról törvényes értelemben“ (Nemzeti Társalkodó, 1834. évf. 1—23. l.) és „A Consuetudo szónak értelme törvényeink szellemében“ (Tud. Gyűjtemény, 1841. évf. I. köt. 28—53. l.) c. értekezésekben találjuk ezt az ellenvetést a törvényrontó szokásjoggal szemben. Az utóbbi közlemény szerzője szerint, midőn Werbőczy a Hármaskönyv II. R. 6. címében elmondja, hogy Magyarországnak majd minden joga a pápai és császári jogból eredt, de mégis ennek a hazai jognak (municipális consuetudo) három forrása van, ú. m. az országos dekrétumok, a királyi rendeletek és az ország rendes bírának ítéletei, — akkor ő tulajdonképen csak elbeszéli, hogy miként keletkezett s fejlődött mai jogrendszerünk. Itt Werbőczy a „törvénykezési rendszer történetét“ adja elő, ami onnan is világosan kitűnik, hogy e cím 12. §.-ában azt mondja, miszerint törvénykezési rendszerünket Károly király hozta be Franciaországból és valamint itt a törvénykezés történeti fejlődéséről beszél, úgy minden más, ami a titulusból foglaltatik, csak a multról szóló, tehát történeti előadás. Ily értelemben veendő az a tanítás is, hogy az ország rendes bírának ítéletei a hazai jog forrásai közé tartoznak. Régen ugyanis az országgyűlési végzemények még nyomtatásban nem jelentek meg, csak néhány írott példányban az ország levéltáraiban őriztettek s ezért a törvényekben foglalt szabályok megismerését nem magukból a dekrétumokból, hanem gyakorlati alkalmazásból lehetett meríteni. T. i. a bírák az akkor divatos mód szerint a peres ügyek elintézése végett az országban szerteszéjjel járván és az összesereglett nép hallgatván az ítéleteket, midőn hasonló jogesetek merültek fel, emlékezetükben maradt, hogy előzőleg már ez s ez a bíró hogyan ítélte és a nép magát ehhez alkalmazta s így a törvények is alkalmaztatásuk, szokás útján jutottak a köztudatba. Werbőczy tehát, mondják az id. értek.-ek szerzői, a szóban forgó titulusból az ő idejéig létezett s általa írásba foglalt hazai szokásjog kútfőit sorolja elő s ily értelemben említi azok közt az ország rendes bírának ítéleteit is, mondván, hogy törvénykezési rendszerünknek ezek is konstitutív tényezői voltak. Ámde mivel mindig perfectumban beszél („ex iudicium ordinariorum regni... consuetudo ipsa emanavit“), ebből világos, hogy Werbőczynek ez az előadása csak azt jelentheti, hogy a bírói ítéletek az ő koráig érvényben volt s általa feljegyzett országos szokásjognak a forrásai voltak, de nem azt, hogy a bírák ítéleteiből szokásjog ezután is fog keletkezhetni. (L. főleg Tud. Gyűjt. id. köt. 41. l.)

vezni, („...quae quia nulla scriptura continebantur, consuetudines potius appellari poterant“); s az ország törvényeinek különféle ingadozó értelmezéséből nagy visszasságok keletkeztek, illetve a törvények és szokásjogi szabályok sokféle értelmezését az tette lehetővé, hogy a jogokat az írásba foglalás nem támogatta, s ezeknek különféle értelmezése nagy zavart és jogbizonytalanságot okozott: A király azért rendelte el az ország jogainak írásba foglalását, mert a törvényszékek: „in judiciis decernendis et iustitiae administratione non sola consuetudine quae plerumque mutari et labilis esse solet, sed iure scripto et fidelissimis litterarum monumentis illustrato niterentur.“ Tehát Werbőczy Hármaskönyvének célja az volt, hogy megszűnjön az a jogbizonytalanság, melyet a szokásjognak az írott törvény kötelező erejét gyengítőleg, sőt megsemmisítőleg elhatalmasodott volta okozott. Vagyis a király s az országgyűlés, valamint Werbőczy azt akarták, hogy az igazságszolgáltatás határozott, világos értelmű írott törvényekre alapíttassék. Ámde a jogrend szilárdsága érdekében hangoztatott ezen kívánatokkal hogyan fér össze az írott törvény erejét gyengítő derogatív szokásjog megörökítése?⁵⁰

2. Erkölcsi szempontból megengedhetetlen, hogy törvényellenes cselekedetkből (már pedig a derogatív szokásnak törvényellenes cselekményen kell kezdődnie) jogszabály jöhessen létre. Hiszen tilalmas tetteből azért, mert többször vitték végbe, kötelező szabály nem származhat, mert ez a törvény iránti tisztelet, bizalom és engedelmesség meggyengítésére s a törvény tekintélyével biztosított és szentesített jogrend megingatására vezetne.⁵¹

3. Törvény elleni szokást csak azon egyének és testületek létesíthetnének, akiknek jogalkotó, jurisdikcionális hatalmuk van, ú. m. a fejedelem, a végrehajtó hatalom szervei, a közhivatalnokok és bíróságok. Csakhogy a fejedelem a törvények megtartására van az alkotmány által kötelezve s így azokkal ellenkezőleg nem cselekedhetik és hogyha ezt tenné is, az ilyen cselekvényei érvénytelenek lesznek. Nem hozhat létre törvényelleni szokásjogot a nép sem, mert azt, mint illet a törvényhozó

⁵⁰ L. erre nézve: *A szokásról törvényes értelemben* c. ért. 12. l.

⁵¹ Így: *A Consuetudo szónak értelme* stb. c. értek. 43–45. l. és *Dósa Elek*, id. m. I. köt. 25. §.

hatalomban alkotmányjogilag előírt módon való részvételen kívül semmi jogalkotó külön hatalom nem illeti, s különben is a polgárok összesen, úgy, mint egyenkint a törvényeknek engedelmeskedni, cselekményeikben azokhoz alkalmazkodni kötelesek. De a nép s a fejedelem együttesen sem létesíthetnek törvényellenes szokásjogot, mert hiszen e kettőnek, mint a törvényhozó hatalom birtokosának együttes aktusa, ha egy eddigi törvény eltörlésére irányul is, jogszabályt csak a törvényhozói akaratnak kifejezetten (*expresse*) történő kinyilatkoztatása által hoz létre, s az ilyen nyilatkozat azonnal törvényt lesz, holott a szokás alapja a *tacitus consensus populi*. A végrehajtó hatalom központi szervei, illetve az állam tisztviselői pedig semmi esetre sem létesíthetnek törvényelleni szokást, mert hivatali esküjük szerint kötelezvék a törvények megtartására. Az autonóm közönségeknek van ugyan statutum-alkotási joguk, azonban már Werbőczy kinyilatkoztatta, hogy „*contra generalia statuta et decreta Regni... nil quidquam constituere possunt*“. S az ítélőbíráknak, még a legfőbb törvényszékeknek törvényellenes ítéletei által sem keletkezhetik olyan aktus, mely törvény elleni jogszabályt teremthetne meg; bárha kétségtelen, hogy, mint ezt még a törvényrontó szokásjogot a leghatározottabban elutasító Dósa Elek is elismeri, a bírák ítéletei „leghatalmasabb eszközévé válhatnak a törvényrontó szokás létesítésének“. Azonban a bírák, mint azt hazai törvényeink nyomatékosan előírják, a törvények szerint tartoznak ítélni, illetve a jogeseteket a törvények alkalmazásával kell eldönteniök. Ezt Werbőczy is a *Tripartitum* számos helyén világosan kinyilatkoztatja. Így a Prol. 6. c. 13. §-a szerint „*cum leges institutae fuerint, non erit postea judicandum de ipsis, sed oportebit iudicare secundum ipsas*“ s a Prol. 15. tit. 1. §-a rendeli, hogy „*judex bonus nihil ex arbitrio suo facit, sed secundum leges, et iura pronunciat*“, a II. R. 2. c. 10. §-a szerint pedig „*dum novae leges fuerint introductae, tunc secundum illas oportebit iudicare*“; sőt még a törvény magyarázatára is Werbőczy szerint nem a bíró, de az van jogosítva, aki azt megalkotta („*si tamen quid ambiguum, vel obscurum fuerit; eius est interpretari, qui condidit*“, Prol. 6. c. 12. §.).⁵²

⁵² A szokásról törvényes értelemben, 18—20. l.

4. Közjogi tekintetben is felette aggályos dolog volna, hogyha a joggyakorlat útján törvényrontó szokás keletkezhetnék, mert ez a főhatalom három funkciójának, a törvényhozásnak, jogszolgáltatásnak s kormányzatnak az összezavarására vezetne, s a törvényhozó hatalom működése gyengítettetnék, sőt eredménytelenné válnék, ha a jogalkotó hatalom azok által is gyakoroltatnék, akiknek arra az alkotmány szerint nincsen jogosultságuk.

5. Szent Istvántól kezdve mostanáig egyetlen törvényt sem tudunk, amely derogatív szokás keletkezését megengedné, sőt törvényeink egész sora, valamint a koronázási hitlevelek a törvényeknek úgy a király, mint a nemzet által mindenben s mindenkor leendő megtartását ígérik s az ellenükben keletkezett helytelen, ártalmas szokásokat kifejezetten elvetik, kárhozzátják, sőt büntetendőknek nyilvánítják.

6. Meg kell különböztetni a törvények szokás által való eltörlésétől, amit nem lehet megengedni, azoknak elavulását. Míg ugyanis a törvény elleni szokásjog akként jö létre, hogy a törvénnyel ellenkező ítéletek s határozatok keletkeznek s ezek ismételtetnek mindaddig, míg a bennük kifejezett elv jogi tétellé válik, s mint ilyen helyettesíti a formailag még fennálló törvényt; addig, „elavult a törvény, ha az vagy keletkezésekor már az igazsággal, s méltányossággal ellenkező, vagy az idő folyamában megváltozott körülmények, s elenyészett pártérdekek, előítéletek szüleménye lévén, megszűnik figyelem s ragaszkodás tárgya lenni s az idő szellemével, a nép jellemével elannyira nem egyező, hogy annak teljesezésbe vételét nemcsak nem szorgalmazza senki, hanem meg is botránkoznék mindenki, ha teljesezésbe vétele megkíséreltetnék...“⁵³ „Midőn a törvényhozó hatalom elmulasztja a többé nem tartható törvények eltörlését, vagy legalább a megváltozott idő szerint kívánta módosítását, nem lehet tagadni, hogy azoknak elavulása nyereség, amennyiben ez által a polgárok jogai nemcsak nem sértetnek, hanem többnyire még kiállhatatlan bilincsek közül is szabadíttatnak ki.“⁵⁴

Mindezekkel az érvekkel szemben is *a derogatív szokás-*

⁵³ L. erre nézve „A Consuetudo szónak igazi értelme stb.“ 45—47. l.

⁵⁴ Dósa E. id. m. I. k. 26. §.

jog keletkezésének lehetősége és jogosultsága mellett kell — különösen a jogtörténeti előzményekre való tekintettel — állást foglalnunk.⁵⁵ És pedig azokat a szempontokat, amelyek bennünket erre a végső konklúzióra vezettek, a következőkben foglalhatjuk össze:

Az 1792:XII. t.-cikknek az a rendelkezése, hogy törvényt hozni, megváltoztatni s eltörölni csak a király és nemzet egyező akaratával lehet, amint ezt a törvénynek a szöveg értelméből világosan kitűnő célzata tanúsítja, nem a törvény elleni szokásjog eltiltására irányul, hanem arra helyezi a súlyt, hogy merőben királyi rendeletekkel, pátensekkel az uralkodó nem kormányozhatja az országot, vagyis hogy törvényt csak a király és nemzet együttes akarata hozhat létre. Tehát ezt a törvénycikket az országos szokás törvényrontó ereje ellenében érvül felhozni alig lehet.⁵⁶ És ami azt a nézetet illeti, hogy a Hármaskönyv azon tételében, mely szerint, „ha a törvény megelőzi az ellenkező szokást, úgy ez a törvényt általában, s egészében megdönti“, Werbőczy a hazai jognak tulajdonítania a római jogi lex-szel szemben kötelező erőt, erre vonatkozóan ismételtelen azt válaszolhatjuk, hogy, ámbár ő sokszor használja a lex szót a római jog szabályainak megjelölésére, mégis a Tripartitum mondott helyén lex alatt nem római jogi szabályt, hanem a hazai törvényt kell érteni, vagyis itt Werbőczy a törvényről és szokásról mint hazai jogunk forrásairól elmélkedik s azokat mint ilyeneket állítja egymással szemközt.

Az az ellenvetés pedig éppen nem állhat meg, hogy a derogatív szokásjognak keletkezése azért is lehetetlen, mert számos hazai törvényünk a törvény elleni szokást megtiltja, vagy

⁵⁵ A derogatórius szokásjog létjogosultságát elfogadja és igen sikeres érveléssel bizonyítja a „*Felelet e című értekezésre: A szokásról törvényes értelemben*“ c. értekezés (I. jelen dolgozat I. sz. jegyzetét) magát meg nem nevező szerzője. Hasonlóan: *Grosschmid* Jogszabálytan-ában és *Schwarz Gusztáv* id. tanulmányában. Ellenben a derogatórius erőt tagadja *Kiss Géza*, aki azonban, mint már fentebb rámutattunk, merőben jogdogmatikai szempontból foglalkozik e problémával s nézete szerint mindeh szokásjog úgy érvényesül, mint a törvény értelmének s intenciójának a jogalkalmazás körében való kifejtése. A jogszokásnak hazai jogunk kút-fői rendszerében nyilvánuló szerepét és jelentőségét pedig alig méltatja.

⁵⁶ *Grosschmid*, Jogszabálytan, 383. l.

helytelennek és ártalmasnak nyilvánítja. Hiszen úgy régebbi, mint mai jogunkban is, de meg minden nemzet jogéletében folyton és folyton keletkeztek s keletkeznek szokásjogi szabályok és pedig derogatív erejűek is.⁵⁷ Sőt a mai egyházi törvénykönyv, a Codex Juris Canonici, mint már említettük, expressis verbis elismeri a törvény elleni szokásjog keletkezhetését és pedig még olyan törvénnyel szemben is, amely szokásjogot eltiltó záradékkal van ellátva, csakhogy ez esetben a szokásnak, illetve a gyakorlatnak száz évesnek, vagy emberemlékezetet meghaladó idejűnek kell lennie, hogy belőle szokásjog származzék, míg egyéb (t. i. szokásjogot eltiltó záradékkal el nem látott) törvények ellenében szokásjog keletkezéséhez negyven évi praescriptio van előírva.⁵⁸

Nem áll az az ellenvetés, hogy a törvény elleni cselekvés nyílt törvényszegés, illetve a törvény szándékos kijátszása lenne. Mert a törvényellenes gyakorlatról ez csak abban az esetben állítható, ha a törvény alkotásakor fennforgott körülményekben változás nem történt s mégis annak ellenében törvényellenes cselekmények vitetnek végbe. Holott a derogatórius szokás csakis a változott viszonyoknál fogva alkalmazhatatlan s káros törvényekkel szemben foglalhat helyet, amilyenek pedig annál is inkább létrejöhetnek, mert a törvényhozó sokszor nem tudja és nem is tudhatja, hogy a törvény a haladó kor felfogásával majdan nem lesz összeegyeztethető, avagy az emberi életviszonyokban bekövetkezett változások folytán igazságtalanná, méltánytalanná, a közérdekre hátrányossá vagy éppen veszélyessé stb. fog válni, mert ez esetleg

⁵⁷ Azt a nézetet, hogy ha a törvényhozó eltiltja, úgy a szokásjognak nincsen ereje, Schwarz Gusztáv is (id. közlem. 82. l.) határozottan tarthatatlannak nyilvánítja. Ellentmond ennek — úgymond — az újabb tapasztalás is: azt újabb törvények nagy része megtiltotta vagy gúzsba kötötte a szokásjogot, a szokásjog mégis vígan él. És Grosschmid szerint (Jogszabálytan, 490. l.) is tény, hogy a mi élő jogunk tele van törvényrontó szokásokkal, amelyeket ha jogunk építményéből ki akarunk bontani, megrendítenénk az egész épületet.

⁵⁸ Iuri divino sive naturali sive positivo nulla consuetudo potest aliquatenus derogare, sed neque iuri ecclesiastico praeiudicium affert, nisi fuerit rationabilis et legitime per annos quadraginta continuos et completos praescripta, contra legem vero ecclesiasticam quae clausulam contineat futuras consuetudines prohibentem, sola consuetudo centenaria aut immemorabilis (27. can. 1. §.).

csak akkor derül ki, midőn a törvényes rendelkezések konkrét esetben való alkalmazására sor kerül.⁵⁹

És nem osztjuk azt az ellenvetést sem, hogy a bírónak semmiféle, tehát még az alkalmazhatatlanná vált törvényt sem szabad ellentétes döntéssel lerontani, mert ez csakis ellenkező törvény alkotása útján történhetik és hogy a derogatórius szokásjog létesítése a törvényhozás szervének jogkörébe való beavatkozást jelentené s így az államhatalmi funkciók összezavarására vezetne. Mert sokszor nem lehet a bírónak a döntéssel addig várni, amíg a törvényhozás az alkalmazhatatlan törvényt eltöröltnek nyilvánítja; nem is említve, hogy a törvényhozás gyakran éppen azért nem intézkedik az ilyen törvény eltörlése iránt, mert a szokás túltevéen magát rajta, azt mintegy eltemette.⁶⁰

Szóval, ha a törvény többé nem felel meg a változott életviszonyoknak s nem elégíti ki a haladó kor társadalmi, forgalmi és gazdasági szükségleteit, úgy alkalmazásával a törvényhozó intencióját nem lehet megvalósítani, s az ellentét, mely a törvény eredeti értelme s az élet tényleges szükségletei közt mutatkozik, csak azáltal lesz kiegyenlíthető, ha a joggyakorlat az értelmét és célját vesztett törvényt mellőzve, helyébe új, megfelelő szabályt hoz létre. Az így érvényesülő törvényrontó szokás és a törvény elavulása közt alig lehet különbséget tenni, mert hiszen az ellenkező szokás jogalkotó ereje ily esetben éppen a már lejárt, célját vesztett és ezért alkalmazhatatlanná vált, tehát elavult törvény ellenében nyilvánul meg.⁶¹ Ilyenkor

⁵⁹ Erre találoan utal a „Felelet stb.“ c. értekezés szerzője (344-345. l.).

⁶⁰ *Grosschmid*, Jogszabálytan, 460. l.

⁶¹ Különösen *Dósa Elek* hangsúlyozza (Erdélyhoni jogtudomány I. köt. 26. §.), hogy a törvények szokás általi eltörlését meg kell különböztetni azoknak elavulásától. Ezzel szemben *Grosschmid* (Jogszabálytan 467. l.) azt tartja, hogy logikailag véve az elavulásnak megkülönböztetése az ellenkező szokás általi eltörléstől vagy megváltoztatástól voltaképen meg nem áll. Következtetésképen tehát ha elismerjük, hogy a nem alkalmazás, elhanyagolás által törvények megszüntethetők, akkor azt is el kell ismerni, hogy *más-ként-alkalmazás által szintén megszüntethetők*. Hasonló véleményt nyilvánít *Kolosváry B.* is, mondván, hogy amidőn a törvény helyett a szokás törvényrontó virtusának érvényesülése következtében új jogszabály keletkezik, ez a jelenség *elvileg az elavulástól semmiben nem különbözik* (A magyar mag. jog tank. I. k. 23. l.).

a törvénnyel szemben valóban a jogszokás derogatív erejének kell érvényesülnie.

Általánosan elismert jogtani tétel, hogy *cessante ratione legis cessat etiam lex ipsa*; vagyis, ha a törvény indokoltsága és célja megszűnt, úgy a törvény elavult, azt félre kell tenni. Ámde a belső elavulás még sok esetben nem elegendő a törvény hallgatag eltörlésére, hanem hozzá az is szükséges, hogy a szokás, illetve a benne nyilvánuló általános jogi meggyőződés a ratio legis megszűntét s az ezt előidéző okokat elismerje és kifejezésre juttassa. Csakis az eképpen külsőleg, a joggyakorlatban kifejezésre jutó elavulás alapján lehet a használhatatlanná s alkalmazhatatlanná vált törvényt valóban megszüntetni.⁶²

Végül különösen hazai jogfejlődésünk szempontjából a legnyomatékosabb érv a törvény elleni jogszokás keletkezhetése és létjogosultsága mellett az a tény, hogy ilyen szokások, főleg a bírói ítéletek nyomán, tényleg nagy számmal keletkeztek a múltban⁶³ s keletkeznek napjainkban is. Itt e részben csak néhány példa felemlítésére szorítkozunk. Így az 1725: XXVII. t.-cikk szerint közbérendeletet nemcsak a hiteles helyek és személyek (káptalanok, konventek, az ország rendes bírái s az ítélmesterek) előtt, de ezeken kívül is lehet tenni, különösen az alispán és szolgabíró tanuságával, ha ezek a megye által kiküldettek (exmissi fuerint) s mégis ezt a törvényes rendelkezést a gyakorlat mellőzte, amennyiben nem kívánta meg, hogy a jelzett célból az alispán vagy a szolgabíró a megyétől kiküldetést nyerjen, hanem azok a végrendeletek tételénél enélkül is tanuskodhattak.⁶⁴ Az igazságszolgáltatás gyorsításáról (de celeriori iustitiae administratione) szóló 1792: XVI. t.-c. 4. §.-a kimondja, hogy a bírák az ügyvédeknek a kifogásokban három-, az érdemben pedig négyszerinél több szóváltást ne engedjenek meg. Ezt a törvényes szabályt a szokás mihamar előrolte, mert általános gyakorlattá vált, hogy az ügyvédek a szóban forgó tilalom ellenére négyszerinél több ízben is replikáltak és a bíróságok ebben őket nem gátolták

⁶² Grosschmid, Jogszabálytan, 471. l.

⁶³ Ezt különösen kiemeli a „Felelet stb.“ c. közlemény szerzője (341. l.):

⁶⁴ Grosschmid, Jogszabálytan, 449. l.

meg.⁶⁵ Aztán hasonlóképen *törvényrontó szokásjogi szabályokat* állapított meg az 1861 jan. 22.-től márc. 4.-ig ülésezett Országbírói Értekezlet munkálatában, az ú. n. *Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban*, amelyek az 1848 előtt kelt s a változott viszonyok folyán alkalmazhatatlanná vált számos törvényűnket *hatályon kívül helyeztek* és sok esetben azok helyett *új szabályokat állapítottak meg*. A Magy. Kir. Kúria 1861 július 23-án tartott teljes ülésében kimondotta, hogy e szabályokat addig is, míg az alkotmányos törvényhozás másképen nem rendelkezik; a törvényes eljárásban „általános zsinórmértékül“ fogja tekinteni és követni. Az Országbírói Értekezlet munkálata soha törvényhozási megerősítést nem nyert s így e magánjogi kútfő, mint Werbőczy Hármaskönyve is, *írott szokásjognak* minősíthető.⁶⁶ Tehát az ebben foglalt azon rendelkezések, melyek több, 1848 előtt alkotott törvényt hatályon kívül helyeznek, *lényegileg törvényszüntető írott szokásjogi tételeknek* mondhatók. S ugyanide sorolható a M. Kir. Kúriának 1896-ban hozott 63. sz. polgári teljes ülési döntvénye, amely kimondja, hogy „az egyházaknak, egyházi testületeknek s egyházi személyeknek ingatlan vagyron szerzését tiltó, úgynevezett holtkézről szóló törvények, nevezetesen az 1498. évi LV. és LXV. s az 1647. XVII. és az 1715. évi XVI. t.-cikkek és különösen az ország erdélyi részeire vonatkozóan az Approbatae Constitutiones első része első címének 10. és első rész hatodik címének 2. cikke a változott viszonyoknál fogva elavulván, nincsenek hatályban.“ A Kúriának ez az elvi jelentőségű határozata azt juttatja kifejezésre, hogy a szóban forgó törvények a változott viszonyoknál fogva elavultak s így alkalmazhatatlannokká váltak. A döntvény az elavultság megállapításával lényegileg ezt tartalmazza, bárha benne nincs is kifejezetten hangoztatva, hogy ez az elavultság a joggyakorlatban megnyilvánúlt közmeggyőződés (tacitus consensus populi) folytán már tényleg előbb bekövetkezett.⁶⁷

⁶⁵ „Felelet stb.“ c. érték 318. l.

⁶⁶ Így állapítja meg az Ideigl. Törvényk. Szabályok kútfői minőségét Szladits Károly is (A magyar magánjog vázlat, I. köt. 19. l.).

⁶⁷ Grosschmid szerint (Jogszabálytan; 470. l.) a Kúriának e döntvényében világosan ki kellett volna mutatnia, hogy a holtkézi törvények megszüntetése tekintetében a consensus tacitus populi tényleg fennforog, vagyis,

Általában pedig, mint a törvénytől, úgy a derogatórius szokásjog is főleg az állandó bírói gyakorlat útján keletkezik. Tudvalevőleg az ismétlődő hasonló esetekben történő azonos értelmű döntésekben, illetve az állandó bírói gyakorlatban kifejezésre jutó s a törvénytől irányadó szokásjogot nevezik *bírói szokásjognak (consuetudo iudicialis)*, szemben a bíróságon kívül létrejött, pl. a közigazgatási hatóságok állandó gyakorlata útján keletkezett, ú. n. *népszokásjoggal (consuetudo extraiudicialis)*. Ezt a megkülönböztetést már Kövy is megteszi a jogszokásról adott meghatározásában: „Consuetudo... ex actionibus populi frequentibus, non coactis, uniformibus, *iudicialibus et extraiudicialibus*, animo inducendae obligationis... enascitur.”⁶⁸

A gyakorlati jogélet szempontjából a szokásjognak (így a derogatórius erejűnek is) legnagyobb jelentőségű faja a *bírói szokásjog*. Azonban tulajdonképpen ezt sem a bírói gyakorlat, hanem az egyező ítéletekben megnyilvánuló általános jogi meggyőződés hozza létre. Tehát a bírói gyakorlat *nem önálló*, illetve *nem konstitutív jogforrás*, hanem csakis *a szokásjogot kifejezésre juttató tényező*. Mert ámbár a bírói szokásjogot közönségesen auctoritate rerum perpetuo similiter adiudicatarum folytán érvényesülő szokásjognak mondják, lényegileg érvényét s kötelező erejét nem a bírói tekintély, hanem *a közvélemény helyeslése*, tehát a jogi *közmeggyőződés* biztosítja.⁶⁹

hogy a nemzeti közmeggyőződést kifejezésre juttató gyakorlat a holtkezi törvényeket már e döntvény meghozatala előtt elavultaknak vette. Azonban, nézetem szerint, a döntvény implicite (ha nem is expressis verbis) ezt kifejezésre juttatja, mert hiszen a Kúria másképpen az elavultságot s alkalmazhatatlanságot nem állapíthatta volna meg.

⁶⁸ Kövy S. Elementa iurisprud. Hung. Introd. 14. §.

⁶⁹ Grossschmid, Jogszabálytan, 767. l. Lényegileg a consuetudo iudicialis tekintetében Grossschmidével egyező álláspontot foglal el Schwarz Gusztáv is (id. érték. 96. l.), mondván, hogy a bírói szokásjog első sorban a bíróságok körében képződő s nekik szóló szabály (observantia) arra a kérdésre nézve, hogy bizonyos esetekben miképp kell ítélni. De a kölcsönhatásnál fogva, mely bíraskodás és az élet között fennforog, a bíróságon kívüli érdekelt közönség is állást foglal a bírói gyakorlattal szemben (a sajtó s a szakirodalom a gyakorlatot bírálja), s ha ilyenkor a közvélemény állást foglal a gyakorlat ellen, akkor az „bírói szokásjoggá nem mivélve”; ellenben, ha a közönség részéről ellenmondás nem történik,

Mindezek alapján nagy tudományú Grossschmidünk nézetéhez csatlakozva, a derogatórius jogszokás kútfői létjogosultságát el kell ismernünk olyan értelemben, hogy létrejöttéhez s kötelező erejének elismeréséhez *igen nyomatékos okok fennforgása* kívánatik meg, amelyek t. i. teljes bizonyosságot nyújtanak arra nézve, hogy az illető törvény, amely ellen a gyakorlat irányul, csakugyan alkalmazhatatlanná vált.⁷⁰ Vagyis a derogatórius szokásjog kútfői erejének multhatatlan feltétele, hogy a ratio legis megszűntét s ennek folytán a törvény érvényen kívül helyezésének szükségét a gyakorlatban megnyilvánuló közmeggyőződés minden kétséget kizárólag kifejezésre juttassa.

Végül még csak azt kívánom megjegyezni, hogy a jogszokásnak derogatórius kútfői ereje elől nem zárkozhatunk el éppen napjainkban, amidőn lépten-nyomon azt tapasztaljuk, hogy a világháború előtti s alatti jogalkotás tetemes mérvben hasznavehetetlenné vált s az azóta rohamosan változott, illetve még mindig fluktuáló szociális és gazdasági állapotok következtében bíróságaink sűrűn kénytelenek — törvény hiányában vagy éppen *az alkalmazhatatlan törvény ellenére* — *elvi jelentőségű ítéleteket* hozni; s ekképen nem lehet tagadni, hogy jelenleg úgy a törvénytől, mint a *derogatórius szokásjognak igen nagy jelentőségű és széles terjedelmű kútfői szerepe* van. Erre a kétségbevonhatatlan tényre s a jogszolgáltatásnak ezzel

---

illetve ha az megnyugszik a gyakorlatban s az abban kifejezésre jutó szabályt mint kötelező jogtételt követi: a bírói gyakorlatban kifejezésre jutó szabály általános szokásjogi szabállyá lesz.

⁷⁰ *Grosschmid*, Jogsabálytan, 486. l. Lényegileg ugyanezt az álláspontot juttatja kifejezésre *M. Rümelin* (Die bindende Kraft des Gewohnheitsrechts und ihre Begründung, 52. l.) is, midőn ezeket mondja: „Die Gebundenheit des Richters an die Wertungen des Gesetzes kann nicht scharf und klar genug hervorgehoben werden. Bei der Lückenergänzung hat er ausser der Verkehrssitte auch das durch eine ständige Praxis der Gerichte hervorgerufene Vertrauen zu berücksichtigen. Eine Abweichung vom Gesetz ist ihm, abgesehen von der noch unter die Auslegung im weiteren Sinn fallenden Gebotsberichtigung, *nur gestattet, wo die Volksüberzeugung das Gesetz ganz oder teilweise für unanwendbar hält*, oder wo in der Rechtsprechung eine dem Gesetz widersprechende Regelung so lange stattgefunden hat, dasz nach übereinstimmendem Urteil der Richter die Rückkehr zum alten Recht als undurchführbar erscheint.“

kapcsolatos nagy, súlyos problémáira *Wolf Károly* az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület legutóbbi (pécsi) közgyűlésén (1934. szept. 17.) tartott megnyitó beszédében igen szépen s nyomatékosan mutatott rá, mondván, hogy napjainkban az életviszonyok „egymásba torlódása miatt sokszor a törvényhozóknak sem áll módjukban kellően átgondolt törvényekkel szolgálni“ s a „sűrűn váltakozó törvényhozási munkálatok igen súlyos dilemmák elé állítják úgy a jogkeresőket, mint a jogszolgáltatókat“ és gyakorta „maga a törvényhozás kénytelen belátni, hogy nem számolt a viszonyok mindennemű alakulásával.“ Ami pedig szükségkép azt hozza magával, hogy a törvényhozás munkájának hiányait a bírói szokásjognak kell pótolnia s kijavítania.

KOLOSVÁRY BÁLINT

A TULAJDON ÁLTALÁNOS SZABÁLYAI
A MAGYAR MAGÁNJOGI TÖRVÉNYKÖNYV
JAVASLATÁBAN

(JAVASLAT II. RÉSZ. ELSŐ CIM. ELSŐ FEJEZET.)

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
V. M. GOLDBERG
1954

1. A sokat vitatott kérdések közé tartozik, hogy annyi évtized kitartó törekvése után időszerű-e ma a magánjog törvénykönyvének megalkotása? Anélkül, hogy ezzel a valóságos problémává kialakult kérdéssel foglalkoznék, mindössze azt a valószínűnek látszó megállapítást óhajtanám előjáróban leszzegezni, hogy a jogászközvélekedés inkább, vagy túlnyomóan a tagadó álláspont felé hajlik. Az utolsó javaslat előterjesztése óta közel hét esztendő telt el és ez több, mint amennyit a nehéz viszonyokkal, melyek között a megcsonkított ország vergődik, indokolni lehetne.

A letelt hét esztendő azonban azt a munkát, amelyet az 1928. évi javaslat testesít meg magában, éppen nem tette sem hiábanvalóvá, mégkevésbé elavulttá, sőt ellenkezőleg a tapasztalat azt mutatja, hogy a javaslat él és jótékony hatást gyakorolva a judicaturára lassankint belefonódik, vagy helyesebben beleidegződik a szokásjog kifejeződésének soha nem szünetelő folyamatába. A múlt század hatvanas és hetvenes éveiben az Osztr. polg. törvénykönyv volt a magyar élőjog állandó sugalmazója; ezt a szerepet ma, bátran mondhatjuk — a magyar magánjogi törvénykönyv 1928. évi javaslata tölti be.

Mindebből vonnám le azt a következtetést, hogy a MMT¹ tervezett intézkedései, magánjogi intézményeinknek de lege ferenda benne és általa kiformalódó szervezete: éppen olyan időszerű érdeklődésre tarthat számot ma is, mint a javaslat benyújtásakor és így nem lesz elkésett törekvés, ha az alábbiakban a magánjogi jogrendszer központi részének, a tulajdonjog általános rendjét fogjuk kritikai módszerben fejtegetni és megvizsgálni.

¹ Állandó rövidítés: MMT = magyar magánjogi törvénykönyv (az 1928. évi és a törvényhozás elé terjesztett javaslat.)

2. A MMT a tulajdonjog intézményét a kodex II-ik főrészében (Dologi jog) az *első cím* alatt, összesen 177 szakaszban szabályozza (431—607. §§.) — Az első cím anyaga három fejezetben különül el egymástól. Az I. fejezet a tulajdonjog általános szabályait (431—498. §§); a második az ingatlan tulajdon (499—561 §§); a harmadik az ingók tulajdonjogának rendezését tartalmazza (562—607. §§).

Ez a rendszerezés a korábbi tervezetek és javaslatok álláspontjától (melyre a német polg. törvénykönyv gyakorolt befolyást) jelentékenyen eltér és inkább a schweitzzi codex systematikájához közeledik. Függetlenségét azonban ezzel szemben is megtudja óvni. A birtok intézményét pld. a tulajdonjoghoz vonja be a tulajdonjog tartalmának és a tulajdonosi jogosítványoknak oly irányú constructiojával kapcsolatban, mely egyfelől megfelel a magyar magánjog történelmi fejlődésének, — másfelől az újabb szokásjog kialakulásával is teljes egyensúlyban áll.

Az általános szabályokat magában foglaló első fejezet nyolc alcím anyagát öleli fel s szól a „*tulajdonjogról általában*“; — a *tulajdon tárgyáról, a dolgokról*; a *tulajdonost illető rendelkezési jogról*; a tulajdonosnak a *birtoklásra vonatkozó, majd a gyümölcsök és hasznok iránti jogáról*; a tulajdoni *keresetekről* és végül a *közös tulajdonról*.

Alapvető rendelkezése a 431. §., mely anélkül, hogy formaszertint definitiót adna: a tulajdonjog lényegére mégis élesen ráutal és sokkal kevésbé subjectiv természetű körülírás, mint akár a német vagy a schweitzzi törvénykönyveké; illetőleg az ezeknél még régebbi codexeké. Az osztrák ált. polg. törvénykönyv 355. §-a a tulajdon lényegét abban látja, hogy a tulajdonos tulajdona tárgyával „*kénye szerint bánhatik*“ („— mit — einer Sache nach Willkür zu schalten —“) a francia Code civil (art. 544.) szintén ugyanezt a mozzanatot emeli ki („— le droit de jouir et disposer des choses de la manière la plus absolue —“); ugyanígy az olasz Codice civile (art. 436) („— il diritto di godere o disporre delle cose nella maniera piu assoluta —“). A német ált. polg. törvénykönyv 903. §-a hasonlóan a „*Verfahren nach Belieben*“ mozzanatára fekteti a fősúlyt, s ugyanígy a schweitzzi codex 641. cikkelye is. — A magyar javaslat 431. §-a ezzel szemben a törvények és mások jogainak

korlátai közötti *teljes és kizárólagos jogi hatalmat* teszi a tulajdonfogalom vezető elemévé s ezzel azt egyrésztől jobban objectivizálja, másrészt a római jogi tulajdonjogtól napról-napra mindinkább eltávolodó modern tulajdonjog további kifejlődését kevésbé teszi megkötötté.

Osszhangban a §. első bekezdésének szellemével a második bekezdés az osztrák polgári törvénykönyv felé hajlik vissza és exemplificative felsorolja azokat a jogosítványokat, melyek a tulajdonjog tartalmára különösen jellemzőek és ahhoz rendszerint hozzátartoznak. Ezek: a rendelkezési jog; — a birtoklásra vonatkozó jog; a gyümölcszedés és egyéb hasznok iránti jog és végül a jogosulatlan behatások kizárására vonatkozó jogok (kereseti jogok, tulajdon védelme).

A 431. §-nak most érintett második bekezdése egyúttal arra is szolgál, hogy a tulajdonjog részletes szabályozásának rendszeri kereteit megszabja. Ugyancsak a rendszer szempontjából fontos a 432. §. is, mely leszegezve azt, hogy a tulajdonjogot a tulajdonostól közérdekből el lehet vonni: ezzel az ingatlanok kisajátításának és az ingók elkobzásának merőben politikai intézményeit az anyagi magánjoghoz kapcsolja hozzá és szakít azzal az elméletileg lehetetlen állásponttal, mely ezekben a kényszerintézményekben tulajdoni korlátozásokat vél megállapíthatni.

3. A fejezet II-ik alcíme a *tulajdon tárgyairól, a dolgokról* szól; dolog pedig *minden testi tárgy*. „Dolog“-nak tekinti a javaslat a jogi uralom alá vethető természeti erőket is, a mennyiben a dolgokra vonatkozó jogszabályok reájuk illenek (433. §.). A *M. M. T.* tehát az osztrák polgári törvénykönyv és a német „*Bürgerliches Gesetzbuch*“ példáját követve szükségesnek látta rendelkezései közé felvenni a dolog fogalom meghatározását, — szemben a francia és olasz kodexsel és a sveitzi törvénykönyvvel, melyek a kodexbe nem illő definitiot gondosan elkerülik. A *M. T. T.* állásfoglalása egyébként lényegileg a német polg. törvénykönyvével egyező. Csakhogy míg a német kodex 90. §-a megelégszik pusztán annak kijelentésével, hogy „*Sachen im Sinne des Gesetzes sind nur körperliche Gegenstände*“: addig a magyar javaslat megtoldja a tételt, mikor a természeti erőket is dologgá minősíti s azt is jogparancsként írja elő, hogy a tulajdon tárgyai a dolgok. Ezekkel a hozzá-

toldásokkal a repiciált német jogszabály nem lesz világosabb, sőt a tudományt és a gyakorlatot egyaránt törvénytárgyá-
zati kételyek elé fogja állítani. Mindenesetre abban, hogy a
dolog = tárgy („*testi*“ tárgy); tulajdoni *tárgya* pedig: a dolog-
rokonfogalmakból kialakult *circulus vitiosus* van, s helyesebb
lett volna, ha a *M. T. T.* az 1900. évi első tervezetet követi, mely
a dologfogalom meghatározását egészen a tudományra és gya-
korlatra bízva a kodexben való meghatározást elejtette. Ok-
szerűen kiesett volna ezzel annak szüksége is, hogy a *termé-
szeti erők* dologi vagy nem dologi mivoltának kérdését a javas-
lat eldöntse, miután ezekre a természeti erőkre a dologi jogok
szabályait alkalmazni úgy sem lehet s így a 433. §. harmadik
bekezdése üressé és feleslegessé válik. A természeti erőknek a
„*tésti dolog*“ mellé helyezése ezenfelül akaratlanul is beleviszi
a jogrendbe a „*testetlen tárgyak*“ zürzavaros kategoriáját. Igaz
ugyan, hogy az 1907. III. t.-c. 2. §-a (a törvényt az 1916. III.
t.-c. hatályában fenntartotta) a *villamos áramot* és a *technikai-
célokra értékesíthető minden egyéb* erőt az ingó dolgokra vonat-
kozó büntetőjogi védelem alá helyezte, ez azonban nem jelenti
azt, mintha a kérdéses erők „*dolog*“-gá minősítették volna. Az
1907. III. t. c. 2. §-ának helyes értelme nem más, minthogy a
természeti erők védelme által az ingók megrongálására, eltulaj-
donítására vonatkozó szabályok alkalmazásával egyszerűen fo-
kozottabbá tétetett. Egyébként a magánjogi védelem szempont-
jai sem teszik szükségessé és elkerülhetetlenné a természeti erők
dologgá minősítését. Alki ezeket az erőket jogtalanul használja
és értékesítésüket önkényesen elvonja a *negatoria in rem actio*
útján a villamos vagy meleg stb. állapotban levő dolgok (veze-
tékek, gépek stb.) illetéktelen és zavaró használatától eltiltható
és az okozott kár megtérítésére marasztalható. Viszont, ha a
természeti erőket dolgokul tekintve, elvonásukat lopásnak mi-
nősítjük és lopásként büntetjük: helyet kellene adnunk az elvont
„*dolgok*“ visszaadására irányuló tulajdoni keresetnek is és az
alperest az elvont villamosság vagy hő *in integrum restitutio*jára
kellene köteleznünk, ami *physicailag* lehetetlen.

4. A dolgoknak *jogilag jelentős tulajdonságai* közül a meg-
szokott felosztástól eltérőleg a *MMT.* a forgalomképesség és
forgalmonkívüliség, az oszthatóság és oszthatatlanság; egy-
szerűség és összetettség, megbecsülhető- és megbecsülhetetlen-

ség, valamint a dologösszesség kategóriáival nem foglalkozik. Az indokolás szerint² ezeknek a mellőzött dologi kvalitásoknak inkább csak elméleti jelentőségük van, vagy pedig régi jogrendszerek ma már csak jogtörténeti szempontból fontos rendelkezéseinek maradványai. Ezt az érvelést maga a javaslat megcáfolja. A 435. §. 3-ik bekezd. pld. a dologösszességhez tartozó ingókról; — a 600. §. az egységes dolgokról; az 1656. §. az osztható dolgokról beszél; de ismeri e mellett azokat a fontos vélelmeket is, melyeknek praemissái az u. n. dologösszességhez való tartozásban valósulnak meg.

Egyébként a javaslatba felvett megkülönböztetéseknél a *MMT.* a modern dogmatika álláspontjait adja vissza. Idevágólag ez okon csak egy-két megjegyzést szükséges tennünk.

Ingatlan dolog a telek, mint a földfelület körülhatárolt része — akár van telekkönyvezve, akár nincs — alkatrészeivel együtt. A nem telekkönyvezett ingatlanra persze a telekkönyvezett ingatlanok szabályai nem alkalmazhatók. A javaslat itt betöltetlen hézagot hagy. Minden más dolog ingó. Amennyiben a törvény mást nem rendel, ingónak számítanak a természeti erők is. (434. §).

Utóbbi tételénél a javaslat arra a *vízi erőre.* (mint természeti erőre) gondol, melyet a természetes vagy mesterségesen létesített vízesések produkálnak. Ezeknél a vízjogi törvénynek a parti és medertulajdonra vonatkozó rendelkezései lévén az irányadók: a javaslat kénytelen őket, ha már rálépett a természeti erők dologgá minősítésének csuszamlós talajára — ingatlan dologgá dekretálni.

5. A fő- és mellékdolgok közötti kapcsolatból a *MMT.* csak két alakulatot szabályoz: az alkatrészt és az ennél sokkal lazább összefüggést megjelenítő tartozékot. A szokásosan felvett harmadik alakot, a gyümölcsöt, az V-ik alcím (471—478. §§) teszi rendezés tárgyává.

Az alkatrészi kapcsolatot a *MMT.* a tulajdonjog szempontjából szabályozza, bár önként értetőleg rendelkezései a többi dologi jogoknál is érvényesülnek. Első tétele, hogy a tulajdonjog a dolog alkatrészeire is kiterjed és így az alkatrészen külön

² *Indokolás* Magyarország magánjogi törvénykönyvének törvényjavaslatához I. köt. (Budapest 1928.) 210. oldal.

tulajdon vagy más dologi jog nem állhat fenn. Fogalma szerint pedig az alkatrész oly mellékdolog, mely a fődolgoznak része s melyet anélkül, hogy a dolog vagy az alkatrész el ne pusztuljon, vagy lényegében, illetőleg rendeltetésében meg ne változzék, vagy értékében aránytalan nagy kárt ne szenvedjen: elválasztani nem lehet. (437. §.)

A javaslat helyesen járt el, mikor ingatlan és ingó dolog alkatrésze között nem különböztetett, hanem szabályát egységesen állította fel s abban is a fősúlyt a jogi szempontból, valamint gazdaságilag való egységre és ennek alapján az elválaszthatatlanság mozzanatára fektette. A dolog és alkatrésze közötti fizikai és gazdasági egység kihangsúlyozásából következik az is, hogy a javaslat maga a „fő”- és „mellék dolog” kitételeit gondosan elkerüli, aminthogy ezeknek a minősítéseknek csupán didaktikai céljuk van és ezért a törvény szövegébe leendő befoglalásukat nem is igénylik. Szerencsésen megállapított criteriumnak kell tekintenünk különösen azt, hogy alkatrésszé minősített a dolog olyan része is, amelynek esetleges elválasztása a dologban az elválasztott rész értékéhez képest aránytalanul nagy kárt okozna. Ezzel a tétellel a javaslat főleg az ingók világában felmerült és eddig vitás kérdések megoldását terelte biztos útra.

Bár az elválaszthatatlanság, mint alapvető criterium tekintetében a *MMT.* a német és schweitzzi kodexek álláspontját veszi át: rendelkezéseit mégis azoktól függetlenül állítja fel. A német polg. törvénykönyv 93. §-a sokkal kevesebbet mond, mint a mi javaslatunk s egyszerűen alkatrésszé minősíti a dolgoknak olyan részét („wesentlicher Bestandtheil“), melynél az elválasztás akár a dolognak, akár az elválasztott résznek pusztulását vagy lényegben való elváltozását vonná maga után. A schweitzzi kodex 642. art. viszont a magyar javaslatnál sokkal lazább körülírással azt, hogy mi az alkatrész? elsősorban a szokásos helyi közfelfogás („— seconde il concetto usuale del luogo“ — „d’après l’usage local.“ — „— nach der am Orte üblichen Auffassung“) útmutatására bízta s csak azután emeli ki a pusztulás, károsodás, illetőleg elváltozás miatti elválasztási lehetetlenséget. — Eltér a *MMT.* a modern kodexektől abban is, hogy az ingatlan alkatrészére vonatkozó részletszabályokat az általános szabályok közül kiemelve az ingatlan tulajdonának

rendezéséhez (II. fejezet) utalja át, miért is a kérdésnek idevágó vonatkozásairól ezen a helyen nem szólhatunk.

Az alkatrészhez hasonlóan a javaslat fogalommeghatározást ad a *tartozékról* is, értve alatta olyan ingó dolgot, mely tartós (állandó) jelleggel van valamely más dolog (ezt zárójelben a §. is „fődolog“-nak mondja) használására, megőrzésére vagy egyéb gazdasági céljának szolgálatára rendelve — anélkül azonban, hogy amannak alkatrészévé válna, de e mellett a fődologhoz összekapcsolás, hozzáillesztés, vagy más módozatú összefüggésbehelyezés által rendeltetésének megfelelő térbeli viszonyban áll. (438. §.) 2-ik bekezdése).

A tartozéki minőség tehát a más dolog gazdasági stb. céljára való rendeltetés mellett a fődologhoz való térbeli viszony fennforgásán fordul meg. Ezenkívül a javaslat a közfel fogás érvényesülésének is teret enged amikor a 438. §. 3-ik bekezdésében kimondja, hogy „nem tartozék az, amit a közfel fogás nem tart annak“ — még ha a fenti jelenségek fenn is forognának. — A 438. §. 4-ik bekezdése már csak superfluum. Ha t. i. a kapcsolat tartóssága, állandósága a tartozék fogalmi alkat-eleme: úgy világos, hogy valamely dolognak egy más dolog gazdasági céljára való mulólagos felhasználása éppen úgy nem teremt tartozék és fődolog közti kapcsolatot, mint ahogy utóbbi nem szünteti meg az, ha a tartozékot a fődologtól szintén csak mulólagosan választják el.

Az ingatlan tartozékaira vonatkozó részletszabályok, mint az alkatrésznél, úgy itt is az ingatlantulajdon fejezetébe utalódnak át.

Egyébként a 438. §. 1. bekezdése élesen kiemeli a tartozéknak jogi önállóságát. A tétel mindössze annyit mond ugyan, hogy „a dologról tett rendelkezés kiterjed a dolog tartozékaira, hacsak a törvényből vagy a felek rendelkezéséből más nem következik“. Az ügyleti rendelkezéseknek a tartozékra vonatkozó *vélelemszerű kiterjesztése* a magyar magánjognak is régi szabálya. De mert csak vélelemről van szó, nyilvánvaló, hogy a tartozék a fődologtól függetlenül lehet bármely más dologi jognak önálló tárgya, — s ezen a javaslat sem kívánt változtatni.

6. *A tulajdonos rendelkező joga.* A harmadik alcím a tulajdonjogban rendszerint befoglalt jogositványok közül a leg-typikusabbat, a rendelkezési jogot veszi szabályozás alá együtt

az ezt esetleg korlátozó elidegenítési és terhelési tilalommal (439. §.). A rendelkezési jog közelebbi tartalmát exemplificatív felsorolással világosítja meg (átruházás, elidegenítés, terhelés, lemondás stb.) és különösen is kiemeli, hogy a tulajdonos jogának élők közötti vagy végrendeleti átruházásánál az átruházott dolog további elidegeníthetésének tilalmát harmadik személyekkel szemben is joghatályosan kikötheti. A tilalom célja csak az lehet, hogy a dolog visszakövetelhetését vagy harmadik személy számára a tulajdon átruházása iránti követelést biztosítsa. A terhelés tilalma az elidegenítési tilalomban — ellenkező rendelkezés hiányában — implicite bennfoglaltatik. (440. §.)

Egészben véve a tervezett rendelkezés a Curia 74. sz. teljes ülési döntvényével megrögzített szokásjogot tartja fenn. Az elidegenítési tilalom kiköthetését a §-ban jelzett jogi érdek biztosítása indokolja. Ez a jogi érdek pedig vagy a tiszta *dominium revocabile* létesítésében valósul meg, melynél fogva az elidegenítő tulajdonos a tulajdonjognak reá leendő későbbi visszaszállását akarja biztosítani, vagy harmadik személy javára teszi az elidegenítési tilalommal lehetővé azt, hogy a dolog utóbb erre a kedvezményezett harmadikra szálljon át. A szorosam individualizált két érdek biztosításának elismerése teszi szükségessé a tilalom kikötésének az egyidejű tulajdoni átruházásához való hozzákötöttségét is.

Ha az elidegenítési tilalom megalapítása végrendeletben történt, úgy abban az u. n. *hallgatag*, vagy *constructiv utóörökös nevezés* („*substitutio fideicommissaria*“) egyik esetét kell látnunk, melynek szabályozásával a *MMT.* 1914. és köv. §§-ai foglalkoznak. A végintézkedéssel létesített elidegenítési tilalom jogi természetében, az élők közötti ügyletben kikötöttel szemben némi eltérést mutat, mert az utóörököst az utóöröklés beállta pillanatában ipso facto tulajdonossá teszi, (dologi hatály, időleges tulajdon esete), míg utóbbi csak az elidegenítés lehetőségét akadályozza és pusztán a fennálló tulajdoni állapotot rögzíti meg.

Az elidegenítési és terhelési tilalom hatályát a javaslat 441. §-a — (Ha csak a törvény mást nem rendel) — abban állapítja meg, hogy azzal szemben, akinek érdekét a tilalom óvja: a tulajdonos elidegenítése, illetőleg terhelése hatálytalan. All ez

a tulajdonos ellen és az ő rovására végrehajtás rendén foganasított cselekményekre is.

Ezzel a rendelkezéssel a javaslat a 74. sz. teljesülési curiai döntvényben lerögzített mai szokásjogon enyhített, mert a tilalommal védett személyen kívüliekkel szemben a kérdéses joglépéseket hatálytalanoknak nem tekinti. További változtatást léptet életbe a 441. §. második bekezdése is a mai szokásjogon azzal, hogy a törvényen, vagy bírói határozaton alapuló és bizonyos személyek javára megállapított elidegenítési tilalomba ütköző rendelkezéseket a jogügyletben létesített elidegenítési tilalmak szabálya alá helyezte, — vagyis míg a mai jog a kényszerű elidegenítési tilalmak megsértését semmiséggel sújtja, az ügyleti tilalmak ellenére foganatba vett rendelkezéseket ellenben csak megtámadhatókká nyilvánítja: addig a *MMT.* szerint ez a hatálybeli különbség elesik. Ugy a törvényes, valamint az ügyleti elidegenítési tilalom ellenére történt elidegenítés tehát egyformán csak a megtámadhatóságot eredményezi.

Am ez a tétel is jelentékeny gyöngítést szenved azáltal, hogy a 441. §. 3-ik bekezdése azokkal a *jóhiszemű* személyekkel szemben és *javukra*, — ha azok az elidegenítési tilalomba ütköző rendelkezésekből jogot szereztek: a *nem jogosult személyektől jogot származtató* jóhiszeműek érdekében fennálló szabályokat rendeli alkalmazandóknak.

Ez a kivétel az *in maiore minus* féle általános jogelvnek felel meg és összhangban áll a javaslat 563—566. §§-aival, melyek a szerzés jóhiszeműsége esetén a *nem tulajdonostól* szerzett tehermentes tulajdont is elismerik és így annál inkább el kell azt ismerni ott, ahol az átruházó valóban tulajdonos volt és csak az elidegenítési jog volt tőle a tilalom folytán megvonva.

A javaslat nem mondja ki, de önként érthető, hogy az elidegenítési tilalom a jogi kényszerűségen (kisajátításon, közös tulajdon felosztásán, romlandó dolgok szükségszerű értékesítésén) alapuló elidegenítéseket nem gátolhatja.

7. *A tulajdonos joga a birtoklásra.* A *MMT.* legsikerültebb systematikai újítása, hogy a birtoktant a maga egészében a tulajdonjog intézményi szabályozásába olvasztja bele, mint a tulajdonjog materiális tartalmának egyik legállandóbb vonatkozását.

A francia kodex és az ezt recipiáló többi magánjogi tör-

vénykönyvek világában a birtok szabályozása szétfolyik, feloldódik a vele érintkező intézményekre vonatkozó rendelkezések között s igazi sedes materiae-je vagy az elévülés és elbirtoklás szabályai közé ékellettetett be, (Code civil art 2228 és köv.) avagy egyszerűen oda lett függesztve a dologi jog szabályozásának legvégére, a közös tulajdon után (Codice civile, art. 685 és köv.). Az osztrák polg. törvénykönyv a dolgokra vonatkozó általános rendelkezések folytatásaként a „dologbani jogok“ élére helyezi a birtokost, (309—352. §§.) s lényegében ezt teszi a német polg. törvénykönyv is, amikor dologjogi részét a birtok intézményével vezeti be.

A schweitzzi codexen még inkább meglátszik, hogy a birtokot megfelelően elhelyezni nem tudta és mondhatni egészen önkényesen illesztette be a telekkönyvvel együtt, a törvénykönyv legvégére az életbeléptető és átmeneti intézkedések elé.

Mindezekkel szemben kétségtelenül megállapítható, hogy a magyar javaslatban a birtok az ő extravagáns természetét a rendszer szempontjából elvesztette és szerves kapcsolatba jutott a tulajdon szabályozásával annak tartalmi vonatkozásainál értékesítve *Ihering* birtokvédelmi elméletének azt az alapvető jelentőségű elgondolását, mely szerint a birtok = valószínű tulajdon.

A birtok szabályozásának kiinduló pontja a 443. §. első bekezdésének fogalommeghatározása. „*A birtok tényleges hatalom a dologon*“, ha pedig a birtok tárgya jog: úgy a tényleges hatalom alatt tartás mozzanatának a jog *tényleges* gyakorlása felel meg. (470. §. 2. bekezd.)

Az első szembetűnő jelenség a javaslat állásfoglalásában az, hogy a mai szokásjognak a régi doktrina alapján nyugvó constructioját, melyet a gyakorlat egyébként már több vonatkozásban meggyengített — elejtette. Kiemeli ezt az indokolás is, hangsúlyozván, hogy a javaslat a dolog feletti tényleges hatalmon felül az *animus rem sibi habendit* a birtok constructiv eleméül nem kívánja meg.³

Mindjárt megjegyzendő azonban, hogy az *animustól mentes birtokot* a MMT. a birtokra vonatkozóan felállított rendelkezésekben éppen úgy nem tudta következetesen keresztülvinni,

³ Indokolás I. k. 214. old.

mint nem sikerült ez az ebben a tekintetben mintául vett újabb keletű magánjogi kodexeknél sem.

A „tényleges hatalom“ a dolog felett egyébként pontosan egyezik a régi törvénykönyvek „*detentio*“ — „*corpus*“ fogalmával⁴ és az újabbaknak „*tatsächliche Gewalt*“ -jával⁵.

A másik szembetűnő eltérés az érvényben levő szokásjogtól az, hogy a birtok *kizárólagos* jellege szintén elejtettet s a javaslat a német és schweitzzi példára elismerte annak lehetőségét, hogy ugyanazon dolog felett egyidejűleg két különböző személynek is birtoka lehessen. A régi doktrina és a mai jog ilyes jelenséget csak a *compossessio plurium in solidum* esetében volt hajlandó elfogadni.

A 443. §. a birtokfogalom felállítása után arra a kérdésre felel meg, hogy ki a *birtokos*?

A §. 2-ik bekezdése szerint birtokos az *a)*, aki a dolgot *sajátjaként tartja hatalmában* és

b) aki a dolgot annak időleges birtokára jogosító *jogviszony alapján jogosultként a saját érdekében tartja hatalmában*. A §. egy közbevetett mellékmonddal a *b)* alatti esetet mindjárt meg is példázza s különösen a *haszonélvezőt* említi meg. — Nézetünk szerint nem ártott volna a példákhoz hozzáfűzni még a *letéteményest, haszonkölcsönzőt praecaristát* is.

A *b)* alatti birtokos birtoklása mellett a 444. §. szerint egyidejűleg és ugyanakkor birtokosnak kell tekintenünk azt is, *akitől* a ténylegesen birtokló *birtokát közvetlenül vagy közvetve származtatja*. Ilyen esetekben az, akitől a birtoklás leszámaztatható, a dolognak *főbirtokosa*; a vele viszonyban álló tényleges birtokos pedig a dolog *albirtokosa*.

A mondottakból látszik, hogy a javaslat a főbirtokosnál a dolog tényleges hatalom alatt tartását nem kívánja meg. Miután pedig a legalisnak szánt birtokfogalomból az animus domini már megelőzően elimináltatott, emitt pedig már a tényleges hatalom alatt tartás, a *detentio* sem kell: kérdeznünk lehetne, hogy

⁴Optk. 309. §. „— eine Sache in seiner Macht oder Gewahrsame haben.“ Code civil art 2228. „détention ou la jouissance d'une chose ou d'un droit que nous tenons ou que nous exerçons“. Ugyanígy az olasz Codice civile art 685.

⁵Német polg. törv. kv. 854., 855. §§. Schweitzzi codex art 919.

mi az akkor, ami a „főbirtokos“ birtokából megmaradt? Aligha felelhetnénk a kérdésre másképp, mint azzal, hogy a jogviszony, melyből folyólag az „albirtokos“ a dolgot „saját érdekében“ időlegesen, de ténylegesen magánál tarthatja. Ez azonban a dologi jogok eszmeköréből élesen kiidegenedő pusztá kötelmi jelenség.

Van azonban a *tényleges hatalom alatt tartás nélküli* birtoknak a javaslat szerint további esete is. Nevezetesen, ha valaki *másnak érdekében*, különösen mint háztartási, gazdasági vagy üzleti alkalmazott, megbízott, őrizetbevevő (letéteményes?) vagy mint másnak képviselője gyakorol egy dolgon tényleges hatalmat: úgy nem birtokos, hanem *egyszerűen birlaló* és ilyen esetben birtokosnak azt tekintjük, akinek érdekében ő a tényleges hatalmat gyakorolja (szolgabirtok). (445. §.)

A MMT. fenti újításait a német és schweitzzi kodexekből vette át. A német törvénykönyv 872. §-ának „*Eigenbesitzer*“-e és a scweitzzi kodex 920. cikkének önálló („*selbstständiger*“ — „*originaire*“) birtokosa egyenlő a mi javaslatunk 443. §-ának „*főbirtokosával*“; ami „*albirtokosunk*“ pedig ugyanaz, mint a német „*mittelbarer Besitzer*“ és a schweitzzi „*unselbstständiger*“ birtokos, — (possession dérivée; possesso derivato). — A mintául szolgáló kodexek terminológiája azonban kevésbé sokféle és áttekinthetőbb. A magyar javaslat a terminologia tekintetében nem is következetes, mert, ha az animus dominit egészen elejti: akkor a „birlaló“ megjelölés használata, ha még annyira megszokott is, zavart okozó indokolatlanság. A terminologia háttározatlanságát különben már a pusztá felsorolás is igazolhatja. Ime: „*Saját birtok*“ és „*saját birtokos*“ (443. §.); „*birtokos*“ (u. ott és 444. §.); „*dologbirtok*“ és „*jogbirtok*“ (443. §. és 470. §.); „*időleges birtok*“ (444. §.); „*tényleges birtokos*“ (444. §.); „*származtatott birtok*“ (444. §.); „*főbirtokos*“ és „*albirtokos*“ (444. §.); „*birlaló*“ (445. §.); „*részbirtok*“ (455. §.); „*használati birtok*“ (456. §.).

Ez azonban nem annyira érdemi jelentőségű, pusztán csak a szerkesztés és szövegezés technikai hibája. Súlyosabb kifogásként említhető még a javaslattal szemben az, hogy az *animus rem sibi habendi* mozzanatától nem tudta magát függetleníteni. Már abban, hogy valaki a dolgon *sajátjaként* gyakorolja a tényleges hatalmat, ott lappang egy a merő ténylegességet

meghaladó subjectiv elem, mint valami lelki többlet, egy érzés- vagy akaratbeli plus, mely a physikai hatalmat átszínezi. Ugyanezt megtaláljuk az albirtokos tényleges hatalomgyakorlásánál is, mint *saját érdekében* való és arra célzó akaratli mozzanatot s argumentum a contrario, hivatkozni lehet a *bírláló* esetére is, aki éppen azért bírláló és nem birtokos, mert az ő dologfeletti tényleges hatalomgyakorlásából ez az akaratli mozzanat hiányzik.

Megerősíti a mondottakat az indokolás is, mikor a haszonbérllőre hivatkozva, akinek az 1802:XXII. t. c. 4. §-a még a haszonbérbeadóval szemben is megadta a birtokvédelmet, — az itt jelentkező nehézségeket azzal véli kiküszöbölhetőknek, hogy egyformán birtokosul minősíti azt is, *aki sajátjaként* és azt is, aki csak valamely jogviszony alapján tartja a dolgot, *mint jogosult tényleges hatalma alatt* — még ha valóban nem is tulajdonos, illetőleg nem is jogosult. A lényeges az indokolás szerint az, hogy valaki részére a *tényleges rendelkezés lehetősége* legyen „és hogy ezt a lehetőséget *a saját érdekében kívánja felhasználni.*”

Mi más ez a „*saját érdekében kívánó felhasználás*“, mint az animus domininék halványabb és határozatlanabb frazeológiájában való elismerése. Mint a birtok (a dolog feletti tényleges hatalom) legfontosabb joghatályát iktatja be a javaslat az általános szabályok közé a birtokhoz fűződő *tulajdoni vélelmet*. A vélelem általános jelentősége abban áll, hogy a feleket terhelő bizonyítási kötelezettség kérdését és egymással szemben felvethető ellenvetését a tulajdoni kereset esetére eleve tisztázzák. Ezek a tulajdoni vélelmek tehát nem a birtokvédelem alapját jelölik meg, hanem a birtokállapotnak fő- és albirtoknál egyaránt közös joghatásai.

A tulajdoni vélelmek általános szabályként való felállítása azonban szorosan véve mégsem általános tétel, mert *csak az ingó dolgok birtokánál érvényesül*.

Vélelem tehát, hogy aki ingó dolgot tart birtokában: az a dolog tulajdonosa is. Ez a vélelem a multban fennállott birtoklása idejére a volt birtokosnak is javára szól. (446. §.) Kivétel a szabály alól: ha a korábbi birtokostól a dolog birtokát erő-

^o Indokolás I. k. 214. old.

szakkal, fenyegetéssel vagy egyébként akaratán kívül (pld. lopással) vonták el: vele szemben a vélelemre hivatkozni nem lehet, kivéve, ha a birtok tárgya pénz vagy bemutatásra szóló értékpapir volt (446. §.), holott is azok tulajdona megszerzésének igazolása rendszerint leküzdhetetlen bizonyítási nehézségekkel jár.

Ott, ahol a dolog egyidejűleg főbirtok és albirtok tárgya: a tulajdoni vélelem a főbirtokos javára szól. Az albirtokos javára csak az a vélelem áll fenn, hogy az a jogviszony, melyre birtoklását alapítja, valóban létező jogviszony. Ezt a véelmet azonban az albirtokos a főbirtokos ellen nem érvényesítheti, (447. §.) hanem csak harmadik személyekkel szemben, még pedig avégre, hogy azok ellen saját jogán is felléphessen.

A birtok általános tanai közé tartozik végül az a már legelől jelzett tétel, hogy a javaslat a dologbirtok mellett a jogbirtokot is ismeri. Míg a jogbirtok más jogrendszerekben meglehetősen alárendelt jelentőségű és mint „*juris quasi possessio*“ főleg a szolgalmi jogok birtokára szorítkozik: addig a magyar magánjog a jogbirtok intézményét meglehetősen tág keretek között elismerte.

A javaslat 470. §-a szerint a dolog birtokára vonatkozó szabályok megfelelően állanak a telki szolgalmak, az építményi jog, a telki teher és egyéb oly jog birtokára, mely mindenkivel szemben hatályos. Áll pedig a jog birtoka a jog tényleges gyakorlásában, ami alatt kétségtelenül a javaslat is csak az ön- és céltudatos és egyenesen a kérdéses jog gyakorlására irányuló cselekvésre, magatartásra gondol.

A §-ban közölt felsorolás exemplificatio és a nem említett királyi kisebb haszonvételi jogok, gyökös iparjogok, a vadászati és halászati jogok birtokával jelentékenyen kibővül.

Itt jegyzendő meg kiegészítésül, hogy a magyar magánjog önállóan fejlődött birtokintézményére és különösen a széles körben érvényesülő jogbirtokra tekintettel: a conservatív irányú kodifikáció talán jobban tette volna, ha a gyakorlati szempontból szükségesnek mutakozó albirtok helyett a jogbirtok kereteit tágítja ki a kötelmi jogok bizonyos típusainak birtokvédelemben való részesítésével. A jogbirtok elismerésének az az alapja, hogy az állandóan és huzamosan gyakorolható jogok-ara, miszerint a birtoklás állapota keletkezhessék felettük, alkal-

masak. Ilyenek mindazok a kötelmi jogok is, amelyeknél valamely dolog őrizetben tartására, használatára, visszatartására stb. valamely kötelmi jogviszony jogosítja fel a nem tulajdonost. Az 1802:XXII. t. c. 21. §-a is ezen az alapon adhatott a haszonbérelőnek birtokvédelemre igényt, mert a haszonbérleti szerződésből őt illető teljes használati jognak birtokosául tekintette. A kézizálogtartó hitelező zálogvisszatartási; a bérelő bérleti; a haszonkölcsönző használati joga szintén birtok tárgyául alkalmas jogok s ebbeli minőségüknek elismerése és az 1802. évi törvény által már megtört úton birtokvédelemben való részesítése: az albirtok intézményének recipiálását feleslegessé tette volna s egy ilyen irányú szabályozás a történelmi fejlődés vonalának is inkább megfelelt volna.

8. A birtok jogi jelentőségének általános szabályozása után a javaslat a *birtok szerzésével* (birtokalapítás) és *elvesztésével* foglalkozik. Miután idevágó rendelkezései mindenben a ma élő szokásjogot conserválják: ismertetésük e helyen mellőzhető.

Hasonlókép röviden végezhetünk a *birtokvédelemre* vonatkozó rendelkezésekkel is, mint olyanokkal, melyek a mai jogtól lényegbeli eltérést nem mutatnak. Mindössze egynehány megjegyzés nem látszik feleslegesnek. A *MMT.* a birtokvédelem alapjának *közvetlenül magát* a birtoklás tényét tekinti. Álláspontjának megfelelő elméleti háttérbe való beállítás: a tudományos irodalom feladata leend. — Újat kellett azonban mondania a javaslatnak a *fő- és albirtokos* egymásközi birtokvédelmi helyzetére. Utóbbinak a főbirtokossal szemben a 456. §. kifejezetten is megadja a birtokvédelmet és azt csak a bérlohaszonbérlo esetében szorítja meg (követve az 1802:XXVII. t. c. 4. §-át) azzal, hogy a bérleti-haszonbérleti szerződés lényeges kikötéseinek pontos teljesítésétől teszi függővé.

Viszont a főbirtokos javára is kijár a birtokvédelem az albirtokossal szemben, ha ez, „*használati birtokának*“ határain nyilvánvalóan túlterjeszkedik s ezzel a főbirtokosnak kárt okoz. (456. §. 2-ik bekezdés). A rendelkezés meglehetősen tág latitudókat enged s a szabály kereteinek betöltése tekintetében így a gyakorlatra nagy szerep vár.

A birtokvédelem eszközei az *önvédelem* és az *önsegély* (458—461. §§.); a *sommás visszahelyezési kereset*, mely a mai

birtokháborítási keresetet is magában foglalja (462—466. §§.) és végül az u. nev. „rendes birtokkereset“ (467—469. §§.).

Mindhárom birtokvédelmi eszköznek közös szabálya az, melyet a javaslat az önvédelem és önszegély rubrama alatt a *birtoksértő cselekmény mibenlétére* és a „törvénytelen birtok“ fogalmára felállított.

A törvénytelen birtok, mint műszó, a régi doctrina *vi-clam* vel *praecario* szerzett birtokát (Optk. szerinti „*álbirtok*“) jelöli meg. Közelebbről az a birtok, melyet a birtokos tilos önhatalommal alapított. Ebbeli jellege a szerző birtokbeli örökösénél és oly egyéb birtokutódjánál is megmarad, aki saját szerzésekor tudta, hogy elődjének birtoka törvénytelen (461. §.). — A „tilos önhatalom“, mint birtoksértő cselekmény a fennálló jognak megfelelően *teljes és részleges megfosztás* lehet; utóbbi esetben nevezhető birtokháborításnak.

Az önszegélynél új tétel, hogy az elvont birtokba való erőszakos visszahelyezkedésnek *azonnal*, a megfosztással in continenti *kell történnie*; ellenesetben a visszahelyezkedés szintén tilos önhatalomnak számít s bizonyos fokú elismerésben csak oly értelemben részesül, hogy az eredeti birtokfosztó, akitől a volt birtokos a birtokot nem azonnal, hanem csak később ragadta vissza a 463. §. szerint birtokvédelemben, mert annak az ő estében egy évi békés birtok az előfeltétele nem részesedik.

A birtok védelmének szabályszerű módja a sommás visszahelyezési kereset, mely a javaslat szerint a részleges birtoksérelem esetén is használható, s melynek feltételeit a javaslat a mai joggal egyezően állapítja meg. A kereset a sérelemtől számított egy év múlva elévül. A keresettel csak a birtokos, illetőleg volt birtokos léphet fel, de megteheti azt, mint vélelmezett meghatalmazott a bírló is (466. §.). — Egy kivételes esetben azonban a keresetet maga a birtokos sem veheti igénybe. Történik pedig ez akkor, ha a birtokából kivetett birtokosnak birtoka azzal szemben, aki őt a birtokból kivetette, szintén törvénytelen birtok volt, tehát magától a birtokfosztótól, vagy birtokháborítótól, illetőleg ezek jogelődjétől erőszakos módon, azaz törvénytelenül szereztetett. Vagyis, ha A erőszakkal fosztja meg B-t birtokától, — B azonban ha nem is in congressu, de utóbb A-tól a birtokot mégis visszaragadja: a sommás visszahelyezési keresetet A-nak B ellen megadni nem lehet, mert ha a B cselek-

ménye szintén tilos önhatalomnak minősül is, a vele teremtett birtokállapot ugyanaz, amely fennállana akkor, ha tilos önhatalmat egyikük sem követett volna el. Ez a megállapítás pedig a visszahelyezés iránti követelés alól elvonja az alapot. „Az ily kereset céljával — mondja az indokolás — amely éppen a tilos önhatalomból eredő birtokállapot megszüntetésére és az ezt megelőző birtokállapot visszaállítására irányul — ellenkeznek, ha az egymást követő több tilos önhatalom közül csak az utolsó vétetnék figyelembe”.⁷ — A javaslatnak most ismertetett 463. §-a véget vet a mai jogból folyó annak a visszasságnak, mely szerint a birtokból való egymást felváltó kölcsönös kivetésből a magánharcnak egy a jogrend által elmézett alakulata állhaszon elő.

Ha azonban a birtokától megfosztott birtokosnak a megfosztóval szemben törvénytelenként minősülő volt, birtoka már legalább egy esztendőn át békés birtok volt: a 463. §. kizáró rendelkezése nem érvényesül és a visszahelyezési kereset általa ily esetben már igénybevehető (463. §. második mondat), valamint önkéntérthetőleg igénybeveheti azt minden 3-ik személytől eredő támadás vagy megfosztás esetén is.

Részben másként alakul a helyzet olyankor, ha a dologon egyidejűleg kétféle birtok, nevezetesen *főbirtok* és *albirtok* áll fenn.

A főbirtokosnak a dolog feletti tényleges hatalma t. i. az albirtokos birtoklása folytán egyirányban — még pedig az albirtokos felé — korlátozva van. Abban az irányban azonban, hogy az *albirtokoson kívüli harmadik személyek* tilos önhatalmával, a dologra gyakorolt illetéktelen behatásával szemben érvényesülhessen: semmi korlátozás nem áll fenn. Sőt a főbirtokosnak egyenesen kötelessége is, hogy a vele jogviszonyban álló albirtokost harmadik személyek sértő és zavaró magatartása ellen megóvja. Ezért a javaslat 465. §-a a főbirtokosnak megadja a birtokkeresetet az albirtokossal szemben gyakorolt tilos önhatalom esetére. Még pedig részleges birtoksértésnél (háborításnál) korlátlanul; az albirtokos birtoktól való megfosztása esetén az előbbi állapot visszaállítására. Azaz a főbirtokos sommás keresete ilyenkor csak arra irányulhat, hogy a

⁷ Indokolás I. köt. 220. old.

dolog birtokát az albirtokos javára restituálják. — Ez t. i. a főbirtokos szempontjából is az ő főbirtokosi állapotának visszaállítását jelenti. Amennyiben az albirtokos a birtokot nem fogadja el, vagy nem fogadhatja már el (pl. albirtokának ideje lejárt): a főbirtokos a dolog visszaadását a maga részére követelheti. Önállóan megilleti a főbirtokost a visszahelyezési kereset akkor is, ha az albirtokost a birtoktól saját akaratával fosztották meg, vagy háborították annak kizárólagos használatában. (465. §. 2. bekezdés.) Az albirtokos illetén magatartása egyébként a főbirtokos birtoklására nézve szintén sértő jellegű és hasonló azokhoz az esetekhez, melyekben a javaslat 456. §-a a birtokvédelmet a főbirtokos javára az albirtokos ellen is biztosítja.

A javaslat 464. §-a a visszahelyezési perek alperesének helyzetét és védekezési lehetőségeit szabályozza. Miután az egész birtokvédelem és így különösen a sommás visszahelyezési kereset a birtokállapot megsértésével szemben nyújtott gyors védelem biztosítására szolgál: régi, fundamentális jelentőségű elv, hogy sommás perekben a jogkérdések bevitelének és a per bizonyítási anyaga kiterjesztésének helye nincs. — Ezt az elvet azonban peroeconomiai szempontok már áttörték s az 1911:I. t. c. (perrendtartási törvény) 579. §-a a jogkérdések érvényesítésének elég tág kaput nyitott. A javaslat egy lépéssel még tovább megy. Ha tehát az alperes a keresettel szemben oly birtoklásra vagy jogra hivatkozhatik, amely őt a birtoksértő cselekményre feljogosítja és ezt jogerős bírói ítélettel bizonyíthatja: a keresetet elháríthatja magától. Sőt ha ez az eljárást nem késlelteti, jogának igazolása útján a tilos önhatalom hiányát is bizonyíthatja, vagyis azt, hogy sem a birtok elvonása, sem annak megháborítása tilos önhatalom jellegével nem bír. (464. §.)

A mai jog sommás visszahelyezési pereinek nagy szerepet játszó kifogása, az *exceptio vitiosae possessionis* mint alperesi védelem a javaslat szempontjából is megtartja korábbi gyakorlati jelentőségét, miután a 463. §-a a visszahelyezési keresetet az oly felperestől, aki saját maga is törvénytelenül szerezte a birtokot attól az alperestől, ki őt a birtokból szintén erőszakkal vetette ki: megtagadja és így az erre alapított alperesi kifogás, mint az említett *exceptio*val lényegileg azonos, a keresetet megdönti. Egyszerű háborítási perekben továbbra is megmarad al-

péres védekezéséül annak vitatása és bizonyítása, hogy önmagában háborító jellegű cselekménye nem volt öntudatos, vagy önkényes. (Exculpatio.)

Javaslatunk a „rendes birtokkereset” műszavának megtartásával ezt az átmeneti jellegű performát a rendszer szempontjából kétségkívül igen ügyes kézzel a tulajdoni perek közül kiemelve a birtok rendén tette szabályozás tárgyává.

Létjogosultságát a rendes birtokkeresetnek az adja meg, hogy a sommás visszahelyezési keresetek egy év alatt elévülnek. Ez azonban nem szolgálhat okul arra, hogy a korábbi birtokos jogvédelmi eszközként most már csak a tulajdoni kereset felett rendelkezhessék. A birtokhoz fűződő tulajdoni vélelem, e vélelemnek a korábbi birtokos javára való kiterjesztése és az alóla tett kivételek (ld. 446. §.) indokoltá teszik, hogy bizonyos korlátok között az egy évnél régebben elvesztett birtok esetében is lehessen közvetlenül a korábbi birtoklás alapján követelést támasztani. Erre szolgál a rendes birtokkereset, melyet a 467. §. szerint az tehet felperesként és *korábbi birtoklása alapján egy év eltelte után is* folyamatba, aki a dolognak birtokát akaratán kívül elvesztette. Alperesként az vonandó perbe, aki a dolgot birtokában tartja, de csak azzal a megszorítással és ez az egész pernek előfeltétele, ha a dolog birtokát *rosszhiszeműen szerezte meg* vagy a birtokhoz a korábbi birtokosénál egyébként *gyengébb joga* van. — Ha a további birtokos a birtoklással önként hagyott fel: a későbbi birtokossal szemben a dolog visszaadására igényt nem támaszthat. A kereset perdöntő bizonyítási tétele az alperes rosszhiszemű birtokszerzése, illetőleg felperesnél viszonylag gyengébb joga.

A §. szövegezésének „gyengébb jog” kitétele nem egészen megfelelő, hiszen felperes maga is nem „jog”, hanem korábbi „birtoklás” alapján lép fel s a két fél közötti relativitás mértékét végeredményben csak a volt és jelenlegi birtok minéműsége döntheti el, annál is inkább, mert a 446. §. tulajdonvélelme az alperesi birtokra nézve is áll. Ha azonban — de ez csak ingókra vonatkozó szabály — a korábbi birtokos az ő dolgának birtokát erőszak vagy fenyegetés következtében, vagy egyébként akaratán kívül vesztette el, mikor is vele szemben a jelenlegi birtokhoz tulajdoni vélelem nem fűződik (bemutatóra szóló értékpapírok és pénz birtokának kivételével): akkor a 468. §.

szerint a rendes birtokkeresetet a jóhiszeműen szerző birtokos ellen is sikerrel lehet folyamatba tenni, — kivéve, ha a birtok tárgya pénz, vagy bemutatóra szóló értékpapír volna. A perbevont alperes — birtokos a keresetet csak abban az esetben erőltetheti meg, ha egyenesen tulajdonjogot tud a birtok tárgyán igazolni, vagy azt, hogy a dolgot a felperes volt birtoka előtt már szintén birtokolta és azt akarátán kívül vesztette el. (468. §.)

Mint imént említve volt, a 468. §. szabálya csak az ingók birtokánál alkalmazható. Ha tehát ingatlan dolognak jóhiszeműen szerzett birtokáról volna szó, a rendes birtokkeresetnek helye nincs, az indokolás érvelése szerint azért, „mert az ilyen kereset — különösen az ingatlan elbirtoklásának szabályaira tekintettel — megzavarná az ingatlan jogviszonyok nélkülözhetetlen szilárdságát (Indokolás I. k. 222. old.).

A rendes birtokkereset ellenében emelhető kifogások a dologgal együtt kiadandó haszon, esetleg érvényesíthető ellenkövetelések és netaláni kártérítési igények tekintetében a 469. §. a tulajdoni keresetek szabályainak alkalmazását írja elő.

9. A tulajdonos *harmadik* tulajdonosi jogosítványaként a javaslat a 471—478. §§-okban a *gyümölcsökre és egyéb hasznokra* vonatkozó jogot szabályozza és ide veszi be azokat az általános érvényű tételeket is, hogy a dolgoknál, illetőleg a jogoknál is, *mi a gyümölcs?* és *mi a haszon?* s behatóan foglalkozik ezután dispositív jelleggel, a gyümölcsök és a dologgal járó terhek *megosztásának kérdésével* olyankor, mikor akár a tulajdonos rendelkezése alapján, akár egyéb jogcímen a gyümölcsök szedése és a terhek viselése bizonyos időtől kezdve, vagy bizonyos időig a tulajdonostól különböző személyt illet meg. Ugyanitt tette végül rendezés tárgyává a javaslat az idegen dologba történt *szükséges és hasznos beruházások megtérítésének* kérdését is. Rendelkezései a mai jognak mindenben megfelelnek és közelebbi ismertetésük ekként felesleges. Külön is kiemelendő azonban az a praecisitas, mellyel a gyümölcsök megosztására nézve állítja fel dispositív szabályait, valamint a szükséges és hasznos beruházások fogalmának törvényes meghatározása. Utóbbi azért említendő, mert javaslat a „fentartás” — „karbantartás” criteriumaival operál, anélkül azonban, hogy e criteriumok mibenlétét élesen fixirozná. Így a kétféle beruhá-

zás különbözősége könnyen összefolyóvá és bizonytalanná válhatik.

10. A tulajdonos további tulajdonosi jogosítványaként a javaslat a tulajdon *tárgyát képező dolog kiadása iránti jogot* szabályozza. Ez a követelés a dolog birtokosával vagy bíráló-jával szemben érvényesíthető (479. §.) és eszköze a tulajdoni kereset (reivindicatio). A kereset szerkezetére nézv a *MMT.* az élő jogon nem változtat, s a kialakult szokásjogi tételeket pontosan megszövegezve állítja be rendszerébe. Áll ez a keresettel szemben emelhető alperesi kifogásokra, a hasznokért és a károkért való felelősségre, a birtokos ellenköveteléseire visszatar-tási jogára, jus tollendijére is. A hasznok és károkért való felelősséggel kapcsolatban állítja be a javaslat a *jóhiszemű birtok és rosszhiszemű birtok* intézményét — ellentétben a régi systema-tikával, mely a birtok különböző nemeiről a birtoktanokban emlékezett meg. Fontos újításként a tulajdonosnak a hasznok kiadása, vagy megtérítése, valamint a kár megtérítése iránt támasztható követelését a dolog kiadásától számítandó *egy évi elévülés* alá veti (485. §.). Ugyancsak egy év alatt évülnek el a birtokosnak a tulajdonos dolog kiadására irányuló követeléseivel szemben érvényesíthető ellenkövetelései. — A szabályozás részleteivel, tekintettel arra a fent jelzett körülményre, hogy a javaslat a mai jogot úgyszólván változatlanul fentartja: nem foglalkozunk.

A tulajdonból folyik a tulajdonjog kizárólagosságának védelme, melyről a javaslat, szintén az élő jogot véve át a *negatoria in rem actio* megadásával gondoskodik. Ezzel a keresettel kapcsolatban mindössze azt kell kiemelnünk, hogy a javaslat ide kötötte be a *magánjogi végszükség* szabályozá-sát is. Tétele a következő:

„A tulajdonos nem tilthatja meg másnak oly behatását a dologra, (tehát nem élhet actio negatoriával sem), amely közvetlen fenyegető veszély elhárítása végett szükséges, *ha a fenyegető kár előreláthatóan aránytalanul nagyobb, mint az a kár, mely a tulajdonost a behatás folytán érheti.* A tulajdonos azonban a behatás következtében őt ért kár megtérítését követelheti.“ (496. §.).

A §. rendelkezésében — sajnos — bizonytalanságban foszlik szét a magánjogi végszükség fogalma; a német polgári

törvénykönyvből átvett proportionalitási elve pedig nemcsak gyökértelen innovatio, de érdemben is súlyos kifogás alá eső állásfoglalás. A végszükségi problema könnyed megoldása ezenfelül válasz nélkül hagy több — csakis itt megoldható kérdést — pl. azt, hogy miként alakul a viszony tulajdonos és végszükségben cselekvő között akkor, ha a végszükségi helyzet előidézésében vétkesség, (esetleg éppen a tulajdonos vétkessége) játsza a főszerepet.

Messze vezetne, ha a végszükségi problémát per tangen-tem elintéző §-t részletes és beható kritika alá óhajtanók vetni, egy bizonyos, hogy a javaslatnak alig van része, mely a támaszra annyira alkalmas felületet kínálna, mint éppen ez.

11. A tulajdonjogról szóló általános szabályok keretében a javaslat még a *közös tulajdonról* emlékezik meg, mindössze két §-ban, s itt is voltaképp csak a közös tulajdonból folyó követelések érvényesítése módjáról rendelkezik. Elfogadva nevezetesen a mai jog álláspontját és a tulajdonközösség kifelé való jogi egységének gondolatát mindenik tulajdonostársnak megadja a jogot, hogy harmadik személy ellenében a közös tulajdon tárgyának egészére, tehát a saját eszmei hányadát meghaladó részére is érvényesíthesse a tulajdonból folyó követeléseket. (497. §.). Ha azonban arról van szó, hogy harmadik személy, mint birtokos, a közös tulajdon tárgyát képező dolgot adja ki: úgy a tulajdonostárs követelése csak az összes tulajdonostársak közös birtokába való bocsátásra irányulhat. A közös tulajdon jogi egysége így a belőle fakadó tulajdonkereset oszthatatlanságában jut érvényesülésre.

A javaslat másik közös tulajdoni rendelkezése ahhoz a jogéletben igen elterjedt jelenséghez fűződik, mely szerint ingatlanokra vonatkozó közös tulajdon esetén a tulajdonostársak az ingatlant telekkönyvön kívül egymásközt természetben megosztják és azt ténylegesen külön-külön birtokolják. A tulajdonostársak közötti érdekközösség az ilyen természetben megosztott birtoklásnál elhalványul, sőt el is vész s ennek megfelelően mondja ki a javaslat 498. §-a, hogy a tulajdonostársak bármelyike, ha a közös ingatlanok birtoklását természetben megosztották, a maga elkülönített része tekintetében önállóan érvényesítheti a tulajdonból folyó követeléseket.

A közös tulajdon körül felmerülő összes többi kérdéseket, tehát különösen a tulajdonostársak egymás közötti belső viszonyának mikénti rendezését, a javaslat a kötelmi jog közösségéről szóló címe alá foglalt jogközösség szabályaihoz útalja át (1647—1659. §§.). A jogközösségre vonatkozó ezek az általános jellegű szabályok oly módon vannak felállítva, hogy a tulajdonközösségre is legnagyobbbrészt minden változtatás nélkül alkalmazhatók és így a javaslat szokatlannak látszó megszerezése ellen kifogások érdemben nem emelhetők.
